



с. Вишеньки. Черноголовкін Володимир Андрійович,
вчитель математики та іноземної мови. 1910 рік.

Валентина Стрілько-Штомон

Світло

*Нариси з історії освіти
Бориснільцини*

Том 1

«Правда Прославивів»

Рекомендовано до друку вченою радою
Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди
(Протокол № 1 від 31 серпня 2016 року)

Рекомендовано до друку науково-експертною радою
Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого
(Протокол № 156 від 23 березня 2016 року)

Рекомендовано науково-методичною радою методичного кабінету
відділу освіти Бориспільської райдержадміністрації
(Протокол № 6 від 13 травня 2016 року)

Рецензенти:

- Калашник Н.Г.** — доктор педагогічних наук, професор.
- Руденко Ю.Д.** — доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.
- Мартиненко С.М.** — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Б.Грінченка.
- Сазоненко Г.С.** — кандидат педагогічних наук, директор Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

**Головний інформаційний спонсор —
Державний архів Київської області
(директор — Каменєва Софія Арсеніївна)**

Ця книга є першою спробою системно, на основі архівних та музейних документів, матеріалів шкільних музеїв освіти Бориспільщини, а також інших матеріалів максимально висвітлити сторінки історії освіти Бориспільщини від найдавніших часів до початку XXI століття. Щедро проілюстроване документами та світлинами видання буде корисним не тільки для освітян, а й для істориків, громадсько-політичних діячів, державних службовців, викладачів вищих навчальних закладів, учителів, студентів, учнів та батьків, усіх тих, хто цікавиться історією України та рідного краю.



Слово до читачів

Історія освіти Бориспільщини — одна з найменш досліджених тем.

Не можна сказати, що освітяни байдуже ставилися до важливих для рідного краю історичних сторінок: в багатьох школах є музеї історії шкіл, під керівництвом вчителів учні досліджували різні періоди становлення освіти як в місті, так і в районі, зібрані цікаві експонати та світлини. Але все це стосується в основному XX століття, найбільше його другої половини. Лише в деяких школах є короткі

дані про роботу освітніх закладів другої половини XIX століття.

Проте освіта Бориспільщини сягає часів трипільської культури. Як свідчать археологічні розкопки, в цей час на теренах сучасної Бориспільщини були вже школи. В часи Київської Русі на наших землях відкривались школи при великих церквах.

Особливого розквіту освіта сягнула на Бориспільщині у XVIII столітті, в добу Козаччини діяли сотенні, полкові, церковнопарафіяльні школи, школи грамоти, жіночі школи та інші освітні установи.

В XIX ст. помітний слід в освіті Бориспільщини залишили земства, за сприяння яких було збудовано та відкрито багато народних училищ. Поряд з народними училищами в цей час діяли недільні школи, церковнопарафіяльні школи, школи грамоти. В Борисполі успішно працював пансіон для дівчат Карла фон Кремера, в місті і районі була ціла низка жіночих шкіл, які давали міцні знання.

В XX ст. на Бориспільщині спостерігався поступовий розквіт освіти. Разом з тим це століття відзначилось великим терором до тих освітян, що сповідували любов до України та прагнули її самостійності.

Школи Бориспільщини в минулому столітті виховали багато славних синів і дочок рідного краю, помітний слід в історії педагогіки залишили талановиті педагоги.

Багато цікавих документів ввійшли до цього видання. Майже всі вони друкуються вперше і переконливо доводять, що історія нашого краю — яскрава перлина історії освіти України.

Валентина Стрілько-Тютюн,
Президент Міжнародного освітнього фонду
імені Ярослава Мудрого,
кандидат педагогічних наук



А аз	Б бѹки	В вѣди
Г глаголь	Д добро	Є есть
Ж живѣте	З зело	З земля
І и	Н нѣже	К како
Н наш	О он	Л люди
Т твѣрдо	П покой	М мыслѣте
Ц цы	Р рцы	С слово
Ы еры	Ф ферт	Ѡ омѣга
ІЄ (и)е	Х хер	Ѳ ѳ
Ѫ кєи	Ѡ омѣга	Ѵ ѵ
Ѧ юс малый	Ѣ ять	Ѷ ѷ
ѧ юс большой	Ѹ ѹ	Ѻ ѻ
Ѩ юс малый	Ѽ ѽ	Ѿ ѿ
ѩ юс большой	ѿ ѿ	ѿ ѿ
Ѱ пси	ѿ ѿ	ѿ ѿ
ѱ пси	ѿ ѿ	ѿ ѿ
Ѳ фигга	ѿ ѿ	ѿ ѿ
ѳ фигга	ѿ ѿ	ѿ ѿ
Ѵ ѵ	ѿ ѿ	ѿ ѿ
Ѷ ѷ	ѿ ѿ	ѿ ѿ
Ѹ ѹ	ѿ ѿ	ѿ ѿ
Ѻ ѻ	ѿ ѿ	ѿ ѿ
Ѽ ѽ	ѿ ѿ	ѿ ѿ
Ѿ ѿ	ѿ ѿ	ѿ ѿ
ѿ ѿ	ѿ ѿ	ѿ ѿ

Розділ I

Відлуння тисячоліть

«Тут історія ходить навшпиньки...»

Ліна Костенко

Виховання та навчання в первісних і родових племенах

Як свідчать археологічні розкопки, на території сучасної Бориспільщини з давніх-давен жили люди. І в кожному часовому проміжку їхнього існування була своя система людських цінностей та вірувань, звичаїв, своє виховання, навчання, свої традиції та культура. Все це дбайливо передавалось з покоління в покоління.



Дошечка Велесової книги. IX сторіччя до н. е.

Джерелом сучасних знань про виховання та навчання в найдавніші часи є численні археологічні знахідки Бориспільщини, а саме:

I. Доба пізнього неоліту (20–11 тисячоліття до н. е.)

— с. Софіївка. Біля могильника знайдено неолітичні уламки посуду та крем'яні вироби.

II. Доба мезоліту (9–7 тисячоліття до н. е.)

— с. Вишеньки. Поблизу села стоянка доби мезоліту.

III. Доба міді (5–3 тисячоліття до н. е.)

— с. Іванків. В урочищі Піскуваха — уламки посуду доби міді. Між селами Іванків та Любарці, в урочищі Хвощувате — посуд доби міді.

— с. Любарці. В урочищі Хвощувате між селами Любарці та Іванків трапляється посуд доби міді.

— с. Рогозів. В урочищі Степова долина та Городище — уламки посуду доби міді.

— с. Вишеньки. Знайдено уламки посуду доби міді.

IV. Дніпро-Донецька культура (5–3 тисячоліття до н. е.)

— с. Гнідин. На східній околиці села, поблизу дороги, що прорізує схил корінного берега Дніпра, виявлено поселення.

— с. Кийлів. В урочищі Гнилуша — поселення дніпро-донецької культури.

— с. Вишеньки. На Будницькій горі — поселення дніпро-донецької культури.

V. Трипільська культура (6–3 тисячоліття до н. е.)

— с. Софіївка. В північно-західній околиці села, поблизу соснової посадки досліджено великий безкурганний трупоспалювальний могильник (150 поховань), який дав назву археологічній культурі пізньотрипільського періоду — софіївській. На північній околиці села (за 200 м на південний схід від згаданого могильника) частково досліджено пізньотрипільське поселення (площею 3 га) лукашівського типу.

— с. Вишеньки. На південно-західному краю за 1 км на північний схід від берега Канівського водосховища, на підвищенні біля озера Баклажне відкрито стоянку та поселення трипільської культури.

VI. Доба бронзи або неоліту (3–1 тисячоліття до н. е.)

— с. Вороньків. За 2 км на захід та південний захід від села — група стародавніх курганів. Досліджено кургани доби бронзи.

— с. Горобіївка. В селі та навколо нього — курганний могильник. Тут досліджено два кургани доби бронзи.

— с. Дударків. Поблизу села, в торф'яному болоті знайдено рогову орнаментовану ритуальну сокиру доби пізньої бронзи.

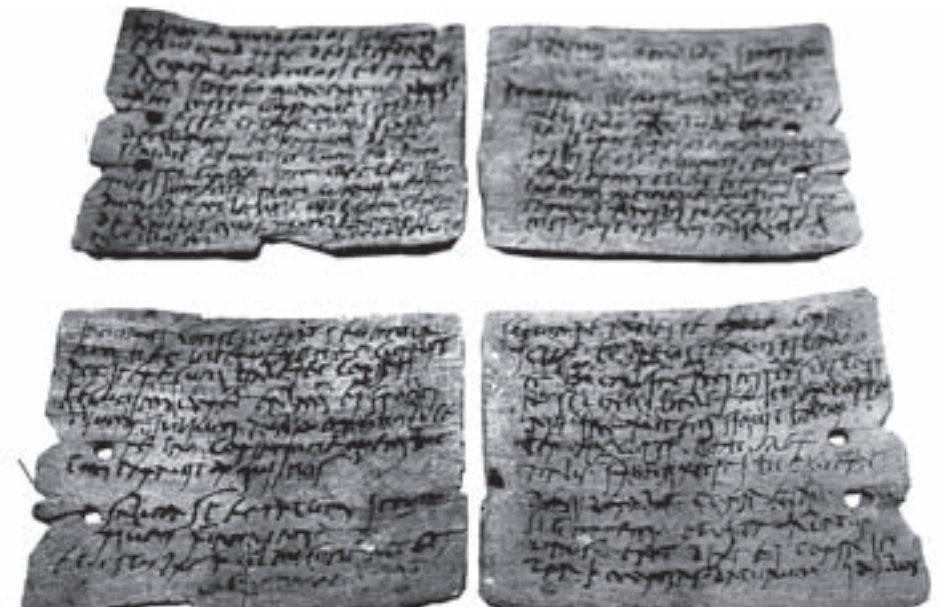
— с. Кийлів. Знайдено дрібні уламки посуду доби бронзи та бронзовий тригранний наконечник скіфської стріли. В урочищі Черпаківщина — поселення доби неоліту. По дорозі до с. Жереб'ятин — поселення доби бронзи з багатоваликовою керамікою.

— с. Старе. В урочищі Горби — уламки посуду доби бронзи.

— с. Вишеньки. Уламки посуду з багатоваликовою орнаментациєю сосницького типу.

VII. Середньодніпровська культура (3–1,5 тисячоліття до н. е.)

— с. Жереб'ятин. По дорозі до с. Кийлів — поселення середньодніпровської культури.



Дошечки Велесової книги. IX сторіччя до н. е.

— с. Кийлів. За 2 км на південний схід від села, в урочищі під соснами — поселення середньодніпровської культури.

— с. Рудяки. На південний схід від села в урочище Хоменків — поселення середньодніпровської культури.

— с. Софіївка. Поселення середньодніпровської культури.

— с. Вишеньки. Поселення середньодніпровської культури.

VIII. Тщинецька культура (Середина 16 — середина 12 століття до н. е.)

— с. Вороньків. Виявлено поселення тщинецької культури.

— с. Жереб'ятин. За 2 км. на північ від села, на березі стародавнього русла Дніпра знайдено залишки трупоспалювального могильника тщинецької культури.

— с. Іванків. Знайдено кераміку тщинецької культури.

— с. Кийлів. В урочищі Кути, розташованому на північ від села, біля дороги на с. Вороньків — поселення тщинецької культури. В урочищі Королева гора, за 2 км на південний захід від села — залишки поселення тщинецької культури.

— с. Рудяки. Виявлено поселення тщинецької культури.

— с. Вишеньки. Знайдено залишки зруйнованого безкурганного трупоспалювального могильника тщинецької культури.

IX. Білогрудівська культура (11—9 століття до н. е.)

— с. Вишеньки. Знайдено бронзовий наконечник списа білогрудівської культури.

X. Ранній залізний вік (8—4 століття до н. е.)

— с. Вороньків. У XIX ст. за 2 км на захід та південний захід від села знайдена група стародавніх курганів, досліджено кургани доби раннього заліза.

— с. Жереб'ятин. Могильник часів раннього заліза.

— с. Кийлів. Поблизу дороги на с. Рудяки — уламки посуду раннього заліза. На береговій терасі — сліди могильника цього самого часу.

— с. Проців. Поблизу села — поселення та могильник раннього заліза.

— с. Вишеньки. Знайдено уламки посуду.

XI. Чорноліська культура (10— перша половина 7 століття до н. е.)

— с. Кийлів. У 1947 р. біля озера Сурчани (уроч. Під соснами) на глибині 0,5 м. досліджено безкурганний трупоспальний могильник чорноліської культури.

— с. Проців. На околицях села трапляються уламки посуду чорноліської культури.

— с. Вишеньки. В урочищі Багринове знайдено бронзовий браслет чорноліської культури.

XII. Скіфський період (7—3 століття до н. е.)

— м. Бориспіль. На схід від міста в урочищі Боярище, в районі Язвеної Могили досліджено п'ять курганів з похованням ямної культури та скіфського часу.

— с. Любарці, досліджено скіфський курган IV ст. до н. е.

— с. Рогозів. Поблизу села — група скіфських курганів.

— с. Сеньківка. Обабіч дороги с. Кучакове (сучасна назва Кірове), за 2,5 км від с. Сеньківка в урочищах Хрещата, Вовківня та Перевалень розташовані невеликі курганні групи, які становлять один великий могильник. На могильнику в 1926—1927 рр. досліджено 17 курганів скіфського часу V—IV ст. до н. е.

— с. Софіївка. Поблизу села відкрито скіфське поховання кінного воїна V ст. до н. е.

— с. Старе. У 1962—1963 рр. на території птахофабрики досліджено скіфські кургани IV ст. до н. е.

— с. Вишеньки. На березі водосховища за 1,2 км на південний захід від села, з півночі обмежене гирлом р. Золочі (шляоз № 3), ур. Селище відкрито поселення.

XIII. Милоградсько-підгірцівська культура (6—3 століття до н. е.)

— с. Кийлів. Виявлено поселення підгірцівської культури.

— с. Рудяки. В урочищі Забродіче досліджено курганне поховання з обрядом трупопокладання підгірцівської культури.

— с. Вишеньки. Поселення підгірцівського типу.

XIV. Зарубинецька культура (2 століття до н. е. — 2 століття н. е.)

— с. Гнідин. На східній околиці села, поблизу дороги, що прорізує схил берега Дніпра, виявлено поселення.

— с. Кийлів. Поблизу села — трупоспалювальний могильник зарубинецької культури. У 1925—1926 рр. на схід від села, в урочищі Річище знайдено уламки посуду зарубинецького типу.

— с. Рудяки. Поблизу села на лівобережній дніпровській заплаві — могильник зарубинецької культури. На піщаних горбах в урочищі Старий Завод — поселення пізньозарубинецької культури.

— с. Вишеньки. В південній частині села, на 0,5 км на південний захід до обвідного каналу, на дюноподібному підвищенні, ур. Багринове відкрито ґрунтовий могильник.

— с. Вишеньки. За 2 км на Південь від села, східний берег обвідного каналу оз. Миничеве, на захід 1,5 км до Канівського водосховища відкрито поселення [16].

XV. Городище (12 — першої половини 13 століття н. е.)

— Між селами Вишеньки та Проців відкрито давньоруське поселення. За 2,5 км на північний захід від села Проців, на підвищенні (5—6 м) в заболоченій заплаві Дніпра між селами Проців та Вишеньки у 1947, 1963—1964 рр. частково досліджувалось давньоруське округле городище 12 — першої половини 13 століття. Збереглися залишки кільцевого валу заввишки до 3 м та рову, частково зрізані з однієї сторони земляними роботами. Городище збудовано на культурному шарі епохи бронзи та раннього заліза. Поруч розташовано давньоруське селище 12 — першої половини 13 століття. За 2,5 км на південний схід від городища — давньоруське селище 12 — першої половини 13 століття площею 250*150 м [2, вип. 5, с. 109—113].

— м. Бориспіль. Вздовж Михайлівського провулку та на території церковної садиби частково досліджувалось давньоруське городище. Тут досліджено залишки оборонного рову, яким був оточений двір Володимира Мономаха, та стародавньої кам'яної церкви — Летської божниці, збудованої Володимиром Мономахом у 1117 році. На городищі виявлено потужний культурний шар XVII—XVIII ст. Знайдено багато люльок [263, с. 35—41].

Крім археологічних знахідок, є дослідження етнографів, мовознавців, палеографів, антропологів. Про що вони свідчать? Наприклад, система виховання та освіти, яка існувала в палеолітичному періоді.

Населення палеолітичного періоду, яке жило на території сучасної Бориспільщини, вело мандрівний спосіб життя. Основою його організації були роди, які

виникали з об'єднання окремих родин, пов'язаних кровними зв'язками. Люди мали свою мову, звичаї, вірування та побут.

Виховання підростаючого покоління здійснювалось відповідно до загальних законів і закономірностей, традицій і особливостей родового та племінного виховання роду. Виховання дітей мало наслідувальний характер, проте вже існували заборони та застереження: «обережно, можеш пошкодитись»; «не смій, залиш у спокої» тощо. Беручи участь у всіх видах діяльності дорослих, діти поступово «вросли» в рід, його традиції і звичаї. Виховання здійснювалось у процесі трудової діяльності шляхом наслідування. Це було певною мірою і навчання тому, що вміють робити старші. Виділялись три вікові групи: діти і підлітки, дорослі, які забезпечували умови життя та народжували дітей, люди похилого віку, що передавали свій досвід дітям через легенди, казки, бувальщини, пісні, ритуали. Вони вчили молодь законів життя.

Існував груповий шлюб, коли батько залишався невідомим, і провідна виховна роль належала матері. Це був матріархат. Основними формами материнського впливу на дитину були пестощі, годування, формування певних рис характеру. За матріархату діти виховувались матір'ю до 5–6 років. Потім хлопчиків передавали до чоловічих жител, дівчат — до жіночих, де вони виховувались до настання повноліття. Незважаючи на відсутність парної сім'ї, хлопці набували необхідного статевого виховання, знайомилися з чоловічими видами діяльності (полюванням, виготовленням зброї, різних знарядь праці), залучались до чоловічих розваг тощо. Виховання та навчання дівчат відбувалося в процесі засвоєння жіночої праці. Воно ще не було окремою формою суспільної діяльності, здійснювалось під впливом віри в магичні дії забобонів, прикмет. Основними методами родинного виховання та навчання були пояснення, наслідування, переконання, заохочення і спонування.

Поступово під впливом економічних змін рід утратив своє значення, розпався на малі родини, які вже мали своє господарство, житло, поле та худобу. Виховання та навчання ставало окремою формою суспільної діяльності, забезпечуючи передання первинного досвіду виховання, етнізації та соціалізації дитини. Це була народна педагогіка.

Тогочасна народна педагогіка чітко визначала послідовність етапів раннього виховання дітей:

- період баяння (від народження до 1,5–2 років) — спілкування матері з дитиною, основний виховний засіб — колискова;
- період пестування (1,5–2–5 років) — спеціально призначені з роду пестуни і пестунки виховували дітей, залучаючи їх до дитячих ігор;
- період набуття трудових навичок та оволодіння нормами моральної поведінки (5–10 років).

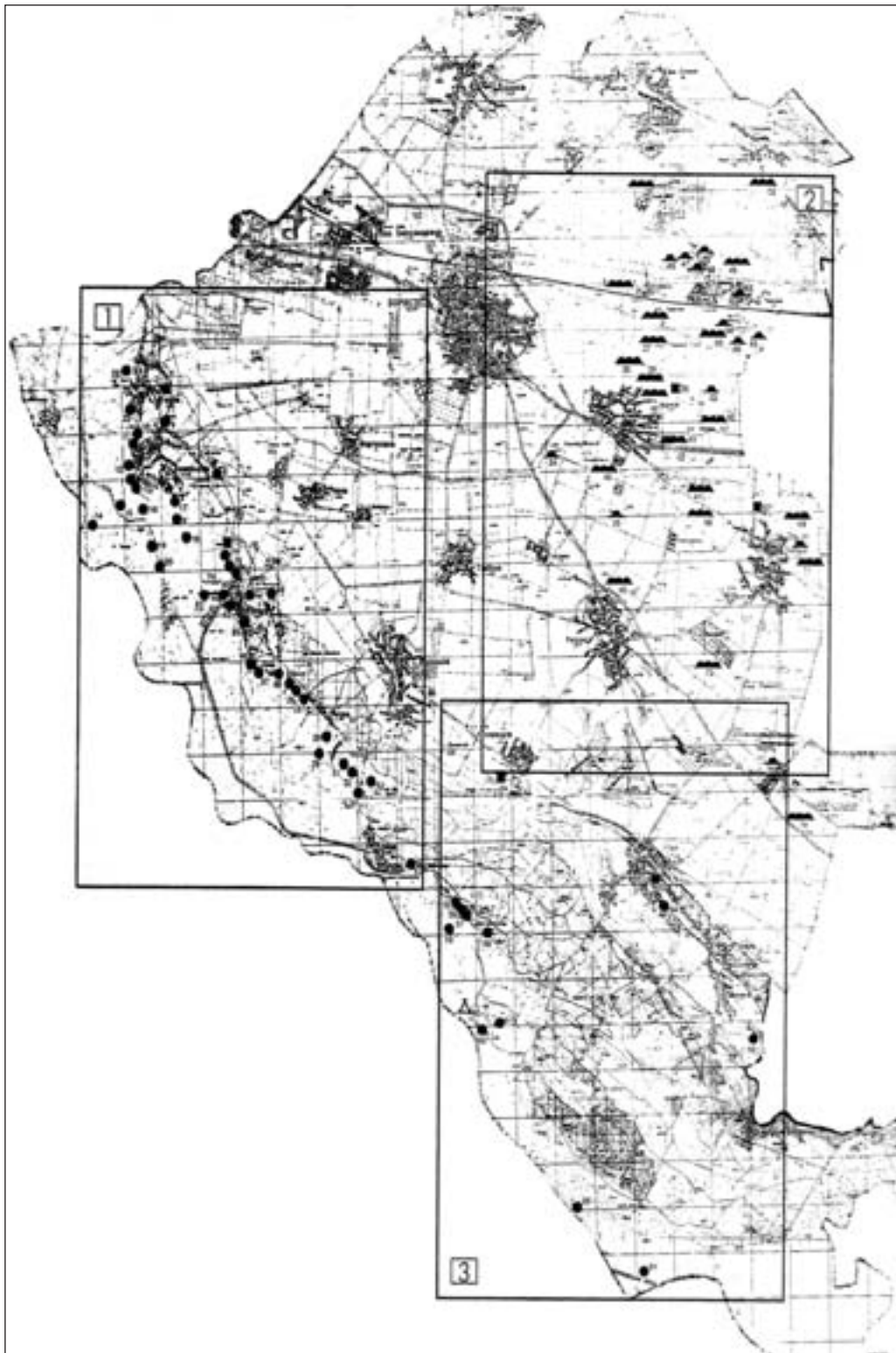
Провідним засобом виховання була праця: випасання худоби, участь в оранці, збирання ягід та інших виробничих процесах.

Всіх цих етапів чітко дотримувались наші пращури на Бориспільщині.

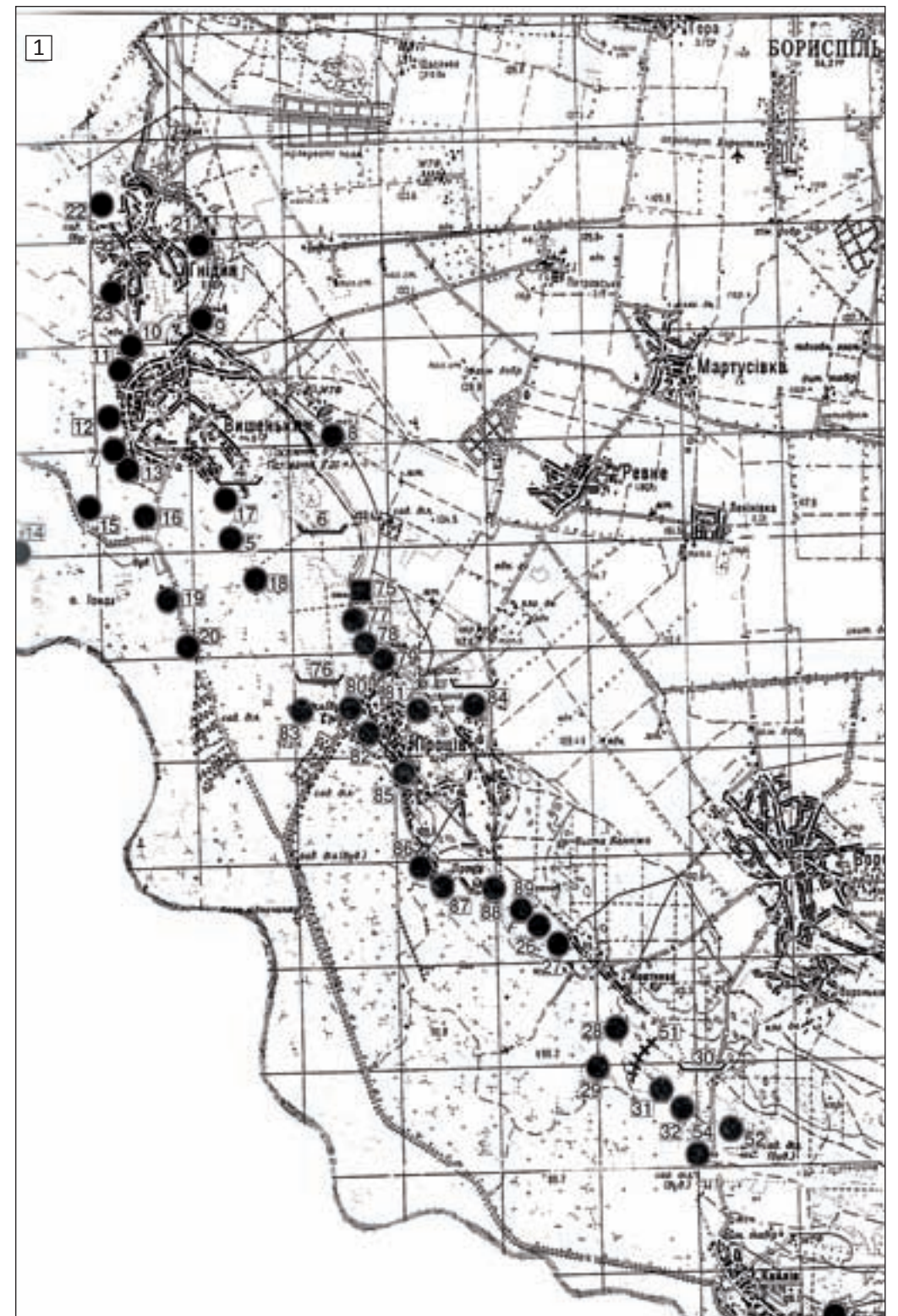
* * *

*

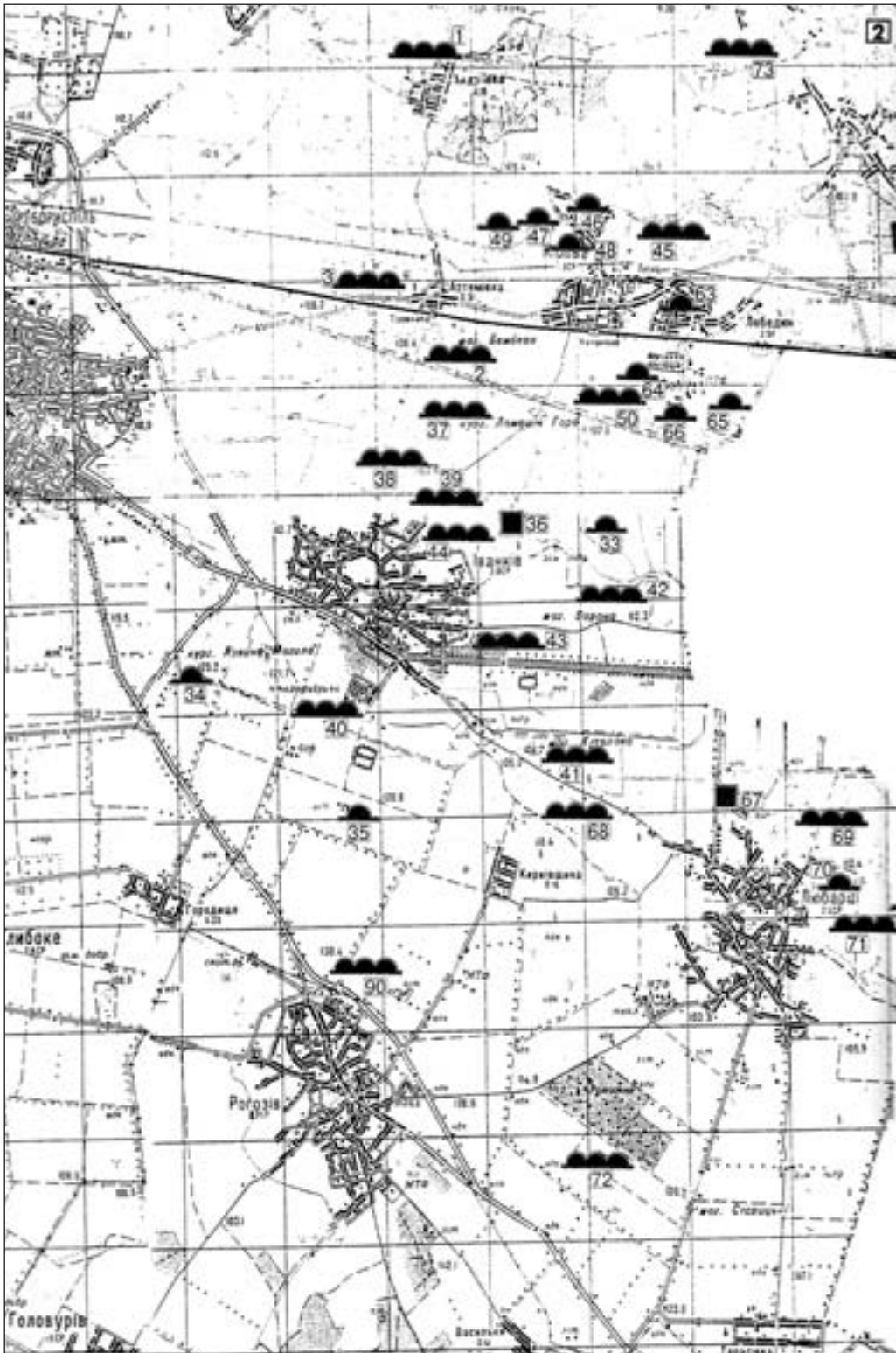
№	Пам'ятка	Адреса	Датування
1	Курганна група	с. Андріївна	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
2-3	Курганна група	с. Аптемівка	III тип, до н.е. - I тис. н.е.
4	Грунтовий могильник	с. Вишеньки	II ст. до н.е. - II ст. н.е. (зарубинецька культура)
5	Поселення	с. Вишеньки	TI -I тис по н.е. VI-VI ст. до н.е. VI-VII ст.
6	Могильник	с. Вишеньки	II тис. по н.е.
7	Стоянка, поселення	с. Вишеньки	V-IV тис. до н.е., IV-III тис. до н.е. (трипільська к-ра), II-I тис. до н.е., XI-XIII, XIII-XIV ст.
13,16	Поселення	с. Вишеньки	III -I тис. до н.е.
12,19	Поселення	с. Вишеньки	II -I тис. до н.е.
10	Поселення	с. Вишеньки	II-I тис. до н.е., VI-V ст. до н.е.
11	Поселення	с. Вишеньки	III -I тис. до н.е., XI-XIII ст.
14	Поселення	с. Вишеньки	XII-XIII ст.
15	Поселення	с. Вишеньки	II-I тис. до н.е., VI-VII ст., XI-XIII ст., XVII ст.
17	Поселення	с. Вишеньки	III-I тис. до н.е., VI-VII ст.
18	Поселення	с. Вишеньки	I тис. до н.е., II ст. до н.е. - II ст. н.е., XI-XIII ст.
20	Поселення	с. Вишеньки	III-I тис. до н.е., XII-XIII ст.
21	Поселення	с. Гнідин	II ст. до н.е. - II ст. н.е., X-XIII ст.
22	Поселення	с. Гнідин	III-II тис. до н.е. (трипіль. к-ра), VI-IV ст. до н.е., VI-VIII ст.
23	Поселення	с. Гнідин	VI-IV ст. до н.е., II ст. до н.е. - II ст. н.е. (заруб.к-ра), XII-XV ст.
24	Городище і селище	с. Голоурів	XI-XIII ст.
25	Курганна група	с. Горобіївка	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
26	Поселення	с. Жовтневе	I тис. до н.е., III-IV ст. (черняхівська к-ра)
27	Поселення	с. Жовтневе	I тис. до н.е., XII-XIV ст., XVII-XVIII ст.
28,31	Поселення	с. Жовтневе	II-I тис. до н.е.
29,32	Поселення	с. Жовтневе	II-I тис. до н.е., XII-XIII ст.
30	Могильник	с. Жовтневе	II-I тис. до н.е.
33,34,35	Курган	с. Іванків	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
36	Городище і селище	с. Іванків	XII-XIII ст.
37-44	Курганна група	с. Іванків	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
45,50	Курганна група	с. Кірово	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
46-49	Курган	с. Кірово	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
51	Змійовий вал	с. Київів	X-XI ст.
52	Поселення	с. Київів	II тис. до н.е., II ст. до н.е. - II ст. н.е. (зарубин. к-ра)
53	Поселення	с. Київів	III-I тис. до н.е., VII-VI ст. до н.е.
54	Поселення	с. Київів	II тис. до н.е.
55	Поселення	с. Київів	II тис. до н.е., VII-VI ст. до н.е.
56	Поселення	с. Київів	II тис. до н.е., VIII-VI ст. до н.е.
57,61,62	Поселення	с. Київів	I тис. до н.е.
58,59	Поселення	с. Київів	III-I тис. до н.е.
60	Стоянка	с. Київів	III тис. до н.е.
63,64,65,66	Курган	с. Лебедин	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
67	Городище, селище	с. Любарці	XI-XIII ст.
68,69,71,72	Курганна група	с. Любарці	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
70	Курган	с. Любарці	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
73	Курганна група	с. Мала Стариця	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
74	Курганна група	с. Мирне	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
75	Гопопіпце, поселення	с. Проців	II-I тис. до н.е. XII-XIII ст.
76,77	Могильник, поселення	с. Проців	II тис. до н.е.
78,79	Поселення	с. Проців	VII-VI ст. до н.е.
80	Поселення	с. Проців	II-I тис. до н.е., II ст. до н.е. - II ст. н.е. (заруб. к-ра), XIII-XIV ст.
81	Поселення	с. Проців	II-I тис. до н.е., II ст. до н.е. - II ст. н.е. (заруб. к-ра)
82,83	Поселення	с. Проців	II-I тис. до н.е.
84	Поселення, могильник	с. Проців	III тис. до н.е. (трипільська культура)
85,87,88	Поселення	с. Проців	II-I тис. до н.е.
86	Поселення	с. Проців	II-I тис. до н.е., XII-XV ст.
89	Поселення	с. Проців	II-I тис. до н.е., XII-XIV ст.
90	Курганна група	с. Рогозів	III тис. до н.е. - I тис. н.е.
91	Поселення	с. Сошників	III тис. до н.е.
92	Поселення	с. Сошників	II тис. до н.е.
93	Городище	с. Старе	XII-XIII ст., XVII-XVIII ст.
94	Поселення	с. Старе	VI-IV ст. до н.е.
95	Поселення	с. Старе	II-I тис. до н.е.
96	Курган	с. Тарасівка	III тис. до н.е. - I тис. н.е.



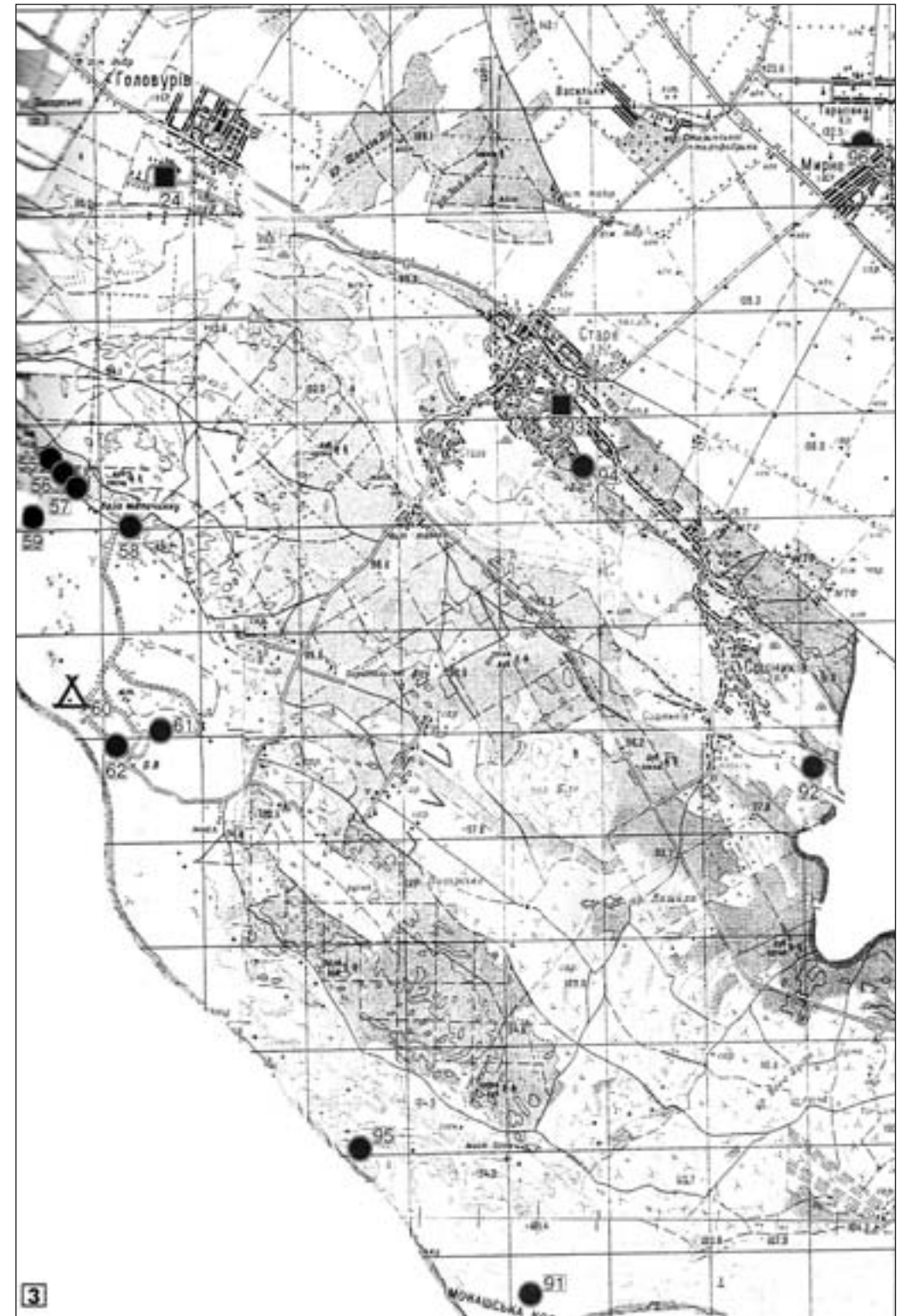
Карта пам'яток археології Бориспільського району [21].



Карта пам'яток археології Бориспільського району [21].



Карта пам'яток археології Бориспільського району [21].



Карта пам'яток археології Бориспільського району [21].

Народно-педагогічні традиції трипільців

Приблизно 7 тисяч років до н.е. пізній палеоліт змінився новим історичним періодом неолітом, для якого був характерний перехід від родинно-побутового суспільного устрою до племінного. На той час вже сформувався вищий рівень мови і мовлення, розширились можливості розвитку культури, мистецтва, первісної науки у формі спостережень. Життєвий досвід передавався новим поколінням через легенди й перекази. Це було основою навчання і виховання підрастаючого покоління.

Племена, що населяли територію сучасної лівобережної України в VII тис. до н.е. проіснували до II тис. до н.е. й увійшли до історії під назвою народу трипільської культури (від назви села Трипілля Київської області, де знайшли цю культуру). Ці поселення були майже на всій території сучасних сіл Бориспільщини.

Трипільські племена залишили ще повністю нерозгадані письмові послання, розшифрування яких дасть змогу з'ясувати, про що трипільці говорили зі своїми богами, що вважали моральним, а що аморальним, які методи виховання і навчання застосовували.

Археологічні пам'ятки Бориспільщини свідчать, що населення в цей період розводило домашніх тварин, займалося землеробством, мало агрономічний і астрономічний календарі (систематичні, письмово оформлені спостереження), високий рівень культури, вірування, моралі. Вони мали сформовану в ті роки праукраїнську давню мову.

Розведення великої рогатої худоби, коней, свиней, догляд за житлом вимагали необхідних знань, умінь і навичок, належної організації навчання та виховання підрастаючого покоління.

Населення трипільської культури розпочинало виховання своїх дітей з розповідей про рід і традиції, про своїх пращурів. Легендами про перших людей, світобудову, своїх богів і небожителів. Так вони закладали основи світогляду і моралі молоді.

Цікавим є питання, чи були школи у трипільців.

Вчені допускають, що навчання дітей трипільців багатьом видам діяльності та професійним навичкам і умінням відбувалося у спеціальних навчальних закладах, оскільки для створення школи повинні скластися певні умови: достатній ступінь розвитку засобів виробництва, знарядь праці та різних видів господарської діяльності; високий рівень духовної культури населення; наявність мови, яку б розуміла більшість населення; перехід писемності від примітивних її форм до виразних знаків; багатоплановість виробничої діяльності населення, розмаїття народних традицій, обрядів і ритуалів, сформованість стійких сімейних стосунків тощо. Всі ці умови у трипільців, у тому числі і на Бориспільщині, існували.

За висновками дослідників, як українських, так і зарубіжних, біля 4000–3000 років до н.е. на всіх територіях нинішньої України панувала єдина мова — праукраїнська. У ті часи вже творився свій алфавіт і писемність. Писемні пам'ятки виконувались на дереві, шкірі, бересті або дощечках, вкритих воском.

Це досить недовговічні матеріали. Але деякі дерев'яні дощечки дійшли до наших часів. Факт існування «Велесової книги» на дощечках стверджує, що в Праукраїні віддавна була традиція писемності.

Трипільці вперше у світі винайшли і запровадили рільництво. Землеробство стало основою їхнього життя. Вони вирощували пшеницю, кілька сортів ячменю, овес, просо, бобові, жито, коноплі. Технологію вирощування передавали дітям.

Вони мали городи, сади і виноградники. Уміли виготовляти вино, медовуху та варити пиво. Землю обробляли за допомогою мотика з кам'яним, роговим, а через деякий час — бронзовим наконечником. Пізніше почали використовувати плуги. Зерно мололи за допомогою кам'яних зернотерок та жорен. З часом навчились будувати водяні та вітряні млини. З борошна вперше у світі почали випікати запашний хліб, різного роду пампушки, піріжки і галушки. Із сушених фруктів варили узвар. Усьому цьому змалку вчили дітей.

Крім землеробства, значне місце у житті трипільців-праукраїнців займало також тваринництво. Вони розводили корів, кіз, овець, свиней, домашню птицю, а також биків і коней, яких повсюдно використовували як тяглову силу. Споживали молоко, уміли виготовляти сметану, масло і сир. З появою землеробства та тваринництва трипільці не відмовились і від традиційних занять, таких як полювання, рибальство та збиральництво. Однак ці види діяльності для них були лише допоміжними як доповнення до харчування.

Небачених досі висот досягли трипільські ремесла. Виготовлялись предмети побуту, прикраси, зброя та найрізноманітніші знаряддя праці з каменю, дерева, кісток, рогів, пізніше — з міді та бронзи. Вперше широкого вжитку набувають меблі — ліжка, лавки, стільці, шафи, скрині, столи. Усе це майстри полірували, прикрашали різьбою зі складними візерунками, покривали різнокольоровими фарбами і лаками.

Трипільці винайшли гончарне колесо і виготовляли чудової якості глиняний посуд — кухонний, господарський та культовий, який потім обпалювали у печах. Кераміка розписувалась чорною, червоною, білою та жовтою фарбами, прикрашалась складним орнаментом, який відображав язичницькі та космогонічні погляди трипільців. Зокрема, часто зустрічається зображення хреста і знаменитої Сварги (свастики), яка у трипільців була священним символом. Навчити дітей всім цим ремеслам та передавати їх із покоління в покоління було священним обов'язком старших.

Трипільці першими оволоділи таємницею обробки металів. Спочатку вони використовували мідь, а у четвертому тисячолітті до нашої ери винайшли перший штучний метал — бронзу. Бронзу виготовляли, змішуючи розтоплені у спеціальних печах



Такі вироби з глини трипільці вчили роботи своїх дітей.



Фрагмент Дударківської сокири III–II тис. до н.е.

мідь і олово. На Бориспільщині знайдено кам'яні і глиняні матриці, у яких виливали серпи, ножі, наконечники стріл та списів, сокири, прикраси тощо. Були у трипільців також кузні, де ремісники виготовляли металеві вироби. Крім міді та бронзи майстри використовували срібло і навіть золото. З цих благородних металів в основному виготовлялись прикраси. Мистецтву їх виготовлення вчили дітей досвідчені ремісники.

В 1957 році у с. Гологурів Бориспільського району на Київщині було знайдено бронзолivarну майстерню (XIII–XII ст. до н.е.), 12 половинок ливарних форм різної схоронності з негативами 16 предметів: серпа — сікача, подібного кабаковським, пояскового шестигранного кельта, копій з петельчатого вушками на втулці, кинджала з вузьким лезом і слабо виділеним упором і кинджала так званого киммерійського типу, ножів, бритв, доліт, тесел та інше.

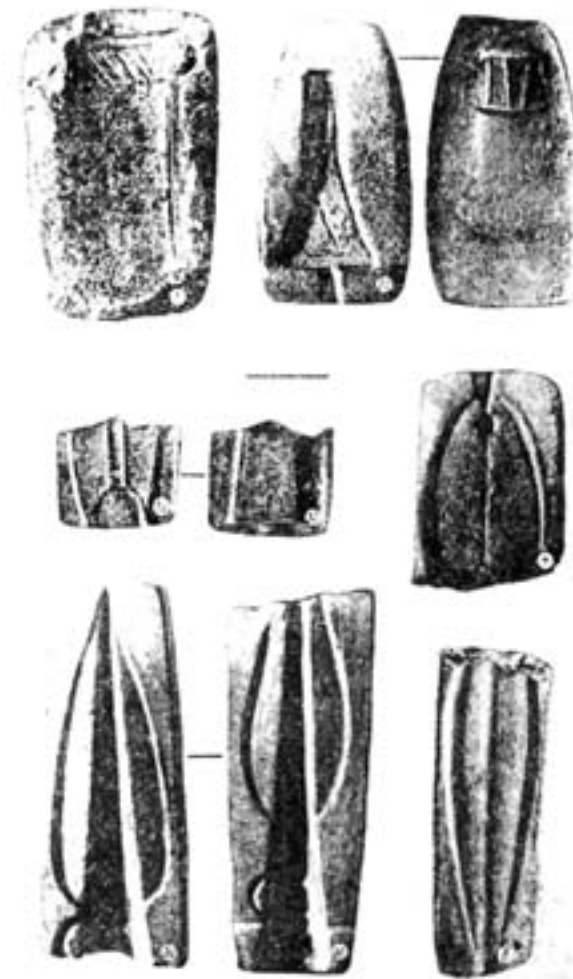
Трипільці винайшли ткацький верстат. Тому на відміну від північних і північно-східних сусідів (предків сучасних угро-фінських народів), котрі як одяг використовували шкури тварин, трипільці одягалися у чудове домоткане вбрання. Одяг був красивим і різноманітним. Жінки носили різної довжини приталені сукні, спідниці, сорочки. Усе це прикрашалося вишивкою. Кожна мати обов'язково навчала своїх дочок ткацтву та вишивці.

Жінки мали кілька видів шкіряного взуття. На шию одягали прикраси, виготовлені з міді, кістки, бронзи, срібла чи золота, ланцюжки, намиста, пекторалі, підвіски, використовували кілька видів зачісок. Часто волосся заплітали в одну або дві коси, користувались люстерками, виготовленими з відполірованої до блиску бронзи чи срібла. Загалом, зовнішній вигляд жінок нагадував нинішніх українок чи білорусок, одягнених у національний одяг.

Чоловіки носили полотняні штани, вишиті сорочки, підпе-



Житло Трипільської культури, V–III тис. до н.е. Реконструкція. В таких приміщеннях могли бути трипільські школи.



Ливарні матриці с. Гологурів. У ливарних майстернях завжди були учні.

Трипільці мали досить багаті наукові знання. Вони володіли основами математики, геометрії, астрономії, винайшли колесо, створили найдавніший у світі календар, який використовували для господарської та наукової діяльності, уміли лікувати різноманітні хвороби, робити прості хірургічні операції.

А носіями цих знань була суспільна еліта, духовні провідники народу — волхви.

Трипільці мали свою писемність. Вона не обмежувалася лише піктографічними написами, відкритими у Кам'яній Могилі. Ще в шістдесятих-сімдесятих роках минулого століття під час розкопок трипільських поселень у різних кінцях Бориспільщини були знайдені глиняні таблички, посуд та прясла з загадковими письменами. Використання письма для зберігання найрізноманітнішої інформації у трипільців було доволі поширеним явищем. Певні письмові знаки зображені на Дударківській сокирі.

Трипільці мешкали у глинобитних, білених ззовні і зсередини одно- або двоповерхових будівлях. Це вже були справжні будинки, у яких вперше з'явилися двері,

резані довгим і широким паском, прикрашеним вишивкою, одягали шкіряні чоботи. Зовнішній вигляд чоловіків та жінок можна побачити на Дударківській сокирі III–II тис. до н.е., знайденій в 1962 році поблизу с. Дударкова.

Виробництво в достатній кількості продуктів харчування, розвиток ремесел призвів до появи у трипільців торгівлі. Спочатку вона носила натуральний характер: одні товари обмінювали на інші. Пізніше з'явилися товарно-грошові відносини. Роль грошей могли виконувати мідні, бронзові чи золоті вироби, а також великі стандартизовані кремінні пластини. Для перевезення товарів, домашнього краму чи господарських вантажів трипільці широко використовували дво-, або чотириколісні вози, запряжені кінями чи волами, взимку — сани. Як наслідок, будувались перші дороги — ґрунтові, без твердого покриття. Як транспортні артерії використовувались також річки та озера. Діти навчались торгівлі у батьків, безпосередньо беручи участь у цьому процесі.

вікна, дво-, або чотирихилий дах, горище, глиняна підлога (настил із колод, обмазаних глиною) меблі, печі, господарські скрині, освітлення (каганці).

У двоповерхових будинках перший поверх часто мав господарське призначення, а на другому жила сім'я. Обійстя були досить великими, площею від 20 до 150 м². Будинки поділялися на кімнати, яких могло бути від двох до шести. У такому будинку дружно проживало кілька поколінь трипільців. Навколо будинків завжди був добре доглянутий город і садок. Будинки, як ззовні, так і зсередини, усіяко прикрашались. Наприклад, зовнішні стіни розмальовувались кольоровими фарбами з використанням рослинних та тваринних мотивів. Внутрішні стіни білили підфарбованою глиною чи вапном, надаючи їм білого або кольорового відтінку (наприклад, жовтого чи помаранчевого). Печі та комини розмальовувались різнокольоровими візерунками. Кілька десятків будинків утворювало село, у якому зазвичай проживало 600–700 людей.

Трипільці селилися найчастіше на високих берегах річок та озер. Інколи їх перегороджували, утворюючи ставки та будували водяні млини. Трипільські діти досить швидко опановували майстерність будівельників, адже завжди допомагали своїм батькам.

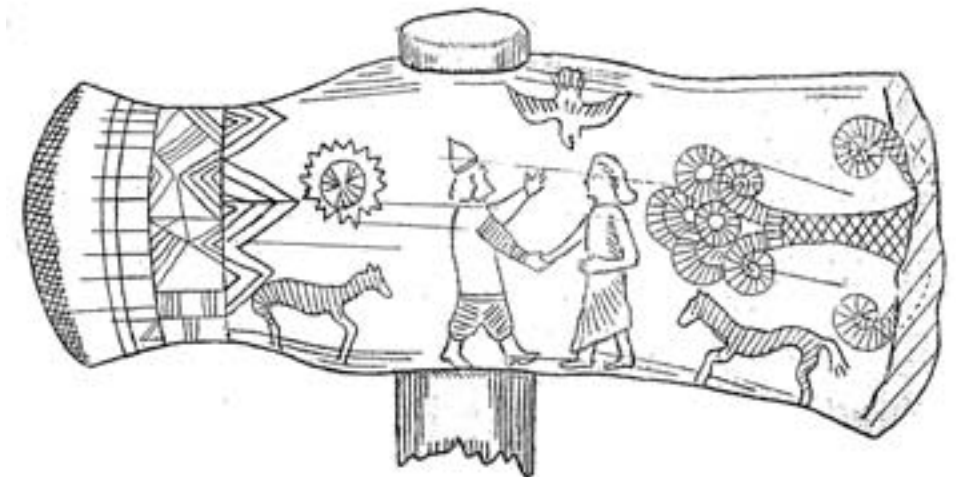
За суспільним устроєм Трипільська цивілізація була доволі демократичним утворенням. Сімейна родина, побудована на принципах рівноправності та поваги до старших членів роду і жінок, була основою життя громади. Кілька родин об'єднувались у плем'я. Керували племенами вожді. Однак усі найважливіші рішення приймалися народними зборами. Кілька трипільських племен утворювали племінні союзи, які об'єднувались у велику конфедерацію. Демократичного устрою керування громадою навчали дітей та молодь.



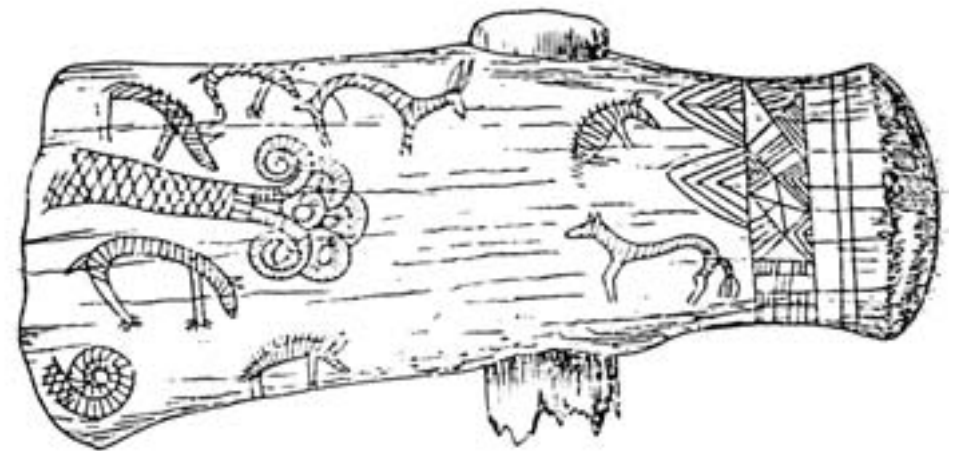
с. Вишеньки, о. Баклажне. Тут жили люди близько V–III тис. до н. е.

Дударківська сокира як підручник з культури III–II тисячоліття до н.е.

У 1962 році в торф'янику біля с. Дударкова була знайдена унікальна пам'ятка стародавнього мистецтва III–II тис. до н.е. Це — сокира з рогу північного оленя, довжиною 14,5 см, шириною по лезу — 6 см, по обуху — 4,2 см. Прикро те, що знайдена річ — лише половина унікальної пам'ятки, яка розламана навпіл. В середині вона має отвір для кріплення рукоятки. Можливо, ця сокира була знаком влади чи культовою річчю. З одного боку на ній зображені птах над головами довговолосих чоловіка й жінки, що тримаються за руки, ліворуч — знак,



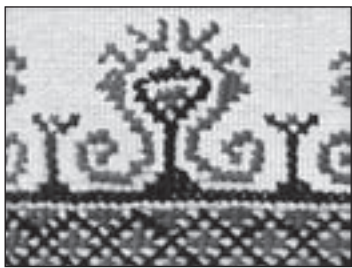
Фрагмент частини Дударківської сокири III–II тис. до н.е. Сторона 1.



Фрагмент частини Дударківської сокири III–II тис. до н.е. Сторона 2.



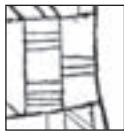
Священне Дерево життя, фрагмент із малюнка на Дударківській сокирі III–II тис. до н. е.



Дерево життя, фрагмент вишитої сорочки, Львів, 2014 рік.



Фрагмент орнаменту Дударківської сокири III–II тис. до н. е.



Фрагмент орнаменту Дударківської сокири III–II тис. до н. е. Ймовірно це дати великих язичницьких свят.

схожий на стилізоване сонце. Праворуч — священне дерево, ліворуч — гострокутні орнаменти. Внизу зображено двох коней.

По краях іншого боку Дударківської сокири також зображено священне дерево та гострокутні орнаменти. З цієї ж сторони — зображення трьох коней та чотирьох свиней. Це своєрідне заклинання до богів жити в достатку. Тварини у скіфів були символом багатства.

Ця унікальна знахідка розповідає про систему цінностей, яку на той час сповідували люди, що проживали на території сучасної Бориспільщини. Що ж означають ті знаки?

Дерево життя складається із астральних знаків, які були священні для наших пращурів. Округлі завитки на ньому — це символ Вічності Бога Святого (найдавніший астральний знак праукраїнської культури, що був вічним оберегом наших предків ще 150 тисяч років тому) [140, с. 403].

Саме цей знак в різних варіантах дійшов до наших часів в орнаментах вишивок, писанок, витинанок та інших видах народного мистецтва.

З іншого боку на цьому виробі зображено знак, схожий на Сонце. Це астральний знак — ієрогліф, який ще називали «гromовим колесом». Деякі дослідники вважають, що він пов'язаний з головним язичницьким Богом — Перуном, Богом Грому і Блискавки.

Лінійні напівромби — також глибокі за своїм змістом символи, пов'язані із землеробством. Густенькі лінії — це лінії долі. Всі зображення несуть ритуальний зміст і покликані задобрити природу, яка дозволить господарям зібрати добрий врожай.

Гострі орнаменти — це також астральні знаки. Найбільше вони збереглися у народних вишивках: на сорочках, рушниках, серветках.

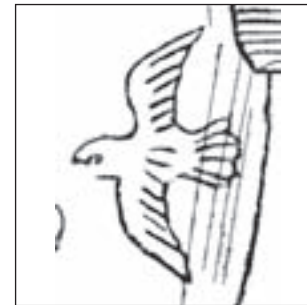
На обох сторонах ритуальної сокири також зображено декілька штук прямолінійних паличок рівновіддалених одна від одної.

На думку дослідників, це своєрідний календар, окремі дати великих язичницьких свят, під час яких наші предки здійснювали магичні обряди. Ці та інші знаки у вигляді кривих та прямих ліній знайдені навіть на керамічній плитці на о. Кріт [140].



Керамічна плитка з о. Кріт XV ст. до н. е. Знаки з цієї плитки частково є на Дударківській сокирі III–II тис. до н. е.

На ній також зображено знак тризуба різного типу, знак Вічності Бога, який є і на Дударківській сокирі. Як бачимо, праукраїнські знаки донині живуть у багатьох народів. Не випадковим є і зображення птаха над головами чоловіка і жінки. Це також астральний знак вічності людського духу, який запозичила у наших пращурів християнська релігія.



Малюнок птаха (фрагмент Дударківської сокири III–II тис. до н. е.)



Птах (фрагмент вишитої сорочки, середина XX ст., с. Вишеньки)

Зображений на сокирі птах повторюється в сучасних народних вишивках, зокрема, на рушнику в с. Вишеньках, вишитому в середині XX ст.

Отже, аналіз зображень на Дударківській сокирі засвідчує загальні ознаки вірувань наших предків, наявність у них своєрідного письма та елементів календаря. Ці малюнки розповідають про світогляд людей, що населяли сучасну Бориспільщину в III–II тис. до н. е. Символи наших предків дійшли до сьогодення.

Освітні та виховні традиції скіфів

З VII по IV ст. до н.е. територію сучасної Бориспільщини населяли скіфи. Археологічні розкопки засвідчують, що наша територія була досить густо заселена цими племенами. Тут проживали скіфи-землероби та скіфи-воїни, що підтверджується розкопками 14 курганів поблизу Сеньківки, а також знахідками біля Рогозова, Любарець, Іванкова, Мирного, Вишеньок та околиць Борисполя. Скіфи-орачі та скіфи-воїни, як стверджують історики, були нащадками трипільських племен.

У скіфів було своє письмо, свої традиції та звичаї. Вони передавали свої знання і вміння дітям, вчили їх своєму ремеслу і військовій доблесті. А вчити було чому, адже, окрім військової справи, вони досконало займалися землеробством, тваринництвом, рибальством, садівництвом, вміли виробляти тканини, шкіряні вироби, різноманітні прикраси, в тому числі золоті. Скіфи добре опанували ливарне виробництво, вправно виготовляли керамічні вироби, військово спорядження, тобто вміли зробити все необхідне для життя та оборони своєї держави. У кожного майстра була своя школа, де молодь набувала унікальних навичок.

Високий розвиток ремесел сприяв високій організації торгівлі. Добре розвиненою була торгівля між скіфськими племенами та грецькими містами-колоніями. Скіфи ввозили хліб, солону рибу, конопляне полотно, мед, віск, хутро, а ввозили вина, золото, срібло, вироби з них, дорогу зброю, тканини та інші дорожні речі. Досвід у галузі торгівлі передавався з покоління в покоління.

Одним із важливих завдань скіфів стала військова справа, адже війни велись дуже часто. Виховання справжнього воїна, навчання бойовому мистецтву — були першочергові завдання цих племен, адже скіфи були неперевершеними воїнами. Успіхи скіфів у воєнних діях значною мірою зумовлені наявністю у них найдосконалішої для тієї доби зброї. Зокрема, скіфський лук (невеликий за розмірами, але складної конструкції) характеризувався великою далекобійністю. Згідно зі свідченням, вибитим на плиті в Ольвії, стріла, випущена зі скіфського лука, пролітала понад 521 м.

Скіфи створили високу матеріальну культуру. Вона увібрала в себе досягнення місцевих племен, передових цивілізацій Сходу, Кавказу і, особливо Греції, а пізніше — і Риму. У свою чергу Скіфія мала істотний вплив на економіку, суспільний устрій, матеріальну культуру, ідеологію землеробського населення лісостепової України.

Неосвічений народ таких успіхів не міг би досягти. Тому з впевненістю можна сказати, що скіфи приділяли значну увагу освіті та вихованню своїх дітей.

У скіфів найбільше цінувалися військова доблесть, хоробрість і мужність у бою, відданість своєму народу і друзям. Залежно від кількості вбитих ворогів, скіф отримував частку воєнної здобичі і почесний келих вина. Дружба у скіфів скріплювалась особливим звичаєм побратимства. Суть його полягала в тому, що в посудину з



Скіфський меч.

вином і кров'ю тих, хто давав клятву, занурювалась зброя — меч, стріли, сокири і дротик, після чого обидва побратими одночасно пили цей напій. Скріплена у такий спосіб дружба вважалась міцнішою навіть за родинні зв'язки.

Значення війни у житті скіфів, шанування воїнської доблесті спричинили виникнення культу Бога війни, символом якого став старовинний залізний меч. З цим культом пов'язане існування у скіфів ряду жорстоких звичаїв, спрямованих на виховання нещадності до ворогів: вони пили кров першого вбитого ними ворога, знімали скальп із ворогів тощо.

Уявлення про безсмертя душі й існування потойбічного світу, поширене у скіфів, як і в багатьох стародавніх народів, породило складний поховальний ритуал, добре відомий за описом Геродота і за численними розкопками скіфських курганів.

Тіло померлого бальзамували так, щоб воно могло зберегтися на встановлений звичаєм строк прощання — протягом 40 днів. Небіжчика, одягнутого в розкішне вбрання, клали на візок і протягом цього строку возили по численних родичах покійного, де йому віддавали належну шану і виявляли скорботу. Особливо пишністю відзначався похорон скіфських царів. У цьому випадку жалобний кортеж був особливо багатолюдний. Прах царя возили по всіх підвладних йому племенах, які приєднувалися до поховальної процесії. На знак скорботи скіфи обрізали волосся, дряпали обличчя, заподіювали собі каліцтво. Поховання воїна часто супроводжувалося жертвоприношенням дружини або наложниці. Саме це засвідчують розкопані кургани біля села Сеньківки, де знайшли парні поховання чоловіка і жінки.



Кам'яна баба скіфських часів, с. Сулімівка, 1975 р.

Риси військової доблесті та побратимства виховували також у жінок.

Гіппократ у своєму творі «Про повітря, води та місцевості» пише, що «їхні (сарматів) жінки їздять верхи, стріляють з луків та кидають дротики, верхи стинаються із супротивниками; заміж вони не йдуть, аж доколи не вб'ють трьох ворогів... Заміжні перестають їздити верхи, поки не з'явиться потреба усім поспіль рушити в похід» [109].

Скіфи виховували дітей бути чесними, відважними, працьовитими.

Грецький історик Ефор у IV ст. до н.е. пише, що скіфи «вигодувані на кобилячому молоці, перевищують усіх людей у справедливості». Цей народ довгий час утримував недоторканими добрі, справедливі звичаї і традиції. Це стало можливим лише за умов високої організації скіфського виховання та збереження освітніх традицій.



Золота пластина із зображенням обряду побратимства скіфів. IV ст. до н.е.



Розділ II

*На перехрестях
випробувань*

**«Це той Перший, що розпинав нашу Україну,
а Вторая доконала вдову сиротину»**

Тарас Шевченко

Освіта і виховання часів Київської Русі

Археологічні розкопки на Бориспільщині свідчать, що в часи Київської Русі наш край був досить густо заселений. Тут були і поселення, і городища, і селища, зокрема:

● **городища XII – першої половини XIII ст. н. е.**

– с. Гологурів. Поруч з могильником розташовувалось давньоруське кругле городище XII–XIII ст., яке в наш час зруйноване. Перед городищем із заходу і частково північного заходу розташовано невелике селище цього самого часу.

– с. Іванків. Поблизу колишньої затоки р. Альта-Любки, на північ від Кучківського (тепер Кіровського) шляху, на підвищенні – кругле давньоруське городище XII–XIII ст., частково досліджене в 1925 р. Воно було оточене двома концентричними валами, які у наш час злилися.

– с. Проців. За 2,5 км на північний захід від села в процівському лісі, на підвищенні (5–6 м) в заболоченій заплаві Дніпра між селами Проців та Вишеньки у 1947, 1963–1964 рр. частково досліджувалось давньоруське округле городище XII – першої половини XIII ст. Збереглися залишки кільцевого валу заввишки до 3 м та рову, частково зрізані з однієї сторони земляними роботами. Городище збудовано на культурному шарі епохи бронзи та раннього заліза.

– с. Старе. В західній частині села, на високому місці над долиною Замок, де стоїть школа, розташовано городище XII–XIII ст. прямокутної форми (80×60). З напільного боку зберігся потужний вал, що тягнеться по північно-західному краю городища. З інших двох боків вал невеликий.

– м. Бориспіль. Вздовж Михайлівського провулку та на території церковної садиби частково досліджувалось давньоруське городище. Тут досліджено залишки



Біблія часів Київської Русі.

оборонного рову, яким був оточений двір Володимира Мономаха, та стародавньої кам'яної церкви – Летської божниці, збудованої Володимиром Мономахом у 1117 р. На городищі виявлено потужний культурний шар XVII–XVIII ст. Знайдено багато козацьких люльок.

● **давньоруське селище XII–XIV ст. н. е.**

– с. Гнідин, виявлено давньоруське селище XII–XIV ст.

– с. Жереб'ятин. Між селами Жовтневе та Проців – давньоруське поселення XII–XIV ст.

– с. Проців. Давньоруське селище XII – першої половини XIII ст.

– с. Вишеньки. Між урочищами Буднище та Озеряни – давньоруське поселення [263, с. 35–41].

Цей перелік знахідок не є вичерпним. Просто до інших місць поселень у археологів, як говорять, «руки не дійшли».

Безпосередня близькість селищ і городищ до м. Києва давала можливість жителям, які населяли територію сучасної Бориспільщини, при бажанні, використати можливості навчання дітей у столичному граді.

Перше офіційне свідчення про появу шкіл на Русі датується 988 р. і пов'язане з хрещенням Русі. У «Повісті минулих літ» вказується, що князь Володимир відкрив у Києві при Десятинній церкві школу «книжного вчення», в ній було 300 учнів.

Хрещення Русі та розповсюдження грамотності через шкільне навчання були ланками однієї політики князя Володимира, який бажав зміцнення держави і тому прагнув підготувати грамотних людей, передусім, для державного апарату, які б могли уміло вести внутрішню і зовнішню політику. З іншого боку і християнська церква була зацікавлена у підготовці освічених людей – ідеологів нової релігії. Та й рівень розвитку ремесла і торгівлі вимагав грамотних людей. Древні літописи зберегли свідчення про відкриття ще ряду шкіл на Русі в X ст. На XI ст., коли припадає період розквіту Київської Русі, тут склалася така система шкіл і виховання: школи «книжного вчення», монастирські школи, школи грамоти, кормильство, жіночі школи. У Києві таких шкіл було найбільше, тому жителі, що населяли територію сучасної Бориспільщини, мали можливість вступити до них.

Школи «книжного вчення» – це школи підвищеного типу. Як правило, тут викладалося «сім вільних мистецтв». Особливістю таких шкіл було те, що навчання здійснювалося за привнесеною християнством книжною системою, де головною



Ікона. Рівноапостольні Кирило та Мефодій, які винайшли абетку. IX ст.



Біблія часів Київської Русі.

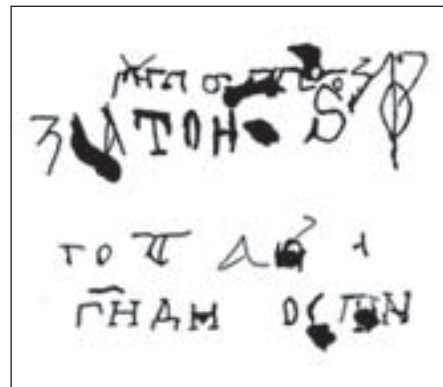
була робота з книгою та текстом. А це розширювало рамки пізнання і можливості освіти.

Ці школи готували своїх вихованців до діяльності у різних сферах державного, культурного та церковного життя. Прикладом шкіл «книжного вчення» була не тільки школа Володимира (988 р.), а й двірцева школа Ярослава Мудрого (1037 р.), яка діяла при Софіївському соборі і мала міжнародне значення. Це була також школа підвищеного типу, тут велося переписування книг, а також готувалися писарі і перекладачі для цієї справи. В ній було започатковано першу на Русі бібліотеку, яка стала дуже відомою в Європі.

Монастирські школи запроваджувались з XI ст. при монастирях. Багато сіл Бориспільщини були монастирськими. Монахи жили в гуртожитках і навчалися грамоти. Школи були закритими, але навчання в них носило індивідуальний характер. У деяких монастирях існували школи підвищеного типу. Такою була школа в Києво-Печерському монастирі (1068 р.). Вона давала богословську освіту, яка досягала рівня візантійської духовної патріаршої академії. З її стін виходили не лише вищі духовні ієрархи (ігумени, єпископи і т. д.), а й видатні діячі давньоруської культури, представники богословсько-філософської думки. Школа ще була відома своєю великою бібліотекою.

Головне завдання монастирських шкіл полягало в суворому аскетичному вихованні, зміст якого зводився до формування в ченців покори, терпіння, відмови від радощів земного життя.

Спочатку школи грамоти існували переважно в містах, згодом з розбудовою церков, вони з'являлись і в селах при церквах, яких на Бориспільщині було немало. В міських школах вчилися діти бориспільських бояр,



Графіті часів Київської Русі, IX–X ст.

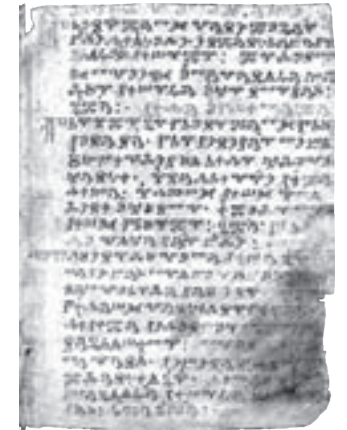
посадників, купців, лихварів, заможних ремісників. Утримувались такі школи на кошти батьків, тому для бідного населення були недоступні. Діти вивчали письмо, лічбу, вчилися хорового співу та читання. Під час занять учитель працював з кожним учнем окремо або з невеликою групою учнів (8–10 осіб).

Була й інша заможна форма домашнього виховання дітей — кормильство. Для своїх дітей (віком до 5–7 років) батьки підбирали кормильців з числа воєвод і знатних бояр. Діти не тільки там навчалися та виховувалися впродовж багатьох років, але й княжили, якщо були синами князів. Кормильці були і наставниками, і управителями. Кормильство передбачало не лише військово-фізичне виховання, але й орієнтувалось на високий рівень освіти. Вихованці кормильців володіли 5–6 іноземними мовами.

Дітями і жіночі школи, які згодом на Бориспільщині були не рідкістю. Прикладом таких шкіл є жіноча школа при Андріївській церкві у Києві (1086 р.), відкрита Ганною Всеволодівною, сестрою Володимира Мономаха, який у Борисполі мав свій палац [263, с. 36].

В школах Київської Русі під час навчання процес викладу нового навчального матеріалу був таким:

- учитель читав книгу та коментував окремі речення або цілі розділи. Значну увагу приділяв усному викладу у формі повчань, притчей.
- навчання арифметики починалося з вивчення нумерації числових символів.
- слов'янські букви Б, Ж, Д, Ш, Ц, Ъ, Ь для позначення цифр не застосовували.
- навчання починалося з вивчення Буквиці (так називали «Буквар»), потім вивчали «Часослов» і «Псалтир».



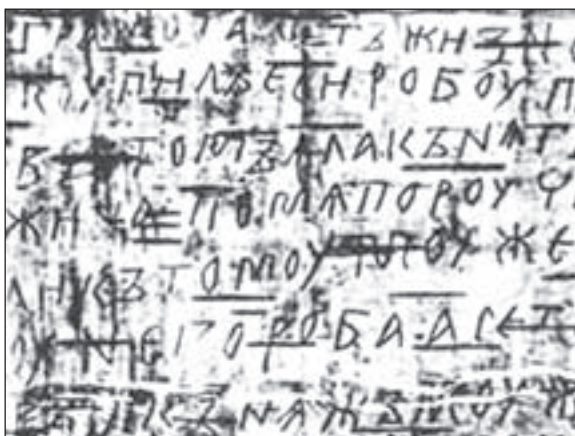
Київські глаголичні листки, IX–X ст.



Біблія часів Київської Русі.

— знайдені також спеціально оброблені дощечки «цери» з вирізаними на зворотній стороні 36 літерами. Такою була азбука 13–14 століття.

В XI ст. в навчанні використовувались твори із всесвітньої історії, переклади уривків із творів Аристотеля, Платона, Сократа, Епікура,



Фрагмент берестяної грамоти, XI ст.

Плутарха, Софокла, Геродота та інших учених античного світу, які входили до збірки «Бджола», складеної із цитат Святого Письма, афоризмів і висловлювань отців церкви. Вона містила 71 розділ на різні теми.

Навчальними книгами були також два «Ізборника Святослава» (1073, 1076 рр.), псалтирі, зміст яких розкривав значення виховання та освіти, ролі праці в житті людини, позитивного прикладу дорослих у вихованні дітей.

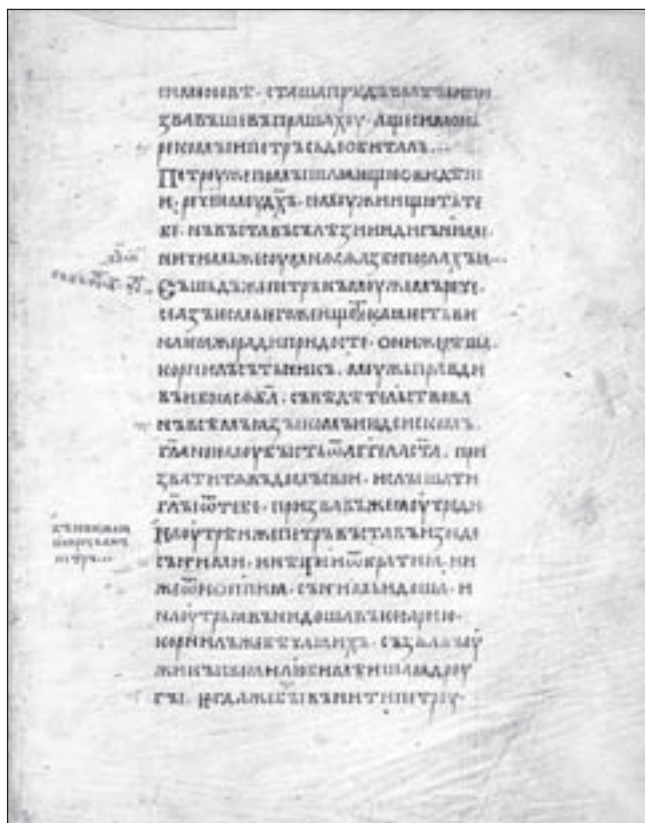
Патріотичне виховання займало чільне місце в навчально-виховному процесі. Образи билинних героїв сприймалися як моральний ідеал, модель громадської поведінки.

Естетичне виховання мало теж важливе значення, насамперед поширеним був хорівий спів.

У XII ст. поширилася тенденція здобувати освіту за кордоном. Вихідці з Русі вчилися в Константинополі, у монастирській школі в Афоні.

Більшість дітей, передусім простих людей, виховувались у сім'ї. Їх вчили сільськогосподарської праці та іншій домашній роботі. Дітей могли віддавати якомусь майстрові для вивчення ремесла. Там вони поруч з опануванням професії інколи вивчали грамоту та хорівий спів.

За порівняно короткий час (XI–XII ст.) Київська Русь досягла надзвичайно великих успіхів у поширенні грамотності та шкіль як у містах, так і в селах, а за якістю освіти не поступалася західноєвропейським країнам.



Апостол Христинопільський (пергамент, фрагмент) XII ст.

Володимир Мономах і Бориспільщина

Історія Бориспільщини тісно пов'язана з іменем Володимира Мономаха (1053–1125) великого Київського князя (1113–1125), онука Ярослава Мудрого.



Володимир Мономах.

Саме в Борисполі у 1117 році Володимир побудував надзвичайної краси і величі церкву на честь Бориса і Гліба — молодших синів Володимира Святославича, вбитих в 1015 році. Згідно з літописом, вбивцею став їхній старший брат Святополк. Борисоглібська церква згодом отримала назву Летська божниця. Поруч із храмом Володимир Мономах звів княжий палац, куди часто приїздив, а на схилі літ — доживав останні дні. Про це свідчать літописці Київської Русі та історики — дослідники життя Володимира Мономаха [23].

Можна припустити, що Бориспільщина була улюбленим місцем життя і державницької діяльності Великого Київського князя. Наприклад, неподалік с. Вишеньок на Долобському озері Володимир Мономах провів з'їзд

усіх руських князів та домовився про спільну боротьбу проти половців. Він зумів об'єднати навколо Києва більшість руських земель та припинив на довгий час феодальну роздробленість Русі.

Варто сказати, що у Вишеньках до цього часу збереглась назва урочища «Княжий стан», що може слугувати підтвердженням тому, що в цьому селі зупинялись князі, в тому числі і Володимир Мономах.

Можна також припустити, що своє знамените «Поучення» Володимир Мономах також написав у Борисполі, адже воно вийшло з-під його пера на схилі літ, саме в той час, коли Великий Київський князь найбільше часу проводив у Борисполі.

Безперечно, що високоосвічений князь, який, як і його батько, знав не менше п'яти мов, постійно дбав про освіту і культуру своїх підданих не тільки в Києві, а й у Борисполі. Летська божниця стала центром освітнього і культурного життя Борисполя. Тут вчилися грамоти, читали церковну літературу тих часів, слухали слово Боже.

Володимир Мономах був великим педагогом свого часу. Його «Поучення» залишається актуальним і сьогодні. Це своєрідний перший підручник з педагогіки, дипломатії та основ місцевого самоврядування.



Євангелія часів Володимира Мономаха.

«Поучення» складається з двох частин. У першій вміщено виписки з богослужбених книг, де автор прагне уславити Бога, показати, що Божої ласки можна домогтися трьома добрими ділами: «покаянієм, сльозами і милостинею». Перша частина «Поучення», незважаючи на релігійну спрямованість, має повчальні моменти. Наприклад, Псалом XXXVI: «Не наслідуйте лиходіїв, не завидуйте тим, що творять беззаконня, бо лиходії винищені будуть, а ті, що надіються на господа, заволодіють землею». Ісаїя I, 17, 18: «Визволить зобидженого, захистить сироту, вступіться за вдовицю».

В своєму «Поученні» Мономах підкреслює, що потрібно прощати навколишніх, адже «человеколюбець — Бог

милостив і премилостив... Господь наш, володіючи і животтям і смертю, согрішення наші, вищі од голови нашої, терпить раз, і знову, і до скону живоття нашого».

Великий князь Київської Русі закликає завжди прославляти Господа молитвою: «Благословен же ти єси, Господи, і прославлений вельми!.. Тож, хто не восхваляє тебе і не вірує всім серцем і всею душею во ім'я отця і сина і святого духа, — нехай буде проклятий».

Поступово релігійна частина переходить у світську, на початку якої Володимир Мономах підкреслює, що його робота — «се мізерного, слабого ума мойого поучення. Послухайте мене, якщо не все прийміте, то хоч половину».

«Світські поради», які вміщені у другій частині, витримані у дусі християнської гуманності. Володимир малює образ ідеального князя — правителя, називаючи його обов'язки перед підданими, церквою, самим собою.

Мономах дає такі поради дітям:

«Убогих не забувайте, але... по силі годуйте і подавайте сироті, і за вдовицю вступіться самі, а не давайте сильним погубити людину»;

«Якщо хто буде достоїн навіть смерті, то не погубляйте ніякої душі християнської»;

«Річ мовлячи, не клянїтеся богом, ні хрестїтеся», але давши клятву потрібно її дотримуватися — інакше можна погубити душу;

«Гордості не майте в серці і в умі», — далі повчає він.

Володимир Мономах підкреслює, що великим гріхом є збирання скарбів, хоч це в той час суперечило періоду — а це суперечить епосі — періоду феодальної розробленості, коли люди, невпевнені в майбутньому, намагалися подбати про чорний день.

«Старих шануй, як отця, а молодих — як братів»;

«Бережіться брехні, пияцтва, розпусти»;

«Жону свою любіте, але не дайте їм, жінкам, над собою власті».

«Про хворих не можна забувати, а померлих потрібно вшановувати» [8].

Великий князь далі описує обов'язки князя: не покладатися на підданих, а все перевіряти самому. У поході князь повинен забути про сон, їжу і воду. Не можна давати дозволу війську грабувати мирне населення. Князь — керівник держави і має вшановувати гостя, незважаючи на його статус.

Володимир Мономах підкреслює, що потрібно постійно працювати над собою: «коли добре щось умієте — того не забувайте, а чого не вмієте — то того учітесь». Тут Володимир посилається на приклад з життя, розповідаючи, що його батько — князь Всеволод, сидючи дома, вивчив п'ять мов. Головне ж зло для людини — лінощі, бо «що людина вміє — те забуде, а чого ж не вміє — то того не вчиться», і Світські повчання Володимир Мономах закінчує програмою князівського дня: вставати до схід сонця, найперше йти до церкви, потім радитися («думати») з дружиною, судити людей, їхати на лови, в полудень спати і т. д.

Після такої дидактичної частини автор поступово переходить до автобіографічної. Настанови дітям Володимир підкреслює прикладами із свого життя — саме в цьому важливість твору, адже самі по собі «Повчання» не будуть мати впливу на читачів.

У другій частині вміщені і спогади про численні походи, в яких Володимир Мономах брав участь. Автор говорить про свої вісімдесят три великі походи, «а решти не пам'ятаю, менших». Очевидно, при написанні твору він користувався якимось щоденником, чи літописом — дивує точність, з якою автор пише автобіографію.

Мономах ніколи не чинив «неправедно», завжди жалів міста і села. Одного разу, коли тривала боротьба за Чернігів, Володимир поступився своїми позиціями і віддав місто супернику — Олегу Святославичу. Пожалівши «християнські душі і села, що горіли, і монастирі, я сказав: «Не хвалитися поганим!», і оддав я брату отця його місце, а сам пішов на місце отця свого — до Переяславля».



Летська божниця в Борисполі. (Церква Бориса і Гліба).
Неподалік — палац Володимира Мономаха. Уявне зображення.



Повчання Володимира Мономаха, 1096 р.

Всі перемоги Володимир приписує Богу, адже лише з його допомогою вони були отримані. Наприкінці опису автор майже кожного разу додає такі слова: «І Бог нам допоміг». Дякує Мономах Спасителю також за те, що рятував на ловах, коли «два тури на рогах підкидали мене з конем, олень мене один бив рогами і два лосі — один ногами топтав, а другий рогами бив. Вепр мені на бедрі меча одірвав, ведмідь мені біля коліна пітник укусив, лютий звір скочив до мене на бедра і коня зо мною кинув на землю, та Бог мене уцілим зберіг».

Володимир з юності не пильнував свого життя: «що належало робити слугі — те сам я робив, .. ніколи не даючи собі супокою». Ніколи він не покладався на по-

садників і сам кругом лад наводив. «Також і бідного смерда, і вбогу вдовицю не давав я сильним обидити, і за церковним порядком, і службою сам наглядав».

Таким чином, прикладами з свого життя автор ілюструє поради дітям, подані в середній частині твору.

В кінці «Поучення» Володимир звертається до дітей і підкреслює, що не себе він хоче вихвалити цими спогадами: «хвалю Бога і прославляю милість його, що мене, грішного і недостойного, стільки літ оберігши од того смертного часу, не лівим мене, недостойного, сотворив був»... Мономах, підсумовуючи, просить читачів робити всілякі добрі діла.

Володимир Мономах був блискучим державотворцем, провів ряд давно на-зрівших державних реформ, полегшив становище народу (в першу чергу, селян і ремісників). Він скасував рабство за борги (бідняки, що заборгували, могли відпрацювати свій обов'язок і піти), обмежив відсоток з капіталу для лихварів, дозволив «закупам» (незаможним людям, що знаходяться в служінні у багатих) скаржитися на господарів особисто князеві. Володимир надав заміжнім жінкам рівні юридичні і майнові права з чоловіком.

І головне: Володимир зміцнив державу і тим самим свій особистий авторитет. Всі удільні князі підкорялися йому беззастережно.

Постать Володимира Мономаха — це велична постать високоосвіченого педагога, просвітителя, філософа, мудрого державного діяча і полководця. Вона несправедливо призабута нащадками і потребує належного місця як в історії України так і в історії Борисполя.

Освіта часів занепаду Києва до першої половини XVI століття

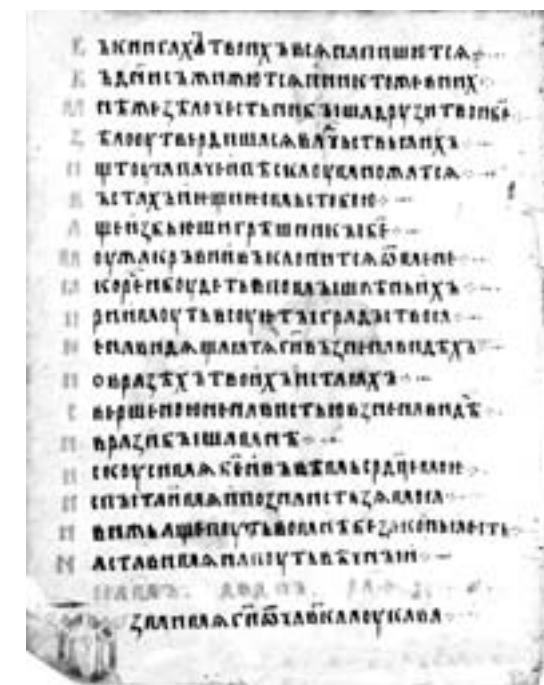


Учитель, XIV ст.

В кінці XIII ст. Бориспільщину, як і тогочасну Україну, не оминули часи міжусобицьких воєн Київської Русі. Бориспіль і навколишні села повністю опинилися під безпосередньою владою татар. За даними істориків територія сучасної Бориспільщини майже віцент була спалена татарськими завойовниками. Татарська навала, безперечно, затримала розвиток освіти, адже під час татарських наїздів у вогні пожеж гинули церкви, які були на той час і освітніми осередками. У вогні зникали церковні бібліотеки. Проте школи все-таки продовжували діяти, про що засвідчує життєпис святого Степана Мокрицького, де вказується, що у Києві та поблизу нього в XIV ст. були школи [23, с. 278].

В часи Великого Князівства Литовського православні, що жили на землях України і Бориспільщини, мали при церквах школи [37, с. 333].

Учителями в церковних школах були переважно дяки та паламарі. За свою педагогічну діяльність після закінчення певного курсу навчання учителі одержували від батьків учнів деяку нагороду. Перехід від «Букваря» до «Часослова», від «Часослова» до «Псалтиря» було справжньою подією і для вчителів, і для учнів. Учитель отримував горщик каші та гривну грошима. Саме свято відбувалось так: учень приносив до школи горщик каші з грошима зверху, ставив його на стіл. Учитель забирав гроші, потім разом з учнями йшов на площу біля



Псалтир (пергамент, фрагмент), XIV ст.



Буквар
Івана Федорова,
Острог,
1578 рік.

школи. Там ставили горщик на землю та починали кидати в нього кілками поки не розбивали його на черепки. Далі відбувалися всілякі ігри та забави.

У XV–XVI ст. з'явилися, так звані, «мандрівні» дяки та світські майстри грамоти. Назву «мандрівних» отримували ті вчителі, які не мали свого постійного місця проживання, а переходили з села до села, з хутора до хутора і там учили дітей читати, писати й співати. Головною причиною появи мандрівних учителів було те, що в Україні по хуторах не було церков, а отже, і шкіл. Отож, мандрівні учителі виконували велику культурну місію, організовували пересувні школи в тих місцях, де не було церков [222, с. 51].

Першими підручниками на той час були «Букварі», які мандрівні дяки носили із собою. Але до нас ні один з тих букварів не дійшов.

«Буквар» ще називали «Азбука-границя». Ця назва давалась тому, що абетка подавалась там у формі вірша, кожний рядок якого починався з літери в абетковій порядку. На край кожного рядка вірша виносилася ще окремо його перша літера. Наприклад:

«А. Азъ словом симъ молюся Богу
Б. Боже, всея твари зижителю —
В. Видимья и невидимья» [152, с. 28].

Школа на той час зберігала церковний характер. Від XIV–XV ст. вводяться нові способи письма, так звані «півустав і скоропис». В півустанові літери писались простіше, ніж в уставі, що полегшувало навчання.

Характеризуючи основні освітні тенденції XIII ст. — першої половини XVI ст., слід відзначити, що вищі верстви українських громадян швидко потрапили під вплив польської мови та культури. Рідна українська мова та церковна освіта були лише серед простого народу, якого на Бориспільщині була поголовна більшість. Середньої та вищої української школи на цей час ще не було [222].

Освіта періоду українського відродження (перша половина XVI – друга половина XVII ст.)

Матеріали археологічних розкопок свідчать, що в XVII–XVIII ст. на території сучасної Бориспільщини знаходились густонаселені городища.

У центрі с. Вороньків археологи знайшли залишки пізньосередньовічного чотирикутного городища у вигляді підвищення, на якому стоїть двосклепінчаста дерев'яна церква XVIII ст. (за розкопками 1929 р.). На території парку Будинку культури збереглися залишки валу. На городищі знайдено посуд XII–XIII ст. У с. Вишеньки знайшли залишки городища XVII ст. [263].

Такі поселення були і на землях навколо Борисполя.

У цих городищах, як і на іншій території України, розвивалась освіта.

Протягом XIV–XVII ст. в Україні вже сформувалась певна система освіти, до якої входили: початкова, середня та вищі ланки. Жителі городищ початкову освіту отримували при церквах, а середню і вищу — в Києві. Середні школи виникли у другій половині XVI ст. З кінця XVI ст. їх засновують братства. Тому вони отримали назву «братські школи». Братчики вели боротьбу проти вищого католицького духівництва та займались духовною і просвітницькою діяльністю: будували шпиталі, православні церкви, видавали українські книжки і підручники.

Ці школи були загальнодоступними для всіх верств населення православного віросповідання.



Шкільний урок, XVI ст.

Учителі братських шкіл служили не тільки в школі, але й у церкві. Вони організовували учнівські хори та брали безпосередню участь у службах Божих. Тому вчителі братських шкіл називались також дяками. Учителів запрошувало братство, воно платило їм утримання як грошима, так і натурою — харчами, одягом, і всім, що потрібно для життя.

Шкільна дисципліна в братських школах відзначалась суворістю. Тілесні кари були складовою частиною кодексу братських шкіл. Субота призначалась на повторення тижневого навчального матеріалу, і тоді ж таки відбувалася кара над тими учнями, які провинилися в науці чи в поведінці протягом тижня.

Братські школи мали Статут. У ньому прописувались найдрібніші деталі навчання та поведінки учнів:

«1. Вчитель цієї школи повинен бути благочестивий, розумний, смиренний, скромний, не хабарник, не грошолоб, не гнівний, не задрісник, не насмішник, не соромітник, не чародій, не казкар, не пособник ересей, а прихильник благочестя, добрих справ, що в них себе проявляє, а не лише в таких чеснотах, то й учні будуть такі, як їх учитель... Кожен, хто приводить сина, чи приятеля, чи інших на науку, повинен взяти з собою одного чи двох сусідів, щоб у присутності двох чи трьох домовитися з учителем і укласти угоду про навчання й про весь порядок і його обов'язки згідно з цим писаним реєстром; і належить йому спершу цей реєстр прочитати, щоби знав, яким чином будуть навчати його сина і що він за це повинен (платити), і щоб він міг не перешкоджати цьому порядку, а допомагати, яким чином привести дитину до послуху вчителю й до науки, як праведний батько, бажаючи по трудах і видатках бачити добрий плід, повинен і в реєстрі за звичаєм вписатися.

2. Учитель же, взявши доручену йому дитину, повинен навчати її свідомо доброї науки, за непослух карати не по-тиранськи, а по-вчительськи, не надмірно, а посилено, не розбещено, а спокійно й смиренно, не тільки по-світськи, а й вище світських...

3. Сідати повинні кожен на певному своєму місці, визначеному згідно з навчанням: хто більше вміє (знає), той сидіти буде вище, хоч би й був дуже нужденний; хто буде менше знати, той повинен сидіти на гіршому місці...

4. Багатий над убогим у школі нічим іншим не повинен вивищуватись, лиш самою наукою, а плоттю рівні всі...

5. Навчати й любити учитель повинен всіх однаково, як синів багатих, так і сиріт убогих, і котрі ходять по вулицях, поживи прохаючи, як хто посилено може навчатися, а не вчити одного старанніше, ніж іншого...

6. Діти повинні сходитися до школи на певну годину, тобто у великий (довгий) день на годину дев'яту, і щоб також всі встали теж і в інші дні менші, як вирішить учитель; і відпускати їх після навчання додому в певну годину.

7. Кожного ранку вчитель повинен пильно дивитися: якщо б якогось хлопця не було, то повинен одразу за ним послати й дізнатися причину, чому не прийшов; якщо десь не забавився грою, або вдома обдурив, чи забагато спав і тому не прийшов до школи, то повинні про все дізнатися й привести його...

8. Зранку, зійшовшись на призначену годину, всі не повинні починати вчитися, поки не виголосять молитви і звичайні передмови...

9. У школі діти повинні бути поділені на трое: одні, котрі будуть вчитися піз-

навати й складати слова; другі, котрі будуть вчитися читати й вивчати багато речей напам'ять; треті будуть, читаючи, вчитися переказувати, міркувати й розуміти...

10. Зранку, після молитви, спершу кожен повинен розповісти вчорашній свій урок і своє письмо, що вдома писав: повинен показувати виклад свого уроку, і потім повинні вчитися детально псалтиря чи граматики з її роз'ясненням та інших багатьох необхідних наук, які наявні на той час згідно потреби...

11. Після обіду хлопці повинні самі на табличках писати кожен свій урок, заданий їм учителем, крім малих, яким учитель сам повинен буде написати. А в школі навчившись, один одного повинні питати трудні слова, тобто дискутувати. Відходячи ж додому, повторити стих, щоб увечері, прийшовши зі школи додому, діти перед своїми родичами чи сторонніми дітьми будь-якого стану, що живуть у господі, перед своїм хазяїном знали урок, що вивчили у той день, повинні увечері вдома написати і до школи принести зранку, показати своєму вчителю, щоб усякий плід науки пізнавався, бо будь-яке дерево належить пізнавати за плодом...

12. Учитель повинен навчати й письмово подавати (вправи) із граматики, діалектики, музики й із інших чужих поетів та із Святого Євангелія, із книг апостольських...

13. У суботу зранку повинні повторити усе, чого навчилися за тиждень; а після обіду їх повинні навчати пасхалій та місячного циклу, й лічби, й рахунків чи музики церковного співу...

14. Після вечірні в суботу учитель повинен займатися з дітьми дещо більше часу, ніж в інші дні, навчаючи їх страху Божого і звичаїв інтимних молодіжних, як поводитися у церкві перед Богом, вдома — перед родичами своїми, та будь-де перед іншими дотримуватися чесноти й сором'язливості: Богові, кажу, і його святим — честь і страх; родичеві й учителю — послух; перед усіма громадянами — покора й повага, собі самому — сором і чесноту. І ті слова повинні вливатися в дитину. На це не шкодувати й покарань за шкільною міркою. Бо написано: хто любить сина, той старанніше карає, а хто не любить, той шкодує палки, і ще: безумство дитини до серця прив'язане, а палкою його викинеш...

15. У неділю та в празники Господні з усіма, коли підуть до Літургії, учитель повинен розмовляти і їх учити про це Свято і той празник, і — навчати їх волі Божої; а після обіду — Євангелія й Апостола празника, того повинен усіх навчити...

16. Двох чи чотирьох хлопців кожного тижня інших по порядку слід виставляти на охорону, від чого ніхто не повинен відмовлятися, коли на нього прийде черга. Їх справою буде: прийти до школи раніше, школу підмести, затопити в печі, сидіти біля дверей і спостерігати за всіма, хто входить і виходить; а якщо б деякі не вчилися, пустували чи в церкві нечемно стояли, чи, йдучи додому, погано б поводитися, то їх повинні записувати й оголошувати...

17. Якщо б також хлопець один день ходив до школи, а другий прогулював, і так тратив би час свій, і числився би при школі, то такого більше не приймати. Бо й лікар, якби хворого один день лікував, а другого — занедбував, то замість лікування довів би його до більшої хвороби...

18. Батькам про їх дітей, а господарям про доручених їм чужих дітей учитель та організатори школи повинні нагадувати, щоб діти в домах поводитися згідно з правилами шкільної науки, вишкіл і належну для свого часу гуманність демонстру-

ючи будь-якому станові. А якщо б у дітях проявилось щось суперечливе навчанню, то слід це дослідити. Якщо б учитель своєю нестаранністю, чи родич, чи господар своїм непорядком шкодили б навчанню й добрим навикам, то винному слід це присудити.

19. Якщо хтось хотів взяти свого сина від учителя на іншу потребу, то не через когось іншого, лише сам особисто, і в присутності того одного чи двох, при кому його віддавав на навчання, повинен його взяти, щоб тим не пошкодити учневі й йому самому за непорядний вчинок, так само й учителеві, від якого взяв би дитину неналежно. Такий же порядок мають всі інші ремісники, а тим більше слід дотримувати його в школах і в людях християнських.

20. Якщо б і сам учитель, чи хтось із учнів був творцем чогось, що закон не дозволяє, навіть забороняє, тобто: розпусник, п'яниця, злодій, облудник, лицемір, хабарник, наклепник, зверхник — такий не тільки учителем, а й жителем тут нехай не буде» [1, с. 181–189].

Найбільше дбали про освіту своїх дітей козаки, церковнослужителі та заможні міщани. В першій половині XVIII ст. їх діти навчались в Переяславі в школі при будинку архієрея Переяславського. Тут навчання було побудоване так, як в братських школах. Діти навчались в чотирьох «школах» в класах з окремим вчителем: фара (початкова) і три граматичні — інфіма, граматика, синтаксис.

Крім цих чотирьох нижчих класів цей освітній заклад мав вищі класи — поетики, риторики та піітики.

До наших часів дійшли списки учнів цього навчального закладу, серед яких чимало із Бориспільщини.

«Ведомость о школах славяно-латинскихъ и ученикахъ различинцахъ, при доме Архиерея Переяславскаго обретающихся 1739 года» [189, с. 517–522]

Школа инфимы					
Кто имяны и съ какихъ чиновъ	Сколько кому отъ роду	Время определения въ школу	Чему обучены	Что не обучаютъ	Кто въ науке понятеъ и кто не понятеъ
Села Старого козака Феодора Ильина сынъ Иосифъ Богдановский	19	Октябръ 13	Фару	Инфиму	Понятеъ

«Ведомость о школах и ученикахъ священно-причетническихъ детей, при доме Архиерея Переяславскаго обретающихся 1740 года» [190, с. 527–542]

Школы словено-латинския					
Школа фара					
Кто имяны и съ какихъ чиновъ	Сколько кому отъ роду	Время определения въ школу	Чему обучены	Что не обучаютъ	Кто въ науке понятеъ и кто не понятеъ
Села Великой Старице, церкви Михаила, пова Федора, сынъ Василий Сливковский	13	Сентябрь 10	Писать и элементара.	Фару	Понятеъ
Школа грамматики					
Села Салькова, церкви Михайловской, попа Федора Прокопиева, сынъ Диомидъ Ходоровский	12	Генварь 9	Инфими.	Граматику	Понятеъ
Села Салькова, церкви Михайловской, попа Федора Прокопиева, сынъ Даниилъ Ходоровский	12	Генварь 9	Инфими.	Граматику	Понятеъ
Села Глубокаго, церкви Покровской, попа Иоанна Феодорова, сынъ Евстафий Яновский	12	Сентябрь 9	Инфими.	Граматику	Понятеъ
Школа поэтики					
Местечка Воронькова, церкви Рождества Пресвятыя Богородицы, попа бывшего Иоанна Петрова, сынъ Петръ Рустановичъ	18	Сентябрь 16	Синтаксими.	Поэтику	Понятеъ
Местечка Воронькова, церкви Рождества Пресвятыя Богородицы, попа бывшего Иоанна Петрова, сынъ Яковъ Рустановичъ	17	Сентябрь 16	Синтаксими.	Поэтику	Понятеъ
Города Боришполь, церкви Бориса и Глеба, попа Феодора Тимофеева, сынъ Петръ Феодоровичъ	15	Сентябрь 18	Синтаксими.	Поэтику	Понятеъ
Села Воронькова, церкви Покровской, попа Николая Иванова, сынъ Яковъ Соховичъ	14	Сентябрь 22	Синтаксими.	Поэтику	Понятеъ
Школа риторики					
Города Борисполя, церкви Рождество Богородичной, попа Александра Стефанова, сынъ Яковъ Журовский	18	Сентябрь 16	Поэтики.	Риторику.	Понятеъ
Ведомость о различинцах 1740 года					
Школа инфимы					
Города Боришполя, козака Григория Феодорова, сынъ Гавриилъ Внескевичъ	16	Генварь 20	Фари	Инфиму	Понятеъ

«Ведомость о школах и ученикахъ священно и церковнопричетническихъ детей, при доме Архирейскомъ Переяславскомъ на славено-латинскимъ языке обучающихся съ 1738 по нынешний 1741 годъ»
[190, с. 543–554]

Школа фара					
Кто имяны и съ какихъ чиновъ	Сколько кому отъ роду	Время определе-ния въ школу	Чему обучены	Что нене обучаютъ	Кто въ науке понятенъ и кто не понятенъ
Местечка Воронькова церкви Михайловской попа Иоанна Семенова сынъ Семень Богдановичъ	14	Сентябрь 20	Писать и элементара	Фару	Средственъ
Местечка Борисполя церкви Николской наместника Василия Лаврентиева сынъ Иоаннъ Максимовичъ	12	Февраль 25	Писать и элементара	Фару	Понятенъ
Местечка Борисполя церкви Рождества Богородицы викария Дмитрия сынъ Феодоръ Дмитровский	13	Февраль 28	Писать и элементара	Фару	Средственъ
Школа грамматики					
Села Глибокого церкви Покровской попа Иоанна Феодорова сынъ Евстафий Яновский	20	Февраль 8	Инфиме	Грамматик	Средственъ
Школа риторики					
Местечка Воронькова церкви Рождества Богородицы попа бывшего Ивана Петрова сынъ Петръ Рустановичъ	18	Сентябрь 19	Поэтику	Риторику	Понятенъ
Местечка Воронькова церкви Рождества Богородицы попа бывшего Ивана Петрова сынъ Яковъ Рустановичъ	17	Сентябрь 19	Поэтику	Риторику	Понятенъ
Местечка Борисполя церкви Борисоглебской попа Феодора Семенова сынъ Петръ Феодоровичъ	16	Сентябрь 16	Поэтику	Риторику	Средственъ
Села Воронькова церкви Покровской попа Николая Иванова сынъ Яковъ Соховичъ	15	Сентябрь 18	Поэтику	Риторику	Понятенъ
Местечка Борисполя церкви Пречистой попа Александра Стефанова сынъ Иаковъ Журовский	19	Сентябрь 16	Поэтику	Риторику	Средственъ

«Ведомость о школах и ученикахъ священнослужительскихъ детей, при доме Архирея Переяславского обретающихся 1742 года» [191, с. 618–631]

Школы словено-латинския					
Школа инфима					
Кто имяны и съ какихъ чиновъ	Сколько кому отъ роду	Время определения въ школу	Чему обучены	Что нене обучаютъ	Кто въ науке понятенъ и кто не понятенъ
Села Иванкова церкви Преображенской попа бывшего Иакова Василиева сынъ Михайла Якубовичъ	14	Октябрь 18	Писать и элементара	Инфиму	Средственъ
Местечка Борисполя церкви Христова Николая наместника Василия Лаврентиева сынъ Иоаннъ Максимовичъ	14	Октября 23	Писать и элементара	Инфиму	Средственъ
Местечка Воронькова церкви Михайловской попа Ивана Семенова бывшего сынъ Семень Богдановичъ	15	Октября 23	Писать и элементара	-	Выбыль въ Киевъ при свойственному своему обрета-ется
Города Борисполя церкви Рождества Богородицы века-рия Дмитрия сынъ Феодоръ дмитровский	14	-	Писать и элементара	-	Выбыль въ дому при ма-тери овдовелой зостаеть
Школа грамматики					
Села Великой Старицы церк-ви Михаила попа Феодора сынъ Василий Сливковский	15	Сентября 12	Инфими	Граматики	Понятенъ
Села Глибокого церкви Покровской попа Иоанна Феодора сынъ Евстафий Яновский	21	-	Граматики	-	Выбыль за не-понятие языка латинскаго при отце своемъ въ церкви Николы
Школа поэтики					
Села Салкова церкви Хрис-това Михаила бывшего попа Феодора Прокопиева сынъ Данииль Ходоровский	15	Сентября 9	Синтаксими	Поэтику	Средственъ
Села Салкова церкви Хрис-това Михаила бывшего попа Феодора Прокопиева сынъ Диомидъ Ходоровский	14	Сентября 9	Синтаксими	Поэтику	Понятенъ

Школа риторики					
Местечка Борисполя церкви Борисоглебской попа бывшего Феодора Семионова сынъ Петръ Феодоровичъ	18	Сентябрь 7	Поэтику	Риторику	Средственъ
Села Воронькова церкви Покровской попа Николая Иоаннова сынъ Яковъ Соховичъ	17	Сентябрь 9	Поэтику	Риторику	Понятень
Города Борисполя церкви Пречистой попа бывшего Александра Стефанова сынъ Иаковъ Журовский	20	Сентябрь 5	Поэтику	Риторику	Понятень
Местечка Воронькова церкви Рождества Богородицы попа бывшего Иоанна Петрова сынъ Петръ Рустановичъ	19	-	Риторику	-	Выбылъ за нерачениемъ отца своего въ дому обретается
Местечка Воронькова церкви Рождества Богородицы попа бывшего Иоанна Петрова сынъ Иоаковъ Рустановичъ	18	-	Риторике	-	Выбылъ за нерачениемъ отца своего въ дому обретается

«Ведомость о школах и ученикахъ священно-причетническихъ детей при доме Архиепископа Переяславскаго обретающихся 1743 года» [195, с. 409–419]

Школы словенлатинския					
Школа инфимы					
Кто имяны и съ какихъ чиновъ	Сколько кому отъ роду	Время определения въ школу	Чему обучены	Что нене обучаютъ	Кто въ науке понятень и кто не понятень
Села Сошникова церкви Михайловской попа Андрея Лазарева сынъ Владимиръ Митуричъ	19	Генваря 18-го	Писать и элементара	Инфиме	Понятень
Села Сошникова церкви Михайловской попа Андрея Лазарева сынъ Павель Митуричъ	14	Генваря 14-го	Писать и элементара	Инфиме	Понятень

Села Иванкова церкви Преображенской священника умершаго Якова Василиева сынъ Михайла Якубовичъ	15	Сентября 15-го	Писать и элементара	Инфиме	Понятень
Местечка Борисполя церкви Николской наместника Василия Лаврентиева сынъ Иоаннъ Максимовичъ	15	Сентября 12-го	Писать и элементара	Инфиму	Понятень
Школа риторики					
Села Салкова церкви Христова Михаила бывшего попа Феодора Прокопиева сынъ Данииль Ходоровский	16	-	Поэтике	-	При отце своемъ въ киевской епархии обретається
Села Салкова церкви Христова Михаила бывшего попа Феодора Прокопиева сынъ Диомидъ Ходоровский	15	Сентября 12-го	Поэтике	Риторику	Понятень
Местечка Борисполя церкви Борисоглебской попа бывшего Феодора Семионова сынъ Петръ Феодоровичъ	19	-	Риторике	-	Въ киевскихъ школахъ обучается

«Ведомость о школах и ученикахъ священно-причетническихъ детей при доме Архиепископа Переяславскаго обретающихся 1745 года» [193, с. 615–625]

Школы словенлатинския					
Школа инфимы					
Кто имяны и съ какихъ чиновъ	Сколько кому отъ роду	Время определения въ школу	Чему обучены	Что нене обучаютъ	Кто въ науке понятень и кто не понятень
Местечка Воронькова церкви Рождества Пресвятыя Богородицы векария Симеона сынъ Андрей Леонтовичъ	13	Сентябрь 13	Писать	Элементаръ	Понятень
Местечка Воронькова церкви Рождества Пресвятыя Богородицы векария Симеона сынъ Прокопий Леонтовичъ	12	Сентябрь 13	Писать	Элементаръ	Понятень
Села Сошникова церкви Архистратига Михаила священника Артемия сынъ Иоанъ Артемский	13	Сентябрь 21	Писать	Элементаръ	Средственъ

Школа граматики					
Села Иванкова церкви Преображенской священника умершаго Якова Василиева сынъ Михайла Якубовичъ	17	Октябрь 2	Грамматикъ	Синтаксиму	Средственъ
Школа поэтики					
Села Великой Старицы церкви Святаго архистратига Михаила священника Феодора сынъ Василий Сливковский	19	Сентября 19	-	-	Сначала школь безвестно бежалъ

«Ведомость о школах и ученикахъ, при доме Архиеерея Переяславскаго обретающихся священнослужительскихъ и причетническихъ детяхъ. 1749 годъ» [189, с. 508–516]

Школы славено-латинския					
Школа фара					
Кто имяны и съ какихъ чиновъ	Сколько кому отъ роду	Время опредѣленія въ школу	Чему обучены	Что нене обучаютъ	Кто въ науке понятенъ и кто не понятенъ
Села Салкова церкви Христова Михаила бывшаго попа Феодора Прокопиева сынъ Данииль Ходоровский	11	Сентября 12	Писать и элементара	Фару	Посредственъ
Села Салкова церкви Христова Михаила бывшаго попа Феодора Прокопиева сынъ Диомидъ Ходоровский	12	Сентября 12	Писать и элементара	Фару	Посредственъ
Школа инфимы					
Села Глибокаго церкви Покровской попа Иоанна Феодора сынъ Евстафий Яновский	11	Сентябрь 12	Фара	Инфиму	Средственъ
Школа синтаксима					
Местечка Борисполя церкви Бориса и Глеба попа Феодора Семенова сынъ Петръ Феодоровичъ	14	Сентябрь 12	Грамматике	Синтаксиму	Понятенъ
Села Воронькова церкви Покровской попа Николая Иоаннова сынъ Иаковъ Соховичъ	13	Генваръ 9	Грамматике	Синтаксиму	Понятенъ

Школа поэтики					
Града Борисполя церкви Рождественской попа бывшаго Александра Стефанова сынъ Иаковъ Журовский	17	Сентябрь 12	Синтаксиму	Поэтику	Средственъ

Вищим навчальним закладом освіти на той час в Україні була Києво-Могилянська академія, створена 1632 р. у результаті злиття Київської братської та Лаврської шкіл. Об'єднаний заклад почав свою роботу на території братської школи під назвою Києво-братська колегія, її опікуном став Київський митрополит Петро Могила. Згодом заклад на його честь було названо Києво-Могилянською академією.

Всі жителі Бориспільщини могли навчатися у цьому навчальному закладі, особливо ті, хто хотів стати священнослужителем. До того ж його засновник Петро Могила володів землями у с. Вишеньках, Гнідині та інших селах Бориспільщини, а це давало певні переваги молоді нашого краю.

22 грудня 1646 року перед своєю смертю Петро Могила написав заповіт, де все своє майно, в тому числі і землі села Вишеньок та Гнідина заповів для потреб освіти України, зокрема, для утримання Києво-Могилянської академії:

«Бачучи упадок благочестія в народі руськім не від чого іншого, як від того, що не було жадної просвіти й науки, дав я обіцянку Господу Богу — все своє майно, що дісталось мені від батьків, і що тільки не залишиться від служби місцям, мені дорученим, та з прибутків моїх маєтків, повернути почасті на відновлення зруйнованих домів Божих, від яких залишилися жалюгідні руїни, а почасті на заснування шкіл у Києві, на ствердження прав і вольностей народа руського» [164, с. 429–436].

Безперечно, діти жителів с. Гнідина, Вишеньок та Бориспільщини мали унікальну можливість навчатися в Києво-Могилянській академії. Всіх священників зобов'язували своїх дітей віддавати на навчання до Києво-Могилянської академії. Здобували там освіту і діти бориспільських священників, зокрема, діти Івана Некрашевича та його зятя. Вчилися у цьому вищому закладі діти козацької старшини Борисполя та сіл Бориспільщини. Києво-Могилянську академію закінчили діти із знатного роду Берлів, нащадки Івана Сулими та інші.

Отже, у другій половні XVII ст. загальний рівень української освіти був значно вищий, ніж у попередніх сторіччях.

Це стверджує й іноземець диякон Павло Алепський, що подорожував по Україні в 1654 р.: «по всій країні Руській, себто козацькій, ми помітили прегарну рису, що викликала в нас подив: всі вони з невеликими виїмками, — навіть більшість їх жінок і доньок уміють читати, знають порядок церковних відправ і церковний спів. Священники вчать сиріт і не лишають їх блукати невігласами по улицах» [37, с. 977].

Всі ці слова напряму стосувалися Борисполя та сіл Бориспільщини, в кожному з яких жили козаки, в кожному з яких була церква.

Вихованці Києво-Могилянської академії з Бориспільщини

Із заснуванням Київської братської школи, а потім Києво-Могилянської академії, перед українцями відкрилися «врата учености». Здобувши освіту, вони продовжували працювати в різних галузях суспільного життя, поповнювали органи управління козацьких та губернських канцелярій. Серед вихованців академії у XVIII ст. — ряд вихідців із Бориспільщини та інших місцевостей, для яких наш край став місцем проживання та служби. Навчалися в Києво-Могилянській академії вихідці із старшинського роду Берлів: вороньківський сотник Василь Іванович, викладач, єпископ Переяславський і Бориспільський Андрій Іванович (чернече ім'я Арсеній), возний Вороньківської сотні Володимир Данилович Берло.

Кузьма Семенович Богданович з Воронькова — вихідець із родини священика Михайлівської церкви — після закінчення Київської академії викладав граматику і синтаксису у Переяславському колегіумі, був професором філософії Смоленської семінарії.

Здобувши освіту у класі філософії, уродженець с. Вишеньок Герасим Васильович Криницький став настоятелем Київської Преображенської церкви. І його брати Павло та Арсеній знайшли своє покликання. Павло став викладачем Києво-



Києво-Могилянська академія, XVIII ст.

Могилянської академії і священиком російської посольської церкви в Парижі, Арсеній — архимандритом Київського Пустинно-Микільського монастиря.

Ще один житель с. Вишеньок (Іван Георгійович Некрашевич) після закінчення Києво-Могилянської академії працював священиком у рідному селі і був поетом, засновником давньої української літератури, який писав твори тогочасною українською мовою. В історії української літератури Іван Некрашевич відомий як автор творів «Спор души и тела», «Исповедь», «Замысел на попа». Згодом він став намісником Київського митрополита.

З атестатом Києво-Могилянської академії працював копіїстом Київської губернської канцелярії і Федір Павлович Підкова з с. Рудяків.

Успішно закінчив Києво-Могилянську академію уродженець с. Рогозова Григорій Щербацький (прізвище Щербацький походить від Щербак). Він був відомим на той час письменником, філософом, ієромонахом та професором Києво-Могилянської академії. Народився Григорій Щербацький у козацькій родині близько 1725 р. у с. Рогозів Вороньківської сотні Переяславського полку. Григорій був небожем відомого професора Києво-Могилянської академії, згодом митрополита Київського, Галицького і всієї Малої Росії Тихона Івановича Щербацького (Щербака).

У 1736–1747 рр. він навчався у Києво-Могилянській академії, починаючи з найнижчого класу інфіми. Будучи студентом, у 1745 р. Григорій брав участь в урочистому диспуті з філософії, присвяченому Олексію Розумовському, а в жовтні того ж року разом з префектом М. Козацінським та ще п'ятьма студентами їздив до Санкт-Петербурга. Після закінчення академії залишився викладачем спершу синтаксими, потім пітики. В 1749–1751 рр. викладав риторику та грецьку мову, а наступного навчального року — філософію та Велику інструкцію. 1749 р. у Київському Софійському монастирі прийняв чернечий постриг і став носити чернече ім'я Георгій. Його було рукоположено на диякона, а згодом — ієромонаха.

1752 р. його обрано префектом (інспектором). Але він продовжував викладання філософії і грецької мови в Києво-Могилянській академії. У ці роки написав шкільну п'єсу під назвою «Трагікомедія, нарицаемая Фотій, т. е. об отступлении западных церкви от восточных...», де порушив актуальну тему для України — проблему відносин між православ'ям і католицизмом. Для втілення загальної ідеї твору використовував народні та міфологічні мотиви з натяками на сучасні події.

Григорій Щербацький був людиною високоосвіченою, з великим багажем знань. Як блискучий знавець грецької мови, відредагував створену В. Лашевським грецьку граматику, яка спершу була видана у Вроцлаві (1746 р.), а потім 1779 р. у Лейпцигу істориком М. Бантишем-Каменським. Також він брав участь у комплектуванні найкращої на той час не лише в Україні, а й у Російській імперії, бібліотеки Києво-Могилянської академії. Для неї замовляв у вроцлавського книготорговця Я. Корша книги на суму 1000 крб. Він також уклав інструкцію для студентів академії, що проживали в бурсах, для запобігання сутичок між студентами, духовенством і парафіянами, які часто тоді траплялися. Інструкція також визначала умови перебування студентів при церквах, правила їх поведінки та обов'язки.

Прочитаний ним академічний курс з філософії складався з логіки, метафізики, фізики й етики. Його дослідницький інтерес до філософії спрямований на пізнання насамперед доквілля і людини за умов покладання саме на людський розум,

керований єдиним методом, що уможливує здобуття істини. Цей метод, на думку Г. Щербацького, повинен спиратися на самоусвідомленість, сутність якої виражена формулою, «мислю, отже існую». Слідом за Рене Декартом наш земляк визнавав це судження вихідним положенням філософії, тобто підтримував ідею переваги «умоосязного» світу над чуттєвим.

Філософський курс Г. Щербацького є підставою для ствердження того, що в українській думці другої половини XVIII ст. досить впевнено проклала собі шлях європейська раціоналістична філософія. 4 серпня 1753 р. Григорій Щербацький помер у Москві, залишивши після себе книги, які поповнили бібліотеку Московської академії [139, с. 599–600].

Києво-Могилянська академію закінчували майже всі представники роду І. Сулими.

Студенти — вихідці з багатих родин займали привілейоване становище в академії. Одні з них жили у власних, спеціально для того куплених будинках, інші — чималим коштом наймали помешкання. Так, Іван Берло (сотник Вороньківський, полковий суддя Переяславський, знатний військовий товариш, сини якого вчилися в Київській академії), писав: «Не без кошту и тое было через колко роков нам із жоною Мазапетовною господи наймовати, за науки школ кievских сынам Василю и Арсецію инспекторам платили готовизною и кому того часу належало».

У XVII—XVIII ст. в Києво-Могилянській академії навчалися вихідці з родин української знаті, зокрема, і діти Бориспільського сотника Афендика [170, с. 137].



Студенти Києво-Могилянської академії, XVIII ст.



Сучасний вигляд Києво-Могилянської академії.

Бориспільщина дала життя багатьом особистостям, які залишили помітний слід в історії рідного краю та в історії України. Із Борисполя походить козацький рід Безбородьків. Двоє з них, Остап і Сидір, у першій половині XVII ст. закінчили Києво-Могилянську академію та були бургомістрами Бориспільської ратуші. Цей бойовий рід плекав для держави офіцерів вищих військових рангів. А один з них, князь Олександр Андрійович Безбородько, став засновником чи не найпрестижнішого вищого навчального закладу в Україні. На його кошти було створено в Ніжині гімназію вищих наук, яку згодом перетворено на ліцей, надалі — історико-філологічний інститут. Тепер — Ніжинський педагогічний інститут імені М. В. Гоголя.

Києво-Могилянську академію закінчили багато вихідців із Бориспільщини, які залишили помітний слід не тільки в історії освіти, а й в історії України.

* *
*

Освіта часів Гетьманщини (друга половина XVII— XVIII століття)

За часів Гетьманщини на Бориспільщині проживало багато козаків. У різні часи вони входили до різних сотень і полків.

Козаки завжди турбувались про освіту своїх дітей. Ще у XVIII столітті вони почали ініціювати відкриття шкіл. Так, наприклад, у 1770 році намісник Київського митрополита, священник із с. Вишеньок разом із вишеньківськими козаками звернулись до Києво-Печерської лаври з проханням відкрити при місцевій школі некомерційну школу для навчання своїх дітей.

Прохання вони детально обґрунтували тим, що діти, бажаючи навчатись, відвідують школу при Бориспільській церкві. Кількість таких охочих до науки протягом останніх п'яти років збільшилась. До того ж поруч із Вишеньками знаходяться села Гнідин та Проців, де також є бажаючі отримати освіту. На думку вишеньківців, у такому випадку існує нагальна необхідність відкриття при місцевій церкві школи, яку хоче відвідувати 61 дитина.

У своїй чолобитній на ім'я митрополита Києво-Печерської лаври козаки розповідають про те, що частину вчителів для цієї школи вони вже знайшли. Згодився приїхати жити у Вишеньки та викладати малоросійські уроки Петро, малоросіянин Стародубського полку, син Гаврила Зіновієва.

Також згодився вчити дітей Гаврило Горобевич, що має досвід вчителювання з 1769 року. Інших вчителів вони просять прислати від Києво-Печерської лаври. Козаки наголошують, щоб цю школу могли відвідувати діти всіх без винятку жителів села [226, с. 164].

За сприяння отців-настоятелів Києво-Троїцького монастиря в 1761 році було збудовано церкву в с. Дударкові, а згодом при ній відкрито церковно-парафіяльну школу [132, с. 35].

В центральному історичному архіві України зберігається автобіографія священника Києво-Троїцького монастиря Григорія Федорова, який у 1770 році був направлений на службу до церкви с. Дударкова. Він викладав Закон Божий при школі [251].

Подібні школи на Бориспільщині працювали при кожній парафії згідно з рішенням загальної військової ради Запорозьких козаків, прийнятим у 1766 році. За своїм змістом воно суперечило імперській антиукраїнській політиці, адже саме в цей час російська імператриця Катерина II заявила, що «черні» не потрібно давати освіту.

Окрім того, цариця всіляко наполягала «чтоб векъ и имя гетьмановъ исчезло, не токмо бъ персона какая была произведена в оное достоинство» [107, с. 85–86].

Парафіяльні школи, які повсюдно відкривали козаки, були звичайними школами для простого українського народу. Дітей переважно навчали дяки.

Про те, як йшло навчання у дяків, знаходимо цікаві відомості в спогадах Іллі Тимковського, що вчився в парафіяльній школі в кінці 70-х років XVIII ст.: «Школа містилася в окремії хаті, де стояли довгі столи. Столи ті були неначе класи на бук-

вар, часослов та псалтир; у двох останніх класах учили й письма. Учнями були тут хлопці, підлітки і дорослі. Писали спочатку розведеною крейдою на вощених та обпалених чорних полініянних дерев'яних дощечках, а ті, які вже навчилися писати, писали чорнилом на папері. З третього класу набирали охочих до ірмолонного класу — до церковного співу, що відбувався тричі на тиждень — взимку у хаті, а по весні — під повіткою. В школі був гамір від крику 30 або 40 голосів, де кожний на весь голос читає, а дехто співає своє. На підмогу собі дяк визначив старших учнів для занять з меншими. Батьки за науку платили дякові по умові за кожний клас натурою і грошима. Закінчення класу школярем, хто коли доспіє, було святом для цілої школи [231, с. 1386–1387].

Цікаво, що давній звичай обдаровувати учителя

кашею був на Україні ще довгий час аж до XIX ст. Так, Орест Левицький, який вчився в парафіяльній школі в кінці 50-х рр. XIX ст., згадує про кашу та про те, що кожний учень приносив учителеві в день 40 мучеників 40 бубликів [222, с. 202].

У парафіяльних школах також панувала сувора дисципліна. Г. Винський описує в своїх спогадах, як відбувалася субота у тій школі, де він учився: «Після суботньої вечірні всі школярі збиралися до школи і, не сідаючи за лавки, а стоячи, вичікували дяка. Як тільки дяк увірвався до класу, його вітали в один голос: «Мир тобі, благий учителю наш», на що він відповідав: «Треба сікти вас», і негайно починав ексекцію:

«Вчися, не пустуй, пам'ятай субітку» — так приказував він під час шпарення різками. Ті учні, що їхні матері частіше надсилали дякові млинців, буханців, паляниць, діставали різки по одягу, а вбогі діти, або у кого матері були скупі, діставали по голій» [22, с. 81–82]. Отож корінь учення залишався, як і давніше, гірким, про що свідчить жартівливий вірш тих часів:



Ікона «Покров Богородиці» із зображенням Богдана Хмельницького і архієпископа Лазаря Барановича. Перша половина XVIII ст.

«Казав мені бакаляр промовити «Аз, аз!»
 А як же я не вимовив, він по пиці, раз, раз!
 Крикнув же він удруге: «Ану кажи «Буки!»
 Ой, ще ж бо я не вимовив — попав в його руки.
 Крикнув далі в третій раз, щоб висловив «Віде!»
 А вже його жвава рука по чуприні їде.
 Ой, як сказав четверте — «вимовляй живіше!»
 «Нуте ж, хлопці, зараз його на лавку кладіте!»
 І просився, і молився, а ще більше злякався,
 Бо задали такого хльосту, що й світа здурався...» [112, с. 191–192].

Чимало дітей училося також у мандрівних дяків, серед яких були не лише ті учні й студенти, що «убо шася бездны премудрости», залишали школу через малоуспішність в науці або погану поведінку, але нерідко й талановиті учні, що пускалися в мандри ради «апетицій».

Надзвичайно яскравий опис мандрівного учителя подав в своїх спогадах І. Тимковський: «Ранньою весною з'явилися у нашій дворі дві блакитні киреї. Їх покликали до покою. То були переяславські семінаристи, відпущені, як здавна велося, для випрошення допомог, що звалось «петицією». Такі мандрівники вислужувалися більше співом у домах і церквах, проживали в монастирях, що тоді ще мали свої села. Захожі наші — один високий на зріст, смуглявий, підстрижений кружалцем, другий — білявий, кремезний, з косою, піднесли батькові на розписанім аркуші орацію. Батько поговорив з ними, оглянув їхні папери та почерк. Загадав їм прочитати з книжки та проспівати «Блажен муж»; першого батько прийняв за мого вчителя, а другого чимсь обдарив. Через якісь два двори, проти церкви, винайняв батько у семейного козака, що мав дві хати, велику чисту і світлу хату під квартиру учителя та вчення... Пан Микита, як батько мій називав його, пан філософ і просто Никій, мав років 28; ходив у синім короткім жупані з червоним каламайтчатим поясом, з підстриженими кучерями та навислими чорними вусами, учив нас, кожного нарідно часослова і псалтиря, читання гражданкою, латинської грамоти та письма на папері... Для письма учитель давав нам прописи від своєї руки. Перед святами він виготовляв для своїх поздоровлень аркуші, розписані з особливим мистецтвом. У нього був запас різних узорів всілякої величини, продірявлених голкою. Отож він клав узір на папір та крізь дірочки узору сипав на папір через рідке полотно розтовчений вугіль з м'якого дерева, а по чорних точках на папері рисовав олівцем та довершував і розтушовував пером. У такі рамки він вписував орації власного твору. В манерах і вчинках він мав щось талановите» [231, с. 1386–1390].

При парафіяльних школах учні, які готувалися до вчителювання, залишалися жити. Звали таких кандидатів «молодиками», хоч віком деякі з них були далеко не юнаками.

Жили при школах учні і на Бориспільщині. Так в «Описании села Вишеньки 1780 года» записано, що в селі є школа, де проживають діти [255]. Історичні джерела свідчать, що і в деяких інших селах Бориспільщини діти жили при школах.

Навчання в парафіяльних школах було нелегким, методи навчання читання залишалися старими, хоч на Заході вже добре була відома звукова система.



Ікона «Покрова». На зображенні — дружини козаків у вбранні часів Гетьманщини — в кунтушах і корабликах. XVIII ст.

хаті, а влітку — просто неба. До школи ходило 30–40 учнів. Тривалість перебування у кожному класі залежала від здібностей учня. Закінчення класу школярем було традиційним святом. Школи були джерелом високого на той час рівня грамотності».

З нових «Букварів» другої половини XVII до кінця XVIII ст. був ««Букварь» язика славянски, писаний челоуѣком учитися хотяшимъ въ полезное руводство. Въ святой великой чудотворной Киево-Печерской Лаврѣ Въ лѣто 1664». В тому букварі є таке поучення: «Книгъ еретицкихъ не читати и ихъ блюзнярскихъ мовъ не слухати, а не будучи выщвичонымъ въ жадныи контреверсии не вдаватися, такъ тежъ на ихъ казаніяхъ и сборискахъ не бывати» [171, с. 170].

Загальну характеристику парафіяльної школи подає Орест Левицький, авторитетний дослідник тогочасного народного життя на Україні. На його думку, наша стародавня парафіяльна школа була вільною спілкою особливого роду ремісників, що набули деяку шкільну освіту, дякували та учителювали. Переважно то були молоді люди, що ще не вибрали для себе певної професії і, за звичаєм того віку, мандрували, щоб «побачити світ, придивитися до науки і людського поведження» [147, с. 446].

Цікавим у XVIII ст. був вибір дяка. Громада збиралася на цвинтарі біля дзвіниці, а кандидат на дяка піднімався на дзвіницю і відтіть виголошував промову переважно в жартівливому дусі. Якщо було декілька кандидатів, то першість діставав той, хто був більш дотепним і жартівливим [214, с. 456].

Навчання у школах дяки вели рідною мовою. Предметами навчання були старослов'янська, українська (руська) мови, письмо, лічба, закон Божий, співи.

Збереглися настанови дяків школярам:

«— входиш до школи, поклонися на всі боки, усе зайве заховай, щоб тебе кожен похвалив, і полюбив;

- змолоду не лінуйся вчитися: чого навчився в юності, те згодиться у старості;
- непосидючий у школі нічого не навчиться;
- не вибігай без причини під час шкільної години;
- слухай учителя свого, знайдеш багато мудрого в нього;
- говори те, що завчив, а не порожні байки;
- на заняттях будь уважним;
- добра кожному бажай і чим можеш допомагай;
- усього, з чого сварка виникає, стережися;
- не принижуй брата свого, що немиле самому, не чини нікому;
- як прийдеш до рідного дому, вклонися усім, усе на місце поклади, що вивчив — розкажи».

Хоча парафіяльні школи та мандрівні дяки давали дітям елементарну науку, але вони були близькі народові тим, що не були зв'язані жодною програмою і статутом, не вимагали для свого влаштування великих коштів, цілком задовольняли скромні потреби населення, а головне, не цуралися рідних звичаїв і рідної мови.

До кінця XVIII століття в Гетьманщині була досить велика кількість парафіяльних шкіл в селах. Не винятком була й Бориспільщина.

В той час Гетьманщина поділялась на 10 полків. Полк складався з полкового міста, інших містечок, сіл, слобідок і хуторів.

Так тільки в семи полках, окрім Київського, Стародубського, куди відносились також частина сіл Бориспільщини, налічувалось 866 шкіл. В Чернігівському полку, наприклад, в 1741 р. було 154 школи, а в Переяславському в 1745 році — 119 шкіл (частина сіл Бориспільщини належали до Переяславського полку) [145, с. 87].

Отже, із цих даних можна зробити висновок, що в другій половині XVIII століття парафіяльні школи були в Борисполі та майже в усіх селах Бориспільщини. Часто в них не тільки навчались, а й проживали учні.

Картину освітнього стану справ в Гетьманщині кінця XVIII століття яскраво змалював один із тодішніх сучасників «Ныне (1786 р.) за неимением еще порядочныхъ гимназій и университетовъ, достаточные дворяне содержатъ учителями иноземцевъ, другие отдають въ Москве, Петербурге и другихъ местахъ въ училища, въ кадетскіе корпусы, а нѣкоторые посилають и въ чужіе края, такъ что уже въ малороссійскихъ школахъ одни почти поповскія и другія церковныческія дѣти учаться» [262, с. 35].

Всього у XVIII столітті в Києво-Могилянській академії в різні роки навчались від 1000—2000 студентів. Найбільше в кінці XVIII ст. серед студентства було дітей місцевих священників, оскільки в 1784—1787 роках Київським митрополитом С. Миславським видано цілу низку розпоряджень про те, щоб духовенство обов'язковою посилає всіх своїх синів шкільного віку для науки до Академії або до Переяславської семінарії, що тоді знаходилася під керуванням Академії [173, с. V—VII].

У XVIII ст. парафіяльні школи продовжували діяти майже в усіх селах. Наших сучасників, безперечно, цікавить, одяг учнів парафіяльних шкіл та студентів Києво-Могилянської академії.

В парафіяльних школах єдиного одягу в учнів не було, ходили, хто в чому міг. А ось одяг студентів у XVIII ст. був такий: т. зв. кирея — плащ, довгий аж до п'ят, з вильотами. У багатих кирея була з шовкової матерії, у менш заможних — з китайки. Взимку поверх киреї одягали кожух, який підперезували шовковими або вовняними поясами. Штани у багатіїв були смушкові з кольоровим верхом. Чоботи були різних кольорів на високих каблуках [8, с. 6—17].

Молодь Борисполя та Бориспільщини, окрім Києво-Могилянської академії, у XVIII ст. мала можливість навчатись в слов'яно-латинській школі в Переяславі.

2 жовтня 1738 р. Арсеній Берло, родич Івана Сулими, єпископ Переяславський і Боришпольський відкрив у Переяславі школу, де діти могли б діставати «слов'яно-латинського ученія» [222, с. 193]. Багато хто з жителів Бориспільщини там міг навчатися.

Іван Сулима та його нащадки ніколи не стояли осторонь освіти. Так нащадок славного гетьмана Яким Сулима сприяв становленню Переяславського колегіуму, допомагав літературою студентам, що навчались в Переяславі [104, с. 76—79].

У XVIII ст. всю територію України вкривала густа мережа дяківських, церковних, монастирських, братських, полкових та сотенних, козацьких шкіл, а також шкіл народних мистецтв і ремесел, в яких діяли гуманістичні правила роботи.

Навіть після ліквідації Катериною II в 1775 році Запорізької Січі, козаки Бориспільщини дбайливо ставилися і всіляко сприяли освіті своїх дітей як у звичайних школах, так і в Переяславському колегіумі та Києво-Могилянській академії.

Здобуваючи освіту в Києві, Чернігові, чи Переяславі, діти старшини не тільки знали декілька мов, а й були підготовлені до господарської, державної чи військової діяльності, мали елементарні знання з філософії, теології, філології, історії народів та їхніх культур, а також прагнули наслідувати зовнішній блиск аристократичної верхівки панівного класу Росії та Польщі. Знання мов і частково юриспруденції забезпечували їм посади в канцеляріях генерального, полкового та сотенного управління, а згодом і вищі старшинські чини.

Так, після навчання в Київській академії син Бориспільського сотника Афендик Д. С. став баришівським сотником (1745—1768 рр.), син вороньківського сотника Берла В. І. зайняв посаду свого батька (1715—1721) [170, с. 137].

Конкретних даних про освіту жителів Бориспільщини у XVIII ст. обмаль. Проте в «Описі Лівобережної України XVIII початку XIX ст.» все ж знаходимо деякі з них.

Так, наприклад, в 1799—1801 р. в д. Процевка було в громаді козаків-селян 14 освічених чоловіків та 1 освічена жінка, на 877 жителів села було 3 господарства, де були освічені селяни.

В с. Сальків на 416 жителів освічених було — 7 осіб в громаді козаків, 6 осіб в громаді селян — власників, 1 особа в козаків — селян. Лише 1 жінка була освіченою в с. Салькові. Було 9 господарств, серед яких були освічені працівники.

В д. Софіївка на 473 жителів було 8 освічених в громаді козаків, 5 — в громаді селян — власників, 13 освічених в господарствах. Освічених жінок в д. Софіївка на той час не було [160].

Сотенні школи Бориспільщини

Козаки, дбаючи за освіту своїх дітей, крім церковнопарафіяльних шкіл, створювали полкові та сотенні школи. Вони були в тих містах і селах, де стояли козацькі полки і сотні.

На Бориспільщині діяли Бориспільська і Вороньківська козацькі сотні, що входили до Переяславського полку. Відповідно були Бориспільська та Вороньківська сотенні школи. Їх система навчання суттєво відрізнялась від освітньої системи церковно-парафіяльних шкіл.



Запорізькі козаки — вихованці сотенних шкіл.

Полкові та сотенні школи займали почесне місце серед навчальних закладів тогочасної України. Вони проіснували аж до другої половини XVIII ст. Ці школи, як правило, розміщувались у приміщеннях, які належали козацьким церквам.

Після закінчення полкової та сотенної шкіл здібних юнаків направляли у сотенні правління, полкову канцелярію, допускали до сотенних справ. Набуваючи досвіду, вони ставали отаманами, писарями, осавулами, хорунжими сотень [220].

Ґрунтовно в полкових та сотенних школах вивчали арифметику і геометрію. Цього вимагало будівництво військових укріплень та фортець.

Знання з географії та астрономії, уміння орієнтуватися на місцевості по зорях, які давали в цих школах, були необхідні в далеких військових походах, плаванні на «чайках» по Чорному морю, в торгівлі з іншими народами та країнами. Особливо детально в сотенних школах вивчалася географія сусідніх держав, латинська мова, поетика, риторика, навчали навіть складати латинською мовою вірші. Основне місце в сотенних школах займало військово-фізичне виховання учнів. Хлопчиків учили добре молитися, сидіти на коні реп'яхом, рубати і відбиватися шаблею, стріляти з рушниць гострозоро, добре колоти списом. По закінченні сотенної школи найздібніші учні вступали до Києво-Могилянської академії. Частина випускників працювала церковнослужителями і вчителями в сотенних школах.

В полкових та сотенних школах діяв «кодекс козацької честі», який передбачав:

- любов до батьків та рідної мови;
- вірність у дружбі та коханні;
- готовність захищати слабших, молодших;
- непохитну вірність ідеям справедливості, свободи і незалежності особистості, народу, держави;

народу, держави;

- жертвування на будівництво храмів, навчально-виховних і культурних закладів;
- розвиток власних фізичних і духовних сил, волі;
- готовність боротися до загибелі за волю, честь і славу України.

Дітей вчили бездоганно дотримуватися «кодексу козацької честі».

Всі рядові козаки в дитинстві навчалися в полкових чи сотенних школах.

Державні управлінські структури, козацька старшина активно підтримували навчання українською мовою. Козацькі школи всіляко боронилися від русифікації, яку нещадно проводив царський уряд. Козачата у віці від 5 до 13 років навчалися читання, граматики за «Букварем», «Часословом» та «Псалтирем» лише українською мовою.

У полкових та сотенних школах утверджувався культ людини і природи, виховувались глибокі гуманістичні засади особистості. За навчання в школі платили батьки або козаки. Інколи в школу як плату віддавали частину прибутків з крамниць і шинків, рибних і звіриних ловів.

Учні сотенних шкіл брали безпосередню участь у військових битвах. Безперечно, це було важке, але дійове військово-навчання. Наприклад, вони разом з Вороньківською та Бориспільською сотнями воювали проти польської шляхти під знаменами Тараса Трясила в 1630 році і святкували беззаперечну перемогу над ворогом під Переяславом. Тарас Шевченко так описав цю подію у творі «Тарасова ніч»:

«Лягло сонце за горою,
Зірки засіяли,
А козак, як та хмара,
Ляхів обступили.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись ляшки-панки,
Та й не повставали,
Зійшло сонце — ляшки-панки
Покотом лежали...».

Вчилися учні сотенних шкіл бойовому мистецтву в загонах Богдана Хмельницького під час визвольної війни 1648–1657 років.

До наших часів не дійшли списки учнів сотенних шкіл Борисполя та Воронькова. Але історики зберегли список козаків Вороньківської сотні. Саме їх діти та внуки і були учнями Вороньківської сотенної школи.

Прикро, що лише деякі прізвища нащадків славних козаків збереглися у Воронькові. Подаємо повний список козаків Вороньківської сотні за матеріалами книги В. Кривошея «Українська козацька старшина»:

«ВОРОНЬКІВСЬКА СОТНЯ

Сотники: Кришненко Богдан (?–1649–?), Зражевський Данило Кирилович (?–1662.02.–?), Ручка Іван (?–1665.01.–?), Щербина Іван (?–1666–1669–?, 1672.06., нак.), Щербина Кирило (?–1672.05.–?), Брайко Кирило Іванович (?–1672.06.–?), Іванович Михайло (?–1675.01.–?), Берло Іван Дмитрович (?–1676–1682.07.–?), Сулима Іван Степанович (?–1685–1688), Берло Іван Дмитрович (?–1696–1705), Берло Василь Іванович (?–1707.06.–1721), Головка Грицько (1723, нак.), Афендик Микола Степанович (1724-1727), Берло Іван Васильович (1728, нак.), Рубан Аврам (1729, нак.), Афендик Микола Степанович (1730–1747), Берло Іван Васильович (1730, нак.), Недождей Кіндрат (1731, нак.), Губа Василь (1737, нак.), Сніжко Денис (1738, нак.), Черпак Іван (1739, нак.), Гапоненко Іван (1739, нак.), Галабурда Денис (1740, нак.), Сулима Матвій Самійлович (1747.13.04.–1779), Варфоломій Василь (1769–1771, нак.) Волевач Дмитро Антонович (1779. 30.06.–1782).

Отамани: Корнилюв Іван (1671), Савченко Федір (1672), Сильченко Григорій (1682), Погорілко Яким (1700), Сулима Іван (1725–1726, 1731), Рубан Аврам (1729), Федченко Клим (1730), Пилипович Леонтій (1730, нак.), Шевченко Іван Васильович (1732, 1736–1740), Шевченко Андрій (1741–1748), Хоменко Федір (1748–1756), Леонтович Семен (1764.16.05.–1775), Варфоломій Василь (1775–1780), Стрільник Павло (1780–1782).

Писарі: Загородній Іван (1731), Леонтович Леонтій Пилипович (1729–1736), Леонтович Григорій (1737–1745), Якимовський Григорій (1748–1762), Максим (1762–1775), Григорович Роман (1775-1781).

Осаули: Куш Іван (1736), Севериненко Іван (1736), Буняк Корній (1735, 1737–1743), Нестеренко Аврам (1748–1752), Леонтович Семен (1763.19.07.–1764.15.05.), Хоменко Кирило (1767–1775), Мартос Петро (1775–1781).

Хорунжі: Денис (1682), Кардаш Тиміш (1732), Кардаш Пилип (1736), Кардаш Михайло (1737–1752), Кардаш Матій (1767), Спис Сава (1772–1781)» [62, с. 147–148].

В журналі «Основа» за 1862 рік А. Лазаревський опублікував «Статистические сведения объ украинских народных школахъ и госпиталяхъ въ XVIII веке», де зазначено:

«1741 г., Полк Переяславский» [121, с. 85]

№ п/п	Сотни	Города	Местечка	Села	Деревни	Слободки	Школи	Госпиталя
1	Вороньковская	-	1	8	2	-	9	3
2	Барышпальская	-	1	6	2	-	8	8

Отже, в першій половині XVIII ст. мережа сотенних шкіл в двох сотнях (Вороньківській та Бориспільській) була великою: козаки утримували 17 сотенних шкіл.

Традиції виховання полкових та сотенних шкіл використовуються в сучасній системі освіти України і мають назву «Козацька педагогіка».

Іван Некрашевич — представник давньої української літератури, педагог, намісник Київського Митрополита

Іван Георгійович Некрашевич — видатний поет і проповідник XVIII століття народився у селі Вишеньки. Точна дата його народження, як і точна дата смерті, а також місце його поховання, на жаль, невідомі. Він народився близько 1742 року в родині вишеньківського священника. Хата, де мешкали Некрашевичі, збереглась аж до початку XX століття, в роки другої світової війни згоріла. Зараз на її місці знаходиться частково сільська лікарня, частково — приватні садиби.

Іван Георгійович Некрашевич закінчив Києво-Могилянську академію. 1796 року Київський митрополит Самуїл Миславський (1783–1796) призначив нашого земляка своїм намісником. Оскільки Києво-Могилянською академією завжди керували київські митрополити або київські архієпископи, Іван Некрашевич як намісник київського митрополита брав активну участь у розбудові Києво-Могилянської академії. Він читав студентам лекції філософії латинською мовою.

Іван Некрашевич був високоосвіченою і талановитою людиною того часу і відіграв одну з ключових ролей у становленні давньої української літератури. Його можна назвати попередником Івана Котляревського. Небагата по кількості творів спадщина Некрашевича демонструє знання трьох мов: слов'яно-руської, староукраїнської і новоукраїнської. Такою мовою написані: «Писаніє к Гнідинському священнику Іоанну Филиповичу во время його іменин», «Писаніє к Гнідинському священнику Іоанну Филиповичу, і к його сину Петру, і к дячку Стефану Криницькому». В той час, коли навіть Г. Сковорода ще не писав новою українською мовою, тобто тою мовою, якою розмовляли українці в XVIII ст., Іван Некрашевич вважав за необхідне мову народу зробити літературною.



Уявний портрет Івана Некрашевича невідомого художника, XX ст.

Про життя нашого славного земляка інформації обмаль.

Клірові відомості церкви с. Вишеньки за 1784 рік дають таку інформацію:

«Священник Иоанн Георгиен	1
у него сыны Иоан Михаил	2
брат его родной Андрей Георгиен	1
у него сын Антон	1
Священнической сын наименован Иерей	1
ИТОГО	6»[254].

Коли саме Некрашевич почав церковну службу у Вишеньках також невідомо. Але в Центральному державному історичному архіві України є документ, що засвідчує наявність у Вишеньках школи в 1770 році, періоду роботи в церкві Івана Некрашевича, що свідчить про його особливу увагу до навчання дітей [252].

Після закінчення навчання та повернення у село Некрашевич не полишив заняття літературою. У 1773 р. він написав свій діалог «Споръ души и тѣла». Тим самим роком датується лист до сусіда — Гнідинського священника Івана Филиповича [5].

Ймовірно, зв'язок Некрашевича з Києвом не переривався від часу закінчення ним Академії. У 1785 Іван Георгієвич починає активну просвітницьку діяльність.

Хоча Некрашевич був настоятелем церкви у монастирському селі, де порівняно з іншими селами жили краще, час від часу й він терпів матеріальну скруту. Він звертався по допомогу до своїх заможніших сусідів. У 1787 р. — дякує своєму сусіду священнику Арсенію Криницькому і його дружині Ірині Григорівні за зроблену ними послугу [5].

Збереглися майже всі метричні книги XVII ст. церкви с. Вишеньок, які підписані рукою І. Некрашевича, та лише один його рукописний збірник кінця XVIII ст.,



Жителі с. Вишеньок, серед них — дякон Некрашевич, правнук Івана Некрашевича, 1914 рік.

де латинською й українською мовами написані його поетичні твори і проповіді. Цей збірник знаходиться у Санкт-Петербурзькій державній публічній бібліотеці імені М.Є. Салтикова-Щедрина. В свій час він належав київському археологу Т.В. Кибальчичу. Перші відомості про цей збірник були опубліковані більше, ніж через сто років після смерті нашого видатного українського земляка.

Про нащадків Івана Некрашевича також дуже мало інформації. Відомо, що сини Івана Некрашевича також закінчили Києво-Могилянську академію і були священнослужителями у с. Вишеньках, його внуки продовжили справу діда і були священниками, про що свідчать записи у метричних книгах Вишеньківської церкви кінця XVIII початку XIX ст. [249].

Є відомості, що на початку XX ст. в місцевій школі працював «учителем гімнастики Филипъ Дмитрович Некрашевич», який займав цю посаду з 1893 року [169, с. 217].

Дослідник українських старожитностей Іван Гончар на початку XX ст. побував у с. Вишеньки і пізніше в своєму альбомі «Україна й українці» помістив фото Марти Некрашевич [70, с. 107], 1920 р. н., правнучки Івана Некрашевича, яка працювала в місцевому колгоспі, про що в книзі обліку трудовнів є відповідні записи [261].

Сьогодні у Вишеньках жителів із прізвищем Некрашевич уже немає. Хотілось би, щоб кожен з нас пам'ятав про Івана Некрашевича, Великого Українця, нашого славного земляка, педагога, поборника українського слова, який навіки увійшов в історію давньої української літератури та в історію України.

Іван Некрашевич

ПИСАНІЄ К ГНІДИНСЬКОМУ СВЯЩЕНИКУ ІОАННУ ФИЛИПОВИЧУ ВО ВРЕМЯ ЙОГО ІМЕНИН

Отче Йване гнідинський, возлюблений тезку,
Ідем на іменини, очищай нам стежку!
Ожеда й же здоров був із своїм патроном,
Посаджай нас до столу за новим ослоном.
Добренькою почастьуй великим стаканом,
То будем ми тебе звать милостивим паном,
Варенушку между тим добру на потуху,
Хоть бокалом, щоб було здорово у брюху.
А ми скажем: «Здоров був, отче пане Йване!»
Тільки частуй, аж поки горілочки стане,
Щоб знать, хоч третього дня, вашого патрона,
Як не вгадаєш, куди і встать із ослона.
Тоді-то «Сполать! сполать! — будем глаголати. —
А щоб же ти довіку дождав панувати!»
Писав тезко з тезкою, з зятем і з сестрою,
Поздоровляємо вас віршею такою.
Місяця небесного, сього ж таки року,
А числа, що у книжці написано в строку [108].

Іван Некрашевич

ПИСАНІЄ К ГНІДИНСЬКОМУ СВЯЩЕНИКУ
ІОАННУ ФІЛИПОВИЧУ, І К ЙОГО СИНУ ПЕТРУ,
І К ДЯЧКУ СТЕФАНУ КРИНИЦЬКОМУ

Отець Іван,
Петро й Степан
З своїми жінками,
Просим до нас
Хотя на час
Приїхатъ святками.
Будем гулять
І зухвалять
Рожденного бога —
Уже од вас
Просто до нас
Зроблена дорога.
Заспіваєм
Хоть над чаєм,
Вип'єм калинівки.
Поговорим,
Що сотворим,
Тут же з нами й жінки,
На колоді
О пригоді,
Що будем на світі,
А чи спати,
Чи гуляти,
Або що робити.
Все то нужно,
Як досужно.
Тепер не до того:
Не робити,
Но спочити
Треба дня святого.
Да то не нам,
Знаеш і сам,
Бо у нас заботи:
Більш святого,
Ніж простого
Дня бува роботи.
Да вже ж з того
Нам такого
Не розсістись лиха,
Треба святом
З кумом, братом
Погулять і стиха.
Приїжджайте,
Поздравляйте,

Щоб нам дочекати
Веселенько,
Здоровенько
Іще празднувати.
А ми разом
Усі скажем
Із вами посполу:
Більш не вмієм,
Що запієм,
Не ходили в школу,
Сядем дружно
Все окружно
За столом у хаті.
Хоть не пансько,
Да й не хамсько
Будем розмовляти.
А між тими
Річми всіми
То чим заїдати,
То по чарці,
То по парці
Будем запивати.
Розгулявшись,
Розмахавшись,
Того іще й мало,
Вип'єм, оп'ять.
Хоть і по п'ять,
Аби тільки стало!
Як не стане,
То достане
Батько або мати:
Однак чесно
І нелестно
Не виженем з хати.
Насидівшись
І напившись,
Розходиться станем.
Хто із нами,
А хто з вами —
Усі разом грянем.
Нехай усяк
Пізнає, як
Жить любезно треба.
Попа усім

Должни таким
Зробить путь до неба.
Бо вже усяк
Словам не так
Повірить ісхоче.
Лучче, як сам
І скаже нам:
«Вірю вже, панотче,
Твоїм ділам,
А не словам,
Що ти поучаєш.
Як добрий сам,
То вже і нам
Бога ублагаєш!»
Так зробімо,
Научімо
Хрестьян любо жити.
Самим ділом
Введем сіміло
У небесні кліті.

Будем з ними
Вічно всіми
В небі кучовати,
Пиво нове
З ребр Христових
Будем попивати.
Писав Іван,
Бо вміє сам —
Навчився у школі.
Годі писатъ,
Як прозивать —
Він вам всім знакомий.
1791 г. дек[абря] 19 д[ня].
На конверті напис:
Отцю Ивану
Дать, як пану,
У власнії руки.
Пусть читає
І сполняє,
Щоб не було скуки [108].



Вишеньки, вул. Храмова. Місце, де стояла хата Івана Некрашевича. Світлина 1990 року.

Освіта роду Івана Сулими

Одним з найславетніших родів, що проживали на Бориспільщині, є рід Івана Сулими.

Іван Миколайович Сулима (дата народження невідома, дата смерті — 12 грудня 1635 року), гетьман нереєстрових запорізьких козаків (1628–1635 років).

Ця постать залишила яскравий слід в історії України. Невідомо, де він здобув освіту, але був високоосвіченою людиною свого часу, блискучим полководцем, великим українським патріотом. Бориспільщина може пишатися тим, що на її теренах з'явилась така славна історична постать. Пам'яткою нащадкам залишилась назва родового гнізда гетьмана — села Сулимівка.

Кожен із представників цього знатного роду вписав свою сторінку в історію боротьби України за незалежність. Вихідці з цього роду займали високі посади завдяки тому, що здобули блискучу освіту, навчалися протягом всього життя. Це були освічені, виховані, навчені військовому мистецтву українці. Саме ці ознаки і якості дозволяли їм стати відомими особистостями своєї епохи.

Один із дослідників роду Івана Сулими краєзнавець Андрій Зиль в своїй книзі «Сулимівський пантеон» про освіту нащадків Івана Сулими пише так:

«Найстарші сини Семена Івановича Сулими Семен та Яким здобули гарну освіту. Серед своїх сучасників вони були найосвіченішими людьми. Починали свій шлях із військової служби. Але через хворобу Семен продовжив працю у сухопутному кадетському корпусі, де навчали не тільки військовому мистецтву, а й природничим і гуманітарним наукам, зокрема, вивчали французьку та німецьку мови. Про високу освіченість братів Семена та Якіма говорять книги, які зберігалися у Сулимівському маєтку. Опис, проведений 1790 року, свідчить, що в «красном сундуке» зберігалися 64 книги, написані латинською, французькою та німецькою мовами. У сімейній бібліотеці зберігалися «Універсальна історія» в п'яти томах французькою, «Республіка чи стан царства в Польщі, Литві, Пруссії і Лівонії» латинською, «Історія віконта Тюренна» російською і французькою мовами, книги історичних, технічних, математичних видань та словники.

Перебуваючи у кадетському корпусі, Семен Семенович перекладав з французької та німецької мов праці з питань військового мистецтва, медицини, філософії» [126, с. 70].



Семен Сулима

Яким Семенович Сулима народився 1737 р. Перший етап освіти пройшов навчаючись у Києво-Могилянській академії, а потім — у Санкт-Петербурзькому шляхетському кадетському корпусі. Недаремно історик О. Лазаревський свідчив, що Яким Семенович «заметно выделялся из современного ему общества, как по уму, так и образованию, которым он обязан был, по-видимому, лично себе» [229].

Андрій Зиль подає також відомості про освіту Якіма Сулими:

«Після закінчення сухопутного кадетського корпусу 1759 р. за відмінні знання його нагороджено золотою медаллю. Деякий час Яким Семенович запишався у корпусі, а згодом в чині поручика його запросили викладати юридичні та гуманітарні дисципліни. Викладачем він був дуже молодим, прекрасно знав теоретичний курс. І, можливо, тому, для збагачення практичним досвідом, його переводять в Азовський піхотний полк, де він певний період служив у чині прем'єр-майора. Потім знову повернувся на викладацьку роботу. Окрім викладання, займався перекладами книг з французької мови, особливо історичної тематики. Його перу належить статут військового корпусу й роботи з питань суднобудівництва» [126, с. 72].

Його освіченість, глибокі знання різних наук, зацікавленість подіями в світі давалися читанням книг і газет, які виходили в Санкт-Петербурзі і Лейпцігу. Це були рідкісні на той час періодичні видання, якими захоплювалися освічені люди. Одним з них був єпископ переяславський Йова Базилевич — гуманна й охоча до науки людина [126, с. 73].

Як високоосвічену і обізнану з юридичною наукою особу, Якіма Сулиму у 1796 р. обирають Малоросійським генеральним суддею і присвоюють йому чин дійсного статського, а згодом і таємного радника. Він був останнім генеральним суддею України.

Яким Семенович Сулима щиро дбав за освіту своїх дітей, знаходив можливість вчити їх за кордоном.

9 травня 1802 р. він уклав договір з титулярним радником Іваном Михайловичем Ванновським, який зобов'язався протягом двох років бути наставником синів Павла і Якіма при їхній поїзді за кордон, щоб здобути освіту в університеті, супроводжувати їх «туда и обратно, так и во время пребывания их в чужих краях, находясь при их неотлучно, быть им добрым наставником в поведении, в науках, в добронравии и в привязанности к их вере и отечеству, предостерегая их в прилежным смотрением моим от всего того, чтобы здравию их, нравам и чести предосудительно быть могло, наблюдая все наставления данные мне от его превосходительства письменно или на словах. За труды же мои получить мне от его превосходительства Якіма Семеновича по подписании мною сего обязательства и явке онаго на уряде, за первый год тысячу рублей государственными ассигнациями, по получении коих быть мне при оных сынах его превосходительства до отъезда их со мною в чужие края» [229, с. 146].

До цього договору був доданий атестат Ванновського, який свідчив, що він викладав німецьку мову в Чернігівському народному училищі. Окрім того, утримував у себе шляхетний пансіон і за виявлену «ревність і старанність» був приведений сенатом з підпоручиків до чину титулярного радника.

Два роки Павло з Якимом перебували в Німеччині та навчалися у Геттінському університеті. Про навчання Якіма за кордоном відомостей немає. Відомо лише, що

старший син Якіма Семеновича Павло повернувся на батьківщину з докторським дипломом та вступив на військову службу [126, с. 75].

Високоосвіченою людиною свого часу був праправнук славного гетьмана Харитон (народився близько 1734 року). Спочатку він навчався в Санкт-Петербурзькому кадетському корпусі. В 1765 році постригся в ченці з іменем Христофор та закінчив Києво-Могилянську академію. В Переяславському колегіумі пройшов повний курс богослов'я і присвятив себе духовній справі. 1794 року він став ректором Чернігівської семінарії і вніс значний вклад в її становлення та розвиток [126, с. 76].

Все життя Павло Сулима збирав книги, був великим книгоманом. Він не просто поповнював свою бібліотеку, а й багато читав. Для бібліотеки колегіуму пожертвував 119 книг, ввів посаду бібліотекаря й бібліографа і заповів книгозбірні ще 500 своїх томів.

Крім єпархіальних справ, Христофор найбільше опікувався справами освіти студентів Харківського колегіуму. З 1802 року до курсу наук в колегіумі, як і в семінаріях, за його ініціативи було введено медицину.

В 1805 р. в день відкриття університету єпископ Христофор виголосив проповідь про важливість освіти, яка полонила всіх глибиною думки та високодуховністю.

Учитель Харківського колегіуму Я. Толмачов про нього писав: «Христофор був першим єпископом в Харківській єпархії і відзначався високою шляхетністю й добротою душі. Він був людиною освіченою, розумною, архіпастирем добродійним» [139, с. 518].

Отже, весь рід Івана Сулими впродовж багатьох десятиліть був одним з найосвіченіших родів України, дбав за освіту не тільки Бориспільщини, а й України.

Так у 1865 році Любов Іванівна Безак, дружина Київського генерал-губернатора зробила перший крок до відкриття Київської ремісничої школи, назвавши її Київською Сулимівкою, започаткувала безкоштовні курси креслення і малювання для ремісників. Вона збрала відповідні кошти на ремонт будинку Я. Сулими.

«Того ж року Л. І. Безак відкрила безплатну школу рукоділля і забезпечила її недоторканим капіталом в сумі 10 тис. крб. У Сулимівській садибі влаштували магазин, в якому продавалися вироби учениць. У школі на повному утриманні виховувалися до їх повноліття 25 дівчат. З часом їх число подвоїлося.

Жіночій школі рукоділля судилося проіснувати майже 50 літ. Про високий професійний рівень навчання свідчить її участь у Всеросійській промисловій виставці 1913 р. в Києві, серед експонатів якої демонструвалися вишивка і в'язання вихованок школи» [160, с. 86].



Сучасний вигляд будинку для обслуги Сулимівського маєтку, XIX ст.

В 1872 році дружина наступного Київського генерал-губернатора Надія Андріївна Дондукова-Корсакова, на кошти Благодійного товариства допомогла бідним, заснувала ремісничу школу для хлопчиків. Вони навчалися за програмою міських училищ й одночасно оволодівали професіями столяра, слюсаря, коваля, токаря, чоботаря, палітурника. Поряд з Будинком бідних архітектор Іконников побудував двоповерховий будинок, де розмістились навчальні класи, майстерні, спальні, квартири для майстрів, а також їдальня, в якій харчувалися всі, хто жив у Київській Сулимівці. В 1873 р. в будинку Сулими проживали 59 чоловіків і 177 жінок, в будинку для притулку бідних ім. Н. А. Дондукової-Корсакової — 224 незаможних осіб, школа рукоділля ім. Л. І. Безак утримувала на повному забезпеченні 26 дівчаток і ще 75 учениць навчала за помірну плату, в ремісничій школі виховувались 66 хлопчиків від 6 до 13 років і 40 учнів були прийшлими. Їдальня дешевих обідів обслуговувала близько 300 чоловік безплатно і майже 200 чоловік обслуговувала за низькими цінами [160, с. 87].

В 1877–1881 роки Товариство допомоги бідним очолювала дружина Київського генерал-губернатора Ольга Іванівна Черткова. Вона щиро турбувалась про дітей, організувала дитячий садок для малолітніх сиріт з бідних сімей, розширила пансіон вихованок, що відвідували Фундуклеївську гімназію. Турбувалась про умови в ремісничій школі, на повному забезпеченні утримувала 30 гімназисток і, крім того, на рахунок дівчат-сиріт щомісяця відкладала по одному карбованцю.

Це давало змогу учням ремісничої школи трохи покращити свої умови навчання. Можна сказати, що це була своєрідна учнівська стипендія. Реміснична школа була частиною великого Сулимівського благодійного містечка, яке відвідував навіть імператор Олександр II.



Озеро в Сулимівському дендропарку. Неподалік нього стояла школа.

Майже 50 років, аж до початку жовтневого перевороту Сулимівське благодійне містечко, в якому чільне місце посідала ремісничка школа, діяло. З приходом більшовицької влади воно припинило свою діяльність.



Покровська церква в с. Сулимівка, сучасний вигляд. У XVIII–XIX ст. при церкві діяла церковнопарафіяльна школа.



Герб Івана Сулими.

Розділ III

У пазурах двоголавого



ОЙ БОЖЕ, БОЖЕ, ЗГЛЯНЬСЯ НА НАС (Козацький плач-молитва)

Українська народна пісня

Ой Боже, Боже, зглянься на нас,
Дай же нам кращої долі.
Ой Боже, Боже, зглянься на нас
Визволи нас із неволі.
Ой Боже, Боже, зглянься на нас,
Зніми тяжкі кайдани,
Що крають тіло козацькее —
Болять кривавії рани. (2)
Була колись Україна,
Були вкраїнські гетьмани,
Лиш Катерина, вража мати,
Розбила Січ, зруйнувала. (2)
Зруйнувала вона Січ,
А козаків розігнала.
Ой тоді, тоді Україна
Та й безталанною стала. (2)
Ой Боже, Боже, зглянься на нас,
Дай же нам кращої долі.
Ой Боже, Боже, зглянься на нас
Визволи нас із неволі. (2)

Записано в 1954 році Тютюн Марією Іванівною 1921 р. н.,
в с. Вишеньки Бориспільського району
від Чечуги Івана Григоровича 1900 р. н.

Освіта Бориспільщини в XIX столітті

У XIX ст. царизм завдав нищівних ударів по українській освіті:

1863 рік — таємний Валуєвський циркуляр про заборону друкування україномовної літератури, який розсекретили лише в кінці XX ст. Його зміст вражає своєю ненавистю до всього українського.

1864 рік — прийнятий Статут про початкову школу. «Навчання має вестись лише російською мовою», — значилось в ньому.

1870 рік — з'являється роз'яснення міністра освіти Росії Д.Толстого про те, що кінцевою метою освіти у всіх іногородців «незаперечно повинно бути обрусіння».

1881 рік — заборонено викладання української мови у народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою.

1884 рік — Олександром III заборонено показ українських театральних вистав у всіх малоросійських губерніях.

1892 рік — заборонено перекладати книжки з російської на українську мову [250, с. 112].

Російські царі проводили політику тотального знищення української мови, української культури, українського духу. Вона була особливо нещадною в другій половині XIX ст.

Починаючи з 1877 року не було видано жодної (!!!) української книжки на всьому просторі царської Росії [159, с. 359]. Тому українські письменники змушені були видавати свої книжки за кордоном. Наприклад, Панас Мирний роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» видав у 1880 році у Женеві (Швейцарія).

У XIX ст. Бориспільщина входила до Російської імперії, тому вся царська антиукраїнська політика в питаннях освіти та культури, безперечно, торкалось кожного її села і міста. Більша частина сіл сучасної Бориспільщини відносилась до Полтавської губернії Переяславського повіту, частина, такі як наприклад, с. Гнідин, Вишеньки, Дударків, Сеньківка та деякі інші села — до Чернігівської губернії Остерського повіту.

Наприкінці XVIII ст. на початку XIX ст. практично зникли старі дяківські школи, що існували майже в кожному населеному пункті. Запровадження в 1782 році церковних штатів, якими встановлювалася певна кількість учительських посад, вивело значну кількість дяків-учителів за штат, а поширення кріпосництва унеможливило попередню свободу пересування дяків від школи до школи. Заштатних дяків відправили на військову службу, а школи переінакшили на московський лад.

Мережу початкових шкіл в селах Бориспільщини склали парафіяльні школи, які у XVIII ст. засновували козаки, сотники, поміщики та церковнослужителі. В Борисполі їх було чотири: при Архистратіго-Михайлівській, Борисоглібській, Миколаївській та Різдво-Богородицькій церквах.

За статутом парафіяльних шкіл, що його затвердив Олександр I 31 серпня 1807 року, парафіяльні школи, міські та сільські поділялися на великі й малі та призначалися для бідних шляхтичів, ремісників і хліборобів. У розділі статуту, де мова йде про те, чого має вчитися дитина в парафіяльних школах, говориться:

«§ 7. Сини селян у вільний від роботи час повинні вчитися пересаджування і щеплення дерев, виробу доброго хліборобського знаряддя, уділення першої допомоги хворій худобі, а дочки — вчитися хатнього господарства. Рівночасно діти обох полів виучують напам'ять духовні пісні про домашні чесноти та огидливість гріхів» [219, с. 856—857].

Відкривались також земські початкові народні училища, які фінансувалися не тільки царським урядом, але й місцевими громадами. Кількість учнів у початкових народних училищах у Борисполі та Воронькові в середині XIX ст. була такою [14, с. 23]:

Населений пункт	Роки				
	1860	1861	1862	1863	1864
м. Бориспіль	77	65	59	75	77
м. Вороньків	59	48	105	112	70

В Центральному державному історичному архіві України є документ, що дає деяку інформацію про сільські приходські училища у Воронькові та Борисполі:

«Канцелярія Господина Попечителя

Киевского учебного округа

Ведомости об училищах не состоящих в ведении Министерства Народного просвещения

Начато 12 июля 1848 года

Закончено 24 января 1849 года

МНП

Киевского учебного округа

от директора училищ Полтавской губернии

Декабрь 1848 года

Его Высокопревосходительству

Господину Киевскому Военному, Волынскому и Подольскому Генерал-губернатору, генерал-адъютанту Дмитрию Гавриловичу Бибикову.

Ведомость за 1848 год об училищах состоящих в ведении Министерства Государственных имуществ, а равно и ведомость об учебных заведениях находящихся в Полтавской губернии не подведных МНП» [177]

«Ведомость о сельских приходских училищах, состоящих в ведении Полтавской палаты Государственных имуществ, Переяславский округ

№	Где находятся приходские училища	Время открытия	За чей счет содержатся училища	Число		Предметы, преподаваемые в училищах
				наставников	учеников	
87	В селе Вороньках	1843	Все училища содержатся за	1	25	Предметы, преподаваемые в училищах следующие:

88	— «- Борисполь	1843	счет особого сбора, с коего составляется училищный капитал	2	73 (и дев. 28)	чтение церковной и гражданской печати, закон Божий, чистописание и скоропись, первые четыре правила арифметики и счетоводство.
89	- «- Любарском	1845		1	38	

Сведения о параллельных классах учрежденных при сельских приходских училищах в селениях государственных крестьян Полтавской губернии, для обучения девочек.

Переяславский округ. Учреждено отделение для обучения девочек при Бориспольском сельском училище.

Надзирательница — Диаконша Гречиновская. Число обучающихся в отделении девочек — 28» [177].



Учні Вишньовської школи разом з учителем (в центрі). Початок ХХ ст.

З 1845 року для приходських училищ діяли спеціальні правила, затверджені царським Міністром народної освіти. Це був документ, де до деталей прописувались всі моменти роботи цих навчальних закладів. Ось деякі параграфи цих правил:

«РАСПОРЯЖЕНИЯ

45. (8 ноября)

ПРАВИЛА

Для приходских училищ Киевской, Волынской и Полтавской губерний (Утверждены Г. Министром Народного Просвещения 8 Ноября 1845 года, въ видъ опыта, на три года).

Цѣль, учреждение и составъ Приходскихъ Училищъ

§ 1. Цѣль учреждения Приходскихъ Училищъ есть распространение первоначальныхъ, болѣе или менѣе всякому нужныхъ свѣдѣній, между людьми и самыхъ нижнихъ состояній. (Уставъ Гимназии и Училищъ 8 Декабря 1828 г. § 4).

§ 2. Приходския Училища открываются повсюду, гдѣ лишь представятся къ тому средства: но учредители обязаны имѣть при каждомъ Законоучителе изъ живущихъ въ томъ мѣсте или соседствѣ Священниковъ.

§ 6. Учебною частию Приходскихъ Училищъ заведываетъ Учитель, а где ихъ болѣе одного, — тотъ, котрому это поручено будетъ Директоромъ, завися непосредственно отъ Штатнаго Смотрителя Училищъ того же или ближайшаго Уезда. Приходския Училища подчиняются непосредственно Директору въ такомъ только случае, если они находятся въ одному мѣсте съ Гимназиею и если притомъ нетъ тамъ же Уезднаго Училища.

§ 10. Въ Приходския Училища могутъ бать допускаемы дети обоого пола всехъ состояній, но не моложе осьми, а девицы не старее одиннадцати лѣтъ. Отъ вступающихъ не требуется никакой платы и никакихъ предварительныхъ свѣдѣній. (Тамъ же § 13.)

Предметы и порядокъ учения

§ 12. Во всехъ Приходскихъ Училищахъ обучаются: 1) Закону Божия, по Краткому Катихизису, и Священной Истории; 2) чтению по книгамъ церковной и гражданской печати и чтению рукописей; 3) Чистописанию; 4) четырьмя первымъ действиямъ Арифметики, а въ женскихъ школахъ, отдельныхъ отъ мужескихъ, — и рукоделиямъ, по произволу учредителей. (Тамъ же § 15).

§ 13. Сверхъ означенныхъ въ § 12 предметовъ учения, Учитель употребляетъ ежедневно полчаса на изъяснение ученикамъ необходимейшихъ въ самомъ простомъ быту предметовъ, а именно: онъ объясняетъ имъ карту Россіи, и знакомитъ ихъ съ произведениями Природы и Искусствъ своего края, посредствомъ рассказа, но не употребляя для того никакихъ записокъ или учебныхъ книгъ.

§ 20. Обучение въ Приходскихъ Училищахъ бываетъ по четыре часа ежедневно, кроме дней воскресныхъ и праздничныхъ, какъ означено въ приложенной при семъ таблицѣ. Распределение Учебныхъ часовъ по времени дня зависитъ отъ усмотрения

ближайшого Начальства Училищъ и утверждения Директора, который принимаетъ при этомъ въ соображение родъ занятий жителей. (Тамъ же § 22).

§ 24. Занятия въ классе начинаются и оканчиваются молитвою; Учитель приказываетъ одному изъ учениковъ, по-очереди, читать оную въ-слухъ и наблюдаетъ, чтобы прочие слушали со вниманьемъ и благоговениемъ. Онъ можетъ также заставлять всехъ учениковъ петь вместе молитву. (Тамъ же § 24).

§ 25. Преподавание всехъ вообще предметовъ, назначаемыхъ для Приходскихъ Училищъ, должно быть оканчиваемо въ определенное росписаниемъ учебныхъ курсовъ время. При закрытии класса предълетнею вакацією, производится испытание учениковъ, въ присутствии родителей ихъ, родственниковъ и постороннихъ посетителей. Объ успехахъ, оказанныхъ учениками, обучающий Катихизису Священникъ и Учитель уведомляютъ Уезднаго Смотрителя; последний, сверхъ того, представляетъ ему общій въ двухъ экземплярахъ отчетъ о состоянии Училища по приложенному сего образцу. (Тамъ же § 25).

§ 28. Всякое Приходское Училище имеетъ одобренныя Министерствомъ Народнаго Просвещения книги, таблицы, карту Российской Империи и прочія учебныя пособия, соответствующія введеному въ оному способу обучения. Сверхъ того, при каждомъ, по мере возможности, составляется небольшое собрание нравоучительныхъ и другихъ полезныхъ книгъ, соответствующихъ понятию людей низшаго сословия. Книги эти могутъ брать для чтенія не только ученики, но и прочіе грамотные жители города или селенія. (Тамъ же § 28).

Обязанности и права Учителей

§ 29. Обязанности Учителей Приходскихъ Училищъ, въ отношении къ преподаванію и вообще по учебной части, означены подробно въ изданномъ въ 1789 году и въ последствии дополненномъ Руководстве Учителей и въ другомъ особенномъ для школъ взаимнаго обученія. Следуя установленному въ оныхъ порядку и прилагаемому у сего Конспекту преподаванія, Учитель долженъ всегда принимать въ соображение какъ возрастъ, такъ и степень понятія учащихъ, изъясняться простимъ и вразумительнымъ для каждаго образом, и, обращая наибольшее вниманіе на малоуспевающихъ, не забывая однакожъ отличать прилежныхъ въ поощреніе прочимъ. (Тамъ же § 29).

§ 30. Учители, и въ особенности обучающий Закону Божия Священникъ, должны также не терять ни въ какомъ случае изъ виду главной, т. е. правственной цели воспитанія. Объясняя ученикамъ своимъ Святыя истины Христіанской Веры и правила добродетели, они должны стараться, чтобы вверенныя имъ дети не только безъ затрудненія понимали ихъ наставленія, но и привыкали чувствовать всю важность оныхъ и важность своихъ настоящихъ и будущихъ обязанностей къ Богу, къ себе, ближнимъ и поставленнымъ надъ ними властимъ. Надежнейшее средство успеха есть привязанность учащихъ къ Наставнику; онъ легко можетъ приобрести ее, действуя на учениковъ не одними угрозами и страхами, а более кроткимъ, ласковымъ убежденіемъ и поучительнымъ примеромъ, удерживая ихъ съ отеческою нежностью отъ проступковъ и заблужденій, разрешая ихъ сомнения, замечая въ нихъ и ободряя все добрыя побужденія, приверженность къ Религии и Госуда-

рю, состраданіе къ несчастію, любовь къ справедливости, ревность къ учению, къ трудамъ своего званія и вообще къ полезной деятельности.

Учителю вменяется въ обязанность водить самому учениковъ въ церковь въ дни воскресныя, праздничныя и высокаторжественныя, и наблюдать за сохраненіемъ ими во время Богослуженія тишины и благоговенія. (Тамъ же § 30).

§ 31. Какъ не смотря на все старанія Наставниковъ, иногда нельзя обходиться безъ строгихъ и даже телесныхъ наказаній, то Учителю дозволяется, въ случае нужды, употреблять и эти меры исправленія, — но не прежде, какъ по истощеніи ужъ всехъ легчайшихъ способовъ наказанія, какъ то: увещаній, выговоровъ, запрещенія участвовать въ играхъ товарищей, и тому подобныя. Выговоръ однакожъ не долженъ заключать въ себе никакихъ бранныхъ выраженій: Учитель ограничивается показаніемъ ученику, сколь поступокъ его продосудителенъ и какия можетъ иметь вредныя послѣдствія. (Тамъ же § 31).

§ 36. Учители, отличающіеся радениемъ и успехами въ преподаваніи, могутъ, по представленію ближайшаго своего Начальства и съ согласія помещиковъ или общества, быть награждаемы выдачею не въ зачетъ годоваго или полугодоваго жалованья изъ остатковъ отъ суммъ, определенныхъ на содержаніе Училища. Представленія о семъ утверждаетъ Попечитель Округа. (Тамъ же § 36).

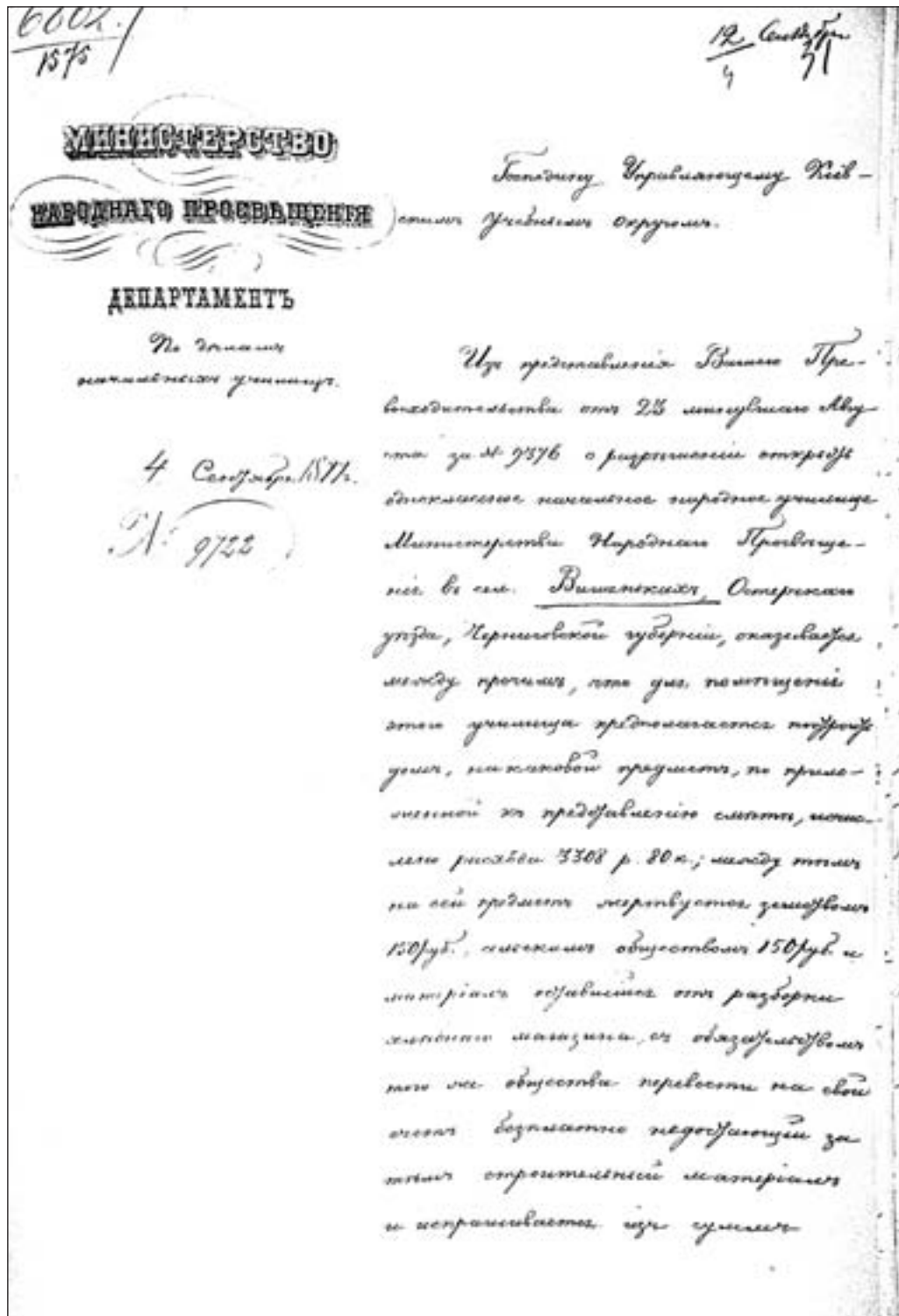
§ 37. Домъ, въ коемъ живетъ Учитель, освобождается отъ воинскаго постоя, а собственный его домъ — и отъ всехъ прочихъ повинностей; оныя исправляются теми лицами или обществами, кои приняли на себя содержаніе Училища. (Тамъ же § 37)».

«Таблица учебныхъ часовъ для Приходскихъ Училищъ» [180, с. 27–44]

Учебные предметы	Число уроковъ въ неделю	Число часовъ въ неделю
Закон Божий	2 (по 1 ½ часа)	3 часа
Чтеніе печатныхъ книгъ и рукописей	6 (по 1 часу)	6 часовъ
Чистописание	4 (по 1 ½ часа)	6 часовъ
Писаніе по диктовке	1 урокъ	1 часъ
Арифметика	4 (по 1 ½ часа)	6 часовъ
Практическія упражненія, безъ употребленія книгъ	4 (по ½ часа)	2 часа
Уроковъ Итого Часовъ	21	24

В «Памятной книжке Киевскаго ученого округа за 1890 г.» міститься інформація про училища в Борисполі та Воронькові:

«**Бориспольское**, Бориспольской волости, основано в 1842 г. помещиком в общественном доме; на содержаніе училища отпускалось от земства 860 руб. 66 коп. и от общины 78 руб. Учащихъ 211 мальчиков и 25 девочек, окончило 16. Попечительница Анастасія Ивановна Вишневецкая. Учительница Марья Федоров-



Лист департамента у справах початкових училищ Керуючому Київським Навчальним Округом від 4 вересня 1877 року про відкриття однокласного народного училища у с. Вишеньках. Стор. 1.

на Андриевская окончила Киевское женское духовное училище, в службе с 1888 г., жалование 216 руб. Законоучитель и учитель, священник Василий Иванович Раевский в настоящей должности с 1 января 1865 г., жалование 216 руб. Помощник учитель Гавриил Савич Гусев имеющий звание начального учителя, в службе с 1887 г., жалование 132 руб., второй помощник Александр Иванович Косяненко, имеющий звание начального учителя в сл. с 10 марта 1889г., жалование 132 руб. [166, с. 150].

Вороньковское, Вороньковской волости, основано в 1842 г. помещиком в общественном доме; на содержание училища отпускалось от земства 819 руб. 4 коп. и от общины 72 руб. 50 коп. Учащихся 178 мальчиков и 4 девочки, окончило 12. Попечитель, потомственный дворянин Василий Федорович Ващенко, с 1875г. Учитель Афанасий Григорьевич Придатко, окончил Переяславское двухклассное городское училище, в службе с 1 сентября 1880 г., жалование 216 руб. Законоучитель, священник Иван Федорович Григорович в настоящей должности с 1 марта 1868 года, жалование 60 руб. Помощница учителя Александра Васильевна Смирнова, окончила Полтавский женское епархиальное училище, в службе с 1877 года, жалование 162 руб., вторая помощница учителя Ольга Николаевна Берло, окончила Киевскую женскую гимназию, в службе с 1887 г., жалование 162 руб. При училище имеется 1/2 десятины, находящейся в пользовании местного общества» [166, с. 151].

Скасування кріпосного права в 1861 році сприяло розвитку освіти. Кількість шкіл на Бориспільщині збільшувалась, покращувались умови навчання дітей. В Іванкові також з 1861 року почала діяти церковнопарафіальна школа. Коли після чотирьох років роботи в неї виникли певні труднощі з утриманням, то 7 січня 1865 року 65 козаків і казенних селян Іванкова зібралися на сходку [181, с. 385–388].

«**Общественный приговор**» жителів с. **Іванкова** був таким:

«1865 г. генваря 7 дня, мы нижеподписавшиеся Полтавской губ., Переяславс. у, Бориспольской волости, с. Иванкова домохозяева казенные крестьяне и козаки в числе 65 человек, быв на собрании на мирском сходе, при сборной избе, где слушав предложения местного Благочинного Протоиерея Петра Магеровского и волостного головы козака Максима Щегля о том, что в существующей у нас с 1861 г. церковно-приходской школе в настоящую зиму встретились некоторые затруднения и неудобства в обучении наших детей по неимению для того надлежащих средств, которые для сего времени были поставлены в неопределенном виде одними только родителями учащихся, — по добровольному нашему согласию и желанию приговорили:

а) естественный дом, в коем прежде помещалась сельская расправа, мы навсегда определяем для школы с обязательством содержать оный и поддерживать наравне с прочими общественными зданиями;

б) для отопления назначаем от каждого домохозяина по 10 кулей иди по одном возу тертой соломы и обовязуемся из между себя назначить благонадежного сторожа;

в) на необходимые расходы по школе и для жалования тому, кто будет заниматься обучением детей, изъявляем согласие жертвовать ежегодно от каждой хаты, в коей находится отдельно хозяин по 1 — копейке серебром, с тем, что если по истечении настоящего года, окажется недостаточным сие наше пожертвование, обовязуемся

добавить еще по 5 коп. серебром; о сборе же сих наших пожертвованных местное волостное правление ежегодно должно надлежащее распоряжения, начиная оное с сего 1865 года; сей наш добровольный приговор предоставит голове послать на утверждение Палаты Государственных Имуществ и просить, чтобы определенный нами для школы общественный дом навсегда был почислен для помещения оной, а по утверждению Палатой сего нашего приговора, мы предоставляем себе по общему нашему голосу избрать из помеж себя попечителя для школы с правом как присмотра за исправностию по оной, так и за назначением детей для обучения.

К сему приговору подписались жители с. Иванкова козаки и казенные крестьяне: (следуют подписи в числе 67 домохозяев)» [181, с. 285–288].

В «Полтавских епархиальных ведомостях» за 1865 № 8 є рапорт його Преосвященству Переяславського повіту Благочинного Протоієрея П. Магеровського від 17 лютого 1865 року.

«Ведомства моего в с. Иванкове церковно-приходская школа открыта в 1861 году, но как для помещения оной, содержания, приобретения книг и других училищных потребностей от общества не было ничего определено, то в настоящую зиму, при начале учения, встретились по означенной школе некоторые затруднения относительно помещения и содержания оной. В отклонение того при убеждении моем и волостного головы, жители села Иванкова козаки и казенные крестьяне сделали общественный приговор, по которому обязались указанный ими навсегда общественный, для школы, дом содержать надлежащим образом общественными способами и для приобретения училищных потребностей, а так же для жалования наставнику каждогодно жертвовать от каждого домохозяина по 20 коп. сереб., с тем, что такого пожертвования окажется недостаточно, то они изъявляют согласие добавить еще по 5 коп. серб; каковым приговор в конце при сем долг имею представить.

На сем рапорте резолюция ЕГО Преосвященства 22 марта последовала таковая: «Принять к должному сведению. Благонамеренная и разумная заботливость волостного головы Щигля о благоустройении церковно-приходской школы в его волости общественными средствами засвидетельствованы уже выданным ему похвальным листом по прежним рапортам Благочинного Магеровского. Обществу прихожан Иванковских за принятое оным участие в беспечение школы объявить от меня пастырское благословение о имене Господнем, а рапорт этот в общественный приговор напечатать в Епархиальных Ведомостях».

Нове приміщення школи в **Іванкові** було відкрите в 1889 році. Про цю подію детально повідомлялось в Полтавських епархіальних відомостях за 1900 рік:

«Постройка и торжество освящения новаго здания для Иванковской церковно-приходской школы, Переяславскаго уезда.

До 1889 года въ селе Иванковъ, при двухъ приходах и при свыше трехъ тысячномъ населении, не было никакой школы, и родители принуждены были отдавать своихъ детей для обучения въ дома малограмотныхъ соседей односельчанъ, которые, естественно, не только не могли правильно воспитать вверенныхъ имъ детей, но даже и научить ихъ чему-либо полному, не поучивъ сами для этого надлежащей подготовки. Многие жители с. Иванкова ясно сознавали необходимость и желали завести у себя надлежаще устроенную школу, по примеру соседнихъ окружающихъ селъ, но желание это не скоро пришлось осуществить на деле за неимениемъ

средствъ. Въ 1889-мъ году общество с. Иванкова, изыскавъ небольшую сумму и побуждаемое священникомъ Леонтиемъ Калиновскимъ, построило церковно-приходскую школу. Здание для школы было построено изъ старого материала и въ общемъ мало применшено для школьнаго помещения. Между темъ въ немъ ежегодно училось до 60 мальчиковъ. Естественно, что при тесноте и неудобстве помещения, при большомъ проценте въ обоихъ приходахъ детей школьнаго возраста, невозможно было вместить всехъ желающихъ учиться, и годъ отъ года приходилось отказывать въ приеме въ школу за неимениемъ места.

Сознавая такую ненормальность и принимая во внимание значительный процентъ детей школьнаго возраста, лишенныхъ вследствие тесноты помещения обучения, заведывающий школою священникъ Владимиръ Терасевичъ обратился съ прошениемъ въ Переяславское Отделение Училищнаго Совета о пособии для переустройства здания школы, въ виду ветхости и маловместительности последняго. Просьба была уважена, и ассигнованныя деньги въ количестве 150 р. — были получены. Конечно, денегъ этихъ для капитальнаго ремонта старой школы было недостаточно, и заведывающий школою обратился съ просьбой къ сельскому обществу, не найдет ли оно возможнымъ устроить новую, более вместительную школу, уяснивъ при этомъ на сходе цель и значение церковно-приходской школы. Общество очень сочувственно однеслось къ заявлению заведывающаго и къ полученнымъ 150 р. изъ Переяславскаго Отделения ассигновало еще 250 руб. для устройства новой школы. Въ 1897 году приступлено было къ постройке новаго здания вблизи Онуфриевской церкви. Работы подвигались быстро, но вследствие разнаго рода неурядицъ постройка школы была приостановлена, пришлось волей-неволей переждать довольно длинный периодъ времени и вести занятия въ старой школе. Въ 1899 году, при водействии земскаго начальника, заведывающий опять обратился къ обществу съ просьбой доассигновать потребное количество на окончание начатой постройки и назначить уполномоченныхъ. Общество единогласно согласилось окончить школу, назначило уполномоченныхъ для наблюдения за работами и ассигновало при этомъ разновременно еще 900 руб. сер. Такимъ образом, явилась возможность окончить здание школы благодаря материальной поддержке общества и энергии уполномоченныхъ. За пособиемъ на устройство классной мебели и внутренней отделки школы заведывающий обратился въ Переяславское Отделение съ прошениемъ, и Советъ Отделения принимая во внимание сочувствие Иванковскаго сельскаго общества къ церковно-приходской школе, отпустившаго на устройство здания 1150 руб., уважилъ просьбу и отпустилъ еще 200 руб. сер. Съ энергией достойной похвалы принялись уполномоченные, руководимые заведывающимъ, при деятельномъ участии волостного старшины и писаря, за окончание давно начатой школы и къ первымъ числамъ октября с. г. здание, со всею необходимою мебелью и другими школьными принадлежностями, было готово.

Здание школы — деревянное, на каменномъ фундаменте, крытое железомъ; размеръ здания: длина 21 ар., ширина 14 ар.; построено съ соблюдениемъ всехъ необходимыхъ для занятий гигиеническихъ условий. Помещение школы довольно просторное — две классныя комнаты (10×9) (10×7), боковой коридоръ — раздевальня (16×4) и для учителя две комнаты съ передней и отдельнымъ ходом. Вообще здание школы, снаружи по красоте и внутри по отделке, удобству ра-



«Часослов», с. Іванків, XIX ст.

положения помещения и соблюдению всех необходимых для школы гигиенических условий, можно назвать очень хорошим. При значительном размере классных комнат в этом учебном году принято в школу 110-ть мальчиков и 35-ть девочек всего 145-ть душ.

14-го октября назначено было освящение новаго здания школы и все с нетерпением и радостью ожидали этого, по истине, счастливого для с. Иванкова дня, торжество котораго на долго останется памятным для всех. Наступил давно желанный день, и все услышали призывъ колокола къ литургии, которую совершали соборное: священникъ Антоній Соколовскій, уездный наблюдатель Данииль Данилевскій и священникъ Феодоръ Житецкій съ диакономъ Василиемъ Опришкомъ. На литургии заведывающимъ школою, священникомъ Владимиромъ

Тарасевичъ произнесено было приличное случаю слово. По окончанию обедни все духовенство при участии заведывающего школою въ преднесении крестовъ, хоругвей и иконъ, направилось къ зданию школы, а весь народъ и ученики школы сопровождали это торжественное шествие. Кресты, хоругви и иконы были внесены въ большую классную комнату и въ ней было совершено сначала водоосвящение, а затемъ по чину церковному и освящение дома. Къ этому времени прибылъ почтить скромное торжество ревнитель церковно-приходскихъ школъ, Эсаулъ войска донскаго г. Войцеховичъ съ священникомъ с. Сулимовки Леонидомъ Мищенко. По совершении освящения диаконъ произнесъ многолетие Государю Императору и всему Царствующему Дому, Епископу Илариону, неусыпному труженику на пользу церковно-приходскихъ школъ епархии, учащимся и всемъ достойно потрудившимся при устройстве этой школы; потомъ была пропета «Вечная память» Императору Александру III. Затемъ уездный наблюдатель произнесъ приличную случаю речь, по окончании которой все присутствующие пропели гимнь «Боже Царя храни». После этого кресты и хоругви были отнесены въ церковь, а духовенство, почетные гости и все присутствующие, по случаю столь радостного торжества, приглашены были откушать хлебъ соль въ школе, ученикамъ же и ученицамъ школы волостнымъ старшиною розданы были лакомства.

Такъ завершилось скромное торжество освящения Иванковской церковно-приходской школы!

Въ заключение остается пожелать, что бы въ этой церковно-приходской школе, прекрасно устроенной и снабженной всемъ необходимымъ, воспиталось

молодое поколение гражданъ, любящихъ свою православную церковь, верныхъ сыновъ отечества и подданныхъ своего Государя!

Заведывающий Иванковской церковно-приходской школою, священникъ Владимиръ Тарасовичъ» [203, с. 73–77].

В с. Глибоке селяни також дбали за кращу освіту своїх дітей і 24 листопада 1864 року постановили приговор:

«3. Таковъ же въ сущности своихъ постановленийъ приговоръ козаковъ и временно-обязанныхъ крестьянъ и села Глибокаго. Особенность въ немъ та, что для помѣщения школы, находившейся досель въ частномъ домѣ, опредѣляется свободный отъ хлѣбныхъ запасовъ амбаръ, съ обязательствомъ пристроить къ нему особое отдѣленіе для помѣщения наставника. Приговоръ этотъ, состоявшійся 24 ноября 1864 года, утвержденъ подписью 71 лица и завѣренъ Рогозовскимъ волостнымъ правлениемъ» [179, с. 130–131].

Церковнопарафіальна школа була трирічною. В школі с. Глибокаго був один вчитель. Крім вчителя, велику роль у школі відігравав піп. Старожили села: Бедій Іван Васильович, Самайда Іван Андрійович, Кубрак Андрій Климович згадували, що учні земської і церковнопарафіальних шкіл сиділи в класах за партами. Крім парт, у класах були: дошка, рахівниця, таблиці. На стіні перед учнями знаходився портрет царя, в кутку висіла ікона та лампадка.

Товариство казенних селян с. Сулимівка в 1864 році прийняло рішення будувати нову школу. До того часу домовились використовувати для навчання будинок казенного селянина Олексія Балики. Навчання дітей запланували розпочати з грудня 1864 року. Кожному господарю потрібно було внести для школи 40 коп. сріблом річно. З цих грошей половина йшла на навчальні витрати та утримання наставника, друга половина — на закупівлю лісу для побудови нової школи. На опалення школи товариство поставило кожному господарю принести 5 кулів соломи і в навчальний період виділяти сторожа [132, с. 40].

Селяни інших сіл Бориспільщини теж щиро дбали за школи для своїх дітей. Турбота жителів с. Вишеньок в 1864 році була відзначена подякою та грошовою премією архієпископом Чернігівським та Ніжинським Філаретом Гумілевським: «Прихожанам с. Вишенек Остерского уезда за устройство дома для сельской школы в 100 р. серебром объявляется от имени Его Высокопреосвященства глубокая благодарность» [265].

В Полтавських епархіальних відомостях за 1865 рік повідомлялось про розвиток освіти в інших селах:

«2. Благочинный Переяславскаго уезда, Протоіерей Петръ Магеровскій, репортомъ, отъ 10 декабръ 1864 года, представилъ на Архипастырское благоусмотреніе Его Преосвященства, что съ 1 ноябръ 1864 года по декабрь, въ ведомстве его благочинія открыты три школы, — именно въ селе Сальковъ, при Михайловской церкви, въ которую при самому открытіи школы поступило 16 мальчиковъ и 5 девочек; въ селе Сеньковъке, при Харлампіевской церкви, въ коей муж. пола 12 и женск. 2 и въ селе Великой Старице, въ коей учениковъ 14. Школы эти открыты по приговорамъ сельскихъ обществъ съ указаніемъ какъ средствъ существованія такъ и помещенія для оныхъ. Прилагая на Архипастырское благоусмотреніе Его Преосвященства копии приговорові помянутый Благочинный доложилъ что въ на-



Буквар XIX ст.

стоящее время въ его ведомстве, во всехъ селеніяхъ при каждой церкви имеются церковно-приходскія школы, а въ местечкахъ по одному сельскому училищу для всехъ приходовъ. Во всехъ вообще школахъ учащихся состоитъ: муж. 114, жен. 12, а въ сельскихъ училищахъ: муж. 172 и жен. 8. Вместе съ темъ о. Благочинный присовокупилъ, что къ открытію во всехъ местахъ школъ по его ведомству, на более прочныхъ и положительно определенныхъ началахъ, съ особеннымъ усердіемъ споспешествовалъ ему и приходскимъ причтамъ Бориспольскій волостный голова Максимъ Щиголь.

Резолюціею Его Преосвященства, отъ 31 декабря 1864 года, на семь репортъ послѣдовавшего сказано: «Принявъ къ сведенію, вновь открытыя три школы и число учащихся въ нихъ внести въ свое время

въ месячную отчетную о школахъ ведомость, репортъ этого и общественные приговоры, представленные при немъ напечатать въ Епархіальныхъ Ведомостяхъ; репортующему Благочинному за его разумную, благовлятельную настойчивость объ открытіи школы при каждой церкви его ведомства, увенчавшуюся полнымъ успехомъ, объявить отъ меня совершенную признательность и благословеніе. Если бы просвѣщенная и ревностная заботливость и прочихъ Благочинныхъ и подведомыхъ имъ причтовъ достигла также того, чтобы въ пастве нашей не осталось наконецъ ни одной приходской церкви, при которой бы не было церковно-приходской школы. Желая имъ отъ души и молитвенно въ этомъ успеха. Волостнымъ головамъ — Щиголю и Бойку, въ засвидѣтельствованіе ихъ усерднаго содействія къ обезпеченію приходскихъ школъ въ ихъ волостяхъ общественными средствами выдать похвальне листы, равно какъ и волостному голове Вороньковской волости, запросивъ предварительно о его имени и фамиліи отъ Благочиннаго» [179, с. 128].

Громади цих трьох сіл швидко відреагували на розпорядження Благочинного і провели свої сільські сходи:

«Извлеченіе изъ общественныхъ приговоровъ обществъ: 1, села Сенькова, 2, села Салькова и деревни Софьевки и 3, села Глубокаго, Переяславскаго уѣзда.

1. Приговоромъ общества казенныхъ крестьянъ села Сеньковки, состоявшимся въ 23-й день ноября 1864 года, относительно открытія и обезпеченія приходской школы, постановлено:

а) до постройки нарочитой школы назначаемъ для оной домъ казенного крестьянина Алексея Беликова, по сделанному нами съ нимъ договору; б) ученіе детей предоставляемъ начать съ 1 декабря 1864 года; в) отъ каждого домохозяина обвязываемся внести по 40 коп. сер., — изъ каковыхъ денегъ половина должна оставаться на расходы училищные и обезпеченіе наставника, а другая — на покупку леса для постройки школы, — каковую постройку мы обвязуемся произвести въ следующее лето 1865 года; на отопленіе школы обвязываемся выдавать по 5 кулей соломы отъ каждого хозяина ежегодно и поставлять сторожа въ учебное время. Относительно денежныхъ сборовъ представляемъ себе въ следующемъ году постановить особый приговоръ. (Следуютъ подписи въ числе 51 и завереніе Бориспольскаго волостнаго правленія).

2. Приговоромъ общества козаковъ сель: Салькова и Процева и деревни Софиевки, состоявшимся, въ 24 день ноября 1864 года, постановлено:

а) устроенный нами, въ настоящемъ году около церкви, домъ объ одномъ отдѣленіи определяемъ навсегда для приходской школы, съ темъ, что для удобнейшаго помещенія обвязываемся въ будущее лето пристроить къ оному другое отдѣленіе; на отопленіе школы определяемъ ежегодно доставлять отъ каждого хозяина по одному возу соломы или дровъ, и въ учебное время назначать отъ общества сторожа; в) поддерживать оную школу наравне съ прочими общественными зданіями; г) на училищныя пособия и обезпеченіе наставниковъ собирать ежегодно съ каждой ревизской души муж. пола по 3 коп. сереб., и сверхъ того отъ каждого учащагося въ школе ученика, родители его должны вносить по 50 коп. сереб. въ годъ. (Следуютъ подписи въ числе 33 и завереніе Вороньковскаго волостнаго правленія)» [179, с. 129–130].

Піклувалися про школу і селяни Кийлова:

«Приговоръ прихожан с. Кайлова Переяславскаго уѣзда 1865 г. октября постановлено: выстроить в начале весны 1866 г. для школы изъ собственныхъ средствъ, отопленіе и освѣщеніе оной, должно быть не общественное, и в учебное время назначать от общества попечителя, поддерживать оную школу на равне с прочими зданіями. Училищныя пособия и обезпеченіе наставниковъ вытребовать с каждой ревизской души мужчин, кроме умерших, по 3 коп. Кроме того, отъ каждого ученика родители его, за исключениемъ сего, должны вносить по 1 руб 25 коп в год [181, с. 433].

Про кількість дітей, які навчались у цих школах, відомостей небагато. В селі Сеньківка в 1864 році при Харлампіївській церкві навчалося 12 хлопчиків та 2 дівчинки [132, с. 59]. У цей же час у с. Велика Стариця при Михайлівській церкві навчалося більше 10 учнів [132, с. 59].

У 1864 році в Російській імперії створювались губернські та повітові земські установи, які називались «земствами». Вони розгорнули величезну роботу по організації початкової освіти та заснуванню шкіл. Царський уряд намагався обмежити можливості у досягненні освіти середніми та нижчими класами, тому земствам здебільшого дозволяли створювати лише початкові школи, які називались однокласними чи двокласними земськими школами. Для середніх шкіл можна було видавати лише фінансову допомогу та стипендії.

В «Памятной книжке Киевского ученого округа за 1890 г.» повідомлялось про відкриття однокласних земських училищ на Бориспільщині:

«**Старинское**, Rogozovskoy волости, основано в 1872 г., помещиком в общественном доме, на содержание училища отпускалось от земства 276 руб. и пожертвованый попечителя училища 100 руб. Учащихся 67 мальчиков и 12 девочек, окончило 6. Попечитель потомственный почетный гражданин Лазарь Израилевич Бродский (иудейское вероисповедание) с 3 февраля 1883 года. Учитель Иван Степанович Столяренко, окончил Переяславское двухклассное городское училище, имеющий звание сельского начального учителя, в службе с сентября 1889 г., жалование 216 руб. Законоучитель, священник Евфим Захаров Савинский, в настоящей должности с 1872 года, жалование 60 руб. [166, с. 155].

Любарецкое, Rogozovskoy волости, основано в 1873 г., помещиком в общественном доме, на содержание училища отпускалось от земства 349 руб. 40 коп. и от общины 178 руб. 46 коп. Учащихся 135 мальчиков и 5 девочек, окончило 15. Попечитель губернии секретарь Коршунь-Осмоловский с 1887 г. (вероисповедание римо-католик). Учитель Василий Андреевич Катышь, окончил Переяславское уездное училище, в службе с 1882 г., жалование 216 руб. Законоучитель священник Григорий Филипович Голобородько в настоящей должности с 1876 г., жалование 60 руб. Помощник учителя Алексей Михайлович Гопкало, окончил Переяславское городское двухклассное училище, в службе с 1889 г., жалование 132 руб. [166, с. 153].

Рогозовское, Rogozovskoy волости, основано в 1876 г., помещиком в общественном доме, на содержание училища отпускалось от земства 405 руб. 75 коп. и от общины 137 руб. 38 коп. Учащихся 141 мальчиков и 11 девочек, окончило 14. Попечитель шт. кап. Михаил Михайлович Окулов, с 1 марта 1883 г. Учитель Леонтий Иванович Рыпкин, окончил бывшую Черниговскую учительскую семинарию, в службе с 1 сен-



Сторінки з «Букваря» кінця XIX – початку XX ст.

тября 1878 г., жалование 215 руб. Законоучитель, священник Митрофан Иванович Лавровский, в настоящей должности с 19 января 1876 г., жалование 60 руб. Помощница учителя Анна Ивановна Ушакова, окончила Переяславскую женскую прогимназию, в службе с 1 октября 1887 г., жалование 162 руб.» [166, с. 151].

«**Рогозовское** училище в селе Рогозовке Rogozovskoy волости основано в 1876 году, помещается в общественном доме.

На содержание училища отпускается от земства 346 рублей 50 копеек и от общества 115 рублей 50 копеек. Учащихся 120 мальчиков и 12 девочек. Окончили курс 13 мальчиков.

Попечитель Савватий Дмитриевич Верещагин с 19 августа 1893 года.

Учитель Леонтий Иванович Репкин окончил курс Черниговской учительской семинарии, в службе и настоящей должности с 1 сентября 1878 года. Содержание 276 рублей и квартира.

Законоучитель, священник Митрофан Иванович Лавровский с 19 января 1876 года. Содержание 60 рублей.

Помощница учителя Анна Митрофановна Лавровская окончила курс Переяславской женской гимназии, в службе с 10 февраля 1893 года, в настоящей должности с 9 сентября 1897 года. Содержание 162 рубля.

При училище имеется 800 кв. сажней земли под огородом» [168, с. 161].

В Переяславских епархиальных ведомостях за 1864 рік міститься інформація про училище в с. Кийлові та с. Рудякові: «В с. Койлове при Покровской церкви местным причтом, в коем обучаются 10 мальчиков, в с. Рудякове при Николаевской церкви местным причтом обучается 6 учащихся» [177, с. 190].

Також в 1893 році була відкрита чоловіча школа в с. Старе, про що повідомлялось в «Полтавських епархиальних ведомостях» за 1893 рік:

«Мужская школа грамоты открыта при Преображенской церкви села **Старого**, Переяславского уезда, священником Евфимином Саввинским съ 20 апреля 1893 года; школа помещается до устройства дома на церковномъ грунте въ нанятомъ доме и содержится на средства его же, Саввинского, съ платой имъ за наемъ дома по два рубля въ месяцъ; имъ же, Саввинскимъ, устроены: скамьи, столъ, треногъ, доска, содержится сторожъ и подарены для школы 622 книги и брошюры, вполне пригодныя для учащихся; учащихся въ школе 20 мальчиковъ; обязанность законоучителя принял на себя тотъ же священникъ Саввинский, а учителя местный псаломщикъ, окончивший курсъ Роменскаго духовнаго училища Ниль Григорьевичъ Данилевский.

Резолюция Его Преосвященства на донесении объ этомъ благочиннаго протоиерия Василия Коничковского 28 апреля 1893 года последовала такова: «Священнику Саввинскому выражается благодарность за его примерную заботу о детяхъ прихожанъ, со внесениемъ въ формулярный списокъ; законоучителемъ открытой школы утверждается онъ, Саввинский, а учителемъ Данилевский» [196, с. 707–708].

Для Старинської школи в 1898 році виділялись такі асигнування:

На утримання школи в 1898 р. поступило:

1. Из державного казначейства —
2. Від земства 564 крб. 41 коп.

3. Від міських організацій	—
4. Від сільської общини	20 крб.
5. Від почотних опікунів	—
6. % від капіталів	—
7. Від окремих осіб	100 крб.

664 крб. 43 коп.

З архівних матеріалів включно до 1916 р. мало чим різнились ці грошові цифри, які асигнувались кожного року для школи Старого. Як видно з архівних матеріалів, державне казначейство не витратило жодної копійки на неугоду освіту.

«Почетный попечитель и блюститель» як купець Подорожкін, що мав у своїй власності Єрковецьку економію, жодної копійки на справу освіти в школі не дав. Іноді виділялось на пожертвування школі по 100 крб. з цукрозаводу, що належав фабриканту Броцькому.

Як витрачались гроші, асигновані для Старинської школи?

За цими ж даними 1898 року асигнована сума в 664 крб. 41 к. були витрачені так:

1. Плата законовчителю	— 60 крб.
2. Плата учителю	— 312 крб.
3. Плата помічнику учителя	— 162 крб.
4. Плата учителю співів	—
5. Плата учителю з гімнастики	— 20 крб.
6. Плата учителю ремесла	—
7. Плата сторожу	—
8. На підручники і навчальні посібники	— 10 крб. 41 коп.
9. Страхівка і ремонт	— 100 крб.
10. Опалення і освітлення	— 20 крб.

664 крб. 41 коп.

Отже, з цих даних видно, що на опалення, освітлення, підручники і навчальні посібники витрачено всього 30 крб. 41 коп., що складає в середньому витрат на одного учня 25 коп.» [18].

Церковні служителі дбали не тільки про школи, але й про бібліотеки. В Полтавських єпархіальних відомостях у № 4 за 1869 рік читаємо:

«1868 года Октября 2 дня, мы нижеподписавшиеся священнослужители Переяславского уезда III части благочиния, по приглашению местного благочинного священника Александра Россинского, собравшись вместе, разсуждали обь открытии въ нашемъ округе библиотеки и решили такъ: 1) Благочинническую библиотеку съ 1 Января 1869 года открытъ въ селе Любарцахъ при Михайловской церкви, где библиотекаремъ будетъ той же церкви и села священникъ Левъ Копа-Овдеенко.

5) Для состава библиотеки обяыывается выписывать отъ каждой церкви, совместно съ причтомъ по одному журналу и одному тому сочиненій духовнаго содержания, преимущественно писаній святыхъ отцевъ и учителей святой православной церкви въ исполненіе архипастырской воли Его Преосвященства по указанию местного благочиннаго совместно съ библиотекаремъ, съ темъ, чтобы журналы и книги, по окончаніи каждого года, были возвращаемы по принадлежности въ ту церковь, отъ

которой оные выписываемы были, чтобы такимъ образомъ, съ теченіемъ времени при каждой церкви составилась приходская церковная библиотека, въ исполненіе указа Полтавской Духовной Консистоіи отъ 21 Февраля сего года.

3) Каждый причтъ, разъ принявшій на себя выписку известного журнала, обязанъ выписывать его и во все последующіе годы, чтобы такимъ образомъ каждая приходская библиотека имела у себя не разрывное въ годахъ изданіе» [183, с. 141].

Про відкриття бібліотек систематично повідомлялось в «Полтавських єпархіальних відомостях». 10 січня 1898 року бібліотека була відкрита в Борисполі:

«Обь открытии бесплатной народной библиотеки.»

Действительнымъ членом Общества ревнителей русскаго просвещения въ память Императора Александра III, коллежскимъ советникомъ Александромъ Федоровичемъ Треповымъ открыта бесплатная народная библиотека имени общества въ имении его при м. Борисполе, Переяславскаго уезда.



Олександр Федорович Трепов.

Резолюцією Его Преосвященства на сообщении обь этомъ г. Полтавскаго Губернатора отъ 10 января сего года надзоръ и заведывание за упомянутою библиотекою возложено на благочиннаго священника Василия Раевского» [200, с. 111].

Олександр Федорович Трепов (18 вересня 1862, Київ — 10 листопада 1928, Ніцца) — російський державний політичний діяч, міністр шляхів сполучення, голова Ради Міністрів Російської Імперії 1916—1917.

Володів 2922 десятинами землі в Переяславському повіті, ще 202 десятини мала його дружина.

З роками кількість бібліотек, як і книжок в них зростала. Це видно на прикладі Старинського училища.

«Таблица росту библиотечного фонду Старинского училища» [125]

Рік	Кількість назв	Кількість томів	Сума
1898	49	58	25—55
1899	180	183	54—48
1900	180	183	54—48
1901	180	183	54—48
1902	180	183	54—48
1903	169	170	52—30
1904	181	140	58—47
1905	—	—	—
1906	387	455	124—75
1907	478	505	135—46

Кількість церковнопарафіяльних шкіл в другій половині XIX ст. постійно зростала. Інформація про це в 1887–1888 н. р. подається в «Полтавських єпархіальних відомостях» за 1888 рік [188, с. 159]:

«Ведомость о числе школ и учащихся по уездам»

	Наименования уездовъ	Число школъ	Число мальчиковъ	Число девочекъ
1	Переяславский	21	419	17

Там же повідомляється про відкриття в Борисполі при Михайлівській церкві в 1887 році церковнопарафіяльної школи:

«Благочинный Переяславского уезда, священник Николай Полянский донесъ Его Преосвященству, что 2-го декабря 1887 г. при Михайловской церкви местечка Борисполя, Переяславского уезда, священникомъ Феодоромъ Андриевскимъ открыта церковно-приходская школа, состоящая изъ 33-хъ учащихся обоого пола. Родители учащихся детей согласились платить ежемесячно по 50 коп. за каждого ученика, съ тем, чтобы деньги эти употребляемы были на наемъ сторожа, отопление и другия нужды школы. Преподавания Закона Божия, въ виду многосложныхъ обязанностей от. Андриевского по приходу, принялъ на себя священникъ Борисоглебской церкви того местечка Феодосий Красинъ, а прочихъ предметовъ — и церковного пения — псаломщикъ Михайловской церкви Андрей Евсевский, — оба безмездно.

Резолюція Его Преосвященства, отъ 27 февраля сего года, на дополнительномъ рапорте благочинного Полянского, последовала такова: «священникъ Феодосий Красинъ утверждается законоучителемъ новооткрытой церковно-приходской школы» [188, с. 157–158].

У Воронькові в XIX ст. при Рождество-Богородицькій церкві було 2 церковно-парафіяльні школи. В 1888 році церковнопарафіяльна школа була відкрита «в память чудесного спасения его Императорскаго Величества Государя Императора Александра III и его Августейшаго Семейства 17 октября 1888 года от опасности» [180].

Правила церковнопарафіяльних шкіл чітко регламентували роботу освітніх закладів.

«На подлинномъ Собственною Его Императорскаго Величества рукою написано:
«**Утверждаю**»
Въ Петергофе,
13-го іюня 1884 года.

Правила в церковно-приходскихъ школахъ

§ 1. Церковно-приходскими школами именуются начальныя училища, открываемыя православнымъ духовенствомъ. Школы сія имеютъ целью утверждать въ народе православное учение веры и нравственности христіанской и сообщать первоначальныя полезныя знания.

§ 2. Церковно-приходския школы открываются приходскими священниками или, съ ихъ согласія, другими членами причтовъ, на местныя средства прихода, безъ пособия или съ пособиемъ отъ сельскихъ и городскихъ обществъ, приходскихъ

попечительствъ и братствъ, земскихъ и другихъ общественныхъ и частныхъ учреждений и лицъ, єпархиальнаго и высшаго духовнаго начальства, а равно и казны.

§ 5. Церковно-приходския школы могутъ быть одноклассныя съ двухлетнымъ и двухклассныя съ четырехлетнымъ курсомъ. Въ нихъ преподаются: 1) Законъ Божий и именно: а) изучение молитвъ; б) священная история и объяснения богослужения; в) краткий катехизисъ; 2) церковное пение; 3) чтение церковной и гражданской печати письмо; 4) начальныя арифметическая сведения. Въ школахъ двухклассныхъ преподаются сверхъ сего начальныя сведения изъ истории церкви и отечества.

§ 8. Преподавание въ церковно-приходскихъ и воскресныхъ школахъ на урокахъ для взрослыхъ и въ дополнительныхъ классахъ производится по руководствамъ, учебнымъ пособиямъ и вообще книгамъ, указаннымъ Святейшимъ Синодамъ. При названныхъ школахъ, по мере средствъ, составляются учительския и ученическия библиотеки.

§ 9. Приходския школы нераздельно съ церковью должны внушать детямъ любовь къ церкви и богослужению, дабы посещение церкви и участие въ богослужении соделалось привыкомъ и потребностью сердца учащихся. Въ воскресныя и праздничныя дни учащиеся должны присутствовать при богослужении, а способные, по надлежащей подготовке, должны участвовать въ церковномъ чтении и пении. Ежедневныя учебныя занятия начинаются и оканчиваются молитвою.

§ 12. Учительския должности въ церковно-приходскихъ школахъ замещаются преимущественно лицами, получившими образование въ духовныхъ учебныхъ заведенияхъ и женскихъ училищахъ духовнаго ведомства.

§ 15. Лицо, учредившее церковно-приходскую школу на собственные средства, можетъ быть утверждено єпархиальнымъ архиереемъ въ звании попечителя сей школы.

§ 21. Для ближайшаго руководства церковно-приходскими школами єпархиальные архиереи назначаютъ, по личному выбору, изъ наиболее способныхъ и благонадежныхъ священниковъ, наблюдателей, обязанныхъ ежегодно представлять преосвященнымъ отчетъ о числе и состоянии школы вверенного ихъ руководству училищнаго округа. Сведения изъ сихъ отчетовъ печатаются въ местныхъ єпархиальныхъ ведомостяхъ.

§ 22. Для обсуждения вопросовъ по церковно-приходскимъ школамъ въ каждой єпархии учреждается єпархиальный училищный советъ. Председатель и члены совета избираются єпархиальнымъ архиереемъ изъ духовныхъ и светскихъ лицъ, преданныхъ делу народнаго образования и близко знакомыхъ съ бытомъ и духовными потребностями населения. Къ заседаниямъ сего совета приглашается на правахъ члена местный директоръ народныхъ училищъ. Училищный советъ разсматриваетъ отчеты священниковъ-наблюдателей и представляетъ єпархиальному архиерею свои соображения о мерахъ, кои могутъ способствовать распространению въ народе просвещения въ духе православной церкви.

§ 23. Высшее управление всеми церковно-приходскими школами и распоряжение отпускаемыми на ихъ содержание суммами принадлежитъ Святейшему Синоду, который, въ развитие настоящихъ правилъ, имеетъ издавать особыя постановления.

Подлиннымъ правила подписали:

Исидоре, митрополитъ Новгородский и С.-Петербургский.
Савон, архиепископъ Тверский и Кашинский.

Ионасанъ, архиепископъ Ярославский и Ростовский» [186, с. 350—356].

Робота земських шкіл відрізнялась від роботи церковнопарафіяльних шкіл не тільки за системою підпорядкування. Вони були двох типів:

— однокласні, з трирічним курсом навчання, розраховані на п'ятдесят учнів з одним учителем (однокомплектні);

— двокласні, з чотирирічним курсом, з більш, як 50 учнями та двома вчителями (залежно від кількості дітей і від матеріальних і фінансових можливостей місцевої земської управи) — двокомплектні.

Земства організували також професійні (ремісничі і сільськогосподарські) та спеціальні (вчительські, ветеринарні, медичні) школи з терміном навчання 3—5 років. У деяких початкових школах відкривали дворічні сільськогосподарські відділення та створювали дослідні ділянки для отримання знань про агрономію. Земствами організувалися бібліотеки й читальні. Земства виділяли кошти на організацію «народних бібліотек» при школах.

Фінансування земської школи було змішаним: гроші надходили від земства і селянської громади. Вчителю платило земство, але за його житло платила громада. Будівництво та ремонт будівель, заготівля дров, житло викладачів йшло за рахунок громади. Вчителям надавалася казенна квартира або проводилася оплата орендованого житла.

В «Полтавських єпархіальних відомостях» за 1891 рік є звіт про надходження коштів для церковно-парафіяльних шкіл.



Бориспільська Михайлівська церква, 1923 рік.
У XIX ст. при церкві діяла церковнопарафіяльна школа.

**«Денежные средства церковно-приходскихъ школъ епархии
въ отчетномъ году были следующие:**

Поступило пособия отъ церквей епархии.	2998 р. 79 к.
Поступило пособия отъ Монастырей.	2698 р. 10 к.
Поступило пособия отъ Епарх.училищъ Совета.	3800 р. — к.
Поступило пособия отъ Земства	1405 р. — к.
Поступило пособия отъ Приходскихъ попечительствъ	469 р. 20 к.
Поступило пособия отъ Лубенскаго Братства	169 р. 24 к.
Поступило пособия отъ Волост. и сельскихъ обществъ	1914 р. 72 к.
Поступило пособия отъ Городскихъ обществъ	1485 р. — к.
Поступило пособия отъ Попечителей и благотворит.	1953 р. 59 к.
Поступило платы за учение	2963 р. 50 к.
Поступило запасного капитала въ	—
Полтавскомъ уездномъ отделении	206 р. 91 к.
Всего двадцать тысячъ шестьдесятъ четыре руб. и п'ять коп.	(20,064 р. и 5 к.).

Плата за обученіє въ церковныхъ школахъ епархии взималась отъ техъ учащихся, родители коихъ болемъ обезпечены матеріально, беднейшие во всехъ школахъ епархии обучаются безвозмездно. Размеръ платы за обучение отъ 50 к. до 3 р. въ годъ. Далеко большая часть школъ епархии обучаетъ детей безъ всякой платы за право учения» [192, с. 110—111].

В сільських школахъ викладали найчастіше вихідці із селян. Наприклад, у 1880 році в початкових школахъ вчителями були: діти селян — 36 %, діти церковнослужителів — ще 36 %, діти міщан — 10 %. У штаті сільської земської школи, як правило, був сторож [222].

Велику роль у розвитку земських шкіл відігравали піклувальники або в звичних термінах «спонсори». Земства старанно підбирали їх з поміщиків, фабрикантів і заможних селян та городян.

Земства намагалися охопити освітою велику кількість дітей: сім'ям, в яких росли два і більше хлопчики, пропонувалося одного неодмінно направляти в школу. На це видавали грошові субсидії батькам. Випускник земської школи міг вступити до вчительської семінарії, фельдшерської школи чи іншого навчального закладу. Найздібніших учнів земства намагалися направляти в гімназії, виділяли для них стипендії.

Програма чотирирічної земської школи була такою: Закон Божий, церковнослов'янська мова, читання, письмо, арифметика, предметні бесіди, історія, географія, світобачення, малювання і креслення, спів, гімнастика (рукоділья для дівчаток) (Див. додатки № 1, 2).

Від дореволюційної Росії земства не отримували майже нічого: не було ні впорядкованих шкільних будівель, ні керівних інструкцій і вчителів, ні порядку адміністративного керування і завідування навчальними закладами. «Тодашні школи помещались в случайно нанятых избах, церковных сторожках и комнатах, в домах членов причта, были тесны, лишены всяких удобств и школьной обстановки; причем существование их было не обеспечено: они то закрывались, то открывались вновь. Учебных книг и школьных пособий было очень мало, а книг для чтения совсем не было» [230, с. 3].

Щоб вирішити всі проблеми, земські збори доручали училищним радам збирати відомості про існуючі початкові школи і на основі отриманих даних розробляти



«Часослов» у XIX ст. був шкільним підручником.

систему організації діяльності сільських шкіл з урахуванням місцевих умов та потреб.

Нове «Положення про початкові народні училища» 1874 р. вкотре засвідчило небажання уряду співпрацювати з земствами в системі народної освіти, а лише жорстко контролювати його діяльність [162, с. 64].

Наступним кроком політичної реакції царизму стало видання 14 серпня 1884 р. Міністерством народної освіти «Правил про церковнопарафіяльні школи», що передбачали повсюдне створення церковнопарафіяльних шкіл та суттєво послаблювали земську діяльність у справі народної освіти. Про це красномовно писав громадський діяч того часу П. Петрушевський: «Ныне церковно-приходския школы по местам густою сетью покрывают всю Россию, занимают в ней прочное положение и составляют крупный фактор в нашей народной жизни. Свыше 40 тыс. церковных школ с миллионом учащихся, при правильной постановке учения и воспитания,

конечно, составляют большое подспорье к тем народо-образовательным учреждениям, которые содержит само правительство или земство» [176, с. 181].

Положення 1884 року декларувало державну підтримку парафіяльних шкіл — але не всіх, а найкращих (в якості заохочення) та найбідніших (в якості підтримки).

Оскільки парафіяльні школи були дуже різними за рівнем викладання та обсягом предметів, то Положення поділило їх на чотири категорії:

1) **Школи грамоти** (Див. додаток № 3). Відривалися школи грамоти і в селах, і в приселках, де не існувало храму і парафії. Оскільки церковники не завжди мали можливість їздити по таких безцерковних селах, то викладали в школах грамоти наймані вчителі. Школи грамоти були початковим рівнем освіти — вони навчали читати й писати. Деколи до приселкової школи приїздили священники для навчання дітей Закону Божого. Школи грамоти були і при церковних храмах, там навчали грамоті дорослих.

2) **Однокласні церковнопарафіяльні школи**. Засновувалися в населених пунктах з наявністю церкви як центру парафії. Вони мали значно ширшу програму. Тут, крім читання й письма, викладалися Закон Божий, початки арифметики, Священна історія, деколи — історія Росії, а для бажаючих і талановитих викладали ще й церковний спів.

3) **Двокласні церковнопарафіяльні школи**. Програму мали ту ж саму, але учні ділилися на два паралельних класи. Такі школи зазвичай засновувалися в містах та

містечках, де було чимало бажаючих навчатися, і учні не поміщалися в одній кімнаті відразу.

4) **Другокласні церковнопарафіяльні школи**. Мали здебільшого і паралельні перші класи, і вищу сходинку — другий клас, де програма була ширшою. Насамперед, учні другокласних шкіл поглиблено засвоювали техніку читання (церковнослов'янського та російського) та Закон Божий, в розширеному вигляді вивчали арифметику, обидві історії, а деколи вивчали і нові предмети — географію, рукоділля, малювання та креслення (відповідно, для дівчаток та хлопчиків) [172, с. 32].

Отже уряд, надаючи перевагу парафіяльним школам, прагнув обмежити розвиток земської школи.

Проте, як свідчать історичні документи, зокрема, Борисполя та Бориспільщини, земські початкові школи, народні училища росли як гриби після дощу.

Лідером в цьому рості, як кількісному, так і фінансовому, були Полтавська та Чернігівські губернії, до яких в той час відносились села Бориспільщини. Земства в Чернігівській та Полтавській губерніях було створено в 1855 році і діяли вони досить ефективно.

Так, наприклад, в 1876 році в Київській губернії було народних училищ — 112, в Полтавській — 522.

Витрати на освіту в 1881 році в Полтавській губернії були 495 000 рублів, а в Київській лише 23 000 рублів [110, с. 354].

Збільшення кількості земських шкіл сприяло збільшенню загальної кількості шкіл в районі. Для більшості із них купувались власні приміщення або будувались нові. Тобто поступово створювався новий тип земської початкової школи, що утримувалася і розвивалася земством.

Багато уваги земства приділяли організації професійної педагогічної освіти. З другої половини 90-х рр. пошквалюється робота земств щодо підготовки педагогічних кадрів, повсюдно організуються учительські семінарії та педагогічні курси.

Земства брали активну участь в позашкільній освіті населення: відкривали і утримували народні бібліотеки-читальні, організовували рухомі педагогічні музеї, створювали недільні школи, проводили заняття з дорослими, влаштовували книжкові склади, проводили книжкову торгівлю, також здійснювали спроби видавництва книг для народу. Для керівництва справами народної освіти земства створювали шкільні комісії.

На одному з перших місць в царині позашкільної освіти була організація бібліотек.

Наприклад, при Борисоглібському волосному правлінні у Борисполі в 1895 році працювала бібліотека-читальня, з 1897 — бібліотека при Бориспільському товаристві тверезості [126, с. 37]. 1899 року місцевий лікар С.А. Бахницький започатковує народні читання в Борисполі та селах Бориспільщини [126, с. 32]. Багато бібліотек діяло при церквах на Бориспільщині. Зокрема, при Харлампієвській церкві в с. Сеньківці [80, с. 462], Архистратиги-Михайлівській церкві в с. Любарцях [80, с. 463], Різдво-Богородицькій та Михайлівській церквах в с. Воронькові [80, с. 460–461].

Першочерговим завданням земської школи була національна освіта та виховання. Але, російський уряд не бажав розвитку саме національної освіти, тому в Україні не

було жодної україномовної школи. Всі спроби відстояти українське в школах були марними. Повсюдно на Бориспільщині, як і у всій Росії, діти вчилися за російськомовними підручниками.



Література, яка використовувалась у школах Бориспільщини в XIX ст.

В українських школах запанували підручники К. Ушинського «Родное Слово» (але не рідне для українських дітей). Згодом і цей найкращий з російських підручників для першого читання заборонили. Діти вивчали підручники Ф. Бунакова «Въ школь и дома», Д. Тихомірова «Вешніе Вскходы» і задачники Євтушевського, Гольднберга та інші. Отже, з перших років навчання учні вчилися за чужими підручниками, з чужим змістом освіти.

У всіх російських читанках або зовсім нічого не було про Україну, або якась нікчемна плутанина, а часом і просто брехня, образлива для національного почуття українського народу. Наприклад, у статті «Козачество и Малороссия» в читанці Ф. Бунакова йде мова про те, що козаки — це банда, що займалася розбоем, грабунками і війною з татарами.

Відкриття нових шкіл дозволялося лише за умови, що в навчальному процесі не буде нічого українського.

Наш земляк Павло Чубинський, який переймався проблемами відкриття та роботи шкіл в Борисполі, згадував, що йому в 1862 році треба було здолати великі перешкоди при відкритті школи в Борисполі (Боришполі) [122].

В XIX ст. деякі діти заможних жителів Борисполя та сіл Бориспільщини мали можливість навчатися в Київському університеті Святого Володимира Великого (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка, що був заснований 15 липня 1834 року), а також в Київській середній загальноосвітній школі для хлопчиків — колегії Павла Галагана, створеній 26 березня 1870 року. Дівчата навчалися в Інституті шляхетних дівчат в Києві або в пансіонах. Подібні заклади були й на Бориспільщині. В місті Борисполі в середині XIX ст. діяв Бориспільський пансіон Карла фон Кремера, де протягом двох років навчались дівчата та готувались до вступу в гімназії. З 1868 по 1870 роки тут навчалась Галина Берло, спадкоємиця вороньківського сотника Івана Берла (1707–1711 р.) [11, с. 111–112].

Шляхтичі, яких немало проживало на Бориспільщині, часто навчали своїх дітей вдома. Один із шляхтичів дає таку характеристику цьому навчанню: «Навчи сина танцювати, грати на фортепіано або гітарі, а якщо можна, щоб він міг співати, то це буде чудово; говорити по-французькому, — розуміється, тільки говорити, а що говорити, до того нема діла... Малювання також ще йде до модного виховання, але щоб воно не йшло далі, ніж змалювати силуети, а якщо встане розуміння, то непогано було б навчитися складати узори для п'яльця; цим забавам юнак набуде право входити до спальні та інші внутрішні кімнати дому, де займаються покойові дівчата вишиванням, і женихатися для досягнення сердець або з швачками, або з самою господинею, або її доньками». Щодо жіночого домашнього виховання — характеристика його тим самим автором не менш гостра: «Лопотіти по-французькому, грати на якимсь інструменті та танцювати — оце головні елементи, що входять до суті модного виховання; додайте до цього усю школу кокетування і напівголий одяг, — і ви матимете цілковите уявлення про жінок XIX в.» [270, с. 334–335].

В кінці XIX ст. політика царської Росії щодо заборони на все українське була особливо нищівною.

В 1876 році було закрито Київський відділ Географічного товариства та вислано з України Павла Чубинського та Михайла Драгоманова.

Але не зважаючи на те, що кращих українських патріотів, що боронили українську освіту, арештовували, в XIX ст. на Бориспільщині було відкрито багато шкіл.

Слід зауважити, що в Чернігівській губернії, до складу якої в кінці XIX ст. входили деякі села Бориспільщини, кількість шкіл в кінці XIX ст. зросла майже в 3,73 рази порівняно із початком століття. У 1898 році в ній на 2,2 тисячі населення припадала одна школа [162, с. 357].

Для вчителів шкіл та народних училищ видавались підручники. Зокрема, популярною серед вчителів стала «Народная педагогія въ пользу училищъ и учителей сельскихъ» Олександра Духновича, що вийшла в світ 1857 року [166].

Нехитрим в школі було навчальне приладдя: пера для ручок — гусячі, замість роздаткового матеріалу для математики — квасоля, для читання — псалтир. До школи діти приходили із торбами, пошитими з домотканого полотна. Влітку, навесні та восени ходили босими або в постолах, взимку лише деякі щасливці на ногах мали чоботи. Але прагнення вчитись в багатьох учнів було великим.

Дітям важко давалось навчання. Використання української мови в навчальному процесі заборонялось і викладання велось чужою для дітей російською мовою. В «Інструкції вчителям народних училищъ» за 1867 рік вказувалось на необхідність переконувати дітей-українців у тому, що вони... росіяни, прищеплювати їм любов і повагу до православної віри та до російської культури й царських законів [222].

У статуті для народних шкіл, училищ, прийнятому ще за часів цариці Катерини II, учителям наказувалось:

«Не робити смішних рухів, не показувати, як птиці літають та наслідувати пташиного, кінського або собачого голосу», а «Руководство учителямъ народныхъ училищъ» (1789) забороняло «тілесні кари, ремні, палиці, батоги, лійки й різки, ляпанці, штровхани й кулаки, смикання за волосся, ставлення навколішки, крутіння вуха, всілякі глуми й посміхи — осяче вуха, назви скотини, осла й т.п.» [162, с. 213].

Статут про початкові народні школи 1874 року з часом зазнав деяких змін. До повітової шкільної ради було введено повітового маршалка, що одночасно був головою ради, а до губерніяльної шкільної ради — губерніяльного маршалка, що також був головою тої ради. Керування навчальною справою передавалось дирекції та інспекції



Покровський храм в с. Кийлові, XVIII ст.
У XVIII—XIX ст. при церкві діяла церковнопарафіяльна школа.

шкіл, а радам залишено лише вирішення адміністраційно-господарських справ.

Ось головні артикули цього статуту 1874 р., за якими працювали школи Борисполя і Бориспільщини.

«§ 1. Початкові народні школи мають на меті укріпляти в народі релігійні і моральні поняття та поширювати елементарні корисні знання.

§ 4. У початкових народних школах навчання проводиться російською мовою.

§ 10. Початкові народні школи утворюються земством, міськими і сільськими громадами та приватними особами за посереднім дозволом інспектора народних шкіл га за згодою голови повітової шкільної ради, про що й доводиться до її відома».

Щодо призначення учительського персоналу статут встановив, що закононачителя призначає єпархіальне керівництво, а інших учителів допускає інспектор народних шкіл, а через рік вони підлягають затвердженню повітовою шкільною радою.

Отже, інспекторам народних шкіл було надано право допускати учителів до навчання в школі, а фундаторам шкіл, земствам, залишалось лише право подавати кандидатів на учительську посаду.

Відкриття народних училищ завжди було великою подією в селах.

В 1878 році відкрилось **Вишенське** двокласне народне училище. Такі навчальні заклади продовжували відкриватись в інших селах Бориспільщини, зокрема в Дударкові.

В «Памятной книжке Киевского учебного округа на 1901 год, часть IV» записано: «**Дударковское**, въ с. Дударковъ Гоголевской волости, основано въ 1878 году, помѣщалось въ общественномъ домѣ; на содержание училища отпускалось отъ земства 350 р. и отъ общины 100 р., учащыхся 60 мальчиков и 6 девочек, окончило 6. Попечитель, дворянин Егоръ Алексеевич Вишневскій, съ 1890 года. Законоучитель, священник Іоаннъ Грабовскій, въ настоящей должности съ 1882 г., содержание 50 руб., учительница Юлія Феликсовна Езерская, им звание начальной учительницы, въ службе съ 15 янв. 1887 г., въ настоящей должности съ 10 окт. 1888 г., содержание 240 руб.» [167, с. 78].

На Бориспільщині були великі села, в них інколи діяло декілька шкіл. Наприклад, в с. Старому було три школи. У с. Воронькові також було три школи, одну з них створено ще в 1842 році. Вона працювала як початкове училище з трирічним строком навчання і знаходилась у найманому будинку. В училищі навчалися тільки хлопчики. В 1887 році в школі було вже 80 хлопчиків і одна дівчинка.

У 1893 році у Воронькові було відкрито церковнопарафіяльну школу-училище для дівчат. Вона спочатку знаходилась у найманих хатах заможних громадян Срібного, Фіалковського, Котул. У 1896 році у Воронькові відкрили трикласне церковнопарафіяльне училище, яке згодом закінчили 5 дівчат.

У 1898 році у Воронькові при жіночій церковнопарафіяльній школі діяв любительських хор. До його складу входило 65 співаків. Керував хором учитель і поет Іван Омелянович Коновал (літ. псевдонім Вороньківський). У репертуарі хору було понад 30 народних пісень. Ці пісні мали велике виховне значення, бо давали співакам естетичне задоволення і викликали у них кращі почуття і думки. Також намічалось відкрити в містечку співочий гурток з метою розширення поля діяльності Вороньківського любительського хору [181, с. 319].

Згодом при Різдво-Богородицькій церкві в кінці XIX ст. було відкрито церковнопарафіяльну школу. У ній навчалися і хлопчики, і дівчатка.

Таким чином, у Воронькові наприкінці XIX ст. було три навчальні заклади: початкове училище, засноване в 1842 році і два церковнопарафіяльних. Сільське початкове училище, яке називали ще земським, знаходилося в окремому приміщенні в центрі села Воронькова і було збудоване в 70-х роках XIX ст.

У 1900 році Вороньківське училище закінчили 20 хлопчиків, а всього в ньому навчалось на той час 80 осіб. На утримання приміщення училища земство асигнувало 468 крб. на рік. Сільська община виділяла додатково ще 156 крб.

Земська школа мала 1/4 десятини землі (близько 0,30 га) [132, с. 14–15].

В «Памятной книжке Киевского ученого округа за 1890 г.» знаходимо інформацію про ще деякі земські народні училища Бориспільщини:

«**Глубокское**, Рогазовской волости, основано в 1882 г. помещиком в общественном доме; на содержание училища отпускалось от земства 358 руб. 50 коп. и от общины 115 руб. 50 коп. и пожертвования тайной сов. Ульяны Павловны Каменецкой ежегодно по 50 руб. Учащихся 85 мальчиков и 6 девочки, окончило 5. Попечитель гвардии поручик Дмитрий Александрович Каменецкий. Учитель Симон Лазарович Гамалий, окончивший Переяславское двухклассное городское училище, в службе с 1 сентября 1880г., жалование 216 руб. Законоучитель, священник, Стефан Иванович Трипольский, в службе с 1882 года, жалование 60 руб. Помощница учителя Александра Михайловна Котова, окончила 4 классное Полтавскую Мариинскую женскую гимназию, имела звание сельской начальной учительницы, в службе с 12 февраля 1889 г. жалование 162 руб. [165, с. 150–155].

Про школи в с. **Глибокому** вміщена інформація в «Полтавських єпархіальних відомостях» за 1900 рік:

«Была ли какая-либо школа в с. Глибокомъ в прошлом столетии — неизвестно, в настоящем же столетии, именно в 1804 году, приготавливалась изба для школы, постройка которой обошлась обществу около 40 рублей, но окончена не была, так как после пожара, бывшего 10 мая 1805 года, во время которого сгорели и постройки приходского священника, изба эта подарена была прихожанами своему священнику, а сей перенесъ оную на свой грунтъ и устроилъ изъ нея для себя домъ. Изъ записей посетительной книги видно, что в 30-хъ годахъ сего столетия священникъ и дьячекъ обучали детей молитвамъ въ церкви, где и производилъ экзаменъ мальчикамъ благочиннымъ, во время обозрения имъ церквей.

Тридцать летъ спустя, благочинническая запись той же книги свидетельствуетъ, что до 10-ти мальчиковъ ходитъ в домъ священника для изучения грамоты, при чемъ участвуетъ своею помощию священнику и дьячекъ.

По предложению местного благочинного Магеровскаго былъ составленъ общественный приговоръ отъ 22 апреля 1864 года объ открытии в с. Глибокомъ приходской школы; приговоръ былъ представленъ через волостное правление в Палату Государственныхъ Имуществъ. О последствияхъ сего приговора в клировыхъ ведомостяхъ записано такъ: «при сей церкви сего 1865 года в следствие общественного приговора, состоявшагося 1864 года ноября 24 дня, устроена церковно-приходская школа для обучения детей Российской грамоте и Закону Божию, в двухъ отделенияхъ, между коими и третья имеется теплая комната для поме-

щения наставника. Открыта она в 1862 году, содержится средствами, доставляемыми отъ общества; учащихся в оной в конце 1865 года состоитъ учениковъ мужескаго пола 20-ть, обучениемъ коихъ занимаются при наставлении священника пречетники».

Въ 1869 году в этой школе было учениковъ мужескаго пола 10-ть. В 1867 г. мужескаго пола — 30-ть; в 1868 г. — неизвестно. Какъ занимались пречетники при наставлении священника, — неизвестно.

Въ 1869 году учениковъ в сей школе было 25 душъ мужескаго пола обучениемъ коихъ занимался священника сынъ Антоний Романицкий. О немъ в клировыхъ ведомостяхъ за 1871 году записано такъ: «согласно прошению уволенъ изъ Киевской Духовной Семинарии и готовится для поступления в светское высшее учебное заведение». А за 1873 годъ в техъ же ведомостяхъ записано такъ: «выдержать экзаменъ при 1-й Киевской Гимназии на учителя уездныхъ светскихъ училищъ и по неимению вакансии живетъ в доме отца». За 1870 годъ сведений не имеется. В 1871 году было учениковъ 19-ть, обучениемъ коихъ занимался, в качестве помощника наставнику Романицкому, еще и крестьянинъ-собственникъ Зиновий Шпаковъ. Оба, какъ учитель Романицкий, такъ и его помощникъ, занимались подъ наблюдениемъ приходского священника.

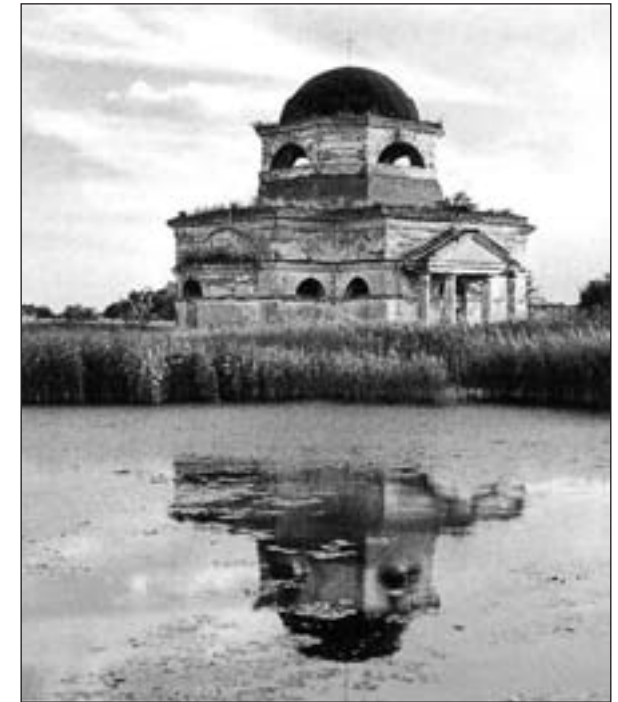
Однако обучение детей в школе не долго продолжалось и во 2-й половине 1873 года она совсемъ не открывалась «по нераспоряжению сельскихъ урядниковъ», какъ записано в техъ же клировыхъ ведомостяхъ, записывалось только такъ: «школы при сей церкви нетъ».

Въ 1882 году 21 ноября открыта была земская школа, которая продолжаетъ существовать и до сего времени; сначала она помещалась в томъ же доме, где была школа с 1865 года, но по ветхости домъ этотъ совершенно и заново перестроенъ в 1899 году.

По случаю столетия со дня построения приходской церкви в ноябре месяце сего года, приходской священникъ предполяетъ ознаменовать сие событие открытиемъ в церковной сторожке церковной школы для детей своихъ прихожанъ — девочекъ.

Священникъ Стефанъ Трипольский [204, с. 2336–2338].

Успішним закладом освіти в селі **Сошникові** також було земське початкове училище, засноване в 1885 році. Воно було розташоване в громадському будинку в



Преображенська церква в с. Гусинцях. У XVIII–XIX ст. при церкві діяла церковнопарафіяльна школа.

центрі села. В училищі навчалось 84 хлопці та 1 дівчина. Закінчили курс навчання лише 5 хлопців. З 19 серпня 1893 року опікуном училища був дворянин Микола Олександрович Машин. В училищі працювала учителькою Закону Божого Валентина Федорівна Мішта, яка закінчила курс Полтавського єпархіального жіночого училища. При училищі була одна четверта десятина землі під городами. Вже в 1898 році в училищі навчалось до 104 учнів, із них — 40 дівчат. Вчителями працювали Макарєнко Олена Григорівна, Мішта Валентина Федорівна і священник, який читав Закон Божий. У 1905 році відкрито церковно-приходську школу, в якій навчалися дівчата, а хлопці навчалися в земському початковому училищі. В церковно-приходській школі було 3 групи. В третій групі по закінченню школи учні складали екзамен. Всі 3 групи навчались в одному класі. Сиділи учні за довгими партами, яких у класі було 5 [132, с. 62].

Детальнішу інформацію про роботу земського сошниківського училища знаходимо в «Памятной книжке Киевского ученого округа. Полтавская губерния. Ч. V. Киев. 1890»:

«**Сошниковское**, Ковалинской волости основано в 1885 г., помещиком в общественном доме, на содержание училища отпускалось от земства 228 руб. 65 коп. и от общины 75 руб. Учащихся 67 мальчиков и 3 девочки. Учительница Анна Матвеевна Ивановская, окончила Переяславскую женскую прогимназию, имеющая звание сельской начальной учительницы, в службе с 1 декабря 1889 г., жалование 216 руб. Законоучитель, священник Андрей Степанович Андриевский, в настоящей должности с 11 июня 1889 года» [165, с. 150–155].

В Полтавських єпархіальних відомостях за 1873 рік є інформація про **Любарецьку церковнопарафіяльну школу**:



Старинська Спасо-Преображенська церква, 1935 рік. У XVIII–XIX ст. при церкві діяла церковнопарафіяльна школа.

«Благочинний Переяславського уезду, священник Александръ Россинский, при рапорте своемъ отъ 23 Августа сего 1873 года за № 242, представилъ Его Преосвященству общественный приговоръ прихожанъ Архистратиго-Михайловской церкви с. Любарецъ, Переяславскаго уезду, объ открытии въ ихъ приходе церковно-приходской школы на 50 мальчиковъ, съ приглашениемъ и девочекъ заниматься обучениемъ грамоте и письму.

Резолюция Его Преосвященства на рапортъ томъ состоялась следующая: «Принявъ къ должному сведению, известие объ открытии школы напечатать въ епархіальныхъ ведомостяхъ».

По приговору прихожанъ Архангело-Михайловской церкви с. Любарецъ, Переяславскаго уезду, состоявшемуся 3 Июля 1873 го-

да, между прочимъ постановлено: 1) должны отвести хороший общественный домъ для церковно-приходской школы; дать отъ общества сторожа для дома, смазку и окупорку дома, мебель нужную для учениковъ — должно быть отъ насъ; 2) сего же числа, по согласию нашихъ обоихъ приходскихъ священниковъ Овденка и Голобородька, они должны заниматься поседмично обучениемъ детей нашихъ грамотъ и закону Божий въ сей церковно-приходской школе безвозмездно, такъ какъ оба священника изъявили на это свое согласие; 3) Въ помощь нашимъ священникамъ въ облегчение трудовъ ихъ, по долгу образования въ церковно-приходской школе детей нашихъ, согласны пригласить чрезъ Переяславский училищный советъ наставника изъ стипендиантовъ или вообще народныхъ учителей, съ правомъ на звание сие, которому въ жалованье на одинъ годъ полагается 75 р. Серебромъ и можемъ производить на сие сборъ особымъ приговоромъ сколько будетъ причитаться съ ревизской души; 4) Обязываемся присылать въ училище детей нашихъ отъ девяти до четырнадцати летняго возраста, девочки, также могутъ заниматься въ школе сей, если пожелаютъ и 5) церковно-приходская школа должна быть непременно открыта нами съ 1 Сентября сего года, а вообще курсъ обучения отъ 3 до 4 летъ.

Резолюция Его Преосвященства на приговоре томъ состояла следующая: «Смотрено. Любарские прихожане сделали доброе и полезное дело, открывъ для обучения детей своихъ школу. Богъ да благословитъ учащихся и учащихся въ школе желаемымъ успехомъ къ утешению учредителей» [184, с. 621–622].

Згідно з даними випуску III Центрального статистичного комітету Царської Росії «Важнейшие селения европейской России», а також «Полтавских епархиальных ведомостей» за 1885 рік, школи були в таких селах і містечках: **Борисполі, Кучакові, Сеньківці, Воронькові, Салькові, Рудякові, Софіївці, Процеві, Кілові, Рогозові, Сулимівці, Глибокому, Любарцях, Старому, Краснополі, Вишеньках, Іванкові, Великій Стариці, Гнідині, Дударкові** [168, с. 104–128].

В Сеньківці при церковній сторожці Харлампієвської церкви діяла школа грамоти [80, с. 462].

В 1893 році в с. Рудяки була відкрита церковнопарафіяльна школа:

«**Объ открытии церковно-приходскихъ школъ и школъ грамоты.**

Церковно-приходския школы открыты:

а) при Николаевской церкви села **Рудякова**, Переяславскаго уезду, священникомъ Димитриемъ Чижевскимъ съ сентября месяца 1892 года; школа помещается въ общественномъ доме и на общественныя средства содержится; учащихся 25-ть мальчиковъ и 3 девочки; учебныя книги для школы приобретены на церковную сумму и розданы мальчикамъ безвозмездно, обязанность законоучителя принял на себя священникъ Чижевский, а учителемъ изъявилъ желание батъ псаломщикъ Прокофій Стафыновичъ.

Резолюцією Его Преосвященства на донесении о семъ благочинного протоиерея Василия Копичковскаго 7 ноября 1892 года священникъ Чижевский утвержденъ законоучителемъ школы, а псаломщикъ Стефановичъ учителемъ [194, с. 1121].

В XIX ст. на Бориспільщині були досить поширеними школи грамоти. В Полтавській єпархії в 1896/97 н.р. їх було 584, де навчалось 15 349 учнів (12 115 хлопчиків та 3 232 дівчаток). Вчителів в цих школах було 1140 [201, с. 337]. В Переяслав-

ському повіті було 26 шкіл, з них розташовувалось: «въ общественныхъ домахъ — 2, въ наемныхъ — 5, въ церковныхъ домахъ и сторожкахъ — 1, въ квартирахъ учителей — 7, въ удобныхъ помещенияхъ — 3, в неудобныхъ — 23» [201, с. 342].

В 1894 році школа грамоти була відкрита в Кучакові, яка відносилась до Покровської церкви с. Сулимівки. Про це йдеться в «Полтавських епархіальних відомостях»:

«Объ открытии школы грамоты.»

Школа грамоты открыта при Покровской церкви села Сулимовка, Переяславского уезда, въ деревне Кучакова, помещающаяся въ доме бывшего старшимъ писаремъ въ военной службе Феодосия Федоровича Комащенко; учащихся 30 мальчиковъ и 2 девочки; обязанность законоучителя принял на себя священникъ Леонидъ Мищенко — безмездно и учителя помянутой Комащенко, съ платою по 1 руб. 50 коп. отъ ученика въ учебный годъ.

Резолюцією того же Преосвященнаго на донесении благочиннаго священника Василия Раевского 17 ноября 1894 года сказано: «Богъ благословитъ новооткрытую школу; священникъ Мищенко утверждается законоучителемъ оной, а Комащенко учителемъ» [198, с. 1143—1144].

Отже, в XIX ст. на Бориспільщині були школи грамоти (їх називали ще початковими школами), церковнопарафіяльні школи, однокласні та двокласні народні училища, приватні навчальні заклади, як наприклад, пансіон Карла фон Кремера.

Однокласні народні училища відкривались в такому порядку:

- 1842 рік — Бориспільське однокласне народне училище;
- 1842 рік — Вороньківське однокласне народне училище;
- 1864 рік — Вишеньківське однокласне народне училище;
- 1866 рік — Кийлівське однокласне народне училище;
- 1872 рік — Старинське однокласне народне училище;
- 1873 рік — Любарецьке однокласне народне училище;
- 1876 рік — Рогозівське однокласне народне училище;
- 1882 рік — Глибоцьке однокласне народне училище;
- 1885 рік — Сошниківське однокласне народне училище;
- 1886 рік — Любарецьке земське народне училище.

Інколи народні училища з певних обставин закривались. «Полтавські епархіальні відомості» за 1873 рік про це повідомляти:

«Число закрытыхъ и открытыхъ въ течение отчетнаго 1872 года училищъ.

Въ 1872 году, по разнымъ неблагоприятнымъ местнымъ и временнымъ обстоятельствамъ, закрыты въ Полтавской губернии, следующие народныя училища:

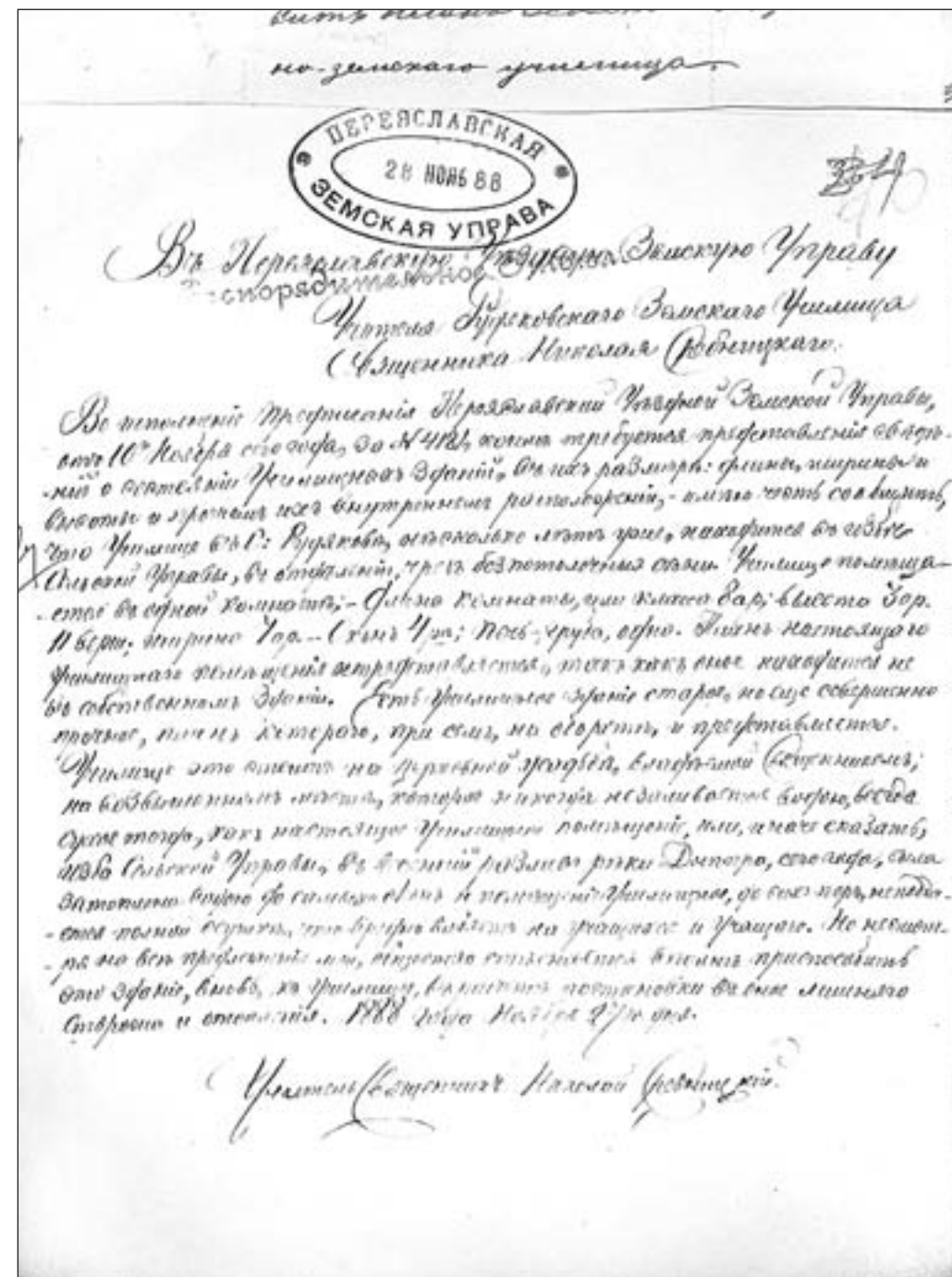
д) Въ Переяславскомъ уезде, по свидетельству Переяславскаго Училищнаго Совета, въ 1872 году закрыто 7 училищъ, по следующимъ причинамъ: «в селе Старомъ, еще съ прошлаго года по поводу перевода дьячка Малышевскаго, который содержалъ школу, въ г. Переясловъ, исправляющимъ должность псаломщика при Воскресенской церкви» [185, с. 626—627].

Земство приділяло велику увагу будівництву своїх навчальних закладів.

В Державному архіві Київського області збереглися плани будівництва деяких земських народних училищ та детальні кошториси їх спорудження.

Наприклад, будівництво Вороньківського училища супроводжувалось детальним кошторисом (Див. додаток № 4).

Вчитель Рудяківського земського училища також турбувався про свій новий заклад.



Лист учителя Рудяківського земського училища до Переяславської земської управи від 28.11.1888 року про стан Рудяківського земського училища.

В плані Рудяківського училища зазначалось:

Училищная комната
Учительская
Сени

План Старого училища:
Наружно: длина 11 арш.
висота 3 арш. 8 верш.
ширина 7 арш.

Внутри: класс 6 арш. 12 вер. — длина
ширина — 6 арш. 12 вер.
висота — 3 арш. 3 вер.

В Учительской:
длины 3 арш. 12 вер.
ширины 3 арш. 4 вер.
высоты 3 арш.

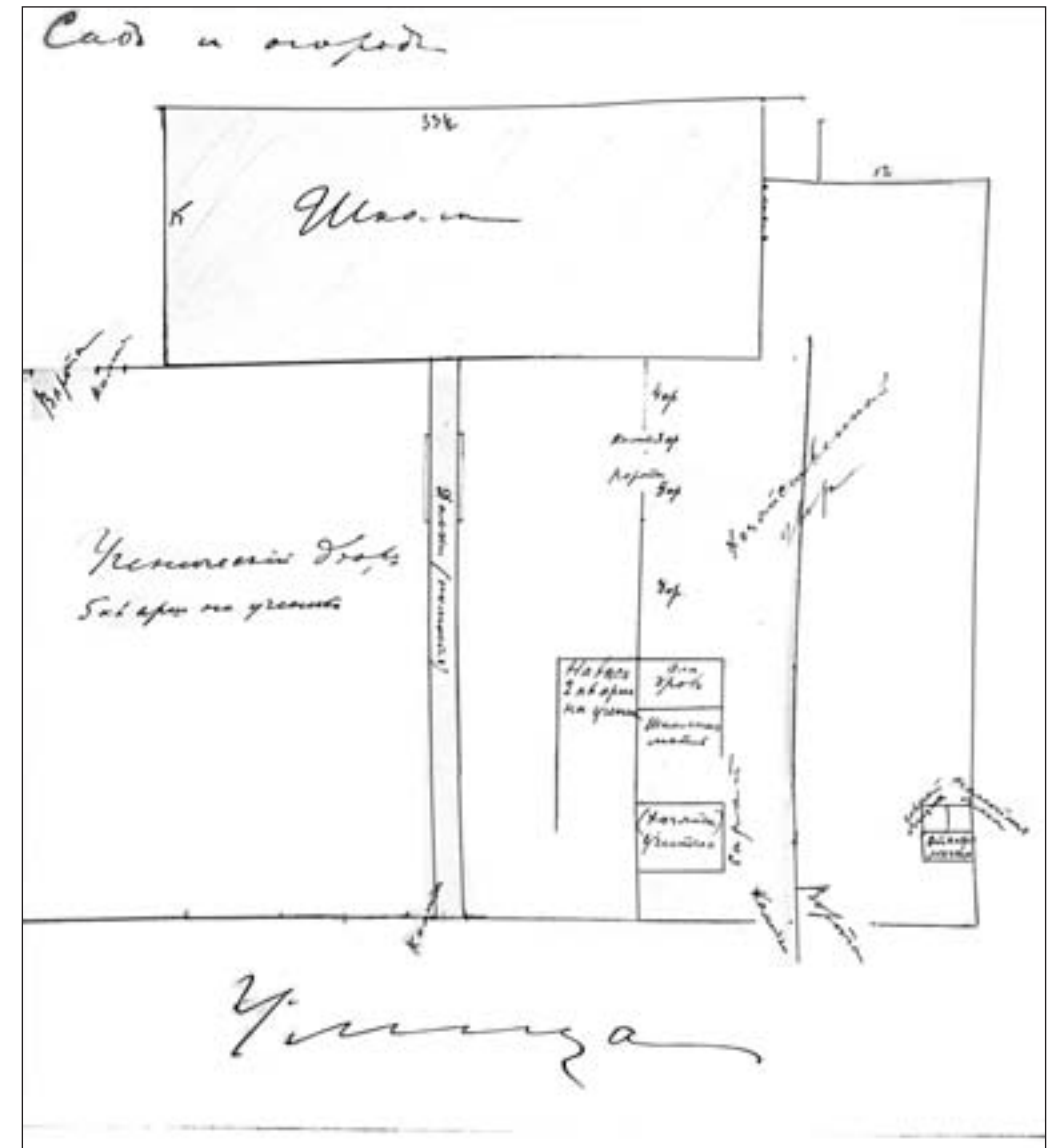
Сени: без потолка
длины 3 арш. 8 вер.
ширины 3 арш.
окон 5
дверей 3



План Рудяківського училища, 1888 рік.

В плані Вороньківського земського училища зазначалось:

Сад и огород
Школа
Ученический двор — 5 кв. арш. на ученика
Хозяйственный двор
Навес — 2 кв. арш. на ученика
Для дров
Школьная мебель
Хозяйская учителя
Сарай



План Вороньківського земського училища, 1888 рік.



Лист учителя
Вороньківського
земського
училища до
Перяславської
земської управи
від
28.11.1888 року
про надання
плану училища.

В плані Вороньківського земського училища зазначалось:

Дом:

Длина школы 33 1/2 арш.

Ширина школы 15 арш.

Высота школы 5 арш. 6 вер. (без фундамента)

Класс А (для младшего возраста)

На 56 учеников, считать по 13 куб. арш. воздуха на ученика (печи не учтены) или на 54 считать по 2 1/2 арш. пола на ученика.

Длина класса 14 арш.

Ширина класса 10 арш.

Окно в 3,5 кв. арш. (равно приблизительно 1/2 пола) а-в расположено от пола на расстоянии 1 арш. 11 вер., от потолка на 3 вер.; ширина по 10 арш., высота 3 арш. 8 вер. Двое дверей и одно окно.

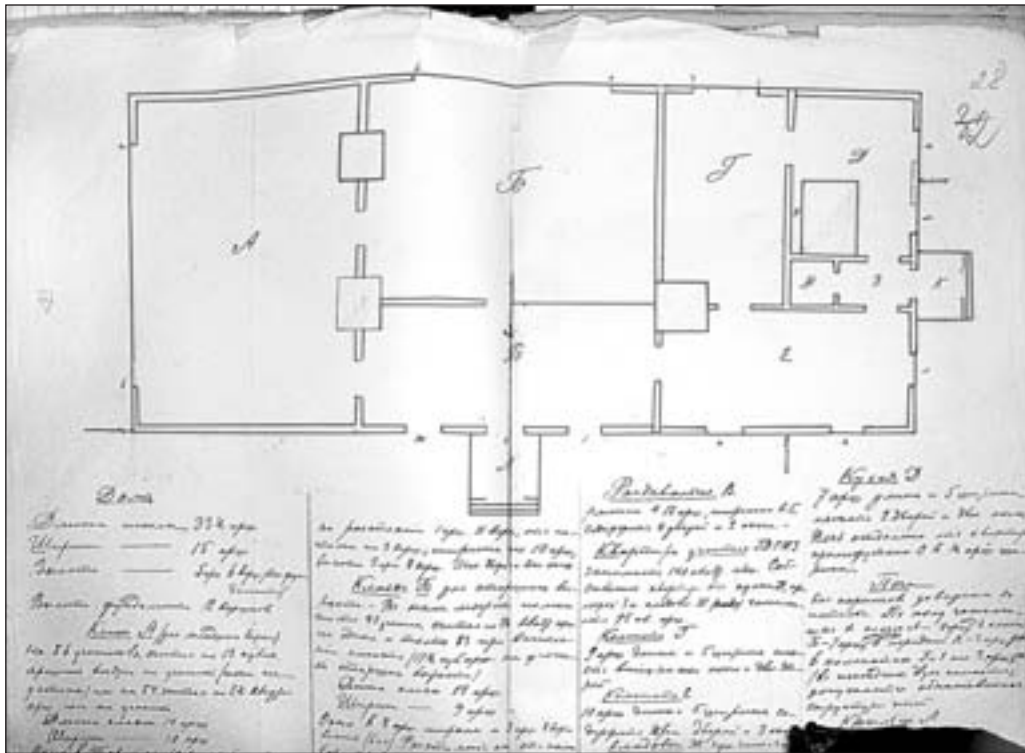
Класс Б (для старшего возраста)

В нем может поместится 42 ученика, считал 2 1/2 кв. арш. на одного.

Длина класса 12 арш.

Ширина класса 9 арш.

Окно в 8 арш. ширины и 3 арш. 8 вер. высоты (в-г). Расстояние от пола 1 арш. 11 вер. и от потолка 3 вер. Двое дверей и одно окно.



План Вороньківського земського училища, 1888 рік.

Раздевальня В

Длинов в 12 арш., шириной в 5, содержит 4 дверей и 2 окна.

Квартиры учителя ГДЖЗЕ

Занимает 140 кв. арш. Собственно квартира без кухни Д, прихожей З и кладовой Ж, занимает 95 кв. арш.

Комната Г

10 арш. ширины и 5 длины. Содержит 3 дверей и 3 окна.

Кладовая Ж

2 арш. ширины и 2 длины.

Прохожая З

3 арш. длины и 2 ширины, имеет 4 дверей.

Кухня Д

7 арш.длины и 5 ширины, имеет 2 дверей и 2 окон. Печь отделена от квартиры промежутком О в 1/2 арш. ширины.

Печь

Без кирпичов доведена до потолка.

По полу занимает: в классе А — 8 арш., в классе Б — 7 арш., в передней В — 3 арш., в комнатах Г и Е по 3 арш. (в последних двух комнатах допускается обыкновенная структура печей).

Крильцо Л

Содержит 1 кв. сажень.

Окна

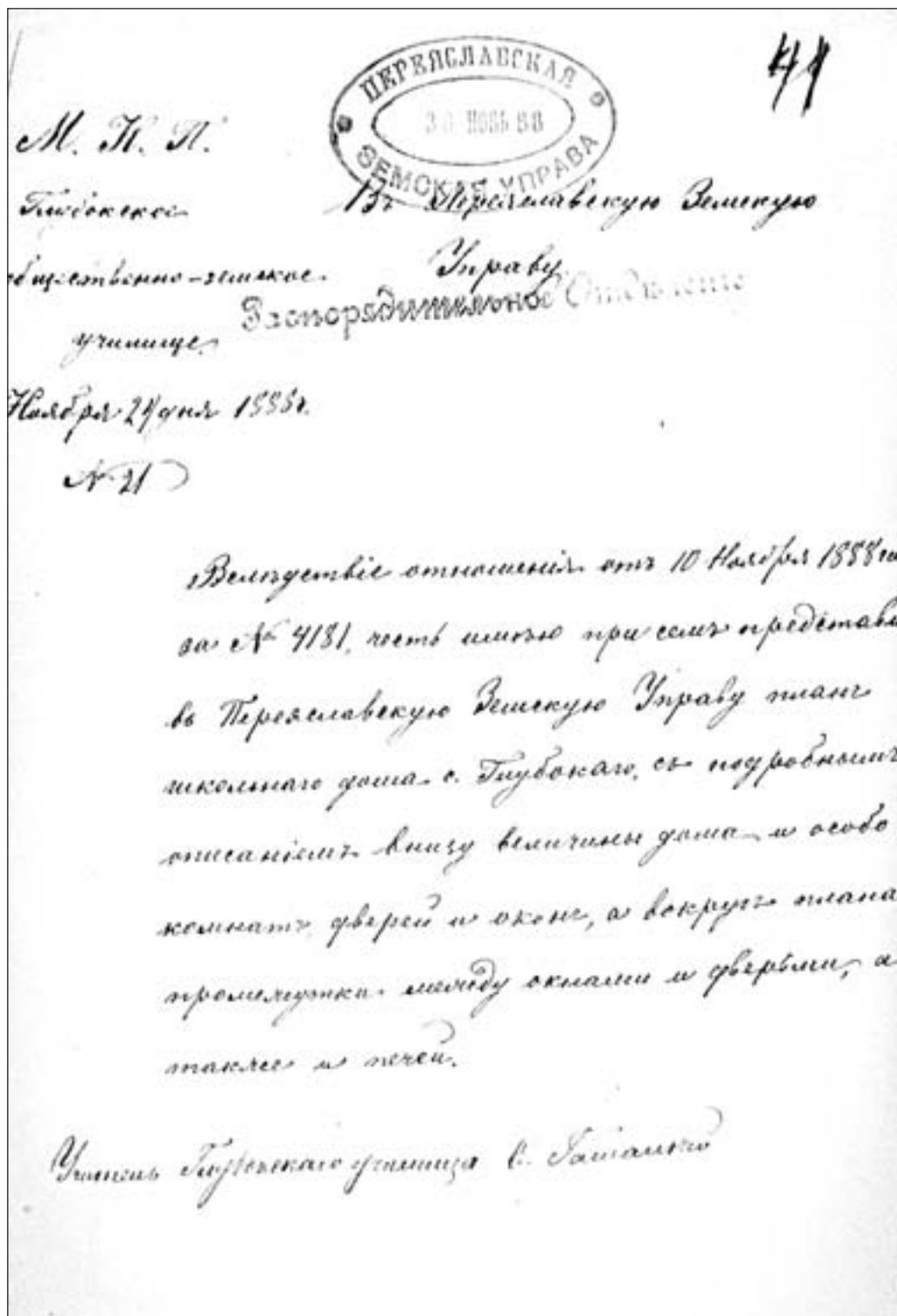
Ж, I, И — на ученическом дворе

К, Л, М — на хозяйственном дворе

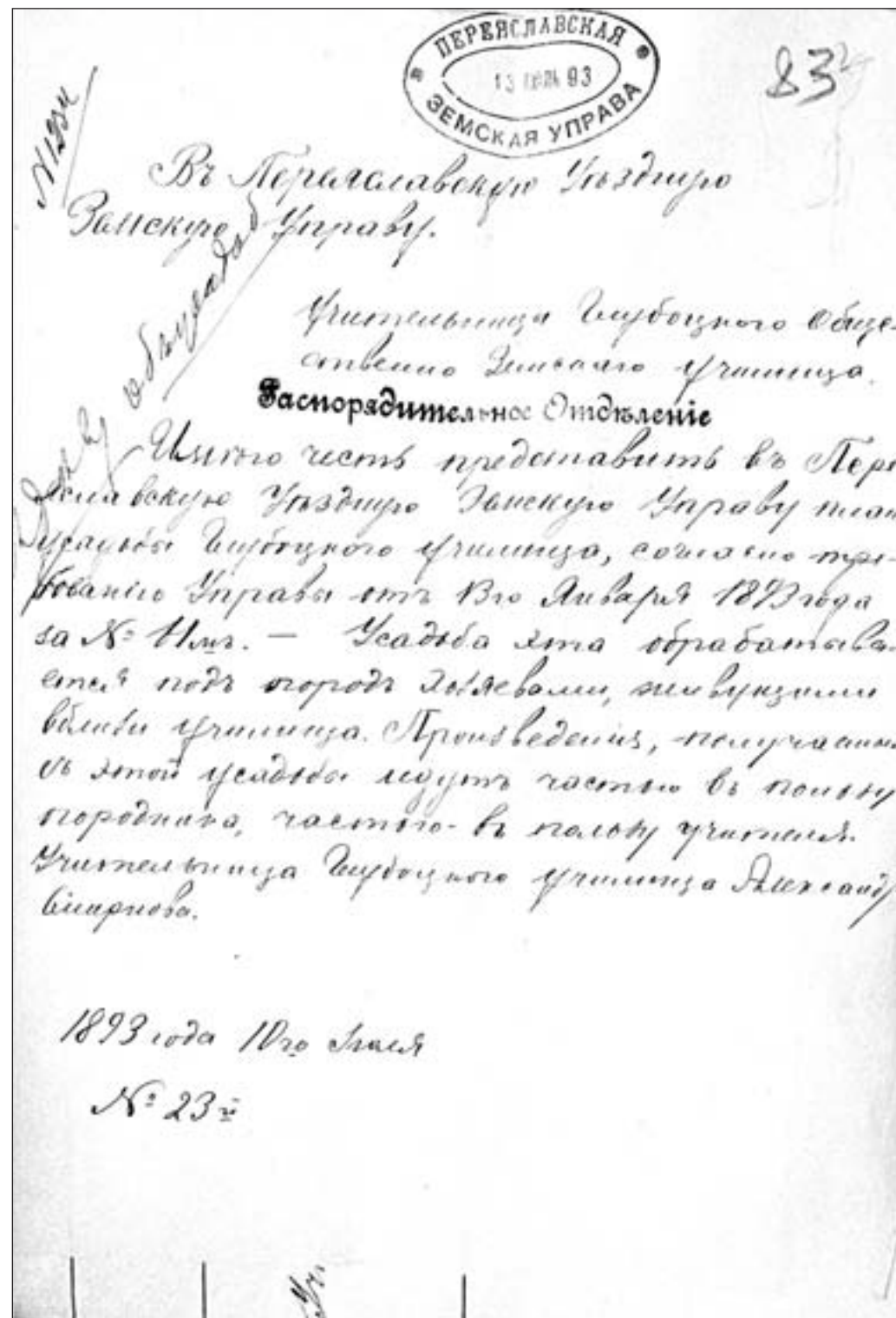
А-б, в-г, д-е, н в сад (огород).



Вороньківська загальноосвітня школа. Друга половина ХХ ст.

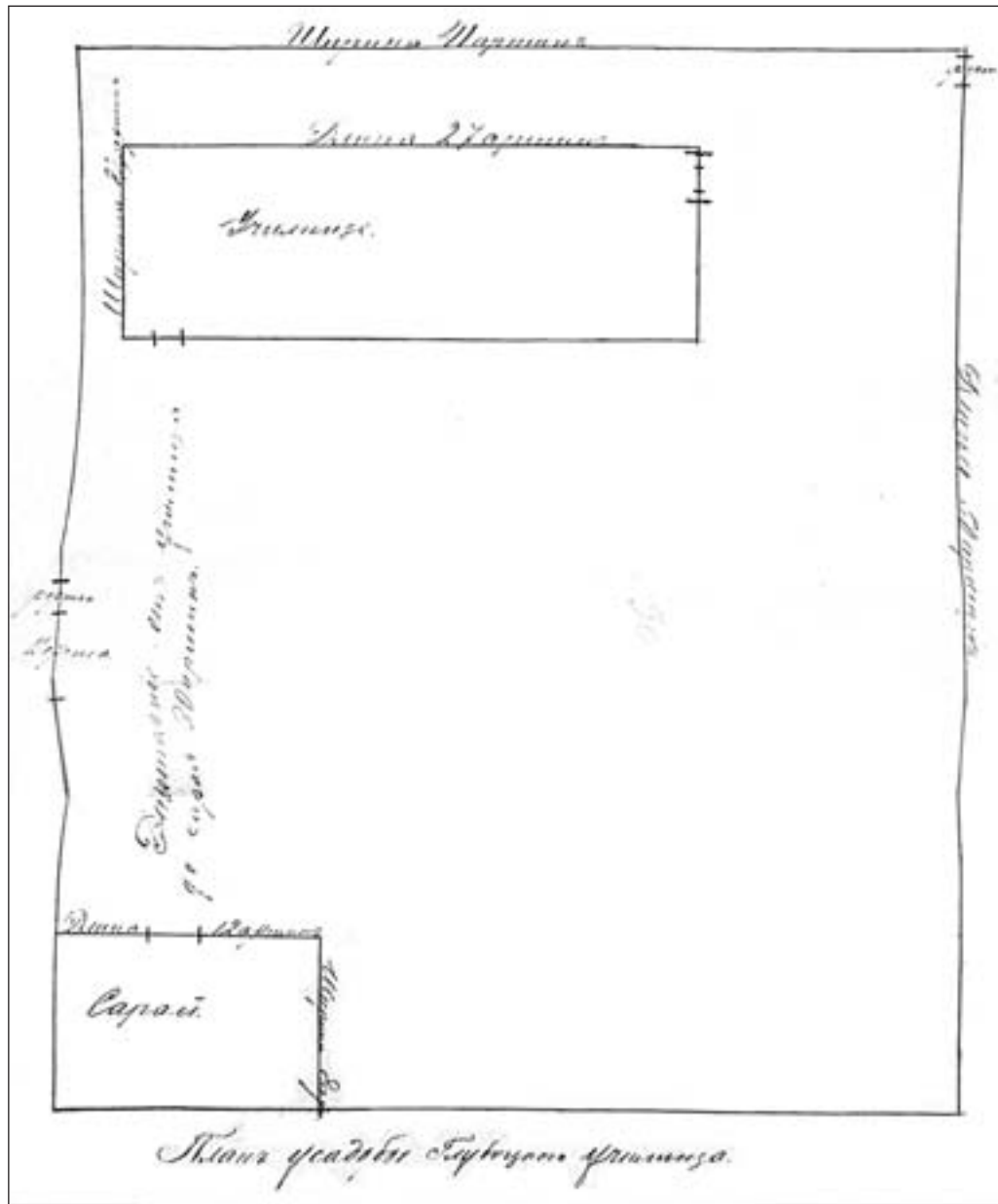


Лист учителя Глибодького училища до Переяславської земської управи від 30.11.1888 року про надання плану училища.



Лист учителя Глибодького земського училища до Переяславської земської управи від 13.07.1893 року про обробіток землі, що належить училищу.

В плані усадьби Глибоцького училища зазначалось:
 Ширина усадьби 41 арш.
 Довжина 50 арш.
 Училище: Довжина — 27 арш., ширина $8\frac{1}{2}$ арш.
 Відстань від училища до сараю 30 арш.
 Сарай: довжина 12 арш., ширина 8 арш.



План садиби Глибоцького училища, 1888 рік.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЗЕМСКАЯ УПРАВА
 15 КОМП. ВВ.

Дачная...
 Старинского земского училища Александры Карпиной.

3925
 3,7
 92575
 9675
 489) 305

Ширина
 115
 115
 575
 115
 115
 132

Четыре ширины дачности Переломовской
 дачной Александр Карпиной, что училище, в
 котором училищницей, училище единичные
 здания, а также училищного здания нахо-
 дятся на дачности.

Ширина училищного здания — $21\frac{1}{2}$ арш.
 Ширина — 12 арш.
 Высота — $3\frac{1}{4}$ арш.

Ширина конной кони — $11\frac{1}{2}$ арш.
 Ширина — $11\frac{1}{2}$ арш.

Ширина конной кони — 7 арш.
 Ширина — 6 арш.

Ширина конной кони — 6 арш.
 Ширина — $4\frac{1}{2}$ арш.

Ширина конной кони — 4 арш.
 Ширина — $3\frac{1}{4}$ арш.

Малой же конной кони и конной кони

Ширина конной кони — $3\frac{1}{2}$ арш.
 Ширина — $3\frac{1}{4}$ арш.

Высота конной кони — 2 арш. 9 дюймов
 Ширина — $1\frac{1}{4}$ арш.

Высота конной кони — 1 арш. 11 дюймов
 Ширина — 1 арш. 3 дюйма

Училищница Старинского земского
 училища Александры Карпиной.

Лист учительки Старинського земського училища до Переяславської земської управи від 15.11.1888 року про розміри приміщень Старинського училища.

В плані Старинського земського училища зазначалось:

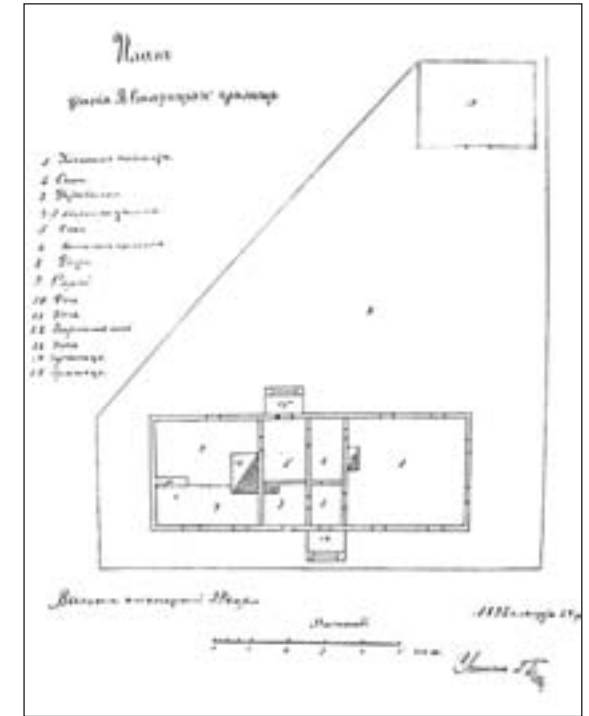
- Кухня или сторожка
- Черный ход
- Чулан
- Учительская
- Чистый ход
- Классная комната

План Старинського земського училища, 1888 рік.

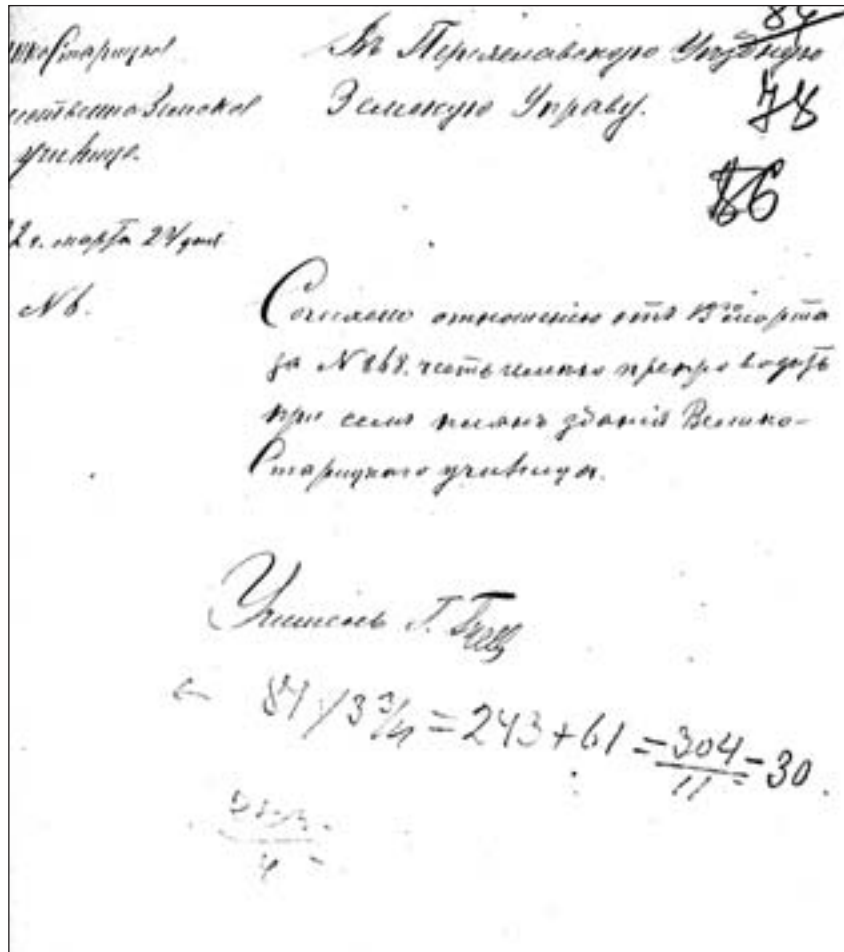


В плані Великостаридького училища зазначалось:

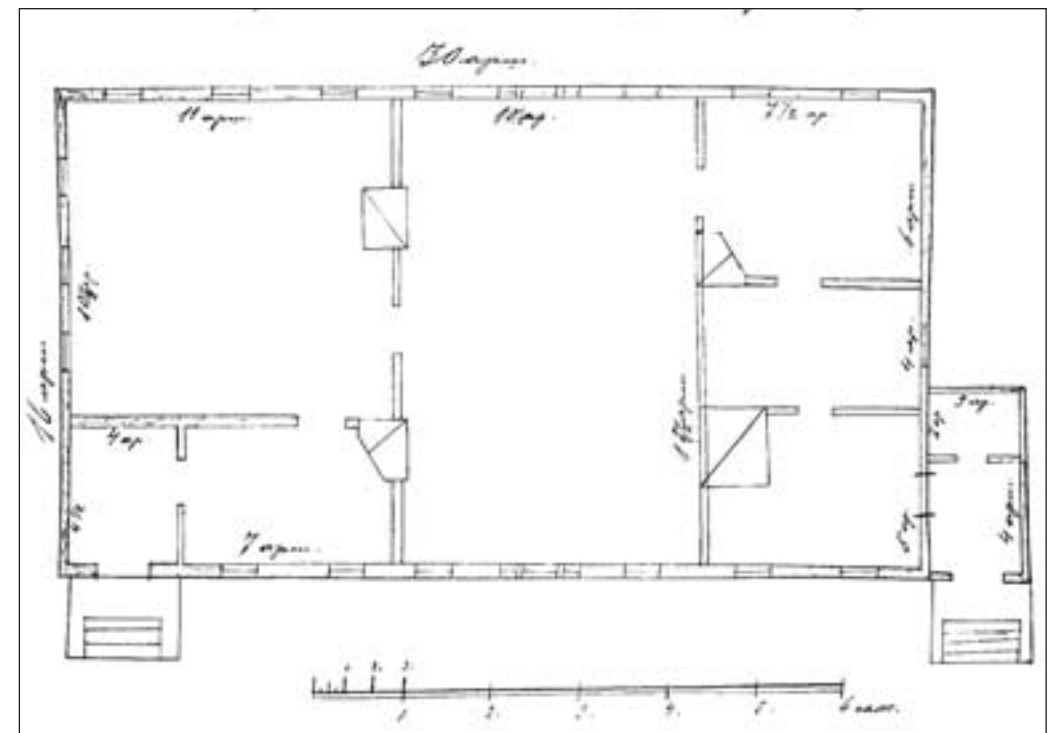
- Классная комната
- Сени
- Раздевальня
- Квартира учителя
- Сени
- Комната сторожа
- Квартира учителя
- Двор
- Сарай
- Печь
- Печь
- Варистая печь
- Печь
- Крыльцо
- Крыльцо



План Великостаридького училища, 1902 рік.



Лист учителя Великостаридького училища до Переяславської земської управи від 24.03.1892 року про надання плану училища.



План Любарецького земського училища, 1888 рік.

Дві школи як дві долі

Штрихи до історії шкіл сіл Вишеньок та Старого.

Про деякі школи Бориспільщини збереглося більше архівних документів.

Вишеньська школа

1872 рік. Рішенням сільської громади с. Вишеньок розпочато будівництво шкільного будинку [132, с. 10].

У Центральному державному історичному архіві України зберігається листування директора народних училищ Чернігівської губернії Л. Кулжинського з попечителем Київського навчального округу за 1877 рік про необхідність відкриття у с. Вишеньках однокласного сільського училища [169]. Із переписки стає зрозумілим, наскільки складно було відкрити навчальний заклад (Див. додаток № 5).

В «Памятной книжке Киевского учебного округа» за 1890 рік вже подається детальна інформація про Вишеньківське народне училище: «Въ Остерском уезде двухклассныя сельскія народныя училища: Вышенское (М.Н.П.), Броварской волости, открыто въ 1878 г. помѣщалось въ собственных домахъ. На содержание отпускалось отъ казны 206 р., отъ земства 1300 р. и отъ общины 100 р. Учащихся: 91 мальчиков и 5 девочек. Окончило 4.

Почетный блюститель — вакансія.

Завѣдывал училищем плат. Федор Кожичъ, имеет звание учителя городского приходского училища, въ службѣ съ 1877 г., содержание 450 р.

Учительница Марія Дмитриевна Кожичъ, имеет звание сельской начальной учительницы, въ службѣ съ 1878 г. по 1881 г. и съ 23 сент. 1887 г., содержание 330 р.



Вишеньське земське училище. Збудоване 1878 року.

Світлина другої половини ХХ ст. На цьому місці збудована нова школа.

Законоучитель, священник Федор Павлавлович Яновскій, въ настоящей должности съ 1867 г., содержание 150 р.

При училищѣ имѣется 1 дес. песчаной, совершенно неудобной земли. Пѣню обучаетъ завѣдывающий училища Кожичъ. Устроены хоръ изъ 20 чел.» [259, с. 25–26].

В іншому документі за 1902 рік знаходимо інформацію про однокласне училище.

«Сельскія одноклассныя начальныя народныя училища М.Н.П. Вышенское, въ с. Вышенкахъ Броварской волости, основано въ 1878 г., помѣщалось въ собственномъ домѣ; на содержание училища отпускалось отъ земства 950 р. и отъ общины 100 руб., учащихся: 116 мальчиков, окончило класы 18 мальчиков. Почетный блюститель (вакансія). Законоучитель, священник Федоръ Яновскій, въ службѣ съ 28 февраля 1866 г., въ настоящей должности съ 1878 г., содержание 100 р. Учитель Георгій Ивановичъ Кибальчичъ, имеет звание начального учителя, въ службѣ съ 3 августа 1890 г., въ настоящей должности съ 13 января 1899 г., содержание 380 р. (за обучение Пѣню 50 р.). Помощница учителя, Параскева Николаевна Кибальчичъ, окончила класы епархиальною женское училище, въ службѣ съ февраля 1885 г., въ настоящей должности съ 25 сентября 1900 г., содержание 200 руб. Учитель гимнастики Филиппъ Дмитриевичъ Некрашевичъ, съ 1893 года, содержание 40 руб. При училище имѣется 1 десятина усадебной земли, гдѣ посажены декоративныя деревья» [166, с. 217–218].

Вишеньське народне училище працювало в добротному приміщенні.

Споруджували школу у Вишеньках найкращі майстри. Будівельний матеріал постачали із Бортницького державного лісу і коштував він дуже дорого. Будівництво тривало декілька років. Як видно із документів, до відкриття школи учні навчалися в стінах однієї із сільських хат, де проживав священник. За свідченнями старожилів с. Вишеньки, вона знаходилась по вулиці, яка зараз має назву «вул. Гагаріна».

Випускникам Вишеньської двокласної міністерської школи, як і випускникам інших шкіл цього типу, надавались пільги по військовій лінії: за 2 класи — скорочення військової служби на 2 роки, за 1 клас — на один рік. Про ці пільги чітко записувалось у свідоцтво про закінчення школи. У кожному із класів навчалися 4 роки.

В «Черниговских еархиальных известиях» за 1923 рік подається список завідуючих, учителів і помічників учителів Вишеньського сільського початкового народного училища (1878–1917):

Прізвище, ім'я, по-батькові	Посада	Період роботи
Кожич Платон Федорович	Завідуючий училищем, вчитель, керівник хору	1877–1892
Яновський Федір Павлович	Законоучитель	1878–1881; 1887–1894
Мищенко Павло Іванович	Учитель	1892–1904
Худобій Варвара Федотівна	Помічник учителя	1886–1900
Кибальчич Григорій Іванович	Учитель	1899
Кибальчич Параскева Миколаївна	Помічник учителя	1900
Некрашевич Пилип Дмитрович	Учитель гімнастики	1902

Курганський Петро Микитович	Законоучитель	1904–1916
Андреевський Григорій Михайлович	Завідуючий училищем, учитель	–
Покащевська Параскева Карпівна	Учитель	1911
Похилевич Михайло Олександрович	Завідуючий училищем, учитель	1911
Боровков Олександр Михайлович	Завідуючий училищем, учитель	1916–1923
Лесунова Олена Порфирівна	Учитель	1913
Шиманок Ольга Осипівна	Учитель	1913–1915
Батуєва Таїсія Матвіївна	Учитель	1916

Перетворення двокласного на однокласне училище у Вишеньках обумовлено скороченням кількості учнів. В «Памятній книжці Київського учебного округа» значиться:

Рік	Учні у школі			Закінчили школу
	Всього	З них		
		хлопці	дівчата	
1889	101	97	4	–
1890	96	94	5	4
З 1892 однокласне	81	75	6	4
1895	97	94	3	3
1896	85	–	–	–
1897	91	87	2	10
1898	85	84	1	6
1900	–	127	–	6
1901	–	121	–	9
1902	–	116	–	18

Інформацію про фінансування Вишеньківської школи та її майно з 1875 по 1902 роки знаходимо в статистичних даних. Воно було таким:

Рік	Джерело фінансування			Всього	Майно			Інше
	Казна	Земство	Громада		Приміщення школи	Квартира вчителя	Земля	
1875	–	150	–	–	–	–	1 десятина	–
1876	–	274	–	–	–	–	1 десятина	–
1878	100	374	–	–	Власний будинок школи	Будинок для квартири вчителя	1 десятина	–
1879	100	374	–	–	Власний будинок школи	Будинок для квартири вчителя	1 десятина	–

1889	206	1300	100	1606	Власний будинок школи	Будинок для квартири вчителя	1 десятина (під городом)	Сад не розведений
1890	206	1300	100	1606	Власний будинок школи	Будинок для квартири вчителя	1 десятина пісчаної, зовсім непридатної землі	
1892	Немає фінансування	950	100	1050	Власний будинок школи	Будинок учителів продано	1 десятина пісчаної, зовсім непридатної землі	
1895-1901	Немає фінансування	950	100	1050	Власний будинок школи		1 десятина пісчаної, зовсім непридатної землі	
1902	Немає фінансування	950	100	1050	Власний будинок школи		1 десятина садиб сад землі, де посаджені декоративні дерева	

Заробітна плата вишеньківських учителів в різні роки була досить високою:

Роки	Завідуючий	Вчитель	Законовчитель	Помічник вчителя	Вчитель музики	Вчитель гімнастики	Всього на заробітну плату в рік
1889–1890	450	330	150	–	–	–	930
1892	–	450	100	–	–	–	550
1894	–	330	100	200	–	–	630
1895–1902	–	380	100	200	50	40	680 770

На той час у Вишеньківській школі вивчали такі дисципліни:

	1 клас		2 клас		
	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік
Закон Божий	6	6	4	4	3
Російська мова та чистописання	7	7	10	8	6
Арифметика	5	5	6	6	6
Історія	–	–	–	2	3
Географія та природознавство	–	–	–	2	4
Креслення	–	–	4	4	4
	18	18	24	26	26



с. Вишеньки. Учні з учителем на порозі школи. Кінець XIX — початок XX ст.

Старинська школа

У XIX ст. в с. Старе земством була створена школа. 28 листопада 1865 року козаків та селян в кількості 57 чоловік запросили на засідання Старинського Преображенського приходського попечительства, щоб вирішити питання облаштування громадського будинку для сільської школи і утримання в ній учителя. Вони прийняли такі рішення: 1) для купівлі лісоматеріалу і найму майстрів для будівництва постійного приміщення школи зібрати з кожного козака і селянина-власника по 15 копійок; 2) для найму вчителя, забезпечення школи папером та чорнилами кожному щороку вносити по 10 копійок. На такі умови погодилися 125 козаків і 125 селян. Крім того, для забезпечення харчування та інших потреб учителя, батьки платили за кожного учня по 50 копійок і вносили по одному пуду борошна в рік, а також для опалення приміщення школи доставляли по одному возу дров або соломи. Попечителем школи земство призначило Недорожкіна К.І. — купця, який був на службі у фабриканта Броцького [182, с. 431–432].

Школа була розташована в будинку під горою-замком поруч із сільською управою. Вкрита школа була соломою, складалась із двох класних кімнат.

У ряді документів, адресованих Переяславському повітовому земському управлінню, містилися скарги старинських вчителів про те, що приміщення не відповідає вимогам школи, а саме: темне, брудне, вологе, холодне, сире, а головне — мале, тому доводиться багатьом відмовляти у прийомі їхніх дітей до школи. В скаргах також підкреслюється, що поряд розташована сільська управа, при якій була «холодна», де карали селян. Близькість «сільської управи... дурно отражается на нравственной стороне школы». У школі майже завжди була антисанітарія, рідко коли нормально топилося, бо не було сторожа і прибиральниці.

В Старинській школі працювали законоучитель, учитель, він же і завідуючий школою та помічник учителя. За документальними даними з 1896 року і до 1917 року законовчителем був диякон Захарій Юхимович Савінський, син священника, який закінчив Переяславську духовну школу.

Учителем в школі Старого працював син козака Симон Лазорович Гамалій, який закінчив Переяславське двокласне міське училище та отримав свідоцтво на звання вчителя. На службі він перебував з 1 вересня 1880 року протягом 16 років, аж до 10 жовтня 1896 року. Одержав такі грошові нагороди з міністерських сум в 1885 році — 45 крб., в 1897 році — 20 крб.

Помічником учителя був син псаломщика Іван Опанасович Беказивич, що закінчив Рогачевське трикласне міське училище та отримав свідоцтво на звання вчителя. Працював в школі з 1883 року до 4 листопада 1898 року. Одержав такі грошові нагороди із сум єпархіальної ради: в 1898 році — 35 крб., в 1891 році — 30 крб.

Школа не могла вмістити всіх дітей. Тому приймали їх стільки, щоб можна було посадити в двох класних кімнатах. Вчителі не дуже переймалися набором дітей до школи.

У документі, надісланому в школу в 1902 році, говориться, що вчителі Старинської школи не дотримуються правил прийому дітей.

Правила прийому зводилися до того, що учнів потрібно приймати стільки, скільки є місць у школі. І хоч у с. Старому проживало від 3 до 3,5 тисяч населення, дітей, які пішли до школи, було не більше 140.

Зведена відомість за 1898 рік свідчить, що:

— станом на 1 січня у школі було 101 хлопець і 21 дівчина. Разом 122 учні. За цей рік покинули школу 22 хлопці і 21 дівчина. Пройшли повний курс школи і одержали документ про закінчення 8 хлопців.

— станом на 1 січня 1900 року у школі було 145 хлопців та 20 дівчат. Протягом року залишили школу 62 хлопця і 14 дівчат, а закінчили і склали іспит 3 хлопці.

Із старшинської книги №3 обліку свідоцтв можна встановити такі дані: з 1875 року по 1886 рік зареєстровано в списках прийому 405 учнів. З 1886 року по 1901 рік зареєстровано 609 учнів: з 1901 року по 1917 рік зареєстровано 757 учнів. З 1872 року по 1874 рік списків обліку прийому дітей немає. Отже, в середньому, щороку повинно було прийматися до школи по 111 осіб. Із двох документів, зокрема, зі зведення відомостей по роках (наприклад, відомість за 1898 рік, 1899 рік, 1900 рік), книги обліку прийому і книги обліку закінчення і видачі свідоцтв учням видно, що з 1875 року по 1914 рік зареєстровано 1643 учні, а закінчили початкову школу з правом одержання свідоцтва лише 242 учні, що складає 15%. Отже, за 39 років здобули повну початкову освіту 242 учні, тобто в середньому щороку закінчували школу

лише 6 учнів. 1401 учень (85%), які за 39 років навчалися у школі, залишили її, не одержавши свідоцтва початкової освіти. До цього треба додати, що не всі батьки посилали дітей до школи і вони навіть не заносились до списків школи. Подібна картина навчання дітей була в усіх селах Бориспільщини не один десяток років.

У шкільних правилах зазначена заборона на обмеження прийому дівчат до школи. Але статистика с. Старого свідчить, що дівчат навчалось зовсім мало. Їх дома привчали працювати по господарству, прясти, шити та виконувати іншу домашню роботу. Побутувала думка, що грамота дівчатам не потрібна. Дівчат, які приходили до

школи, садили окремо. Так, наприклад, за відомістю 1898 року, хлопців було 111, а дівчат лише 11. Закінчили школу 8 хлопців, і жодної дівчини. В 1899 році навчалось 126 хлопців, 9 дівчат; закінчило школу 9 хлопців, 1 дівчина. У 1900 році навчалось 145 хлопців, 20 дівчат; закінчило школу 3 хлопці та жодної дівчини. Отже, дискримінація жінок починалася з шкільних років.

Учнів школи було поділено на 4 групи, працювали вони у двох класних кімнатах: четверта і друга група в одній класній кімнаті, третя і перша — в другій. На кінець ХІХ ст. кількість учнів різко зменшилася. Так, наприклад, за відомістю 1898 року у Старому учнів у групах було:

- I — 49 хлопців, 0 дівчат;
- II — 41 хлопець, 5 дівчат;
- III — 23 хлопці, 2 дівчат;
- IV — 13 хлопців, 2 дівчат;
- Разом — 126 хлопців, 9 дівчат.

Учні ділилися за станами: діти дворян, духовенства, купців, міщан, селян (мужиків і козаків). Розділяли дітей і за віросповіданням (православні, римо-католики, лютерани, іудеї, магометани та інші).

Документи свідчать, що в початковій школі с. Старого навчалися діти селян і міщан. При видачі документів обов'язково підкреслювалося, кому виданий папір: сину козака чи мужика. Службовці цукрового заводу с. Старого своїх дітей у школу між «мужичі діти» не пускали, а давали їм освіту вдома. Вчителі після роботи в школі йшли навчати дітей заводських службовців додому. Діти місцевого духовенства також одержували домашню освіту, а потім продовжували вчитися в Переяславі, Києві, Полтаві та інших містах.

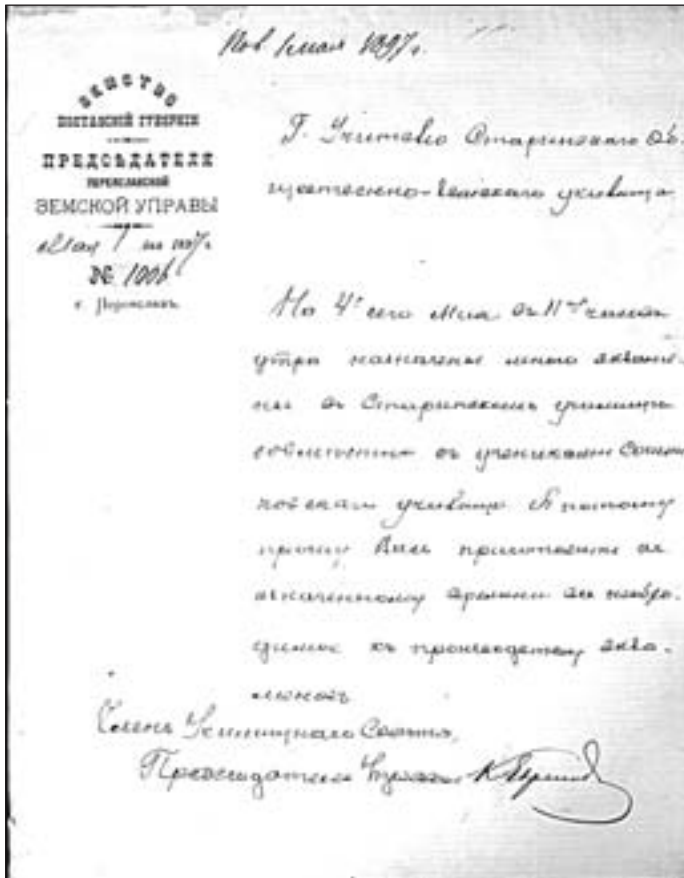
Початок і закінчення навчального року в школі не були чітко визначені. Приблизно навчання починалося в кінці вересня або в жовтні, а закінчувалося ранньою весною, в березні або квітні. Не було сталого навчання для всіх груп. У циркулярі 1902 року для шкіл написано, що прийом дітей має проводитися протягом двох тижнів.

Заняття проводилися за розкладом уроків. Не вчилися лише під час релігійних свят та по неділях. Євреї вимагали, щоб їхні діти не вчилися в суботні дні, але за розпорядженням інспектора, клопотання євреїв про вихідні суботи відхилялось. Дозволено було не приходити до школи лише в релігійні єврейські свята, а виконувати завдання і відповідати вчителю пізніше було обов'язковим.

Старинська школа забезпечувалася книжками, папером та іншим навчальним приладдям, яке надсилала Переяславська земська управа.

За 1898 рік школою було одержано:

Папір на суму	2 крб. 10 коп.;
Папір лінійний на суму	3 крб. 30 коп.;
Квадратні лінійки (4 шт.) на суму	1 крб. 44 коп.;
Грифелі (3 шт.) на суму	1 крб. 20 коп.;
Олівці (4 шт.) на суму	34 коп.;
Ручки дерев'яні (4 шт.) на суму	56 коп.;
Пера (4 шт.) на суму	1 крб. 80 коп.;



Лист Голови Переяславської земської управи учителю Старинського земського училища про дату іспитів у навчальному закладі від 1 травня 1897 року.

За 1899 рік Старинська школа отримала такі книжки та приладдя:

«Наше родное» Баранова ч. 1 — 22 шт. на суму 7 крб. 40 коп.;

— молитовники — 50 шт. на суму 58 крб.;

— арифметика для 1 класу — 5 шт. на суму 95 коп.;

— арифметика для 2 класу — 5 шт. на суму 1 крб. 15 коп.;

— аспидні дошки — 40 шт. на суму 3 крб. 80 коп.;

— папір чистий — на суму 2 крб. 10 коп.;

— папір пографлений — на суму 3 крб. 30 коп.;

— грифелі — 4 шт. на суму 40 коп.;

— олівці — 4 шт. на суму 40 коп.;

— пера — 2 шт. на суму 90 коп.;

— чорнило — на суму 60 коп.

У такому обсязі отримувала приладдя Старинська школа й в усі інші роки. Під час інвентаризаційного перепису за 1898 рік у школі були такі посібники:

— атлас — 1; мапи — 6;

— глобус — 1; пропис — 1;

— інших навчальних посібників — 2;

— книжок навчальних — 107, із них 49 для позакласного читання.

Як свідчать історичні та архівні джерела, школи с. Старого та с. Вишеньок, можливо були одними із кращих шкіл того часу на Бориспільщині.



Відомість Старинського начального народного училища за 1900 рік.

* *
*



Шкільний листок Старинської початкової церковної школи Рогозівської волості за 1906 рік.

Педагогічна діяльність Павла Чубинського на Бориспільщині

Наш земляк, автор Державного гімну України, був не тільки визначним науковцем, етнографом, громадським діячем, але й талановитим педагогом. Його педагогічна діяльність мало досліджена.

У 1860 р. у зв'язку з хворобою студент Павло Чубинський тимчасово (на 5 місяців) залишив університет і повернувся додому в Бориспіль. Тут він записував українські народні пісні, збирав етнографічні матеріали, вивчав громадянське право. Як юрист, П. Чубинський досить кваліфіковано допомагав простим селянам у їхніх судових позовах з поміщиками. Цікавим є і той факт, що він сам особисто на Різдво читав у Бориспільській церкві проповіді українською мовою і закликав священників наслідувати його приклад.

Після закінчення університету в 1861 р. Павло Чубинський повернувся до Борисполя з дипломом кандидата юридичних наук. Він розпочав учителювати в Київському приватному пансіоні. Неспокійна вдача відразу привела його до «Київської громади», де він став одним з найактивніших діячів.



Музей Павла Чубинського у Великоолександрівській школі, зустріч із українськими письменниками Петром Засенком та Дмитром Чередниченком, 2008 рік.

Одним із напрямів просвітницької діяльності «Київської громади» стали недільні школи. Маючи відповідний досвід, набутий ще в Петербурзі (там він турбувався про відкриття недільної школи), Павло Чубинський і тут не залишився осторонь цієї справи — працював учителем Новостроєнської недільної школи в Києві. Згодом він вирішив відкрити недільну школу для хлопців і дівчат у Борисполі. Для здійснення свого проекту він розгорнув активну організаційну діяльність: звернувся з листами до попечителя, до керуючого Полтавською палатою державного майна, до директора училищ Полтавської губернії з проханням дозволити відкрити недільну школу з використанням для неї у вихідні і святкові дні приміщення Бориспільського церковнопарафіяльного училища.

Для забезпечення навчально-виховного процесу в школі Павло Платонович зібрав кошти, дібрав літературу, відповідний штат учителів, залучивши до справи навіть своїх сестер Анастасію й Олену, а також місцевого священика. «Всі вони люди не дурні, — зазначав він, — мають необхідні знання, до того ж чесні і гуманні, — мені здається, що ці якості необхідні для того, щоб бути викладачем у початковій школі для народу».

Однак відкриття школи затримувалося. Розпочалася канцелярська тяганина, коли не відмовляють, але й не дозволяють. Від нього вимагали все нові і нові документи, пояснення необхідності відкриття такого закладу. Про це досить докладно розповів сам педагог у надрукованій в «Основі» за 1862 рік статті «Історія Бориспільської школи». Він пише: «...Жіноча школа не менш необхідна. Жінка в нас зберігає всі марновірства і забобони; вона з дитинства прищеплює їх дітям. Вона вигадала «праву середу», «десяту п'ятницю» й такі інші бабські забобони, котрі зменшують період корисної праці і збільшують час пиятики... У нашому містечку, де в свята п'янство і розбещеність сягнули страшних розмірів, необхідна не тільки недільна, а й щоденна школа, щоби не дати розбеститися дитячому поколінню [268].

Врешті наполегливість Павла Платоновича увінчалася успіхом: дозвіл на відкриття школи було одержано наприкінці 1862 р. Окрилений успіхом він багато працював задля утримання довгоочікуваної школи, сам викладав у ній, турбувався про спорудження для неї приміщення в Борисполі.

У цей час (1861–1862) П. П. Чубинський написав низку педагогічних статей, значну частину яких опублікував в журналі «Основа». На особливу увагу заслуговує стаття «Два слова о сельском училище вообще и об училище для сельских учителей», у якій автор звернувся до проблеми підготовки кадрів для народних шкіл. На його думку, школа потребує вчителя, покликання якого — праця задля народної освіти. Такий учитель не просто має володіти певними знаннями, бути достатньо культурно розвиненим, а водночас стати і порадиником, і чесним навчителем, і захисником селянина.

Тому Павло Чубинський вважав, що необхідно відкривати інститути для підготовки вчителів сільських народних шкіл (училищ). Але не в місті, а в сільській місцевості, щоб майбутні вчителі ставали близькими тамтешнім людям, розуміли їхні інтереси й потреби.

У своїх статтях педагог критикував тодішню систему навчання грамоти в народній школі. Неправильно, непедагогічно, стверджував він, починати навчання з церковнослов'янської азбуки. «Навіщо дитині всі ці титули, ази, буки і т. і.?» Хіба,

щоб згадувати потім: «Аз — били в школі не раз; буки — набрався в школі муки».

Засуджував Павло Платонович і русифікацію українського народу через школу. В такій школі, писав він, «набивають голову дитини цілком незрозумілими їй словами й назвами, привчають її до машинального зубріння без усякої участі розуму й уваги, і тим самим не розвивають, а зупиняють розвиток дитини, — і це називається вченням!».

І як приклад успішного розвитку учнів, швидкого засвоєння ними навчального матеріалу, вміння читати й писати, Павло Чубинський відзначив роботу тих шкіл, де дітей навчають рідною мовою. Йому були близькі педагогічні погляди в статті «Из с. Твердохлибов Кременчуцкого уезда», де зазначалось, що нові народні школи, які відкривалися в той час не без участі прогресивної громадськості, мали перші позитивні результати. Учні тут швидко навчалися читати й писати без будь-якого примусу. Такі успіхи передусім досягали завдяки тому, що діти навчалися рідною мовою. Інший секрет успішних занять у народній школі, на думку автора, крився в прогресивних методах навчання, які використовували вчителі на уроках. «Обучение в нашей приходской школе и некоторых других идет по методе (несколько, впрочем измененной) Золотова. Первоначальное чтение (вместо букваря) идет таблицам, довольно удачно составленным на малорусском языке Т. Грешанковским в Киеве. Дальнейшим хорошим пособием служат брошюрки на малорусском языке, издаваемые Кулишом» [267].

Павло Чубинський був переконаний, що школи, позбавлені казенної офіційності, сповнені уваги до дітей, до народу, де звучить рідна мова, змусять селянина повернутися лицем до освіти, усвідомити необхідність грамоти для своїх синів і доньок.

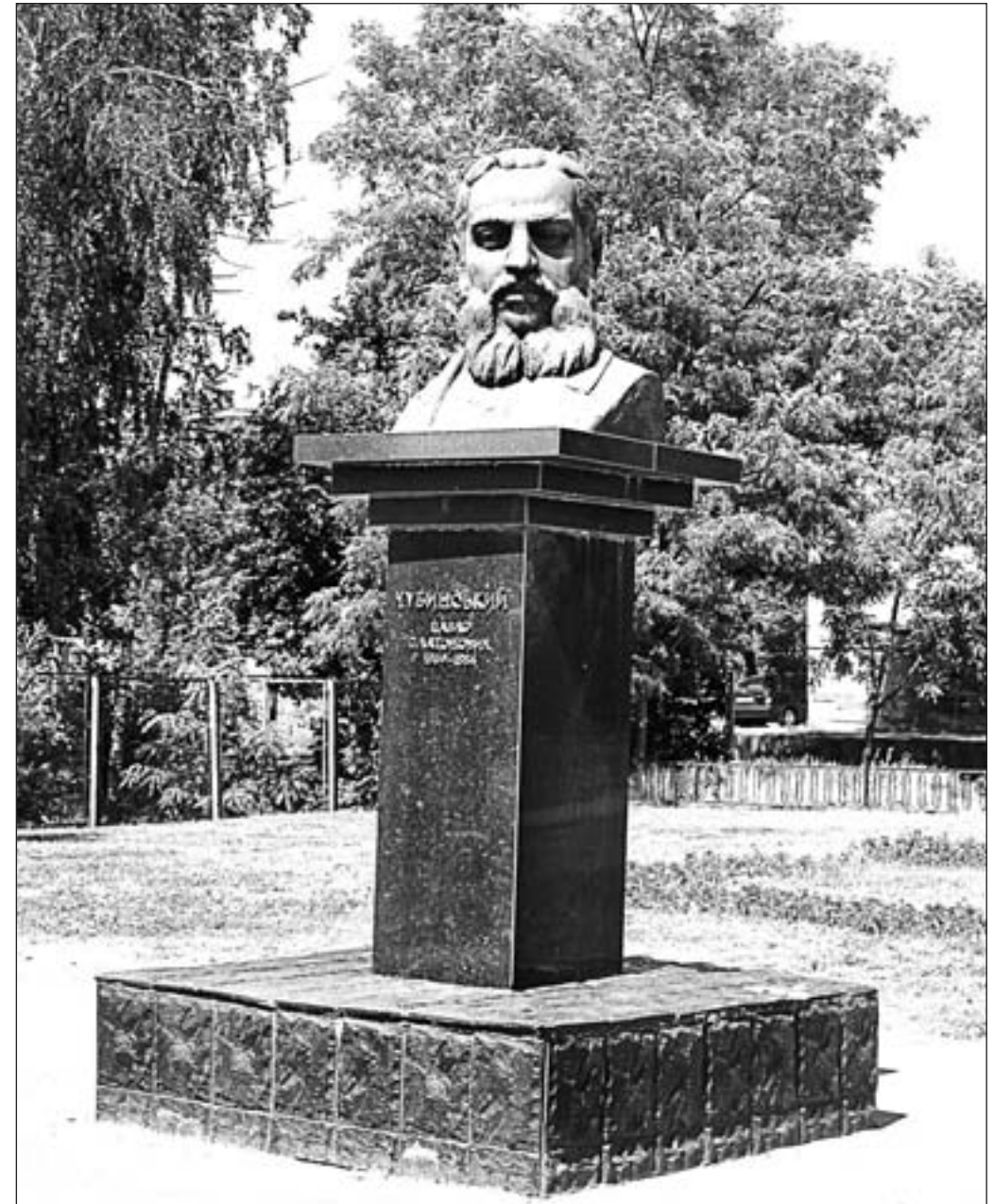
Педагогічні погляди та інтереси Павла Чубинського гідні подиву й наслідування. Адже в часи тотальної заборони всього українського його діяльність можна назвати подвигом. Саме це стало одною з причин того, що російський цар вислав його до Сибіру. На зборах Київської громади, членом якої він був, організація шкіл, добір і залучення вчителів до роботи в них, створення відповідних умов навчання дітей, обговорювались досить часто. Було вирішено всі вакації присвячувати цій роботі в Україні.

Громадівці створювали програми для шкіл. Одну з програм було доручено Павлу Чубинському, він успішно виконав це завдання, а пізніше надрукував у «Киевских губернских ведомостях» під назвою «Программа для изучения народнических обычаев в Малороссии» [269].

У себе в Борисполі він постійно організовував різні заходи. Спідкоємиця Івана Берла Галина Берло згадувала: «Найвеселіше бувало у нас літом. Приїздила у Бориспіль молодь, приїздив і Павло Платонович Чубинський... високий, смуглявий, як циган, з великими чорними очима, губатий і носатий, він здавався нам, малим, страшним, якимось гайдамакою. Але ми дуже раділи, коли він з товаришами з'являвся у нас. Він улаштував хори, вистави, живі картини, всіх гуртував і змушував брати участь в розвагах.

Пам'ятаю один з таких вечорів. Хор співав українські пісні. Співали тоді й складену Чубинським пісню «Ще не вмерла Україна». Ми, діти, підспівували, що «Наливайко і Павлюк і Тарас Трясило із могили кличуть нас на святе діло».

Разом з іншими громадівцями Павло Платонович підготував лист на адресу Петербурзького комітету грамотності з докладним обґрунтуванням необхідності навчання в Україні рідною мовою. Але вся його активна громадська, наукова та педагогічна діяльність була перервана в 1862 році засланням до Архангельської губернії, де він провів довгих 7 років. Громадська та педагогічна діяльність Павла Чубинського вписана золотими літерами в історію України.



Пам'ятник Павлу Чубинському у Борисполі.

Народна педагогіка Бориспільщини

У школі були свої правила, а в родині — своя народна педагогіка та мудрість.

Якщо діти в сім'ї не слухали батьків і робили шкоду, до них застосовували різні методи покарання. Передусім намагалися виховувати словом. Найпереконливішим аргументом у такому вихованні була формула: «То гріх». Діти шанували і поважали своїх батьків, боячись гріха. Старі люди казали, що образити батька — не такий гріх, як матір, бо вона свою кров проливала. Суворо карали батьки за неповагу дітей до старших, недотримання дітьми норм громадської поведінки, вживання нецензурних слів тощо.

Інколи у вихованні застосовували й силу. Наприклад, коли дитина навмисно робила шкоду, або робила її не вперше. Тілесні покарання, як правило, не були сильними. В народі казали: «Не бий кулаком, а лозинкою». І чи не для виправдання фізичної кари примовляли: «За битого трьох небитих дають, та й то не хочуть брати». Коли била мати, то діти не дуже зважали, а коли ж до них підступав батько, та ще й із лозиною — це мало зовсім інший результат. Бувало, що й мати кидалася захищати дитину, якщо батько брався виховувати її в такий спосіб.

Хоч би як там було, але фізичні покарання в Україні ніколи не визначалися жорстокістю. Найчастіше їхньою метою було не робити боляче дитині, а лише запобігти повторенню провини в майбутньому. Покарання силою переважно супроводжувалося словесним повчанням, поясненням негідності поведінки, нагадуванням про гріховність недобрих учинків. Проте могли застосовувати і такі методи впливу, як примусове виконання тих чи інших робіт.

Щоб діти виростили слухняними, батьки інколи їх лякали, щоб коротко, але твердо й переконливо підкорити неслуха батьківській волі. Адже для дітлахів завжди було стільки небезпечних спокус: і ліс, і поле, і город, і криниця, а за тином — дорога. «Туди не йди, там (такий-то)!» — ось найпоширеніша формула-попередження.

До неї входили ледь не всі відомі людині потвори: це й Русалка з Домовиком, і Чорт із Відьмою, і Бабай та інші вигадані істоти. Русалка виглядала непослуха у річці, криниці або у посівах жита (казали, що вона дуже прудка і вмить залоскоче); Домовик очікував на горищі чи у покинутій хаті (загребе у лапки, занесе у печуру або схопить — та й у мішок). Бабаєм лякали від давніх-давен і уявляли його волохатим дідом. Досить часто жажали Залізною Бабою, що живе в криниці (як станеш у холодну воду — задубієш і зробишся залізний), а також у коноплях чи огірках. Діти мали остерігатися й подорожніх (зокрема лихих Діда та Бабу), так само як старців і жебраків, яких переважно уявляли з мішком, куди вони забирали тих, хто порушує батьківські накази. Сюди ж відносимо і циган, які можуть забрати дітей із собою.

І, мабуть, повсюдно дітей привчали боятися хижого вовка, сказанного собаку, рідше — ведмедя або лисицю. Страшали також вовкулаком.

Павло Чубинський записав у с. Вишеньках народне пояснення «вовкулаки».

«Вовкулакою звется такий чоловік, котрий може робитьця вовкомъ. Вынь, якъ, изробытсѧ уже вовкомъ, ходыть по кошаромъ, душыть тамъ

овець, абы, бачте, пакость зробыть хозяіну, бо вовкулакъ, (бый ёго сыла Божя!) тылько подушыть, а не ість» [234, с. 206].

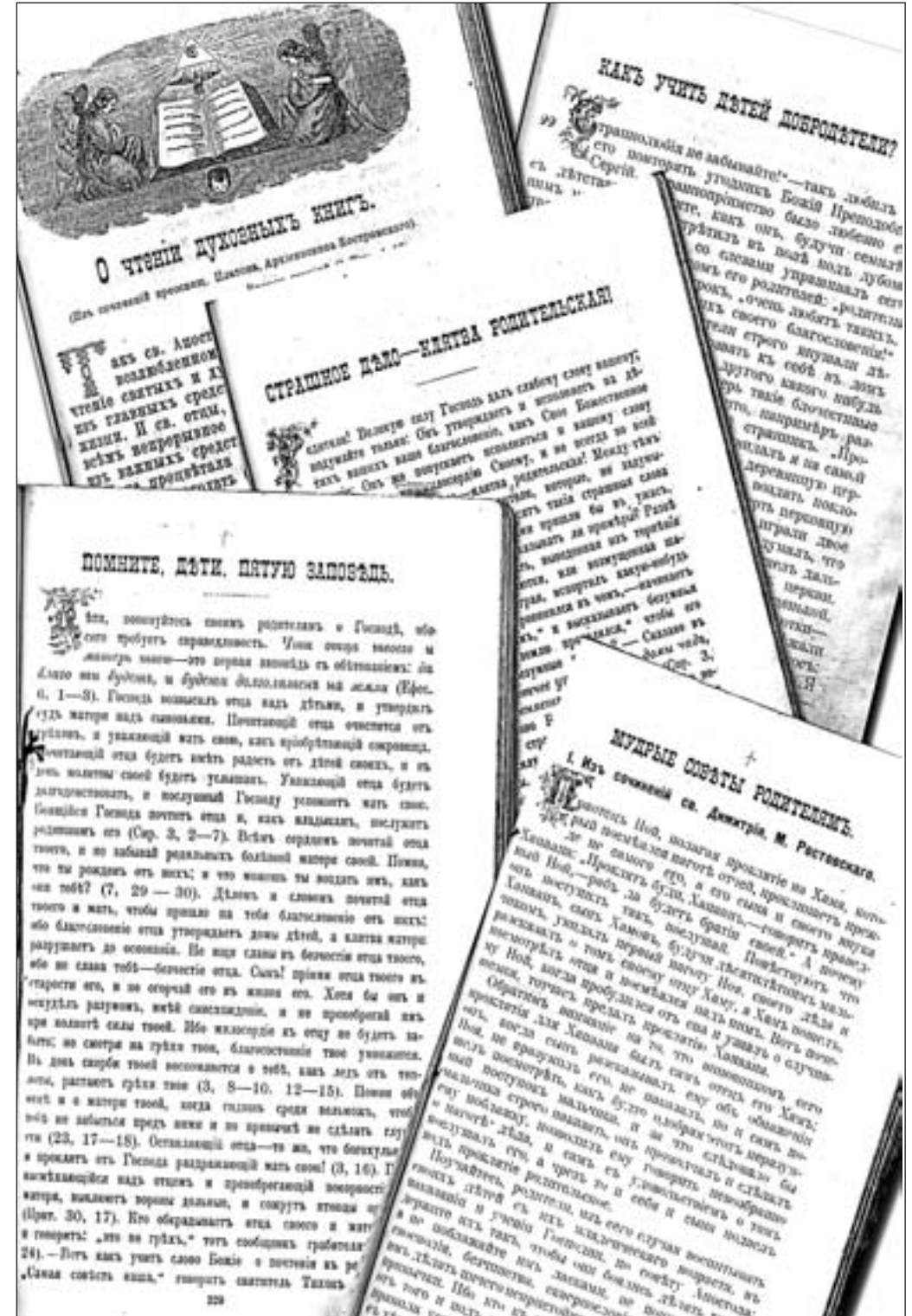
Такою була народна педагогіка Бориспільщини. З її допомогою виростили тисячі порядних українців Бориспільщини.



Дві родини: Андрій Миргородський з дружиною та сином ліворуч, Лісові Віктор і Софія з дітьми. Бориспіль, 1927 рік.



с. Вишеньки. Українська родина. Кінець XIX ст.



Навчальна література XIX ст. з сімейної бібліотеки Яременко Ольги Іванівни, с. Вишеньки.

Просвітницька діяльність великих українців на Бориспільщині у XVIII – XIX столітті

Просвітницьку роботу на Бориспільщині вели не тільки місцеві великі українці такі, як Іван Некрашевич, Іван Сулима, Павло Чубинський, козацький рід Берлів та інші. Тут побував і Григорій Сковорода, найсамобутніший мислитель XVIII ст. Мандруючи Україною, він проходив пішки через Бориспільщину, зустрічався з людьми, проповідував біблійні цінності. Він справляв враження людини тихої, поважної, вихованої. Одягався дуже просто. Як свідчать перекази бориспільчан, мова його була насичена словами зі Святого Письма. По дорозі до Переяслава Григорій Сковорода зупинявся в с. Рогозові [138].

Неодноразово був у Борисполі та селах Бориспільщини і Тарас Шевченко. Він розмовляв з людьми, пропагував українське слово, дарував жителям нашого краю свої твори.

Розповіді бориспільців вразили Шевченка, і факти з життя бориспільського со-

тника лягли в основу поеми «Сотник», яку поет писав у 1849 році, перебуваючи на засланні. Вже першими рядками твору Шевченко вказує адресу, де відбувалася головна подія твору:

«Од Борисполя недалеко,
А буде так, як Бориспіль,
І досі ще стоїть любенко
Рядок на вигоні тополь».

В творчості Шевченка знайшли місце і інші факти з життя жителів Бориспільщини.

Старожил с. Дударків Михайло Васильович Трикоз згадує, що вулиця Груздівка (нині Шевченка) левадами виходила в поле і вела з Борисполя на Гоголів. По ній їхав Т. Г. Шевченко і в дорозі зупинявся на одному з хуторів, де тепер с. Горобіївка. Біля корабельного дуба неподалік с. Займище він побачив, як пан Вишневецький знущався над кріпаками.



Григорій Сковорода.



Іван Некрашевич.



Тарас Шевченко.

Саме враження від побаченого спонукали його написати поезію «Сон» («На панщині пшеницю жала»). Отже, ще один спогад пов'язував творчість великого Кобзаря з нашим краєм. А втім про те, що він добре був обізнаний з місцевістю Бориспільщини, говорять інші факти. У повісті «Близнець» Т. Г. Шевченко згадує той момент, коли полк солдатів виступав у похід, то дівчата проводжали його «до містечка Борисполя, а остальные, и самые бескорыстные, проводжали даже до пределов киевских, т. е. до переправы на Днепре».

Т. Г. Шевченко добре знав Бориспіль і був близько знайомий з деякими бориспільцями. У першу чергу з сім'єю відомого учасника декабристського руху В. Л. Лукашевича [15].

У 1843–1847 рр., проїжджаючи через Бориспіль, Шевченко зупинився у Тихона Кузьмовича Петруся. Це був заможний міщанин, людина передових на той час поглядів. Він мав зв'язок із народниками, за що відбував покарання у Сибіру. Спільно з Тарасом Шевченком вони в міру своїх можливостей вели просвітницьку роботу серед бориспільчан.

Житель с. Вороньків у 90-х роках XIX століття Вергеев свято зберігав подарований йому Тарасом Шевченком фотопортрет роботи фотографа І. В. Гудовського. Цей факт описує відомий шевченкознавець, лауреат Шевченківської премії Петро Жур, який похований в с. Вишеньках.

Бував Тарас Шевченко і в родовому маєтку Івана Сулими – Сулимівці [10].

Наш край припав до серця Тарасу Шевченку. Він навіть хотів купити хату в селі Рудяків і жити там. 15 травня 1860 року у листі до брата В. Г. Шевченка він писав з Петербурга: «Знай же тепер, що я і літо, і зиму не буду на Україні, а на ту весну, як бог pomoже, то прибуду, а ти до того дбай о клапті землі чи по тім, чи по сім боці Дніпра, тільки щоб над самісіньким Дніпром, та дбай так, щоб укупи оселиться. Як матемеш час, то подивися сам на ті Рудяки... Якщо подобаються тобі оті Рудяки, то возьми в посесію 20 десятин на 25 літ, гарненько поторгувавшись з Трошинським, та заходжуйся будувати».

У другому листі від 29 червня 1860 р. Т. Г. Шевченко знову намагається швидше дізнатися про наслідки купівлі землі в Рудякові. «Чи був ти у Рудяках? Що ти там бачив і чи зробив що з тим паном Трошинським? Напиши мені швиденько».

Можливо, і купив би Тарас Шевченко хату на Бориспільщині, але смерть обірвала його плани [15].

Отримував насагу на Бориспільщині для своєї діяльності і Михайло Максимович – учений, фольклорист, етнограф, історик, перший ректор Київського університету Святого Володимира (1834–35 рр.), член-кореспондент Петербурзької Академії наук (з 1871 р.).

М. Максимович подав чи не найповніший у вітчизняній етнографії XIX ст. опис гуляння молоді на Трійцю біля «обрядового дуба» на Бориспільщині. Дослідник не

тільки змалював зовнішній вигляд «дуба», облаштування майданчика довкола нього в селі Рогозові, але й відзначив деякі варіанти деталей цього святкового символу. Водночас Максимович, керуючись історико-порівняльним методом, використовуючи літописні й давні літературні джерела різних народів, намагався пояснити й походження самого звичаю встановлювати ритуальні дерева. Учений правильно відзначив зв'язок рогозівського «дуба» із священними дубами, котрим поклонялися слов'яни-язичники. Дослідник дійшов глибокого наукового висновку про те, що багато з сучасних йому народних ігор, забав походять від давніх релігійних, магічних обрядів та звичаїв.

Записуючи народні обряди в Рогозові великий етнограф зустрівся з людьми, особливо його цікавила молодь. Він проповідував серед жителів Бориспільщини любов до України, її мови, дбайливе ставлення до збереження українських традицій.

Часто бували в Борисполі та селах Бориспільщини члени «Київської громади», заснованої в 50–60 роках ХІХ ст. в Києві.

Вона стала своєрідним центром національно-культурного відродження, об'єднуючи письменників, істориків, етнографів. Серед них був і композитор Микола Лисенко.

Микола Лисенко спільно з Павлом Чубинським зібрав значну кількість народних пісень у прибориспільських селах: Кириївщині, Воронькові, Іванкові та інших. Серед рукописної спадщини композитора трапляються чимало мелодій із цих сіл з ремаркою: «від Чубинського» [9, с. 111–117]. Відомо, що Микола Лисенко та Павло Чубинський тісно спілкувалися з кобзарем Вересаєм, від якого Олександр Русов на прохання Павла Чубинського записав усі тексти виконуваних ним дум та пісень, а Микола Лисенко — музику [9, с. 111–117].

Діяльність М. Лисенко на Бориспільщині була співзвучна просвітницькій діяльності «Київської громади», яка яскраво виявилася в культурницькій сфері і сприяла національному відродженню. Основу їхньої діяльності становило поєднання народних традицій та боротьби за соціальне і національне визволення українського народу. Головними завданнями цієї боротьби були: видання художньої та науково-популярної літератури, створення бібліотек, розвиток і утвердження української мови, збирання та популяризація етнографічних матеріалів, пропаганда українських пісень, створення гуртків для реалізації цих ідей.

Примножував українську культуру сподвижник Миколи Лисенка, наш земляк із



Михайло Максимович.



Микола Лисенко.



Павло Чубинський.

Борисполя Антон Федорович Калита.

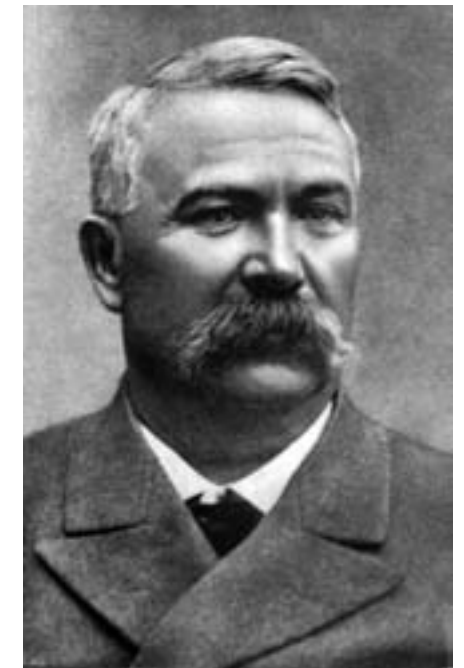
Він мав чудовий голос, був надзвичайно музично обдарованою людиною, знав багато пісень. Антон Калита став активним помічником Миколи Лисенка, на нього звернули увагу професор Антонович, актори Карпенко-Карий, М. Кропивницький. 1888 року він стає членом української трупи Карпенка-Карого, але через рік повертається до Борисполя. 1899 року А. Калита створює народний хор. Тоді ж місцевий земський лікар С. А. Бахницький започатковує народні читання, на яких співає хор Калити. Незабаром Бахницького висилають з міста, а Калита потрапляє на шість місяців до в'язниці.

Син композитора Миколи Лисенка —

Остап згадував: «З багатим пісенним «уловом» завжди приходив до нас А. Калита з Боришполя. Був він селянином з наймитів, дивував своїм книголюбством і вражав якоюсь, я б сказав, підкресленою інтелігентністю і натхненним виразом обличчя. Микола Віталійович, пригадую, називав його «апостолом правди і науки». З позначенням «з міста Борисполя, у Полтавщині, від Калити» надруковані в Лисенкових хоровах «десятках» пісні: «Ой у полі три криниченьки», «Пливе човен води повен», «Гей з-за гори, ой з-за крутої», «Ой горе-горе це солдацьке життя», «Туман, туман, туманами», «Гей, ой чиї ж то сірі воли» та ін.

Хор Калити був відомий і киянам. Ось що згадує українська письменниця Олена Пчілка: «В Борисполі утворився «великий хор» із хлопців і дівчат. Керівником його був одного часу Калита. Пізніше той хор приїздив до Києва й давав концерти з своїх боришпільських пісень перед київським громадянством». Помер А. Ф. Калита 2 березня 1912 року від туберкульозу легенів. Київський журнал «Огни» вмістив невелику замітку «По тернистой дороге» (Памяти А. Ф. Калиты): «Молодое украинство многим обявано Калите как носителю й популяризатору идей родного края. Родное местечко многим обявано ему как работнику, поднявшему его культуру и самосознание» [134].

Бориспільщина із вдячністю вписала в свою історію славні імена великих українців, які ходили її стежками не тільки у ХVІІ–ХІХ ст., а й ХХ ст.



Іван Карпенко-Карий (Тобілевич)



Буквар XIX ст.



Твори Григорія Сковороди вивчали у школах Бориспільщини. Видання XIX ст.

Професійно-ремісничча освіта XIX – початку XX століття

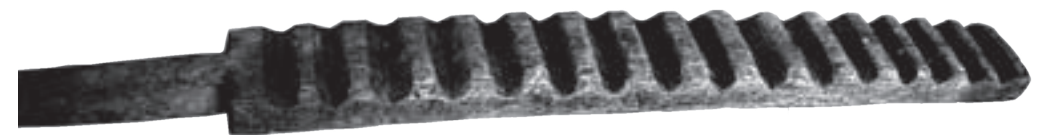
В XIX ст. в школах діти вивчали основи наук, а вдома — оволодівали ремісничими професіями. Вони передавались з покоління в покоління. Дівчатка вчилися ткати, шити, готувати їсти, вишивати, прясти, працювати на землі, доглядати за худобою, виконувати іншу сільську роботу. Хлопчики опановували майстерність виготовлення взуття, теслування, столярювання, вони вчилися бортничати, працювати в кузні, будувати хати, доглядати за кіньми та іншою домашньою худобою, а також вправлялися в землеробських та інших справах. Не всі ремісничі професії можна було здобути в своїй родині. Бажаючі вивчити те чи інше ремесло наймалися до сільських майстрів та намагались детально вивчити ази обраної професії. Історичні джерела зберегли для нас майже повну картину життя сіл Бориспільщини, кількість їх жителів та кількість сільських майстрів.

Зокрема, за 1910 рік маємо таку інформацію:

«**Мартусовка**, Вороньковской волости, всех хазяйств — 131, в т.ч. козаковъ — 4, крестьян разных наименований — 124, прочих непривелигированных — 2, привелигированных — 1, душъ обоого пола с наемными рабочими — 721, удобной земли во всех хозяйствах — 1290, в т.ч. пахати — 1179, всего посевов в хазяйствах — 1144. Плотников — 5, портных — 2, сапожников — 2, столяры — 1, извоз — 2, поденщина — 32 м., 17 ж., зажонь — 17 м., 19 ж., интеллигентные занятия — 2, прочия — 36 м., 18 ж.» [77, с. 8].

«**Процев**, Вороньковской волости, всех хазяйств — 272, в т.ч. козаковъ — 1, крестьян разных наименований — 271, душъ обоого пола с наемными рабочими — 1328, удобной земли во всех хозяйствах — 1465, в т.ч. пахати — 890, всего посевов в хазяйствах — 644. Плотников — 6, портных — 6, сапожников — 7, ткачи — 23, рыболовы — 9, извоз — 29, поденщина — 51 м., 19 ж., интеллигентные занятия — 2 м. 1 ж., прочия — 92 м., 29 ж.» [76, с. 10].

«**Малая Старица**, Барышевской волости, всех хазяйств — 92, в т.ч. козаковъ — 42, крестьян разных наименований — 42, прочих непривелигированных — 3, привелигированных — 5, душъ обоого пола с наемными рабочими — 534, удобной земли во всех хозяйствах — 478, в т.ч. пахати — 350, всего посевов в хазяйствах — 371. Плотников — 5, портных — 2, сапожников — 4, столяры — 1, кузнецы — 1, слесари — 1, ткачи — 4, извоз — 1, поденщина — 8, интеллигентные занятия — 3, прочия — 23 м., 12 ж.» [78, с. 12].



Рубель дерев'яний, XIX ст. с. Вишеньки.



Прядка жительки села Вишеньок Тютюн Наталії Софронівни, початок ХХ ст.

«**Сошников**, Ерковецької волости, всіх хазяйств — 573, в т.ч. козаковъ — 171, крестьян різних найменувань — 389, євреїв — 8, прочих непривелигированих — 2, привелигированих — 3, душъ обоєго пола с наємними рабочими — 2874, удобної землі во всіх хазяйствах — 3835, в т.ч. пахати — 2496, всего посевов в хазяйствах — 2568, 1 парова мельница с хрупорушкой и маслобойней. Плотников — 4, портных — 6 м., 2 ж., сапожников — 3, столяры — 2, кузнецы — 2, слесари — 1, ткачи — 25 ж., извоз — 32, поденщина — 103 м., 44 ж., интеллигентные занятия — 6 м., 1 ж., прочия — 118 м., 64 ж.» [76, с. 12].

«**Глубокое**, Рогозовської волости, всіх хазяйств — 408, в т.ч. козаковъ — 312, крестьян різних найменувань — 82, прочих непривелигированих — 6, привелигированих — 8, душъ обоєго пола с наємними рабочими — 2139, удобної землі во всіх хазяйствах — 3576, в т.ч. пахати — 3194, всего посевов в хазяйствах — 2400. Плотников — 5, портных — 9, сапожников — 7, кузнецы — 1, овчинники — 1, ткачи — 20 ж., извоз — 1, поденщина — 53 м., 58 ж., интеллигентные занятия — 11 м., 1 ж., прочия — 139 м., 40 ж.» [102, с. 74–75].

«**Иванков**, Иванковської волости, всіх хазяйств — 667, в т.ч. козаковъ — 232, крестьян

разных найменувань — 404, євреїв — 4, прочих непривелигированих — 10, привелигированих — 17, душъ обоєго пола с наємними рабочими — 3486, удобної землі во всіх хазяйствах — 6164, в т.ч. пахати — 4882, всего посевов в хазяйствах — 3958. Плотников — 19, портных — 22 м., 3 ж., сапожников — 5, кузнецы — 6, ткачи — 3 м. 33 ж., поденщина — 111 м., 94 ж., интеллигентные занятия — 10 м., 17 ж., прочия — 129 м., 75 ж.» [73, с. 5].

«**Великая Старица**. Барышевської волости, всіх хазяйств — 282, в т.ч. козаковъ — 222, крестьян різних найменувань — 52, прочих непривелигированих — 1, привелигированих — 7, душъ обоєго пола с наємними рабочими — 1542, удобної землі во всіх хазяйствах — 2423, в т.ч. пахати — 1802, всего посевов в хазяйствах — 1664. Плотников — 14, портных — 3 м., 2 ж., сапожников — 5, кузнецы — 2, ткачи — 3 м., 32 ж., поденщина — 16 м., 8 ж., интеллигентные занятия — 4 м., 2 ж., прочия — 88 м., 31 ж.» [79, с. 12].

«**Лебедин**. Иванковської волости, всіх хазяйств — 129, в т.ч. козаковъ — 1, крестьян різних найменувань — 123, прочих непривелигированих — 1, привелигированих — 4, душъ обоєго пола — 794, удобної землі во всіх хазяйствах — 1897, в т.ч. пахати — 969, всего посевовъ в хазяйствах — 776, 1 парова мельница. Плотников — 2, портных — 5 м., 1 ж., сапожников — 1, поден-

щина — 45 м., 28 ж., интеллигентные занятия — 5, прочия — 27 м., 17 ж.» [74, с. 7].

«**Вороньковъ**. Вороньковської волости, всіх хазяйств — 1306, в т.ч. козаковъ — 1013, крестьян різних найменувань — 205, євреїв — 25, прочих непривелигированих — 17, привелигированих — 46, душъ обоєго пола — 6615, удобної землі во всіх хазяйствах — 7824, в т.ч. пахати — 5570, всего посевовъ в хазяйствах — 5504. Плотников — 55, портных — 33 м., 1 ж., сапожников — 35, пильщики — 24, кузнецы — 13, слесари — 11, ткачи — 84, поденщина — 266 м., 258 ж., интеллигентные занятия — 71 м., 6 ж., прочия — 421 м., 174 ж.» [73, с. 1].

«**Великая Александровка**. Рогозовської волости, всіх хазяйств — 14, в т.ч. козаковъ — 3, крестьян різних найменувань — 7, євреїв — 2, привелигированих — 2, душъ обоєго пола — 98, удобної землі во всіх хазяйствах — 1928, в т.ч. пахати — 1170, всего посевовъ в хазяйствах — 900. Плотников — 2, поденщина — 1 ж., интеллигентные занятия — 5, прочия — 8 м., 1 ж.» [73, с. 2].

«**Сеньковка**. Иванковської волости, всіх хазяйств — 338, в т.ч. козаковъ — 2, крестьян різних найменувань — 330, привелигированих — 6, душъ обоєго пола — 1777, удобної землі во всіх хазяйствах — 2312, в т.ч. пахати — 1780, всего посевовъ в хазяйствах — 1839. Плотников — 10, портных — 4 м., сапожников — 2, столяры — 3, ткачи — 1, поденщина — 44 м., 23 ж., интеллигентные занятия — 2, прочия — 91 м., 36 ж.» [75, с. 11].

«**Любарцы**. Рогозовської волости, всіх хазяйств — 832, в т.ч. козаковъ — 388, крестьян різних найменувань — 399, євреїв — 3, прочих непривелигированих — 35, привелигированих — 7, душъ обоєго пола — 4680, удобної землі во всіх хазяйствах — 5581, в т.ч. пахати — 4605, всего посевовъ в хазяйствах — 3849. Плотников — 16, портных — 23, сапожников — 21, столяры — 5, кузнецы — 6, слесари — 1, овчинники — 2, ткачи — 88 ж, извозъ — 51, поденщина — 322 м., 443 ж., интеллигентные занятия — 13 м., 2 ж., прочия — 199 м., 65 ж.» [72, с. 8].

«**Рогозовъ**. Рогозовської волости, всіх хазяйств — 560, в т.ч. козаковъ — 441, крестьян різних найменувань — 96, євреїв — 8, прочих непривелигированих — 1, привелигированих — 14, душъ обоєго пола — 3362, удобної землі во всіх хазяйствах — 6457, в т.ч. пахати — 5448, всего посевовъ в хазяйствах — 4507. Плотников — 11, портных — 3, сапожников — 9, столяры — 2, овчинники — 2, ткачи — 11 ж, поденщина — 118 м., 151 ж., интеллигентные занятия — 29 м., 18 ж., прочия — 45 ж.» [73, с. 11].

В 1885 році Бориспіль та села Бориспільщини були такими:

«**Борисполь**, место, бывшее государственное и владельческое, дворов 1152, жителей 5540. Волостное правление, 5 церковь православных, 2 еврейских молитовных дома, школа, богодельня, аптека, почтовая станция, 4 постоялых двора, 64 лавки, базар



Гребень жительки села Вишеньок Тютюн Наталії Софронівни, початок ХХ ст.

по понедельникам и пятницах, 4 ярмарки, винокурный завод.

Иванков, село, бывшее государственное и волостное, при озере Великом, дворов 428, жителей 2144, 2 церкви православные, 4 постоянных двора, лавка, 21 ветряная мельница.

Кучаков, село бывшее государственное и волостное, дворов 62, жителей 399, школа, постоянный двор, 5 ветряных мельниц, винокурный завод.

Сеньковка, село бывшее государственное, при речке Красилевке, дворов 182, жителей 874, церковь православная, постоянный двор, 17 ветряных мельниц, школа.

Вороньков, место, бывшее государственное и волостное, при протоке Шлионе, дворов 634, жителей 4837, волостное правление, еврейский молитовный дом, школа, постоянный двор, 9 лавок, 2 ярмарки, 4 кузницы, 72 ветряные мельницы, 11 маслобойных заводов, в 8-ми верстах больница и свеклосахарный завод.

Сальков, село, бывшее государственное, при речке Днестре, дворов 18, жителей 128, церковь православная, постоянный двор, школа.

Рудяков, село, бывшее волостное при речке Днестре, дворов 113, жителей 1283, церковь православная, школа, 2 постоянных двора, 8 водяных и 2 ветряные мельницы, винокурный завод (недействовавший).

Процев, деревня, бывшая волостная, при речке Павловке, дворов 99, жителей 669, 2 постоянных двора, 7 водяных и 9 ветряных мельниц, школа.

Койлов, село, бывшее государственное, при речке Речище, дворов 90, жителей 778, церковь православная, постоянный двор, 3 водяные и 6 ветряных мельниц, школа.

Софиевка, деревня, бывшая волостная, при речке Речище, дворов 123, жителей 803, постоянный двор, 2 водяные и ветряные мельницы, школа.

Сошников, село, бывшее государственное и волостное, при урочище Каране, дворов 256, жителей 1150, церковь православная, 3 постоянных двора, 4 лавки, 26 ветряных мельниц.

Рогозов, село бывшее государственное и волостное, при озере Белом, дворов 470, жителей 2285, волостное правление, церковь православная, школа, 4 постоянных двора, 8 п. д., 3 лавки, 43 ветряные мельницы.

Глубокое, село бывшее государственное и волостное, дворов 333, жителей 1541, церковь православная, 3 постоянных двора, лавка, 36 ветряных мельниц.

Любарцы, село бывшее государственное и волостное, при речке Альте, дворов 558, жителей 3247, церковь православная, школа, постоянный двор, 4 лавки, 54 ветряные мельницы.

Старое Краснополье, село бывшее государственное и волостное, при урочище Каране, дворов 434, жителей 2076, 2 церкви православные, еврейский молитовный



Плетеный кошик жительки села Вишеньок Чечуги Параски Іванівни, середина ХХ ст.

дом, школа, больница, 11 постоянных дворов, 12 лавок, 40 ветряных мельниц, кирпичный, свеклосахарный и рафинадный заводы.

Вишеньки, село бывшее государственное, при речке Днестре, дворов 294, жителей 1795, церковь православная, школа, 2 постоянных двора, лавка.

Гнедин, село бывшее государственное, при озере Горбачиха, дворов 153, жителей 993, церковь православная, 2 постоянных двора, лавка» [24, с. 76–79; 120–121].

Цікавою є інформація про сільські церкви за різні роки, які будувались здебільшого місцевими майстрами:

«**Мала Старица**, Чудо-Михайловская церковь, деревянная, с такою же колокольнею, на каменном фундаменте, холодная, построена в 1866 г., церковная библиотека, школа грамоты, дом для квартиры священника, земли ружной 58 дес. 678 кв. саж., в том числе 2 дес. 678 кв. саж. усадебной, жалованья в год священнику 300 руб., псаломщику 100 руб., церковь от Консистории в 300 верстах. Прохожан 215 д.м.п. и 217 д.ж.п. В приходе хутор Макаровка. Священник Павел Иоаннов Давечич — в сане священника 1887 г. Псаломщик Дмитрий Федорович Орда — в должности 1869 г., стихарь 1870 г. Церковный староста козаков Кирилл Антониев Карпенко. Заштатный священник Иосиф Верховский» [89, с. 463; 97, с. 191].

«**Сошников**, Михайловская церковь, деревянная, вместе с такою же колокольней, холодная, острожна в 1875 г., церковная сторожка, церковная библиотека, в приходе женская школа грамоты и земская школа, два дома для квартир псаломщиков, земли ружной 50¹/₂ дес., в том числе 3¹/₂ дес. усадебной, жалованья в год священнику 120 руб., псаломщикам 1-му 36 руб., 2-му 30 руб., церковь от Консистории в 300 верстах. Прихожан 1322 д.м.п. и 1326 д.ж.п. Священник Андрей Стефанов Андриевский — в сане священника 1883 г. Псаломщики: Симеон Андреев Андриевский — в должности 1901 г. и Порфирий Павлов Трипольский — в должности 1883 г. Церковный староста козак Лаврентий Павлов Макаренко» [81, с. 444; 100, с. 199].

«**Глубокое**, Покровская церковь деревянная, с такою же отдельной колокольней, холодная, построенная 1800 г., колокольня 1860 г., имеется церковно-приходская школа, жалование священника 117 р. 60 к., псаломщика 35 р., ружной земли 40 дес., прихожан привилегированного состояния 11, мещан 25, казаков 1697, крестьян 419, станция Борисполь Москва—Киев—Воронеж железная дорога 13 вер., пристань Триполье 12 вер., почтовое отделение Борисполь 10 вер., расстояние от Консистории 325 вер., от благочинного» [94, с. 185].

«**Сулимовка**, Покровская церковь, каменная, холодная, построена старанием Генерального Хорунжаго Иоанна Сулимы до 1629 г., колокольня при церкви деревянная, церковная библиотека, церковно-приходская школа, земли ружной 39 дес., жалованья в год священнику 160 руб., псаломщику 36 руб., церковь от Консистории в 300 верстах. Прихожан 1116 д.м.п. и 1118 д.ж.п. В приходе деревни: Лебедин,



Горщик жительки села Вишеньок Чечуги Параски Іванівни, перша половина ХХ ст.

Кучаковъ, Сезенков, хутор Вуравщина» [83, с. 451; 101, с. 201].

«**Иванков**, Преображенская церковь, деревянная, на каменном фундаменте, с такою же колокольнею, холодная, построена в 1868 г., церковно-приходская школа (одна для сего и Онуфриевского с. Иванкова приходов), дом для квартиры священника, земли ружной 33 дес. 300 кв.саж., в том числе 300 кв.саж. усадебной, сверх сего причт пользуется частью, из 14 дес. 100 кв. саж. земли, бывшей лесной, отведенной для 7 причтов, жалования в год священнику 160 руб., псаломщику 36 руб., церков от Консистерии в 310 верстах. Прихожан 717 д.м.п. и 711 д.ж.п.» [84, с. 459].

«**Иванковъ**, Онуфриевская церковь, деревянная, с такою же колокольнею, холодная, построена в 1857 г., церковная сторожка, церковная библиотека, церковно-приходская школа (одна для двух приходов сего и Преображенской церкви с. Иванкова), дом для квартиры псаломщика, земли церковной 3 дес., ружной 45 дес., жалования в год священнику 160 руб., псаломщику 36 руб., церков от Консистерии в 310 верстах» [84, с. 459; 95, с. 187].

«**Великая Старица**, Михайловская церковь, деревянная, с такою же колокольнею, холодная, построена в 1851 г., церковная библиотека, в приходе земское училище, земли церковной 9 дес., ружной 32 дес. 681¹/₂ кв. саж., в том числе ¹/₂ дес. усадебной, жалования в год священнику 160 руб., псаломщику 36 руб., церковь от Консистерии в 300 верстах. Прихожан 653 д.м.п. и 659 д.ж.п.» [87, с. 462; 91, с. 182].

«**Села Сеньковки** Харлампиевская церков, деревянная, съ такою же колокольнею, холодная, построена въ 1857 г.; церковная сторожка; церковная библиотека; школа грамоты — помещается въ церковной сторожке; земли ружной 40 дес., въ томъ числе усадебной, въ 4 кускахъ, 4 дес.; жалованья въ годъ священнику 160 руб., псаломщику 36 руб.; церковь отъ Консистерии въ 300 верстахъ.

Прихожанъ 938 д.м.п. и 916 д.ж.п.

Въ приходе деревня Перегуды.

Священникъ Павелъ Николаевъ Забиякинъ — въ сане священника 1901 г.

Псаломщикъ Александръ Иоанновъ Мищенко — въ должности 1886 г.

Церковный староста казенный крестьянинъ Авраамий Димитриевъ Сидоренко.

Заштатный священникъ Николай Афанасиевъ Забиякинъ» [88, с. 462].

«**с. Сеньковка**. Харлампиевская церков, деревянная, въ одной связи съ колокольней, холодная, построена 1857 г.; квартира священника 4 комнаты 520 куб. аршин.; жалование священника 156 р. 80 к., псаломщика 35 р. 28 к.; ружной земли 45 дес.; прихожанъ привелигированныхъ состоитъ 46, казаковъ 82, крестьянъ 2193; дерев.2 въ 3 верстахъ; станция Борисполь Москва-Киевъ-Воронежъ железная дорога 12 верствъ; пристань Киевъ 40 верствъ; потчовое отделение Борисполь 12 верствъ; разстояние отъ Консистерии 322 версты, отъ благочинного 22 версты.



Керамічна миска XIX ст., с. Вишеньки.

Священникъ Павелъ Николаевъ Забиякинъ, псаломщикъ Александръ Иоанновъ Мищенко; церковный староста казенный крестьянинъ Тарасий Григориевъ Игнатенко» [99, с. 198].

«**Села Любарецъ** Архистратиго-Михайловская церковь, деревянная, въ одной связи съ такою же колокольнею, на каменномъ фундаменте, холодная, построена въ 1860 г.; церковная библиотека; въ приходе народное земское училище; церкви принадлежитъ «клуня», амбаръ; домъ для квартиры священника; земли церковной 8 дес. 417 кв.саж., въ томъ числе 1820 кв.саж. усадебной, ружной 68 дес., въ томъ числе 1213 кв. саж. усадебной; жалованья въ годъ священникамъ 1-му 100 руб., 2-му 47 руб., псаломщикамъ 1-му 21 руб., 2-му 18 руб.; церков отъ Консистерии въ 310 верстахъ.

Прихожанъ 1913 д.м.п. и 2025 д.ж.п.

Священники: Григорий Филипповъ Голобородько — въ сане священника 1861 г., наперсный крестъ 1897 г. и Василий Григориевичъ Трипольский — въ сане священника 1891 г., набедренникъ 1898 г.» [90, с. 463].

«**с. Любарцы**. Архистратиго-Михайловская церковь, деревянная, въ одной связи съ такою же колокольней, холодная, построена 1860 г.; смешанная церковно-приходская школа; квартира священника 4 комнаты 844 куб.арш.; жалование священникамъ 1-му 98 р., 2-му 46 р. 6 к., псаломщикъ 1-му 20 р. 58 к., 2-му 7 р. 64 к.; ружной земли 68 дес.; прихожан мещанъ 210, казаковъ 2321, крестьянъ 2133; станция Борисполь Москва-Киевъ-Воронежъ железная дорога 17 верствъ; пристань Переяславъ 40 верствъ; почтовое отделение Борисполь 17 верствъ; разстояние отъ Консистерии 310 верствъ, отъ благочинного 20 верствъ.

Священникъ Григорий Филипповъ Голобородько, Александръ Иоанновъ Прочаевъ, псаломщикъ — диаконъ Михаилъ Владимировъ Дубняковъ, псаломщикъ Василий Васильевъ Демчинский; церковный староста Михаилъ Михайловъ Гопкало» [96, с. 190].



Цебер. Середина XX ст., с. Вишеньки.

«**Села Рогозовъ** Николаевская церковь, деревянная, на каменномъ фундаменте, съ такою же колокольнею, холодная, построена въ 1892 г.; церковная сторожка; въ приходе школа грамоты и земская школа; земли церковной 62 дес., въ томъ числе подъ погостомъ 1 дес., ружной 50 дес.; жалованья въ годъ священнику 120 руб., псаломщикамъ 1-му 36 руб., 2-му 30 руб.; церковь отъ Консистерии въ 300 верстахъ.

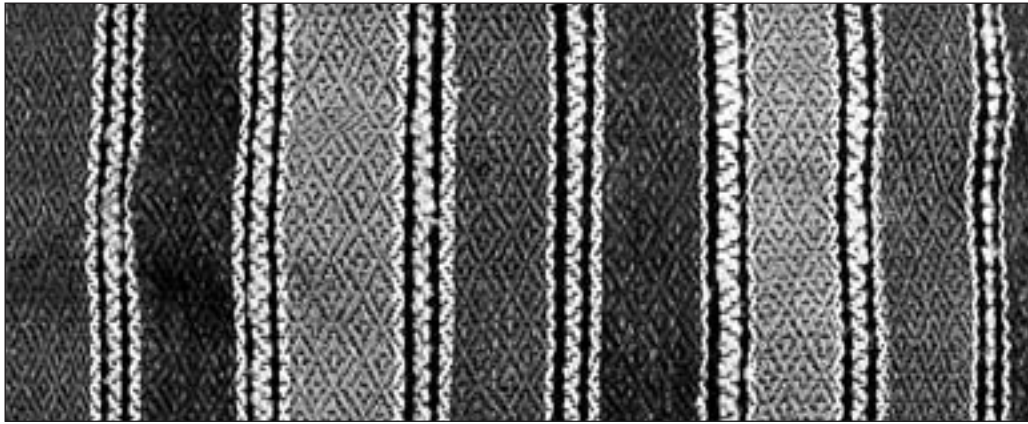
Прихожанъ 1532 д.м.п. и 16-8 д.ж.п.

Священникъ.

Псаломщики: Савватий Димитриевъ Верещакинъ — въ должности 1857 г., стихарь 1861 г. Василий Иоанновъ Яновский — въ должности 1890 г.

Церковный староста козакъ Павелъ Саввинъ Братусь» [82, с. 444—445].

«**с. Рогозовъ**. Николаевская церковь, деревянная, въ одной связи съ такою же колокольней, холодная, построена 1892 г.; женская церковно-приходская школа; жалование священнику 1-му 120 р., псаломщику 1-му 36 р.; 2-му 30 р.; ружной



Фрагмент тканого рядна початку ХХ ст. Сімейна реліквія Савон Віри, с. Вишеньки.

землі 50 дес.; прихожань мещань 20, казаковь 2378, крестьянь 482; станция Борисполь Москва-Киевъ-Воронежъ железная дорога 18 верствъ; пристань Ржищевъ 9 верствъ; почтовое отделение Борисполь 18 верствъ; расстояние отъ Консистории 300 верствъ, отъ благочинного 19 верствъ.

Священникъ Феодоръ Алексиевичъ Списовский, Иоаннъ Митрофановъ Баровский, псаломщикъ — диакъ Василий Иоанновъ Яновский, псаломщикъ Иоаннъ Тимофеевъ Богацкій; церковный староста казакъ Василий Стефановичъ Дремлюга» [98, с. 197].

«**Местечка Воронькова** Рождество-Богородичная церков, деревянная, съ такою же отдельною колокольнею, холодная, построена въ 1731 г. Частично на средства Епискода Переяславскаго и Бориспольскаго Арсения Берло; церковная библиотека; церковно-приходская школа въ память чудеснаго избавления Его Императорскаго Величества Государя Императора Александра III и Его Августейшаго Семейства 17 октября 1888 г. отъ опасности; земли ружной 35 дес.; жалованья въ годъ священнику 140 руб., псаломщикамъ 1-му 53 руб., 2-му 36 руб.; церковь отъ Консистории въ 300 верстахъ.

Прихожань 1888 д.м.п. и 1873 д.ж.п.

Въ приходе деревня Жеребятинь.

Священникъ Иоаннъ Феодоровъ Григоровичъ — въ сане священника 1866 г., скуфія 1886 г.

Псаломщики: Иоаннъ Іаковлевъ Ващенко — въ должности 1874 г. и Іаковъ Григоровичъ Каневский — въ должности 1897 г.

Церковный староста казакъ Филиппъ Емелиановъ Ильченко» [85, с. 460].

«**Местечка Воронькова** Михайловская церков, деревянная, вместе съ колокольнею, холодная, построена въ 1787 г.; церковная библиотека; въ приходе женская церковно-приходская и земская школы; церковный домъ; земли церковной 7 дес. 496 кв. саж., въ томъ числе 496 кв. саж. усадебной, ружной 63 дес.; сенокосной земли, въ общемъ владении однихъ священниковъ обеихъ Вороньковскихъ церквей, 3 дес.; жалованья въ годъ священнику 120 руб., псаломщикамъ 1-му 36 руб., 2-му 30 руб.; церковь отъ Консистории въ 300 верстахъ.

Прихожань 1281 д.м.п. и 1282 д.ж.п.

Священникъ Иоаннъ Павловъ Романицький — въ сане священника 1867 г., камилавка 1898 г.

Псаломщики: Иоаннъ Иоанновъ Списовський — въ должности и стихарь 1864 г. и Доримедонтъ Никифоровъ Вишневский — въ должности 1861 г.

Церковный староста казакъ Дмитрий Самуиловъ Придатко» [86, с. 461].

«**м. Вороньковъ.** Михайловская церков, деревянная, въ одной связи съ колокольней, холодная, построена 1787 г.; женская церковно-приходская школа; жалование священнику 117 р. 60 к., псаломщику 1-му 35 р. 28 к., 2-му 29 р. 40 к., ружной земли 63 дес.; прихожань привелигированнаго состоянія 54, мещань 42, казаковь 2508, крестьянь 407; деревня 1 въ 1 верстве; станция Борисполь Москва-Киевъ-Воронежъ железная дорога 18 верствъ; пристань Триполье 8 верствъ; почтовое отделение Борисполь 15 верствъ; расстояние отъ Консистории 330 верствъ, отъ благочиннаго 4 верствъ.

Священникъ Иоаннъ Павловъ Раманицький, псаломщикъ Кононъ Никифоровъ Сапко, Доримедонтъ Никифоровъ Вишневский, церковный староста Гордий Григорьевъ Журбасъ» [92, с. 183–184].

«**м. Вороньковъ.** Рождество-Богородичная церков, деревянная, съ такою же отдельною колокольней, холодная, построена 1733 г.; церковно-приходская школа; квартира священника 5 комнат 401 куб. арш.; жалование священника 137 р. 20 к.,



Дерев'яна скриня початку ХХ ст., с. Вишеньки.

псаломщикъ 1-му 51 р. 94 к.; 2-му 35 р. 28 к.; ружной земли 35 дес.; прихожань привелигированнаго состоянія 142, мещань 58, казковь 2055, крестьянь 2009; деревня 1 въ 3 верстахъ; станция Борисполь Москва-Киевъ-Воронежъ железная дорога 18 верствъ; пристань Триполье 10 верствъ; почтовое отделение Борисполь 18 верствъ; расстояние отъ Консистории 350 верствъ, отъ багочиннаго 4 верствы.

Священникъ Антоний Иоанновъ Писнячевский, псаломщикъ — диакъ

Симеонъ Прокопиевъ Юрченко, псаломщикъ Іаковъ Григорьевъ Каневский, церковный староста Дмитрий Иоанновъ Носко» [93, с. 184].

Професійно-ремісничя освіта на Бориспільщині в ХІХ ст. та першій половині ХХ ст. була невід'ємною складовою життя селян та міщан, вибудовувалась на народних традиціях, що сягали сивої давнини та передавалась із покоління в покоління.

Жіночі школи Бориспільщини

Традиції жіночої освіти в Україні сягають глибокої давнини, зокрема, дохристиянських часів. Певні ознаки жіночих шкіл історики знаходять в період трипільців, скіфів та інших племен. Першою офіційно створеною дівочою школою вважається відкрите в 1086 році в Києві при Андріївському монастирі дівоче училище, де навчали дівчаток читати, писати, рахувати, співати та шити. Ініціатором створення цього навчального закладу була сестра Володимира Мономаха Анна.

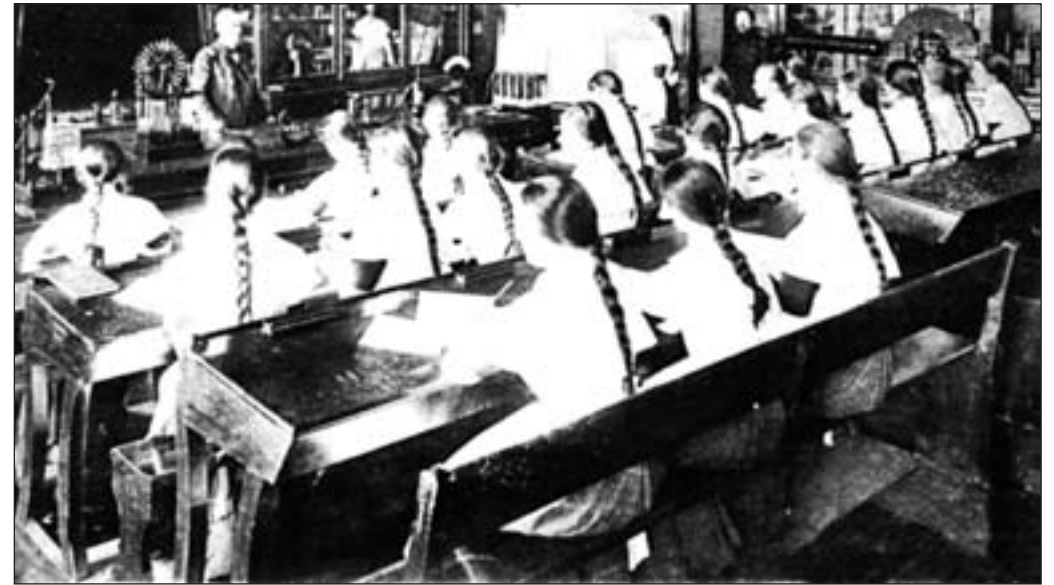
Але жіноча освіта протягом наступних багатьох століть залишалась недоступною майже для всіх жінок.

На Бориспільщині початкові жіночі навчальні заклади почали створюватись в XIX ст. Але не зважаючи на це, рівень освіти серед жінок впродовж XIX ст. був дуже низьким. Це засвідчує перепис населення 1897 року, за яким в Полтавській губернії письменних жінок було лише 4,1% [218, с. 141].

Кількість церковнопарафіяльних шкіл і шкіл грамоти для дівчат в Полтавській губернії в кінці XIX ст. збільшувалась із року в рік. До 1891 року таких шкіл було 10, в 1892 році їх число зросло до 69, а в 1894 році їх налічувалось вже 93, в тому числі одна двокласна, 60 однокласних церковнопарафіяльних і 32 школи грамоти. Загальна кількість дівчат 1893/1894 навчального року, що навчалися в усіх школах Полтавської губернії була 4193; в тому числі у жіночих церковнопарафіяльних —



Гімназистки, XIX ст.



Учениці жіночої школи.

1639, школах грамоти — 503 і змішаних — 2060. Відкриттям жіночих шкіл переймався єпископ Полтавський і Переяславський Іларіон. Завдяки йому губернське земство щорічно з 1892 року відпускало по 3000 карбованців на підтримку цих шкіл: по 100 карбованців на кожен [111, с. 95–96].

В 1895 році на Бориспільщині були такі жіночі навчальні заклади при церквах:

«Списокъ женскихъ церковно-приходскихъ школъ и школъ грамоты Полтавской Епархии, съ показаніемъ лицъ, заведующихъ и обучающихъ въ нихъ» [111, с. 114, 124].

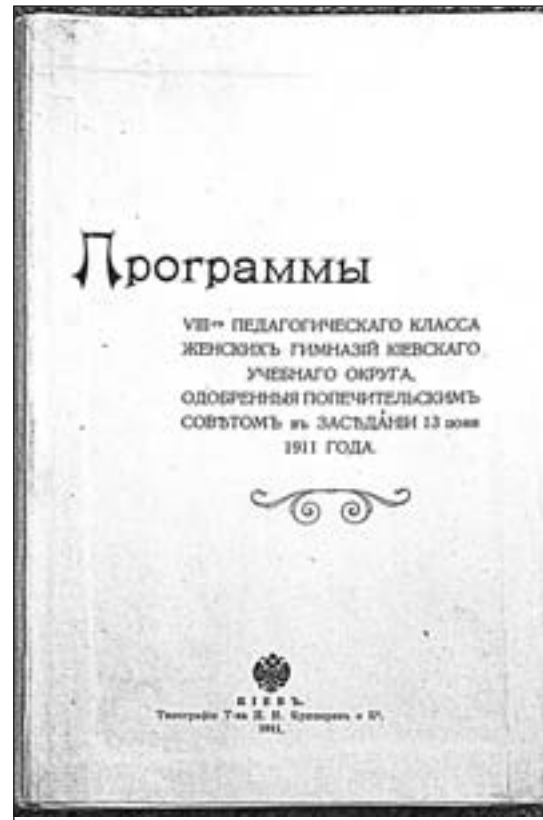
<p>м. Борисполя, при Рождество-Богородичной церкви, съ 1891 г.</p>	<p>Законоучитель священникъ Александръ Опришко, окончивший курсъ духовной семинарии, съ 1891 г. Учитель псаломщикъ Василий Опришко, окончивший 2-хъ классное городское училище, съ 1891 г.</p>
<p>мес. Воронькова, при Михайловской церкви, съ 1893 г.</p>	<p>Законоучитель священникъ Іоаннъ Романицкий, окончивший курсъ духовной семинарии, съ 1893 г. Учительница дочь священника Антонина Романицкая, окончившая Киевскую Фундуклеевскую женскую гимназію, съ 1893 г.</p>
<p>с. Сошникова, при Михайловской церкви, съ 1893 г.</p>	<p>Законоучитель священникъ Андрей Андриевский, изъ средняго отделения духовной семинарии, съ 1893 г. Учитель псаломщикъ Лаврентій Верещакинъ, окончивший дух. училище, съ 1893 г.</p>

В 1904 році Полтавські єпархіальні відомості дають більш детальну картину жіночих шкіл Бориспільщини:

«Доклад Его Преосвященству, Пресвятейшему Илариону, Епископу Полтавскому и Переяславскому, Епархиального Наблюдателя церковныхъ школъ, Протоиерея Иустина Ольшевскаго, съ резолюціями Его Преосвященства на сторонах.

Переяславский уездъ.

с. Старое (2 благочинный округъ). Женская церковно-приходская школа помещается въ не совсемъ удобной причтовой хатѣ. Заведующий священникъ Евфимій Савинскій, законоучитель — сынъ его диаконъ Захарія Савинскій, учительница — Параскева Гладкая; попечительница школы — землевладелица Н.М.Подорожкина. Обучаются 32 девочки и посещаютъ школу все. Посильно делаютъ дело. Школьное помещение здесь и малопоместительно и неудобно; поэтому необходимо возбудить дело о постройке. Данныя для постройки школы следующие. При церкви имеются запасныя деньги свыше полутора тысячи рублей; есть церковная земля въ количестве свыше семи десятинъ, дающая ежегодно доходу 600 руб.; и госпожа попечительница готова помочь въ этомъ деле. Поэтому здесь и можно, и должно безотлагательно устроить нарочитый школьный домъ. Священникъ въ теченіи несколькихъ летъ обещаетъ позаботиться устройствомъ школы, а между темъ ничего не предпринимаетъ. Пора приниматься за дело.



Програми VIII-го педагогічного класу жіночих гімназій, 1911 рік.

с. Рогозовъ (2 благочинный округъ), женская школа грамоты. Обучается 36 девочекъ. Законоучитель священникъ Феодоръ Спировскій, учитель псаломщикъ Василий Яновскій. При усердии учителя, можно поднять эту школу до уровня правильной церковно-приходской школы, если священникъ надлежаще посещать будетъ законоучительские уроки. Между темъ по классному журналу видно, что законоучительское дело ведетъ учитель. Школа эта помещается въ церковной сторожке, между темъ здесь есть возможность устроить нарочитое вполне приспособленное школьное зданіе. Здесь есть церковная земля количествомъ свыше шести десятинъ, которая ежегодно даетъ доходу 800 рублей. Состоявшимся въ прошломъ году переводомъ въ Рогозовъ изъ с. Бубнова, после службы въ с. Бзовъ, священнику Спировскому оказана особая Архипастырская ми-



Гімназистки із виховательками.

лость, и онъ имеетъ въ этомъ сугубое побужденіе порадеть о церковной школе.

с. Глубокое (5 благочинный округъ). Смешанная школа грамоты существуетъ третій годъ и помещается въ церковной сторожке. Если перестройкой расширить эту сторожку, то выйдетъ удовлетворительное помещеніе. При осмотрѣ даны соответствующіе советы заведующему школой. Обучается здесь детей 44 человека, и въ томъ числѣ 19 девочекъ; при обозрѣнии школы (14 марта) на лицо было 33 человека. Законоучитель школы священникъ Стефанъ Трипольскій, онъ же попечитель школы, онъ же местный окружный благочинный; учитель Мефодій Коржъ, питомецъ двухкласснаго городского училища. Школа въ учебномъ отношеніи окрепла и представляетъ собою два отдѣленія — младшее и среднее. Мною даны советы по преподаванію каждаго учебнаго предмета. Попечитель прилагаетъ заботу о своей школе. Въ теченіи 1902 года онъ пожертвовалъ на школу лично отъ себя и отъ своей жены свыше 150 руб. Теперь онъ на свои средства устроилъ вблизи церкви лавку, и доходъ отъ сдачи этой лавки въ аренду онъ навсегда определилъ въ пользу своей церковной школы, при чемъ заведываніе лавкой, какъ церковнымъ имуществомъ, передано церковному старостѣ. До приобретения для школы книги Бухарева «Житія святыхъ», Стефанъ самъ попытался по Четимъ-Миняемъ кратко изложить въ особую тетрадь житія соименныхъ учащимся детямъ святыхъ, каковая тетрадь и мною просмотрѣна. Заведующий и попечитель желаетъ къ новому учебному году преобразовать свою школу въ церковно-приходскую, — подобаешь.

с. Борисполь (5 благочинный округъ). При Рождество-Богородичной церкви женская церковно-приходская школа помещается въ собственномъ домѣ возле церкви, просторно. Учащихся девочекъ 108 по записи, на лицо 75; выпускныхъ

10 девочекъ. Заведующий школою — местный настоятель протоиерей Василий Раевский; къ законоучительскому делу привлеченъ изъ соседняго Борисоглебскаго прихода священникъ Феодоръ Красина, который по новости еще не успелъ вступить въ исполнение этихъ обязанностей; учительница Лидия Красина, помощница ея П.Ещенко. По Закону Божию прошли положенные курсы, занималась учительница. Та же учительница Красина преподаетъ пение и другие предметы. Дело делается. По церковно-славянской грамоте дело поставлено неправильно: не только въ старшемъ, но и въ среднемъ отделении для упражненій выданы детямъ св. Евангелія; учебной же книги Ильминскаго для средняго отделения не имеется въ потребномъ количестве. И дети треплютъ св. книгу языкомъ и руками... Псалтирей тоже почему то совсемъ нетъ въ школе. Учительница очень усердна, весьма много трудится со всемъ возможнымъ для ея условий успехомъ, но нетъ ей пастырскаго руководства и помощи. Чрезвычайно старанный порядокъ: протоиерей Раевский есть настоятель церкви, благочинный и членъ уезднаго отделения, но состоитъ законоучителемъ не въ собственной церковно-приходской школе, а состоитъ законоучителемъ и наставникомъ славянскаго языка въ чужомъ земскомъ училище; между темъ въ школу, которая при его церкви, приходится привлекать для исполнения законоучительскихъ обязанностей священника изъ чужого прихода. Мало того, — настоятель состоитъ наставникомъ славянскаго языка въ чужомъ училище, а въ его собственной школе совсемъ нетъ Псалтирей, нетъ другихъ учебныхъ книгъ по славянской грамоте, а между темъ онъ, какъ членъ отделения, находится у источника, откуда можно и должно получать учебныя книги для церковныхъ школъ. Кажется, более сообразно съ существомъ дела и поучительнее для окружающихъ молодыхъ священниковъ — было бы, если бы протоиерей отдалъ себя родной церковной школе, а преподавание въ чужомъ училище предоставилъ инымъ силамъ свободнымъ. Мною на месте даны указания относительно занятий по церковно-славянской грамоте и относительно того, кому и когда можно при классныхъ занятіяхъ дать въ руки ту святую книгу, чтение которой наша церковь предвѣряетъ нарочитыми возгласами — «И о сподобитися намъ... премудрость, прости... вонмемъ».

Тамъ же. Женская церковно-приходская школа при Архистратиго-Михайловской церкви помещается въ церковномъ доме, где и квартира для одного изъ членовъ причта. Законоучитель священникъ Феодоръ Житецкий, учитель диаконъ Никита Опришко, учитель пения псаломщикъ Афанасій Несветъ. Обучается 42 девочки; на лицо было 38. По Закону Божию старшія прошли все положенное, среднія учатъ притчу о богатомъ и Лазаре; успехи у детей есть, но среднимъ можно пожелать более сознательности и разума. По церковно-славянской грамоте имеются потребныя книги; старшія понемногу переводятъ, а среднія слабы въ переводахъ по учебной книге Ильминскаго. Въ занятіяхъ по изученію русскаго правописанія нужно тверже выдерживать последовательность учебника Некрасова. Торговыхъ счетовъ не имеется, и въ устномъ счете дети слабы. Рукоделиемъ занимается жена диакона, — необходимо аккуратно вести занятія и выполнять программу. Поютъ очень стройно: дети вполне хорошо исполнили при мне «Господи возвахъ» на 3 гласъ и «Спаси Господи люди Твоя» по нотному обиходу. При готовности и усердіи учащихся здѣсь не трудно будетъ восполнить недостающее» [208, с. 113–116].



Гімназистка.
Кінець XIX ст. — початок XX ст.

Про відкриття жіночих шкіл на Бориспільщині періодично писали в Переяславських єпархіальних відомостях:

«Объ открытии церковно-приходскихъ школъ и школъ грамоты

Церковно-приходския школы открыты:

б) При Михайловской церкви **местечка Воронькова**, Переяславскаго уезда, священникомъ Іоанномъ Романицкимъ съ 8 декабря 1893 года открыта женская церковно-приходская школа; помещеніе для школы — две комнаты — обведено бесплатно козакомъ Іоанномъ Срибнымъ, впредь до устройства обственнаго помещенія скамьи и учебныя принадлежности пожертвованы Киевскимъ купцемъ уроженцемъ той же местности Корнилиемъ Кандашомъ; обязанность законоучителя и наблюдателя за школою принялъ на себя священникъ Романицкій, учительницы дочь его Антонина, окончившая курсъ Киевской гимназии, и учителя пения сынъ козака Іоаннъ Коноваль, все лица занимаются бесплатно.

Резолюцією Его Пресвященства на донесеніи объ этомъ благочинного священника Василя Раевскаго 15 января 1894 года сказано: «Богъ благословить новооткрытую школу; поименованныя лица утверждаются въ должностяхъ, а оказавшему пожертвование и давшему квартиру выражается благодарность» [197, с. 159–160].

В 1894 році в с. Старому була відкрита однокласна жіноча церковнопарафіальна школа. Попечителемъ церковної однокласної школи була місцева пані Подорожкіна Надія Михайлівна. Школа була розташована в будинку під солом'яним дахом біля подвір'я місцевої церкви. В цьому будинку в маленькій кімнаті жила вчителька, а в більшій кімнаті велось навчання.

За ініціативою Подорожкіна К.І. та його дружини Подорожкіної Н.М. за гроші заводу та церкви в 1911 році була збудовано нове приміщення жіночої школи. Вона збереглась до 90-х років XX ст. (На території школи знаходяться будинки автошколи).

Завідуючим школою з дня її заснування був священник Єфімій Савінський. Законоучитель був диякон Савінський Захарій, який здобув освіту в духовній школі м. Переяслава.

Вчителькою працювала — Гладка Параска Гаврилівна, яка здобула освіту в Полтавській епархіальній школі.

Приймали до школи дівчат села православної та іудейської віри. В різні роки в жіночій школі с. Старого навчалась така кількість дітей:

	Навчалось	Закінчило		Навчалось	Закінчило
1894 рік	9	-	1904 рік	30	3
1895 рік	17	2	1905 рік	30	3
1896 рік	16	2	1906 рік	37	5
1897 рік	20	-	1907 рік	37	4
1898 рік	23	3	1908 рік	39	3
1899 рік	35	3	1909 рік	36	-
1900 рік	26	3	1910 рік	39	4
1901 рік	33	2	1911 рік	40	5
1902 рік	30	4	1912 рік	42	4
1903 рік	32	2	—	—	—

Отже хронологія відкриття жіночих навчальних закладів на Бориспільщині була така:

- В м. Борисполі при Різдово-Богородицькій церкві — 1891 рік;
- В м. Борисполі при Архистратиго-Михайлівській церкві — (дата невідома).
- В м. Воронькові при Михайлівській церкві — 1893 рік;
- В с. Сошникові при Михайлівській церкві — 1893 рік;
- В с. Старому — 1894 рік;
- В с. Любарцях при Архистратиго-Михайлівській церкві — (дата невідома).
- В с. Рогозові при Миколаївській церкві — (дата невідома).
- В с. Глибокому — (дата невідома).

В 1897 році при деяких жіночих школах Бориспільщини відкривались курси рукоділля: «Рукодельныя занятія, по отчетамъ уездныхъ отделений, въ настоящемъ году были въ 26 женскихъ школахъ, именно: Вороньковской, Бориспольской и Борисо-Глебской Переяславскаго уезда» [199, с. 104].

Окрім жіночих шкіл на Бориспільщині були змішані заклади, де навчались і дівчатка, і хлопчики. В XIX ст. в Борисполі успішно діяла змішана гімназія, яка давала дуже ґрунтовні знання. Про навчання в ній згадує дочка відомого українського мецената Євгена Чикаленка — Галина Чикаленко — Келлер у листі до батька від 16 лютого 1920 р. з Швейцарії писала: «В Борисполі я вчила французької мови в

мішаній українській гімназії, так що маю навіть досвід, крім того, вже півтора року працюю тут як перекладчик на французьку мову для преси...» [4; 42, с. 264].

В Любарцях діяла також змішана церковнопарафіяльна школа при Архистратиго-Михайлівській церкві.

Разом з тим в XIX ст. в Борисполі діяв жіночий приватний пансіон Карла фон Кремера для дівчат, про закінчення якого в 1870 році згадує Г. Берло [4; 12; 127–129; 154; 236–237]. Пансіон діяв за загальними правилами.

Зокрема, навчання в пансіоні продовжувалось цілий рік за винятком деяких святкових і вихідних днів. Дівчата в ньому перебували цілодобово. Щоденно проводилось по чотири уроки, з яких два — до обіду і два — після. Всі додаткові курси читались у вільний від основних занять час. До 1838 року час літніх канікул (вакацій) визначався особливим договором в кожному закладі окремо. Постановою попечителя Київського навчального округу від 24 лютого 1838 року для літніх канікул офіційно встановлювався період з 1 липня по 15 серпня. У кінці навчального року у всіх приватних навчальних закладах у присутності місцевого училищного керівництва проводились відкриті випробування. Фізичних покарань в пансіоні не було. Офіційно дозволеними засобами виховного впливу в цьому закладі вважались зауваження, догани, погрози, різного роду позбавлення (окрім їжі, руху, навчання), примус і присоромлення. Але при цьому потрібно було звертати увагу на мотиви, які спонукали дівчину до конкретного негативного вчинку.

Приватний жіночий пансіон складався з трьох класів і мав шестирічний курс навчання.



Урок рукоділля в жіночій школі.

У пансіоні викладались: Закон Божий греко-російського і римо-католицького віросповідувань, російська мова і словесність, французька, німецька та польська мови, загальна історія і географія, російська історія та географія, арифметика, чистописання, малювання, музика, співи, танці і рукоділля. За бажанням батьків учениць могли звільняти від вивчення польської мови, однієї з іноземних і співів. Додатково в пансіоні вивчались: богослів'я в короткому огляді, англійська та італійська мови, скорочений варіант природничої історії та деякі найголовніші поняття з фізики. Вихованкам, які завершували повний курс, видавалось свідоцтва на право викладання у приватних домах письма (російського й іноземного) та арифметики [105, с. 60–67].

На уроках Закону Божого у першому класі учениці пансіону вивчали Священну історію, а у двох наступних — Катехізис. З російської мови у перший рік навчання вихованки вправлялись у читанні російською і старослов'янською мовами та знайомились з основами етимології. У другому — продовжували вчити етимологію, засвоювали граматику та займались декламацією. У третьому — вдосконалювали правопис, вивчали синтаксис та особливості листування. Нумерація, чотири основні математичні дії над простими числами та усний рахунок складали суть арифметики першого класу. У другому класі дівчата практикувались у виконанні дій з іменованими числами та удосконалювали усний рахунок, а в третьому — вивчали дробі.

Жіночі школи на Бориспільщині стали більш доступними для дівчаток на початку ХХ ст. та успішно розвивались впродовж першої половини ХХ ст. Згодом, в часи радянської влади такі навчальні заклади припинили своє існування, оскільки загальноосвітні школи передбачали навчання в них як хлопчиків, так і дівчаток.



Урок в жіночій школі.

Народні читання XIX – початку ХХ століття

Кінець XIX початок ХХ століття відзначився не тільки сплеском відкриття бібліотек, нових закладів освіти та будівництвом нових приміщень шкіл. Досить поширеним явищем ставали народні читання. Їх організовували і громадські діячі, і церковнослужителі, і вчителі.

В Полтавських єпархіальних відомостях періодично з'являлись повідомлення про відкриття таких читань в різних селах.

«Объ открытии народных чтений»

Переяславскимъ уезднымъ комитетомъ попечительства о народной трезвости устроены въ м.Воронькове, Переяславскаго уезда, народныя чтения съ световыми картинами; чтения будутъ вести следующие лица: дворянинъ Сергей Георгиевичъ Слюсаревский, жена коллежскаго ассесора Ефросиния Николаевна Слюсаревская, дочь священника Антонина Ивановна Романицкая, окончивший университетъ Александръ Ивановичъ Григоровичъ, учитель Антонина Мойсеевна Варфоломеева и земский фельдшеръ Евфимъ Никитичъ Чепцовъ.

Резолюцією Его Пресвященства, Пресвященнейшаго Илариона, Епископа Полтавскаго и Переяславскаго на сообщении объ этомъ г. Полтавскаго Губернатора, отъ 11-го июля сего года, сказано: «Сообщить начальнику губернии о безпрепятственности къ открытию народныхъ чтений, подъ наблюдениемъ священника Иоанна Романицкаго, которому своевременно дать знать о семъ» [207, с. 710].

«Известия и объявления.
Объ открытии бесплатныхъ библиотекъ — читалень.

Бесплатныя библиотеки-читальни открыты въ селе Рогозове, Переяславскаго уезда, съ поручениемъ заведывания оною псаломщику Савватию Верещакину, въ селе Лехновке, того же уезда, съ поручениемъ заведывания священнику Александру Гречановскому.

Резолюцією Его Пресвященства на сообщении объ этихъ библиотекахъ Полтавскаго Губернатора, отъ 24 Января сего года, сказано: «Сообщить о безпрепятственности» [206, с. 176].

В 1863 році у Києві в серії «Для народного читання» вийшла перша збірка байок Глібова.



В 1863 році у Києві в серії «Для народного читання» вийшла перша збірка байок Глібова.

«ИЗВЕСТИЯ И ОБЪЯВЛЕНИЯ.

ОБЪ ОТКРЫТИИ БЕСПЛАТНОЙ НАРОДНОЙ ЧИТАЛЬНИ

Бесплатная народная читальня открыта въ селе Иванковомъ, Переяславскаго уезда.

Резолюцією Его Преосвященства на отношении объ этомъ г. Полтавскаго Губернатора, отъ 17 Мая сего года, сказано: «Надзоръ за библиотекою поручается священнику Владимиру Тарасевичу» [205, с. 445].

Цікавим є детальний опис народних читань в с. Глибокому в 1901 році.

«Чтения о Св. Земле въ с. Глубокамъ Переяславскаго уезда.

Съ благословенія Его Преосвященства, Преосвященнейшаго Илариона, Епископа Полтавскаго и Переяславскаго, въ минувшемъ великому poste устроены были чтения о Святой Земле въ селе Глубокомъ, Переяславскаго уезда. Чтения вель учитель местной школы грамоты, пожизненный членъ сотрудникъ Палестинскаго Общества, Ф.С. Трипольский.

4 марта, по окончаніи Божественной литургіи, въ Покровской церкви с. Глубокаго организаторомъ чтеній сказано было краткое поученіе, въ конце котораго проповедникъ сказалъ, что онъ въ ряде собеседованій познакомить слушателей съ Палестиной — землей освященной стопами Самого Господа нашего Иисуса Христа. После поученій приходскимъ священникомъ совершенъ былъ молебень, съ провозглашеніемъ многолетія Государю Императору, Августейшему Председателю Палестинскаго Общества Великому Князю Сергію Александровичу и всему Царствующему Дому, Святейшему Правительствующему Синоду и Преосвященнейшему Илариону — Председателю Полтавскаго Отдела Общества. На первый разъ прочтена была, изданная Советомъ Палестинскаго Общества, беседа Преосвященная Макарія — о Святой Земле и Императорскомъ Православномъ Палестинскомъ Обществе.

11 марта после литургіи предложено было второе чтеніе о русскомъ паломничестве въ Палестину — по брошюре протоіерея Д. Дмитревскаго. Чтеніе закончено было общимъ пениемъ: «Достойно есть».

18 марта после вечерни состоялось третье чтеніе. Прочтены были беседы священника Попова — «Путь отъ Одессы до Іерусалима» и «Іерусалимъ и его ближайшія окрестности». После чтенія слушатели приглашены были въ церковную школу, стоящую на погості, где имъ, при помощи волшебнаго фонаря, показаны были, соответствующія чтенію, картины.

25 марта было устроено четвертое и последнее въ великому poste чтеніе. Прочтено было описаніе Святой Земли по брошюрамъ священника Н. Попова: 9, 10 и 11 беседы изд. Палестинск. Общ. После чтенія и на этотъ разъ такъ-же, какъ и 18 марта, слушатели отправились въ церковную школу, где показаны имъ были иллюстрирующія чтеніе картины.

Кроме этого учителемъ Ф.С. Трипольскимъ, после предварительнаго ознакомленія учениковъ съ Палестиной и выясненія ея значенія для христіанъ, вечеромъ 13-го марта въ школьномъ зданіи показано было, при посредстве волшебнаго фонаря, несколько картинъ детямъ. При появленіи на экране портрета Государя Импера-

тора, все дети встали и пропели: «Спаси Господи, люди Твоя». Затемъ показанъ былъ портретъ Государыни Императрицы и следующія картины: «Яффа, Русское подворье, Входъ въ храмъ Воскресенія, Камень Миропомазанія, часовня Гроба Господня, Гробъ Господень, Голгофа, Порогъ Судныхъ вратъ, Гора Елеонская, Гефсиманская пещера, Русское место на Елеоне и Горница Тайной Вечери».

Въ томъ-же школьномъ помещеніи 24 марта, накануне Вербнаго Воскресенія, когда дети пришли въ церковь на вечернее богослуженіе, имъ снова показаны были только что перечисленные картины и еще новый: «Царское семейство, Вифлеемъ, Пещера Рождества, Дубъ Мамврійскій, Горня, Пещера Лазаря, Іорданъ, Мертвое море, Монастырь Св. Саввы, Фаворъ, Источникъ Богородицы, Церковь Благовещенія, Тиверіада, Благовещеніе Пресвятыя Богородицы, Входъ въ Іерусалимъ, Страданія Господа и Воскресеніе Іисуса Христа».

13 и 24 марта школьникамъ розданы были, присланные изъ Отдела, Палестинскіе листки, раздавались Палестинскіе листки и взрослымъ слушателямъ после каждаго чтенія.

Прихожане села Глубокаго усердно посещали устраиваемыя для нихъ чтенія, выслушивали ихъ съ глубокимъ вниманіемъ, съ умиленіемъ смотрели на виды Гроба Господня, Голгофы и др.; такъ-же охотно читали они и данные имъ Палестинскіе листки, и такъ какъ на листкахъ есть священныя изображенія, то многіе прибивали ихъ на видныхъ местахъ въ своихъ домахъ.

Отъ души приветствуемъ добрый починъ учителя Трипольскаго, и желаемъ, чтобы его примеръ нашель себе подражателей, такъ какъ православный русскій народъ издревле тяготеетъ къ Святой Земле и всегда имель и имеетъ искренне желаніе послушать о ней» [18, с. 634—636].

Також в м. Борисполі в кінці ХІХ ст. народні читання організував місцевий лікар С.А.Бахницький. Це були здебільшого читання на українську тематику. В них завжди брав участь народний бориспільський хор, створений Антоном Федоровичем Калитою, великим українським патріотом, що народився в Борисполі в 1874 році в заможній українській родині. Композитор Микола Лисенко називав його «апостолом правди і науки».

Саме апостолами правди і науки можна назвати тих, хто через народні читання доносив народу світло знань, особливо про Україну.



Картина Богданова-Бельського «Хлопчик біля дверей».

Оцінювання знань учнів XIX – початку XX століття

У XVIII, на початку XIX ст. рівень знань учнів оцінювався не бально, а словесно. Як свідчать архівні документи Бориспільщини, велись спеціальні журнали, де була графа «Кто в науке понятен и непонятен» [226, с. 527–542].

В ньому вчителем робились такі записи: «Понятен», «Средствен», «Посредствен», «Не понятен». Це була фактично чотирибальна система.

Наприкінці XIX ст. – до 1917 р. у початкових і середніх навчальних закладах використовувалася 5-бальна система оцінювання, запроваджена в 1837 р. У державних закладах оцінювання знань учнів регламентувалося нормативною базою, а в приватних – документами як державного, так і регіонального рівнів.

Успіхи учнів визначалися оцінками: «5» – відмінно, «4» – добре, «3» – задовільно, «2» – незадовільно й «1» – погано. Така система перетворювалася на 5-бальну, тому що поряд з оцінками існували позначки – «плюси» й «мінуси». Наприклад, учителі ставили дітям оцінки «5-», «4+», «4-» і т. д. Особливо складною була система проміжних ступенів на межі між трійкою і двійкою.

У Бориспільській гімназії, як і в інших середніх закладах царської Росії, використовувалася словесна й цифрова форми оцінок. Практикувалася словесна оцінка з поясненнями того, в чому саме виявилася неуспішність або як узагалі учень засвоює предмет. Іноді такі відгуки перетворювалися у детальну характеристику знань, розвитку та ставлення до справи учнів. У дипломах та атестатах про закінчення навчального закладу також виставлялася словесна оцінка: «відмінно», «вельми добре», «дуже добре», «добре», «досить добре», «посередньо» і «слабо» [146, с. 87].

Слід зазначити, що вчителі вели класні журнали (попечителі округів розсилали їх у навчальні заклади на початку навчального року), в яких виставляли оцінки, одержані учнями за знання на уроці і за поведінку (оцінка виставлялася в кінці тижня) [161, с. 156, 158–159].

У навчальних закладах окресленого періоду використовувалися різні форми оцінювання навчальних досягнень учнів, зокрема робота на уроці, екзамен тощо. Деякі школи відмовлялися від оцінок на уроці, а виставляли їх за місяць, чверть і рік. Виставляючи оцінку під час уроку, вчитель керувався такими критеріями: якщо учень знав усе досконало, умів відрізнити головне, а також повідомити подробиці й деталі вивченого, утримував у своїй пам'яті раніше прочитане й пояснення вчителя, відповідав на його заперечення, чим показував, що говорить свідомо, то він одержував «відмінно»; якщо ж учень відповідав добре і свідомо, але з невеликими недоліками в зовнішній стороні відповіді, то отримував «вельми добре»; а якщо відповідав на уроці з деякими недоліками у змісті стосовно подробиць і деталей, то міг дістати «дуже добре»; щоб одержати «добре», необхідно було знати зміст уроку, мати незначні знання подробиць, а недоліки у викладі зовсім не бралися до уваги; якщо ж у відповідях траплялися вже деякі недоліки і щодо змісту уроку, то ставилось «досить добре»; при значних неточностях у знаннях відповідь



Одне з приміщень Сошниківської школи, споруджене на початку XX ст. Світлина 2014 року.



Хата для вчителів на території Сошниківської школи, споруджена на початку XX ст. До кінця XX ст. тут жили педагоги. Світлина 2015 року.

вважалася «посередньою»; а «слабо» ставили в тому разі, якщо учень зовсім не знав змісту уроку, а тільки дещо з деталей, несуттєве, що випадково запало в його пам'яті [233, с. 63].

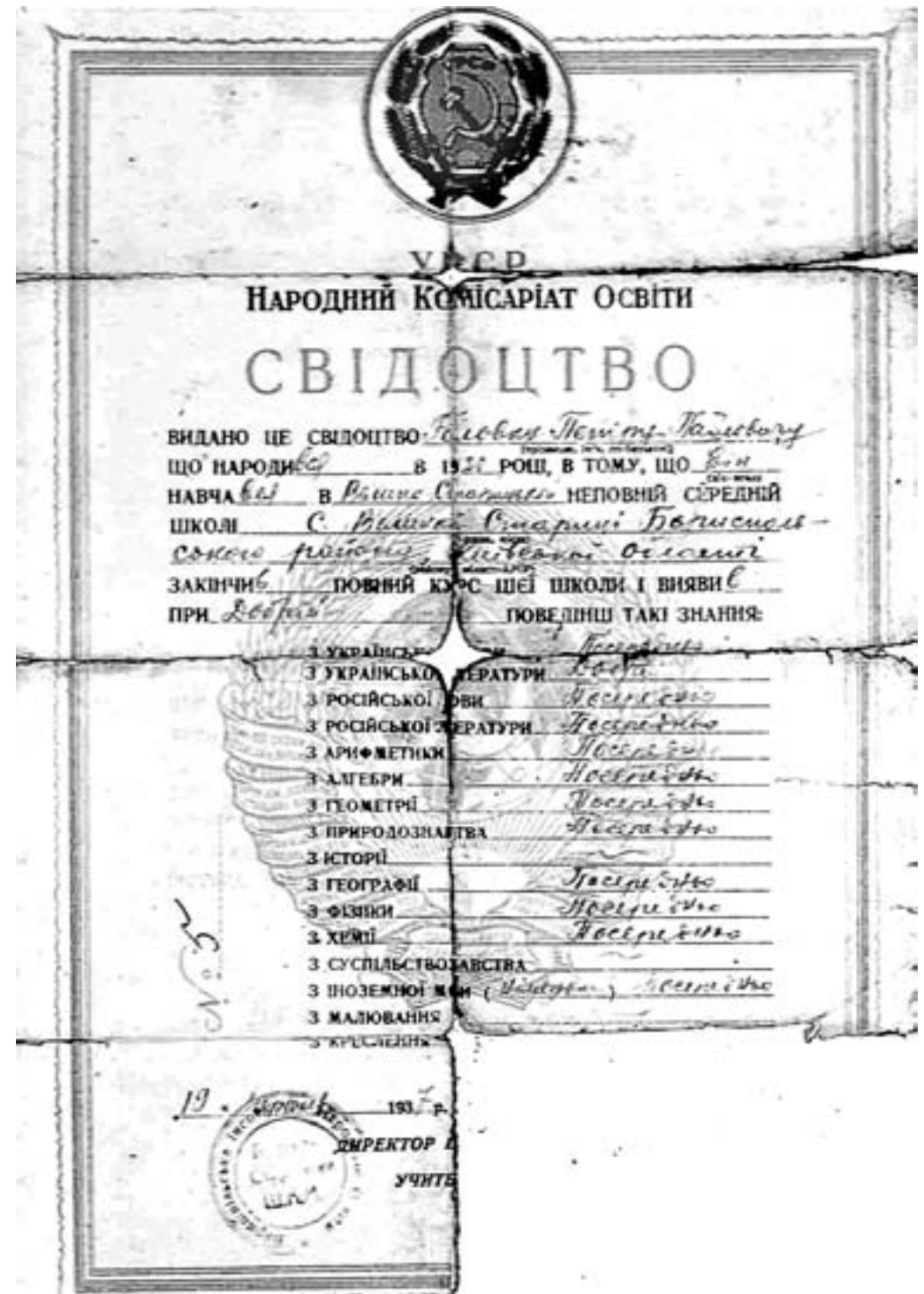
У початкових і середніх навчальних закладах однією з форм оцінювання навчальних досягнень учнів був екзамен. Він проводився з кожного предмета під керівництвом директора або інспектора і в присутності двох асистентів з учителів, які знали предмет [36, с. 30].

Слід підкреслити, що кожного року Міністерство народної освіти у періодичних виданнях представляло звітність про результати оцінювання знань учнів на екзаменах у загальноосвітніх навчальних закладах. Також зазначалося про способи оцінювання навчальних досягнень учнів, зокрема, похвальні листи, золоті та срібні медалі.

Оцінки з навчальних предметів учителі виставляли в класних журналах, які строго перевіряли керівники шкіл і попечителі навчальних округів. Екзаменаційні оцінки виставляли в окремі відомості, які здавали керівникам закладів. Із скасуванням бальної системи оцінювання та перевідних екзаменів в атестат записували річні оцінки з навчальних предметів. Практикувалося перескладання негативних екзаменаційних оцінок. Впродовж ХХ століття система оцінювання знань учнів постійно вдосконалювалась і змінювалась.



Похвальний лист Тютюна Єфрема Силевича, 1866 рік.



Свідоцтво про закінчення Великостарицької неповної середньої школи, 1937 рік.



Pozdil IV

Червоне століття

Іван Огієнко

«На Голготі»

(уривок)

«Не коршак хижий на пташину
Спадає всіма пазурами, —
Москва то бідну Україну
Катує довгими віками.
Москва постійно тільки й дбає, —
Втопити край наш у темноті,
Тому нещастя в нас безкрає,
Тому й кінця нема бідності!..
Росія з націй шахівниця,
Та мають долю всі невільну,
І вікова царська десниця
Творила з всіх них «неподільну».
Немає рідної в нас школи,
Своєї Церкви в нас нема».

1946 р.

Освіта 1900—1920 року

У 1900—1917 рр. на території України функціонувало понад 20 типів шкіл. З них, школи грамоти, недільні школи, церковнопарафіяльні, парафіяльні та сільські училища знаходилися в селах, всі інші типи шкіл — у містах.

Тобто, з 1900 по 1917 роки діти селян мали змогу навчатися лише в початкових школах і не мали доступу до середніх та вищих навчальних закладів.

Українські сільські початкові школи Бориспільщини підпорядковувалися одному з трьох відомств — Духовному (Синоду), Міністерству Народної Освіти чи Земству (див. схема 1).

До сільських народних початкових шкіл Духовного відомства належали школи грамоти, недільні школи та церковнопарафіяльні училища.

Типи сільських народних початкових шкіл

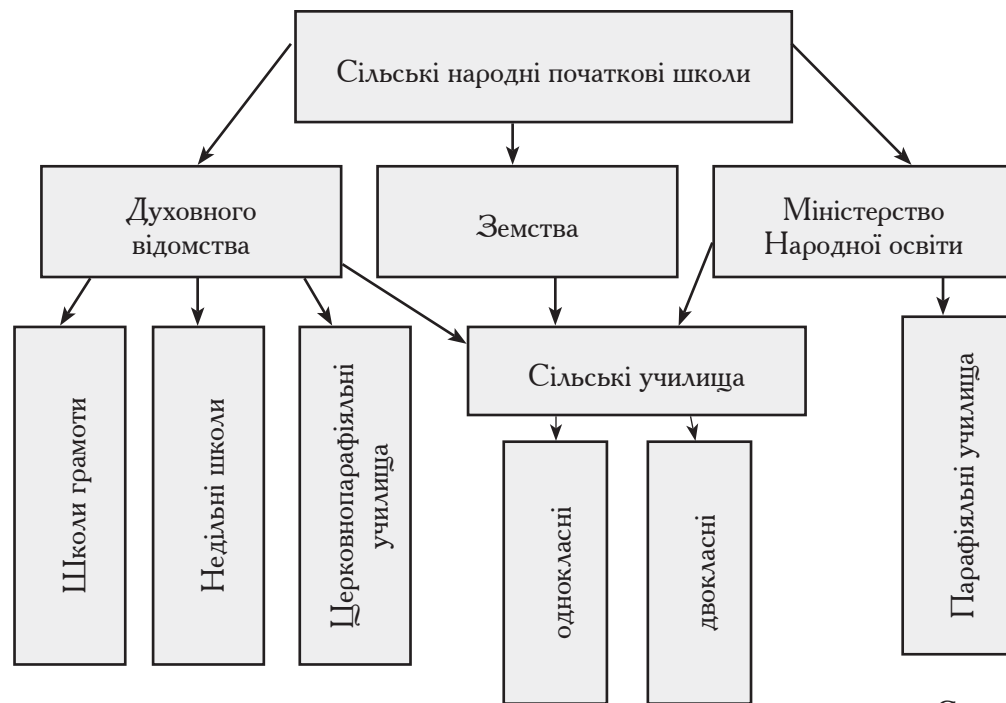


Схема 1

Початкові навчальні заклади різних відомств відрізнялися метою, терміном навчання та змістом. Наприклад, метою початкових народних шкіл Духовного відомства було «поширювати в народі православне вчення віри і християнську мораль та повідомляти початкові корисні знання» [143, с. 55]. Тобто, ці навчальні заклади активно прищеплювали віру в Бога, але давали початкові знання.

На відміну від шкіл Духовного відомства, метою сільських початкових шкіл Міністерства Народної Освіти та Земства було надання учням більш ґрунтовних знань із основ наук.

Сільські початкові школи відрізнялися не лише метою, але і складом учнів. Наприклад, у недільних школах вчилися не лише діти, але й дорослі, які в свій час «не мали можливості навчатися» [215, с. 397].

Різний був і термін навчання в школах. Так, у школах грамоти навчання тривало 2 роки, у недільних школах — 3 роки.

Церковнопарафіяльні училища та сільські школи різних відомств поділялися на однокласні та двокласні. В однокласних церковнопарафіяльних училищах та сільських школах школярі навчалися 3 роки, в двокласних — 5 років [35, с. 87; 151, с. 44].

Умови функціонування сільських народних початкових шкіл були важкими. Про це свідчать, по-перше, матеріальне становище шкіл, по-друге, політика уряду Російської імперії.

У 1900—1917 рр. українські сільські народні початкові школи мали поганий зовнішній вигляд, не опалювалися, майже не ремонтувалися та утримувалися в антисанітарному стані: «Найчастіше приміщення школи — це така ж хатка, як і селянські, обідрана та похила. В хаті холодно та вогко» [156, с. 39—40]; «Школа розміщувалася у старій хатині під солом'яним дахом. Класи були темними, брудними, холодними» [223, с. 169]; «Стеля школи була така стара, що її підпирали стовпами. Одного разу стовп упав і ледве не вбив учня» [222, с. 331].

Лише 12—15% народних початкових шкіл мали бібліотеку [142, с. 178].

У бібліотеці школи на кожний навчальний предмет для учнів одного класу не вистачало підручника одного автора. Тоді, школярі одного класу, наприклад, на уроках читання, користувалися підручниками різних авторів: «Один приносив «Буквар»



Вчителі Вишньовської школи з учнями та батьками, серед них — учитель Іван Лизанівський, секретар Івана Франка (стоїть ліворуч), 1911 рік.



Рогозівська церковнопарафіальна школа, праворуч — Рогозівська церква, XIX ст.

Т.Г. Лубенця, інший — «Азбуку» Л.М. Толстого, а ще хтось — «Родное слово» К.Д. Ушинського» [223, с. 169].

Сільські народні початкові школи були погано забезпечені не лише підручниками, а й засобами наочності. Їх не вистачало не лише кількісно. Вони були поганої якості, часто навіть застарілі [17, с. 19–27].

Через поганий фінансовий стан сільських початкових шкіл, у них вчителювали малокваліфіковані або й зовсім випадкові люди.

«Вчитель школи грамоти визнається цілком придатним, коли він вміє складно читати по-слов'янськи і по-російськи і знає з письма й лічби те, чого має навчити дітей» [218, с. 28]. Такі примітивні вимоги до вчителя призвели до того, що на початку XX ст. в школах України і на Бориспільщині, в тому числі переважна більшість вчителів не мала середньої освіти. Дуже часто у школах був лише один вчитель, який викладав усі предмети, крім Закону Божого, у всіх трьох класах школи.

Значна частина малозабезпечених сільських сімей навчати своїх дітей не мала змоги, бо платити за навчання своїх дітей було платити нічим. Офіційно навчання в початкових народних училищах вважалося безкоштовним, але плата за навчання вимагалася у вигляді «добровільної складчини», «братської допомоги», «понад-програмових витрат за світло і за книги» тощо [156, с. 41].

Селяни не могли придбати необхідні одяг, взуття, підручники для дітей. Часто, в сім'ї, де було 5–6 дітей, була лише 1 пара взуття, не вистачало всім одягу. Крім того, багатодітні сім'ї не відпускали дітей до школи, щоб не залишатися без їхньої допомоги вдома.

Для збільшення можливостей отримання освіти в кінці XIX на початку XX століття земства розгорнули надзвичайно активу роботу по створенню народних шкіл та побудові для них нових добротних приміщень з цегли або високоякісного дерева — дуба.

Росту земських народних шкіл сприяв закон від 22 червня 1909 року про утворення будівельного фонду для допомоги та позики для будівництва шкільних приміщень. Допомога призначалась в розмірі однієї п'ятої вартості будови, а на решту видавалась позика на 40 років під 3% річних.

На початку XX ст. лідерами побудови шкіл в царській Україні були Полтавська та Чернігівська губернії, куди входили села сучасної Бориспільщини. На той час в цих губерніях вже було 56 земських шкіл та 98 вчителів у них. В Остерському повіті Чернігівської губернії, до якого належали зокрема села Гнідин, Вишеньки, Сеньківка та Дударків, було 31 земська школа та 44 вчителі в них [222, с. 428–429].

В «Очеркахъ положення народного образования въ Полтавской губернии за 1907–1908 учебный годъ» дається загальна характеристика кількості учнів у школах, що відносилися до Переяславського повіту Полтавської губернії. Станом на 1907–1908 н.р. всього в Переяславському повіті було 12 шкіл. З них тих, які сьогодні відносяться до Бориспільського району — 12 шкіл [163, с. 74–75, 78–79]:



Свідоцтво Копилова Івана Григоровича про закінчення Вишеньського земського народного училища, 1914 рік.

«Таблица характеристика школ»

Бориспольщины 1907–1908 г.»

Селенія	Волости	Школа муж., женская или смешанная	Число учителей, кроме законоучителя		Сколько лет продолжается курсъ	Осенью					
			Учителя	Учительницы		Вновь принято		Отказано въ приеме		Въ томъ числе по тесн.по-мещен.	
						м	д	м	д	м	д
Переяславскій											
Борисполь 1	Бориспольской	Муж	-	4	3	97	-	87	-	79	-
Борисполь 2	Бориспольской	Муж
Великая Старица	Барышевской	Муж
Вороньковъ	Вороньковской	Муж	1	2	3	61	-	54	-	40	-
Глубокое	Рогозовской	Муж	1	-	3	13	-	12	-	8	-
Койловъ	Вороньковской	См	-	1	3	46	5	-	-	-	-
Кучаковъ	Иваньковской	См	1	-	3	15	4	-	-	-	-
Лебединь	Иваньковской	См	1	-	4	12	5	-	-	-	-
Любарцы	Рогозовской	См	1	1	4	23	13	23	9	23	9
Ревное	Вороньковской	См
Рогозовъ	Рогозовской	См	2	1	5	66	3	13	1	-	-
Сальковъ	Вороньковской	См	1	2	3	28	6	-	-	-	-

1907 года						Число учащихся къ 1 января 1908 года по отделениямъ											
Состояло учащихся						1 отдела		2 отдела		3 отдела		4 отдела		Во всех отдел		Всего	
Къ 1-му октябрю	Къ 1-му ноябрю	Къ 1-му декабрю	1 отдела		2 отдела		3 отдела		4 отдела		Во всех отдел						
			м	д	м	д	м	д	м	д	м	д					
уездъ																	
251	-	290	-	290	-	120	-	120	-	40	-	-	-	280	-	280	
...	
...	
174	-	179	-	179	-	73	-	73	-	33	-	-	-	179	-	179	
80	-	71	-	64	-	26	-	28	-	10	-	-	-	64	-	64	
46	5	46	5	46	5	18	5	20	-	8	-	-	-	46	5	51	
28	9	42	9	42	9	15	4	17	3	10	2	-	-	42	9	51	
38	7	38	7	38	7	12	5	10	-	8	1	8	1	38	7	45	
63	29	66	31	66	31	30	14	18	11	11	2	7	4	66	31	97	
...	
127	10	161	11	160	11	61	2	57	6	31	2	11	1	160	11	171	
111	15	111	15	111	12	38	6	53	6	20	3	-	-	111	12	123	

«Таблица-характеристика школ

Селенія	Волости	Въ томъ числе второгодниковъ										Сколько		
		1 отдел		2 отдел		3 отдел		4 отдел		Во всехъ отделахъ		Изъ 1 отдела		
		м	д	м	д	м	д	м	д	м	д	м	д	
Переяславскій														
Борисполь 1	Бориспольской	33	-	45	-	4	-	-	-	-	82	-	9	-
Борисполь 2	Бориспольской
Великая Старица	Барышевской
Вороньковъ	Вороньковской	13	-	23	-	5	-	-	-	41	-	9	-	
Глубокое	Рогозовской	16	-	16	-	2	-	-	-	34	-	3	-	
Койловъ	Вороньковской	3	-	4	-	1	-	-	-	8	-	3	3	
Кучаковъ	Иваньковской	-	-	9	-	-	-	-	-	9	-	-	-	
Лебединъ	Иваньковской	5	1	6	-	5	-	-	-	16	1	-	-	
Любарцы	Рогозовской	8	1	2	2	-	-	-	-	10	3	5	4	
Ревное	Вороньковской	
Рогозовъ	Рогозовской	9	-	17	-	8	-	-	-	34	-	9	1	
Сальковъ	Вороньковской	6	-	19	2	1	-	-	-	26	2	-	-	

Бориспольщини 1907–1908 г.»

учениковъ оставило школу до окончания курса								Экзамены				Конецъ занятий			Когда производился экзаменъ	Число учебныхъ дней
Изъ 2 отдела		Изъ 3 отдела		Изъ 4 отдела		Изъ всехъ отделен		Представлено къ экзамену		Сколько сдало со сдѣльст.		Начало занятий	Старшихъ классовъ	Младшихъ классовъ		
м	д	м	д	м	д	м	д	м	д	м	д					
уездъ																
31	-	13	-	-	-	53	-	30	-	30	-	2/IX	1/V	1/V	1/V	159
...	5/IV	162
...	7	-	3	-	...	12/V	2/V	12/V	174
24	-	9	-	-	-	42	-	22	-	22	-	11/IX	15/V	10/V	15/V	159
4	-	2	-	-	-	9	-	10	-	10	-	2/X	5/IV	5/IV	23/V	160
5	-	2	-	-	-	10	3	7	-	7	-	2/X	6/IV	6/IV	13/V	120
4	1	-	-	-	-	4	1	7	2	7	2	27/IX	5/IV	5/IV	12/V	154
1	2	5	2	-	-	6	4	7	1	7	1	6/X	12/V	156
10	6	5	-	-	20	10	2/X
...	6	-	6	-	...	4/III	4/III	24/IV	...
14	2	19	1	-	-	42	1	-	-	-	-	17/IX	13/V	12/V	...	159
-	-	-	-	-	-	-	-	12	-	12	-	24/IX	29/IV	22/IV	24/IV	110



Лист інспектора народних училищ до Старинського сільського народного училища від 31 жовтня 1895 року № 1203.

В 1910 році в Полтавській губернії, куди входили школи Борисполя, було вже 100 000 учнів, а в Чернігівській — 75 000 учнів [264].

В 1911 році Полтавська губернія займала 1 місце в Україні серед інших губерній по видатках на народну освіту, які складала 3636,6 карбованців. На той час це були великі кошти, адже, наприклад, в Чернігівській губернії ця сума була майже в половину меншою і складала 1996,4 карбованців [222, с. 430].

На Бориспільщині сплеск будівництва народних училищ спостерігається в 1913—1916 роках. В Державному архіві Київської області зберігаються листи Переяславської земської управи за 1912—1914 роки, які, як під копірку, направлялись до відповідних громад сіл Бориспільщини з проханням виділити землю під будівництво нового кам'яного приміщення для місцевої школи.

Наприклад, із 17 по 27 грудня 1913 року такі листи від земської управи надійшли до громади сіл Кийлова, Іванкова, Воронькова, Гнідина, Малої Стариці, Рогозова та інших сіл Бориспільщини. В 1914 році подібні листи надійшли до Воронківського волосного правління про спорудження в 1915—1916 роках приміщення школи в с. Софіївці та с. Салькові, а також до Старинського волосного управління.

«Земство
Полтавской губернии
Переяславская
Земская управа
декабрь 13 дня 1913 г.
№ 7235
г. Переяславъ

Старинскому Волостному правлению
1914 г.
Подпись
№4044

Въ будущемъ 1914 году уѣзднымъ земствомъ предположено выстроить въ с. Старом для начальнаго народнаго училища новое кирпичное зданіе, если сельское общество отведетъ подъ училищную усадьбу грунтъ не меньше полдесятины и обяжется доставить своїми средствами всѣ необходимыя для постройки училищнаго зданія и службъ при немъ строительные матеріалы, которые будутъ приобретаться земством или подрядчикомъ, как то: кирпичъ, известь, лѣсъ, желѣзо для кровли, лѣсные матеріалы, а также необходимыя при постройке глину, песокъ и воду.

Поэтому Управа предлагаетъ Волостному Правлению объявить вышеозначенному Старинскому сельскому обществу и предложить ему нынѣ же отвести въ с. Старому удобнѣй подъ училищную усадьбу грунтъ и принять на себя обязательство доставить для школьных построекъ матеріалы, высылая для этого всякій разъ по требованію.

Доставка матеріаловъ будетъ производиться въ свободное время отъ полевыхъ работъ съ ближайшаго кирпичнаго завода, желѣзно-дорожноѣ станціи или пристани и съ казенныхъ и частныхъ лѣсовъ.

По требованію Управы волосное правление должно выделить то число подводъ и въ сроки, которые послѣднему будутъ указаны, а также доставить средствами общества необходимыми для построекъ глину, песокъ и воду.

Это обязательство общества, а также отводъ подъ училищную усадьбу грунта, который надо указать точно, должны быть выраженные в приговорѣ сельскаго общества и приговоръ этотъ долженъ быть представленъ въ Управу немедленно и никакъ не позже 1 декабря сего года, въ противномъ случаѣ постройка училища будетъ снята с очереди и училище будетъ выстроено въ другомъ селѣ.

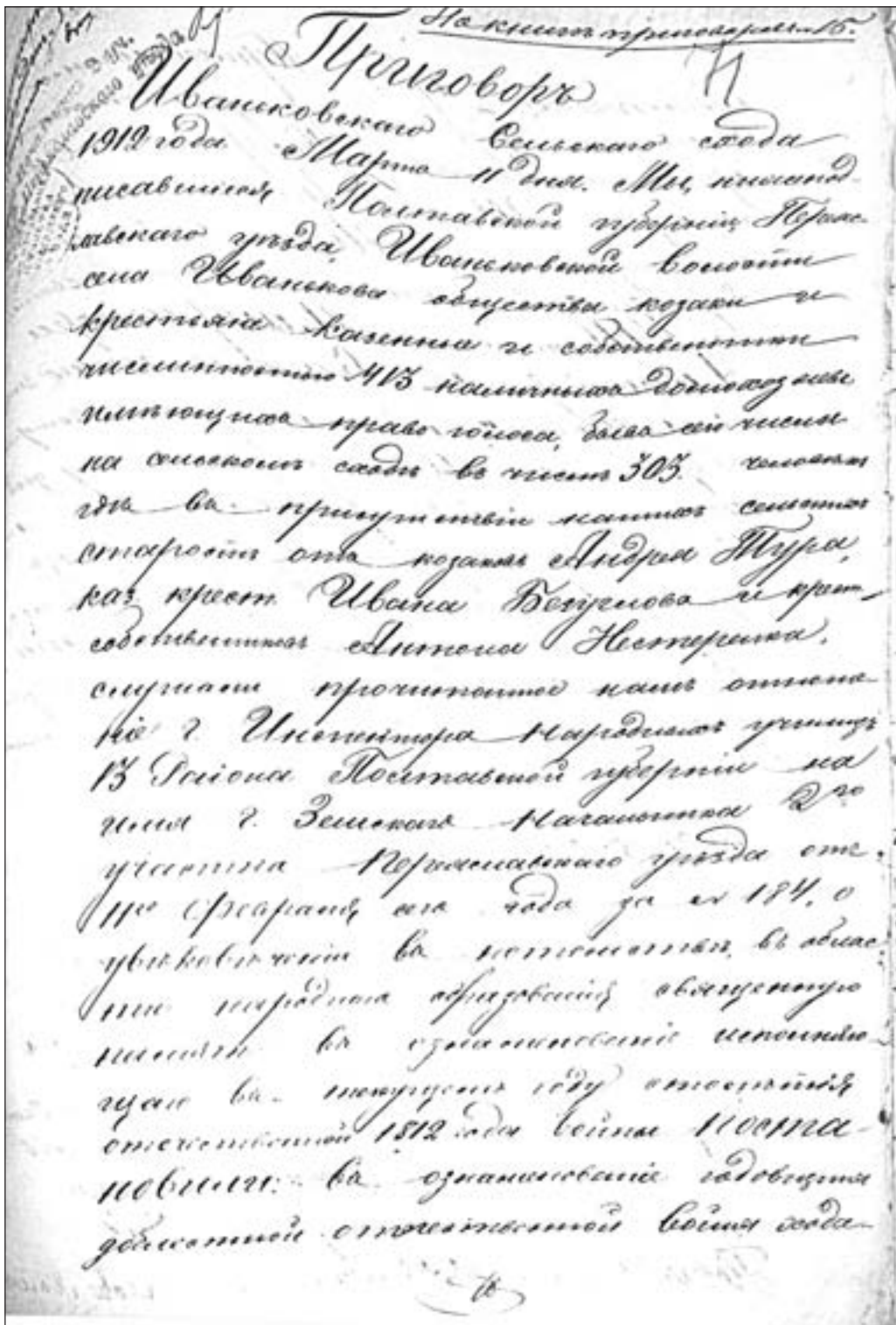
Предсѣдатель Управы
Секретарь

подпись
подпись» [67].

Після отримання такого листа сільські громади приймали відповідне рішення, яке мало назву «Приговор», та підписувалось усіма учасниками зборів із зазначенням повністю прізвищ, імен та по батькові. Для прикладу надається такий документ із села Воронькова.



Гнідинська школа збудована земством на початку ХХ ст., зруйнована в кінці ХХ ст. Світлина 1992 року.



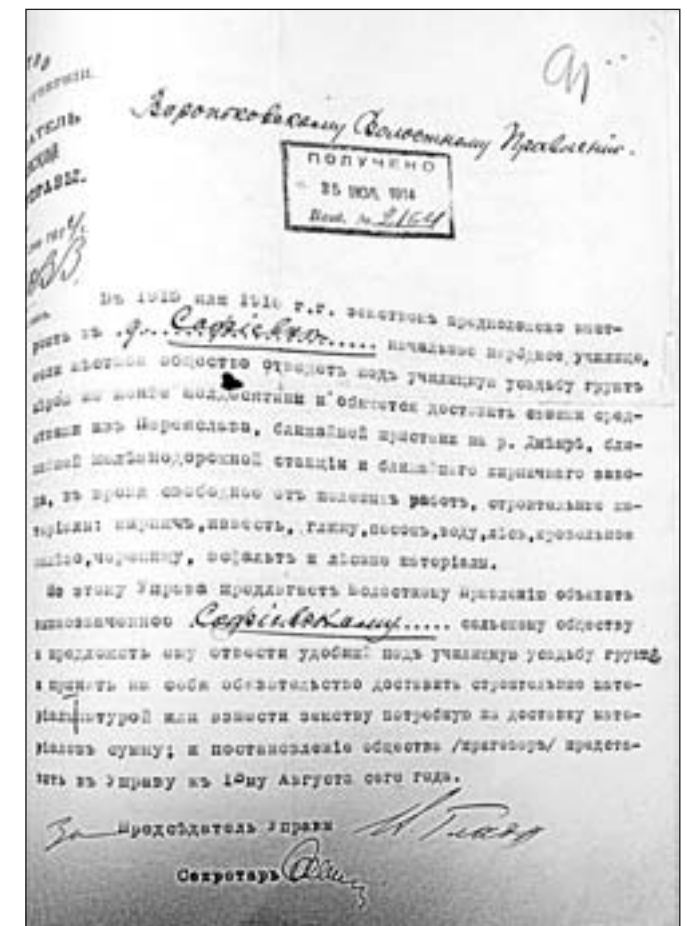
«Приговор Іванківського сільського схода» від 11 березня 1912 року про відзначення річниці вітчизняної війни 1812 року. Стор. 1.

«ОБЩЕСТВЕННЫЙ ПРИГОВОРЪ»

1914 года августа 1 дня, мы нижеподписавшиеся Полтавской губернии, Переяславского Уезда Вороньковской волости общество казаков села Салькова и д. Софиевки, в котором числятся 72 домохозяина имеющих право голоса на сельском сходе. Участвовало в составлении сего приговора 52 человека в присутствии нашего сельского старосты Корнея Кудри слушали прочитанное нами предписание Переяславской Уездной Земской Управы от 16 июня с.г. за № 4033 о том, что Земство предположило выстроить в д. Софиевка начальное народное училище в 1915 или 1916 г.г. для чего предлагается отвести под училищную усадьбу грунт не менее $\frac{1}{2}$ десятины и принять на себя обязательство доставить строительные материалы натурой или внести Земству потребную на доставку суму: о чём составить приговор и предоставить в Земскую Управу к 10 Августа Посовещаясь между собой единогласно постановили: так как общество казаков с. Салькова и д. Софиевки уже отвело под училищную усадьбу из своей собственной земли пол десятины, где построено двух классное народное училище, на средства трех обществ нашего, процевского, и Сальково-Софиевского крестьянского от последних обществ, за отведенную нами под училище усадьбу мы платы никакой не получали, а также не доставляли все нужные материалы, почему училище наше, вторично отводит земли, на себя обязательство доставлять материалы мы не обязываемся. В чём составили настоящий приговор, в чём и подписываемся общество казаков с. Салькова и д. Софиевка:

Грамотные: Трофим Разумный, Максим Кудря, Олешко Сергей, Даниил Кудря, Кузьма Ткаченко, Гаврило Розумный.

Неграмотные: Иларион Кринич, Кузьма Ткаченко, Илья Кармаза, Кузьма Разумный, Пе-



Лист Переяславської земської управи до Воронківського волосного правління від 15 липня 1915 року № 1033 про відведення земельної ділянки для будівництва початкового народного училища в с. Софіївці.



Вчителька Дударківської школи Радкевич Наталія Петрівна (праворуч) з колегою, 1909 рік.

тро Кудря, Потап Усык, Василий Кудря, Осип Олешко, Антон Розумный, Иван Розумный, Андрей Усык, Иван Усык.

И за себя расписался Николай Кудря.

При составлении сего приговора присутствовали:

Сельський Староста

Сельський писарь

Н. Кудря

М. Розумный» [67].

Після прийняття рішення громадою будівництвом шкіл займався спеціально уповноважений для будівництва земських училищ, а земство всю роботу та витрачання коштів пильно контролювало.

Наприклад, Переяславська земська управа 20 травня 1915 року нагадує Іванківському сільському старості про повернення позичених коштів на будівництво школи.

«Іванковському сільському старості»

Земська Управа поручає Сельському Старості объявить обществу с. Иванкова о взносѣ въ кассу Управы ассигнованных по приговору Общества отъ 11 Марта 1912 года въ помощь Земству первый взносъ 600 руб. на постройку училищного здания въ с. Иванковичи, въ противномъ случаи деньги эти будутъ взысканы съ общества судебным порядкомъ.

Члены Управы

Секретарь

подпись
подпись» [67].

«Уполномоченным с. Иванкова по постройке земского училища

ПРОШЕНИЕ

Въ с. Иванковѣ ся весны производиться постройка Вами двухкомплектного училища, на постройку которого доставляли часть материалов. Оказывается, что училище въ 2 комплектах для Иванкова будетъ малое т.к. Иванковѣ имеетъ населения около 6000 душ. Число мальчиковъ и девочекъ желающихъ учиться до 400 душ, а потому покорно просимъ Земскую Управу въ с. Иванково устроить училище въ три комплекта и постройку начать въ первую очередь тамъ, где должно строиться училище, в сухом и удобном для постройки месте.

1914 г. Января 25 дней

Уполномоченные Иван Симонов Швец,
Феодосий Малинковский, Федор Дзюба» [67].

Майже кожного року на початку ХХ ст. на Бориспільщині відбувалися зміни на краще в системі освіти.

У 1913 році в с. Перегуди було засновано школу I ступеня з трьома відділеннями. У 1921 році тут навчалось 40 учнів. Учителькою була Іванова. У 1922 році навчалось 30 учнів. Знання їм давали дві вчительки — Друзь Селевета Пантелеймонівна і Зубок Оксана Іванівна. У приміщенні школи розміщувалось до 50 учнів. Навчалися вони чотири роки.

За цей же рік повідомляється, що в с. Перегуди з «...10 січня по 1 лютого навчання не було за відсутністю дров» [103].

В 1904 році в м. Борисполі навчалось 556 дітей або 5% від всього населення міста.

В 1915 році загальна кількість учнів в Борисполі виросла в декілька разів і становила 1937 школярів [153].

Письмові джерела, на жаль, доносять до нас скупі відомості про діяльність у Борисполі гімназії, яка діяла до 1917 року. Немає інформації про директора, вчителів та кількість учнів. Старожили кажуть, що спершу це було Бориспільське земське училище, а потім воно одержало статус гімназії. Дочка видатного українського діяча Євгена Харлампійовича Чикаленка (Євген Харлампійович Чикаленко, 21 грудня 1861, Перешори, Херсонська губернія — 20 червня 1929, Чехословаччина, визначний громадський діяч, благодійник, меценат української культури, агроном, землевласник, видавець, публіцист) Галина Чикаленко — Келлер у листі до батька від 16 лютого 1920 р. з Швейцарії писала: «В Борисполі я вчила французької мови в мішаній українській гімназії, так що маю навіть досвід, крім того, вже півтора року працюю тут як перекладчик на французьку мову для преси...» [4; 266, с. 264].

Лист засвідчує, що Бориспільська гімназія давала глибокі і ґрунтовні знання не лише з французької мови, а інших предметів, бо по закінченні її, Г. Чикаленко викладала в ній географію та природознавство і «мала досить добрі результати» [4; 266, с. 266].

Згідно з біографічними даними Бориспільську гімназію також закінчив письмен-



Святе Євангеліє.



Сторінки із хрестоматії для читання «Светлый луч», 1913 рік.

ник Жигалко Сергій Йосипович, репресований в 30-х роках ХХ ст. [16].

Добрі основи знань давали і в церковнопарафіяльних школах, яких у Борисполі на початку ХХ ст. було 2, а на Бориспільщині — в кожному селі [232, с. 18].

За навчання в церковнопарафіяльних школах учнів нагороджували «Євангеліями». На одній з таких нагород було написано: «Выдано сие Евангелие в награду окончившему курс науки

в Сальковском училище Шокуну А.Н. 1908 года, 10 октября. Председатель комиссии законоучитель учитель Г. Андреевская, учительница Т. Денисенко» [13, с. 346–347].

На початку ХХ ст. на Бориспільщині в освіті відбувались суттєві зрушення. Тут функціонували: початкові земські училища, церковнопарафіяльні школи, приватні училища, пансіонати для дівчат, чотирирічна сільськогосподарська земська школа, в якій навчалось 39 дітей, а також Бориспільська гімназія та Бориспільське технічне училище.

Наприклад, у Воронькові школа спочатку розміщалась у найманій селянській хаті, а в 1901 р. на церковному кладовищі збудували нове приміщення церковнопарафіяльної школи. Викладали в ній священник Романовський та його дочка. Він був законовчителем у приходській і земській Вороньківських школах [211, с. 1063–1066].

У Воронькові діяли три навчальні заклади — дві церковнопарафіяльні школи та земське училище. У них навчалися 130 учнів. В 1917 році земство побудувало в селі нове цегляне приміщення школи, яке збереглося до наших днів. У всіх школах Бориспільщини діти вчилися читати, писати, вивчали арифметику в межах чотирьох дій. Окремим предметом був закон Божий.

Після жовтневого перевороту 1917 року церковнопарафіяльні школи були закриті. Почали діяти два нових типи шкіл: початкова і вища початкова школи з чотирирічним терміном навчання. В 1921 році вони були об'єднані в одну трудову семирічку.

За спогадами вчительки Вороньківської школи Ганни Іванівни Вербицької, на початку ХХ ст. працювати доводилося в тяжких умовах. Протягом 1917–1921 років вчителі майже не одержували ніякої зарплати. За навчання дітей батьки змушені були платити зерном, а в роки розрухи чимало сімей голодували, тому вчителям майже нічого не платили. Крім того, в часи громадянської війни, вони зазнавали переслідувань та потерпали від збройних сутичок.

На початку ХХ ст. нелегко жилося і навчалось дітям. І не лише через домашні злидні, а й через такі хвороби як кір, скарлатина, тиф. Хвороби настільки прогресували, що в 1903–1904 роках були випадки масових захворювань дітей, через що доводилося припиняти заняття в школах.

В 1904 році в школах сіл Єрківці, Пологи — Яненки (нині Переяслав-Хмельницького району), Глибоке були чотири подібних випадки, що закінчувалися смертю дітей. Правда, навчання у цих школах не припинялися. У деяких школах Бориспільщини дітям робили щеплення проти віспи. Проводилася боротьба з небезпечною хворобою трахомою [210, с. 380].

З роками все менше залишається інформації про діяльність освітніх закладів початку ХХ ст. на Бориспільщині. Ось деякі з них.

В «Памятній книжці киевского ученого округа» за 1912 навчальний рік є інформація про Бориспільське чотирихкласне міське училище.

«Бориспольское 4-классное городское училище.

Открыто 1 июля 1909 г. помещалось в казенном здании Сод.; наѣ гос. к-ва 4250 р., специальные средства 220 р., всего 4470 р. Учащихся 160 (133 мальчика, 27 девочек). Плата за учение 8 р. вѣ годѣ. (Ст. Борисполь К. пол. жел. ж. д.).

Почтовый смотритель (вакансія).

Учитель-инспектор, кол. сек. Николай Пакл. Кутовой, учитель-инспектор вѣ службе 1-ХІІ-04, должности 1-ХІІ-12; св. стан. 3 ст. жалование 350 р., стол. 190 р., за заведующий училищем 150 р., % приб. 138 р., всего 828 р., каз. кв.

Законоучитель священник Феодосий Феоданиевич Житецкій, вѣ службе и вѣд. 1-ІХ-02, сан. 13-Х-93, дол. 1-ІХ-09; камилав. жалование 250 р., стол. 140 р., % приб. 78 р., всего 468 р.

Учитель, п. ч. Ананій Васильевич Майборода, учитель инст. вѣ службе, вѣд. и дол. 1-ХІІ-12; зп. от. не им. жалование 350 р., стол. 190 р., кв. 75 р., за уроки пѣния 75 р. % приб. 138 р., всего 828 р.

Учитель, н. ч. Иван Климович Ящишинъ, учитель инст. вѣ службе, вѣд. и дол. 1-ХІІ-12, зп. от. не им. жалование 350 р., стол. 190 р., кв. 75 р., % приб. 123 р., всего 738 р.

Учитель — (вакансія).

Учитель гимнастики Трофим Середа, вѣ службе 1-Х-12. жалование 75 р.

Врачъ — (вакансія)» [167, с. 473].

Відкривались в Борисполі і професійні училища.



Печатка Вороньківського козачого сільського старости. 1913 рік.

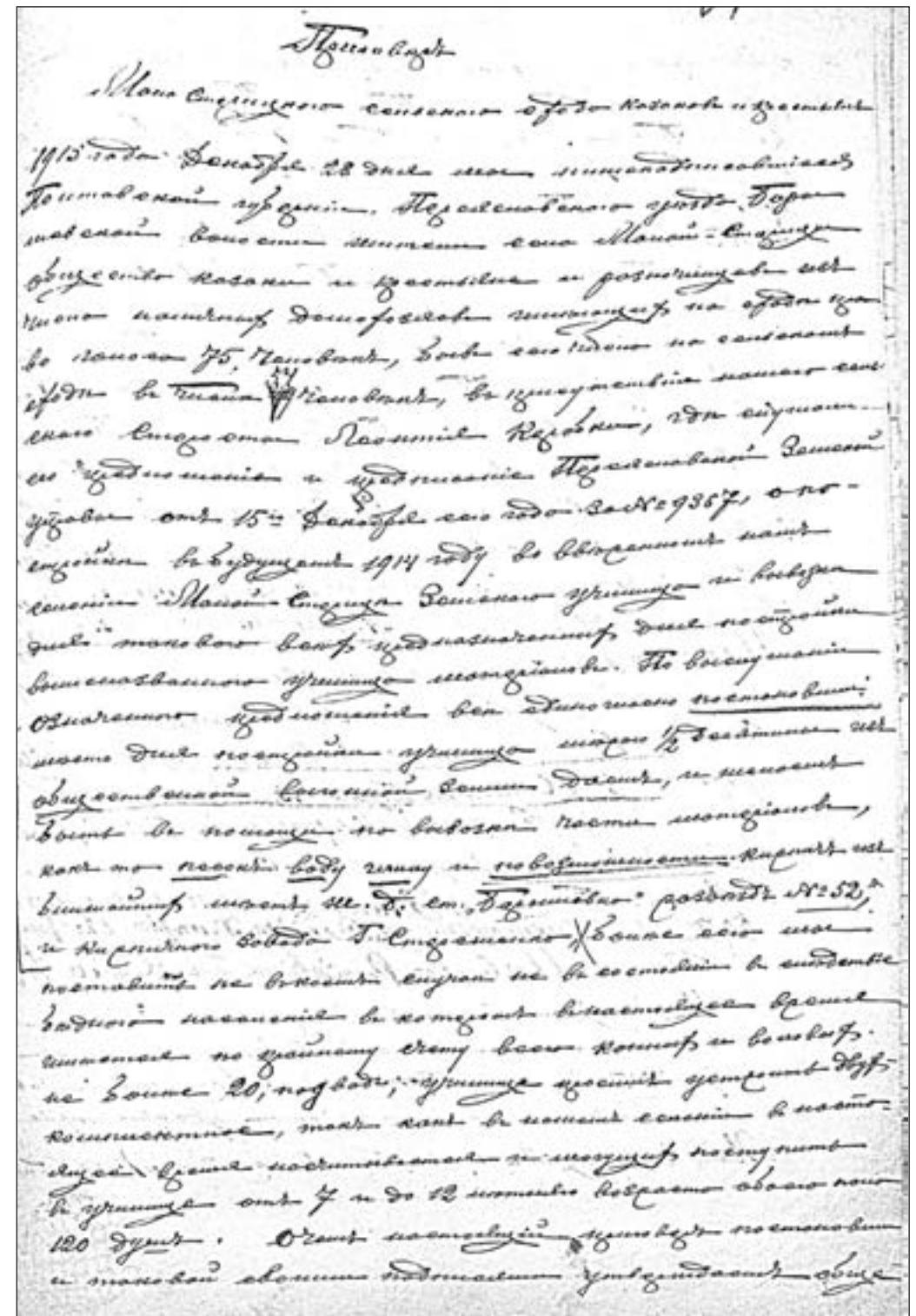
В Державному архіві Київської області знаходиться документ «Об открытии в м.Борисполь среднего технического училища».

«Чрезвычайное Переяславское Земское Собрание 17-го июля сего года по вопросу об открытии в м. Борисполь намечанного экстренным собранием 19 мая с. г. учебного заведения на средства, завещаемые В. Г. Баталиным Земству, постановило:

1. остановится на мнение строительства среднего училища по специальностям: архитектурной, гидротехнической, культуръ технической и дорожно строительной;
2. предоставит Министерству Народного Просвещения единовременную субсидию на устройство такого училища в размѣрѣ нагонившихся процентовъ съ завещанного В. Г. Баталинымъ капитала за время со дня смерти завещателя до открытия училища и ежегодную субсидию на его содержание в размѣрѣ процентовъ съ капитала, оказавшагося въ день смерти завѣщателя;
3. уполномочить Управу войти въ окончательное соглашение съ Министерством Народного Просвѣщения об устройствѣ этого учебного заведения, прося такую при заключении договора включить въ него также пункты об обращении въ спеціальныя средства училища всей платы за ученье, вносимой учащимися, и всѣхъ доходовъ за проданные училищемъ работы.

Въ исполненіе приведеннаго постановления Собрания Управа 22 Августа с. г. за № 5841, возбудила соответствующее ходатайство предъ Отдѣломъ промышленности училищъ М. Н. П., съ указаніемъ, между прочимъ, желательности для Земства учреждения при училищѣ попечительнаго совета. Означенный отдѣлъ уже 13 сентября с. г. за № 8096, сообщилъ, что считаетъ возможнымъ включить въ проектъ смѣты М. Н. П. на 1918 годъ кредитъ въ томъ размѣрѣ, какой въ дополненіе къ процентамъ съ завѣщаннаго Переяславскому Земству капитала потребуется на содержание проектируемаго среднего технического училища съ 1 июля 1918 года, признавъ съ тѣмъ больъ цѣлесообразнымъ ограничиться на первыхъ порахъ открытіемъ этого училища только въ составъ не чотыряхъ, а двухъ отдѣльныхъ культуръ-техническаго и до-

рожно-строительного отложивъ на будущее время отнестись въ вопросу обь организации гидротехническаго и архитектурнаго отдѣлений. Что ж касается ассигнованій казны на временныя надобности по устройству и оборудованію училища, по размерамъ финансовъ одределиться только по разработкѣ плана постройки и составления подробной смѣты. Въ случаѣ желанія Земства ускорить



«Приговор Малостаринского сельского схода» від 28 грудня 1913 року про будівництво училища. Стор. 1.



Сторінки із хрестоматії для читання «Светлый луч», 1913 рік.

открытія училища открытъ его не въ 1918 г., а въ 1917 б. г. и при благоприятныхъ мѣстныхъ условіяхъ въ смыслъ обеспечения училища врѣменнымъ помѣщеніемъ» [68].

Не зважаючи на те, що на Бориспільщині діяли земські та церковнопарафіяльні школи, відкривались народні та ремісничі училища, більшість дітей були неграмотними.

До того ж, в усіх навчальних закладах та позашкільних установах викладання велось чужою російською мовою.

Чужа для українського народу шкільна й позашкільна освіта неминуче вела до послідовного занепаду української культури. Рецидивізм неписьменності серйозно торкнувся Бориспільщини.

Український народ, що уже 1654 року викликав здивування чужинців своєю культурою, почав поволі втрачати культурне надбання.

Тому «дерусифікація» школи і освіти стала першим гаслом українського народу вже з першого дня революційного руху 1917 року, в якому активну участь брали вчителі Бориспільщини.

22 січня 1918 року після проголошення самостійної Української Народної Республіки (УНР) було створено відповідне Міністерство освіти, яке виробило основні напрямки розвитку освіти, що безпосередньо торкнулося роботи шкіл Бориспільщини.

«1. В Українській Народній Республіці всім дітям шкільного віку повинна бути забезпечена можливість одержати безплатну освіту в добре зорганізованій загально-освітній школі.



Підручник з географія, 1913 рік.

2. Час науки в народній школі 7 років. Перший ступінь 4 роки, другий (продовження) 3 роки. Увага: в першу чергу забезпечується перший ступінь.

3. Школи відчиняють місцеві самоврядування залежно від кількості дітей шкільного віку, пристосовуючи кількість шкіл до чотирьох груп шкільного віку дітей: 7, 8, 9, 10 літ для першого ступеня і 11, 12, 13 для другого ступеня.

4. Кількість дітей на одного вчителя повинна бути ні в яким разі не більш 40 душ.

5. Утворення шкільної сітки і складання фінансового плану для її здійснення доручається міським і повітовим земським самоврядуванням.

6. Утримання в народній школі першого ступеня з державних коштів буде 1800 крб. на рік і 150 крб. на навчання закону Божого за кожен комплект, а всього на комплект (40 учнів) на рік 1950 крб.

7. Приватним безплатним школам лишається право включитись в шкільну сітку через відповідне місцеве самоврядування на загальних основах» [113, с. 59].

В цей період вперше були створені в школах педагогічні ради. За цими правилами працювали школи Бориспільщини. То були нелегкі часи і для дітей, і для вчителів.

11 червня 1918 р. до Міністра освіти та мистецтв України звернувся київський губернський комісар народної освіти з такою доповідною запискою: «З кожним днем гіршає становище народнього вчителя. Учителство тижнями не бачить гарячої страви, часто не має навіть хліба, не має в чому виходити в клас. По деяких місцях і школах учителям доводилося в учнів просити шматок хліба для своїх голодних дітей, випрошувати хоч які-небудь старі черевики, щоб було в чім вийти в клас.

Учителство голодало, але терпеливо ждало, надіялося і вірило, що от прийде поміч. Проходять місяці, і вчителство почало вже зневірятися, приходити в розпач.

Більш енергійні кидали школи, йшли на заробітки. Щодня з усіх кутків Київської губернії до мене тривожні звістки про невимовно тяжке становище учителя, приїзять делегати од шкіл, од земств, од міст. А деякі, зневірені вкрай, не витримують далі й кінчають життя самогубством.

Щодня чуєш — рятуйте, бо гинемо ми, гине й школа.

Поставлений стояти на сторожі інтересів школи й учительства Київської губернії, придавлений страшним кошмаром — життям страдника вчителя, я благаю Вас,



Хрестоматія для читання «Светлый луч» для церковнопарафіяльних шкіл та народних училищ, 1914 рік.



Лист Переяславської земської управи до Іванківського сільського старости від 20 травня 1915 року № 2299 про повернення позики на будівництво школи.

пане Міністре, від імени цього голодаючого, зневіреного, вічно забутого й вічного парія серед інших працьовників — негайними мірами прийти на допомогу вчителю і спасати його, а разом і школу» [149, с. 69]. Влада як могла рятувала освіту.

За часів Директорії українська влада всіляко сприяла становленню української школи, забезпеченню усіх шкіл підручниками та літературою, і виділила для цієї мети 30 млн. карбованців. Це на той час були великі кошти.

17 січня 1919 р. міністр освіти Іван Огієнко затвердив для шкіл найголовніші правила українського правопису, що їх виробила спеціальна комісія з видатних українських учених і педагогів. Вони діяли аж до кінця тридцятих років.

У січні 1919 р. Директорія видала закон про державну українську мову в Українській Народній Республіці.

26 січня 1919 р. Директорія затвердила закон про збільшення державної допомоги на утримання учителів початкових шкіл, за яким утримання учителя за рік становило 3600 крб., а законовчителя — 420 крб.

Міністр освіти Іван Огієнко вживав всіх заходів для створення справді українських шкіл. 30 січня 1918 р. він видав наказ № 3, в якому зазначалося:

«— Законом Української Народньої Республіки від 1 січня 1919 року державною мовою на Україні визнано мову українську: тому викладовою мовою по всіх школах України: вищих, середніх та нижчих повинна бути мова українська.

— Наказую, аби з дня оголошення цього наказу всі навчителі, що володіють українською мовою, по всіх школах — вищих, середніх і нижчих — почали викладання своїх лекцій українською мовою.

— Національно розмежовані школи користуються для навчання мовою своєї нації» [149, с. 113]. Але виконати цей наказ уряд Директорії не встиг.

Він був змушений залишити Київ у зв'язку з наступом більшовицьких військ.

Після переходу влади до більшовиків українську народну школу «перекроюва-

ли» на зразок радянської школи. «Положение о единой трудовой школе», ухвалене «Всероссийским Центральным Исполнительным Комитетом» 12 вересня 1918 р., закріплювало постулати радянської влади в освіті, а вчителів тотально робили пропагандистами радянської системи. Красномовним підтвердженням цього є Наказ № 31 Переяславського Повітового Військово-Революційного Комітету по відділу Народної освіти від 3.08.1920 року, до якого відносились школи Бориспільщини. Він подається повністю мовою оригіналу:

«НАКАЗ Ч. 31

Переяславського Повітового Військово-Революційного Комітету по відділу Народної Освіти

1. За метою справедливого і планомірного розподілу всіх культурно-просвітних робітників праці по пропаганді і агітації ідей Радянського будівництва в зв'язку з побільшеною боротьбою на військовим та економічним фронтах за існування Радянської Республіки оголошується учот всіх учителів (вищих, середніх і інших шкільних закладів), лекторів, агітаторів, асистентів, бібліотекарів, інструкторів, артистів, малярів, музикантів, декораторів, кінотеатрового, технічного службового персоналю, фотографів і костюмарів кіно і фото-лабаратів і т. інш.

2. Всі перелічені в першому пункті особи, на протязі 1-го тижня повинні з серпня 1920 року з'явитися до реєстрації, а мешканцям повіту до Волвідділу Освіти.

До реєстру під загрозою відповідальности по законам військового часу мусять з'явитися всі особи, які перелічені в пункті 1, окрім:

а) тяжко хворих, що лежать в ліжку, про що треба надіслати спеціально до Реєстрової Комісії відповідне вказанне саєсатного участкового лікаря з точним зазначенням хвороби.

Всі, які підлягають до реєстру, одержують от комісії відповідно реєстрові картки, із заборонаю, під загрозою відповідальности без дозві-



Наказ Переяславського Військово-Революційного Комітету по відділу Народної освіти № 31 від 3 серпня 1920 року.



Чорноголовкін Володимир Андрійович, вчитель математики та іноземної мови.
1910 рік. В 1917 році — директор Вишенської школи.



Наталка Білокінь, вчителька Бориспільської школи, член Бориспільської «Просвіти», 1918 рік.

лу на те Наросвіті і тої установи, де він працює залишити посаду і користуватись з місця на місце. Реєстраційна Комісія при Переяславському Відділу Народної Освіти (помешкання дівочої гімназії).

3 авгу́ста 1920 року.

Голова Ревкому
За Завідуючого

Ів. Лихвар
Відділом Освіти
Ів. Лут»[42].

Під свій контроль комуністи взяли і бібліотеки, які згодом відіграють важливу роль в комуністичній пропаганді в ім'я «світлого» радянського майбутнього.

«НАКАЗ Ч. 30

Переяславського Повітового Військово-Револуційного Комітету по відділу Народної Освіти

1. Згідно постанові III і Конференції представників Позашкільних підвідділів Губерніяльних Відділів Народної Освіти всі бібліотеки міста і повіта, партійні, наукові, шкільні, бібліотеки культурно-просвітних гуртків, профспілок, спілок молоді, бібліотеки кооперативів, повинні бути об'єднані в одну загальну мережу бібліотек органів Народної Освіти, тому відділ Народної Освіти на Переяславщині пропонує всім організаціям міста, які мають бібліотеки на протязі тижня зо дня оголошення наказу, а повіту на протязі ТРЬОХ тижнів, зареєструвати їх в Позашкільному підвідділу (помешкання Дівочої гімназії), а також надіслати по одному примірнику каталогу, коли останні мають; коли каталогів не має, то зазначить загальну кількість книжок.

2. Всім власникам книжок на протязі СЕМІ день зо дня оголошення цього наказу скласти список книжок, зазначивши свою адресу, прізвище, фах, належність відділам (педагогіка, белетристика, фізіологія, юридичні, філологія, богословія, історія, письменство, критика, географія і етнографія, соціальні науки, природознавство, математика, технічні і ремісничі, медицина, сільськогосподарські, дитячі, справочні і



Наказ Переяславського Військово-Револуційного Комітету по відділу Народної освіти № 30 від 3 серпня 1920 року.

періодичні видання) передати цей список в Позашкільний відділ Освіти.

За невиконання цього наказу винувні підлягають законній відповідальності.

3 авгу́ста 1920 року.

Голова Ревкому
За Завідуючого
Відділом Освіти
Завід позашкільним
Педвід.

Ів. Лихвар

Ів. Лут

Петрів» [42].

Отже, починаючи з 1917 по 1920 роки влада не залежно від її забарвлення: царська чи Тимчасовий уряд, більшовицька чи денікінська, вживала всіх засобів, щоб знищити чи обмежити українську національну культуру. Лише за часів Директорії робились спроби створити справді українські школи. Українські вчителі займали перші позиції в боротьбі за рідну школу і культуру, значна частина їх була з Борисполя та Бориспільщини.

В «Полтавскія Єпархіальныя Ведомости за 1904 г.» подається детальний поурочний план уроку з математики в початковому класі, який дає повне уявлення про те, як тоді навчали дітей в цих школах (Див. додаток № 6).



Сторінки з підручника арифметики, 1916 року.



Учні Вишенської школи, початок ХХ ст.

Про вороньківську вчительку Інну Коновал, її сестру Поліну та Павла Тичину

Село Вороньків славне багатьма видатними людьми, які навіки ввійшли не тільки в історію села, а й в історію України.

В історії освіти Бориспільщини є одна зворушлива історія кохання класика української літератури Павла Тичини до вороньківської вчительки Інни Коновал, дочки заможного дворянина із с. Воронькова Івана Коновала (Вороньківського, 1875–1925), українського письменника, педагога, громадського діяча, збирача народної творчості.



Павло Тичина, 1914 рік.

Він працював учителем у рідному селі, керував шкільним хором. За свої українські погляди переслідувався російським урядом та був арештований.

Павло Тичина часто бував у Воронькові і зупинявся в родині Івана Коновала. До Воронькова Павло Тичина потрапив тому, що з 1914 року будучи студентом підробляв на навчання працюючи в статистичному відділі Чернігівського земства. Протягом цілого літа він їздив по селах та далеких хуторах як обліковець оціночної статистики, проводив опитування за картками Чернігівського земства.

«А вже як настав час переїздити нам у якесь інше село, то коли вискочимо, було...

у поле — тоді нас охоплювала така жадоба самовиявлення, що ми голосів своїх не жаліючи, так пускали та піднімали пісню в небо, що аж жита придорожні все кланялись нам та аж до землі схилялись...» [216, с. 360].

Павло Тичина близько познайомився з вороньківським поетом Іваном Коновалом, їх єднала спільність поглядів на життя та потяг до поетичного слова.

Але не тільки це приваблювало молодого поета в родині Івана Коновала. Глибоко в його серце запала його дочка — Поліна, дівчина — красуня на все село, вчителька місцевої школи. Юний студент палко закохався в неї. Рідні сестри Поліни — Інна та Галина також були небайдужі до статного й енергійного молодого студента Палке кохання Тичини до Поліни не знайшло відгуку в її серці. Молодий Тичина неодноразово приїздив до Воронькова, аби домогтися любові вороньківської красуні, та Поліна не відповідала взаємністю, а згодом вийшла заміж за іншого.

Згодом тісні та ніжні стосунки у Тичини зав'язалися з її сестрою — Інною, яка по справжньому закохалася у молодого поета. В той час вона працювала вчителькою Вороньківської школи.

1915 року Павло Тичина написав чудовий ліричний вірш «О панно Інно», який назавжди ввійшов до класики української літератури.

«О, панно Інно, панно Інно!
Я — сам. Вікно. Сніги...
Сестру я Вашу так любив —
Дитинно, злотоцінно.
Любив? — Давно. Цвіли луги...
О, панно Інно, панно Інно,
Любові усміх квітне раз — ще й тлінно.
Сніги, сніги, сніги...

Я Ваші очі пам'ятаю,
Як музику, як спів.
Зимовий вечір. Тиша. Ми.
Я Вам чужий — я знаю.
А хтось кричить: ти рідну стрів!
І раптом — небо... шепіт гаю...
О ні, то очі Ваші. — Я ридаю.
Сестра чи Ви? — Любив...»

Останній рядок цієї поезії говорить про те, що Павло Тичина так і не зміг до кінця для себе з'ясувати, кого ж він любив по справжньому.

Історичні джерела говорять, що кохання вороньківської вчительки Інни Коновал до Павла Тичини було настільки сильним, що вона на відміну від своєї сестри Поліни так і не змогла вийти заміж, рано померла.

Ніжні образи двох Вороньківських вчительок — сестер поет проніс через все своє життя. Хто знає, чи любив він так палко свою дружину. Про це знав лише сам Павло Тичина.



Сестри Коновал з мамою. Ліворуч — Інна, праворуч — Поліна.

Вчителі Любарецької семирічки (1918–1920 рр.)

За спогадами письменника О.Є.Засенка, в с. Любарці 1918 року відкрилася вища початкова семирічна трудова школа. Так її тоді назвали самі селяни — засновники, вкладаючи у цю назву цілком конкретний зміст, підказаний самим життям. Школа для дітей трудящих повинна не тільки давати дітям освіту, але й привчати їх до корисної праці.

Ініціаторами відкриття семирічки були батьки хлопчиків і дівчаток, які закінчили початкову земську чи церковнопарафіяльну школи і виявили бажання вчитися, особливо ті, котрі були записані до п'ятого класу. А таких було понад сорок учнів. Всього в школі в той час навчалось 165 учнів, яких навчали 10 вчителів [153].

Складною справою було знайти й заохотити до роботи у цій школі учителів. Але й це питання вирішувалося швидко і досить успішно. За короткий час основний склад учительського колективу сформувався з високоосвічених людей, серед яких більшість були вихідцями з с. Любарець. У складних умовах громадянської війни, яка охопила тоді всю Україну, рятуючись від безробіття і голоду, з міст у села потяглися ремісники, дрібні урядовці, люди розумової праці. Чимало міського люду прибуло тоді в Любарці. Серед прибулих був Іван Петрович Білик, талановитий математик, доцент Київського політехнічного інституту, Микола Костьович Зеров, історик української літератури, критик, поет і перекладач на українську мову давньогрецьких і римських поетів, доцент Київського університету. Обидва прибули з Києва у село Любарці з родинами до батьків Білика, щоб тут перебути скрутний час. Вони й погодились бути вчителями у семирічці. І.П.Білик викладав арифметику й алгебру, М.К.Зеров — українську мову та літературу.

Згодом з Переяслава прибув брат Івана Білика — Михайло. В роки першої світової війни він закінчив історико-філософський факультет університету, в перші місяці після встановлення радянської влади на Київщині очолював відділ політосвіти Переяславського повітового ревкому. З часу відкриття семирічки був призначений її директором, викладав російську мову та літературу. Він переклав на українську мову твір М. Гоголя «Вій», який видав окремою книжкою у Бориспільській друкарні відразу після Лютневої революції 1917 року.

Четвертим учителем Любарецької школи був Андрій Михайлович Гопкало — колишній політичний засланець-каторжанин. Із заслання повернувся 1917 року, потрапивши туди в 1912 році, коли навчався на останньому курсі історико-філософського факультету Київського університету св. Володимира. За дорученням Київської організації соціал-демократів разом із братом Станіслава Косіора — Йосипом керував робітничою недільною школою на Подолі. Під час одного з чергових занять його та ще кількох слухачів арештували жандарми, сфабрикували справу і відправили на довічне заслання в Сибір. Там він перебував разом з Йосипом Косіором.

За фахом А.М.Гопкало — історик-суспільствознавець, але міг викладати будь — який предмет. Разом з учнями оформив фізичний кабінет, змайстрував чи не перший на селі детекторний радіоприймач з навушниками. До речі, деякі підручники з

фізики, астрономії, якими користувався А.М.Гопкало, зберігаються в районному краєзнавчому музеї с. Іванкова.

Багато уваги він приділяв громадським справам: організував споживче товариство у селі, навчив бухгалтерській справі кількох здібних хлопців, керував школою дорослої молоді. У 1920 році під його керівництвом школярі і сільська молодь посадили вздовж центрального шляху і на головних вулицях села та понад річкою Альтою кілька сотень верб, тополь, осокорів, акацій та інших дерев. Пізніше А. Гопкало став одним із перших організаторів товариства спільної землі (ТСОЗ).

Німецьку мову викладав уродженець с. Любарці Андрій Єгорович Бугай, який у 1917 році закінчив Переяславську гімназію. Навчав дітей малюванню художник Лихотинський, котрий ще до першої світової війни закінчив художню Академію в Петербурзі. Він був єдиним сином збіднілого дворянина. Його батько розпродав землю й майно, а гроші нерозумно потратив. Позбавлений будь-якої матеріальної підтримки, здібний юнак все ж спромігся здобути вищу художню освіту, став професійним живописцем. Після революції, не маючи засобів на існування в Петербурзі, він залишив столицю і приїхав у прадідівську хату в с. Любарці, де жила старенька жінка на прізвище Вітер, колишня служниця Лихотинських. Ось так знайшов притулок у селі цей художник і вчитель.

У 1918 році у село приїхав професор Варшавського університету Кирило Захарович Тихонович — викладач історії давньої Греції та Риму й середньовічної історії Західної Європи. Він був сином сільського паламаря, тобто церковного сторожа і прибиральника. Ще в дитинстві на нього, як на здібного хлопця, звернула увагу вчителька Оксана Кирилівна Маркова. На її прохання священник Голобородько написав подання в Переяславську бурсу, в якому назвав хлопця сином дядя. Це й дало право здібному паламарчуку вчитися безкоштовно в духовних освітніх закладах. Після бурси він закінчив духовну семінарію, став студентом Київської духовної академії. Згодом захопився світською художньою літературою, історією визвольних рухів, брав діяльну участь у виступах київського студентства в 1905–1907 рр. Будучи на четвертому курсі академії, потрапив до списків політично неблагонадійних,



Свідоцтво про успішне закінчення Любарецького початкового народного училища на ім'я сина козака Прасола Матвія Омеляновича, 13 серпня 1909 рік.

був відрахований з навчального закладу. Здобути вищу освіту з «жовтим білетом» тоді можна було лише в одному на всю самодержавну Росію навчальному закладі — Юр'ївському (нині Тартуському) університеті. Після його закінчення Тихонович дозволили вчителювати в одній з варшавських гімназій. Згодом він став доцентом, а потім професором університету.

Скрута і голод привели Тихоновича у рідне село до сестриної хати. Він також долучився до вчительського колективу, викладав у школі історію Греції, Риму, а також історію України. У вільні від занять дні учні разом з учителями пиляли і рубали дрова, топили грубки, дбали про чистоту і порядок у приміщеннях та на подвір'ї. А весною 1920 року скопали городи біля колишньої церковнопарафіяльної школи, посадили картоплю, кукурудзу, соняшник та інше. У прибережку Альти заклали невеликий фруктовий сад. Доглядали і пололи все посіяне і посаджене на городах. За працю вчителям батьки платили переважно продуктами: хлібом, картоплею, буряками, крупами, олією, салом, молоком, цукром, сіллю — усім тим, що кожен мав, а також паливом — дровами і соломою.

Тоді скрутно було всім: і вчителям, і учням, і батькам. Підручників не вистачало, записувати не було на чому. Тож головне було запам'ятовувати все, що розповідав учитель на уроках. А коли директор якимось чином дістав рулон паперу, то його одержували по 3–4 метри з рук самого директора два рази на місяць. А потім із цього паперу робили свої зшитки. На шкільних дошках вправи з математики, української, російської, німецької мови писали не крейдою, якої ніде було дістати, а зелено-голубою глиною, накопаною за селом. Зважаючи на такі обставини, учителі прагнули викладати якнайкраще, а учні без примусу й тиску намагалися добре вчитися. «Ми любили нашу школу, — пише Олександр Засенко — і всіх вчителів. Але все ж найбільшу шану, мабуть, віддавали Миколі Костьовичу Зерову. Він захоплював, чарував нас усім: артистичним викладом матеріалу на уроках, участю в наших розвагах на перервах, душевними бесідами в позаурочний час, а особливо на заняттях створеного ним літературного гуртка. За його завданням ми писали оповідання, вірші, записували від односельців всякі бувальщини, легенди, перекази, комічні і трагічні історії, казки, пісні, приказки, загадки, — усе те, що зветься фольклором» [4; 123].

Усе записане учнями читалося й обговорювалося на заняттях літературного гуртка, які відбувалися двічі на місяць. Під керівництвом Миколи Костьовича ті заняття були чудовою школою навчання і розуміння нев'янучої краси і милозвучності рідної мови, чарівності материнського слова.

Ось такі висоосвічені учителі працювали у Любарецькій семирічці. Вони заклали добрий підмурівок любові до знань, до української пісні, до слова, до розуміння минулого і сучасного життя народу, до пізнання краси мистецтва. Восени 1920 року І.П.Білик, М.К.Зеров з Любарець переїхали в Баришівку, професор К.З.Тихонович працював викладачем на педагогічних курсах імені Б.Грінченка в с. Війтовці на Переяславщині, потім у Бориспільському і Ржищівському технікумах [4]. Зерна знання та добра, посіяні в дитячі душі, продовжувало плекати молодше покоління вчителів, які працювали в Любарецькій школі [4; 153]. Протягом всього ХХ ст. до Любарець приїздили відомі громадські діячі та письменники. Вони продовжували просвітницьку діяльність своїх попередників.

Вони боролись за незалежність України

На початку ХХ ст. продовжували наростати репресії проти українського слова, української книжки, української думки. Народні бібліотеки або припиняли свою роботу, або інколи їх навіть спалювали як такі, що ніби-то непотрібні народу. Навіть в тих народних бібліотеках, які залишалися діючими, українських книжок було лише від 3 до 6 відсотків.

В 1906 році до організації українських народних бібліотек, пропаганди українського слова та української культури взялося нове культурно-освітнє товариство «Просвіта», що виникло в Україні на основі тимчасових правил спілки товариств від 4 березня 1906 р.

В 1906 році створив і очолив Київську «Просвіту» Борис Грінченко. Проте активну роботу вона розгорнула лише в квітні 1917 року. В цьому ж місяці



Хор при Бориспільській «Просвіті».

Серед учасників зліва направо: 1. Марченко В.С. (1-й в 1-му ряду), 3-й Конопля К.М., 4-й Регент хору Раєвський Є.В., 5-й Прядка Є.Є. В 2-му ряду: 1-й Левченко, 2-й Опришко М.В., 3-й Левченко Я., 4-й Юрченко М., 5-й Кошман М. В 3-му ряду: 1-й Жук В., 4-й Коноплич М. В 4-му ряду: 1-й Головатий М., 3-й Піць, 4-й Сич, 5-й Білокінь А. Жінки (зліва направо) 1-1 ряд: 1-а Кудря П. 2-га Грушевська К.П., 3-я Перлатова, 4-а Губар А. 2-й ряд: 1-а Губар М.І., 2-а Кудря М.З., 3-я Губар К.П. 4-а Логвин Г., 5-а Губар А.П., 6-а Кошман О., 7-а Заболотна. Світлина 1918 року.



Зінка Володимирівна Білокінь,
член Бориспільської «Просвіти», 1920 рік.

створюється «Просвіта» і в Борисполі та його навколишніх селах. Її членами стає багато місцевих вчителів та інших українських патріотів з Бориспільщини.

«Просвіта» Бориспільщини діяла згідно статуту та відповідних інструкцій, які надходили з центральної «Просвіти».

Мовою оригіналу подається інструкція «Просвіти ім. Тараса Шевченка» Бориспільській філії, на підставі якої вона була створена:

«Копія

Інструкція філіям Т-ва «Просвіта» заведеним на підставі § 13-го Статуту.

1. Десять місцевих членів товариства можуть завести філію (окремий відділ) Товариства.

2. Щоб це зробити вони подають до Ради Т-ва заяви з своїми підписами і адресами. Рада Т-ва сама повинна робити всю справу з адміністрацією. Після того, як

Рада повідомить тих десятих членів, що дозвіл є, філія може почати свою роботу.

3. Заведена таким способом філія у всіх своїх внутрішніх справах автономна: сама рішає свої діла і сама їми порядкує; однак у всій своїй діяльності вона повинна коритися статуті Т-ва і робити під контролем центральної ради Т-ва.

4. Всіма справами філії порядкують збори членів її і Ради філії.

5. Рада філії порядкує всіма справами й добром філії на підставі постанов збору членів філії і слухаючись інструкцій, які їй даватимуть збори.

6. Рада філії є орган, через який філія вноситься з Радою Т-ва. Вона повинна: а) збирати й пересилати до центральної Ради Т-ва членські вкладки, зоставляючи на свою потребу половину кожної вкладки; б) складати звідомлення про роботу і кошти філії і пересилати його до Ради Т-ва за місяць перед черговим загальним збором Т-ва; в) повідомляти про кожен загальний збір філії ради Т-ва, г) справляти точні доручення центральної Ради, що належить до діяльності всього Т-ва. Філіальна Рада має право посилати свого виборного на засідання Ради Т-ва з правом подавати свої пропозиції, які Рада Т-ва обов'язково повинна розглянути, і з правом рішального голосу в справах філії.

7. Рада Т-ва має право посилати свого виборного на загальні збори членів філії, він має право голосу і може подавати зборові пропозиції на обов'язковий розгляд.

8. Контроль Ради Т-ва (див. § 3) мусить бути такий, що Рада пильнує, щоб філія в своїй діяльності не різнила статутом Т-ва і з постановами його загальних зборів. Задля контролю Рада Т-ва розгляду зазначеного в § 6 п. 6 звідомлення про діяльність філії, також має право контролювати через своїх виборних деяке діловодство філії.

9. Коли філія в своїй діяльності ламатиме статут Т-ва і одступить від головної мети Т-ва і тим самим буде їм шкодити, Рада Т-ва має право, за своєю відповідальністю припинити діяльність філії до першого загального збору Т-ва якому і подає цю справу до розгляду.

10. Всякі непорозуміння між Радою Т-ва і філією рішає загальний збір Т-ва.

11. Всі гроші, які застаються філії з членських вкладів, або які філія добула яким іншим робом, також і все добро рухоме і нерухоме, що придбала філія, є власністю «Товариства Просвіти» у Києві, заснованого в пам'ять Т. Шевченка», але філія сама їм порядкує на підставі інструкції і постанов своїх загальних зборів з тим, що усі постанови філії про продаж, покупку, заставу і т. добра товариства затверджувала центральна Рада Т-ва.

Увага. Останнє обмеження не зачіпає звичайних трат, що викликаються повсякчасною роботою філії.

12. Коли філія перестане існувати, всі її гроші та добро зараз же переходять під порядкування Ради.

13. Філія має печатку зі своїм назвищем» [69].

Поодинокі документи про діяльність цієї організації, які вдалося знайти в архівах Київської області, говорять про те, що її члени були активними громадськими діячами, несли в народ українську ідею, створювали бібліотеки, проводили мітинги, національні свята, зустрічались з людьми, займалися освітньо-педагогічною діяльністю.

Бориспільська «Просвіта» звітувала про свою роботу листом 1917 року на ім'я генерального секретаря «Просвіти» у справах освіти, який подається мовою оригіналу:



Брати Білоконі — члени Бориспільської «Просвіти».
Перший ліворуч — Антін.



Білокін Антін Андрійович, член Бориспільської «Просвіти», 1921 рік.

«Генеральному Секретареві по справах народної освіти від Бориспільського т-ва «Просвіта» Бориспільська «Просвіта» почала існувати 3-го квітня цього року. Тепер налічує вона 125 членів. «Просвіта» поділяється на три секції: бібліотечно-лекційну, театральну-концертну і дитячу (остання фактично в даний момент не існує).

Бібліотечна комісія упорядкувала бібліотеку, яка поділяється на 7 розділів: 1) красне письменство (105 №№); 2) драматична література (49 №№); 3) історія (45 №№); 4) національне питання і соц.-економічні науки (68 №№); 5) природознавство (44 №№); 6) збірники, ноти і т. інше (25 №№); 7) журнали (Літерат.-Науковий Вісник, Світло, Українська Життя, Нова Громада за 1906 рік). Бібліотечна комісія передплачує «Нову Раду», «Робітничу Газету»,

«Народну Волю», «Боротьбу»; має передплатити «Літературно-Науковий вісник» і «Українську школу».

Членами бібліотечно-лекційної секції були прочитані реферати про автономію і федерацію, про необхідність для України нац.-територіальної автономії, про боротьбу України за свої автономні права в минулому і сучасному.

«Просвіта» по змозі ознайомлювала людину з біжучими подіями українського нац.-політичного життя і тому, коли на сільському сході члени «Просвіти» підняли питання про піддержку Української Центральної Ради, то громадяне поставились до цього питання свідомо і винесли резолюцію, в якій признали Українську Центральну Раду правомочним органом українського народу; тоді ж таки сход наклав на себе «податок на рідну справу».

Дякуючи заходам деяких членів «Просвіти» й євреї Барішполя приєднались до постанов сходу. Театральну-концертну секцію за цей час двічі улаштувала літерат.-вокальні вечори, присвячені пам'яті Т. Шевченка. Такий же вечір наша «Просвіта» упорядкувала в с.Іванкові. Театральною ж комісією (секцією) виставлені були п'єси: «Нахмарило», «Дай серцю волю...», «Зілля Королеви», «На сіножаті».

«Просвіта» збирає гроші на Національний Фонд і за цей час збрала 105 карб. 81 коп.

При т-ві «Просвіта» закладся комітет по збудуванню пам'ятника-бюста Т.Г.Шевченкові в Барішполі. Комітет цей збирає пожертви на цю справу і поки що зібрав 220 карб.

Останніми часами бібліотечна комісія розпочала продаж книжок, яких вже продала на 100 карб. 81 коп.

Досі «Просвіта» містилася тимчасово в помешканні Вищої Початкової Школи, тепер же перейшла в інше, наняте помешкання, де має думку одчинити при бібліотеці читальню, а трохи згодом упорядкувати курси навчання грамоті, української історії й географії.

Голова Ради «Просвіти»

Микола Кіриченко».

Як вдалось з'ясувати Кириченко Микола Вісаріонович був лікарем Бориспільського тубдиспансера, високоосвіченою людиною, палким патріотом України, арештований та засуджений в 1937 році, з радянських концтаборів не повернувся.

У вересні 1917 року, напередодні жовтневого перевороту, «Просвіта» Бориспільщини звітувала про свою діяльність у цифрах. З цього документу видно, що найбільш активною була «Просвіта» Борисполя і Воронькова. У Борисполі її заснували студенти, а у Воронькові члени гуртка інтелектуалів, які обрали своїм головою П. Козловського.



Бориспільський хор під керівництвом члена «Просвіти» Б. Левицького, 1920 рік.

Звіт містив таку інформацію (1917 рік):

Звіт Бориспільської										
Адреса Просвіти	місяць і рік заснування	Скільки раз були зібрання		Які кошти має «Просвіта»						
		Загальні	ради	Членських внесків	Від вистав, вечірок	Пожегтв	Книго збірня	Книг на продаж	Іншого майна	Разом
Боришполь	IV-17	7	15	324	92,98	131,30				
Вороньків	IV-17	6	16	110		194,94	340	10	150	

«Просвіти» за 1917 рік

Книгозбірня скільки				на книги якого змісту найбільший попит	Скільки краєвих з'їздів відбулось	Чи об'єднані «Просвіти»	Скільки було улаштовано				
Книг	Читачів	Часописів українських	Часописів неукраїнських				Вистав, гулянок, вечірок	Лекцій	Читань	Мітингів	Маніфестацій
529	54	6		іст. Креп'якевича, дитячі	2	так	6	3	2	1	
435	1235	3		історичні, політичні, дитячі	2	так			9		

Ось уривки з допиту органами НКВД УРСР члена «Просвіти», вчительки Видолоб Пелагеї Леонтівни, подається мовою оригіналу:

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА Выдолоб Пелагеи Леонтьевны

От 30 октября 1940 года.

Выдолоб П.Л., 1897 года рождения, уроженка гор. Киева, украинка, гражд. СССР, служащая, учительница, образование высшее, беспартийная.

Вопрос: Где вы жили и чем занимались до Октябрьской революции?

Ответ: Бесперывно проживала со своими родителями (в Борисполе). В 1915 году окончила высшее начальное училище в Борисполе. После окончания училища, мне, как отличнице предоставили возможность держать экзамен на учительницу. Экзамен выдержала и в октябре 1915 года была назначена помощницей учительницы в Бориспольскую начальную школу. В 1916 году учительствовала в селе Иванково Бориспольского района.

Вопрос: Чем вы занимались последующие годы?

Ответ: с 1915 года по настоящее время я проживала в Борисполе, бесперывно учительствовала в школах Борисполя.

Вопрос: В местечке Борисполь существовала организация «Просвита»?

Ответ: Да, в Борисполе на протяжении ряда лет существовала организация «Просвита», возглавляли эту организацию Колос Яков Вакулович и Кириченко Николай Виссарионович.

Бориспольская организация «Просвита» являлась одной из низовых ячеек этой организации.

Проте така активна проукраїнська діяльність «Просвіти» у царського уряду викликала ряд тривог і побоювань. Тому перед революцією 1917 року всі «Просвіти», в тому числі і на Бориспільщині, були закриті. Після Жовтневої революції її діяльність на Бориспільщині знову відновилась. Але згодом більшовики борючись з так званим націоналізмом почнуть жорстоко переслідувати членів «Просвіти».

Бориспільські члени «Просвіти» брали активну участь в антибільшовицькому повстанні в Борисполі в 1920 році та були його ідеологами.

Повстання, як відомо, було жорстоко придушене більшовицькими військами. Активісти «Просвіти» — заарештовані, а організація розгромлена. Частина просвітян злякавшись репресій, відійшла від організації. Всі матеріальні цінності «Просвіти» було передано міністерству освіти. Членів «Просвіти» продовжували переслідувати більше тридцять років, аж до 1945 року.

Так в 1938 році був арештований та засуджений член «Просвіти», вчитель Любарецької школи Гопкало Андрій Михайлович. Йому висунули звинувачення в тому, що він є активним учасником повстанської, контрреволюційної, антирадянської, націоналістичної організації, оскільки був керівником драмгуртка та ставив п'єси націоналістичного змісту (наприклад «Сава Чалий»), також виховував учнів в націоналістичному дусі. Із радянських таборів Андрій Гопкало не повернувся. Так винищувався радянською владою цвіт української нації.

Під маховик репресій тридцятих років потрапили колишні члени Бориспільської «Просвіти», яких радянські чиновники переслідували не одне десятиліття в тому числі і вчителька Бориспільської школи № 3 Видолоб Пелагея Леонтівна. Під тортурами її змусили назвати прізвища членів «Просвіти», але Пелагея Леонтівна дуже мудро дала покази. Вона назвала прізвища своїх побратимів, але тих, кого арештували та розстріляли в 1920 році, кого замордували органи НКВД в 1930—31 роках, хто помер в 1933 році, хто розстріляний органами НКВД в 1937 році, або вїхав з України. В такий спосіб вона не зрадила нікого і мужньо трималась на допиті.

Вопрос: Назовите лиц, входящих в состав Бориспольской организации «Просвита».

Ответ: в состав Бориспольской организации «Просвита» входили:

1. Колос Яков Вакулович, примерно лет 50-ти, работал в «Потребсоюзе», являлся руководителем организации. Проживает в данное время в Борисполе (на момент допроса 1940 год.).

2. Кириченко Николай Виссарионович, врач тубдиспансера, один из руководителей организации, арестован органами НКВД в 1937 году.

3. Сытник Гордей Иванович, лет 60-ти, кустарь, активный участник «Просвиты», участвовал в контрреволюционном восстании 1920–1921 годов, за что арестовывался.

4. Левченко, имя отчество его не помню, сейчас ему лет 48, по специальности агроном, активный член «Просвиты», участвовал в Бориспольском контрреволюционном восстании. Арестовывался органами НКВД в 1937 году.

5. Марченко Василий, лет 50-ти, кустарь, портной, активный «просвитель», принимал участие в Бориспольском контрреволюционном восстании. В 1937 году арестован.

6. Братья Сиренко — Иван, Петр, Аким и Алексей.

Сиренко в Борисполе имели свой дом, из Борисполя выехали примерно в 1930 году. Где находятся сейчас не известно.

Сиренко Алексей умер, его жена Сиренко Мария Галактионовна на данный момент (на момент допроса 1940 год.) она проживает в г. Киев, работает учительницей.

Вопрос: Какую практическую антисоветскую деятельность проводила «Просвита» в Борисполе?



Хор Бориспільської «Просвіти», 1920 році.

Ответ: В целях осуществления основной задачи — вооруженного свержения советской власти, Бориспольская организация «Просвита» вела работу по подготовке соответствующих кадров, воспитывая население в антисоветском националистическом духе.

Участниками «Просвиты» в школах и среди населения читалась и распространялась «История Украины» идеолога украинского национализма Грушевского М., популяризировалась антисоветская националистическая литература Дорошкевича, Винниченко.

В клубе «Просвиты» работала ряд кружков — драматический, хоровой и т. д., работа их была пронизана национализмом.

Репертуар кружков, как правило был сугубо националистический, так, например, драматический кружок ставил пьесы Винниченко: «Брехня», «Гріх» и др., хоровой кружок открыто пел националистический гимн «ще не вмерла Україна» — «Украина» и друг.

В результате проведенной работы организацией «Просвита» в Бориспольском районе были широко распространены идеи национализма.

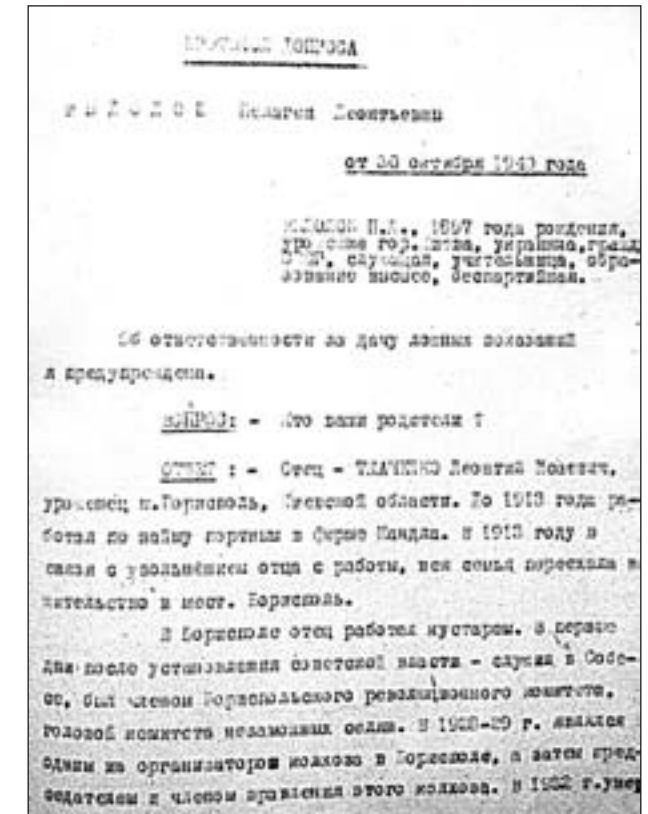
В 1920 году участники «Просвиты» Безбородько, Сытник, Левченко, Марченко и другие приняли активное участие в вооруженном восстании, организованном петлюровским элементом — Чепельным, Литовкой и др., которое было подавлено частями Красной Армии.

Вопрос: В чем заключалась деятельность «Просвиты» в местечке Борисполе в последующие годы, т.е. после подавления контрреволюционного восстания?

Ответ: Сразу же после подавления восстания, органами Советской власти, — «Просвита» была разгромлена. Руководящее ядро организации и наиболее активные члены её были арестованы. Часть «просвитян» из-за боязни быть репрессированными, отошла от организации.

Клуб и другие материальные средства «Просвиты» были переданы в ведение Наробразования. Кружки продолжали работать, но направление работы их резко изменилось в сторону советизации.

Существовала ли организация «Просвита» в Борисполе позднее — нелегально мне не известно.



Протокол допиту Пелагеї Видолоб, 1940 рік. Стор. 1.

Вопрос: Мы располагаем данными, что вы примыкали к антисоветской организации «Просвита»? В чем выражалась ваша деятельность в этой организации?

Ответ: Признаю, что я действительно являлась участницей антисоветской националистической организации «Просвита», существовавшей в местечке Борисполь.

Моя практическая деятельность, как участницы «Просвиты» сводилась к следующему:

Я принимала активное участие в работе драматического и хорового кружков организованных «Просвитой» и работающих под руководством её.

Помимо этого, будучи учительницей, я сама лично изучала националистические произведения идеологов украинского национализма Грушевского М., Дорошкевича и др. и преподносила их ученикам, таким образом воспитывала их в националистическом духе.

Вопрос: В начале своїх показаний вы утверждали, что ни в каких антисоветских организациях, формированиях не состояли и существовании таковых вам известно не было. Сейчас же вы показываете, что являлись участницей антисоветской организации «Просвита». Чем объясняется такое противоречие в ваших показаниях?

Ответ: В начале допроса я думала отрицать участие в «Просвите», но затем проанализировав все, я решила рассказать всю правду. «Просвита» действительно являлась одной из антисоветских организаций, о деятельности которой мне было известно, как участнице организации.

Я полностью разделяла мероприятия, проводимые «Просвитой» и как могла — содействовала их проведению.

Вопрос: Какие антисоветские организации кроме «Просвиты» существовали в Борисполе, о которых вам было известно?



Бориспільська капела бандуристів під керівництвом члена «Просвіти» Матвія Кошмана, 1930 рік.



Бориспільська капела бандуристів під керівництвом Дем'яна Кошмана, 1950 р.

Ответ: В 1918 году в Борисполе была открыта частная гимназия «Бориспольская украинская гимназия группы родителей».

Часть преподавательского состава этой гимназии с открытием её приехали в Борисполь из Галиции, в частности Костащук Василий Николаевич — преподаватель украинского языка, яркий украинский националист и ряд других, фамилии которых я сейчас не помню.

Эта гимназия являлась гнездом контрреволюционного националистического элемента.

Особо активную контрреволюционную деятельность вели преподаватели, приехавшие из Галиции.

В результате их деятельности, учащиеся старших классов, особенно из числа кулацкой части, шли добровольно в белогвардейские отряды.

Была ли в гимназии оформившаяся контрреволюционная организация, сказать не могу, но о том, что из стен гимназии исходило руководство антисоветской деятельностью — это правильно.

Протокол мною прочитан, записан с моих слов правильно.

Выдолоб.

Допросили: нач 2 отделения

2 отдела УГБ НКВД УССР

Лейтенант государственной безопасности

(Шаров)

Оперуполномоченный 2 отделения 2 отдела

Сержант госбезопасности

(Корнеев)».



Родина Андрія Білокоця, 1905 р. н., троє його синів та дочка Наталка стали членами Бориспільської «Просвіти» (На світлині видніється погруддя Т. Шевченка).

Вчителька Пелагея Видолоб серед інших слідчому назвала ім'я члена Бориспільської «Просвіти» Костащука Василя Миколайовича.

Він був директором і засновником Бориспільської гімназії ім. П. Чубинського. Народився 4 жовтня 1885 в Тулові (сучасний Снятинський район Івано-Франківської області). Ввійшов в історію України як український історик, бібліограф та літературознавець.

Василь Костащук був учнем Михайла Грушевського та входив до Київської історичної школи. Його життєвий шлях видався коротким.

Вчився у Заліщицькій гімназії, 1912 року закінчив Чернівецький університет, історично-філологічний відділ філософічного факультету. Вчителював у Городенківській українській приватній гімназії.

В 1910–1914 входив до складу Української радикальної партії.

З початком Першої світової війни мобілізований, воював в австро-угорському війську. Поранений, в боях біля Галича — Рогатина потрапив у російський полон; проживав у Курській та Пензенській губерніях.

У ході революційних подій в колишній Російській імперії зумів звільнитися та повернутися до України. З 1917 по 1923 рік вчителював, був директор Бориспільської гімназії ім. П. Чубинського.

Від 1927 та до смерті співробітник Комісії історії Західної України при ВУАН, у 1928–1930 — аспірант Науково-дослідної кафедри історії України при ВУАН, в 1929–1930 роках працював в бібліографічній комісії ВУАН — до її ліквідації.

Вивчав історію революції 1848 року та часи реакції 1848–1860 у Галичині.

Працював над дисертацією з питань народного побуту.

Листувався з Василем Стефаником.

Мав велику приватну бібліотеку з рідкісними виданнями. Після його смерті в 1931 році велися перемовини про передачу державі його цінних та рідкісних книжок і журналів. Наслідки перемовин невідомі.

Активними просвітниками на Бориспільщині було подружжя Андрія Полонського та Віри Онацької.

Полонський Андрій Матвійович — народився 1890 року в родині священика, помер 1933 року. Він був талановитим педагогом (працював в Бориспільській школі № 3), активним громадським діячем, членом Української Центральної Ради 1-го і 2-го складу, актором театру Леся Курбаса, засновником лялькового театру у м. Борисполі, директором Бориспільського історичного музею, учасником Бориспільського антибільшовицького повстання 1920 року.

Віра Онацька — актриса, вчителька української мови та літератури Бориспільської школи, була керівником V студії Леся Курбаса в Борисполі.



Подружжя десятиліттями переслідувала радянська влада, декілька разів арештовувала, довгий час вони перебували в тюрмі під слідством.

В часи німецької окупації Борисполя діяльність «Просвіти» була частково відновлена.

Районна газета «Українське життя» періодично друкувала матеріали про роботу цієї української патріотичної організації.

Газета повідомляла, що при бориспільському товаристві «Просвіта» працює капела бандуристів під керівництвом С. М. Яцюти, яка під звуки бандур виконує українські пісні про минулу гірку долю українського народу [32].

Бориспільська хорова капела бандуристів виступила з концертною програмою перед жителями с. Любарці. Бажаючих послухати українські пісні виявилось багато. Приміщення на 350 місць було

Л. Білокінь, член Бориспільської «Просвіти». На звороті напис: «На згадку сестрі від брата. 15.VI.1921 р.»

вщерть заповнене і не могло вмістити всіх бажаючих. Капела виконувала українські пісні та історичні думи. Особлива однакостайність відчувалась при виконанні українського гімну «Ще не вмерла Україна» [34].

При вороньківській «Просвіті» працювали співочий, музичний і драматичний гуртки та фізкультурно-юнацька організація «Січ». Силами сільської інтелігенції та просвітянами поставлено п'єси «Нахмарило», «Степовий гість», а в двох виступах хору звучали українські пісні «Не пора», «Ой горе тій чайці», «Їхав козак за Дунай», «Рече та стогне Дніпр широкий», «Журба» та український гімн «Ще не вмерла Україна» [33].

Майже через сотню років стало відомо про самовіддану, героїчну боротьбу членів Бориспільської «Просвіти» за незалежність України. Це були лікарі, вчителі, працівники культури та сільського господарства, голова Бориспільської «Споживспілки», дрібні ремісники, будівельники та інші патріоти нашого краю.

Їх жорстоко переслідували, саджали в тюрми, катували та розстрілювали, засилали в Сибір, звільняли з роботи, конфісковували майно, переслідували їх сім'ї.

Запам'ятаймо імена цих великих українських патріотів Бориспільщини, які майже всі були знищені радянською владою:

Кириченко Микола Вісаріонович, Кириченко Надія Вісаріонівна, Сорокін Тихін Петрович, Онацька Віра Дем'янівна, Полонський Андрій Матвійович, Левченко (ініціали невідомі), Безбородьки Василь, Павло та Борис, Ситник Гордій Іванович, Марченко Василь, Сіренко Іван, Сіренко Петро, Сіренко Аким, Сіренко Олексій, Сіренко Марія Галактіонівна, Колос Яків Вакулович, Костащук Василь Миколайович, Видолоб Пелагея Леонтівна, Ткаченко Василь Леон-



Хор Бориспільської «Просвіти», 1927 рік.

тійович, Ткаченко Михайло Леонтійович, Гопкало Андрій Михайлович, Козловський П., Конопля К.М., Раєвський Є.В., Прядка Є.Є., Опришко (ініціали невідомі), Левченко Я., Юрченко М., Кошман М., Жук В., Коноплич М., Головатий М., Піць (ініціали невідомі), Сич М.В., Білокінь Антін, Кудря П., Грушевська К.П., Перлатова, Губар А., Губар М.І., Кудря М.З., Губар К.П., Логвин Г., Губар А.П., Кошман О., Заболотна (ініціали невідомі) та багато інших, чий імена нам сьогодні, на жаль, невідомі.

Вічна слава і довічна пам'ять великим українським патріотам Бориспільщини, відомим і безіменним!



Звіт про роботу
Бориспільської
«Просвіти»,
1918 рік.
Стор. 1.

Перший голова Бориспільської «Просвіти»

Трагічно склалась доля організатора і першого керівника Бориспільської «Просвіти» Миколи Вісаріоновича Кириченка. Він народився в 1893 році в Борисполі в сім'ї медиків. Як і батько, здобув медичну освіту і став завідуючим Бориспільським туберкульозним диспансером. Батьки виховали сина справжнім українцем, якому завжди боліла доля українського народу.

З квітня 1917 року Микола Кириченко разом зі своїми друзями створює в Борисполі «Просвіту», реєструє її в своєму будинку за адресою: м. Бориспіль, вул. Советська, будинок № 31 і два роки очолює цю організацію. Згодом стає членом Спілки Визволення України, входить до складу педради Бориспільської української гімназії імені Павла Чубинського.

Миколу Кириченка за активну проукраїнську позицію арештували 25 жовтня 1937 року, а 28 жовтня «трійка» НКВД за «внедрение национальстических идей» винесла йому смертний вирок: «Розстрілять!».

Далі подаємо повністю матеріали кримінальної справи мовою оригіналу.

«ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Борисполь 25/X 1937 г. я, Оперуполномоченный Бориспольского РО НКВД УССР ЛАПИН посмотрел материалы по обвинению гр. КИРИЧЕНКО Николай Висарионович 1893 г. рождения, уроженец и житель м. Борисполя в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54—10 УССР, выразившихся в том, что он враждебно настроен против существующего строя, высказывал недовольство против мероприятий Партии и Соввласти.

Что (привести мотивы избрания меры пресечения).

Нахождения КИРИЧЕНКА на свободе может отразится на ходе следствия. На основании изложенного и руководствуясь ст. ст. 143, 145 и КП УССР,

Постановил:

Выбрать мерой пресечения способов уклонения от суда следствия по отношению к обвиняемому КИРИЧЕНКО избрать содержание под стражей в Киевской тюрьме.

Настоящее постановление представить Бориспольскому Рай- Прокурору.

Опер. Уполномоченный (Лапин)

Согласен: Начальник

Утверждаю: Начальник».

СССР
Н К В Д
У К Р А И Н С К О Й С С Р

Киевская область 22.10.1937 г.

ДЕЛО № 11816

по обвинению гр. Кириченко
Николай Висарионович
уроженец и житель м. Борисполя
Киевской области

Кириченко
Николай Висарионович
ст. ст. 54-10 УК УССР

АРХИВ
ТОМ №

при Сов. Министрах СССР
СЛЕД. ФОНДА ОКОНЧЕНО 25 октября 1937 г.
28 октября 1937 г.

Количество томов

Кримінальна справа Кириченка Миколи Вісаріоновича.

По делу № _____

«ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Гор. Борисполь 25/Х 1937 г. я, уполномоченный Бориспольского РО НКВД УССР ЛАПИН посмотрев материалы о преступной деятельности гр. КИРИЧЕНКО Николай Виссарионович 1893 г. рождения, уроженец и житель м. Борисполя.

Обвинявшийся в том, что он враждебно настроен против существующего строя, высказывал недовольство против мероприятий Партии и Соввласти.

Рассматривая в совершенных обвиняемыми КИРИЧЕНКО Николая Виссарионовича.

Признаки преступления, предусмотренных ст. ст. 54—10 УК УССР.

Постановил:

На основании ст. ст. 93 п. 2 и 108 УПК УССР начать по настоящему делу производство предварительного следствия.

Копию настоящего постановления направить Бориспольскому Рай-Прокурору.

Уполномоченный

Согласен: Начальник

Утверждаю: Начальник

(Лапин)

(Лапин)»

«ДОВІДКА-ХАРАКТЕРИСТИКА

Бориспільська
Сільрада
Бориспільського р-ну
Кивської області
27/Х 1937 р.

Дана ця за Громадянина Кириченко Миколу Висаріоновича в тім, що він за соцстаном службовець, батько його жив в Борисполі ще до Революції працював фельшаром а він сам із малих років в Борисполі не жив, а десь учився. Прибув до Борисполя років 5 назад і працює в лікарні лікарем. З майна має два великих будинки. Здає їх під квартири. Має найману робітницю.

Голова Сільради

підпис (Ситник)»

«ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1937 г. Октября 25 дня. Прокурор Бориспольского р-на Якубович сего числа рассмотрел следдело Бориспольского РО НКВД по обвинению жителя м. Борисполя Кириченко Николая Виссарионовича, 1893 г. рождения, с высшим образо-

ванием, доктор, украинец подданстваа УРСР, каковой обвиняется в том, что был враждебно настроен к существующему строю, высказывал недовольство против мероприятий партии и Соввласти на селе, т.е. в преступлении предусмотренном ст. 54—10 УК УССР.

Имея ввиду, что нахождение Кириченко на свободе может отразится на ходе суда и следствия, а посему и на основании ст. 156 УПК.

Постановил:

Мерой пресечения против обвиняемого Кириченко Николая Виссарионовича избрать содержание под стражей в Киевской тюрьме с зачислением за Бориспольским Рай-отделом НКВД.

РАЙ-ПРОКУРОР

(Якубович)

подпись»

Печать

Борисполь НКВД УССР

лист № _____

к делу № _____

АНКЕТА АРЕСТОВАНОВОГО

Фамилия *Кириченко*

Имя и отчество *Николай Виссарионович*

Дата рождения: число *«1»* месяц *октября* год *1843*

Место рождения *с. Борисполь*

Место жительства (адрес) *с. Борисполь*

Профессия и специальность *врач*

Место службы и должность или род занятий *Борисполь Тубдиспансер*

Паспорт выдан *Борисполь РОМ*

Материальное положение

До революции *студент*

После революции *из служащих*

Образование (общее и специальное) *имеется*

УССР

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 г. Октября мес. 27 дня. Я, сотрудник РО НКВД

Бондественский допросил в качестве обвиняемого

Фамилия *Кириченко*

Имя и отчество *Николай Виссарионович*

Дата рождения 1893
Место рождения с. Борисполь
Место жительства с. Борисполь
Гражданство (подданство) *Украинец*
Паспорт выдан *Бориспольским ВРМ*
Род занятий *врач бориспольской больницы*
Социальное происхождение *из мещан*
Социальное положение (род занятий и имущественное положение)
До революции
После революции
Состав семьи *мать*
Показания обвиняемого (свидетеля) *Кириченко Николая Виссарионовича*
27 октября 1937 г.

Вопрос: Скажите обвиняемый Кириченко ваше социально-имущественное положение?

Ответ: Я врач работаю в м. Борисполе, где имею собственный дом и усадьбу, а второй дом занимает моя сестра.

Вопрос: Скажите, в каком году и в качестве кого вы работали в ВУАН и какая была вскрыта контрреволюционная организация там, какое вы принимали участие в этой организации?

Ответ: С 1924 года по 1929 год я работал в медсекции в качестве одного из секретарей ВУАН. При мне была открыта в ВУАН контрреволюционная организация «СВУ», которой руководил академик или даже вице-президент Академии Наук Ефремов.

Вопрос: На работу в медсекцию на секретаря меня рекомендовал ассистент Эльберг и Барбэр.

Вопрос: Как вы и при каких обстоятельствах познакомились с Ефремовым?

Ответ: В 1927 г. в июне месяце по случаю смерти академика Виноградова я в числе других зашли к Ефремову договориться насчет похорон и здесь я познакомился.

Вопрос: Кого еще вы знаете из работников академии, которые по делу СВУ были арестованы. Назовите их фамилии?

Ответ: Профессор Мерняковский, Академик Корчак-Чернуркив председатель медсекции, где я был секретарем и ряд других.

Вопрос: Скажите, состояли ли вы членом СВУ?

Ответ: Да, я состоял членом СВУ, но при вскрытии этой организации органами ГПУ я не был привлечен к ответственности и меня никто по данному делу не вызывал, а я все время это скрывал до сегодняшнего дня, до допроса.

Вопрос: Скажите, какую вы контрревол. работу проводили после вскрытия этой организации, оставаясь на свободе?

Ответ: Никакой я работы не проводил, когда распалась эта организация так как порвались связи.

Вопрос: Когда и какой контрреволюционной организацией вы руководили в м. Борисполе?

Ответ: Я руководил «Просвитой» в м. Борисполе в 1917–1919 гг. и организация помещалась в моем доме.

Вопрос: Скажите, что же это была за организация и какую она преследовала цель?

Ответ: На указанную мною организацию «Просвита» с Киева от руководства передавалась литература, чтоб мы ее распространяли. Оказалось, что эта организация с националистическим уклоном. Тогда на Украине был Петлюра.

Вопрос: Скажите, принимали вы на дом больных для лечения, брав с больных деньги, когда у больных не было денег вы отказывались лечить их и проводили эту работу за счет рабочих часов в диспансере?

Ответ: Больных принимал на дому у себя, деньги с них брал таксы у меня не было и не за счет рабочих часов в диспансере я работал на дому.

Вопрос: Скажите, признаете ли вы себя виновным в предоставленном обвинении и о чем жалеете?

Ответ: Виновным признаю себя в том, что придерживался националистических взглядов (шовинизма), в том что, позволил себя втянуть в контрреволюционную организацию СВУ и был членом СВУ.

Больше показаний ничего не имею. Протокол мне прочитан и записан с моих слов верно в чем и расписываюсь.

Допросил

(Подпись)

УССР

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 г. Октября мес. 26 дня. Я, сотрудник РО НКВД Бондественский допросил в качестве свидетеля.

Фамилия *Луценко*
Имя и отчество *Алексей Нестерович*
Дата рождения *1900*
Место рождения *с. Борисполь*
Место жительства *с. Борисполь*
Гражданство (підданство) *Украинец*
Паспорт выдан *Бориспольским ВРМ*
Род занятий *служащий*

Социальное происхождение *из крестьян*
Социальное положение (род занятий и имущественное положение)
До революции *из крестьян*
После революции *служащий*
Состав семьи *3 человека*
Показания обвиняемого (**свидетеля**) *Луценка Алексея Нестеровича*
26 октября 1937 г.
Будучи предупрежден по 89 ст. УССР по существу дела показал:

Вопрос: Что вам известно о Кириченко Николае Виссарионовиче?

Ответ: Знаю Кириченка Николая, работает врачом, из мещан имеет два дома в м. Борисполе, был добровольцем у Петлюры, украинец-националист.

Кириченко антисоветски настроен, против всех мероприятий Советской власти он высказывается:

«Как бы Советская власть не кричала о своих достижениях, а в селе ее ненавидят, особенно крестьянство, которое поработано этими колхозами и недовольное крестьянство во время войны с СССР пойдет против правительства, так как в этот момент антисоветские силы в тылу сыграют большую роль.

Кириченко работая в Борисполе врачом, больных лечит на квартирах, за что незаконно берет деньги, и по вызову к больному на дом требует сначала уплаты денег ему, т.е. просто вымагая с народа взятки. О процессе врагов народа Зиновьева, Тухачевского, Якира, Каменева Кириченко с сожалением о них отзывался говоря:

«Зиновьев, Каменев, Тухачевский и Якир немало сделали для революции, это были умные политические и выдающиеся деятели для СССР и в своей политике они были правы и поверьте, что в нашей стране много и много они имеют в настоящее время своих приверженцев».

Больше показать ничего не имею. Протокол мне прочитан и записан верно с моих слов, в чем и расписываюсь.

Подпись
Допросил

О.Н. Луценко

УССР

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 г. Октября мес. 26 дня. Я, сотрудник РО НКВД Бондественский допросил в качестве свидетеля

Фамилия *Мозговой*
Имя и отчество *Иосиф Арсентьевич*
Дата рождения *1887*
Место рождения *с. Борисполь*
Место жительства *с. Борисполь*
Гражданство (підданство) *Украинец*
Паспорт выдан *Бориспольским ВРМ*
Род занятий *служащий*
Социальное происхождение *из крестьян*
Социальное положение (род занятий и имущественное положение)
До революции *крестьянин*
После революции *крестьянин*
Состав семьи *2 души*
Показания обвиняемого (**свидетеля**) *Мозгового Иосифа Арсентьевича*
26 октября 1937 г.
Будучи предупрежден по 89 ст. УССР по существу дела показал:

Вопрос: Расскажите, что вам известно о Кириченко Николае Виссарионовиче?

Ответ: Кириченко Николай происходит из мещан с. Борисполя, имеет два собственных дома, сдает под квартиры имеет работницу, работает в качестве врача. Петлюровец, по убеждению ярый шовинист.

Кириченко с большим удовольствием и особой симпатией вспоминает о прошлых временах украинских властей, и о бывших общественных и политических украинских деятелях, нередко осуждая Соввласть иногда говорила высмеивая Советскую украинизацию высказываясь:

«При существующем Советском строе нет Украины да и не может быть. Раз отсутствует воля, политическое положение Украины, а от этого и зависит и национально-культурные достижения, значит Украины не существует. А Украина является Советской колонией».

Вопрос: Скажите, что Вам еще известно о Кириченке?

Ответ: Кириченко часто вспоминает о деятелях Всеукраинской Академии Наук, а именно Ефремове, Виноградове, Черняховском, Барбара, с которыми он вместе работал в медсекции ВУАН и с сожалением о них отзывался, называя их «Это действительно были украинские деятели, наметившие своей целью спасти Украину от коммунизма, но недалек час, когда наша родная Украина будет самостоятельной Украиной» Кириченко настроен антисоветски и высказывался: «Война с СССР неизбежна, немцы безусловно могут победить, кроме того антисоветский элемент внутри страны в период войны сыграет решающую роль в победе немцев.

Больше показаний ничего не имею, протокол мне прочитан, записан верно.

Подпись
Допросил

И.А. Мозговой

УССР
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 г. Октября мес. 26 дня. Я, сотрудник РО НКВД Бондественский допросил в качестве свидетеля

Фамилия *Калита*
Имя и отчество *Петр Ананевич*
Дата рождения *1900*
Место рождения *с. Борисполь*
Место жительства *с. Борисполь*
Гражданство (підданство) *Украинец*
Паспорт выдан *Бориспольским ВРМ*
Род занятий *служащий*
Социальное происхождение *из крестьян*
Социальное положение (род занятий и имущественное положение)
До революции *крестьянин*
После революции *крестьянин*
Состав семьи *1 л*

Показания обвиняемого (свидетеля) *Калиты Петра Ананевича*
26 октября 1937 г.
Будучи предупрежден по 89 ст. УССР по существу дела показал:

Вопрос: Расскажите, что вам известно о Кириченко Николае Виссарионовиче?

Ответ: Кириченко Николай мещанин, родом с м. Борисполя был добровольцем Петлюровской армии, имеет два дома сдает дома под квартиры, работает врачом. Берет большие деньги с больных за лечение, без уплаты денег на дом к больному не идет.

Кириченко всегда критикует советский строй, в чем бы то не выразалось, а именно он говорит:

«В старое время больных было меньше, чем теперь, а причина большего заболевания населения та, что народ много трудится, плохо питается и одевается и вот вам причина заболевания советского народа».

Больше показаний ничего не имею. Протокол мне прочитан и записан с моих слов верно в чем и расписываюсь.

Подпись
Допросил

П.А. Калита

УССР
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 г. Октября мес. 27 дня. Я, сотрудник РО НКВД Бондественский допросил в качестве свидетеля

Фамилия *Ситник*
Имя и отчество *Иван Макарович*
Дата рождения *1901*
Место рождения *с. Борисполь*
Место жительства *с. Борисполь*
Гражданство (підданство) *Украинец*
Паспорт выдан *Бориспольским ВРМ*
Род занятий *служащий*
Социальное происхождение *из крестьян*
Социальное положение (род занятий и имущественное положение)
До революции *крестьянин*
После революции *крестьянин*
Состав семьи *2 л*

Показания обвиняемого (свидетеля) *Ситника Ивана Макаровича*
26 октября 1937 г.
Будучи предупрежден по 89 ст. УССР по существу дела показал:

Вопрос: Скажите, что вам известно о Кириченко Николае Виссарионовиче?

Ответ: Кириченко Николай из мещан м. Борисполя, имеет два дома, работает врачом.

Вопрос: Скажите, что вам известно о его контрреволюционной деятельности?

Ответ: В 1918 и 19 годах Кириченко Николай был организатором контрреволюционной организации Петлюровской в м. Борисполе, которая имела окраску «Просвита», эта организация помещалась в доме самого врача Кириченка.

Вопрос: Что вам известно еще в отношении антисоветской деятельности Кириченка?

Ответ: Кириченко как я уже сказал Петлюровец, то есть организатор Петлюровской контрреволюционной организации, занимался антисоветской агитацией.

Вопрос: Что вам известно о работе Кириченка как врача?

Ответ: Кириченко за посещение на дом больных как врач, брал большие деньги, там где денег не давали отказывался лечить больных, в тоже время в рабочие часы в больнице старался меньше принять с тем, чтобы зарабатывать вне больницы,

кулачники особенно негодовали за такое обслуживание больных врачом Кириченком. Профилактической работой среди трудящихся не занимался, антисоветский элемент.

Больше показаний ничего не имею. Протокол мне прочитан и записан с моих слов верно в чем и расписываюсь.

Подпись
Допросил

И.М. Ситник

«ПРОТОКОЛ Очной ставки

1937 г. Октября 27 дня. Я Сотрудник Бориспольского Р.О. НКВД Бонсденственский сего числа произвел очную ставку свидетеля Ситника Ивана Макаровича с обвиняемым Кириченко Николаем Виссарионовичем для уточнения фактов антисоветской деятельности обвиняемого Кириченка.

Свидетель Вопрос: «Ситник» Скажите свидетель Что вам известно о Кириченко Николае Виссарионовиче?

Ответ: Кириченко Николай из мещан, имеет 2 дома, Петлюровец, сам организовал и руководил контрреволюционной организацией Петлюровской, вся контрреволюция помещалась в доме самого Кириченка. В настоящее время антисоветский элемент, работая врачом в Борисполе, лечит больных по квартирам и за это берет деньги, кто не платит денег больного не лечит. На счет лечения больных на домах отрицает свой рабочий день в больнице. И врачебной работы среди населения не ведет, колхозники недовольны работой врача Кириченка. Кириченко вредитель и враг народа. В чем и подписываюсь.

Обвиняемый

Я Кириченко не Петлюровец, но организацию украинской «Просвиты» я организовал и руководил, даже поместил у себя в доме эту «Просвиту». У меня больные бывают на дому, деньги беру за лечение, но я хожу работать и в больницу, я там штатный врач. Больше сказать ничего не имею, протокол мне зачитан и записан верно.

Подпись
Допросил

Кириченко Н.В.
Подпись».

«По следственному делу № 11816

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению КИРИЧЕНКА Николая Виссарионовича
1893 г. рождения
по ст. 54—10 УК УССР

В Бориспольское Рай-отделение НКВД поступили данные о том, что в с. Борисполе проживает гр-н Кириченко Николай Виссарионович, который проявляет антисоветскую деятельность по отношению существующего строя.

На основании выше изложенного Кириченко был привлечен к аресту.

Произведенным по делу следствием установлено, что Кириченко выходец из мещан, до ареста работал в качестве врача в туб-диспансере м. Борисполь, украинский националист, петлюровец, бывший член СВУ. Из имущества имеет два собственных дома. Антисоветски настроен к существующему строю и распространяет клеветнические слухи против Советского правительства.

В присутствии свидетеля Мозгового Иосифа, высказался: «При существующем советском строе нет Украины да и не может быть. Раз отсутствует воля, политическое положение, а от этого и зависит и национально-культурные достижения, значит Украины не существует, а Украина является советской колонией». Часто вспоминает о деятелях Всеукраинской Академии Наук, а именно: Ефремове, Виноградове, Черняховском и др. с которыми он вместе работал в мед-секции ВУАН, и с сожалением о них отзывался, называя их: «Это действительно были украинские деятели наметившие своей целью спасти Украину от коммунизма, но недалек час, когда наша родная Украина будет самостоятельной страной». /л. д. 13/.

О предстоящей войне, Кириченко высказывается: «Война с СССР неизбежна. Немцы безусловно могут победить. Кроме того, антисоветский элемент внутри страны в период войны сыграет решающую роль в победе немцев». /л. д. 13/.

В 1918—19 г.г. Кириченко был организатором контрреволюционной организации петлюровской в м. Борисполе, которая имела окраску «Просвита». Эта организация помещалась в доме Кириченко.

Работая в качестве врача в тубдиспансере, Кириченко принимал больных у себя на квартире и за лечение больных требовал деньги, отказывался давать медицинскую помощь тем больным, которые не могли уплатить деньги. За счет лечения больных на дому, сокращал свой рабочий день в туб-диспансере. /л. д. 14/.

О заболеваниях в Советском союзе, выразился: «В старое время больных было меньше, чем теперь, а причина большего заболевания та, что народ много трудится, плохо питается и одевается, это и есть причиной заболевания в союзе». /л. д. 15/.

Критикуя политику Советской власти, Кириченко говорил: «Как бы советская власть не кричала о своих достижениях, а в селе ее не видят, особенно крестьянство, которое поработано этими колхозами и недовольное крестьянство во время войны с СССР пойдет против правительства, т. к. В этот момент антисоветские силы в тылу сыграют большую роль». /л. д. 11/.

В предъявленном ему обвинении виновным себя признал частично.

На основании выше изложенного полагал-бы:

Следственное дело №11816 по обвинению Кириченка Николая Виссарионовича 1893 г. рождения, украинского националиста с высшим образованием, украинца подданства УССР, направить на рассмотрение тройки Киевского Областного Управления НКВД УССР.

Справка: Арестованный Кириченко Николай Виссарионович содержится под стражей в Киевской тюрьме, из сего числа перечислен за тройкой КОУ НКВД.

Вещь-доков по делу не имеется.

Составлено 28/Х-37 г.

м. Борисполь

Нач. Бориспольского РО НКВД

Ст. Лейтенант Госбезопасности

(Лапин)».

**«ТРОЙКА ПРИ КИЕВСКОМ ОБЛУПРАВЛЕНИИ НКВД УССР
от «29» Октября 1937 г.**

Слушали:

Дело №11816 Бориспольского РО НКВД по обвинению — Кириченка Николая Виссарионовича, 1893 г.р., урож. м.Борисполя, Киевской обл., украинца. В прошлом член контрреволюционной организации СВУ, украинский националист.

Постановили:

Кириченка Николая Виссарионовича **РАСТРЕЛЯТЬ**.

Личное пренадлежащее ему имущество — **КОНФИСКОВАТЬ**.

Обвиняется в том, что среди населения проводил к-р работу, внедряя националистические идеи. Доказывал, что при Советском строе Украина не существует, а она является Советской колонией. Распространял провокационные слухи о скором отделении Украины от Советского Союза и образовании самостоятельного украинского государства. Восхвалял политику фашистской Германии. Высказывался о скором приходе Гитлера на Украину. Высказывал сожаление о врагах народа, ранее работавших ВУАН, наметевших спасти Украину от Комунизма и не выполнивших свои задачи. Клеветнически отзывался.

Верно: Секретарь Тройки

Печать».

Пройде більше двадцяти років, а рідні не знатимуть, як після арешту склалась доля Миколи Кириченка.

В 1959 році його рідна сестра Надія Вісаріонівна Кириченко звернеться до прокуратури СРСР з проханням поінформувати її про долю брата. В зв'язку з такою заявою до органів КДБ з Москви надійшла довідка із вказівкою, як саме треба

збрехати сестрі про долю Миколи Кириченка.

Документи, що знаходяться в матеріалах кримінальної справи М.Кириченка приголомшують цинічними рекомендаціями, регламентованими письмовими розпорядженнями органів КДБ. Подаємо їх мовою оригіналу.

«ПРОКУРОРУ СЛЕД-ЧАСТИ СССР
ПЕНСИОНЕРКИ-УЧИТЕЛЬНИЦЫ
КИРИЧЕНКО НАДЕЖДЫ ВИССАРИОНОВНЫ
УССР КИЕВСКОЙ ОБЛ., г. БОРИСПОЛЬ.

ЗАЯВЛЕНИЕ

25 октября 1937 года Бориспольским НКВД был арестован мой брат, врач заведующий тубдиспансером Борисполя Кириченко Николай Виссарионович, рождения 1 октября 1893 года.

Прошу сообщить мне о его судьбе по адресу:

УССР. Киевская обл., г. Борисполь, ул. Советская №31.

14 февраля 1959 г.

Н. Кириченко».

ПРОКУРАТУРА

В 1959 г.

СССР

Срочно

Секретно

УАО УКГБ по Киевской области

Иванцову

ТРЕБОВАНИЕ

**На проверку по оперативно-справочной картотеке
МВД УССР**

Просьба проверить и выдать справку:

Фамилия *Кириченко*

Имя и отчество *Николай Виссарионович*

Год рожд. *1893* Место рожд.

Адрес арестован в 1937 г. Бориспольским РО НКВД

Место работы и должность

Какая нужна справка полная справка и где дело?

Для чего нужна справка заявление

Начальник УА отдела (отделения)

Подполковник

(Беляев)

« _____ » марта 1959 г.

«СПРАВКА

В УКГБ при СМ УССР по Киевской области поступило заявление от гражданки КИРИЧЕНКО Надежды Виссарионовны

Разыскивающей брата КИРИЧЕНКО Николая Виссарионовича

Согласно данным архивно-следственного дела № 41185 разыскиваемый КИРИЧЕНКО Николай Виссарионович, 1893 г. рождения, уроженец г. Борисполя, Киевской обл.

«25» октября 1937 года был арестован Бориспольским РО УНКВД тройкой УНКВД Киевской обл. осужден к высшей мере наказания.

Приговор приведен в исполнение «25» ноября 1937 г.

Руководствуясь указанием КГБ при СМ СССР № 108сс от 24 августа 1955 г., объявить гр. КИРИЧЕНКО Н.В., что ее брат КИРИЧЕНКО Николай Виссарионович в 1937 году был осужден на 10 лет и, находясь в местах заключения, умер «7» декабря 1942 года от гнойного плеврита, о чем в первых спецотделах МВД СССР, МВД УССР и УМВД Киевской области произвести соответствующие отметки.

ст. Оперуполномочен. УАО УКГБ при СМ УССР
по Киевской области
ст. лейтенант

(подпись) (ИВАНЦОВ)»

Вх. № К-33

**«УПРАВЛЕНИЕ КГБ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УССР
ПО КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ**

« ____ » марта 1959 г. № 7/1 1074

гор. Киев
СЕКРЕТНО
Экз. № 2
Начальнику

районного отделения милиции
исполкома Бориспольского райсовета
депутатов трудящихся
Киевской области город Борисполь

гр. КИРИЧЕНКО Надежда Виссарионовна
проживающая в г. Борисполе, ул. Советская № 31
обратилась в УКГБ Киевской обл. с заявлением о поиске брата
Просим объявить устно гр. КИРИЧЕНКО Н.В.

что ее (его) брат КИРИЧЕНКО Николай Виссарионович

В 1937 году был осужден на 10 лет и, находясь в местах заключения, умер «7» декабря 1942 года о гнойного плеврита.

Начальник Учетно-архивного отдела
УКГБ при СМ УССР по Киевской области

Подполковник

Д. № 41185

Иванцов

Начальник 1 отделения УАО УКГБ

при СМ УССР по Киевской области».

(БЕЛЯЕВ)

**«УЧЕТНО-АРХИВНЫЙ ОТДЕЛ УПРАВЛЕНИЯ КГБ
ПРИ СМ УССР
ПО КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ**

« ____ » марта 1959 г. № 7/1 1075

СЕКРЕТНО
Экз. № 3

НАЧАЛЬНИКУ 1 СПЕЦОТДЕЛА МВД УССР
г. Киев

НАЧАЛЬНИКУ 1 СПЕЦОТДЕЛА УМВД Киевской обл.
г. Киев

В учетной карточке КИРИЧЕНКО Николая Виссарионовича, 1893 г. рождения, уроженца г. Борисполя, Киевской обл., осужденного в 1937 г. тройкой УНКВД Киевской обл. к расстрелу, проходящего по архивно-следственному делу № 41185 КГБ УССР просим сделать следующую отметку:

Отбывая наказание в местах заключения, умер «7» декабря 1942 г. от гнойного плеврита. Родственникам о смерти объявлено.

Основание: письмо № 7/1-1074 от 11 марта 1959 г.

Начальник Учетно-архивного отдела УКГБ при СМ УССР
по Киевской области

подполковник

д. № 41185

(БЕЛЯЕВ)

Начальник 1 отделения УАО УКГБ при СМ УССР
по Киевской области».

«В АДРЕСНОЕ БЮРО

Фамилия КИРИЧЕНКО
Имя и отчество НАДЕЖДА ВИССАРИОНОВНА
Дата рождения 1900 г. р.
Место рождения г. Борисполь, Киевской обл.

Ответ:

Фамилия Кириченко
Имя и отчество Надежда Виссарионовна
Дата рождения
Место рождения по указанным данным прописанной не значится
Национальность и гражд.
Место работы и должность
Адрес
Когда и откуда прибыл
Если выбыл, то куда
Справку наводил 29

«27» III 1989 г.

Зак. 1266—1988 г.»

«УТВЕРЖДАЮ
и.о. Прокурора Киевской области
Государственный советник юстиции 3 класс
Ю.А. Антоненко
«18» апреля 1989 года

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

в отношении Кириченко Н.В.
по материалам уголовного дела (арх. № _____)

Фамилия, имя, отчество Кириченко Николай Виссарионович
Дата и год рождения 1 октября 1893 года рождения.
Место рождения г. Борисполь, Киевской области
Сведения о партийности (в том числе № партийного билета) беспартийный
Место работы и должность до ареста Бориспольский тубдиспансер, врач.
Место жительства до ареста г. Борисполь, улица Советская, дом 31.
Данные о родственниках принятыми мерами родственники не установлены.

Дата ареста, предьявлявшееся обвинение, когда и каким несудебным органом было внесено решение по делу: Кириченко Н.В арестован Бориспольским РО НКВД УССР Киевской области 27 октября 1937 года. Обвинялся по ст. 54—10 УК УССР в проведении контрреволюционной, националистической направленности работы. «Доказывал, что при советской власти Украина является ее колонией. Распространял слухи о скором отделении Украины от СССР. Восхвалял политику фашистской Германии, высказывался о скором приходе на Украину немцев, сожалел о ранее расстреляных сотрудниках Всеукраинской Академии Наук».

Решением Тройки при Киевском обласном Управлении НКВД от 29 октября 1937 года Кириченко Н.В. подвергнут расстрелу с конфискацией принадлежащего ему имущества. Решение исполнено 25 ноября 1937 года.

Кириченко Николай Виссарионович подпадает под действие ст. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 г. «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30—40-х и начале 50-х годов».

Старший поморник Прокурора Киевской
Области по надзору за следствием в органах
Госбезопасности

И.Ф. Ленчевский

Начальник Следственного отделения Управления
КГБ Украинской ССР по г. Киеву и Киевской области
Подполковник

А.Ф. Береза

« _____ » апреля 1989 года
Исп. Бабенко М.И.»

Ніхто із радянських міліціонерів так і не наважився повідомити Кириченко Надії Вісаріонівні сфабриковану брехню про долю її брата.

В 1959 році, як видно з матеріалів кримінальної справи, Бориспільська міліція повідомила КДБ про те, що за вказаною адресою «г. Борисполь, ул. Советская, 31 Надежда Кириченко не значится» [247].

Місце поховання Миколи Кириченка — невідоме.

* *
*

Освіта 20–30 років ХХ століття

На початку діяльності радянської влади в Україні майже в кожному селі і місті ще продовжували діяти церковнопарафіяльні школи, які поступово закривались новою владою як шкідливі. Остаточо вони були закриті в 1919 році, а всі приміщення церковнопарафіяльних шкіл передали у власність державі.

До 1919 року діяли різні типи шкіл: шкільні комплекти у однокласних школах, вищі початкові школи, гімназії для хлопчиків, дівочі школи, дівочі інститути, комерційні школи, торговельні школи, духовні семінарії, духовні епархіальні школи, духовні школи, реальні школи [222, с. 668].

На Бориспільщині в цей час діяли і шкільні комплекти у однокласних і двокласних школах, були і вищі початкові школи, і школи для дівчаток та хлопчиків, були єврейські школи у Борисполі та Воронькові. Проте кількість дітей, які відвідували, але не закінчили школу, залишалась великою. Закон СРСР від 5.IX.1925 року про обов'язкову початкову чотирирічну освіту дітей не виконувався. Наприклад, майже дві третини учнів, що навчалися в Україні, передчасно вибули із школи в 1927–28 навчальному році. А це означало, що неписьмених в Україні залишилось дуже багато.

В цей період діяла ціла мережа курсів з української мови, видавались підручники для навчання українською мовою під гаслом «Геть неписьменість». Такі кроки влади по українізації були вимушеними, щоб хоч якось завоювати авто-



Випускники Вороньківської школи 1938–1939 рік.

ритет серед населення України, адже за даними Всесоюзного шкільного перепису від 15.XII.1927 року всього в Україні 2 380 698 учнів відвідували школу, з них 1 828 025 — були українцями, що становило 80,1%, а росіян вчилось 241 858, що становило лише 10% [26].

Та українізація в Україні тривала зовсім недовго. Дуже швидко школу почали підпорядковувати московській владі.

Кінець українізаційного курсу і введення в школи сталінської політики докорінно змінив обличчя українського шкільництва, в тому числі і шкіл Бориспільщини. Запровадження реформи початкової і середньої освіти поклали край будь-яким шкільним системам окремих радянських республік. Всі навчальні плани та систему виховання уніфікували на радянський лад.

В 1932–33 році мережа шкіл Бориспільського району була такою:

«Загальна кількість шкіл — 31
З них:
шкіл — семирічок — 13,
початкових (чотирирічок) — 18,
Кількість груп I к. — 203.
Кількість груп II к. — 43.
Вчителів — 270.
Практикантів — 30» [39].

А в 1933–34 році мережа шкіл Бориспільського району дещо відрізнялась, на 2 школи стало більше. Радянська влада стимулювала роботу шкіл та присвоювала їм звання зразкових.

В Державному архіві Київської області зберігаються документи про визнання зразковими шкіл Бориспільському району:

«Акт обслідування роботи шкіл за 1933–34 рр.
В зв'язку з перевіркою виконання Постанови ЦКВКП(б) від 5.IX.1931 р. «Про початкову та середню освіту» визнати зразковими такі школи області по Бориспільському району:

1. Бориспільська №1 — завідувач Шевченко І.В.
2. Вороньківська — завідувач Веліговський Л.М.
3. Вишеньківська — завідувач Середа.



Козько Петро Матвійович — перший піонервожатий Дударківської школи, 1929 рік.

4. В.Стариця — завідувач Трохимчук.
5. Любарецька — завідувач Коваленко.
6. Кучаківська — завідувач Білик.
7. Процівська — завідувач Кудря.
8. Старинська — завідувач Любченко.
Заступник завідуючого обл. нар. освіти — Скуратівський.
Заступник керівника методгрупи — Кулінич» [3].

Отже із 31 школи Бориспільського району зразковими було визнано 10, майже третина.

Великою проблемою в школах Бориспільщини було другорічництво. В усіх документах та інструкціях Міністерством освіти цьому явищу надавалось чітке визначення: другорічництво є результатом незадовільної роботи школи. З другорічництвом намагались боротись різними формами та засобами, в тому числі і через газету. Так в районній газеті «Колективіст» від 5.06.1934 року писали:

«ІСПИТИ ПО ШКОЛАХ

Справи з підготовкою і проведенням іспитів в нашому районі поставлено погано. Окремі школи як: Сошниківська (зав. Марценківська), В.Старицька (зав. Шевченко), Процевська (зав. Ніцкевич), Іванківська (зав. Шелудько) не спромоглися залучити навіть представників громадськості, що мають бути присутніми на іспитах. Гірше того, в школах погано налагоджено відвідування, 50 проц. учнів у школі нема. Сільські ради та управи колгоспів потурають цьому. Вони по опортуністичному по-



Учні та учителі Вороньківської школи беруть участь у хлібозаготівлі, 1929 рік.



Перший випуск Вороньківської десятирічки, 1939 рік.

ставилися до іспитів, не забезпечили учнів харчуванням під час проведення іспитів.

Зовсім іншу картину маємо у Вороньківській ШКМ (школа колгоспної молоді). Тут учні весело і радісно зустріли іспити. Кращі ударники, що прийшли на іспити, організували веселі ігри.

Учні Гніденської ШКМ з напруженістю слухали запитання іспитів свого вчителя Галатенка й влучно, розумно давали відповіді. На іспитах присутні батьки, активно слухають як відповідають їх діти, на ті запитання, що ставить вчитель.

У Вишенській ШКМ кращі із кращих учнів ударників: Норець Уляна, Отрошко Павло, Борисенко Степан перші здали іспити на «ДД» (дуже добре) з фізики й математики. Присутні батьки задоволені з такої роботи. На час іспитів добре налагоджені гарячі сніданки. Після іспитів на дворі організувано різні жваві ігри.

До закінчення іспитів залишилося мало часу. Треба вділити що найбільше часу цій справі. Залучити до участі іспитів представників громадськості. Підсилити харчування дітям. Організувати дитяче дозвілля й до 10/VI по-більшовицькому закінчити іспитову кампанію» [42, с. 14].

В 30-х роках починається повна реорганізація шкільництва України та неухильне підпорядкування його московській системі. В українських школах різко посилюється вивчення російської мови. В шкільних підручниках і програмах перекручується минуле України, замовчується праця передових діячів української культури або клеймиться їх як «слуг капіталізму, фашизму, націоналізму».

«Тимчасове положення про дитячі установи соціального виховання в УРСР» ставило за мету «виховання громадян УРСР, що свідомі своєї солідарности з тру-



Дитяча комуна імені Нансена, с. Велика Олександрівка, 1922 рік.

дящими масами СРСР і цілого світу та здібні боротися за диктатуру пролетаріату як перехідного стану до комунізму». В 1922 році Комуністична партія чітко визначає мету радянського виховання й освіти в «Кодексі законів про народню освіту УСРР», а саме: «розкріпачення працюючих мас від духовного поневолення, розвиток їх самосвідомости, утворення нового покоління людей комуністичного суспільства з психологією колективізму, з твердою волею, необхідною в громаді кваліфікацією та з матеріалістичним світоглядом, уґрунтованим на ясному розумінні законів розвитку природи й суспільства» [19, с. 13].

Задовго до створення Харківської дитячої комуни імені Ф. Дзержинського у Великій Олександрівці з ініціативи її директора А.Т.Сидоренка почала діяти дитяча комуна імені Нансена (Фрїтїйоф Нансен норвезький мандрівник, океанограф, біолог, метеоролог та громадський діяч. Лауреат Нобелівської премії миру 1922 року).

Завідуючий медичним відділом УЧХ лікар А.Т.Сидоренко за фінансової підтримки «Нансенівської місії» організував дитячий колектив, який в селі називали «колонією». Цей заклад розмістився у садибі колишнього сільського пана Країн-

ського. Після виселення радянською владою в Сибір Країнського, в його маєтку розмістили лікарню для душевно хворих. Згодом її перевели до Києва, а будинок опустів. У ньому і відкрили колонію для безпритульних дітей. Журнал «Глобус» за 1924 рік писав: «Дитячий сільськогосподарський колектив імені Нансена при с.В.Олександрівка Київської губернії був заснований 11 квітня 1923 року завідувачим медичним відділом, доктором А.Т.Сидоренком. Дуже скептично поставились до ідеї доктора Сидоренка всі кола, які стояли коло справи ліквідації дитячої безпритульності.

Доктор набрав з вулиці, з евакоприймника дітей і заснував дитячий колектив на ґрунті колективної, не штучної, а реальної роботи.

Пройшов ось рік і наслідки колосальні, колективом керує дитячий виконком, який звітується перед Районним Броварським виконкомом. Дитячий колектив має організації «Молодий лєнінець» і Комуністичну Спілку Молоді.

Дитячий колектив видає:

1. Щотижневу стінну газету «Юнацька думка» з додатком «Думка колективу».
2. Щомісячний журнал «Маяк».

Осередок Комуністичної Спілки Молод. дитячого колективу видає щотижневу стінну газету «Зміна».

Дитячий колектив налічує 52 дитини (18 дівчаток, 3 хлопчиків) віком 8—17 років, різних національностей, вони самі ведуть своє господарство.

Самообслуговування досягає повних 100 %. Вони самі варять їжу, перуть білизну, шиють костюми, печуть хліб багато чого іншого. У колонії є свій млин, швейна майстерня, неподалік ріс великий сад (6 гектарів). Діти за минулий рік забезпечили



Вчителі комуни імені Нансена.

себе, обробивши власними руками 22 десятини землі, всіма продуктами на 30% річного бюджету.

Крім того, діти заклали єдину по розміру плантацію лікарських рослин.

Діти мають племінну птицю. Вони самі відають кладовими та самі закупають продукти.

У них чудово і зразково поставлено суд.

Тут працюють гуртки: збирання лікарських рослин, агрономічний та ручної праці. Успішно діють майстерні: слюсарня, столярна, чобітна та швейна. Є гарний хор, драмгурток.

Діти ведуть широку роботу і поза колективом: на селі організують осередки допомоги сільським дітям.

Селяни з захопленням любуються дитячим колективом й посилають своїх дітей приглядатись. Жителі сусіднього села Мала Олександрівка порушують питання, аби й для їхніх дітей збудувати щось подібне. Все господарство дитячого колективу визнано «Технічною нарадою Ройзу» як зразково-показне» [116].

В 1939–40 навчальному році у Великоолександрівській школі ім. Нансена було 209 учнів. Ця дитяча установа діяла аж до початку Другої світової війни. За майже 20 років з її стін вийшли тисячі вихованців. Колонія мала курей, свиней, корів і коней та великий трактор МТЗ. Вона була електрифікована. «Наша машина», — так із гордістю колоністи називали прилад, який працював на нафтопродуктах і давав не лише освітлення, а й тепло. За його допомогою готували їжу для учнів та корм для худоби, нагрівали воду в душових і в пральні. Колонію в різний час очолювали Гнат Олександрович Панякін, Панас Григорович Куш, Олександр Андрійович Петецький [132, с. 19].



Сучасний вигляд комуни імені Нансена, с. Велика Олександрівка.



«Кононова» школа, с. Дударків, 1933 рік.

Більш детальну інформацію про школу ім. Нансена отримуємо із звіту за 1939/40 навчальний рік.

«Школа при дитбудинку ім. Нансена:

Загальна площа приміщення школи — 5464 кв. м.

Учнів — 65 осіб.

Педагогічний склад — 11 осіб» [46].

З початком Другої світової війни вихованців будинку — учнів початкових класів евакуювали в Алтайський край. Старшокласників перевели за Київ у Нікольську пустинь. Під час війни у приміщенні колонії мешкали німці, окрім того, вони організували там агрошколу.

У 1943 році після звільнення села Радянською армією залишилася лише третя частина колишнього дитячого будинку, решта була зруйнована. Сьогодні у колишній колонії розташований гуртожиток.

По-різному склалася доля вихованців дитячого будинку: поетесою стала Марія Пілеко, музикантом — Анатолій Ромась, вчителькою — Галина Бабан, письменником — Микола Авдєєв, прокурором — Анатолій Загурський.

Радянську систему освіти формували Народний комісаріат освіти. З 1927 по 1933 рік очолював Народний комісаріат освіти Микола Скрипник. Саме він як справжній комуніст спочатку повірив в ідеали радянської освіти, намагався вкоринити ці постулати в українських школах.

М.О.Скрипник, виконуючи волю московського керівництва, поставив довгоочікувану російською владою крапку в історії української системи освіти. Розпочався шістдесятирічний період панування радянської системи освіти на території України.



Випуск 7 класу Любарецької школи, 1935 рік.

Але прозоріння Миколи Скрипника щодо справжнього обличчя комуністичного режиму визрівало поступово і було трагічним. Усвідомивши реальну картину того, що відбувалося в Україні в 1932–33 роках, він покінчив життя самогубством. Після смерті Миколи Скрипника розпочалася чистка освітянських рядів, що торкнулася шкіл Бориспільщини.

На шляху творення «нової школи» було прийнято рішення про очищення шкільних закладів від «старих» шкільних робітників. Небачених масштабів набирала боротьба з так званими націоналістичними елементами. Переслідування почалися після твердження другого секретаря ЦК КП(б)У П.Постишева, яке він висловив на червневому (1933 р.) пленумі ЦК КП(б)У, «Наркомосвіта і вся система органів освіти України виявилися найбільш засміченими шкідницькими, контрреволюційними, націоналістичними елементами» [149, с. 241].

На засіданнях педрад називалися прізвища, а іноді цілі списки «ворожих елементів», які не забезпечували комуністичного виховання. В одній школі були вчительки з духівництва, а в іншій вчитель носив хрестик. Цих доказів було достатньо, щоб приклеїти ярлик — «класово-ворожий елемент». Так, у Державному архіві Київської області в матеріалах «Про випадки антипедагогічних вчинків та класово-ворожих проявів з боку вчителів Київської області» записано:

«Бориспільський район:

а) Перегудівська школа — завідуючий школою Опанасенко за антипедагогічні вчинки знято з роботи, засуджено до 6 місяців ув'язнення.

б) Іванківська школа — проводиться слідство про прояви антипедагогічних вчинків вчителів» [63].

В доповідній записці про «Ідейно-політичний стан шкіл Київської області» говориться про те, що в школі Бортничів (село входило до Бориспільського району), коли вчитель запитав учня про причини його неявки до школи, він сказав:

«Не міг прийти, бо батьки пішли на панщину, тобто в колгосп». А інший учень заявив: «Радянська влада не цінить письменника Шевченка і лише майбутнє покоління його оцінить». Цього було досить, щоб учителя, звільнили з роботи, як такого, що не забезпечує комуністичного виховання учнів.

Учителів звільняли з роботи за таких підстав: мало працює над підвищенням своєї кваліфікації, показники в роботі погані, не піддається впливу виховання педколективу, прояви класово-ворожих елементів і т. д.

В одній із Бориспільських шкіл вчителя звільнили з роботи за те, що зі стіни впав портрет Карла Маркса, а вчитель на це сказав: «Він відірвався від мас, то нехай побуде з масами» [60].

На той час в газетах «Пролетарська правда», «Радянське слово», «Комуніст», «Московська правда» часто висвітлювалось життя школи.



Педагогічний колектив Любарецької школи, 1926 рік.

Наприклад, вчителі Рогозівської школи жалілися Міністру освіти України на те, що починаючи з вересня 1934 року і до березня 1935 року їм не виплачувалась заробітна плата. Під цим листом було 19 підписів [3]. На той час це був сміливий вчинок освітян, адже їх за це могли звільнити з роботи або посадити в тюрму.

Міністр освіти В.Затонський влаштував в освітянській сфері справжній геноцид. Саме його командою в обласних і районних відділах освіти почали складати списки «ворогів», яких «виявляли» в освітянських колективах, підраховували відсотки кількості викритих і звільнених. При обласних управліннях освіти був створений спеціальний відділ, який займався чисткою вчительських кадрів.

«Ворогів народу» шукали не тільки в учительському, а й в учнівському середовищі. Ось що читаємо в таємній доповідній записці В.П. Затонського секретарям ЦК партії: «...Ми маємо в значній кількості шкіл антигромадські, антирадянські, націоналістичні прояви і виступи з боку дітей» [149, с. 563].

Остаточну чистку вчительських рядів завершувала в кінці тридцятих років атестація вчителів, яку запровадили в 1936 році.

Лише після цієї процедури вчителям присвоювали персональні звання: «учитель початкової школи», «учитель середньої школи» та «Заслужений учитель».

Вся ця «фільтрація» була спрямована в першу чергу на боротьбу з «класово-ворожими», «буржуазно-націоналістичними» елементами в школі. Детально вивчалась біографія кожного вчителя, часті звіти про вчителів стали нормою.



Учні Сошниківської школи з директором Коваленком Іваном Свиридовичем, 1935 рік.

Ось одна із таких інформацій, список вчителів Бориспільського району першого концентру та робітників дошкільних закладів [61].

№ п/п	Прізвище та ініціали	За ск.груп 7-річки має освіту	Де працює (Назва школи чи дошкільного закладу)	Найближча 7-річка		Чи навчався в заочному педтехнікумі
				Назва	Віддал в кілометрах від місця праці	
1	Савченко Н.М.	5 груп сім.	Сеньківська ШКМ	В.Старицька	0,6	Так
2	Медко Х.А.	4-х річка	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----
3	Шемета І.А.	4-х річка	Старе ШМК	Старе	----\ \----	----\ \----
4	Шолудько М.М.	6-ти річка	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----
5	Куца М.Г.	3-х річка	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----
6	Павленко М.О.	5-ти річка	Сошників ШКМ	Сошників	----\ \----	Так
7	Каліновський	4-х річка	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----
8	Гудима К.М.	4-х річка	Рогозів	Рогозів	----\ \----	----\ \----
9	Погребельна Г.К.	6-ти річка	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----
10	Гамза О.М.	4-х річка	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----
11	Черпин П.П.	6-ти річка	----\ \----	----\ \----	----\ \----	Так
12	Кривохижа Й.П.	Вечірня ШКМ	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----
13	Малишевський В.	4-х річка	Ревне ШКМ	Мартусівка	3,5	----\ \----
14	Коломієць М.Т.	6-ти річка	----\ \----	----\ \----	----\ \----	Так
15	Гропа А.Л.	6-ти річка	Перегуди ШКМ	В.Стариця	3	Так
16	Козлов Я.Т.	6-ти річка	Проців	Процівська ШКМ	----\ \----	----\ \----
17	Зуєва Л.Р.	4-х річка	Нестерівка	Баришпіль	3,5	Так
18	Придатко Г.В.	5-ти річка	М.Олександр.	Баришпіль	11	----\ \----
19	Руденко Ф.В.	4-х річка	Любарці	Любарці	----\ \----	----\ \----
20	Гапон Г.Я.	4-х річка	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----
21	Овсієнко Г.І.	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----
22	Гордієнко П.Г.	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----	----\ \----

23	Жалдак І.М.	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
24	Козаков О.В.	---\\---	Кілов	Кілов	---\\---	---\\---
25	Спис Т.С.	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---	Так
26	Седюк Д.М.	---\\---	Іванків	Іванків	---\\---	---\\---
27	Опишко С.Й.	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
28	Пономаренко П.С.	---\\---	Вороньків	Вороньків	---\\---	---\\---
29	Давиденко П.Г.	6-ти річка	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
30	Кісла Г.Г.	Вечірня ШКМ	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
31	Ісай І.Г.	3-х річка	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
32	Мішкур Прокіп	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
33	Остапенко А.К.	4-х річка	В.Олександр.	Барішпіль	8	---\\---
34	Лавровський А.В.	2 кл. ШКМ	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
35	Яцюта С.К.	---\\---	Барішпіль № 2	---\\---	---\\---	---\\---
36	Марченко Т.І.	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---	Так
37	Корбут	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
38	Яцюта М.М.	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
38	Ольшанська	6-ти річка	---\\---	---\\---	---\\---	---\\---
40	Недождій Г.Г.	4-х річка	Любарці	---\\---	---\\---	---\\---

Вчителів тотально направляли на педагогічні курси.



Учні та вчителі Дударківської школи, 1928 рік.



Підручники та посібники для шкіл початку ХХ ст.

«Відомості за вчителів Бориспільського району, котрі не мають

№ п/п	Прізвище, ім'я, по-батькові	Яку має освіту	Рік нар.	Соц. походження	Партійність
1	Грона Галина Л.	5 р. 42 м. Пед. курси	1910	С.бідняк	ЛКСМ
2	Зуєва Ліза Р.	5 р. 4 м. -\ -	1901	---//---	Б/п
3	Козлов Яков Г.	5 р. 3 м. -\ -	1912	---//---	ЛКСМ
4	Гамза Ол.Н.	4 р. 4 м. -\ -	1913	---//---	ЛКСМ
5	Давиденко Анд.П.	5 р. 6 м. -\ -	1895	---//---	Б/п
6	Гордієнко Пар.Г.	4 р. 12 м. мех. курс	1898	Середняк	б/п
7	Сисак Федір Я	4 р. 2 м. буд курси	1882	Бідняк	б/п
8	Давиденко П.Г.	5 р. 6 м. пед. курси	1905	---//---	б/п
9	Пономаренко П.С	4 р. 6 м.-\ -	1912	---//---	ЛКСМ
10	Пилипенко П.А.	5 р. 6 м. -\ -	1916	---//---	б/п
11	Жалдак Іван М.	4 р. 6 м. -\ -	1896	---//---	б/п
12	Гапон Галина Я.	4 р. вечірні курси	1913	---//---	б/п
13	Овсієнко Ганна Г.	4 р. 2-й веч. курси	1914	Середняк	б/п
14	Онишко Сем.Й.	4 р. 2-х річні рем. курси по дереву	1900	С.бідняк	б/п
15	Горностаї Ол.М.	4 р. 2-й курс ШКМ	1915	---//---	б/п
16	Шкурка В.П.	5 р. вечірні курси	1908	Середняк	б/п
17	Гармашевський	4 р. вечірні курси	1913	---//---	б/п
18	Коломієць Мик.	5 р. 6 м. пед. курси	1913	---//---	ЛКСМ

освіти за 7 річку і навчались на курсах з 4 по 14/І. 1934 р.» [61].

Яку виконує роботу	педстаж	Національність	До якої школи відноситься	Диплом
І гр.	4 р	Україн.	В.Стариця	
ІІ гр.	3 р	Україн.	Баришпіль	
ІІ гр.	1 р	Україн.	Глибоке	
ІІ гр.	2 р	Україн.	Рогозів	
ІІ гр.	3 р	Україн.	Вороньків	Червоний партизан
Політех.	1 р	Україн.	Любарці	Політехнік.
---//---	3 р	Україн.	Мартусівка	Політехнік.
І гр.	1 р	Україн.	Вороньків	
ІІІ гр.	1 р	Україн.	Вороньків	
І гр.	1 р	Україн.	Любарці	
Інструктор по дереву	2 р	Україн.	---//---	Політехнік.
ІІІ гр	1 р	Україн.	---//---	
ІІІ гр.	1 р	Україн.	---//---	
Політех.	2 р	Україн.	Іванків	Політехнік.
ІІІ гр.	1 р	Україн.	В.Стариця	
ІІ гр.	1 р	Україн.	Вороньків	
ІІІ гр.	1 р	Україн.	Любарці	
ІІ гр.	4 м.	Україн.	Вороньків	

Система курсів підготовки вчителів була необхідною, оскільки педагоги поголовно не мали належної освіти. Про це є інформація в Державному архіві Київської області. Документи подаються мовою оригіналу.

«У.С.Р.Р.
БОРИСПІЛЬСЬКИЙ

Київському облВНО

Лютого 1934 року
№ 1024

Відомості про роботу районних курсів вчителів без 7 р. освіти котрі навчалися 4–14.1934 року

1) Житлом були забезпечені всі курсанти, а також і харчуванням, з боку В.І.П.К.П. перешкод не було.

Було достатньо інструктажу, проте підручної літератури не надіслано і до цього часу.

Курси розпочалися своєчасно.

До курсового навчання (завдання) було дано курсантам завдання. Проте це завдання виконано незадовільно.

ВИСНОВКИ ТАКІ:

1. Курсанти без закінченої 7 р. освіти зовсім мають мізерні знання, їх навіть не можна рівняти до учнів 6-ї групи. 2) з рос. мови в контрольній роботі роблять 30–40 помилок. 3) майже не знають дробів.

2. До 30% курсантів не бажають проводити навчання, завдань не виконують, а тому на мою думку, потрібно: для цих курсантів організувати під час літньої перерви не менше 2-х місячні курси. Тих курсантів, що не захотять відвідувати, не допустить на майбутній рік до роботи.

3. До початку навчання була проведена нарада викладачів. На якій були питання: 1). самоврядування на курсах і 2). як найкраще провести навчання, щоб курсант більш одержав знань» [61].

«Відомості про вчителів, що мають освіту за 7 річку і вище по Бориспільському району за 1934 рік» [61]

	Кількість вчителів			
	Всього	З них		
		Охоплено заочним навчанням	Не охоплено заочним навчанням	
		Заочний пед. тех.	Заочний пед. інстит.	
А. Вчителі, що працюють в молодшому концентрі (I–IV групи)	199	93	17	89
1. мають освіту за педтехнікум або інші середні заклади	43	-	-	-
2. мають освіту за 7 річку	127	-	-	-

3. мають освіту за педінститут та інші вищі заклади	13	-	-	-
4. Не мають освіти за 7 річку	16	-	-	-
I. Вчителі, що працюють в старшому концентрі (5–9 групи)	114	26	20	68
1. мають освіту за педтехнікум або інші середні заклади	44	-	-	-
2. мають освіту за педінститут або інші вищі заклади	17	-	-	-
3. мають освіту за 7 річку	41	-	-	-
4. мають освіту нижчу за 7 річку	12	-	-	-

«Відомість про вчителів, що мають освіту за 7-річку і вище по Бориспільському району Київської області за 1934 рік» [61]

	Кількість вчителів			Примітка
	Всього	З них		
		Охоплено заочним навчанням		
		Заочна ед. технікум	Заочний педінститут	
Вчителі, що працюють в молодшому концентрі	189	76	6	-
Мають освіту педтехнікум або інші середні заклади	154	57	4	-
Мають освіту за педінститут та інші вищі заклади	3	-	-	-
Мають освіту нижчу за 7 річку	32	19	2	-
Вчителі, що працюють в старшому концентрі	115	17	11	-
Мають освіту за педтехнікум або інші середні заклади	51	8	4	-
Мають освіту за педінститут або вищі заклади	17	-	-	-
Мають освіту за 7 річку	39	6	6	-
Мають освіту нижчу за 7 річку	8	3	1	-

На курси для підготовки вчителів держава виділяла кошти.

«У.С.Р.Р.
Бориспільський

2 грудня 1933 року
№ 22/233

Київському облВНО
відділ кадрів
заочний сектор

КОШТОРИС

передбачених витрат на курси учителів, котрі не мають освіти за 7 річку з 4/І по 14/І–34 р. по Бориспільському Р.В.Н.О.

Всіх учителів, котрі будуть проходити курси 28 осіб, будуть розбиті за освітою на 2 групи.

Передбачені витрати по курсах:

Назва придбаних витрат	Сума		Примітка
	крб.	коп.	
За завідування курсами	70	-	-
Зарплата лектурі за 1-шу групу	114	-	-
Зарплата лектурі за 2-гу групу	152	-	-
Опалення приміщення	80	-	-
Амортизація приміщення	40	-	-
Квартира для курсантів	120	-	-
Освітлення	20	-	-
Убиральниці	30	-	-
На допомогу в харчуванні курсантів	400	-	По 1–80 коп на день для курсанта
На непередбачені витрати	80	-	-
Разом	1096	-	-

Суму на проведення курсів просимо перерахувати завчасно, бо в Бориспільському Р.В.Н.О. коштів не має.

Зав. Р.В.Н.О.
Інсп. соцвиху

(підпис)
(підпис)» [61].

Згодом курси підвищення кваліфікації стали постійно діючими і отримали назву — курси докваліфікації вчителів. Ось деякі документи про їх роботу мовою оригіналу:

«ПОСТАНОВА

Президії Бориспільського Райвиконкому від 14/V-1936 року.

Слухали: Про план докваліфікації учителів по Бориспільському р-ну.
(Доп. Т.Мелешко)

Ухвалили: Затвердити план докваліфікації учителів в кількості потрібній докваліфікувати — 215 чоловік. З яких вечірнім навчанням — при 4-х середніх школах — 75 чол., екстернатом при Бориспільській середній школі — 11 чол., заочним навчанням при Київському педтехнікумі — 32 чол., там-же екстернатом — 29 чол., заочним навчанням за вчительський інститут — 38 чол., на 2-х річних курсах при КДУ — 10 чол., екстернатом там-же — 4 чол., заочно при пед.інституті — 3 чол., заочно при АКВ (Академія класного виховання ім. Крупської) — 3 чол.

Просити Київський ОблВНО затвердити цей план і спустити відповідно асигнування для докваліфікації учителів в районі.

Голова РВК
Секретар

(Степанов)
(Лопухін)» [43].

«До Київського обласного відділу народної освіти, копія кулпромвідділу Бориспільського РПК.

При цьому Бориспільський РВНО надсилає списки вчителів, що підлягають докваліфікації в різних учбових закладах.

Всього вчителів по району 345, з них охоплено буде системою докваліфікації 215 осіб, а саме:

1. Курсанти при середніх школах р-ну — 75 осіб.
(при Бориспільській школі — 26 осіб,
при Вороньківській школі — 25 осіб,
при Любарецькій школі — 15 осіб,
при Старинській школі — 9).
2. Екстерном за середню школу при Бориспільській школі № 1–10 осіб.
3. Заочно технікум — 32 особи.
4. Екстерном за технікум — 29 осіб.
5. Вчительський інститут — 38 осіб.
6. Педінститут — 13 осіб.
7. Екстерном за педінститут — 2 особи.
8. 2-х річні курси при КДУ — 10 осіб.
9. Екстерном за КДУ — 8 осіб.
10. Ком.педінститут — 3 особи.

Цими заходами охоплено весь контингент вчителів, що потребують докваліфікації. Підставою до залучення до того чи іншого заходу було: а) Бажання даного вчителя, б) Реальна його освіта, в) Віддалення місця його роботи від учбового закладу.

ЗавРВНО
Мелешко (підпис)» [43].

Одночасно з чисткою кадрів та навчанням вчителів докорінних змін зазнавав зміст освіти, який наскрізь пронизувався радянською ідеологією.

Історія стала засобом виховання школярів у комуністичному дусі, а вчителі історії офіційно були призначені помічниками директора школи з політичної роботи. В цей

період в школах вводять обов'язкову єдину форму для учнів всіх шкіл Радянського Союзу.

Жорсткій регламентації піддається не тільки навчальний процес, а й усе життя школи. Так, директори шкіл зобов'язані приходити на роботу «не пізніше як за 1/2 години до початку занять», «не менше 75% свого часу витратити на: а) відвідування уроків; б) перевірку підготовленості педагогів до уроків, наявність плану, конспекту і т. д.; в) перевірку того, наскільки учителі додержуються шкільного режиму і розпорядку (своєчасний прихід на урок, додержання розкладу занять і т. д.; г) перевірку учителями виконання програм Народного Комісаріату Освіти, методів їх роботи й якості знань учнів; д) перевірку здійснення директив НКО щодо визначення оцінок (відміток) успішності; е) контроль за тим, як учителі перевіряють класні й домашні письмові роботи учнів» [124, с. 2–3].

Окремо районні відділи освіти постійно звітували про директорів шкіл до Київського відділу народної освіти та характеризували їх роботу. Лише після цього їх затверджували на роботі. Документ подається мовою оригіналу.

«У.С.Р.Р.
БОРИСПІЛЬСЬКИЙ
13 липня 1934 року
№ 16734

Київському облВНО
Баришпільський РВНО
надсилається список директорів
та зав шкіл на затвердження

Директори шкіл

1. Баришпільська зразкова № 2 (середня школа).

Шевченко І.В. рік. нар. — 1905 селянин-бідняк, член КП(б)У. Освіта середня, р.п.м. педстаж — 3 р., адмін. стаж — 3 р., директором — 1 р. З роботою справляється.



Сошників, сучасний вигляд старого приміщення школи, 2015 рік.

2. Вишенська неповна середня школа.

Середа Ф.Г. р.н. 1905 р. селянин-бідняк, член КП(б)У, освіта 2 курси МТ, педстаж — 4 р., директором — 1 р. з роботою директора школи справляється.

3. Глибоцька неповна середня школа.

Петунов М.І. рік нар. — 1910. Освіта — 5р. і 3 педколедж. Соцстан — бідняк, член КП(б)У. Педстаж — 3р., директором — 2 роки. З роботою не цілком справляється. Кваліфікації не підвищує. На думку РВНО потрібно замінити і на його місце висунути Карпенка Ф.Тр. Освіта середня. Педстаж — 4 р., 2 роки працював зав. навчальною частиною. З роботою справляється. Рік нар. — 1910. Соцстан селянин-бідняк.

4. Дударківська неповна середня школа.

Івчук В.Як. р. нар. — 1902. Селянин-середняк. Освіта середня. Педстаж — 8 р. Директором — 3 роки. Безпартійний. З роботою справляється.

5. Іванківська неповна середня школа.

Веліговський Л.Х. рік нар. — 1887. Освіта вища. Педстаж — 21 р. Директором — 3 роки. Безпартійний. Соцстан службовець. З роботою директора справляється добре.

6. Кучаківська неповна середня школа.

Білик Л.Г. Рік нар. — 1899. Освіта середня. Заочник I курсу. Соцстан — селянин-середняк. Педстаж — 7 років. Директором — 3 роки. Безпартійний. З роботою справляється.

7. Кіловська неповна середня школа.

Пилипенко І.П. рік нар. — 1909. Освіта незак. середня. Педстаж — 4 р. Директором — 1 рік. Соцстан — селянин-бідняк. Комсомолец. Підвищує кваліфікацію. Зумів витягти школу з важкого стану. З роботою директора справляється.

8. Любарецька неповна середня школа.

Коваленко Н.Св. рік нар. — 1904. Селянин-середняк. Освіта середня. Педстаж — 8 років. Директором — 4 р. На роботі директора виправдовує себе добре.

9. Рогозівська неповна середня школа.

Осика М.М. Освіта середня. Педстаж — 5 р. Директором — 1 рік. Рік нар. — 1907. Безпартійний. Соцстан — селянин-середняк. З роботою директора справляється.

10. Старинська неповна середня школа.

Любченко К.Д. рік нар. — 1902. Соцстан — робітник. Б/п. Педстаж — 7 р. Директором — 3 р. Освіта середня. З роботою директора справляється.

11. Процівська неповна середня школа.

Нідкевич П.Т. Рік нар. — 1902. Селянин-середняк. Комсомолец. Педстаж — 2 р. Директором — 1 р. Освіта середня. З роботою справляється.

12. Мартусівська неповна середня школа.

Осімчінський І.Г. рік нар. — 1901. Селянин-бідняк. Б/п. Освіта неповна середня. Підвищує кваліфікацію. Педстаж — 4 р. Директором — 2 р. З роботою директора справляється добре.

13. В.Старицька неповна середня школа.

Трохимчук Ю.Л. рік нар. — 1902. Селянин-середняк. Освіта вища. Педстаж — 2 р. Директором — 1 р. На роботі себе виправдовує незадовільно. Не хотіння як слід працювати.



Учні та вчителі Сошниківської школи, 30-ті роки ХХ ст.

14. Гніденська неповна середня (5 класна) школа.
Галатенко Т. М. Рік нар. — 1895. Селянин-бідняк. Освіта неповна середня. Підвищує кваліфікацію. Педстаж — 1 р. Директором — 1 р. Б/п. З роботою справляється цілком.

15. Баришпільська неповна середня № 3 (5 комплектна).
Бесядовська О. С. Рік нар. — 1897. Освіта вища. Педстаж — 12 р. Директором — 2 р. Соцстан службовець. З роботою справляється.

Списки подані вище затвердженням органом РПК і президією РВК.

На директорів шкіл, Баришпіль № 2, Сошників, Вороньків подамо матер'яли додатково» [62].

«СПИСКИ ЗАВШКІЛ. 1934 РІК

1. Баришпільська № 4 школа.
Жук М. Я. рік нар. 1902. Селянин-бідняк. Б/п. Педстаж 3 р. Завом 1 рік. Освіта II курс п/г. Кваліфікацію підвищує.

2. Жереб'ятинська 4-х р. школа.
Давиденко А. П. Рік нар. 1895. Селянин-бідняк. Червоний партизан. Педстаж 4 р. Завом 1 р. Освіта нижча. З роботою справляється.

3. В. Олександрівська школа.
Куц М. Рік нар. 1912. Селянин-бідняк. Освіта середня. Педстаж 3 роки. Завом 1 рік. Комсомолец. З роботою справляється.

4. Х. Гора школа.
Твердохліб Л. С. Рік нар. 1902. Селянин-середняк. Б/п. Освіта жіноча гімназія. Педстаж 4 роки. Завом школи 3 роки. З роботою справляється.

5. Городищанська 1 комплек. школа.
Пасенко Ів. Ос. 1909 р. нар. Селянин-середняк. Б/п. Освіта 7 р. і 6 місяців педкурси. Педстаж 3 роки. Завом перший рік.

6. Ревнівська 4-х початкова школа.
Гудим Йос. Лук. 1905 нар. Бідний-колгоспник. Освіта — вечірня школа. Заочник педтехнікуму. Педстаж 3 роки. Завом 1 рік. З роботою справляється не цілком.

7. Лебединська 4-х початкова школа.
Черницький Г. Ор. Соцстан робітник. Освіта середня. Педстаж 23 роки. Завом 21 рік. З роботою справляється. Безпартійний.

8. Нестерівська початкова школа.
Верна О. Л. 1985 р. нар. Селянин-бідняк. Освіта середня. Заочник інст. III р. Педстаж 13 років. Завом 3 р. З роботою справляється.

9. Перегудівська початкова школа.
Карпенко Іл. 1906 р. нар. Селянин-середняк. Освіта I к. педтехнікуму. Педстаж 3 роки. Завом 1 рік. З роботою справляється.

10. Сеньківська початкова школа.
Собченко І. В. 1906 р. нар. Соцстан — робітник куркуль. Освіта II педтехнікуму. Педстаж 5 років. Завом 2 роки. З роботою справляється.



Учителі та учні 9-го класу Дударківської школи.
В центрі — директор школи Івчук Василь Якович, 1937 рік.

11. М. Олександрівська початкова школа.
Придатко І.Д. 1894 р. нар. Селянин-середняк. Освіта середня. Педстаж 20 р.
Завом 3 роки. Безпартійний. З роботою справляється.

12. Галавурівська початкова школа.
Руденко П.В. 1903 р. нар. Селянин-бідняк. Освіта нижча. Підвищ. кваліф.
Безпартійний. Педстаж 3 роки. Завом 2 роки. З роботою справляється.

На останніх завів початкових шкіл списки надішлемо пізніше.

Горобіївка
Радгосп «Ударник»
Комплектовка
Вороньків № 2
Інспектор шкіл

(підпис)» [62].

Ситуацію, що запанувала в закладах освіти в середині 30-х років, виразно описав Лев Троцький: «У школі, навіть у дитячому садку, якщо не в яслах, головними чеснотами людини оголошуються: особиста вірність вождю та безумовний послух. Багато педагогічних афоризмів та приписів останнього часу могли б видатися списаними в Геббельса, якби не він сам списав їх у співробітників Сталіна [149, с. 259].

Терор і репресії проти інтелігенції наростали. Одною з жертв став Міністр освіти Володимир Затонський, який по-рабськи служив радянській владі і майже



Піонери та комсомольці Дударківських шкіл, 1937 рік.



Учні та вчителі Сошниківської школи, 1939 рік.

бездоганно втілював в освіту постулати Комуністичної партії, в 1938 році його, як ворожого елемента розстріляли [242].

Багато вчителів Бориспільщини були репресовані та зазнавали тотальних переслідувань. Зокрема, це Андрій Гонкало, Пелагея Видолоб, Василь Івчук, Віра Онацька, Андрій Полонський та інші.

Нелегким для всіх шкіл були тридцять років. Ідеологічний натиск Комуністичної партії був настільки сильним, що його не витримували навіть діти.

В архівах Київської області є десятки документів, що це підтверджують. Так, наприклад, Київське обласне управління керівництво шкіл інформували про таке:

«Учень під час проробки на лекції питання про те, як живуть робітники в СРСР і за кордоном, заявив: «безробітним за кордоном живеться краще, ніж нашим робітникам». Робітникам в СРСР ще жилося якнебудь добре до 1926 р., коли був Троцький у владі, про це навіть Ленін у своїх творах писав. Цей учень син троцькіста. На його виступ учні почали кричати: «ти маленький троцькіст, контр-революціонер» [63, с. 29].

В школі слово «Торгсин» діти розшифровували: «Товарищи. Організуйтеся. Сталин истребляет народ» [63, с. 29].

«Син робітника на зауваження вчительки про те, що далі не можна допускати, щоб від його бешкетницької поведінки терпіла вся група, «заявив»: «нічого, це ще терпіти можна, а от від Сталіна — терплять мільйони» [63, с. 30].

«Діти, з'явившись на занятті по політехнізації до майстерні, знайшли портрет Леніна, зажали його в тиски, а решта приспівувала й пританцьовувала біля портрету» [63, с. 30].

«Учень увесь час видавав себе за сироту, в дійсності виявилось, що він син розкуркуленого. Цей учень під маскою активіста, розкладав роботу піонерорганізації, свідомо зривав піонерські збори, хуліганив, бешкетував та відмовляв інших. Під його впливом було багато піонерів-активістів «В школах діти співають:

«По долинам, по торгсинам — сало, масло і крупа,
А в робочих магазинах — сонце, воздух и вода» [63, с. 30].

«Учителька під час святкування жовтневих свят випустила цілу групу дітей в біло-голубих шапках, що є національний прапор сіоністів» [63, с. 31–35].

За подібні правопорушення дітей виключали з шкіл, про що доповідали партійним органам.

«Зростають тенденції виключення правопорушників з шкіл, чи перевід їх до іншої школи» [63, с. 35]. Важко жилося учням в 30-х роках. Підтвердження цього є лист учня Бориспільської школи Рисую Миколи до Першого секретаря Київського обкому ВКП(б) України т. Постишева. Подається мовою оригіналу:

«1935 року 12 травня.

Пишу листа до т. П.П.Постишева.

Де хочу зложити про своє життя і попросити поради.

Ось моє оповідання.

Живемо в місті Борисполі сем'я наша складається з 5 осіб, мати, стара баба та нас троє дітей.

Батько наш працював в колгоспі «Перемога», де його вбито вночі на діжурстві, де він працював біля овець сторожом, також працював по плотницькій роботі. Вбито 1934 р. 13 січня.



Вчителі Гнідинської семирічної школи, 1932 рік.

По смерті батька ми залишилися без допомоги для життя. Я маю 16 р. учусь в 6 класі Бориспільської Ш.К.М. № 2. Сестра має 14 р. навчається в 5 класі Бориспільської Ш.К.М. № 2. Маєм бажання вчитись дальше та не маєм змоги. Прошу вашої поради, як нам далі бути. Книжок у нас нема, ми так без них і учимось, а це досить важко для нашої науки. Нам і цього року треба дати на книжки 70 крб, а мати в нас хвора і немає в що нас одягти, у нас тільки хазяйства, що стара хата, а з худоби немає нічого. Ми б дуже хотіли учитись з сестрою, а через це просимо вас допомоги і поради, так як мати наша темна, і по смерті батька нікуди не зверталась, то нам допомоги не якої не дали. А цього року треба маленьку сестричку віддати до школи, бо вона теж має велике бажання вчитись. Я торік ходив з матір'ю в Ф.З.У. то мені там відмовили, і я боюсь, щоб і цього року не зможу не де устроїтись, а через це прошу вас відповісти мені на цього листа і дати пораду. Учимося ми ще до 15 червня, а до того часу прошу щоб ви відповіли мені на цього листа. Після цього як кінчу навчальний рік, то піду працювати в колгосп на допомогу матері, так як мати дуже хвора, для чого й посилаю вам довідку, що мати хвора.

Писав листа Микола Іванович Рисуй.

Моя адреса.

Місто Бориспіль на Київщині, вулиця Коренівка № 7.

Рисуй Домаха Павловна» [60].

Відповіді і допомоги Микола Рисуй не отримав.

В той час П.Постишев та його помічники були зайняті іншими радянськими справами, в тому числі, широкомасштабним вилученням з бібліотек, книгарень, навчальних закладів величезної кількості «ворожої» літератури тих авторів, які вже були репресовані або писали про українську історію та культуру. В архівах сотні таких документів, наказів, актів. Величезні списки великими тиражами розповсюджувались ледь не щодня [49]. Всі ці вказівки йшли під грифом «Не підлягає оголошенню».

Основними засадами шкільного виховання були — комунізм, інтернаціоналізм, колективізм і матеріалізм. В програму 1-го класу сільської школи внесли такі теми: «а) Ленін — революціонер, комуніст, захисник робітників і селян. Смерть Леніна, короткий його життєпис, б) Роза Люксембург і Карл Лібкнехт, ознайомлення з портретами і життєписом» [6].

Народний комісаріат освіти бере під свій суворий контроль зміст учнівських підручників і підпорядковує його головному завданню Комуністичної партії — радянському вихованню.

Т. Шевченко з 1-го класу трудової школи подається як революціонер і безбожник. Таким чином, ще в трудовій школі Шевченко стає засобом класового виховання: «Нам нема чого говорити про Шевченка першої доби з його мріями про «гетьманщину», про «червоні жупани» і т. п. Шевченко в радянській школі — це не якісь святоші, це не мета, це тільки засіб класового виховання дітей» [130].

Отже, трудова школа подавала дітям в особі Т. Шевченка образ інтернаціонального революціонера.

Такий самий революційно-пролетарський та комуністично-інтернаціональний дух пронизував собою всі підручники, починаючи з «Букваря». Наприклад, дуже поширений був «Буквар-читанка» для 1-го року навчання — «До світла». В цьому

«Букварі» немає згадки ні про Україну, ні про Т. Шевченка, а в той же час є статті «Івась хоче бути ленінцем», «За жовтневу революцію» з портретом Леніна, «Інтернаціонал» та інші політичні оповідання.

Дуже важливе місце в школі відводилось антирелігійній пропаганді.

В одному з підручників для позакласної роботи «На великій стройке» зазначалося, що безбожні села — це зразкові села.

«Они ведут образцовое коллективное хозяйство, имеют электростанции, машинно-тракторные станции. Число таких безбожных колхозов быстро растет за последнее время.

Вот как растет число членов в Союзе безбожников:

- в 1926 г. — 86 тысяч членов
- в 1927 г. — 138 тысяч членов
- в 1928 г. — 133 тысяч членов
- в 1929 г. — 466 тысяч членов
- в 1930 г. — 3 миллиона членов

Составьте диаграмму по этим цифрам.

А в вашем колхозе есть ячейка Союза безбожников? Разузнайте, как она работает» [155].

1934 року партійною постановою «Про структуру початкової і середньої школи в СРСР» було відмінено всі типи шкіл і встановлено єдину систему освіти: початкова школа (1–4 класи), неповна середня школа (1–7), середня школа (1–10 класи).



Випускники Глибодької школи з класним керівником Вербицьким Степаном Івановичем, 1938 рік.

Групи назвали класами. Зміцнювалися права керівника школи, зростали вимоги до його походження.

1935 року окремою партійною постановою давалися конкретні вказівки про початок і закінчення шкільних занять, тривалість уроку, вводилися правила поведінки і єдина учнівська форма, запроваджувалися єдині норми і 5-бальна система оцінки успішності.

Початок і кінець навчального року, число навчальних днів, святкових і канікул в 1920–30 роках суттєво відрізнялись від сьогодення.

Тривалість шкільного року за даними Всесоюзного шкільного перепису 1927 року була такою [26, с. 298–299]:

Типи шкіл	Початок навчання	Кінець навчання	Число свят на 1 школу на рік	Під час зимових і весняних канікул на 1 школу за рік	Число учбових днів на 1 школу за рік
Школи 1-го концентру					
Міські селища	17.IX	2.VI	43,9	21,8	192
Сільські місцевості	25.IX	26.V	42,7	20,8	181
Школи 7-річні					
Міські селища	10.IX	7.VI	45,6	22,8	204
Сільські місцевості	15.IX	3.VI	44,2	21,3	196

Остаточно виховати борців за «щасливе» комуністичне майбутнє допомагала створена в 1922 році піонерська організація, якій підпорядковувались жовтенята — учні початкових класів. Старшокласників поголовно змушували вступати в комсомол.

Ця система позакласної роботи суттєво вкорінювала ідеали Комуністичної партії і протрималась в школах аж до розвалу Радянського Союзу.

«Піонерів примушували при вступі в організації давати клятву вірності Ленінським заповітам та вчити Закони піонерів. Ось деякі з них:

Піонер відданий справі робітничого класу і заповітам Леніна.

Піонер — ворог кулаків та буржуїв.

Піонер — вірний друг і товариш дітям робітників, селян і трудящих усього світу.

Піонер — молодший брат і помічник комуністам і комсомольцям в боротьбі за комунізм».

Діти важко переживали етапи комуністичного будівництва. В 1930 році колективізація і розкуркулення торкнулось багатьох сімей на Бориспільщині. Внаслідок цього значна кількість дітей разом з батьками були виселені із сіл та заслані до Сибіру, дехто потрапив до дитячих будинків. В 1932–33 роки багато дітей померли від голоду. При деяких школах Бориспільщини відкривались інтернати. Станом на 1 січня 1932 року вони діяли при таких школах [59]:

Назва навчального закладу	Кількість дітей
Ревнівська 4-х річна школа ім.Франка	25
Бориспільська 7 річна зразкова школа колгоспної молоді	24

Вороньківська школа колгоспної молоді	14
Рогозівська 7 річна школа колгоспної молоді	12

В такій радянській системі навчання та виховання перебували всі освітні заклади Борисполя та Бориспільщини. Але незважаючи на всі складнощі все-таки в районі будувались нові приміщення шкіл.

В 1928 році в Любарцях на кошти громади було збудовано нове приміщення школи з двома класними кімнатами.

В 1932 році в Бориспільському районі були такі шкільні будівельні об'єкти [52]:

Назва будів. об'єкта	Кубатура збудови за зовн. обмір. (в аршинах)	Загальна вартість збудови	Витрачено коштів на 1.1.32 р.	Матеріал стін	Матеріали		
					Цегла, шт	Каміня, кбм	Вапно, т
Перехідне будівництво							
с. В. Стариця 7 р. школа	8 130	140 000	70 000	Дер.	67 500	118	20,5
с. Сеньківка 4-х р. школа	1 665	20 000	7 000	Цег.	12 000	—	6,5
Разом:	9 795	160 000	77 000	—	79 500	118	27



Перший випуск Гнідинської семирічної школи, 1937–1938 рік.

(В центрі — Матюшенко І., учитель Салівон І.К., лежить ліворуч — учитель Салівон І.А.)



Учні 5А класу Вороньківської школи, 1931 рік.

Нове будівництво							
с. Вороньків с/буд	4 130	40 000	—	Дер.	17 740	89	16
с. Барішпіль	3 568	36 000	—	Цег.	153 424	142	9
с. Вишеньки	5 021	69 576	—	Цег.	230 130	214	8,3
с. Дударків	5 413	71 000	—	Цег.	306 848	286	16,8
Разом н. буд	1 740	187 176	—	—	888 128	731	51

В 1933 році нове приміщення школи було збудоване в Сеньківці.

На початку 1934 року педагогічний колектив Гнідинської школи звернувся з клопотанням до сільської ради та правління колгоспу про допомогу в побудові другого шкільного приміщення, щоб можна було відкрити в селі семирічку. Це прохання підтримало сільське керівництво і восени 1935 року в Гнідині нове приміщення на 2 класи вступило в дію. Обладнання для нових класів було виготовлене в шкільній майстерні. В цьому ж році звели житловий будинок для гніденських вчителів, сарай, комору — амбар, льох, розширено подвір'я школи.

В Гнідинській школі діяло пришкільне господарство: 1 га землі, 2 га польової і 3 га сінокошу. Колгосп допоміг школі придбати корову, коня, свиней. Пришкільне господарство Гнідинської школи було найкращим в районі [132, с. 31].

Подібні пришкільні господарства були в усіх школах. Вони допомагали дітям вижити у важкі тридцять роки, привчати їх до сільськогосподарських робіт. Це давало змогу в кожній школі організувати для дітей гарячі сніданки.

В 1932 році в Бориспільському районі було 28 шкіл [51]:

№ п/п	Назва навчального закладу	Кількість учнів
1	Артемівська 4-х річна трудова школа	43
2	Ревнівська 4-х річна школа ім. «Франка»	110
3	Боришпільська 4-річна трудова школа № 2	164
4	М.Олександрівська 2-х комплект 4-х річна	66
5	Лебединська 4-х річна трудова школа	102
6	Перебудівська 4-х річна трудова школа	94
7	Нестерівська 4-х річна трудова школа	72
8	Гнідинська 4-х річна трудова школа	217
9	Горова чотирьохрічна трудова школа	85
10	Мартусівська 4-х річна школа	134
11	Жереб'ятинська 4-х річна політехнічна школа	68
12	Бориспільська 4-х річна школа № 3	162
13	Бориспільська 4-х річна школа № 1	170
14	Городищенська трудова школа	42
15	Горобіївська 4-х річна трудова школа	92
16	В.Олександрівська 4-х річна компл. 4-х річна школа 1-го концент.	143
17	Процевська 6-річна школа колгоспної молоді	447
18	Кучаківська 5-річна трудова школа	167
19	Глибоцька 5-ти річна трудова школа	314
20	Бориспільська 7-річна зразкова школа колгоспної молоді	915
21	Вороньківська школа колгоспної молоді	921
22	Старинська школа колгоспної молоді	582
23	Кіловська 5-річна трудова школа	242
24	Рогозівська 7-річна школа колгоспної молоді	632
25	Іванківська 7-річна школа колгоспної молоді	638
26	Любарецька семирічна школа колгоспної молоді	743
27	В.Старицька 7-річна школа колгоспної молоді	271
28	Дударківська 7-річна трудова школа	502

Після голодомору 1932–33 року кількість учнів у всіх школах Бориспільщини постійно збільшувалась. В школах обладнували столярні та слюсарні майстерні. Цього вимагала політехнізація школи. Дітей вчили робити потрібні для домашнього господарства прилади, навчальне обладнання, а в Сулимівці діти навіть виробляли музичні інструменти — гітари, бандури, мандоліни, сопілки.

В 1933–35 роках ширилась сітка дитячих садків та діяла велика кількість дитячих майданчиків. Цікавою є інформація про їх кількість:

«Відомості при стан мережі установ дошкільного виховання під час засівної та збиральної кампанії станом на 1.V. 1933 р.

Дитячих садків — 4, дітей в них — 200

Дитячих майданчиків — 52, дітей в них — 3275» [53].

Деякі історичні документи вражають тим, що з дітьми поводитись як з речами: могли передати колгоспу по договору, виключити із школи, примусити їх виконувати непосильну роботу. Ось один з документів, що підтверджує це.

«ТИПОВИЙ ДОГОВІР НА ВИХОВАНЦІВ, що перебувають на патронаті в колгоспах, радгоспах та на вихованців, що їх протягом 1935 року буде віддано на патронат.

1935 р., місяця червня, 2 дня, ми, нижчепідписані Бориспільський Районовий Відділ Народної Освіти, що далі скорочено зветься РВНО, правління колгоспу ім. Петровського села Вишеньки району Бориспільського, що далі зветься «колгосп» та голови колгоспу Вишеньки села, Бориспільського району, області Київської, склали цей договір про нижчезазначене:

I. Відділ Народної Освіти передає дітей колгоспу ім. Петровського с. Вишеньки, а колгосп, приймає їх до себе на виховання до досягнення дітьми 16 років (список дітей за встановленою формою, що при цьому додається, і є невід'ємна частина цього договору).

II. Колгосп, зобов'язується:

1. Відвести для патронуваних дітей приміщення окремо для хлопців та дівчат, устаткувати його ліжками та відповідною меблею.

2. Колгосп, зобов'язується утримувати згаданих дітей, видавати їм хліба та сільсько-господарських продуктів і не менш як тричі на день давати дітям гарячу їжу.

Віддавати дітей шкільного віку до школи та стежити за акуратним відвідуванням її.

3. Вихованців від 14—16 років не припускати до виконання таких робіт:



Сошниківська школа, 1926 рік.

- а. Переносити вантаж понад 16 кг.
- б. Косити косою.
- в. Скидати скошене з лобогрійки.
- г. Подавати снопи в барабан, а також подавати снопи на майданчик при паровій молотарці або молотарці з іншим механічним двигуном.

4. Працювати в ночі та на важких земляних роботах (копання перевалів, великих рівчаків і т. інше).

5. Стежити за станом здоров'я дітей, на випадок хвороби забезпечити їм медичну допомогу.

6. За наявності патронованих дітей більш, ніж 10 чоловік—колгосп, виділяє з числа колгоспників вихователя та технічного робітника для постійного нагляду за дітьми. В разі, коли дітей менш ніж 10 чол., то робота вихователя та техробітника може бути по сумісництву.

7. Дати їм можливість у вільний від шкіл та праці час відвідувати будинок колгоспника та брати участь в піонерській та комсомольській роботі.

8. При закінченні цього договору, чи при відокремленні патронованих дітей на самостійне життя, забезпечити останніх одягом, взуттям та білизною й видати хліба та сільсько-господарських продуктів, згідно вироблених ними трудоднів за останній рік.

III. Відділ Наросвіти зобов'язується:

1. При наступній передачі дітей на патронат, забезпечити останніх одягом, взуттям, білизною відповідно до сезону.

2. Прийняти патронованих дітей до школи, забезпечити їх безкоштовно підручниками, зошитами та всіма учбовими приладами, забезпечити безкоштовно гарячими сніданками.



Випуск учнів 7-го класу Сошниківської школи, 1935 рік.



Мартусівські учениці, 1938 рік.

3. Відділи Наросвіти повинні забезпечити групи патронованих дітей методичними матеріалами та керівництвом нарівні з дитячими будинками.

4. Для систематичного зв'язку у виховній роботі, Відділи Наросвіти прикріплюють школу, яка знаходиться на терені колгоспу, радгоспу і за виховну роботу серед патронованих дітей відповідає безпосередньо директор школи.

5. Відділ Наросвіти подає відомості до РВК про переданих до колгоспу, вихованців для одержання пільг по сільському господарству.

Примітка: 1. Колгосп не має права віддавати вихованців, що їх не знято з патронату до інших колгоспів, радгоспів.

IV. Питання про дотермінове розривання договору колгоспом, підноситься перед Відділом Наросвіти.

Якщо вихованці систематично ухиляються від роботи та навчання, чинять правопорушення і їх життя в колгоспі неможливе, в таких випадках мусить бути постанова районної або міської комісії в справах неповнолітніх правопорушників при ВНО.

V. Всі непорозуміння за цим договором і ті або інші порушення з боку сторін — вирішуються в судовому порядку.

Голова колгоспу
Зав. РВНО

(підпис)
(підпис)» [47].

«Форма списку на вихованців, що знаходяться або передаються на патронат

Прізвище, ім'я, по-батькові	Вік	Назва та адреса установи, з якої передано вихованця	Місце його народження	Яких близьких родичів має (батьків, сестер, братів) адреса родичів
Корнійчук Андрій Якович	10 р.	Бориспіль РВНО	м. Коростень	Нікого нема
Власенко Каленик Федорович	12 р.	---\---	с. Петрівка Васильківського району	Брат нерідний
Висоцький Василь Тимофійович	12 р.	---\---	Сміла	Мати утопла
Дмитренко Микола	12 р.	---\---	Шапівка Сквирського району	Нема нікого
Кузнєцов Василь	12 р.	---\---	Кішма Івановська обл.	Нема нікого

до колгоспу або радгоспу (по колгоспу ім. Петровського, с. Вишеньки)» [47]

Соц. походження	Рідна мова	Освіта вихованця (скільки класів, якої школи закінчив), чи письменний взагалі	Стан здоров'я вихованця	Який одяг, взуття та білизну видали вихованцю при передачі на патронат
Член колгоспу	Українська	2 групи	Хворий на малярію	Штани, підштаники, сорочка, верхня і нижня білизна, ботінки, чулки
Член колгоспу	---\---	4 групи	Здоровий	---\---
Службовець	---\---	1 групи	Здоровий	---\---
Член колгоспу	---\---	3 групи	Здоровий	---\---
Член колгоспу	Російська	4 групи	Здоровий	---\---



Хутір Гора, учні 3 класу місцевої школи на суботнику, 1925 рік.



Сошниківський дитячий садок, 1920 рік.

В 30-х роках більшість шкіл Борисполя та району почали переходити на семирічне навчання, збільшилась також кількість середніх шкіл. В 1938 році на Бориспільщині було шість середніх шкіл. Ось список середніх шкіл Бориспільського району станом на початок 1937–38 навчальний рік [46]:

№ п/п	Назва навчального закладу	Прізвище директора
1	Вороньківська середня школа	Черниш В.П.
2	Дударківська середня школа	Івчук В.Я.
3	Старинська середня школа	Курилко А.А.
4	Бориспільська середня школа	Святченко Т.І.
5	Любарецька середня школа	Бурдейний П.Т.
6	Рогозівська середня школа	Гаврилов І.Т.

В 1939–40 навчальному році список шкіл Борисполя та Бориспільського району, включно із середніми, був таким [46]:

№ п/п	Назва навчального закладу	Площа навчального закладу, м.кв	Кількість учителів	Кількість учнів
1	Бориспільська початкова школа № 1	128	4	153
2	Бориспільська середня школа №1	895,25	28	209
3	Бориспільська неповна середня школа № 2	288	22	259
4	Бориспільська школа №3	395	10	162
5	Бориспільська початкова школа № 4	110	4	135
6	Бориспільська неповна середня школа № 6	438	12	215
7	Бориспільська школа № 7	320	6	88
8	Великоолександрівська школа	393,22	11	133
9	Великостарицька неповна середня школа	823,4	13	192
10	Вишенська середня школа	785	20	302
11	Вороньківська середня школа №1	662	19	120
12	Вороньківська початкова школа № 2	342	16	268
13	Вороньківська початкова школа № 3	228	5	172
14	Глибоцька неповна середня школа	466	11	205
15	Гнідинська неповно-середня школа	436	11	179
16	Головурівська початкова школа	93,75	4	102
17	Горова початкова школа	220	4	97
18	Горобіївська початкова школа	294	5	80
19	Дударківська повна середня школа	642,17	20	299
20	Жовтнева початкова школа	187	2	58
21	Іванківська середня школа	762,4	22	351
22	Кіловська неповна середня школа	189	9	143
23	Кіровська неповна середня школа	455,22	10	176
24	Лебединська початкова школа	136	3	100
25	Любарецька сільська середня школа	-	30	489
26	Мартусівська неповна середня школа	230	8	93
27	М.Олександрівська початкова школа	510	4	117
28	Нестерівська початкова школа	237	4	81
29	Перебудівська початкова школа	84	3	80
30	Процевська неповна середня школа	388,5	18	256
31	Ревнівська початкова школа	282	6	134
32	Рогозівська середня школа	224,75	27	449
33	Сеньківська початкова школа	610	6	193
34	Сошниківська школа	1865,5	18	293
35	Старинська середня школа	840	22	276
36	Школа при дитбудинку ім. Нансен	546,4	11	65

В другій половині тридцятих років до комуністичної пропаганди все частіше залучали вчителів та учнів. Сьогодні спокійно не можна читати те, що примушували писати вчителів та їх вихованців в районній газеті:

«Звернення школярів Бориспільської школи»

Ми, учні восьмого класу Бориспільської середньої школи, знаємо, що підлі за-
проданці фашизму Федій, Альонкін, Тарабан хотіли повалити в нашій країні ра-
дянську владу і відібрати в нас щасливе і веселе життя й реставрувати капіталізм.
За такі намагання вороги повинні одержати найсуворішу кару. Ми просимо
від радянського суду винести єдино справедливий вирок — РОЗСТРІЛЯТИ
ПІДЛИХ ЗАПРОДАНЦІВ ФАШИЗМУ.

За дорученням зборів підписали:
Корніяка, Кармаза, Сіренко,
Білецька, Дорошенко В., Жук І.,
Герасименко і Гулименко» [28].

«Випустити позику оборони — одностайна вимога»

Ми, учасники конференції вчителів 5—10 класів середніх та неповних середніх



Вишеньська школа, шкільне свято, початок ХХ ст.

шкіл, сповнені гнівом і не-
навистю до підлих зрадни-
ків і фашистських шпигунів
Тухачевського, Якіра,
Уборевича та інших, які
намагалися продати фашист-
там нашу прекрасну Батьків-
щину.

Ми одностайно заявля-
ємо, що не діждуть криваві
пси часу, щоб відняти в нас
наше щасливе життя. Керо-
вані партією Леніна—Ста-
ліна радянський народ та
доблесна Червона армія —
це залізна сила, перед якою
тремтять мерзенні фашисти,
скільки б їх не було.

Вважаючи за потрібне
зміцнення оборонної міці на-
шої країни, ми вітаємо про-
позицію залізничників депо
Волновахи. Ми просимо
уряд випустити позику обо-
рони Батьківщини.

Свою квітучу соціалі-
стичну Батьківщину, своє
щасливе, творче життя,
своїх радісних, прекрасних
дітей ми захистимо своїми
грудьми, своїм коштом. І
перший, хто наважиться на-
пасти на нас, буде стертий
з лиця землі, як мерзотники
Тухачевський, Якір і вся їх
згряя.

За дорученням конфе-
ренції підписали:

Сербін, Пархоменко,
Куш, Гейко, Коваленко»
[27].

Розділи з підручника
для позакласної роботи «На
великій стройте», яким ко-
ристувались у школах в
30-х роках ХХ ст., також
нагадували страшилки про
ворогів.

«Наши соседи.

Бывают разные соседи
— и друзья, и враги. И мы
должны знать, кто из на-
ших соседей враг, а кто друг. Если мы
внимательно посмотрим на карту и прочитаем
названия государств, которые имеют с нами
общую границу, то друзей как будто и
нет.

Возьмем первую нашу соседку — буржуазную
Финляндию. Найдите ее на карте
около Балтийского моря. Господствуют в
ней капиталисты. Рабочих эксплуатируют.
Готовятся к войне с СССР. Вы сразу же
скажете — это враг, а не друг. Это
будет и правда и неправда. Правда, что
капиталистическая Финляндия — наш враг,
но в ней есть наши друзья-союзники —
финские рабочие.

Возьмем другую нашу соседку — Польшу.
Она находится на Западе. Ее зовут
еще панская Польша. Раз Польша — панская,
то и власть находится в руках панов.
Это наш злейший враг. Польша воевала
против нас в 1920 г. Хотела захватить
Белоруссию и Украину. Но ей этого
сделать не удалось. Красная армия гнала
польских панов до самой Варшавы.
Рабочим и крестьянам в Польше
живется так плохо, как ни в одной
капиталистической стране.

Южнее Польши с нами граничит
кулацкая Румыния.

Румынией до сих пор еще правит
король с помощью капиталистов и
помещиков. В Румынии настолько
плохи порядки, так эксплуатируют там
рабочих и крестьян, что многие
целыми группами перебегают к нам
через границу. Румыния захватила



Козозей Василь Кузьмович, вчитель 1—4 класів
Дударківської школи, 1934—1937 роки.

у ССРСР Бессарабію во время гражданской войны, но трудящиеся Бессарабии не хотят быть в зависимости от кулацкой Румынии, и придет время, когда трудящиеся Бессарабии присоединятся к нашему Союзу [155].

З такою системою навчально-виховної роботи школи Бориспільщини стояли на порозі Другої світової війни.



Вчителі Боровко Тамара Олександрівна та Гурська Валентина Архипівна.
30-ті роки ХХ століття. с. Вишеньки.

Спілка робітників освіти — «Робос»

Сьогоднішнім освітянам слово «Робос» майже невідоме.

В двадцятих роках ХХ століття радянська влада ініціювала створення профспілкової організації «Робос» (робітників освіти), яка повинна була діяти не тільки в культурно-освітньому та ідейно-політичному, а також у практичних напрямках «будівництва соціалізму по всьому фронту». Ще в другій половині 20-х рр. ХХ ст. освітяни були задіяні у виконанні планів індустріалізації, надаючи постійну фінансову допомогу державі. Так, у службовій записці до ВЦРПС № 721 від українського комітету Спілки робітників освіти зазначалося: «Сповіщаємо, що до 19 грудня 1927 р. надійшло на будівлення літака «Червоний освітянин» 32 425 крб 43 коп.». Аналогічно 31 грудня 1927 р. від УСРР Всеукраїнського Комітету профспілки робітників освіти СРСР «РОБОС» до ВЦРПС надійшло наступне повідомлення: «Переправляємо на Ваш банківський рахунок в Українбанкові № 1680 50 відсотків решти суми на будівлення літака «Червоний освітянин» [240]. Наприкінці 1927 р. до вищих профспілкових інституцій також було відправлено інформацію наступного змісту: «ВУРПС із цим пересилає вам до відома копію листа № 2081 — про порядок надіслання коштів на ескадрилю «РОЗРИВ». Злобін» [239].

На початку 30-х рр. Спілка «РОБОС» бере активну участь у реалізації компартійних постанов щодо виконання плану індустріалізації. Так, 21 березня 1930 р. Херсонська спілка працівників освіти звітується перед Центральним бюро наступним повідомленням: «Згідно постанови загальних зборів членів СНР (секції наукових працівників) відраховується $\frac{1}{2}$ коштів на літак «Науковий працівник». Щодо наслідків на 3-тю позику, то всі члени СНР за постановами наукових керівників передплатили позику в розмірі місячної платні. Аналогічна інформація надійшла у цей час від Полтавського управління округу, куди входили деякі школи Бориспільського району. Бюро Полтавської СНР повідомляло, що наукові робітники, члени секції 3-тю позику індустріалізації передплатили на 137 % місячного утримання. Ніжинська секція звітувалася про те, що передплатою 3-ї позики індустріалізації охоплені всі члени секції, а сума оплати складає 9985 крб. У виконання планів індустріалізації були включені й низові ланки профспілки «РОБОС». Так, Старинська філія повідомила про те, що членами цієї спілки 18 серпня 1930 р. проведено суботник на користь індустріалізації. «Роботу виконували на питомнику радгоспу, де працювало 40 чоловік і отримали по 80 коп. на працюючого. Бригада заробила на користь індустріалізації 32 крб та перерахувала ці кошти на рахунок ВЦРПС» [238]. Окремі структури профспілки «РОБОС» повідомляли центральні профспілкові структури, що підписалися на 4-ту позику індустріалізації, а на 6 жовтня 1930 р. сума грошей становила 5815 крб.

Освітнянські профспілки виконували компартійні директиви з індустріалізації, колективізації та культурної революції.

Система профспілкової освіти була догматизованою та політизованою. Навчальні програми «Робосу» передбачали вивчення чітко визначених напрямів, де домінува-

ли директиви партії та держави, матеріали розвінчування ворожих елементів, виконання планів перших п'ятирічок, успішне виконання ідейно-пропагандистського, освітнього та культурного напрямів роботи в період доби індустріалізації.

Документи профспілки робітників освіти засвідчують фактичне зникнення природних функцій профспілок — соціального та економічного захисту найманого працівника. В освітянській сфері в цей період апробувались всі форми та методи діяльності профспілок промислово-виробничої сфери (організація соціалістичних змагань, створення ударних бригад та виробничих секцій спілки робітників освіти, проведення виробничих нарад тощо). Колдоговірна система, що в класичному варіанті регулює зносини між найманим працівником та роботодавцем, в цей час практично була ліквідована. Колдоговір набрав вигляду уніфікованого документа, де основним завданням було не забезпечення соціального захисту працівника, а реалізація рішень партійних з'їздів, тим самим забезпечення найуспішнішого виконання завдань у напрямі соціалістичної реконструкції народного господарства, індустріалізації країни, соціалістичної перебудови сільського господарства, забезпечення виконання п'ятирічки за 4 роки та ін.

Підтвердження цьому є рішення обласного з'їзду спілки «Робос». Подаємо окремі його пункти мовою оригіналу, що стосуються роботи «Робосу» Київщини:
«23.XII.1932 р.

ПРОПОЗИЦІЇ

Обласного з'їзду спілки «Робос» на доповідь ОБЛВНО «Про виконання ухвали ЦК ВКЛ(б) та ЦК КПУ(б)У про початкову та середню школу.

Заслухавши доповідь ОБЛВНО про виконання ухвал ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У про початкову школу І Обласний з'їзд спілки «РОБОС» Київщини констатує:

Не всі школи області достатньо провели боротьбу з лівацькими закрутами, ще не знищено остаточно залишки «лівацтва». Так в методах роботи (часто-густо переважають бесіди, неорганізованість педагогів і учнів, недооцінка письмових робіт, тощо) як і особливо неприпустимі є недооцінка ролі підручників щодо його стабілізації, утворення фондів підручників із точних наук (фізика, хімія, математика й інші), недостатня організація колективного використання підручників, що свідчить про потребу подальшої непримиренної боротьби з залишками «лівацтва» в педагогічному процесі.

Немає регулярного відвідування шкіл (методапарат ОБЛВНО замалий тощо), незадовільна якість метод.шкільної роботи, слабка робота школи та Ю.П. в боротьбі за свідому дисципліну, незадовільний стан з постачанням підручників, зошитів, гарячими сніданками, одягом та взуттям (40% шкіл мають гарячі сніданки) та невисокий відсоток відвідування школи (82—87% пересічно по області).

6. Загострення класової боротьби, що є наслідком успішного завершення другої соціалістичної п'ятирічки; шалений опір класового ворога, куркуля й недобитків капіталістичних елементів в процесі переведення важливіших с/г та політичних кампаній компартією та радвладою має свій відбиток в шкільній роботі. Школа також плацдарм класової боротьби, як і інші ділянки соц.будівництва.

класові вороги трудящих всіма силами намагаються проникнути в школу з метою виховати підростаюче покоління в ворожому комунізмові дусі.

Агентура класового ворога, праві опортуністи і «ліваки» не мало постаралися на шкільній ділянці, щоби протаскувати свої теорії. Серед комуністів педагогів, як і серед педагогів позапартійних, було і є ще немало правих опортуністів, що проповідують, що все у нас погано, а в капіталістів все гаразд. Ці праві опортуністи пробували відтягнути роботу нашої школи на буржуазні пропозиції, відкидаючи ленінську ідею політехнізації школи, зв'язок школи з ростучим соціалістичним господарством.

9. Надаючи великого значення громадсько-політичній роботі ленінського вчителя, вважаючи, що не може бути радянського вчителя, який не був би водночас співучасником класової боротьби, з'їзд визнає за недостатню роботу РайВНО щодо правильної організації громадсько-політичної роботи вчителів. В значній кількості р-нів перекручується директива партії щодо того, аби не перевантажувати технічною, зайвою роботою вчителів, щоби дати їм можливість безпосередньо працювати за своїм фахом, підготувати їх до роботи. Водночас з'їзд цілком засуджує тенденції, що мають місце серед деяких робітників освіти, цілком ізолюватися від громадсько-політичної роботи.

З'їзд робітників освіти, усвідомлюючи величезні історичні завдання педагогічної історичної п'ятирічки, щодо побудови безкласового соціалістичного суспільства, вважає за свій обов'язок, під проводом комуністичної партії бути в передових ря-



Положення про сільський комітет спілки «Робос».

дах борців за соціалістичне безкласове суспільство, підвищувати свою кваліфікацію за своїм фахом, навчанням, роботою над собою, збільшувати й поглиблювати знання Марксо-Ленінської методології, щоби стати гідними, ленінськими вчителями політехнічної школи.

15) надаючи величезного значення справі комуністичного виховання дітей, участі пролетарської громадськості та родини, слід широко розгорнути педагогічну пропаганду дітей марксо-ленінської педагогіки та політехнічної школи серед робітників, колгоспників, трудящих одноосібників, залучивши до цієї справи наукові установи.

16) з'їзд закликає всіх робітників до активної участі в товаристві «Педагог-марксист», що має на даному етапі за своє завдання розроблення основних питань методичної допомоги вчителю в його повсякденній роботі та поширювати серед освітян та робітників марксо-ленінські настанови в педагогіці, активізувати боротьбу за генеральну лінію партії в будівництві політехнічної школи.

17) надаючи великого значення постанові VIII Всесоюзного З'їзду «РОБОС» про вчительські бригади, що мусять забезпечити кращу організацію вчительської праці, підвищення кваліфікації вчителя та допомогу молодим вчителям від найкваліфікованіших, з'їзд вважає за потрібне, щоби ОБЛВНО та РАЙВНО, за участю профорганізацій, розгорнули широку масово роботу серед вчителів та подальше створення таких бригад в школах області, виключну увагу приділивши виділенню бригадирів, забезпечуючи їм від РАЙВО систематичний інструктаж і керівництво їх роботою [50].

В Державному архіві Київської області є цілий ряд документів, які знайомлять нас із роботою Бориспільського «РОБОСу». Зокрема, це діяльність Рогозівської спілки. Вона діяла згідно з положенням «Про сільські комітети спілки «РОБОС». До неї входили не тільки вчителі Рогозівської школи, а й навколишніх сіл.

«ПОЛОЖЕННЯ про сільські комітети спілки «РОБОС»

В селах, де нараховується 10 членів Спілки, утворюються Сількоми в складі 3-х чоловік та 2-х кандидатів.

Примітка 1: В селах, де нараховується менше 10 членів Спілки, виділяється Сільпрофуповноважених, що проводить свою роботу за окремими положеннями. **2:** Сільком обирається строком на 6 місяців. **3:** Сількоми не одержують коштів на своє утримання, і праця в них провадиться в порядку громад. ініціативи. **4:** Сількоми містяться тільки в Райкомах.

Район діяльності Сількому визначається адміністративно-територіальними межами.

В своїй роботі Сількоми керуються вказівками Райкому та постановами сільських загальних зборів, після затвердження Райкомів.

Сількоми працюють за планом складеним Сількомом й затвердженим Райкомом, а також переводять в життя всі постанови Райкому.

Сільком регулює громадську роботу всіх освітян села і проводить її облік» [65].

Керувались «Робоси» Бориспільщини Резолюцією Пленуму «Робос» від 15–26 червня 1927 року.

«РЕЗОЛЮЦІЯ

на доповідь ОКРНАРОСВІТИ, що прийнята на Пленумі «РОБОС» 15-16/VI-27

Заслухавши доповідь Окріно про операційний план, Пленум Окріл «РОБОС» Київщини визнає основні засади будівництва оперплану, а саме:

- а) збільшення уваги на якість виробництва;
- б) поширення мережі відповідно до бюджетових можливостей;
- в) збільшення асигнувань на шкільне будівництво та ремонт.

Зокрема Пленум вважає, що операційний план мусить відбити такі заходи:

а) Забезпечити нормальні умови праці канцробітників освітніх закладів шляхом: раціоналізації виробництва взагалі, зменшення листування по канцелярії та відчутності й збільшення штату, якщо згадані заходи не будуть достатні.

б) Передбачити в бюджеті штат постійних техробітників у всіх сільських школах та 4-х річках міста.

в) Визначити штат медперсоналу шкіл як у місті, так і на селі, виходячи з норми не більше 40 дітей на робітника.

Якщо неможливо буде уникнути поєднання громад — кількість дітей мусить становити не більше 30-ти дітей з оплатою за поєднання 2-х громад 10 % та 3-х — 25 %.

г) визначити штат у внутрішніх школах дит. будинків, виходячи з норми 24 години праці на тиждень.

д) Визначити в 7-ми річних школах, що налічують не менше 10 громадян як у місті, так і на селі, штатних заступників з оплатою в розмірі окладу роб. старшого концентру.

є) Перевести в життя навчальний план ДНМК, що коштом збільшення годин охопити всю роботу школи: орг.-вихов. (не менш. 3 год), засідання педрад, праця в дит. організаціях, предметов. ком і т.інш.

ж) Вважаючи на те, що опорні школи на районі існують, передбачити бюджетом оплату робітників в згаданих школах в такий спосіб: збільшити основний оклад розміром 25 %; за спеціальні завдання оплачувати погодинно окремо. Так само в районних школах міста, якщо такі існуватимуть.

з) Збільшити асигнування на устаткування освітніх закладів потрібним приладдям, зокрема агрономізованих шкіл та профшкіл на районі: забезпечити в достатній кількості підручниками; укомплектувати бібліотеки, як дитячі, так і педагогічні; збільшити асигнування на ремонт та шкільне будівництво з тим, щоб забезпечити цілком нормальні умови праці.

За основу розподілу коштів на згадані потреби покласти принцип диференціації:

і) Передбачити бюджетом оплату добових учителям, що виїздять з дітьми на екскурсії.

к) Збільшити асигнування на організацію мережі дит. садків на районах.

л) Раціонально спланувати мережу 7 річ. шкіл на районах, щоб відповідала потребам місць.

м) Оскільки справа самоосвітньої роботи взагалі й зокрема екскурсійної в своїй основі має підвищення виробничої кваліфікації, передбачити в бюджеті потрібні суми на цю роботу.

н) Орієнтовочні оклади зарплатні робітникам вважати за недостатні, а тому домагатися більш швидкого темпу підвищення зарплатні, маючи на увазі ухвали вищ. профспіл. органів та уряду про зріст зарплатні робітникам соц.-культ. установ.

о) Передбачити бюджетом оплати компослуг всім робітникам освіти, що працюють на районах. Рівень компослуг та квартирних визначити мінімум 10 карб.

п) Оклади робітників, що не будуть передбачені держнормуванням, визначити, виходячи з відповідних категорій педробітників.

р) Визначаючи зарплатню, взяти до уваги принцип диференціації.

с) Передбачити оплати Завід. 7-ми річ. трудшкіл не менше, як 10% за працю в дві зміни.

т) скласти вичерпуючого директивного листа з обопільними підписами ОКРІНО та спілки до профосередків та Зав. установ про контакт в праці по опер. плану та бюджету» [66].

Згідно з резолюцією та постановою «РОБОСУ» Київщини Рогозівський «Робос», як і всі інші осередки Бориспільщини, склали свій план роботи, який подається повністю мовою оригіналу.

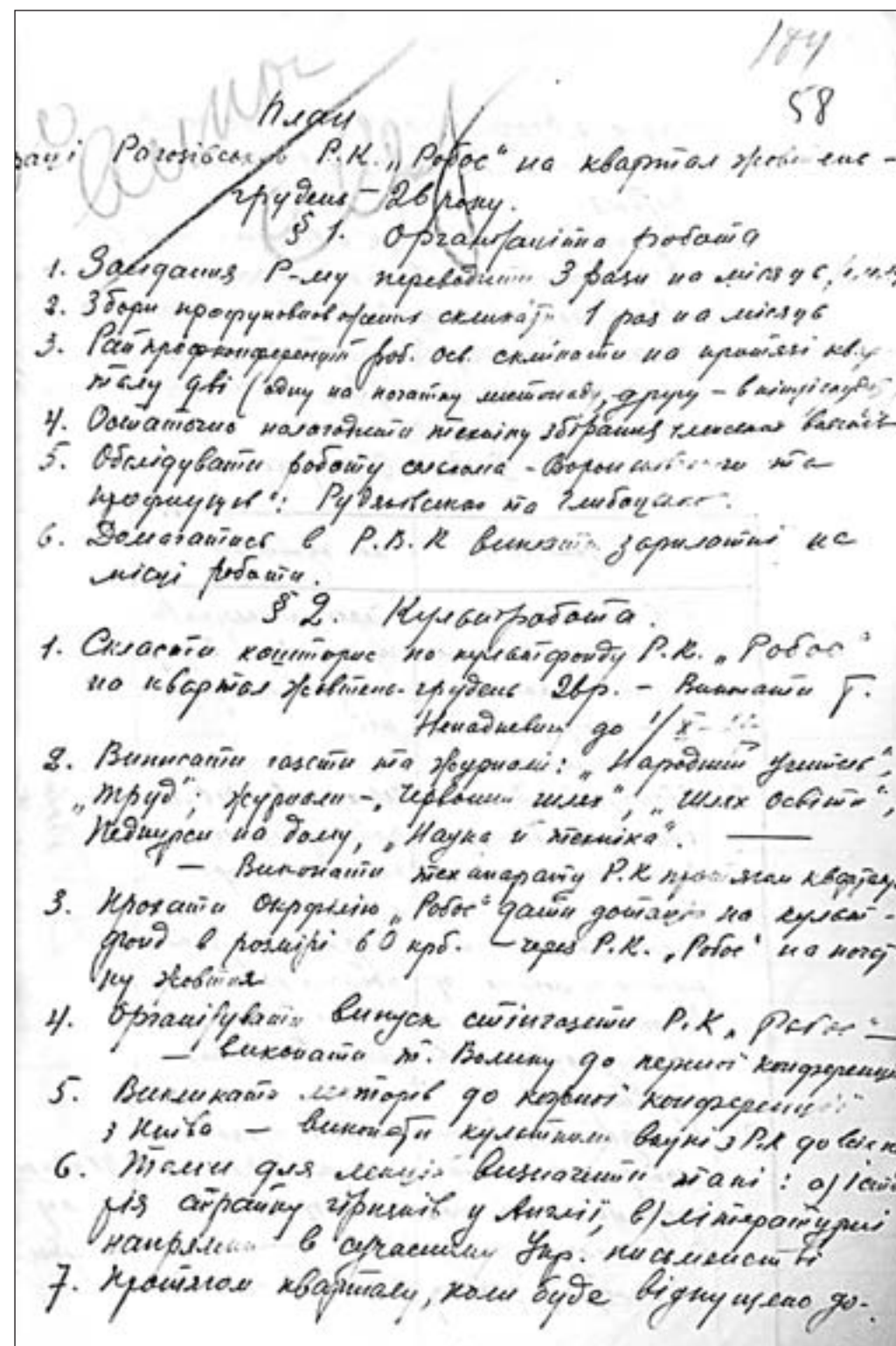
«План праці Рогозівського Р.К. «РОБОС» на квартал жовтень—грудень 1926 року

§ 1 Організаційна робота

1. Засідання Р-му переводити 3 рази на місяць.
2. Збори профуповноважених скликати 1 раз на місяць.
3. Райпрофконференцій робітників освіти скликати на протязі кварталу дві (одну на початку листопаду, другу — в кінці грудня).
4. Остаточо налагодити техніку збирання членських внесків.
5. Обліковувати роботу селькома — Вороньківського та продпунктів: Рудяківського та Глибочького.
6. Домагатися в Р.В.К. виплати зарплати на місяць роботи.

§ 2 Культурбота

1. Скласти кошторис по культфонду Р.К. «Робос» на квартал жовтень-грудень 1926 р. — виконати т. Ненадкевичу до 1.X — 1926 р.
2. Виписати газети та журнали: «Народний учитель», «Труд»; журнали — «Червоний шлях», «Шлях освіти», «Педкурси на дому», «Наука й техніка». Виконати техапарату Р.К. протягом кварталу.
3. Прохати Окрфілію «Робос» дати дотацію на культфонд в розмірі 60 карб. — через Р.К. «Робос» на початку жовтня.
4. Організувати випуск стінгазети Р.К. «Робос» — виконати т. Волику до першої конференції.
5. Викликати лекторів до кожної конференції з Києва — виконати культкому вкупі з Р.К. до всіх конференцій.
6. Теми для лекцій визначити такі: а) історія страйку гірняків у Англії, в) літературні напрямки в сучасному українському письменстві.



План праці Рогозівського Р.К. «Робос» на квартал жовтень — грудень 1926 року.

7. Протягом кварталу, коли буде відпущено дотацію з Окрфілії, організувати вечір спайки — виконати Р.К. вкупі з культапаратом в кінці грудня.

8. Організувати куток совітника при Р.К. — виконати т. Ситько протягом кварталу.

9. Всі лишні кошти по культфонду, коли такі будуть, витратити на закупку книжок красного письменства — виконати т. Лавровському в кінці грудня.

§ 3 Охорона праці

№ п/п	Що зробити	Як зробити	Коли зробити
1	Добути цифрові дані про кубатуру шкільних приміщень, коефіцієнт освітлення, опотоплення та загрузку учнями	Через канцелярію Райкультвідділу; в крайнім разі по профлінії	На протязі жовтня та листопада
2	Облікувати житлові приміщення учителів як при школі, так і власні і наймані стосовно санітарно-гігієнічного стану їх у Воронькові, Глибокому, Любарцях, Сошникові та Старому	Шляхом виїздів членів райкому та членів ком. по охор. праці на місця. Форми анкет виробити комісії по охороні праці і затвердити Райкомом.	
3	На підставі добутого матеріалу скласти програми мінімум і максимум практичної політики райкому в напрямку поліпшення умов праці в школах Рогозівського району	Виробити проект програмів комісії по охор. праці, затвердити на загальних зборах профуповноважених.	На початку грудня
4	Проводити учот по щоденнику всієї роботи кожного члена спілки		

Гол. Р.К. «РОБУС»
Секретар

(підпис)
(підпис)» [65].

«ПЛАН праці Рогозівського Р.К. «РОБОС» на квартал січень-березень м-ці 1927 р.

I. Організація роботи

1. Засідання Р.К. переводити 3 рази на місяць.
2. Збори профуповноважених скликати в кінці кожного місяця.
3. Райпрофконференцій на протязі кварталу скликати дві — одну на початку січня, а другу — в кінці березня.
4. В лютому м-ці, погодившись з Райкультвідділом, провести медогляд робітників освіти району.
5. На протязі кварталу обслідувати роботу штатних профоб'єднань: Вороньківського, Любарецького, Глибоцького, Дивицького, Єрковецького.
6. На профконференції поставити питання про збільшення відрахувань на санфонд до 5% та про відрахування зароб. теж на с/к фонд.

II. Культурбота

1. Скласти кошторис по культфонду Р.К. «РОБОС» на квартал січень — березень 1927 р. Виконати т. Ненадкевичу.

2. Виписати газети та журнали: «Народний учитель», «Труд»; журнали: «Червоний шлях», «Шлях освіти», «Наука і техніка». Виконати тежапарату Р.К.

3. Прохати Окрфілію «РОБОС» дати дотацію на культфонд у розмірі 40 карб. Виконати голові Р.К.

4. Викликати лекторів до кожної профконференції; теми для лекцій: «Теорія електронів», «Літературні течії в сучасній українській літературі», «Нові відкриття в фізиці та хімії». Виконати Гол.Р.К. т. Лавровський.

5. Поставити на найближчій конференції слідуєчі доклади: «Третій Всеукраїнський з'їзд профспілки» та «VII Всесоюзний з'їзд профспілки». Виконати т. Співко Г. та Коваленко І.

6. Прохати Окрфілію дати літературу, а також програми роб. освіти, що працюють на самоосвіті.

7. Ідею самоосвіти популяризувати серед роб. мас профспілки, поставивши доповіді про організацію самоосвіти на зборах профуповноважених та на профконференції. Виконати т. Ненадкевичу О.В.

III. План роботи по охороні праці

1. На підставі добутого матеріалу по обслідуванню умов праці роб. проведеному в кварталі жовтень-грудень — скласти план практичної роботи Р.К. щодо поліпшення умов праці в обслідуваних установах. Виконати т. Гопкало А.М.

219 13

Список

вчителів вчителів по школах, що в 1925 році не одержали встановленої квартирної плати.

№	Назва школи	Кількість вчителів	Квартплата на одного в.м.	Квартплата за рік.	Примітка.
1.	Вороньків. Мещан	12	36р.	402	2 роб. за 7 місяців.
2.	Любарецька Мещан.	6	18	202.50	1 роб. за 7 1/2 місяців.
3.	Рогозівська Мещанка	2	6	72.	
4.	Старомисська Мещанка	2	6	72.	
5.	Рудків. Мещанка	1	3	36	
6.	Саварів. Мещанка	1	3	36.	
Разом.				820.50.	

Список вчителів по школах, що в 1925 році не одержали встановленої квартирної плати.

КОМУНІКАЦІОННА КОЛЕКТИВА
ЗАПОВНЮВАТИ ЧІТНО

106
Прометарі всіх країн, єднайтеся!

Білет № 40

Професійна Спілка Робітників Освіти СРСР.
В.У.Ц.П. „РОБОС“.

До Президія _____ Окр.район
Спілки РОБОС

ЗАЯВА

про вступ до Спілки.

Двоєн про себе нижчезазначені відомості прошу врахувати мене членом до Спілки. Статут спілки мені відомий. До цього додаю вступне в розмір _____ карб. коп., або посвідчення про переїзд зі Спілки _____ за № _____ (заповнювати потрібне)

- Прізвище Соболєва ім'я Марія
по батькові Петрівна
- П о л: жіночий (підкреслити)
- Р і к народження 1906 р.
- Національність українська
- Яку мову вважаєте за рідну українську
Якою ще мовою розмовляєте _____ інше: _____
_____ читаєте _____
- Соціально походження (хто були батьки — робітник, селянин і т. н.) селянське
- Освіта: а) загальна (яку шкільну установу скінчив, коли не скінчив, то скільки класів пройшли)
б) спеціальна _____
- Родинний стан: а) вільний, заміжня, удівець, удова, не вільний, незаміжня (підкреслити)
б) кількість членів сем'ї 3 з них мають власний заробіток 1 чол.
- Яку професію вважаєте за свою основну роботництво
Спеціальність _____
- Коли вперше ввійшли до професійки і до якої саме _____
- В якій спілці були членом востанній час _____ скільки часу _____
- Скільки часу перебуваєте в професійках взагалі без перерви _____
- Чи належите до партії _____ з якого часу _____
_____ ч білетів _____
- В яких інших партіях були _____
- Чи член АКМУ _____ з якого часу _____ № білетів _____
- З якого часу працюєте в наймах 3 10 років (чл. рах.)
Скільки всього працюєте по найму 10 років З'окрема по культурно-освітній галузі _____

Заява про вступ до Професійної Спілки Робітників Освіти СРСР.

2. Акти обслідування з висновками розглянути на загальних зборах та зборах профуповноважених. Доповідь т. Гопкало.

3. Перевести обслідування умов праці робітників в Єрковецькій, Вороньківській, Дивицькій та Ковалівській школах. Виконати канд. Р.К. Гулаю та профуповноваженим.

Організувати платні вистави на площі с.-к. фонду Р.К.

Гол. Р.К.

(підпис)» [66].

Про діяльність Рогозівського «Робосу» дізнаємося із протоколу, що подається дослівно мовою оригіналу.

«ПРОТОКОЛ № 2

Учительської професійної конференції від 22/II—1926 р.

Було присутніх 34

В склад президії обрано: Нестеренко І. К., Гулай Г. П., Гаркуша В. К.

Регламент: докладнику про окрпленум 40 хв., а останнім 20 хв.

Головує

Нестеренко І. К.

Секретар

Гулай Г. П.

Порядок денний

Доклад про Окрпленум (Ненаткевич)

Доклад про Окрультнараду (Нестеренко)

Санаторно-курортна кампанія (Ненаткевич)

Поточні справи

Слухали

Ухвалили

1. Доклад про Окрпленум (Ненаткевич)

а) З'їзд В.Ц.С.П.С. констатував велике зміцнення спілок і кількістю і матеріально (9 000 000 членів)

б) Генеральна колумова є перша в житті нашої спілки. Колумова широко охороняє правовий стан вчительства. Вчительство жваво обговорювало це питання. Робимо деякі вказівки щодо негативних сторін колумови. Спілка домагається збільшення зарплатні сільського вчителя.

в) Санітарно-курортна кампанія.

Окрвідділ домагається від Р.В.К. аби подальні дали 5% нарахування

Заслухавши доклад тов. Ненаткевича про Окрпленум голів райкомів «РОБОС» Київської округи, конференція відзначила, що необхідно якнайшвидше заключити колдоговір, звернути особливу увагу на організацію санаторію для туб.хворих та будинку відпочинку для втомлених на території, а також конференція рахує необхідним вивчити і унормувати завантаженість громадською працею, аби робітники освіти не втягувались в технічну роботу.

Необхідним також рахуємо подбати, аби оплата праці в сільських школах

на санкурорт. Першорядна додача — будинки відпочинку, які нагрузити на 100%. Туберкульоз 30%.

г) Культурно-громадська праця. З першої часті резолюції отдається громадській роботі. Необхідно розгрузити роль учитель — роль керівника, а не технічного робітника.

В культурній роботі зв'язки з комсомолом.

д) Праця педгуртків. Необхідно більше уваги звернути на набування формальних знань, на дисципліну та методику.

Зауваження.

Тов. Нестеренко

Звернути увагу на українізацію. На периферії й до цього часу помічається загрузка вчителя технічною роботою.

Тов. Козловський.

Тов. зазначає, що при складанні бюджету не додержано тарифікацію. Надалі при складанні бюджету необхідно так розраховувати, аби додержатись, хоть і персонал. ставки, але ж тарифікації згідно колумові.

2. Доклад про Округультнараду (Нестеренко).

а) Культнарада — це перша нарада скликана із представників міста й села.

б) Підвищення культурного рівня шляхом індивідуального спілкування (самоосвіта), консультації, гуртки, екскурсії.

в) Будинки освіти мало дбав. Бібліотеку використовує дуже мала кількість робітників.

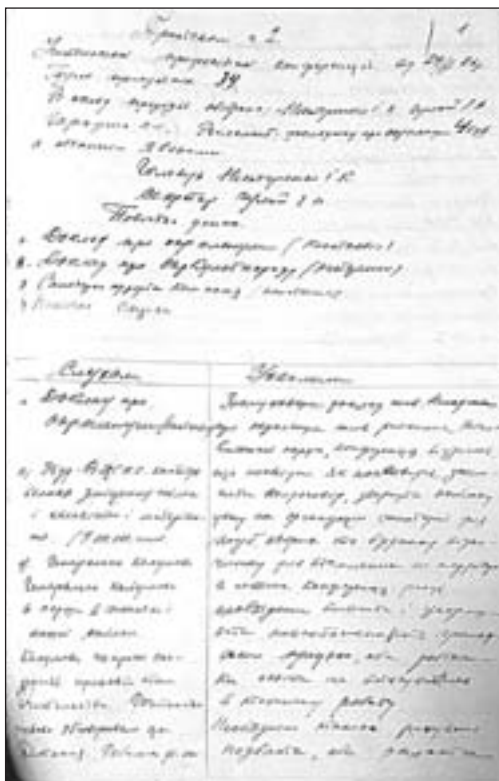
г) Гуртки праці. Праця не задовольняє.

Зауваження.

Тов. Нестеренко.

Гострий брак літератури на місцях не дозволяє поширити роботу. Метод бюро не зможе дати допомогу.

проводилась по тарифній ставці, а не по персональним ставкам.



«Протокол № 2 Учительської професійної конференції від 22/II—1926 року»

Заслухавши доповідь т. Нестеренка про нараду голів культкомісії райконференція вважає в цілому доцільними і влучними, але вважає потрібним звернути особливу увагу на такі моменти в цій галузі життя спілки. Позаяк відчувається на периферії гострий брак літератури, то необхідно поповнити бібліотеку різними шляхами.

Окрфілії налагодити живий зв'язок з периферією, надсилати лекторів.

3. Санаторно-курортна кампанія. Відрахування одноденного заробітку. Вистави. Передбачається влаштувати будинку відпочинку на набережній на кошти місцькому та власті.

Відрахувати 1/30 одномісячного заробітку за березень місяць на санфонд і залишити його в районі для улаштування будинку відпочинку для робітників освіти Рогозівського району.

Доповідь Завкультвідділу про перепис дітей.

Учитель згоджується зробити зводку, але відмовляється від перепису по метричним книгам.

4. Поточні справи
Розгляд заяв про вступ до спілки: тов. Кошман Ганна, заява Данильчук.

Одногосно ухвалили відкласти розгляд заяви Кошман Ганни до слідкуючої конференції.

Прийняти до спілки тов. Данильчука.

Конференція оголошується зачиненою.

Голова

Секретар

(підпис)
(підпис)» [66].

Члени Рогозівського «Робосу» детально облікували фінансову діяльність. Подаємо документ мовою оригіналу.

«У.С.Р.Р.

Центральне правління

Профспілки

Райкомів освіти

С.Р.С.Р.

«РОБОС»

КОШТОРИС

прибутків та видатків Рогозівського Райкому «Робосу»
Київської області на січень-липень 1927 року

На 1 січня 1927 року Райком об'єднує 80 членів спілки

Загальна сума щомісячної платні 3345 крб. 58 коп.

Окрфілією затверджено:

Прибутків 424 крб 80 коп

Видатків 424 крб 80 коп

Член правління

Бухгалтер

(підпис)

Прибутки та видатки Рогозівського «РОБОСу»

Прибутки

Видатки

Назва параграфів та статтів прибутків	Передб. на 1 міс	Передб. на 6 міс	Затверджено Окрфілією	Назва параграфів та статтів видатків	Передб. на 1 міс	Передб. на 6 міс	Затверджено Окрфілією
I. Утримання міському §1. Нарахування Ст. 1 Решта невитрач. від поперед. кошторису	2-52	15-12	15-12	I. Утримання М.-К. § 1. Утримання співроб. Ст. 1. Обраних 2. Найманих 3. Соцстрах	55-00 - 5-50	330-00 - 33-00	330-00 - 33-00
Ст. 2 Від господ. органів	25-20	151-20	151-20	§ 2. Кум.-господ. Ст. 1. Помешкання, опалення, освітл., ремонт, шкаф для бібліотек	2-50	15-00	-
§2. Субсидії Дотації від Окрфілії	49-25	295-50	235-70	Ст. 2. Канц.-друк. Ст. 3. Поштово-телегр. Ст. 4. Газети, журнали Ст. 5. Роз'їзди / 4 рази до Києва по 8.20 одна подорож	2-00 1-50 5-47	12-00 9-00 32-82	12-00 9-00
Разом	76-97	461-82		§ 3. Організаційні Ст. 1. Подорож по району Ст. 2. З'їзди, конференції	4-00 1-00	24-00 6-00	12-00 6-00
II. Культ.освіт. фонд § 1. Нарахування Ст. 1 Решта невитрач. від попереднього кошторису	1-00	6-00	6-00	Разом по М.К.	76-97	461-82	-

Ст. 2. Від господ. органів	2-80	16-80	16-80	II. Культ-освітні кошти § 1. Витрачено на: Ст. 1. Клубні куточки Ст. 2. Книгозбірні Ст. 3. Ліквід. непис. Ст. 4. Фізкультура Ст. 5. Газети та журнали	3-80	22-80	22-80
§ 2. Субсидії Ст. 11 Решта невитрач. від попереднього кошторису							
Ст. 2 Від господ. органів							
§ 3. Різні Ст. 11 Решта невитрач. від попереднього кошторису							
Разом по фонду	3-80	22-80	-	Разом по фонду	3-80	22-80	
Всього прибутку	80-77	484-62	424-82	Разом видатку	80-77	484-62	424-80

Голова

(підпис)

Секретар

(підпис)» [66].

В першій половині ХХ ст. вчительська організація «РОБОС» відіграла значну роль в комуністичній пропаганді серед освітян, учнів та їх батьків, але майже не захищала інтереси та права освітян.

* *
*

Боротьба з неписьменністю

Радянська влада приділяла серйозну увагу проблемам розвитку освіти. Її керівництво добре розуміло, що освіта відіграє надзвичайно важливу роль у розбудові комуністичної держави. З цією метою у травні 1921 р. уряд Радянської України видав декрет про ліквідацію неписьменності. До цієї справи було залучено багато вчителів, грамотних людей інших професій. Швидкими темпами створювалася мережа пунктів і шкіл ліквідації неписьменності (лікнепів).

Все неграмотне населення віком від 8 до 50 років повинно було вчитися. До його навчання залучалося письмене населення в порядку трудової повинності з оплатою праці. В Україні для допомоги органам освіти було створене добровільне товариство «Геть неписьменність», яке очолив Г.І. Петровський. У містах і селах почали створюватися школи та пункти ліквідації неписьменності, так звані лікнепи.

Бориспільський лікнеп почав діяти з 1 лютого 1924 року. В ньому навчалися 24 учні, 10 з них — члени КНС (комітет незалежних селян), члени профспілок, решта — селяни. Працював лікнеп у цегляному будинку трудової школи. Навчання проводилося щодня з 7-ї години до пів на одинадцять. У програму входило вивчення сільського господарства, політграмоти, рідної мови, математики, краєзнавства та інше. У лікнепі активно проводилась антирелігійна пропаганда. Жоден учень не сповідувався в церкві, не брав участі у традиційних релігійних обрядах. Двічі на тиждень (понеділок і субота) учні читали газети «Більшовик», «Селянську газету». Керував лікнепом і організовував навчальний процес Я. Гальченко, який з 1921 року був завідуючим відділом народної освіти [4; 114].

Для поліпшення ліквідації неграмотності президія окрвиконкому від 4 квітня 1924 р. прийняла рішення перевести педагогічні курси з с. Війтовці на Переяславщині до Борисполя з метою реорганізації цих курсів у педагогічну школу з агрономічним ухилом навчання [4; 64, с. 25, 54–56].

1927 року у Борисполі вже діяли 9 пунктів — лікнепів, які охопили навчанням 200 неграмотних селян. За кожним комсомольцем було закріплено 6–7 неписьменних, яких навчали грамоті [4; 118].

Особливу увагу приділяли роботі з тими, хто йшов до війська — допозиванцям.



Політичний плакат, 1923 рік.

«1933 рік
(Бориспільський район)

План роботи серед допозиванців 1912, 1913 року народження

Село	12 років н/п, м/п	12 років н/п	13 р. всього н/п, м/п	13 р. н/п	всього н/п і м/п 12 і 13 р.	м/п 12 і 13 р.	н/п 12 і 13 р.	Працюють групи м/п
Бориспіль	40	2	7	—	47	45	2	2 групи
Іванків	21	2	5	1	26	23	3	1 група
Любарці	15	—	4	1	19	18	1	1 група
Рогозів	24	1	3	—	27	26	1	—
Старе	19	1	—	—	19	18	1	—
Сошників	28	4	2	—	30	26	4	—
Вороньків	16	—	—	—	16	16	—	1 група
Вишеньки	17	—	2	—	19	19	—	1 група
Гнідин	16	1	—	—	16	15	1	—
Проців	17	—	—	—	17	17	—	1 група
Глибоке	18	1	1	—	19	18	1	1 група
Дударків	14	2	6	—	20	18	2	1 група
Велика Стариця	13	—	1	—	14	14	—	—
Велика Олександрівка	10	1	—	—	10	9	1	1 група
Мала Олександрівка	2	—	1	—	3	3	—	1 група
Кілов	6	—	—	—	6	6	—	1 група
Жеребятин	5	—	—	—	5	5	—	1 група
Ревне	2	—	2	—	4	4	—	1 група
Мартусівка	6	3	2	—	8	5	3	—
Гора	8	—	—	—	8	8	—	1 група
Кучаків	4	—	—	—	4	4	—	1 група

Нестерівка	3	—	1	—	4	4	—	—
Сеньківка	8	1	—	—	8	8	7	1 група
Перегуди	4	—	—	—	4	4	—	1 група
Горобіївка	—	—	—	—	—	—	—	—
Лебедин	—	—	—	—	—	—	—	—
Разом	316	19	37	2	353	333	27	18 груп

Зав. РВНО (Котляр)
 Інспектор освіти (Линник)
 15/ХІІ 33р.
 н/п — неписьменні
 м/п — малописьменні» [48].

«ВІДОМОСТІ

про розгортання мережі шкіл дорослих Бориспільського району

Вся лікнепросвіта району по лінії РВНО.

Виявлено за переписом неписемних:

українців — 208000

білорусів — 1 особа

Виявлено за переписом малописемних:

українців — 2077 осіб

поляків — 2 особи.

ЗАГАЛЬНА МЕРЕЖА

По місту організовано груп — 8, в них 240 осіб

неписьменних — 50, малописьменних — 170

По селу груп — 42 в них 1260 осіб

неписьменних — 610, малописьменних — 650

Мережа допризовників

Місто — організовано 1 група — 30 учнів малописьменних

Село — 15 груп — 300 учнів

З усіх допризовників по району нараховано неписьменних — 25 осіб.

Зав. РВНО (Котляр)

Інспектор освіти дорослих (Линник)» [48].

«У.С.Р.Р.

Бориспільський

Районний Відділ Наросвіти

24/ХІІ. 1933 р.

№241233

Повідомляєм, що до цього часу на Бориспільський район для лікнеп роботи підручники не надіслано. Хоч і було декілька разів надіслано замовлення в УКЦ і до Вулопкниги.

Відсутність підручників зриває учобу неписьменних і малописьменних.

Інспектор освіти дорослих (Линник)» [48].



Стаття з газети про роботу лікнепів.

«АКТ

1933 року 1-го та 2-го серпня.

Складено цього акта в тому, що цього числа перевірено Бориспільське Р.В.Н.О. в ділянці ліквідації неписьменності та малописьменності серед допризовників 1912—13 року народження. При чому виявлено, що на 1/Х 33 року було:

1912 року народження — неписьменні — 19 чол.

малописьменні — 297 чол.

1913 року

народження —

неписьменні —

3 чол.

малопись-

менні — 34 чол.

Підсумки

зимньої ро-

боти на 1/V

1934 року

дають таку кар-

тину:



Урок з ліквідації неписьменності серед дорослих.

Рік народження	Неписьменних				Малописьменних			
	Виявлено на І/Х 33 р.	Охоплено навчанням	Навчено	Залишилось навчити	Виявлено на І/Х 33 р.	Охоплено навчанням	Навчено	Залишилось навчити
1912 р.	19	16	8	11	297	268	97	171
1913 р.	3	3	1	2	34	34	15	19
Всього	22	19	9	13	331	302	112	190

Підсумки учбового року з допомогою виведені з 26 сіл лише 17 на підставі актів про закінчення навчання з допризовниками» [48].

«ВІДОМІСТЬ
стану ліквідації неписьменності серед допризовників 1912 р. і 1913 р.
народження Бориспільського району

1912 р.		1913 р.		Охоплено навчанням 1912 р.			Охоплено навчанням 1913 р.			Разом охоплено навчанням			Причини невиконання на 100%	Відсоток відвідування
н/п	м/п	н/п	м/п	н/п	м/п	%	н/п	м/п	%	н/п	м/п	%		
19	297	3	34	16	268	88	3	34	100	19	302	90	с/р не виконують постанов Р.В.К. і не вживають заходів до злісних невідвідувачів	87

Зав. Р.В.Н.О.

Інспектор освіти дорослих

(Котляр)

13/II 1934 р.

(Линник)» [48].

Преса систематично висвітлювала роботу лікнепів. До редакцій Бориспільських районних газет «Комуніст», «Колективіст» часто надходили скарги вчителів і скарги на вчителів щодо роботи лікнепів. Так кореспондент газети «Колективіст» Лавріненко від 11 лютого 1934 року у дописі «Лікнепи не працюють» писав:

«Змінити недбайливе ставлення до ліквідації неписьменності серед дорослих. Лікнепи не працюють»

В Іванкові ще й до цього часу лікнеп роботи немає. Вже давно зроблено списки неписьменних та малописьменних, утворено при кожній артілі, підбрано вчителів-ліквідаторів, одержано з району зошити та олівці. Хоч все є для того, щоб почати роботу по лікнепу, поставивши її на швидкий хід; в дійсності ж до цього часу не проведено ніякої організаційної роботи. Чому? — Тому, що не скликаються неписьменні.

Ліквідатори майже щоденно звертаються за допомогою до сільради й до правлінь колгоспів, але ті не звертають увагу на цю ділянку роботи й не спромоглися скликати неписьменних жодного разу.

Покласти край опортуністичному ставленню до лікнепроботи. В найближчий час скликати неписьменних з тим, щоб використати зимовий період на ліквідацію неписьменності по селу.

Лавріненко» [48].

Кореспондент Іван Онішко навпаки вихваляв роботу Любарецької школи і писав:

«Показники роботи по ліквідації неписьменності»

В Любарцях лікнеп роботу розгорнув по бойовому. Тут організовано декілька окремих груп, в яких — 120 осіб неписьменних та 200 осіб малописьменних.

На селі, усвідомивши важливість ліквідації неписьменності, переключились на цю ланку роботи. Особливо енергійно працюють по ліквідації неписьменності Гапон Г.Я., Пилипенко П.А., Прасол Ольга П., жодного дня не пропускають.

Зразково поставлена і робота груп допризовників 1911—12—13 рр. народження, де відвідування добре.

Отже селам, які занедбали справу з ліквідацією неписьменності та малописьменності, слід взяти приклад з Любарців.



Політичний плакат, 1928 рік.



Стаття «Лікнепи не працюють» з газети «Колективіст».

Онішко Ів.» [48].



Політичний плакат, 1934 рік.

Привертає увагу стаття кореспондента Дем'яненка в газеті «Коллективіст» за 11 лютого 1934 року про роботу по ліквідації неписьменності з тими, кого призивали служити в Радянській армії:

**«Ліквідація неписьменності серед допозиканців у ганебному прориві
Ліквідувати прорив у ліквідації
неписьменності серед допозиканців
1912 р.»**

Ліквідація неписьменності серед допозиканців — це справа всієї громади, але керівники до цього ставились байдуже, от наприклад: по селу числиться малописьменних мешканців тільки 1912 року народження 27, але відвідує школу лише 7—8 чол. Голова сільради Мелешко байдуже до цього ставиться. Каже «що немає мов юридичних прав наказувати непосещаемость», але Мелешко забув, що є постано-

ва Уряду про те, щоб ліквідувати неписьменність населення, не кажучи про допозиканців, бо нашої Червоної армії повинно бути письмене поповнення.

Не краща справа і по селу Старому з ліквідацією неписьменності серед допозиканців, яка в ганебному стані. За весь січень місяць 1934 року не проведено і жодного заняття з допозиканцями, вчительство, яке виділено для цього ставиться халатно, безвідповідально. Отже, слід керівникам села та вчителству краще взятись до роботи з ліквідацією неписьменності серед допозиканців та винних у зриві навчання притягти до права.

Дем'яненко» [48].

Турбувало питання ліквідації неписьменності і кореспондента газети «Коллективіст» С.П.Мишка:

**«Справою ліквідації неписьменності
не керують»**

В районі є неписьменних та малописьменних допризовників народження 1912 року 19 осіб. Проте Р.В.Н.О. т.Котляр та інспектор освіти дорослих Линник справою ліквідації н/п та м/п не керують, досі не організовано груп освіти допризовників в таких селах як: Рогозів, Старе, Сошників, Борис-



Політичний плакат, 1932 року.

поль, Глибоке, Вишеньки, Гнідин. Групи організовані (по списку охоплено навчанням лише 60,8%. Р.В.Н.О. керує цією роботою.

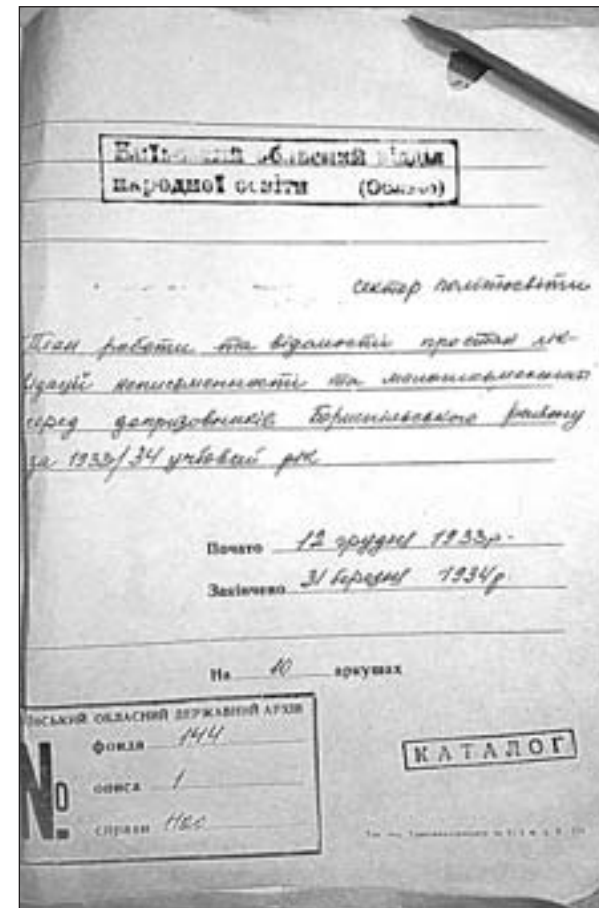
Інспектор освіти дорослих Линник замість того щоб перебувати в селах й конкретно керувати й допомагати організувати роботу лікнепів, висиджується в райцентрі. «Бюрократизм й канцелярщина апаратів керування і балачки про керівництво взагалі — замість живого і конкретного керівництва — ось джерело наших труднощів» (Сталін).

Але не хочуть цього розуміти «горе керівники» з Р.В.Н.О.: вони й надалі керують кабінетно-бюрократичними методами.

Далі терпіти такого стану не можна. Покласти край цьому бюрократично-чиновницькому керівництву справою ліквідації неписьменності. По-більшовицькому заходитись коло ліквідації н/п і м/п. Зокрема, серед допризовників — керівники Р.В.Н.О. мусять забезпечити живе і конкретне керівництво цією справою.

С. П. Мишко» [48].

Зростаючі темпи ліквідації неписьменності вимагали відповідних кадрів і навчально-матеріальної бази. Вчителів готували з числа тих, хто мав достатню освіту,



План роботи по ліквідації неписьменності та малописьменності серед допризовників Бориспільського району на 1933—1934 рік.

але педагогічної роботи ніколи не виконував. Для таких проводили спеціальні методичні наради, заняття практичного характеру, організували короткотермінові спеціальні курси. У с. Любарці при хаті — читальні працював центральний лікпункт. Але з метою більшого залучення селян до навчання були організовані куткові лікпункти, в яких навчалися по 10—20 учнів [4; 117].

Не всюди з однаковою сумлінністю ставилися до організації і роботи лікнепів. Наприклад, у с. Лебедин було багато неписьменних, але лікпункт відвідували допризовники, члени КНС, наймити віком від 15 до 25 років. Забезпечення підручниками, олівцями, зошитами, ручками і гасом для освітлення було незадовільним. З цієї причини заняття часто зривалися. Занепала і робота політгуртка, бо учні та вчителі більше займалися досвітками та вечорницями. Не було й

У.С.Р.
БОРИСПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН
№ 24/1253
Бориспільська Кат. 24/III 1933

До Сектору М.Н.О.
Інспектору освіти дорослих.
Міжрайонки, що до цього часу
на Бориспільщині район
днів міським роботам підручників
не намірено. - Хот і було рішення
разом намірено замовити в ЦК.Ці
до вжитку.
Відсутність підручників зриває
роботу М.Н.О. і М.Н.О.
Інспектор освіти дорослих - Мисиня

Доповідна інспектора освіти Бориспільського РВНО про відсутність підручників для лікнепу, 1933 рік.

належного керівництва лікнепом. Завідував ним колишній офіцер царської і Червоної армії, який не мав педагогічних знань і навиків [4; 113].

Через відсутність контролю з боку сільради та комітету незаможних селян занепадає робота лікпункту с.Іванків [4; 115]. Більш інтенсивно розгорнулася боротьба за суцільну грамотність у другій половині 1928 року після того, як Рада Народних Комісарів УРСР затвердила річний план ліквідації неписьменності. Особливу роль відіграла постанова ЦК ВКП(б) від 17 травня 1929 року «Про роботу по ліквідації неписьменності». Вирішальний крок на шляху до повної ліквідації безграмотності було зроблено запровадженням з 1930 року загального обов'язкового початкового навчання дітей шкільного віку. В 1931–32 навчальному році на Бориспільщині діяли 31 школа, з них 13 семирічних і 18 чотирирічок. Вчителів перших класів в 1931–1932 роках налічувалося – 191, інших – 63, усього працювало в школах – 254 педагоги [4; 39, с. 15].

Радянська влада більше 30-ти років боролась з неписьменністю на Бориспільщині і завершилась ця боротьба в 1951 році. Це підтверджується «Звітом про роботу районного відділу народної освіти і шкіл Бориспільського району за 1951–1952 н.р.»: «В районі протягом року повністю закінчилась ліквідація неписьменності. В наступному році буде повністю ліквідовано мало писемність серед дорослого населення» [39].

Акт

1934 року 1^{го} 2^{го} Серпня. Складено
цього акта в тому, що цього
числа перевірено Бориспільський
Р.В.Н.О. в ділянці лікнепу
Мисиня та Мисиня
Мисиня серед дітей зивних, в 1912-13
року народилися. Три роки ви-
вчено, що на 1/2 34 року було:
М/п. 1934 М/п. 201
М/п 201 4/2 201...

2. Підрахунок димової роботи
на 1/2 34 року дає такі
картинки:

Мисиня				Мисиня			
Всього	Діти	Мисиня	Діти	Всього	Діти	Мисиня	Діти
на 1/2	на 1/2	на 1/2	на 1/2	на 1/2	на 1/2	на 1/2	на 1/2
19	16	8	11	297	268	94	170
3	3	1	2	34	34	15	19
22	19	9	13	331	302	112	189

Діти в 4-годовому році з доп.
націоналізму виведені з 2-го класу
17 на підставі акту про закінчення
навчання з дитячим шк.

Акт про перевірку Бориспільського РВНО щодо ліквідації неписьменності в районі, 1934 рік.

Військово-патріотичне виховання 30 років

Військово-патріотичне виховання дітей було важливою складовою програмою та підручників радянської школи. Воно полягало в тому, «щоб виховати безмежну класову відданість пролетарській диктатурі і світовій пролетарській революції, витворити морально стійкого і фізично міцного юнака — майбутнього борця робітничо-селянської червоної армії і набути елементарні навички військової справи» [133, с. 116–117].

Для реалізації цієї мети педагоги робили все можливе для формування радянського учня. Радянська пропаганда всіляко демонструвала загрози від інших держав, щоб обґрунтувати необхідність військової підготовки школярів. Образ ворога став центральним в текстах шкільних підручників.

В підручнику для позакласної роботи за 1931 рік діти читали:

«Враги готовят войну против нашей страны. Они хотят задушить республику рабочих и крестьян. В ответ на это трудящиеся СССР усиливают свою работу по социалистическому строительству и укрепляют свою Красную армию. А вы, ребята, что делаете для укрепления обороны нашей страны?» [155, с. 123].

Для військової підготовки учнів в навчальні заклади надходила певна зброя та посібники.



Шкільний плакат. Перша половина ХХ століття.

В школах Бориспільського району в 1939 році були такі наочні посібники для військово-патріотичної роботи:

«СВЕДЕНИЯ наличия в школе оружия, учебных пособий, пособий по военному делу, топографии» [45]

Наименование предметов	Количество	
Учебное оружие		—
Учебные 7,62 мм винтовки-просверленные	—	—
Разрезных 7,62 мм винтовок	—	—
Разрезной ручной кулемет Дегтярева	—	—
Учебный гранатомет	—	—
Набор учебных ручных у руж. гранат	—	—
Малокалиберные винтовки ТОЗ	1	—
Деревянные ружья	20	—
Учебные пособия	—	—
Показные мушки	2	—
Разрезные патроны	—	—
Диафрагма	1	—
Ортоскоп Яновского	—	—
Указик для проверки однообразия прицеливания	1	—
Электрифицированный плакат 7,62 мм винтовка	—	—
Набор плакатов по стрелковому делу	1 плакат	Имеется только один плакат — пробивное действие пуль
Пособие по военно-хим. делу и ПВО	—	—
Противогазов разных	7	—
Модель газозубежища	—	—
Набор плакатов и моделей по ОВ и их действию	Набор плакатов	Моделей нет
Защитные костюмы	—	—
Индивидуальный противовзрывной пакет	1	—
Набор дегазационных веществ	1	—
Газоопределитель	—	—
Ветромер	—	—
Лаборатория-передвижка для ознакомления со своб. БХВ и основами ПВО	—	—

Навчальні заклади району постійно звітували за проведену військово-патріотичну роботу. Так, наприклад, звіт Старинської школи дає не лише уяву про військову підготовку учнів, а й про спортивні норми із фізкультури, які виконували учні. Ці норми мало чим відрізнялись від військових.

«Сводка о результатах военной подготовки учащихся Старинской

Наименование учебных наименований	Фамилия военрука и преподавателя физкультуры	Подлежат прохождению военной подготовке в			
		1 – год в обуч.		2 – год в обуч.	
		Муж.	Жен.	Муж.	Жен.
1	2	3	4	5	6
Старинская с/школа	Радовский Ю.А.	5	10	10	8

Сдало норму в 38/39 уч. году

Ворошил. стрелк. 1 ст.	ЮВС	ГПО 1-й степ.	БГПО	ПВХО	ГСО 1-ст.	ГСО 2-ст.
15	16	17	18	19	20	21
8/3	5	10/6	10	113/10	17	–

Материальное обеспечение

	Классов. для воен. занятий	Имеется ли тир	Имеется ли спорт. зал	Противогаз	Требовалось м/к патрон. по прогр.	Отпущ. м/к. патрон. уч. завед.	Ручн. обр. 1914 г.	Гильза. гран.
28	29	30	31	32	33	34	35	36
1	–	1	–	7	400	–	–	–



с/школы Бориспольского района за I полугодие 1938/39 уч. года»

1938/39 году		Обучалось в лагерях	Окончило военную подготовку				
3 – год в обуч.			Очень хорошо	Хорошо	Посредственно	Плохо	Всего
Муж.	Жен.	–	–	–	–	–	
7	8	9	10	11	12	13	14
–	–	–	–	–	–	–	–

Образование военных кружков в 1938/39 уч. году

Стрелк.	Физкульт.	Планерн.	Прочие	Пригн. из самол.	Отпущено средств на В. П.
22	23	24	25	26	27
3	6	–	12	–	200 р.

Тр. Дьяконова	Учебн. 3-х линей. винтов. 1891 г.	Разрез винтовок	Мелкокалиб. винт.	Ручной кулемет Дегтярева	Есть ли группа самозащиты	Сколько противногаз. собств. У учит. и учен.	Проведено обслед. Наркоматов	Проведено обслед. окр.
37	38	39	40	41	42	43	44	45
–	–	–	1	–	2	–	–	–

Довідна записка вчителя військової підготовки Любарецької середньої школи та План роботи цієї школи з військової підготовки доповнює картину військово-патріотичної роботи в школах Бориспільщини в 1938—1939 роках (Документ подається мовою оригіналу):

«24.II.1939 г.
От военрука Любарецкой средней школы
Белоконя Панфила Харитоньевича

ДОКЛАДНАЯ

Встречаючи 21-ю годовщину Красной Армии и Военно-Морского флота Любарецкая средняя школа провела следующие мероприятия.

1. Было проведено спортивное соревнование — было участников 9 человек.
2. 3 человека участвовали в районных стрелцких соревнованиях.
3. Подготовлено 98 учеников ПВХО 1 ст.
4. 16 учеников ГСО 1 ст.
5. 5 учеников ВС 1 ст.

6. Проведено лыжный поход на 15 км при участии 20 учеников.

Настоящее время охвачено сдачей учителей 10 человек ПВХО и 100 учеников ПВХО 1 ст. 30 уч. ВС и 45 НВС. 120 ПГТ 1 ст. 10 2 ст. 20 ГТО.

До моего прибытия у школы не было ни одного значковца.

Шлите программы какие есть в Бориспольский р-н. с. Любарцы.

С приветом
24.II—39 г.» [6].

(подпись)

«План военно-оборонної роботи в Любарецькій середній школі на IV чверть 1939 р.»

1. Зробити перевибори ТСО організації.
2. Зробити 3 рази збори ТСО організації.
3. Засідання ради ТСО організації 3 рази на чверть.
4. На один тиждень раз проводити зайняття кожних гурток: ВС, ЮВС, ПТХО, ГСО та ГПО й БГПО.
5. Проробити на зборах ТСО доповідь т. Ворошилова на XVIII з'їзді ВКП(б).
6. Підготувати до 1-го травня значківців ВС 1 ст 15 осіб, а до кінця 30 осіб.
7. ЮВС до 1-го травня 25 і до кінця чверті 25 осіб.
8. ПТХО до травня 70 до кінця 120 осіб.
9. ГСО 1 ст до 1-го травня 25 і до кінця чверті 80 осіб.
10. ГПО 1 ст до 1-го травня 10 до кінця чверті 25.
11. БГПО I—II ступені до травня 75, до кінця чверті 170 учнів.
12. Провести військову гру з учнями 8—10 класів.
13. Провести стрілецькі змагання присвячені дню 1-го травня.
14. Зробити два рази поїди у протівогазах до 20 кілометрів.

15. Обладнати тір для стріляння, який є при школі.

16. Провести заняття груп самозахисту (зробити протиповітряну тривогу в школі).

Голова ТСО	(підпис)
Члени ради ТСО	(підпис) (підпис)
Военний керівник	(підпис)
Директор школи	(підпис)

Товариш начальник надсылаю Вам план военнооборонной работы в Любарецкой средней школе на 4-ю четверть 1939 г.

Прошу Вас замечания какие будут от Вас пришлите мне.

С приветом Белоконь.
4.4.39 г.

Военрук (підпис)» [6].

Ще не одне десятиліття в радянській школі вчили стріляти, користуватися рацією, кидати гранати, здавати норми фізичної підготовки.



Урок початкової військової підготовки 10-А класу Вороньківської середньої школи, 1979 рік.

Бориспільський зоотехнікум

В 1904 році було затверджено положення про сільськогосподарську освіту. Згідно з ним сільськогосподарські школи поділялись на загальні та спеціальні (практичні).

В цьому ж 1904 році в Борисполі земство відкрило чотирирічну сільськогосподарську школу, в якій навчались діти лише заможних родин, всього 39 осіб [29].

Це була практична школа, яка готувала умілих техніків-робітників з різних галузей сільського господарства: буряководів, овочівників, вівчарів, свинарів та ін. В такій школі термін навчання визначався згідно з обраною спеціальністю від одного до чотирьох років. Для вступу до школи претендент повинен був мати лише основи грамотності.

В 1924 році замість чотирирічної сільськогосподарської школи почала діяти середня сільськогосподарська школа.

В 1930 році за постановою радянського уряду середня сільськогосподарська школа була реорганізована в Бориспільський зоотехнікум [30].

Зоотехнікум працював до 1936 року.

Всього за шість років Бориспільський зоотехнікум випустив понад 300 спеціалістів.

Це було помітне поповнення тоді ще невеликої армії спеціалістів сільського господарства України. Вони були добре підготовлені теоретично і мали практичний



Бориспільська сільськогосподарська школа.



Студенти Бориспільського зоотехнікуму проходили практику в колгоспах району.
с. Вишеньки. Колгосп ім. Тараса Шевченка.

досвід роботи на виробництві, бо технікум мав свою виробничу базу. В його господарстві було понад 200 гектарів землі, невелика ферма великої рогатої худоби і свиней. Всі роботи по вирощуванню сільськогосподарських культур і догляду худоби виконували студенти.

У перші роки радянської влади організація сільськогосподарської школи, а потім зоотехнікуму, мала велике господарське і політичне значення, адже випускники цих навчальних закладів були першими організаторами виробництва в новостворених колгоспах і МТС.

Викладачі школи і зоотехнікуму П.І.Маслов (директор), М.Г.Гуцало, Г.Г.Роговенко, Я.Н.Хорошко, Г.Н.Корольков, В.Л.Єременко, І.Ф.Круть, К.О.Савчук, М.М.Миколаєнко, К.С.Каленчук, О.І.Нечай, М.С.Ковалевський були хорошими вчителями та активними пропагандистами нових форм ведення сільського господарства. З 1921 року тут викладав депутат Центральної Ради України Полонський Андрій Матвійович. У 1923 році в Борисполі було створено перше колективне господарство «Нове життя», а в 1930 році в районі їх налічувалось вже 34 [30]. В кожному з цих господарств працювали випускники Бориспільського зоотехнікуму. В роки Другої світової війни випускники цього закладу пішли на фронт. Багато з них не повернулися з війни.

Серед них випускники 1935 року Антон Дягтяренко, Федір Піндіур, Іван Даниленко і багато інших. Загинув в боях і військовий керівник технікуму Іван Федорович Круть. Всі вони назавжди залишились у пам'яті тих, хто їх знав.



IV випуск Бориспільського зоотехнікуму, 1931–1935 н. р.

Відважно захищали рідну Батьківщину і ті, хто залишився живими. Незважаючи на тяжкі поранення в бою, вони в післявоєнні роки внесли значний вклад у відбудову народного господарства країни. Випускник технікуму 1936 року А.С.Магдич багато років працював на Сумщині головним зоотехніком, головою колгоспу, а потім завідуючим районним відділом сільського господарства. Кілька років очолював зоотехнічну роботу в Баришівському районі на Київщині Я.М.Кулага.

Хорошим організатором виробництва і захисником Батьківщини в суворі дні війни проявив себе колишній студент зоотехнікуму Г.М.Заїка. Він пройшов шлях від рядового бійця до полковника Радянської Армії. За мужність і відвагу нагороджений багатьма орденами і медалями [30].

Закінчив з відзнакою Бориспільський зоотехнікум Б.Дернівський, ветеран Другої світової війни, учасник боїв під Сталінградом, заслужений працівник сільського господарства УРСР. З 1935 року він працював зоотехніком Березанського райземвідділу, а потім секретарем райкому ЛКСМУ. Понад 35 років працював в апараті ЦК Компартії України, був заступником міністра радгоспів УРСР.

На яких би посадах не працювали випускники цього закладу, вони ніколи не забували Бориспільський зоотехнікум, його викладачів, що дали їм путівку в життя.

На місці, де колись стояли будинки технікуму, (на околиці Борисполя — по трасі на Київ) вирости липи і берези, нові магазини і торгові точки. Невпізнанно змінився і сам Бориспіль. Сьогодні це місто відоме не лише на Україні, а й далеко за його межами. В зростанні цього краю є частка праці тих, хто колись навчався в Бориспільському зоотехнікумі [30].

Школи в часи голодомору 1932–1933 років

На початку 30-х років в Україні повністю запровадили радянську систему народної освіти, основою якої стала єдина загальноосвітня школа. Але, незважаючи на розширення мережі шкіл у голодні 1931–1934 рр., освіта як галузь духовного розвитку суспільства загалом втрачала свою життєздатність і не виконувала повною мірою покладених на неї функцій [20, с. 90–91]. Щоб відповісти на запитання: «Чому так трапилося?», варто звернути увагу на ті обов'язки, які змушені були виконувати освітяни та проаналізувати умови, в яких їм доводилося працювати.

Значну кількість своїх зусиль вчителі були вимушені направляти на антирелігійну пропаганду. II Всесоюзний з'їзд безвірників у 1929 р. доручив Наркомосу й ЦК працівників освіти до початку навчального року вжити заходів до звільнення віруючих учителів з роботи, причому наголосив, що знятим з роботи не треба давати можливості влаштуватися в іншому місці. По країні прокотилась хвиля звільнень віруючих учителів [224, с. 248–249].

Також вчителів масово залучали до хлібозаготівельних компаній. В селах Бориспільщини з цією метою було мобілізовано 570 сільських вчителів. Ті з них, що не справилися з хлібозаготівлею, були репресовані [150, с. 10]. До того ж на вчителів поклали обов'язок виключати зі школи дітей політично неблагонадійних громадян [235, с. 235–236].



с. Вишеньки. Похорон. Вересень 1933 року.



Українська дитина, 1933 рік.

Робота шкіл нашого краю в період тридцятих років зовні мало чим відрізнялась від попередніх навчальних років. Але глибинні процеси зміни змісту освіти та системи виховання в радянському дусі наростали. Змінювались не тільки система освіти, формувалася тоталітарний комуністичний режим. Головними проповідниками та агітаторами цих жорстоких змін примушували бути вчителі. Вони переконували людей вступати в колгоспи, сплачувати продрозверстку, їх зобов'язували в 1932–33 роках пояснювати селянам необхідність здачі хліба державі. Підневільні вчителі виправдовували та пропагували антилюдські дії влади по відношенню до українського народу.

Одна за одною з'являлись інструкції вчителям, що треба робити, щоб покращити роботу по заготівлі хліба.

«Негаймо

До всіх міських та районних відділів н.о.

Про поживлення масової роботи навколо хлібозаготівлі.

1. Розгорнуть масово пояснювальну роботу навколо репресованих законів, що їх уживається до тих, хто злісно ігнорує виконання перед державою своїх зобов'язань щодо продажу хліба.

2. Особливу увагу приділіть організації масово-роз'яснювальній роботі серед жінок, організовуючи серед них окремі розмови, доповіді, викриваючи куркульську провокацію, її підривну роботу, мобілізуючи жінок на ударне завершення молотби та виконання хлібозаготівлі.

3. На перших же заняттях тв. школах освіти дорослих проробити промову тов. Хатаевича (текст втрачено) ударні бригади для роботи в колгоспах, в виробничих бригадах, на кутках — по виконанню плану хлібозаготівель, організації молотби та переобмолоту.

4. Провести по всіх групах шкіл Соцваку розмови, в них роз'яснити сучасний стан хлібозаготівель, викриваючи класово-ворожу агітацію куркулів, за допомогою дітей організувати відповідний вплив на родину.

Заступник Зав. Облвідділу Н.О.

(Скуратівський)» [58].

Педагогів і вчителів змушували детально вивчати документи та доповіді Й. Сталіна, в той час, як від голоду масово помирали і дорослі, і діти, і самі вчителі.

«У.С.Р.Р.
Київський Обласний
Відділ
Наросвіти
№ 3.2
25/1.33 р.

До всіх Рай. та Міськ. Відділів Наросвіти
До всіх освітніх закладів Київщини

«Про опрацювання ухвал січневого пленуму ЦК
і ЦКК ВКЛ(б)»

6. Не повинно бути жодного учбового закладу, що не опрацював постанов пленуму і жодного учня, що не засвоїв їх.

Опрацювання постанов пленуму, промови т. Сталіна й нового закону про хлібний податок пов'язати з дальшою боротьбою за виконання постанов партії й уряду про школу, за розгортання участі освітніх закладів за завершення хлібозаготівлі, там, де не закінчено, збирання насіння, за організаційне зміцнення колгоспів та успішне переведення весняної сівби 1933 р.

Зокрема пропонуємо РайВНО скласти єдиний плану масово-політичного обслуговування весняної сівби 1933 року, скликати широку нараду-конференцію представників від різних організацій та освітніх закладів, де обговорити цього плану й організувати його систематичне виконання. На допомогу освітнім закладам у весняній сівбі ОблВНО видає спеціальну брошуру, яка після виходу з друку буде надсилатись до р-нів через філ. Укркнигоцентру (на таких умовах, як надсилаються програми політес. школи).

Зав. ОблВНО
(Миколенко)
Заст. Кер.
Методсектору
(Кулінич)» [58].



Дитина із с. Вишеньок, 1933 рік.



с. Вишеньки. Куркульська хата, в якій в 1932–1933 роках знаходився дитячий притулок.
Світлина 2013 року.

Зимою 1933 року, коли масово гинули від голоду і вчителі, і учні майже щомісячно до шкіл надходили інструкції, де детально прописувалось, що треба робити по пропаганді рішень січневого пленуму Комуністичної партії.

«У.С.Р.Р.
Київський Облвідділ
Наросвіти
2/II.33 р.

ДО ВСІХ РАЙВІДДІЛІВ

Терміново
Спішн. поштою
НАРОСВІТИ (МКО)

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ПРОРОБКИ УХВАЛ СІЧНЕВОГО ПЛЕНУМУ ЦК ЦКК ВКП ЛІНІЄЮ М.К.О. ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНИЙ ЛИСТ

Об'єднаний січневий пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) підсумував всесвітні історичної ваги здобутки героїчної боротьби робітничої класи та колгоспників СРСР за першу більшовицьку п'ятирічку, визначив завдання партії в боях за народно-господарський план 1933 р. — першого року другої п'ятирічки.

Боротьба за дальше піднесення сільського господарства й вивершення його соціалістичної перебудови — тепер найважливіше завдання партії.

«Тепер питання стоїть уже не про те, бути чи не бути колгоспам, це питання вже розв'язано позитивно. Колгоспи закріплені й шлях до старого одноосібного господарства закритий остаточно. ТЕПЕР ЗАВДАННЯ ПОЛЯГАЄ В ТОМУ, ЩОБ ЗМІЦНИТИ КОЛГОСПИ ОРГАНІЗАЦІЙНО ВИТУРИТИ КУРКУЛЯ, ШКІДНИЦЬКІ ЕЛЕМЕНТИ, ДОБРАТИ СПРАВДІ ПЕРЕВІРЕНІ БІЛЬШОВИЦЬКІ КАДРИ ДЛЯ КОЛГОСПІВ І ЗРОБИТИ КОЛГОСПИ

СПРАВДІ БІЛЬШОВИЦЬКИМИ. У цьому тепер головне» (Сталін).

Розгортаючи пропаганду й популяризацію постанов Пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) ми мусимо виходити з настанов тов.Леніна про те, що «ВСЯ ПРОПАГАНДА МУСИТЬ БУТИ ПОБУДОВАНА НА ПОЛІТИЧНОМУ ДОСВІДІ ГОСПОДАРЧОГО БУДІВНИЦТВА» і що «НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ МАС МОЖНА ВИМІРЯТИ ТІЛЬКИ ПОЛІПШЕННЯМ ГОСПОДАРСТВА».

Передусім, вивчення матеріалів січневого Пленуму треба проводити лінією ПОГЛИБЛЕНОЇ роботи. Для цього треба організувати такі заходи:

- 1) короткотермінові (до 3-х днів) семінари колгоспного та радянського активу.
- 2) семінари культурмійців (терміново до 5 днів).
- 3) політгуртки для більш глибокого опрацювання (терміном до 10 днів).
- 4) школи-одноденки у виробничих бригадах.

Для цього треба широко практикувати такі форми:

1. Політбюро (на зразок комсомольських політ боїв)
2. Вікторини (змагання на найкращу відповідь за завчасне рекомендованим переліком запитань та літератури до неї).
3. Політдні (на зразок політднів, що їх організують на підприємствах у місті).
4. Доповіді, розмови та голосні читки у виробничих бригадах та на кутках.

Вся масова робота популяризації й проробки рішень об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП має бути пов'язана з організацією масово-політичної роботи навколо боротьби за цілковите виконання плану хлібозаготівель, розгром куркульського саботажу, викривання розкрадників, приховувачів колгоспного хлібу. Популяризація рішень пленуму має забезпечити більшовицьку підготовку 4-ої більшовицької весни — весни, що забезпечує у великій мірі здійснення народно-господарського плану на 1933 — одного з основних рішень Пленуму.

Про перебіг комосвітньої роботи навколо популяризації та здійснення постанов Пленуму ЦК і ЦКК ВКП інформуйте ОблВНО.

Зав. ОблВНО

Керівник Сектору МКО

(Миколенко)
(Палагута)» [58].

Починаючи з 1931 року вчителів примушували брати активну участь у організації весняно-польових робіт. Інструкції щодо організації цих робіт надходили до шкіл щорічно.

«ДО ВСІХ МІСЬК. ТА РВНО КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Про участь шкіл у весняній посівній кампанії 1933 року.

ОблВНО надіслав уже вказівки до всіх міськ. та райВНО про те, що політехнічна школа повинна активно включатися в підготовку та проведення весняної посівної кампанії 1933 року. В цій роботі повинні взяти активну участь усі вчителі та учні.

Керуватись треба такими матеріалами: доп. т. Сталіна на XVII з'їзді ВКП(б), доп. т. Яковлева на IV сесії ЦВК, доп. т. Чубаря на листопадному Пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У та Ухвалами Пленуму, доповідями т.т. Постишева та Чубаря на XII з'їзді КП(б)У.



с. Вишеньки. Княшко Григорій Пантелійович (другий праворуч),
помер від голоду в 1933 році. Світлина 1932 року.

Всі школи мають розгорнути таку роботу:

1. Проробити з учителями та учнями постанови партії та уряду про весняну посівкампанію 1933 року. Визначаючи обсяг та методику розробки цих матеріалів з учнями, врахувати їх вікові особливості та розвиток.

2. Залучити учнівську масу, за провідною участю ЮП та Комсомолу, до ознайомлення дорослого населення з постановами партії та Уряду про весняну посівкампанію 1934 року через організацію голосних читок, поширення газет, літератури.

3. Залучити учнів, за провідною участю ЮП та ВЛСМУ до безпосередньої допомоги колгоспам, радгоспам, МТС у виконанні завдань посівної, як по лінії культослужбовування, так і по лінії посильної участі у виконанні виробничих завдань, підпорядковуючи всю суспільно-виробничу працю учнів навчальним і виховним завданням школи та враховуючи вікові особливості дітей.

4. Залучити маси вчителів: — а) до ознайомлення трудящих колгоспників та одноосібників з постановами партії та уряду про весняну посівну кампанію 1934 року через колбуди, організацію голосних читок, роботу з гуртками підвищення кваліфікації бригадирів, ланкових, співучасть у зборах Правління та загальних зборах колгоспу в справі проробки цих постанов;

б) до допомоги колгоспам в організації планування, обліку перевірки та контролю роботи виробничих бригад, ланок через організацію постів, перевіряючи бригад, обслідувань, організовуючи безпосередньо допомогу в налагодженні роботи на цих ділянках;

в) через допомогу колгоспам, радгоспам, МТС в культослужбовуванні посівної кампанії та в виконанні виробничих завдань.

5. Забезпечити своєчасну підготовку і добросовісний обробіток шкільної землі та засів її, організувати своєчасний засів учительських самодіяльних городів, заздалегідь підготувавши для цього насіння, реманент, забезпечивши допомогу школі з боку відповідних організацій щодо оранки та виконання робіт в обробітку, яких школа сама не може виконати. В тих випадках, коли школа не має достатньої кількості землі, подати про надання її школі. Забезпечити також обробіток та своєчасний засів учительських городів.

Всю цю роботу провести за відповідним планом в установлені терміни, широко розгортаючи соцзмагання серед учителів та учнів, визначаючи в плані відповідальних за кожну ділянку роботи осіб, оперативно керуючи виконанням усієї роботи та перевіряючи її.

НКО до 20/III оголосив огляд шкіл в справі підготовки до весняної засівкампанії. Треба негайно всі школи включити до огляду. Огляд має піднести роботу шкіл в справі підготовки до сіву, ще більше мобілізувати вчителів та учнів на виконання планів сіву. Основне в огляді перевірка роботи, що школа виконала, та накреслення заходів надалі. Менше розмов, більше конкретної допомоги колгоспам і колгоспникам у підготовці до сівби.

ОблВНО готує збірку матеріалів про участь шкіл у сівбі, але всі школи мусять розгорнути широко роботу, не чекаючи виходу з друку цієї збірки.

Зав. ОБЛВНО
Кер. шк. сектору

(Скуратівський)
(Дударенко)» [55].

В часи тотальної смертності від голоду вчителів та дітей в 1933 році радянська влада замість рятувати їх від голоду примушувала купляти революційні бібліотечки. В школи з приводу цього надходили відповідні директиви.

«УСРР
Київський Облвідділ
Наросвіти
3/III—33 р.
№...

До всіх Зав. міськ. та РВНО

Обласним ВНО складено умову з видавництвом Всеукраїнської Ради Т-ва Політкаторжан та засланців на укомплектування всіх шкіл області бібліотеками з історії ревруху й терорах політкаторжан, рекомендованих іспартом ЦК КП/б/У та НКО. Стандарти, для 7-ми річок вартість укомплектованої бібліотечки 35 крб. — для 4 р. — 15 крб.

ОблВНО пропонує, на протязі 3-х декад переказати гроші на рахунок № 150071 Видавництво Політкаторжан у Харкові Держбанк (адр. Харків, вул. Свердлова, 27).

Т-во політкаторжан припускає також розрахунок за бібліотеки через акцент його рахунку замовцем, але замовлення мусить вдатися до видавництва з листом посилаючись на умову складання з ОблВНО зазначаючи № свого рахунку в Держбанкові.

Крім того ВНО мусить разом з грошима чи листом про надсилку літератури через акцепт рахунку надіслати до видавництва список шкіл (указавши точно адрес) для розсилки бібліотек безпосередньо школам або РВНО.

Зав. ОБЛВНО (Скуратовський)
Кер. Сектору СОГВИХУ (Манзюк)» [58].

Документи, які зберігаються в Державному архіві Київської області засвідчують, що починаючи з січня 1932 року до кінця 1933 року вчителів продуктами забезпечували з великими перебоями, інколи раз у декілька місяців.

І це в той час, коли їм заробітну плату не виплачували, а виїхати з того місця, де вони працювали, було заборонено законодавством.

**«НАКАЗ №-42
Народного Комісара Освіти У.С.Р.Р.**

від 7 червня 1933 року.

Не зважаючи на чіткі та категоричні директиви партії та Уряду безперерйне постачання вчителів, — на місцях по окремих районах — Донецької, Вінницької,



с. Вишеньки. 1932 рік. Першокласники із вчителькою Галиною Дмитрівною.
До літа 1933 року майже третина учнів не дожила.

Одеської, Чернігівської та Київської областей і т. інш. спостерігається порушення та ігнорування директив.

Облспоживспілки несвоєчасно виділяють централізовані фонди, виділяють їх неповністю. Іноді фонди на місцях використовуються не за призначенням і не повністю реалізуються, а деякі райспоживспілки — Донбас, Латинське — Вінниця, Бобринецька — Одеськ. обл. і інші реально зменшують ці фонди. В наслідок цього вчителі на місцях мають визначені для них норми неповністю, з великим запізненням.

Обл. ВНО і Рай. ВНО не приділяють достатньої уваги справі постачання вчительства, не ведуть обліку реалізації занаряджених фондів: реагують на факти злочинного порушення норм постачання вчительства, перекручування місцевими постачальницькими й кооперативними органами справи постачання.

Щоб покласти край такому ненормальному стану з постачанням вчительства, пропоную:

1) Зав. Обл. ВНО та Зав. Рай. ВНО під їх особисту відповідальність стежити за повною та своєчасною реалізацією на місцях всіх реалізованих та колгоспних фондів постачання вчительства.

2) щомісяця, кожного 1-го та 15-го, повідомляти особисто Наркома про стан постачання вчительства по області.

3) підготувати вичерпуючі матеріали для доповіді на червневій нараді Зав. Обл. ВНО про стан постачання вчительства по області» [57].

Діти важко переживали голодний 1933 рік, дехто з дітей потрапляв до дитячих будинків, які вимушено створювались в деяких селах району.

Особливо потерпали від голоду діти-сироти. Окрім того, що не було чого їсти, приміщення, де вони жили, не опалювались.

**«ДО НАРКОМОСВІТИ.
МАТЕРІАЛЬНО-БУДІВЕЛЬНА ГРУПА.**

16/Х ц. р. Київський ОБЛВНО надіслав В/листа за № 1-1-1 з проханням забезпечити нас нарядом на планове одержання нафти для дитячих будинків. Відповіді до цього часу на цей лист не одержали деякі установи, як дитяча колонія ім. Нансена Барішпільського району в дуже загрозовому стані. Вода, опалення та освітлення цієї колонії відбувається двигуном, що потребує 2,5 тон нафти на м-ць. Повна відсутність нафти та нарядів на неї загрожує катастрофою цій установі. Тому ОБЛВНО просить вжити термінових заходів щодо занарядження потрібної нам нафти — 15,5 тон на місяць.

Зав. ОблВНО
Інспектор Дит. буд.

(підпис)» [57].

Керівники освіти Бориспільського району не маючи можливостей рятувати дітей від голоду направляли їх до Київського обласного відділу освіти, той в свою чергу сварив представників Бориспільського району за такі дії.

«У.С.Р.Р.
Бориспільський
Відділ освіти
28.V.33 р.

До Обл. В.Н.О.
Баришпільська Р.В.Н.О.

Повідомляє, що по р-ну організовано два д/б для безпритульних, один на 58 дітей за віком від 4-х до 9-ти років, а другий на 50 дітей від 4-х до 12-ти років. Забезпечено постачанням 58 дітей до 30/V.33 р. останні зовсім не забезпечені.

До батьків відправлено двоє дітей.

Ці будинки мають поширитись.

Зав. Рай. В. Н. О.

(підпис)» [41].

«ДО РВКУ БОРИСПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

ОблВНО категорично протестує проти такого випадку, що Ви безпритульних дітей надсилаєте до ОблВНО. Цим Ви порушуєте постанову Р.Н.К. про ліквідацію вуличної безпритульності.

Вашого листа за підписом секретаря РВКу буде надіслано до ОВКу (як неприпустимий вчинок).

ОблВНО поруч цього пропонує РайВНО організувати безпритульним дітям постанову на місці — інтернат при школі, патронат, визначення опікунів та різні заходи індивідуальної допомоги та надалі район.відділу Н.О. провести відповідну роботу через соц. культ. побут. секції С/рад щодо організації допомоги дітям круглим сиротам на місці. Дітей, що мають батьків, виявляти та надсилати до батьків. Провести рішучу боротьбу з батьками, що залишають своїх дітей на вулиці, притягти до судової відповідальності.

Зав. Від. Н. О.

Інспектор

Ін. Установ» [41].

Порівняльна таблиця кількості учнів деяких шкіл Бориспільського району станом на 1 січня 1932 року та на кінець 1932—33 навчального року дає уявлення про жахливі наслідки смертності дітей за цей період в селах Бориспільщини.



м. Київ. Пам'ятник жертвам голодомору.

Вибірково-порівняльна таблиця кількості учнів станом на 01.01.1932 року та на кінець 1932-33 н.р.

№ п/п	Назва навчального закладу	Населений пункт	Кількість учнів на 1-ше січня 1932 року [54].	Кількість учнів на кінець 1932-33 навч. року [44].	Різниця в кількості учнів	Зменшення кількості учнів, %
1	Великостарицька	Велика Стариця	271	182	89	32,84
2	Вишеньська	Вишеньки	584	390	194	33,22
		Гнідин	217	136	81	37,33
3	Глибоцька	Глибоке	394	257	137	34,77
4	Вороньківська	Вороньків	921	819	102	11,10
5	Дударківська	Дударків	502	444	58	11,55

На кінець 1932—33 навчального року на Бориспільщині були така інформація про школи [51]:

№ п/п	Назва навчального закладу	Кількість вчителів	Кількість учнів
	Бориспільська 4-х річна школа	6	261
	Бориспільська 4-х річна школа № 2	4	153
	Бориспільська зразкова 7 річна школа колгоспної молоді	23	613
	Бориспільська 7 річна школа колгоспної молоді №2	23	669
	Бориспільська школа радгоспу «Ударник»	1	15
	Перебудівська 4-х річна політехнічна школа колгоспної молоді	2	88
	Горова 4-х річна політехнічна школа	2	122
	М.Олександрівська 4-х річна	2	60
	Городищенська 4-х річна	1	37
	Ревнівська 4-х річна школа колгоспної молоді	3	120
	В.Олександрівська 4-х річна школа колгоспної молоді	4	164
	Сеньківська 4-х річна політехнічна школа	5	311
	Нестерівська 4-х річна школа	3	109
	Гнідинська 4-х річна школа колгоспної молоді	5	200
	Лебединська 4-х річна школа	3	112
	Жереб'ятинська 4-х річна школа колгоспної молоді	2	99
	Горобіївська 4-х річна трудова школа	2	98

Артемівська 4-х річна політехнічна трудова школа	1	33
В.Старицька 7 річна політехнічна школа	7	355
Вороньківська 7 річна школа колгоспної молоді	25	966
Вишенська 7 річна школа	17	544
Процевська 7 річна трудова школа	10	447
Рогозівська 7 річна школа колгоспної молоді	22	738
Мартусівська 7 річна школа колгоспної молоді	5	179
Кучаківська 6 річна школа колгоспної молоді	7	214
Іванківська 7 річна школа колгоспної молоді	19	708
Дударківська 7 річна школа колгоспної молоді	15	527
Сошниківська 5 річна школа колгоспної молоді	11	359
Глибощка 6 річна школа колгоспної молоді	9	333
Любарецька 7 річна школа колгоспної молоді	25	782
Старинська 7 річна школа колгоспної молоді	16	623

Старожили Бориспільщини згадують страшні часи голодомору.

Зокрема, житель с.Вишеньок, громадянин Канади, Олександр Ромась, 1924 р.н.:

«Весною 1933 року ми ходили збирати щавель, лободу, різну таку зелень їстівну, яка була не твердою, що можна було зварити. Можна сказати, що все їли, крім сосни. Кожне дерево їли, де молоді гілочки були» [227, с. 165].

Згадує житель с.Вишеньок Кравчун Павло Григорович, 1921 р.н.: «Ніколи не забуду, як у школу прийшла дівчинка років 5, сказала, що по дорозі її мама померла. Хлопці саме в цей час знайшли кубло із живими маленькими пташенятками, дак вона видрала у них із рук кубло і живими поїла цих пташок. Страшно було дивитись на це» [227, с. 167].

Згадує Гресь Галина Федорівна, 1926 р.н., жителька с.Вишеньок: «В 1933 році багато людей у Вишеньках померло від голоду. По сусідству з нами в одній сім'ї померло 4 душі. Пам'ятаю, до нас прийшла дівчинка-сусідка, яка вже пухла від голоду. Їй було років десять. Мати дала їй кусочок хліба, дак вона держить його в руках і не їсть, каже: «я вже вмру, понесу мамі». І пішла додому. В той же день вона і вмерла. В селі знали, що були випадки, коли ловили дітей і їли їх. Брат мій був зовсім малий, то батько, коли йшов на роботу щодня матері приказував: «Дивись за дітьми, бережи дітей». Наша сім'я в глодовку вижила, бо була корова» [227, с. 173].

В 1932–33 роках багато дітей в Бориспільському районі залишились круглими сиротами. Для них в деяких селах створювали дитячі будинки. Такий притулок у 1933 році був облаштований у с.Вишеньках в центрі села в куркульській хаті. За свідченням місцевих жителів в цьому сирітському будинку було близько 30–40 дітей. В інших селах Бориспільщини також рятували дітей від голоду як могли. Директор Дударківської школи Івчук Василь Якович для голодних школярів в 1933 році організував у школі безкоштовні сніданки. Готували їх із продуктів, зібраних на шкільному полі. Директор орендував у колгоспі «Правда» 8 десятин землі, а ще тримав у школі дві корови та двоє коней. А ще він домовився з підсобним господарством

Дарницького м'ясокомбінату, щоб діти виходили після уроків на польові роботи. Платою за роботу була миска супу. Виснаженим від недоїдання дітям він відправляв харчі додому. Дуже нужденним давав додатково по кусочку хліба. Смертність серед учнів Дударківської школи було меншою, ніж в інших селах.

21 листопада 2007 року Указом Президента України №1133 директору Дударківської школи за героїзм і самовідданість, виявлені у врятуванні життя школярів під час Голодомору 1932–1933 років Було присвоєно звання Героя України посмертно.

В 1932–33 роках вмирили діти і вчителі від голоду, а зовні в школах намагались будувати навчання так, як ніби-то нічого страшного не відбувалось. Обласне управління освіти визначало кращі школи, яким присвоювали звання зразкових. Так у Борисполі в 1933 році зразковою була визнана Бориспільська школа колгоспної молоді. (Директор школи Шевченко Т.В.) [40].

А з Бориспільської школи колгоспної молоді №7 в 1933 році було знято звання зразкової [40].

На початку 1933 року нарком землеробства УСРР О.Одинцов відвідав Білоцерківський район Київщини. Він побачив там, як писав у звіті, «звірино-голодних людей, у яких немає іншого бажання, окрім єдиного — будь-що і за будь-яку ціну з'їсти». Проте висновок з поїздки нарком зробив у найбільш цинічній формі: «Зростає свідомість людей, і, зокрема, голодуючих, і злість проти ледарів і злодіїв. Сумлінні колгоспники виступають за смерть від голоду ледарів і злодіїв» [106, с. 102].

Історичні документи свідчать, що голод на Бориспільщині, як і в усій Україні, почався ще на початку 1932 року. Ось документ за квітень 1932 року, мовою оригіналу.

«До Голови Ради Народн. Комісарів
Тов. Чубарю

Копія Заст. Наркому Освіти тов. Карпенко
Зав. Київським Обл. Відділом НАРОСВІТИ

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА

Стан з постачанням харчопродуктами, продкраном, освітянських кадрів, установ, курсів, вчителів по Київській області — катастрофічний. Вчителі кидають роботу, перебуваючи в тяжких матеріально-побутових умовах, відсутність фондів постачання по колгоспах, затримка по дві і більше декади з надсилкою централізованих нарядів, поглиблює цей стан і ставить під загрозу загально-обов'язкове навчання, така ж картина з Комсомольськими Педагогічними курсами.



Меморіальна дошка на стіні Дударківської середньої школи на честь її директора Василя Івчука.

Надзвичайно катастрофічний стан в більшості дитбудинків, де діти голодні та ще й до того голі й босі, бо протягом 7–9 місяців продкрану не одержували. Наряди на харчопродукти лінією центру запізнюються, а то й на місцях не виконуються зовсім. А діти жebraють, ходячи по вулиці та їдальнях, підбираючи покидьки від страв, крадуть на базарі тощо.

Про всі ці факти було своєчасно інформовано як Партійні, так і Радянські організації області.

Однак, всі заходи, що можливо були вжиті на місці за участю всіх організацій Облради, не дали реальних наслідків і становища з постачанням дитбудинків, вчителів, курсів з кожним днем все гіршає, лише тому, що на місцях не виконують нарядів за відсутністю наявності фондів.

Отже гадаю, що в справу з постачанням цього контингенту потрібне втручання. На сучасний момент питання з загальнообов'язковим навчанням, боротьбу з вуличною безпритульністю поставлено під загрозу, а по низці районів ми маємо зрив навчання.

Так ми маємо по області 11000 дітей, що перебувають в дитбудинках, стоять перед загрозою голодування, бо фактично наряди є, але їх не реалізують на місцях.

По дитбудинках почалося масове втікання, крадіжки, побирання (жебрацтво), діти збирають покидьки й тим харчують себе, так було досі й зараз в тих будинках, які не мають у себе ніякої матеріальної бази.

Такий стан неможливий і вимагає безперечно негайного втручання Уряду.

Стан з постачанням вчительства в такому ж стані. По ряду районів вчителі останні 2–3 місяці нічого не одержують, ні хліба, ні продкрану.

Низка районів злочинно зменшувала норми постачання хліба, так замість норми 600 грам, давали 200 грам, а утриманцям зовсім нічого не давали.

В деяких районах, замість борошна колгоспи видавали якийсь сурогат, щодо вжиття зовсім непридатний. Як масове явище це те, що вчителі, які постачаються за рахунок колгоспів, в більшості за останні місяці нічого не одержують й замість праці їздять по різним місцям за купівлею хліба.

Такий стан із постачанням вчительства тягне за собою зрив обов'язкового навчання й тому вимагає негайних рішучих заходів.

Справа організації дитячих сніданків аж в надто тяжкому стані, за останній час в багатьох районах видачу сніданків зовсім призупинено, що сприяє до зниження відсотку відвідувань школи до 60%. В районах, де більш менш гарячі сніданки забезпечено, стан також не зовсім задовільний, приклад райони Ракітянський, Златопільський, Ружинський % охоплення дітей складає 15–20%, а сніданки складаються лише з чаю без цукру і хліба.

Безперечно, як у першій, так і в другій частині районів стан з гарячими сніданками незадовільний.

Отже для того, щоб припинити розвал дитбудинків, а в деяких навіть голодування, припинити дезертирство й по часті голодування вчителів, збільшити відсоток відвідування шкіл та покращити й налагодити допомогу біднішій частині учнів, запобігти зриву курсів та обов'язкового навчання.

Потрібно:

1) централізоване постачання, що відпускається для дитбудинків та садків, вчителів, курсів й здійснюється через надсилку лише нарядів, забезпечити відповідними фондами.

2) враховуючи надзвичайно загрозливий стан вчителів, що перебуває на постачанні в колгоспах, які в більшості не мають ніяких фондів та на весняну посів кампанію одержати допомогу, взяти всіх вчителів, що є по Київській області до 33000 чол. на централізоване постачання до нового врожаю, одноразово покращивши постачання продкраном лінією кооперації.

3) для налагодження гарячих сніданків по школах та допомоги бідуючим дітям виділити фонд до кінця навчального року по існуючим нормам: цукру, борошна, картоплі на 236 250 учнів.

4) безперебійно постачати комсомольські педагогічні курси з контингентом до 1600 чол. не тільки борошном, а також крупою, цукром, жирами.

5) протягом другого кварталу забезпечити дитбудинки промкраном, беручи до уваги що ті голі й босі, в такій кількості: ковдри — 6238 шт., рушників — 6238 шт., черевиків — 6238 пар. полотна матрацного — 18714 мтр., мануфактури на білизну — 24952 мтр., мануфактури для шкільного одягу — 24952 мтр., мануфактури на простирадла — 5294 мтр. Цю кількість вираховано на 75% наявній кількості дітей на I лише зміну. Заявки подано до НКО та Облпостачання 9/IV за 2–5–1.

6) наряди та виділені фонди надсилати на місця на 10 днів раніше до початку місяця кварталу з тим, щоб на районах вони були одержані своєчасно.

Лише ці міроприємства покращать справу з постачанням, в цілому забезпечать нормальну безперебійну роботу культурного будівництва по Київській області.

Зав. Київ. Обл. ВНО

(підпис) Фіяльківський

IV–1932 р.» [56].

В голодні 1932–1933 роки було не до культурного будівництва дітям і вчителям. Всі їх сили тратились на єдине: що з'їсти, як вижити? Але радянська система не хотіла чути їх волаючих до життя відчайдушних криків душі.

Після проголошення незалежності України багато держав світу визнали голод 1932–1933 років геноцидом українського народу. Верховна Рада України в 2006 році прийняла Закон України, в якому записано:

«Стаття 1. Голодомор 1932–1933 років в Україні є геноцидом Українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932–1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним».

Бориспільські школи (віхи історії)

Історія Бориспільських шкіл потребує значних зусиль для її відтворення. Порівняно з Бориспільським районом вона довгий час була в занедбаному стані, адже всі Бориспільські школи святкують свої ювілеї не від дня створення школи, а від спорудження нового приміщення. Але історія шкіл нашого міста сягає сивої давнини. В 1117 році в Борисполі Володимир Мономах збудував Борисоглібську церкву — Летську божницю, при якій, як і при інших великих церквах Київської Русі діяла школа.

Згодом такі школи відкривались при всіх новозбудованих церквах Бориспільщини. Це були церковнопарафіяльні школи. Зокрема, у Борисполі окрім Летської божниці, вони діяли при Архистратиго-Михайлівській, Миколаївській та Різдобогородицькій церквах.

Дати створення таких шкіл відслідкувати важко, проте в Полтавських єпархіальних відомостях за 1888 рік читаємо:

«Благочинний Переяславського уѣзда, священникъ Николай Полянскій донесъ Его Преосвященству, что 2-го декабря 1887 г. при Михайловской церкви містечка Борисполя, Переяславського уѣзда, священникомъ Феодоромъ Андріевскимъ открыта церковно-приходская школа, состоящая изъ 33-хъ учащихся обоого пола. Родители учащихся дітей согласились платити ежемесячно по 50 коп. за каждого ученика, съ тѣмъ, чтобы деньги эти употребляемы были на наемъ сторожа, отопленіе и другія нужды школы. Преподаваніе Закона Божія, въ виду многосложныхъ обязанностей от. Андріевского по приходу, принял на себя священникъ Борисоглібской



Учні та учителі Бориспільської (Терезиної) школи № 3, 30-ті роки ХХ ст.



Бориспільська школа № 6 (молодші класи), середина ХХ ст.

церкви того же містечка Феодосій Красинь, а прочихъ предметовъ — и церковного пѣнія — псаломщикъ Михайловской церкви Андрей Евсевскій, — оба безмездно.

Резолюція Его Преосвященства, отъ 27 февраля сего года, на дополнительномъ рапортѣ благочинного Полянского, послѣдовала такава: «священникъ Феодосій Красинь утверждается законоучителемъ новооткрытой церковно-приходской школы» [188, с. 157–158].

Широка сітка шкіл на Бориспільщині з'явилась ще у ХVІІІ ст., в добу козацтва. Поряд з церковнопарафіяльними школами, в Борисполі діяла сотенна школа, відкрита козаками Бориспільської сотні. За даними історика А. Лазаревського, який в журналі «Основа» за 1862 рік опублікував «Статистические сведения объ украинскихъ народныхъ школахъ и госпиталяхъ въ ХVІІІ веке» значиться:

«1741 г., Полк Переяславский» [158, с. 85]:

№ п/п	Сотни	Города	Местечка	Села	Деревни	Слободки	Школы	Госпиталя
1	Вороньковская	-	1	8	2	-	9	3
2	Барышпальская	-	1	6	2	-	8	8

Отже, в першій половині XVIII ст. окрім церковнопарафіяльних шкіл в двох сотнях (Вороньківській та Бориспільській) діяло 17 сотенних шкіл.

Їх головним завданням було військово-патріотичне виховання учнів та надання ґрунтовних знань з основних наук. XIX ст. дало поштовх новим типам шкіл у Борисполі. У 1842 році з'явилося Бориспільське однокласне училище, про яке знаходимо такі дані:

«Бориспольское, Бориспольской волости, основано в 1842 г. помещиком в общественном доме; на содержание училища отпускалось от земства 860 руб. 66 коп. и от общины 78 руб. Учащихся 211 мальчиков и 25 девочек окончило 16. Попечительница Анастасия Ивановна Вишнева. Учительница Марья Федоровна Андриевская окончила Киевское женское духовное училище, в службе с 1888 г., жалование 216 руб. Законоучитель и учитель, священник Василий Иванович Раевский в настоящей должности с 1 января 1865 г., жалование 216 руб. Помощник учитель Гавриил Савич Гусев имеющий звание начального учителя, в службе с 1887 г., жалование 132 руб., второй помощник Александр Иванович Косяненко, имеющий звание начального учителя в сл. с 10 марта 1889 г., жалование 132 руб.» [208, с. 150].

З іншого історичного джерела відомо, що в Борисполі в 1843 році відкрито «приходское училище, состоящее в ведении Полтавской палаты Государственных имуществ»:



1-й клас Бориспільської школи № 6, 1963 рік.



Співочий гурток Бориспільської школи № 3, перша половина XX ст.

«МНП
Киевского учебного округа
От директора училищ Полтавской губернии
Декабрь 1848 года

Его Высокопревосходительству
Господину Киевскому Военному,
Волынскому и Подольскому Генерал-губернатору,
генерал-адъютанту
Дмитрию Гавриловичу Бибикову.

Ведомость за 1848 год
о сельских приходских училищах, состоящих в ведении Полтавской палаты
Государственных имуществ, Переяславский округ

№	Где находятся приходские училища	Время открытия	На чей счет содержатся училища	число		Предметы, преподаваемые в училищах
				наставников	учеников	
87	В селе Вороньках	1843	Все училища содержатся за счет особого сбора, с коего составляется	1	25	Предметы, преподаваемые в училищах следующие: чтение церковной и гражданской печати, закон Божий,
88	— « — Борисполь	1843		2	73 (и дев. 28)	
89	— « — Любарском	1845		1	38	

			училищный капитал			чистописание и скоропись, первые четыре правила арифметики и счетоводство.
--	--	--	-------------------	--	--	--

Як видно з цього документа, вже в 1843 році в Борисполі були створені умови для навчання дівчаток. Це підтверджують і інші історичні документи.

«Сведения о параллельных классах учрежденных при сельских приходских училищах в селениях государственных крестьян Полтавской губернии, для обучения девочек.

Переяславский округ. Учреждено отделение для обучения девочек при Бориспольском сельском училище.

Надзирательница — Дяконша Гречиновская. Число обучающихся в отделении девочек — 28» [258].

«Списокъ женскихъ церковно-приходскихъ школъ и школъ грамоты Полтавской Епархии, съ показаніемъ лицъ, заведующихъ и обучающихся въ нихъ [111, с. 114, 124].

Законоучитель священникъ Александръ Опришко, окончивший курсъ духовной семинарии, съ 1891 г.,
Учитель псаломщикъ Василий Опришко, окончивший 2-хъ классное городское училище, съ 1891 г.»

м. Борисполя, при Рождество-Богородичной церкви, съ 1891 г.



1-й клас Бориспільської школи № 6, 1973 рік.



Піонери Бориспільської школи № 6.

В 1904 році Полтавські єпархіальні відомості дають більш детальну картину жіночих шкіл Борисполя:

«Доклад Его Преосвященству, Пресвятейшему Илариону, Епископу Полтавскому и Переяславскому, Епархиального Наблюдателя церковныхъ школъ, Протоиерея Иустина Ольшевскаго, съ резолюціями Его Преосвященства на сторонах.

Переяславский уездъ.

с. Борисполь (5 благочинный округъ). При Рождество-Богородичной церкви женская церковно-приходская школа помещается въ собственномъ доме возле церкви, просторно. Учащихся девочекъ 108 по записи, на лицо 75; выпускныхъ 10 девочекъ. Заведующий школою — местный настоятель протоиерей Василий Раевский; къ законоучительскому делу привлечень изъ соседняго Борисо-Глебскаго прихода священникъ Феодоръ Красина, который по новости еще не успель вступить въ исполнение этихъ обязанностей; учительница Лидия Красина, помощница ея П.Ещенко. По Закону Божию прошли положенные курсы, занималась учительница. Таже учительница Красина преподаетъ пение и другие предметы. Дело делается. По церковно-славянской грамоте дело поставлено неправильно: не только въ старшемъ, но и въ среднемъ отделении для упражнень выданы детямъ св. Евангелия; учебной же книги Ильминскаго для средняго отделения не имеется въ потребномъ количестве. И дети треплють св. книгу языкомъ и руками... Псалтирей тоже почему то совсемъ нетъ въ школе. Учительница очень усердна, весьма много трудится со всемъ возможнымъ для ея условий успехомъ, но нетъ ей пастырскаго руководства и помощи. Чрезвычайно старанный порядокъ: протоиерей Раевский есть настоятель церкви, благочинный и членъ уезднаго отделения, но состоитъ

законоучителемъ не въ собственной церковно-приходской школѣ, а состоитъ законоучителемъ и наставникомъ славянскаго языка въ чужомъ земскомъ училище; между темъ въ школу, которая при его церкви, приходится привлекать для исполненія законоучительскихъ обязанностей священника изъ чужого прихода. Мало того, — настоятель состоитъ наставникомъ славянскаго языка въ чужомъ училище, а въ его собственной школѣ совсемъ нѣтъ Псалтирей, нѣтъ другихъ учебныхъ книгъ по славянско́й грамотѣ, а между темъ онъ, какъ членъ отдѣленія, находится у источника, откуда можно и должно получать учебныя книги для церковныхъ школъ. Кажется, более сообразно съ существомъ дела и поучительнее для окружающихъ молодыхъ священниковъ — было бы, если бы протоиерей отдалъ себя родной церковной школѣ, а преподаваніе въ чужомъ училище предоставилъ инымъ силамъ свободнымъ. Мною на месте даны указанія относительно занятій по церковно-славянско́й грамотѣ и относительно того, кому и когда можно при классныхъ занятіяхъ дати въ руки ту святую книгу, чтеніе которой наша церковь предвараєтъ нарочитыми возгласами — «И о сподобитися намъ... премудрость, прости... вонемъ».

Тамъ же. Женская церковно-приходская школа при Архистратиги-Михайловской церкви помещаєтся въ церковномъ домѣ, где и квартира для одного изъ членовъ причта. Законоучитель священникъ Феодоръ Житецкій, учитель диаконъ Никита Опришко, учитель пѣнія псаломщикъ Афанасій Несветъ. Обучаєтся 42 дѣвочки; на лицо было 38. По Закону Божию старшія прошли все положенное, среднія учать притчу о богатомъ и Лазарѣ; успехи у дѣтей есть, но среднимъ можно пожелать более сознательности и разуменія. По церковно-славянско́й грамотѣ имеютея потребныя книги; старшія понемногу переводять, а среднія слабы въ переводахъ по учебной книгѣ Ильминскаго. Въ занятіяхъ по изученію русскаго правописанія нужно тверже выдерживать послѣдовательность учебника Некрасова. Торговыхъ счетовъ не имєется, и въ устномъ счетѣ дѣти слабы. Рукоделиемъ занимается жена діакона, — необходимо аккуратно вести занятія и выполняють программу. Поютъ очень стройно: дѣти вполнѣ хорошо исполнили при менѣ «Господи возвахъ» на 3 гласъ и «Спаси Господи люди Твоя» по нотному обиходу. При готовности и усердїи учащихъ здєсь не трудно будетъ восполнить недостающее» [208, с. 113–116].

На початку ХХ ст. майже в кожному містечку середньої величини з'являлись жіночі приватні пансіони. Бориспіль не був винятком. Тут був створений приватний пансіон для дівчат Карла Фон Кремера, про закінчення якого в 1870 році згадує Г.Берло [4; 12; 127–129; 154; 236–237]. Пансіон діяв за загальними правилами того часу.

Зокрема, навчання в пансіоні продовжувалось цілий рік, за винятком деяких святкових і вихідних днів. Дівчата в ньому перебували цілодобово. Щоденно проводилось по чотири уроки, з яких два — до обіду і два — після. Всі додаткові курси читались у вільний від основних занять час. До 1838 року час літніх канікул (вакацій) визначався особливим договором в кожному закладі окремо. Постановою попечителя Київського навчального округу від 24 лютого 1838 року для літніх канікул офіційно встановлювався період з 1 липня по 15 серпня. У кінці навчального року у всіх приватних навчальних закладах у присутності місцевого училищного керів-

ництва проводились відкриті випробування. Фізичних покарань в пансіоні не було. Офіційно дозволеними засобами виховного впливу в цьому закладі вважались за-уваження, догани, погрози, різного роду позбавлення (окрім їжі, руху, навчання), примус і присоромлення. Але при цьому потрібно було звертати увагу на мотиви, які спонукали дівчину до конкретного негативного вчинку.

Приватний жіночий пансіон складався з трьох класів і мав шестирічний курс навчання.

У пансіоні викладались: Закон Божий греко-російського і римо-католицького віросповідувань, російська мова і словесність, французька, німецька та польська мови, загальна історія і географія, російська історія та географія, арифметика, чистописання, малювання, музика, спів, танці і рукоділля. За бажанням батьків учениць могли звільняти від вивчення польської мови чи однієї з іноземних, а також співів. Додатково в пансіоні вивчались: богослів'я в короткому огляді, англійська та італійська мови, скорочений варіант природничої історії та деякі найголовніші поняття з фізики. Вихованкам, які завершували повний курс, видавалось свідоцтва на право викладання у приватних домах письма (російського й іноземного) та арифметики [105, с. 60-67].

На уроках Закону Божого у першому класі учениці пансіону вивчали Священну історію, а у двох наступних — Катехізис. З російської мови у перший рік навчання вихованки вправлялись у читанні російською і старослов'янською мовами та знайомились з основами етимології. У другому — продовжували вчити етимологію, засвоювали граматику та займались декламацією. У третьому — вдосконалювали правопис, вивчали синтаксис та особливості листування. Нумерація, чотири основні математичні дії над простими числами та усний рахунок складали суть арифметики першого класу. У другому класі дівчата практикувались у виконанні дій з іменованими числами та удосконалювали усний рахунок, а в третьому — вивчали дробі.

З усіх навчальних дисциплін особлива увага в Бориспільському жіночому пансіоні Карла фон Кремера зверталась на вивчення Закону Божого, російської мови, російської географії та історії. Використання підручників, не затверджених керівництвом освітнього округу, категорично заборонялось. Будь-які «підозрілі» книги негайно вилучались.

Потяг до знань народжував нові типи шкіл. В ХІХ ст. помітним явищем стали недільні школи. Ініціатором відкриття одної з них у Борисполі в 1862 році був наш земляк Павло Чубинський. Недільна школа в Борисполі діяла на пожертви. Форми пожертв були різними: підписка відомих газет та журналів на користь недільної школи, безкоштовна передача книг для навчальної мети, благодійні концерти та інші акції. Дехто з вчителів працював безкоштовно щонеділі в школі, передаючи свої знання учням недільних шкіл. Вік учнів у школі був різним: від 8 до 30 років і більше.

В 1860 році царська влада затвердила «Правила для воскресних шкіл». В них прописувались умови роботи цих навчальних закладів. І Бориспільська недільна школа чітко їх дотримувалась:

«Воскресні школи, для первоначального образовала въ народѣ, могутъ быть учреждаемы какъ по желанію сословій, изъявленному установленнымъ порядкомъ, такъ и частными лицами съ разрѣшенія начальства учебнаго округа, по сношенію съ мѣстнымъ губернскимъ начальствомъ. Воскресныя школы состоятъ въ вѣдѣнніи директора училищъ и подъ непосредственнымъ надзоромъ штатныхъ смотрите-

лей училищъ или другихъ лицъ учебнаго вѣдомства, назначаемихъ начальствомъ округа. Часы для учебныхъ занятій опредѣляются по взаимному соглашению между лицами, открывающими школу и директоромъ училищъ, съ наблюдениемъ притомъ, чтобы класснымъ занятія начинались послѣ поздней обѣдни и вообще не лишали учениковъ возможности исполнять религозныя обязанности и не вредили ихъ физическому развитію (§ 4). Въ воскресный школы принимаются лица всѣхъ возрастовъ: но школы для мужчинъ должны быть помѣщаемы отдѣльно отъ школъ для дѣвицъ (§ 7).

По курсу и объему учения, воскресныя школы относятся къ одному разряду съ приходскими училищами вѣдомства министерства народнаго просвѣщенія (§ 8).

(§ 9). Въ воскресныхъ школахъ преподаются: 1) Законъ Божій, 2) чтеніе и письмо на русскомъ языкѣ, 3) арифметика и 4) по мѣрѣ надобности, рисованіе и черченіе. (§ 10). Обученіе Закону Божію производится священнослужителями и, съ разрѣшенія епархиальнаго начальства, воспитанниками духовныхъ академій и семнарий. Учащимся должны быть объясняемы важнѣйшія молитвы, краткая священная исторія, краткій катехизисъ, воскресный евангелія, значеніе праздникова православной церкви и обрядовъ богослуженія. При преподаваніи Закона Божія, вниманіе законоучителя должно быть преимущественно обращено на объясненіе нравственнаго значенія излагаемыхъ фактовъ, на развитіе религознаго чувства учащихся и смягченіе нравовъ. (§ 11). Чтеніе не слѣдуетъ ограничивать однѣми книгами гражданской печати; полезно знакомить учащихся и съ чтеніемъ рукописей, а учениковъ православнаго исповѣданія и съ церковно-славянскою печатью. (§ 12). Преподаваніе арифметики должно быть чисто практическое, развивающее соображеніе учащихся и заключающееся преимущественно въ рѣшеніи задачъ, взятыхъ изъ быта близкаго къ учащимся. (§ 13). Рисованіе и черченіе, должны быть преимущественно применены къ ремесламъ.

В третій частині «Правилъ» говориться про засоби утримання шкіл:

«Воскресный школы содержатся или за счетъ общественныхъ суммъ, ассигнуемыхъ приговорами сословій, по установленію, или за счетъ частныхъ учредителей. Къ предметамъ содержанія относятся снабженіе учащихся учебными пособиями, отопленіе школъ и плата нижнимъ служителямъ. Эти издержки ни въ какомъ случаѣ, не должны падать на училищное вѣдомство. (§ 16). Помѣщенія для воскресныхъ школъ могутъ быть отводимы бесплатно или въ зданіяхъ учебныхъ заведеній, подвѣдомственныхъ министерству народнаго просвѣщенія, или въ казенныхъ зданіяхъ другихъ вѣдомствъ, съ разрѣшенія ихъ начальства. На помещеніе же воскресныхъ школъ въ зданіяхъ, принадлежащихъ военному вѣдомству, должно быть испрашиваемо Высочайшее соизволеніе Его Императорскаго Величества (§ 17)» [120, с. 93–94].

Окрім приходського училища, жіночого пансіону, недільної школи, жіночих шкіл, церковнопарафіяльних шкіл при кожній церкві, в ХІХ ст. в Борисполі була створена гімназія. Точна дата її заснування невідома. Про роки навчання в ній згадує дочка відомого українського мецената Євгена Чикаленка — Галини Чикаленко — Келлер. У листі до батька від 16 лютого 1920 р. з Швейцарії вона писала: «В Борисполі я вчилась французької мови в мішаній українській гімназії, так що маю навіть досвід, крім того, вже півтора року працюю тут як перекладач на французьку мову для преси...» [4; 266, с. 264].

Також знаходимо інформацію про гімназію в Борисполі в біографії письменника Жигалка Сергія Йосиповича, 1902 р.н., який також закінчив змішану Бориспільську гімназію [16].

Згодом Бориспільську гімназію імені Павла Чубинського перейменували в соціально-економічну школу. Сергій Жигалко в ній навчався три роки.

В часи німецької окупації в Борисполі було відновлено роботу української гімназії. Газета «Українське життя», що виходила в Борисполі в часи фашистської окупації, 23 жовтня 1941 року повідомила: «У Борисполі відкрито першу в районі Українську гімназію. Районна управа доручила першому директору негайно розпочати активну і ретельну підготовку до нового навчального року. Гімназія розпочала свою роботу з точного обліку всіх учнів бувшої середньої школи № 1. Разом з райвідділом освіти підбираються висококваліфіковані досвідчені українські кадри, які повинні забезпечити майстерне і глибоке викладання доручених їм дисциплін» [103].

Після революції Бориспільській гімназії було присвоєно ім'я Павла Чубинського. За історичними джерелами в 1918 році вона значилась як новостворена. В 1940 році вчителька Бориспільської школи Пелагея Видолоб на допиті в НКВД так говорить про гімназію:

«Вопрос: Какие антисоветские организации кроме «Просвиты» существовали в Борисполе, о которых вам было известно?»

Ответ: В 1918 году в Борисполе была открыта частная гимназия «Бориспольская украинская гимназия группы родителей».

Часть преподавательского состава этой гимназии с открытием её приехали в Борисполь из Галиции, в частности Костащук Василий Николаевич — преподаватель украинского языка, ярый украинский националист и ряд других, фамилии которых я сейчас не помню.

Эта гимназия являлась гнездом контрреволюционного националистического элемента.

Особо активную контрреволюционную деятельность вели преподаватели, приехавшие из Галиции.

В результате их деятельности, учащиеся старших классов, особенно из числа кулацкой части, шли добровольно в белогвардейские отряды.

Была ли в гимназии оформившаяся контрреволюционная организация, сказать не могу, но о том, что из стен гимназии исходило руководство антисоветской деятельностью — это правильно» [257].

В Центральному державному історичному архіві України зберігається унікальний документ про організацію літньої роботи Бориспільських гімназистів (подається мовою оригіналу):



Сергій Жигалко, випускник Бориспільської української гімназії імені Павла Чубинського.

«ПРОТОКОЛ

засідання педагогічної Ради

Баришпільської Української гімназії імені Павла Чубинського

Переяславського повіту Київської губернії

про організацію шкільних літніх робіт по садівництву та городництву.

29.04.1919

МНО

Державна Мішана Гімназія
імені Павла П. Чубинського
в Баришполі
на Переяславищині

квітня 30 дня 1919 р.
№ 495

До Комісаріату Народної освіти

Педагогічна Рада Баришпільської Української імені П.Чубинського гімназії звертається до Комісаріату Народної освіти з проханням допомогти перевести весняні та літні роботи для учнів гімназії, призначити відповідні кредити.

При цьому прикладається копія протоколу засідання Педагогічної Ради про роботи та кошторис на них.

Голова Педагогічної Ради — (підпис)
Товариш голови — (підпис)
Секретар — (підпис)»

«ПРОТОКОЛ

засідання Педагогічної Ради Баришпільської Української гімназії
імені Павла Чубинського, 29 квітня 1919 року.

Присутні: А. Болгарський, В. Вівчанецький, І. Гречановський, М. Дем'яновський, О. Доманський, Н. Кіриченко, В. Косташук, Н. Кальмуцька, І. Кошман, А. Магеровський, А. Майборода, А. Марченко, Г. Опелай, М. Ткаченко, В. Чепіга.

Порядок денний:

Організація шкільних літніх робіт по садівництву, городництву та розведенню квіток в зв'язку з розвагами, співами і грою.

Доклад М. Дем'яновського читається, розглядається і приймається в такій редакції:

I. Внутрішній блок справи.

А) Учні працюють і розважаються класами або групами (20—25 душ) 3 години на добу в садку під керівництвом фахівця-садовничого та вчителів виховуючих.

В) Ці 3 години розподілені так: 1 година (30 хв.) систематичної фізичної праці під наглядом садовничого, 1 година вільної товариської гри та розваги з короткою перервою для сніданку, 1 година систематичної праці розумової (читання, бесіди на тему, реферат та ін.), або естетичної праці (співи, ліпка, вирізування) або гімнастики для фізичного виховання під доглядом вчителів-вихователів та відповідальних фахівців.

С) Учні самі додержуються дисципліни, для чого виробляють групою необхідні для спільної праці правила, за виконанням яких стежать старости обрані групою на 1 тиждень.



Учні Бориспільської школи № 6, середина ХХ ст.

Д) Учителі, виховуючі, фахівці та старости складають колегію, яка дбає аби нормально і плановірно переводить роботи для чого укладає програм робіт наперед на тиждень.

II. Місце і засоби для роботи.

Місцем для робіт мусить бути парк. Парк поділити на відповідні для праці та розваг участки та просторені, відповідно обставлені та пристосовані до проекту фахівцями-вихователями. Бажано, щоб кожна група або клас мав свій участок над обробленням і культурою якого дбав-би він весь весняний та літній сезон.

III. Грошовий бік справи.

Розглянуто і ухвалено кошторис складений Ів. Є. Кошманом.

Для негайного переведення зазначених весняних та літніх робіт ухвалено вжити таких заходів:

А) Звернутись в Баришпільський виконавчий комітет передати тимчасово в розпорядження гімназії весь Третовський парк.

В) Прохати відділ Народної Освіти в Переяслові подбати, аби були асигновані зазначені в кошторисі суми для переведення робіт. Якщо відділ одмовиться, то звернутись до Комісаріату Народної Освіти з відповідним проханням про кредити на переведення робіт.

С) Прохати Переяславський відділ Народної освіти, щоб він дозволив витратити 5.000 карбованців для початку робіт.

Д) запросити на посаду фахівця-садовничого діловода гімназії І.Є. Кошмана, а на посади виховуючих вчителів — Н.А. Кальмуцька, Н.В. Кіриченко, В.С. Вівчанецького, В.А. Майбороду, В.М. Опришко, які і подали свою принципову згоду.

Голова Педагогічної Ради

Товариш голови

Секретар»



Хор Бориспільської школи № 3, перша половина ХХ ст.

«КОШТОРИС

На влаштування шкільних літніх робіт по садівництву, городництву і на гри та розваги учнів Барішпільської Української гімназії імені Павла Чубинського

Назва	Кількість	Ціна	Сума
I. На удержання фахівців А) за травень м. (3 тижня) 9 класів по 4 години на тиждень – 36 г. на 3 тижні – 36*3=108	108	20	2160
В) за 3 місяці (червень, липень, серпень) 4 групи по 3 г. = 12 -----«----- на 12 тижнів 12*12=144	144	20	2880
II. На удержання виховуючих за 3 місяці (червень, липень, серпень) 4 групи по 3 г. = 12 -----«----- на 12 тижнів 12*12=144	144	20	2880
III. На приладдя А) для робіт по садівництву: 1) 10 шт. заступів * 25 крб. – 250 2) 10 шт. сапок* 15 – 150 3) 10 шт. граблів*30 – 300 4) 10 шт. пилок (ножовок)*25 – 250 5) 10 шт. ножів садових*20 – 200			

6) 10 шт.-----//-----* 10 – 100 7) 10 шт. -----//-----* 10 – 100 8) 10 шт. ножниць садових* 25 – 250 9) 5 шт. скребків для кори* 10 – 50 10) 5 шт. ножниць для знімання гусені* 30 – 150 11) 5 шт. щіток для кори проволочених* 10 – 50 12) 5 шт. савків* 15 – 75 13) 5 шт. лапок для землі* 10 – 50 14) 5 шт. поливалок* 50 – 250 15) 5 шт.сокірок малих* 50 – 250 16) 1 шт. пульверизатор – 1000 17) добрива та приладдя для вири жування – 500 18) Вар садовий та перев язочний матеріал – 300 Разом 4275			4275
В) для гри та розваги 1. футбол 2. лаун-теніс 3. крокет 4. кеглі Разом 2000			2000
IV. На біжучі та канцелярйні видатки			1000

Разом 15.195
 Голова Педагогічної Ради – (підпис)
 Товариш голови – (підпис)
 Секретар – (підпис)» [256].



Процівська школа. Сучасний вигляд.

Бориспільська українська гімназія імені Павла Чубинського містилась в приміщеннях сучасного Бориспільського навчально-виробничого комбінату. В тридцять роки, коли тривала боротьба з усім українським, радянська влада закрила Бориспільську українську гімназію. В часи німецької окупації в Борисполі на базі школи № 1 її робота була відновлена на неповні два роки. Після Другої світової війни гімназія роботи не відновила.

Досить детальну інформацію про школи та кількість учнів у Борисполі в 1909 році отримуємо із листа директора Народних училищ Полтавської губернії від 22.XII.1909 р. № 5535 на ім'я Попечителя Київського навчального округу:

«Жителів в м. Борисполь считается 10214 обоого пола, в томъ числѣ по вѣроисповѣданіям: 9130 православнаго и 1084 іудейскаго, а по сословіямъ: 101 дворянъ, 48 духовнаго званія, 1236 мѣщанъ и 8829 крестьянъ и казаковъ; дѣтей школьнаго возраста 1208; одно городское четырехклассное съ 56 учащимися и четыре начальныхъ школы: Бориспольская I-я съ 260 учащимися, 2-я съ 148 учащимися и двѣ церковно-приходскихъ школы съ 119 учащимися, всего учащихся 583 (464 м. и 119 дѣв.) и слѣдовательно дѣтей школьнаго возраста, остающихся безъ правильного элементарнаго образования 625 (139 м. и 486 дѣв.» [249].

На початку ХХ ст. кількість шкіл в Борисполі збільшується і їх починають нумерувати. У звітах за 1907–1908 рік вже є Бориспільська школа № 1 і дані про неї, а також Бориспільська школа № 2, де в графах про дані школи поставлені про черки. Очевидно, що будівництво цієї школи ще не завершилось, а в звітах вона вже була [163, с. 74–75, 78–79]:



Сучасний вигляд приміщення, де в різні часи розміщувались Бориспільська школа № 2 та Бориспільська українська гімназія імені Павла Чубинського, 2015 рік.



Учні та вчителі Бориспільської української гімназії ім. Павла Чубинського на могилі Тараса Шевченка у Каневі, 1918 рік.

Звіт за 1907–1908 навчальний рік

№.№ По порядку	Селенія	Волости	Школа муж., женская или смешанная	Число учащихся кроме законоуч.		Сколько лет продолжается курсъ	Осенью			
				Учителя	Учительну чи		Отказано въ приеме Къ 1-му октябрю			
							м	д	м	д
Переяславскій										
3	Борисполь 1	Бориспольской	Муж	-	4	3	97	-	87	-
4	Борисполь 2	Бориспольской	Муж

№.№ По порядку	Селенія	Волости	Въ томъ числе второгдниковъ									
			1 Отдел		2 Отдел		3 Отдел		4 Отдел		Во всехъ отделахъ Изъ 4 отдел	
			м	д	м	д	м	д	м	д	м	д
Переяславскій												
3	Борисполь 1	Бориспольской	33	-	45	-	4	-	-	-	82	-
4	Борисполь 2	Бориспольской

по Переяславському повіту

1907 года								Число учащихся къ 1 января 1908 года по отделениямъ								Всего		
Въ томъ числе по тесн. помещен. Къ 1-му ноябрю				Состояло учащихся				1 Отдел		2 Отдел		3 Отдел		4 Отдел			Во всехъ отдел	
				Къ 1-му декабрю														
м	д	м	д	м	д	м	д	м	д	м	д	м	д	м	д	м	д	
уездъ																		
79	-	251	-	290	-	290	-	120	-	120	-	40	-	-	-	280	-	280
...

Сколько учениковъ оставило школу до окончания курса										Экзамены				Конецъ занятий		Когда производился экзаменъ	Число учебныхъ дней	
Изъ 1 отдела		Изъ 2 отдела		Изъ 3 отдела		Представлено къ экзамену		Сколько сдало со свидельст.		Начало занятий	Старшихъ классовъ	Младшихъ классовъ						
м	д	м	д	м	д	м	д	м	д									
уездъ																		
9	-	31	-	13	-	-	-	53	-	30	-	30	-	2/Ix	1/V	1/V	1/V	159
...	5/Iv	162



IV випуск 10 класу Бориспільської школи № 1, 1940 рік.

Вже в 1909 році є дані і про учнів Бориспільської школи № 2, що дає підстави стверджувати: Бориспільська школа почала діяти в 1908 році.

Складно йшло будівництво Бориспільської школи № 2, про що в 1909 році писала газета «Киевская мысль» № 265:

«м. Борисполь, Полтавской губ.

Въ июль м-цѣ текущего года было объявлено, что здѣсь открывається министерское городское 4-хъ-классное училище по положенію 1872 г. Мѣстное крестьянство съ самого начала почему-то индиферентно относилось къ этому училищу и неохотно подавало прошенія о приѣмѣ своих дѣтей. Несмотря на то, что дѣтей учебнаго возраста насчитывается здѣсь нѣсколько сотъ, на экзамены явилось около 50 мальчиковъ, которые всѣ были приняты въ число учениковъ. Всего зачислено въ училище 50 мальчиковъ, изъ нихъ 5 евреевъ.

Въ настоящее время мѣстное крестьянство проявляетъ особенный интересъ къ вновь открывшемуся училищу. Ежедневно канцелярія училища посѣщается крестьянами, просящими о зачисленіи учениками ихъ дѣтей. Но, къ сожалѣнію, приходится имъ отказывать въ этомъ по той причинѣ, что открытъ лишь 1 классъ, могуцій вмѣстити не больше 50—55 учениковъ.

Мѣстнымъ евреямъ, при определеніи ихъ дѣтей въ училище, пришлось встрѣтисся съ большими затрудненіями. Дѣло въ томъ, что мѣстное крестьянское общество, постановляя приговоръ о желательности открытія въ Борисполь 4-хъ-класснаго городского училища, подъ вліяніемъ противниковъ евреевъ, постановило не принимать въ это училище еврейскихъ дѣтей. Министерство народнаго просвѣщенія,

разрѣшивъ открытіе въ Борисполь училища, никакихъ ограниченій въ отношеніи приѣма дѣтей евреевъ не сдѣлало. Тогда мѣстное крестьянство рѣшило потребовать отъ евреевъ 1000 руб., въ счетъ которыхъ въ 1905 г. Евреями дано 500 руб. Евреи, согласившись въ принципѣ уплатить еще 50 руб., не могли этого выполнить, по причинѣ стѣсненнаго матеріальнаго положенія. Это обстоятельство послужило поводомъ противникамъ евреевъ указывать на то, что и здѣсь евреи думаютъ хитрить и обойти крестьянъ. Былъ постановленъ вторично приговоръ, чтобы не принимать в училище евреевъ. Приговоръ этотъ спеціальнымъ уполномоченнымъ былъ отвезенъ попечителю кievскаго учебнаго округа. Послѣдовало-ли какое-нибудь распоряженіе, неизвѣстно, но завѣдываюцій училищемъ послѣ этого началъ отказывать евреямъ въ приѣмъ отъ нихъ прошеній о допущеніи ихъ дѣтей къ экзаменамъ. Видя такое создавшееся положеніе, евреи начали посілатъ прошенія и телеграммы въ министерство, попечителю округа и директору народныхъ училищъ полтавской губерніи. Всѣ эти просьбы вызвали распоряженіе принимать евреевъ, но, очевидно, въ ограниченномъ количествѣ. Это видно изъ того, что изъ числа около 30 евреевъ принято всего 5, несмотря на то, что экзамены выдержали гораздо больше 5-ти.

За день до экзаменовъ евреи все-таки внесли обществу 300 рублей, съ трудомъ собранныхъ между собою» [260].

В Центральному історичному державному архіві України збереглось багато документів про історію будівництва Бориспільського чотирикласного училища (див. додаток № 5). Постає питання, скільки ж років кожній Бориспільській школі?

Логічним є той факт, що Бориспільську школу № 1 можна вважати правонаступницею Бориспільського приходського училища, створеного в 1842 році.

Бориспільська гімназія «Перспектива» (Бориспільська школа № 4 в минулому) збудована в 1989 році є правонаступницею школи № 2, створеної в 1908 році. Адже Бориспільську восьмирічну школу № 2 закрили в тому ж 1989 році, а всі учні цієї школи (більше чотирьохсот) перейшли вчитися в Бориспільську школу № 4. Чому новобудову назвали № 4 — загадка, бо на момент відкриття новозбудованого приміщення школа № 4 вже давно не діяла.

Школа № 3 має також давню історію, і створена вона не в 1965 році, коли для неї збудовано нове приміщення, а набагато раніше, на початку ХХ ст.

Підтвердженням цього є не тільки історичні документи та згадки в Бориспільських звітах тридцятих років, а й спогади колишніх учнів школи № 3, яку ще називали Терезиною. Вона знаходилась на розвилці, неподалік нової церкви, на місці нинішнього базару. Згадує випускниця Бориспільської школи № 3 Анастасія Шульга, 1924 р. н.:

«Навчання в школі — це світлий промінь мого шкільного дитинства, що залишив слід на все життя. Вона знаходилась в маєтку поміщиці — іноземки Терези. Тому за нею закріпилась назва Терезина школа. Це був райський куточок Борисполя. Будинок оточував розкішний парк-сад. Тут росли тополі, липи, каштани, горіхи, яблуні, груші, вишні, екзотичне дерево, яке, ми, учні, звали «золота верба». Осінню воно було всіяне дрібними приторно-солодкими плодами. Ми, діти, тих голодних 32—33-х років бігали під ті дерева на перервах ласувати цими солодощами.

З шляху у двір вела широка алея, обсажена каштанами та липами, а при вході у двір по боках алеї росли дві старезні тополі. І ніби їм назустріч із широкої веранди

будинку вибігали східці, запрошуючи до господи. Тут же біля веранди із східної сторони росла величезна тополя. Щоб її обійняти, треба було всім класом взятися за руки. Певно, ці тополі були посаджені ще сотником, про якого Т.Г.Шевченко описав у поемі «Сотник», бо ця земля колись належала йому. Сьогоднішнє озерце, що на колгоспному ринку, де продають розсаду квітів, було панською купальнею. До нього з двору вела горіхова алея, Вода в ньому була чиста, джерельна.

За будинком з північної сторони буяв сад з квітниками, альтанкою-грибком, в кінці обсаджений старезними липами, в яких були дупла шершнів. Наша дорога додому проходила мимо цих лип, то ми старались пробігти першими від хлопців, поки вони не роздратували шершнів у їх дуплах. За садом і маєтком було велике і глибоке озеро, левади, які в давнину були руслом річки Альти. Сьогодні ми, нащадки «славних прадідів великих правнуки погані» не зберегли цей живописний куточок для нащадків і розмістили на ньому ринок, бензозаправку. Те велике озеро засипають, будуються на ньому, і на левадах. За це природа мстить людині бурями, посухами та іншими всілякими катаклізмами.

Але в моїй пам'яті і всіх, хто ще живий і вчився в цій школі, вона залишилась казкою, де жили наші добрі вчителі і наставники, яких мені так хочеться воскресити. Це ті перші, що навчили читати, писати, рахувати: Іван Васильович Петренко, Тетяна Василівна Гах, Таїса Іванівна Ярмак, Наталка Тимофіївна Дузь, Петро Петрович Петрусь. З 5-го класу викладав математику Очеретько Петро Васильович, російську мову і літературу його дружина Марія Іванівна, Ольга Ларіонівна Верна — географію (невістка П.П.Верни), Анна Іванівна Петрусь — німецьку мову, Софія Никанорівна — історію. Та душею школи були її директор Микита Васильович Литвин і його дружина Марина Прокопівна. Родом вони були з Шевченкового краю. Мали вони сина Вілю і жили при школі. Микита Васильович викладав українську мову і літературу, Марина Прокопівна була вчителькою молодших класів і керувала шкільним хором. Керувала професійно, вклала всю душу у цю справу. Хор звучав дуже гарно і мав велику популярність. Жодне районне свято не обходилося без його участі. Не останні місця виборював хор і на обласних олімпіадах.

За свою працю Марина Прокопівна була нагороджена орденом «Знак Пошани» і разом з Санною Володимирівною Мазур з 2-ї школи, яку нагородили орденом Леніна, їздили в Москву одержувати нагороди. Всі учасники хору дуже любили Марину Прокопівну і пишалися нею. Її учнем був і директор Бориспільського музею Віктор Іванович Йова. Ще треба сказати, що, крім хору, у школі працював струнний оркестр і танцювальний гурток. Так що естетичне виховання було на висоті.

Ще хочу сказати, що генія Шевченка для мене відкрила школа. Це було в 1939 році, коли відзначали 125-річчя від дня його народження. Відтоді пройшов не один ювілей, участь в організації яких прийшлося брати і мені. Та той перший учнівський захід заклав фундамент знань про Шевченка, на які з успіхом клались інші цеглини. Підготовку до ювілею хор розпочав з вересня 1938-го року, розучивши всі пісні на слова Шевченка: «Реве та стогне Дніпр широкий», «По діброві вітер віє», «Думи мої, думи мої», «Зоре моя вечірняя», «Садок вишневий коло хати», а також народну пісню, яку з того часу не чула ні разу, щоб вона десь звучала:

Зійшов місяць, зійшов ясний
З неба подивиться,

Глянув з нього ясним оком
Та й почав журиться
Місяць бачив, як учора
Яму там копали
І у яму в домовині
Тараса спускали
Заревів Дніпро ревучий, як почув про горе,
Підняв хвилі та погнав їх ген у Чорне море.

Чим ближчав ювілей, тим дужче гуділа наша школа, така гарна і по — домашньому затишна. Тут наш Микита Васильович, а був він великим гумористом, нікому не давав заснути. Яких тільки завдань не придумував. Це і конкурси на краще оформлення класу до цієї дати, і змагання на кількість вивчених віршів, і конкурс читців. Шкільні художники, а це Микола Касяненко, Віктор Йова, Володя Марченко малювали ілюстрації до творів Шевченка, виготовляли плакати, готували розповіді про Шевченка — художника. У березні 1939-го року все завершилось великим шкільним святом. Хор, як завжди був запрошений у районний будинок культури відкривати концертну програму, присвячену цій даті.

Над нашою 3-ю школою шефствував колгосп ім. Кірова. Ми і там у їхньому клубі провели гарний концерт. Та свята кінчилися, а навчання продовжувалось. І ось червень місяць, ми закінчили 6-й клас і перейшли в сьомий. Марина Прокопівна сказала мені, щоб я на канікулах прийшла до неї вивчити пісню про Павлика Морозова, яку буду співати сольно, а пісню «Три танкиста» — заспівувати.



Урок малювання в жіночому пансіоні, початок ХХ ст.



Уявний малюнок Бориспільської школи № 3, зроблений за переказами учениці цієї школи Анастасії Шульги.

Ось я червневого ранку на канікулах біжу і мене зустрічають старезні лини, в яких живуть шершні. Але мені не страшно, бо їх нема кому дражити. По парку ходить Марина Прокопівна, збирає полунички. Вітаємось. Вона пригощає мене цими запашними ягідками, і ми йдемо у їх квартиру. Тут вона відкриває патефон, ставить пластинку і звучить мелодія і слова пісні «Про Павлика Морозова».

За три приходи я вивчила і мелодію, і слова. Пісню «Три танкіста» мелодію я знала, а слова Марина Прокопівна переписала мені таким красивим почерком, що я довго зберігала цей листок, як пам'ять про неї.

Закінчились літні канікули. У вересні ми повернулись до школи і застали Марину Прокопівну дуже хворою. Але вона ще проводила репетиції і просила, щоб не пропускали репетиції, бо обов'язково будемо виступати на жовтневі свята у будинку культури. Говорила, якщо не зможе сама піти з нами, то її повезуть. І повезли... 7-го листопада 1939 року вся школа була в траурі. У великій залі всі вікна затягнуті чорним крепом. Посередині залу стояла труна, обкладена квітами, вінком із барвінку, який ми сплели любимою вчительці. Не витримало її сердечко. Осиротіли і Микита Васильович і синок Віля. Похоронили її на Миколаївському кладовищі з лівої сторони від центрального входу. На могилі був зроблений цементний обеліск. Але чи зберігся він до сьогодні, не знаю.

В 1940 році ми закінчили 7 класів і нас троє: я, Віра Жук і Толя Корніяка подали документи у 8-й клас середньої школи № 1 м. Бориспіль. Закінчили його в 1941 році. Та почалась Друга світова війна, яка перекреслила всім людям їх плани

і задуми. На цьому закінчилась історія школи № 3, тільки ім'я бувшої господарки цієї землі Терези живе у назві харчово-питейного закладу, що на ринку (кафе Тереза) та озерце, що колись служило купальнею для господарів.

Анастасія ШУЛЬГА, випускниця Бориспільської школи № 3».

Анастасія Шульга схематично намалювала подвір'я Бориспільської школи № 3. В Бориспільській школі № 3 працював колишній депутат Української Центральної Ради Андрій Полонський.

В цій же школі № 3 працювала вчителькою української мови та літератури його дружина Віра Онацька, яка керувала 5-ю театральною студією Леся Курбаса в Борисполі.

Ядро педагогів складало багато українських патріотів, які згодом були репресовані.

Є звіт Бориспільської школи № 3 за 1932/33 н. рік, де записано [51]:

№ п/п	Назва навчального закладу	Кількість учнів
1.	Бориспільська 4-х річна школа № 3	162

Також є звіт Бориспільської школи № 3 за 1939/40 рік, де значиться [46]:

№ п/п	Назва навчального закладу	Площа навчального закладу, м.кв 4	Кількість учителів	Кількість учнів
1.	Бориспільська школа №3	395	10	162

В Державному архіві Київської області знаходяться документи за 1932 рік, де подано список новозбудованих шкіл Бориспільщини та Борисполя.

Згідно з ним в 1932 році в Борисполі збудовано два нові приміщення:



Бориспільська школа № 5.

Район Бориспільський область Київська												
Відомість про стан шкільного та п/о будівництва на 5/ХІІ. 1932 р.												
Тип об'єкту 7 р. 4 р. 2 р. та інші	Національна ознака	Кубатура За аршин обміром	Загальна вартість будинку	Витрачено коштів звіт.місяць (від початку буд-ва)	Заготовлено буд. матеріалу %/0	Стан будівництва у %/0						Коли буде закінчено
						Зроблено фонд.	Зроблено зов.стін.	Покрит. даху	Зроб.внд. роб	Про фарб.	Перед.до експл.	
Нове будівництво												
Бориспіль с/б	Українська	5634	130000	130000			Цегл.	Залізн.		4.І. 32 р.	6.ХІ. 1932 р.	
Бориспіль 7 р.		3568	36000	-								

5/ХІІ.1932 р.

Діловод

(підпис)» [46].

Очевидно, це приміщення Бориспільських шкіл № 4 і № 5, адже одне приміщення Бориспільської школи № 1, згідно з історичними документами, введено в експлуатацію в 1937 році, приміщення Бориспільської школи № 2 в 1909 році, а приміщення школи № 3 знаходилось в маєтку пані Терези на розвилці.

Звітність Бориспільських шкіл № 4 і № 5 вже є за 1939/40 навч. рік [46]:

№ п/п	Назва навчального закладу	Площа навчального закладу, м.кв 4	Кількість учителів	Кількість учнів
1.	Бориспільська початкова школа № 4	110	4	135

За переказами старожилів приміщення церковнопарафіяльних шкіл, які в Борисполі були при кожній із 5 церков та двох синагогах, знаходились у конфіскованих приватних будинках колишнього бориспільського магната Розенфельда, заможного селянина Вовка та інших мешканців Борисполя репресованих радянською владою [4].

Нова влада закрила також приватний пансіон для дівчаток Карла Фон Кремера та забрала його приміщення.

Навчання бориспільських учнів у пристосованих приміщеннях відбувалося досить довго. Рішення про будівництво приміщення нової Бориспільської школи № 1, наприклад, радянська влада Борисполя прийняла в середині тридцятих років, а навчання в стінах новобудови розпочалося 1.ІХ.1937 року.



Урок музики в жіночому пансіоні, початок ХХ ст.

Це була одна з найбільших, а, можливо і єдина велика школа Київської області, адже за архівними даними відбулась її реорганізація із неповної середньої в середню школу. Якщо інші школи Борисполя мали від 200 до 700 учнів, то поріг ново-збудованої Бориспільської школи № 1 переступило 900 учнів, що навчались в 23 класах [44]. Проте приміщення будувалось лише на 400 місць, тобто діти у новому приміщенні навчались у 2 зміни.

В зв'язку із введенням в експлуатацію нового приміщення для Бориспільської школи № 1 та великою кількістю учнів у Борисполі, було прийнято рішення про створення з 1.Х.1937 року Бориспільської неповної середньої школи № 6.

Ось історичні документи, які це підтверджують:

«Бориспільський РВКО повідомляє, що в м. Борисполі будується і буде закінчено до початку навчального року приміщення середньої школи. Новозбудоване приміщення може вмістити 22—24 класи в дві зміни, воно матиме 10 кімнат та 2 лабораторії, які теж можливо буде використати, як аудиторії.

В це новозбудоване приміщення має зайти Бориспільська середня школа № 1.

На місці Бориспільської середньої школи № 1 утворюється нова н/с школа № 6.

В зв'язку з тим, що обладнання Бориспільської середньої школи № 1, аж ніяк не відповідає потребі середньої школи, все воно повинно залишитися для тої н/с школи, яка тепер буде на місці школи № 1.

В новозбудоване приміщення переводяться лише учні 3-х сіл та учителі, а тому слід вважати, що в новозбудованому приміщенні відбувається нова середня школа на 24 класи з початковою кількістю учнів 900 осіб.

Директором школи буде випускник КДУ т. Аслін.

Просимо ОблВНО дати асигнування на обладнання новозбудованої школи та на утримання цієї школи з 1/IX.37 до 1/I.38 р.» [44].

**«До Київського ОблВНО
Управа серед. шкіл**

Бориспольська школа № 1 з 1/IX. 37 року працює в новозбудованому приміщенні.

Будь-якого учбового, фізкультурного обладнання немає, бо все те, що було в неї до цього часу, воно залишилося в новоутвореній н/середній школі № 6, і до того воно (обладнання) зовсім не відповідало вимогам середньої школи.

В результаті закінчення приміщення в Борисполі школами відбулось таке переуконплектування. В минулому році середня школа № 1 мала 20 класів, з них цього року 10 відокремлено і утворено неповну середню школу № 6, а ще 10 класів переведено в новобудову, крім того з н/с школи № 2 відокремлено 13 класів (а вона мала в минулому році 28 класів) і теж переведено в новобудову. Таким чином в новозбудованому приміщенні працює 23 класи зібрані з двох шкіл.

В новозбудованому приміщенні учиться 900 учнів. Новим приміщенням цілком задоволені, бо воно прекрасне, аде учбового обладнання зараз нема — усе замінює крейда.

Виходячи з цього просимо забезпечити нашу школу учбово-фізкультурним обладнанням.

В. о. директора школи (підпис) [44].

Бориспільська школа № 7 була створена в 1938 році.

В Державному архіві Київської області зберігся звіт цього навчального закладу за 1939/40 н. р. (До 1939 року школи № 7 у звітах не було) [46]:

№ п/п	Назва навчального закладу	Площа навчального закладу, м.кв 4	Кількість учителів	Кількість учнів
1	Бориспільська школа № 7	320	6	88

Слід зазначити, що згідно із наявними в Державному архіві Київської області документами, будівництво Бориспільської середньої школи № 1 було спокусою для нечистих на руку держслужбовців та будівельників, акт ревізії про перевищення затрат будівництва споруди від 6 листопада 1936 року це підтверджує:

«А К Т

1936 года, ноября 07 дня, комиссия в составе управляющего Бориспольским ОТДЕЛЕНИЕМ Госбанка т. Свидлер, зав. РайВНО — Чирика, старшего инспектора Бориспольского отделения Госбанка Стецова, бухгалтера Бориспольского Финотдела Семипольца, бухгалтера РВНО Татаренко в присутствии зав. строительством школы десятилетки Маслова производила обследование строительства Бориспольской школы десятилетки на предмет установления причины перерасхода средств по строительству.

Проверка расходования средств проведена на основании бухгалтерских записей и путем просмотра документов.

При проверке расходования средств на приобретение материалов выявлено разрыв в сторону удорожания против сметы в сумме 19746 руб, что видно из проведенной ниже ведомости.

Анализируя причины удорожания и принимая во внимание объяснение тов. Маслова, комиссия установила, что цены на строительные материалы, отпущенные по нарядам, зачастую превышали сметные цены. Например, сметная цена кирпича 75 рубл., фактически заготовлено кирпича по цене 85 рубл. за 1000 штук, сметная цена шалевки 37 руб. 70 коп., фактически 55 рубл.

Необходимо отметить, что материалы приобретались в большом количестве из Фондов ширпотреба в розничной торговле, цены на эти материалы превышают сметные в 2—3 раза. Большие суммы перерасходов установлены по заготовке пило-материалов и извести.

Следующей основной причиной повлиявшей на перерасход средств является разрыв в стоимости транспорта против сметы. Из приводимой ниже таблицы видно что доставка кирпича составляет 180 %, камня бурового 500 % сметной стоимости.

Согласно объяснения зав.строительством тов. Маслова сметой предусмотрено: доставка материалов железнодорожным транспортом, гужевые перевозки предусмотрены лишь на расстоянии 3-х км. Основная же масса материалов доставлялась от поставщиков на место стройки автогужевым транспортом: кирпич на расстоянии 30 км., известь — 50 км. и т.п.

Общая сумма перерасходов по доставке материалов составляет 11801 рубл.» [54].



Приміщення Бориспільського міськрайонного суду.
До Другої світової війни воно належало Бориспільській школі № 2.

Вибір місця для будівництва нового приміщення Бориспільської середньої школи №1 вибрано в «найкращих» радянських традиціях. 1934 року знищено найбільшу Бориспільську Михайлівську церкву, яка вперше в давніх літописах згадується в 1015 році. Бориспільську школу №1 будували на кошти чотирьох колгоспів ім. Шевченка, «Перемога», ім. Кірова та «Серп і молот». Школа була великою, двоповерховою. У первісному вигляді вона не збереглася, бо протягом шести десятиріч перебудовувалася і добудовувалася. Будували школу під керівництвом політвідділу МТС, який почав діяти з 1933 року. Зводила школу спеціальна бригада сільбуду. Цеглу возили підводами за 30 км із села Старе, де був потужний цегляний завод, а учнів старших класів, що навчались у так званій кам'яній школі, запрошували розвантажувати цеглу та складати її [4].

Використання дитячої праці на різних роботах, в тому числі і будівельних для радянської влади вважалось нормою.

В роки Другої світової війни Бориспільська школа №1 зазнала значних ушкоджень і відбудовувалась майже чотири роки. Ще 1.X.1949 року вона до кінця не була відновлена. Згодом ця школа перебудовувалась і добудовувалась. В 1976 році приміщення Бориспільської школи №1 зазнало суттєвих покращень, в ній навчалось 1400 учнів в 46 освітніх класах [4].

Отже, 1 вересня 1937 року в Борисполі діяло 6 шкіл та одна школа для дорослих, де навчались переважно неписьменні та малописьменні бориспільчани [4].

В яких умовах, за якою адресою та в скількох приміщеннях працювали Бориспільські школи після Другої світової війни? Відповідь знаходимо в Архіві Бориспільської РДА:



Бориспільська школа №3.

**«Звіт Бориспільської семирічної школи №2,
(вул. Леніна, 86) за 1946–1947 роки**

Школа веде заняття в 2 будинках, класних кімнат – 7, Парт 60, 120 місць в одну зміну.

Класи	Число	Учнів за спис.	Перевед. до стар кл.	Залиш. на повт. курс
I	3	100	84	7
II	3	97	83	5
III	3	95	79	8
IV	2	66	56	5
I–IV	11	358	302	25
V	2	47	29	7
VI	1	41	28	1
VII	2	56	42	2
Всього	16	502	401	35

На кінець року було учнів 474, з них на повтор. Курс 35, на осінь 38.

Книг у бібліотеці – 157, книг для позакласного читання – 50, підручників – 157, методичної літератури – 47.

12 липня 1947 р.

Дир. школи

Мазур С.В.» [7, с. 2].

**«Звіт Бориспільської початкової школи №3.
Адреса не вказана (1946–1947 роки)**

Заняття в 3-х будинках, класних кімнат – 3. Парт – 33, є гарячі сніданки.

I кл.	2	74	62	6
II кл.	2	66	53	4
III кл.	2	61	53	3
IV кл.	1	25	25	-
Всього	7	226	193	13

Книг в бібліотеці – 153, для позакласного читання – 90, підручників – 48, методичної літератури – 15.

10 липня 1947

Директор школи

Бондар» [7, с. 14].

**«Звіт Бориспільської школи № 4.
Вул. В.Коломичівка, буд. 31 (1946–1947 роки)**

Перших класів — 2, других — 2, третіх — 1, четвертих — 1. Всіх класів — 6. Всіх учнів — 172, на кінець року — 160, переведено — 144. На повторний курс — 10. Гуртків: хорівий, драм — 1. Охоплено учнів — 72. Бібліотеки нема, підручників теж нема.

2 липня 1947 р.
Дир. школи» [7, с. 30].

**«Звіт Бориспільської школи № 5.
Вул. Олексянка (1946–1947 роки)**

Проводить заняття в 2 будинках, класних кімнат — 3. Всіх класів — 7. Учнів — 211. На кінець року — 207, переведено — 191, залишено на повторний курс — 12. Гурток — 1. В ньому учнів — 25. Книг для позакласного читання — 48, з них придбано минулого року — 10, підручників у школі — 75. Методичної літератури нема.

Звіт за 1 липня 1947 р.
Завідувач школи (підпис)» [7, с. 21].



На цьому місці до Другої світової війни знаходилося приміщення Бориспільської школи № 2. (Згоріла в 1943 році). Зараз це приміщення Бориспільського районного відділу освіти.

**«Звіт Бориспільської школи № 6.
Вул. Вокзальна, буд. 39 (1946–1947 роки)**

Проводить заняття в 5 будинках, має — 9 класних кімнат, парт — 210. Перших класів — 4, в них учнів — 146. На кінець року — 136, переведено до старших класів — 122, залишено на повторний курс — 12, відкладено до серпня — 2. Других класів — 4, в них учнів — 149, на кінець року — 142, переведено — 119, залишено на повторний курс — 17, до серпня — 6. Третіх класів — 3. В них учнів — 115, на кінець року — 107, переведено — 87, залишено на повторний курс — 9, до серпня — 11. Четвертих класів — 2, в них учнів — 64, на кінець року — 53, переведено — 49, залишено на повторний курс, до серпня — 3. Учнів 5-10 класів по одному класу. Всіх класів у школі — 19, в них учнів — 627, на кінець року — 569, переведено або закінчили школу — 475, залишено на повторний курс — 47, до серпня — 46.

Гуртків: літературних 2, музичний, хорівий — 4, математичні — 1, природничий — 1.

Книг шкільної бібліотеки — 1196, книг для позакласного читання — 1144, підручників, що належать школі — 42, методичної літератури для вчителів — 10. Наявний платний бібліотекар.

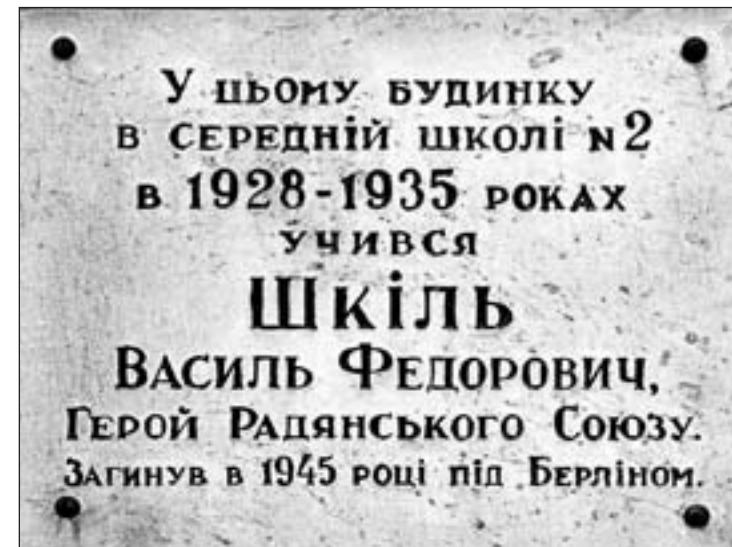
Звіт 7 липня 1947 р.
Директор школи (підпис)» [7, с. 19].

Варто зауважити, що в тридцятих роках ХХ століття Бориспільська школа № 2 працювала в приміщенні нинішнього Бориспільського міськрайонного суду.

В другій половині ХХ ст. в 1960–1961 н.р. кількість учнів в Бориспільських школах суттєво збільшилась і була такою:

I–IV класів було 211, в яких навчалось — 5762 учні;
V–VIII класів було 162, в яких навчалось — 4601 учень;
IX–X класів було 28, в них навчалось — 670 учнів [248].

Друга половина ХХ і перша половина ХХІ ст. для розвитку Бориспільських шкіл була дуже сприятлива.



Меморіальна дошка Герою Радянського Союзу Шкілю В.Ф. на фасаді Бориспільської школи № 2.



Розділ V

Репресії 30-х років

**«Де зараз ви,
кати мого народу?..»**

Василь Симоненко



Репресії 1937–1938 років

Національносвідомих освітян та науковців більшовики вважали великою загрозою для комуністичної влади. Високоосвічена українська інтелігенція була вкрай небезпечна для комуністів.

В. Ленін зазначав, що люди розумової праці потрібні для задоволення практичних потреб суспільства. Так, в 1921 році в розмові з художником Ю. Аненіковим він вказав: «взагалі, я до інтелігенції великої симпатії не відчуваю, а наш лозунг «ліквідувати безграмотність» зовсім не слід тлумачити як устремління до народження нової інтелігенції. Ліквідувати безграмотність слід лише для того, щоб кожен селянин, кожен робітник міг самостійно, без сторонньої допомоги читати наші декрети, накази, заклики. Мета — абсолютно практична».

Репресії проти освітян розпочалися ще в двадцятих роках, коли зі шкіл масово звільняли вчителів за «антирадянські погляди», згодом за такі погляди їх стали арештовувати і розстрілювати або на довгі роки засилати в радянські концтабори.

Лише в 1933–1938 роках в результаті «чисток» зі шкіл було звільнено 24 тисячі учителів.

Серед безневинно замучених та розстріляних вчителів Бориспільщини — десятки кращих освітян.

Василь Якович Івчук — директор Дударківської середньої школи в 1932–1938 роках. Заарештований 17 травня 1938 року. Ось як пригадує цей день учень Василя Івчука Сидоренко І.М.: «То був звичайний день. Як усі попередні. Тільки що пролунав дзвоник на велику перерву. І вже за хвилину все подвір'я школи загаласувало, заметушилось. В бесідці хтось уже крутив патефон, залунала пісня. І, мабуть, мало хто звернув увагу на директора, що саме, не поспішаючи, піднімався на шкільне подвір'я зі своєї квартири. Був, як завжди, ретельно поголений, у білій вишиванці. До кабінету не дійшов, його під руки повели до машини».

«Чорний воронок» назавжди забрав 36-річного Василя Івчука від дружини Тетяни Матвіївни, дев'ятирічної дочки Євгенії та чотирирічного сина Івана.

У постанові про арешт від 21 травня 1938 року, стверджується, що ніби-то, Василь Івчук був активним учасником контрреволюційної повстанської організації, яка ставила за мету відокремити Україну від колишнього СРСР та приєднати до Польщі.

21 липня 1938 року патріотів було пред'явлено обвинувальний вирок.

28 вересня 1938 року «трійка» при Київському обласному управлінні НКВС розглянула матеріали слідства та присудила Василю Івчуку найвищу міру покарання — розстріл.

У судовій справі є виписка із акту про те, що 2 жовтня 1938 року Василь Івчук був розстріляний згідно з протоколом № 294 від 28 вересня 1938 року.

Василь Івчук реабілітований посмертно 18 серпня 1958 року.

21 листопада 2007 року Івчуку Василю Яковичу — директорові Дударківської школи за організацію порятунку дітей в часи голодомору 1932–1933 років присвоєно звання Героя України посмертно.

Разом з Василем Івчуком був арештований Наум Кіндратович Гайдамака — вчитель української мови та літератури Дударківської середньої школи.

Він народився 01 грудня 1894 року в селі Нехайки Ковалівського району Полтавської області. Ріс сиротою. Школу закінчив у рідному селі, батрачив до 1914 року.

У 1916 році закінчив Горійську школу прапорщиків. На фронтах Першої світової війни служив командиром взводу. Був демобілізований у 1918 році. Повернувся в рідне село, склав екзамен на звання учителя. З вересня 1918 року та по день арешту — 8 червня 1938 року працював учителем Дударківської школи.

За цей час у викладацькій діяльності Наума Гайдамаки було дві перерви. Перша перерва: з 15 грудня 1918 року по 15 лютого 1919 року — служив по мобілізації в армії гетьмана Петра Скоропадського офіцером Стародубського піхотного полку, який базувався в Прилуках Київської області. У 1919 році полк повстав проти гетьмана та перейшов на сторону петлюрівської армії.

Друга перерва: з 15 серпня 1920 року по 01 вересня 1921 року — служба у Червоній Армії.

З 1928 по 1932 р.р. вчився в Київському інституті народної освіти.

Під час обшуку в його помешканні було вилучено:

1. Паспорт серії ЭЛ № 666623.
2. Військовий квиток.
3. Гроші в сумі 3400 (три тисячі чотиреста) крб.
4. Записна книжка.
5. Залікова книжка.

В протоколі першого допиту від 02 липня 1938 року відмічені політичні погляди арештованого: до 1920 року — прихильник самостійної України; після 1920 року — співчував більшовикам.

В обвинувальному вирокі записано (подаємо мовою оригіналу):

«Допрошений на следствии Н.К. Гайдамака винуваним в предъявленному ему обвинении не признал, однако в проведении контрреволюционной деятельности изобличается показаниями других участников контрреволюционной организации».

Все вышеуказанные лица являлись участниками контрреволюционной организации «ПОВ», которые группировали вокруг себя антисоветский элемент, занимаясь шпионажем в пользу польской разведки и по ее заданию готовы были проводить диверсионные акты в период войны Польши с СССР, что установлено материалами следствия».

Наум Гайдамака відбув у радянському концтаборі таборі 10 років, повернувся додому інвалідом без однієї руки та проживав на території Полтавської області.

У 1949 році за антирадянську пропаганду арештований повторно. Звільнений 25.VIII.1954 року. Реабілітований 1958 року [71].

13 листопада 1937 року чекісти розстріляли вчителя Бориспільської школи № 2, корінного жителя Борисполя Петруся Петра Петровича, 1899 року народження. Йому висунули такі ж абсурдні звинувачення, як і багатьом іншим бориспільцям: контрреволюційна діяльність та націоналізм. Місце поховання Петра Петруся невідоме. Реабілітований він в 1989 році.

14 травня 1944 року Військовим трибуналом засуджений до 10 років позбавлення волі учитель Любарецької початкової школи Гопкало Петро Іванович, 1903 року народження. Реабілітували освітянина в 1990 році.

Таких понівечених доль освітян на Бориспільщині в першій половині ХХ ст. сотні.

Повернення із забуття

Штрихи до портрета депутата Української Центральної Ради, члена Бориспільської «Просвіти», громадського і театрального діяча, актора, педагога, директора Бориспільського історичного музею Андрія Полонського (1890–1933 рр.)



Андрій Полонський, початок ХХ ст.

Андрій Полонський був одним з найактивніших членів Бориспільської «Просвіти». На жаль, видатного українського громадсько-політичного діяча початку ХХ ст. на Бориспільщині майже ніхто не знає. І не дивно, адже в радянські часи той, хто боровся за незалежність України, був великим патріотом України, вважався ворогом народу і навіть згадка про нього була вже злочином. Так стирали з пам'яті українців імена кращих синів і дочок України.

Андрій Полонський був унікальною і неординарною особистістю. Народився 18 листопада (за старим стилем) 1890 року в селі Сальне Ніжинського округу в родині священика. Родина була досить заможною. Але після революції в Андрія Полонського залишилося лише 1/4 дес. землі й дім в м. Нова-Богань Ніжинського округу та в м. Борисполі 1200 кв. м. землі й хата. Всі члени родини

були освіченими людьми. Брат Андрія Сергій Полонський працював лікарем в Ніжині. (Після революції емігрував до Італії).

Спочатку Андрій Полонський закінчив сільську школу та вступив до Чернігівської гімназії, де відвідував різні політичні гуртки, якими керував український письменник Михайло Коцюбинський. За це Андрія виключили з гімназії: проукраїнські погляди в царській Росії прирівнювались ледь не до державної зради. Але йому все-таки вдалось поновитися в гімназії і закінчити її в 1911 р. В той час за революційну діяльність було заарештовано й заслано до Сибіру їхнього соратника Івана Толстуху. Андрій організував театр, який ставив закриті п'єси. Так група акторів збирала кошти на допомогу засудженим старшим друзям. В 1911 році Андрій Полонський одружується з Вірою Онацькою, дівчиною з дворянського роду, і переїжджає жити до Борисполя, де разом з дружиною починає вчителювати в Бориспільській школі № 3.

В 1911 році Андрій Полонський вступає до Київського університету на природничий відділ. В студентські роки він брав активну участь в революційних подіях, відстоював ідею незалежності України. Згодом в 1917 році двічі обирався депутатом Української Центральної Ради, працював поруч з Михайлом Грушевським, Семеном Петлюрою, Володимиром Винниченком, Софією Русовою та іншими українськими діячами, що прагнули створити незалежну від Росії Українську державу.

Будучи депутатом Української Центральної Ради Полонський жив дуже скромно. До цього він звик ще в студентські роки, коли на хліб заробляв платними уроками, редагуванням та коректурою газетних матеріалів, мав безкоштовний обід в студентській їдальні, в якій за це відробляв періодичним чергуванням на кухні. В 1913–1914 роках разом із декількома своїми друзями він став членом політичної партії боротьбістів та видавав партійну газету. В цей час він продовжував збирати кошти на допомогу політ'язням, брав участь в роботі Червоного Хреста. В Саратові, куди був евакуйований Київський університет, студент Андрій Полонський продовжував активну громадську та політичну діяльність.

В часи лютневої революції 1917 року він активно їздив по Київщині, зустрічався з людьми, інформував про події в Україні, агітував будувати Україну.

В червні 1917 року Андрія Полонського від студентства Київського університету обирають депутатом Української Центральної Ради, де він ввійшов у найбільшу фракцію Соціал-революціонерів. Оскільки депутатська робота була на громадських засадах, він влаштувався працювати діловодом в Губернський земельний комітет, згодом став секретарем цього Земельного Комітету. На той час це була висока чиновницька посада.

В Українській Центральній Раді Андрій Полонський був членом Великої ради, яка вирішувала всі питання, в тому числі готувала Універсали, які згодом ввійшли в золоту скарбницю історії України.

З приходом більшовиків до влади Андрій Полонський згодом вчителює в Бориспільській семирічній школі № 3 та Березанській гімназії, починає активно займатись театром, стає актором Молодого театру Леся Курбаса в Києві. Для цієї роботи знадобились і навички, здобуті в хорі Кошиця, де він співав в студентські роки. (Кошиць Олександр Антонович — український хоровий диригент, композитор, етнограф та письменник-мемуарист).

Андрій Полонський брав участь в першій виставі Леся Курбаса «Гайдамаки». Його дружина Віра Онацька також грала в Молодому театрі Леся Курбаса. 1 травня 1920 року разом із театром Леся Курбаса молода сім'я виїжджає до міста Біла Церква, восени того ж року до м. Умані, а 1 травня 1921 року до Харкова. В Харкові театр Леся Курбаса не зміг належно облаштувати свою діяльність, почалася епідемія тифу, і акторська група розпалась. Проте Андрій Полонський був відданий театру, і в складі 10 акторів разом з Лесем Курбасом вони повернулися в м. Біла Церква, де заснували театр «Березіль».

Невдовзі надійшла тривожна звістка з Борисполя: матір його дружини розбив параліч. Подружжя в кінці серпня 1921 року переїжджає до Борисполя Андрій вчителює в Бориспільському агротехнікумі та агрошколі. З 1923 року він викладає природознавство в Бориспільській семирічній школі № 3 та сільськогосподарську працю в старших класах цієї школи. За пропозицією Леся Курбаса 7 жовтня



Обкладинка кримінальної справи Полонського А.М.

1923 року створює в Борисполі 5-у селянську майстерню театру «Березиль», яку очолює його дружина Віра Онацька, вчителька української мови та літератури Бориспільської школи. Андрій Матвійович стає її заступником.

Робота театральної студії підняла на новий рівень роботу всіх раніше діючих драматичних гуртків, в репертуар п'єс була внесена нова, сучасна тематика. «П'ята агітаційна майстерня, — зазначав Ю.Смолич, — готувала прообраз пересувного театрального колективу для села; у найбільш досконалих портативних формах і принципах ставились вистави кожної п'єси, а не просто спеціально (для села) створювались примітивізовані малі постанови». В репертуарі студії були адаптовані для клубної сцени Курбасівські постановки «Джиммі Хігінс» за Е. Сінклером, «Жовтень» та «Рур». Про-

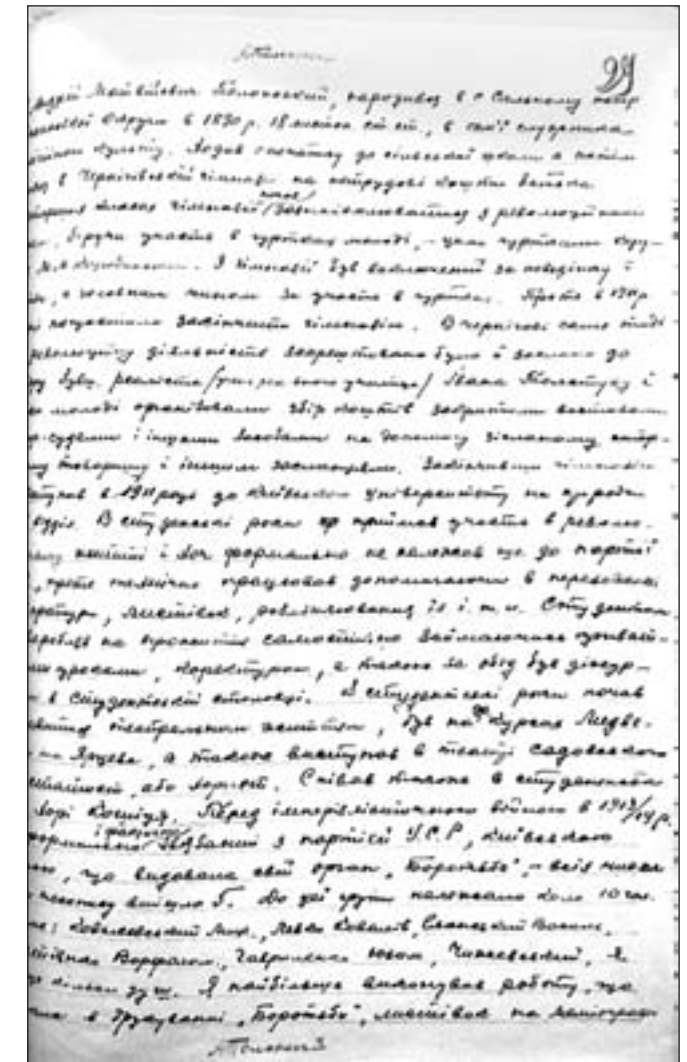
те за браком коштів ця театральна майстерня в Борисполі проіснувала недовго, всього рік.

Тоді Андрій Полонський в 1925 році прагнув створити мандрівний селянський театр. Але за браком коштів і це зробити не вдалось. Виник задум створення лялькового театру. Тоді він взяв 50 крб. позики від культфонду місцевої споживспілки, плюс власні кошти і при Бориспільській семирічній школі № 3 почав діяти перший в Борисполі ляльковий театр. Це була велика подія в культурному житті Бориспільщини. Лялькові вистави проходили не тільки в стінах школи. Театр виїжджав із показами в багато сіл району, виступав в дні радянських свят. Деякі вистави в Борисполі ставили по 10 разів.

Вистави лялькового театру відзначались сучасною тематикою, цікавим репертуаром, майже професійною грою акторів. Андрій Полонський сам підбирав репертуар театру, перекладав п'єси українською мовою. В репертуарі лялькового театру

звучали п'єси лише українською. Поруч з акторською та вчительською роботою Андрій Полонський починає активно займатись створенням Бориспільського історичного музею. У своїй власноруч написаній автобіографії, яка знаходиться в кримінальній справі № 1135 за 1930 рік [246] він пише: «Другою ділянкою роботи, в якій я працював — це збирання пам'яток старовини, реєстрація їх, що доручив мені робити ВУАК та інспектура охорони пам'яток старовини. З 1921 року я працював в Боришполі в хатах-читальнях та Сельбуді ведучи антирелігійну роботу, як природник. В 1923/24 році я читав на протязі зими систематичний курс біології для комсомолу й батраків, прищеплюючи їм матеріалістичний світогляд. Ця моя робота переконала мене в тому, що для успіху необхідно мати докази не тільки словесного характеру, а й речового. Тому я почав збирати різні речі, щоб створити районний музей матеріальної культури в м. Боришполі. З цією метою я працював в Київському Музеї, щоб набути собі певні кваліфікації. За цей час я зібрав уже достатній матеріал для того, щоб такий музей в Боришполі був відкритий, про що неодноразово подавав до Р.В.К. докладні записки».

Видатний український археолог Валерія Козловська, яка була ініціатором і керівником наукової експедиції, що у вересні 1925 року проводила в Борисполі розвідувальні археологічні розкопки на території, прилеглій до Борисо-Глібської церкви, досліджувала кургани біля сіл Сеньківка, Горобіївка, Іванків, у звіті «Розкопки в Боришпільському районі» писала: «Зазначені розкопки є продовженням дослідів з обсягу неоліту та слов'янської культури в Боришпільському районі. Проведено їх



Власноручно написана біографія А.Полонського.
Сторінка із кримінальної справи.

за кошти, що зібрав завідуючий Бориспільського музею, уповноважений ВУАКу А.М. Полонський, який брав також у розкопках найдіяльнішу участь. Знайдені речі передано до Бориспільського Музею» [141, с. 48].

В кримінальній справі «Полонський та інші» [246] є свідчення вчителів Борисполя, які характеризували його як талановитого педагога, якого дуже любили діти. Більшість з них не говорив про нього нічого такого, щоб дало підстави слідчому винести Андрію Полонському смертний вирок! Його колеги особливо відрізняли захопленість А. Полонського музейною справою.

«В громадській роботі бере активну участь, працює в сільбуді, Полонський опікався музеєм, їздив робити розкопки, в домі в себе розмістив невеликий музей» [246, с. 13].

«В Борисполі Полонський був за відомого археолога» (Тишко Ганна Прокопівна, 1902 р.н., вчителька) [246].

«Полонський, желая прославить Родину, пожелал Борисполь, как триполье, на Олимп поставит, как археолог на трипольскую культуру обращает внимание» [246, с. 13].

«Полонський Андрій Матвійович був завзятим археологом, шукав старовинні речі, цікавився розкопками, їздив з цією метою по селах» (Лисенко-Панович Марія Микитівна, 1905 р.н., вчителька) [246, с. 14].

«Полонський А.М. любив театр і археологію, весь час їздив по селах, робив розкопки» (Колочок Микита Васильович, 1894 р.н., вчитель) [246, с. 15].

Андрій Полонський був серед тих, хто ініціював спорудження в селі Борисполі (в той час це було село) Народного будинку. За задумом ця будівля повинна вміщувати значну кількість людей, мати велику сцену, кінозал, великий глядацький зал.



Бориспільський Будинок культури, який будувався за сприяння Андрія Полонського, згорів восени 1989 року.

В цьому ж приміщенні планувалось розмістити Бориспільську сільську раду. Полонський входив до комісії, що займалась плануванням та будівництвом споруди, відповідав за її будівництво. Саме він вніс пропозицію про те, щоб цю будівлю прикрашали великі колони. Так починалось будівництво приміщення, яке згодом отримало назву Бориспільський будинок культури. Воно було окрасою Борисполя, згоріло в 1989 році.

Андрій Полонський приклав дуже багато зусиль, щоб ця будівля з'явилась в Борисполі: він особисто їздив на цегельний завод у м. Бучу, майже щодня відвідував будівництво, вникав у всі деталі його спорудження. Йому вдалося відстояти великий розмір будинку, бо на одному з етапів будівництва комісія сільради хотіла зменшити площі.

В своїй автобіографії Андрій Полонський детально описує і іншу громадську роботу, яку радянська влада змушувала виконувати вчителів, брав участь «в кампанії хлібозаготівлі та індустріалізації 3-ї позики, популяризував необхідність допомогти державі цією позикою швидше індустріалізуватись, працюючи учительською групою: Бойко, Пшеничний і я в 4-й земгромаді. Наслідком цієї роботи було те, що ми цією групою збрали підписки коло 1400 крб. Але мене було кинуте на другу роботу: завідування районним семінаром по підготовці кадрів червоних ліквідаторів. Я також влаштовував вистави, щоб збільшити фонд ліквідації неписьменності. Виставами мною було зібрано 58 крб. 50 коп. Крім того, з осені цього року я викладав в двох групах вечірньої селянської школи, спочатку природознавство, а згодом, коли розгорнулася підготовка посівкампанії, і сільське господарство. В справі переведення посів-кампанії і колективізації я ввійшов до ударної бригади, яка працювала в 4-й земгромаді м. Борисполя.

Територіально розкидана 4-а земгромада вимагала багато роботи. З цією метою було відкрито 2 хати-читальні, які бригадою доручено було обслуговувати мені й учителю Коцювич. В цих хатах-читальнях я працював в напрямі роз'яснення цих кампаній» [246, с. 34].

В 1929–1930 роках Андрія Матвійовича з дружиною декілька разів арештовують за націоналістичну пропаганду і відпускають. Їх п'ятирічна донечка Муза залишалась сама із парализованою матір'ю дружини.

Переймаючись долею своєї єдиної донечки А.Полонський пише до слідчого прохання: «Прошу прийняти до уваги мій родинний стан: теща — інвалід праці, розбита паралічем, жінка хвора на туберкульоз. Дитині — 5 років, у мене — початкова стадія туберкульозу, і звільнити мене з-під варти» [246, с. 37].

Заява була написана в березні 1930 року.

Помер Андрій Полонський 16 травня 1933 року у віці сорока трьох років від туберкульозу легенів. Місце поховання — невідоме.

* *
*

Соратниця Леся Курбаса



Віра Онацька, початок ХХ ст.

Не менш трагічно склалась доля видатної бориспільчанки, соратниці українського режисера Леся Курбаса та українського артиста Карпенка-Карого, вчительки української мови та літератури, дружини Андрія Полонського Онацької Віри Дем'янівни 1894 р.н.

Радянські органи її двічі заарештовували за нібито націоналістичну та антирадянську пропаганду.

Перший раз її арештували в травні 1938 року, а в лютому 1939 року суд її виправдав.

В липні 1941 року Віру Онацьку знову арештовують за антирадянську пропаганду.

Матеріали кримінальної справи по обвинуваченню Віри Онацької дають багато інформації про неї, яку ми подаємо мовою оригіналу.

«Бориспільська сільрада
Бориспільського р-ну
Київської області
31 Грудня 1938 р.
№ 031/1238
м. Бориспіль

Довідка-характеристика.

Видана ця довідка громадянці м. Борисполя Онацьку Віру Дем'яновну в тім, що вона за соцстаном походить з сім'ї дворян, мати її до революції мала землі 19 десятин 800 сажнів, якої сами не обробляли, а здавали в аренду, сами сільським господарством не займались. Земля відчужена під час націоналізації землі в 1918 році. Виборчих прав як вона, так і її батьки не позбавлені, майно не продавалось і не розкулачувалось. З майна було 1 будинок, половину якого Онацька Віра продала. Сама Онацька Віра Дем'яновна працювала вчителькою в Бориспільських школах до 1933 року. З 1933 року в м. Борисполі не проживає, а буває в м. Борисполі наїздом. За час перебування в Борисполі компрометуючих матеріалів на неї в Бориспільській сільраді немає.

Голова сільради
За секретаря

(Ситник).
(Борисенко)» [241].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА ОБВИНЯЕМОЙ

Онацкой Веры Демьяновны
17 февраля 1942 года
гор. Томск

Допрос начат в 12 часов 30 минут.

Допрос окончен в 16 часов 25 минут.

Вопрос: Расскажите о вашем социальном происхождении и имущественном положении ваших родителей, как до революции так и после.

Ответ: Родилась и воспитывалась в дворянской семье. Отец мой Онацкий Демьян Антонович, был титулярным советником, мать Онацкая Феодосия Ивановна, учительница. В хозяйстве моей матери имелось 30 га земли, которую сдавала в аренду.

Во время революции в 1918 году земля была национализирована. Хозяйство раскулачиванию не подвергалось, избирательных прав не лишалась.

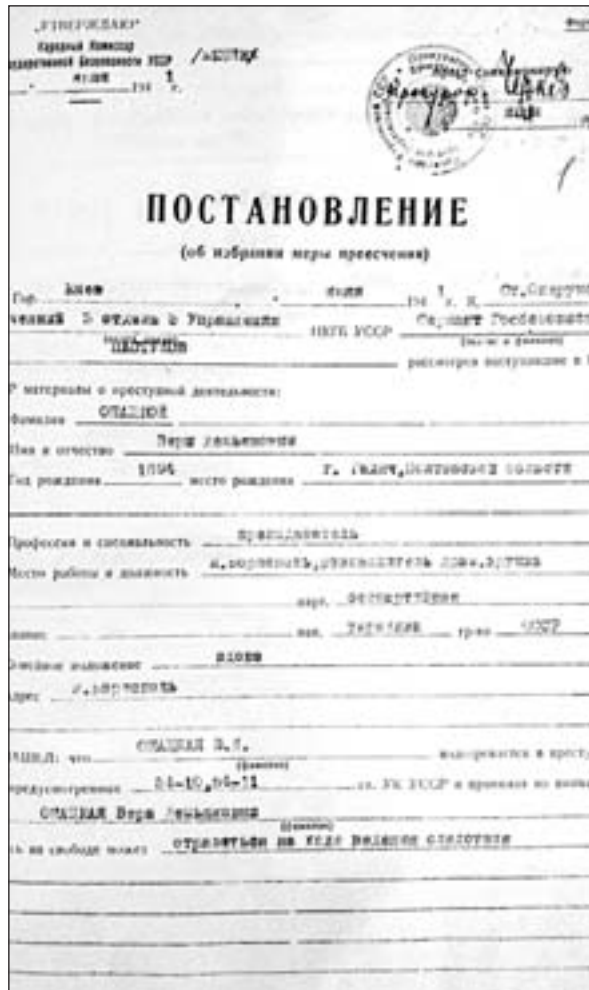
Вопрос: Кто по социальному происхождению ваш муж — Полонский Андрей Матвеевич?

Ответ: муж мой Полонский Андрей Матвеевич, родился в семье служителя религиозного культа. Отец его Полонский Матвей Тимофеевич, священник Ново-Басанской церкви, от сана своего не отказался, проживает в селе Ново-Басаны. Муж мой умер в 1933 году.

Вопрос: Расскажите о вашей трудовой деятельности.



Світлини Віри Онацької із кримінальної справи, 1940 рік.



Постанова про арешт Віри Онацької.

Ответ: В 1917 году после окончания Театральной школы им. Лысенко в гор. Киеве, я поступила на работу в «1-й национальный театр» артисткой, где проработала до 1918 года.

С 1918 года работала в «Молодом украинском театре», который в последствии волился в театр им. Шевченко.

В 1919 по 1929 год работала в Киевском Драматическом театре в городе Белая Церковь.

С 1929 по 1921 г. Работала в Киевском драматическом театре в городе Умани.

В 1921 году театр был вызван в г. Харьков, для реорганизации в Центральный Украинский театр и в процессе реорганизации распался, часть артистов заболели, а я с группой артистов выехала на работу в гор. Белая Церковь, откуда осенью выехала в м. Борисполь.

В Борисполе проживала без выезда с 1922 г. по 1931 год, за этот период я до 1928 г. жила на иждивении мужа который учительствовал в Бориспольской средней школе

и работала руководителем драмкружков в том числе и «Березиль».

С 1928 г. по 1929 г. Учительствовала в г. Борисполе, а затем заболела и не работала до 1931 года.

В 1931 году вместе с мужем переехали в Дарницю. Я там работала воспитательницей детского сада.

В 1932 г. Осенью поступила в институт Лысенко, где проучилась до весны 1933 года и по случаю смерти мужа я институт оставила, переехала в г. Борисполь.

В 1934—1935 годах работала учительницей в гор. Борисполе.

В 1936 году переехала в гор. Киев и устроилась на работу в 30-ю среднюю школу, где работала до мая месяца 1938 года, т. е. до дня моего ареста.

В 1939 году в феврале месяце меня по суду оправдали и из под стражи освободили и я снова возвратилась в гор. Борисполь, где проживала и работала. Первое время я руководила драмкружком при районном доме культуры, а затем работала инспектором искусства. 5 июля 1941 г. меня арестовали.

Вопрос: Расскажите о ваших знакомых.

Ответ: Круг моих знакомых шел по трем линиям, круг артистический, педагогический и работники театральной самодеятельности.

Из артистического мира близким человеком была артистка Нещаденко Рита, отчества не помню. Работала она в театре «Березиль» и в конце 1930 г. отравилась и умерла.

Из педагогического (Борисполь):

Выдолоб Пелагея Леонтьевна, 42—43 лет. Украинка, Кириченко Надежда Весарионовна, лет 48-ми, украинка, Марченко Татьяна Ивановна, 48-47 лет, украинка, с которыми у меня взаимоотношения были хорошие.

Из числа кружковцев театральной самодеятельности — Крыжевич Варя, работала библиотекарем при райклубе гор. Борисполя, украинка. Христенко Андрей, отчества не помню, лет 35-ти технический секретарь парткома, Шевченко Евдокия Евдокимовна, жена секретаря партийного комитета.

Знакомых в общепринятом понимании этого слова не имела, образ жизни в силу оторванности от интересующей меня среды и работы (театральной) вела замкнутый, все свободное время отдавала театральной самодеятельности и воспитанию дочери.

Вопрос: Кто у вас из знакомых по театральной работе?

Ответ: Знакомые сотрудники по театральной работе начиная с 1917 года в «Украинском национальном театре» Марьяненко Иван Александрович, лет 65-ти, работал в Харьковском драматическом театре.

Гакебуш Любовь Михайловна, 55 лет, последнее время не знаю где работала.

В «Малом театре» Курбас Александр Степанович — главный режиссер, репрессирован в 1930—1932 гг. в гор. Харькове.

Долина Павел, отчества не помню, где работает не знаю. Шевченко Поля, отчества не помню, работала в Киеве в театре им. Франка.

Шевченко Иона Васильевич, не знаю где последнее время работал. Добровольская Лита, отчества не помню, где работает не знаю.

Юра Игнат Петрович, его брат Юрский, имя и отчества не помню работает в театре им. Франко. Чистякова Валентина, работала в г. Харькове.

В театре им. Шевченко 1918 г. Загаров, имя и отчества не помню — режиссер, и остальные артисты были те которые некоторое время работала в составе «1-го национального театра», «Молодого театра».

По Киевскому Госдрам театру: Курбас — режиссер, Василько-Миляев Василий отчества не помню, который работал в последнее время в гор. Днепропетровске.

Все эти артисты работали в гор. Белая Церковь и Умани.

Вопрос: Какое принимал участие ваш муж Полонский Андрей Матвеевич в революционном движении?

Ответ: Мой муж Полонский Андрей Матвеевич в период революционного движения на Украине был членом Центральной Рады в г. Киеве состоял членом партии боротьбистов.

Вопрос: Расскажите как вы знаете Любинского Николая Михайловича?

Ответ: Любинского Николая Михайловича я знаю, как студента Киевского Университета, о его политической деятельности мне ничего не известно.

Вопрос: Следствием установлено, что Любинский Н. М. был членом ЦК пар-

тии украинских эсеров и премьер-министром при Центральной Раде, с которым ваш муж сотрудничал. Расскажите, что вам известно об этом?

Ответ: Хотя мой муж состоял членом Центральной Рады, но о сотрудничестве с Любинским Николаем Михайловичем, мне ничего не известно.

(по материалам допроса Онацкой В.Д. от 18.02.1942. г. Томск;
Допрос начат в 23.30, Допрос окончен в 01.55/19.02.1942)

Допросил Ст. ОперУпол КОУНКВД
Мл. лейтенант Госбезопасности».

«Свидетель — Ложешник Дмитрий Дмитриевич 1907 г.р. уроженец г. Борисполя.

После окончания бориспольской школы, работал учителем химии в СШ № 37831 г. Киева.

Из протокола допроса от 5. 10. 1938 г. по делу Онацкой Веры Демьяновны
Вопрос: Расскажите следствию, знаете ли вы Онацкую Веру Демьяновну?

Ответ: Да, Онацкую В.В. я знаю хорошо с января месяца 1937 года по совместной работе в 3-й школе в которой я работаю с 1935 года, а её к нам на должность учительницы прислали в январе месяце 1937 года.

До это времени я ее еще знал в 1922 году и в 1923 году т. к. в это время когда она была в Борисполе и работала в школе руководительницей драматического кружка, где я учился. В 1923 году я закончил школу в Борисполе и уехал учиться в Киев и до 1937 года с Онацкой не встречался.

В январе месяце 1937 года Онацкая Гор.НарОбразом была прислана к нам в школу на работу...».

«Свидетель — Логвин Данил Степанович, 1880 г.р. проживает в Борисполе Киевская обл., крестьянин-единоличник, бедняк.

Из протокола допроса от 4. 01. 1939 г. по делу Онацкой Веры Демьяновны.

Вопрос: Онацкую Веру Демьяновну вы знаете?

Ответ: Да. Онацкую В.Д. я знаю с 1910 года, которая проживала по соседству со мной в м. Борисполе Киевской области.

Вопрос: Расскажите, что вы знаете о социальном прошлом Онацкой В.Д.?

Ответ: Насколько я знаю, что ее мать Онацкая Феодосия Ивановна была учительницей и заведовала женской гимназией в г.Киеве. По Борисполю считалась как дворянка. Мать Онацкая Ф.И. совместно со своей сестрой имела в Борисполе надел земли около 40 га, леса до 10 га, сенокоса до 5 га. Землю мать сдавала в аренду. Сама ею не пользовалась. В 1918 году земля была национализирована, но раскулачиванию как мать Онацкой, так и сама Онацкая Вера не подвергались. Онацкая Вера до 1924—25 гг. руководила драмкружком в Бориспольском клубе. В последние годы учительствовала в Борисполе и в Киеве.

Я так же слышал. Что муж Онацкой — Полонский Андрей Матвеевич арестовывался органами ГПУ, за что для меня не известно. Но он умер в 1933 году».

«Утверждаю»

Зам нач управления НКВД НСО
Капитан госбезопасности
/Плесцов/
_____ 1942

«Утверждаю»

Прокурор Новосибирской области
/Румянцев/
_____ 1942

По следственному делу №59458/2013/

По обвинению:

Онацкой Веры Демьяновны
По ст. 58-10 ч. 1 УК РСФСР

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В НКВД УССР поступили материалы о преступной деятельности жителя г. Борисполь Киевской области Онацкой Веры Демьяновны.

На основании этого она была 5 июля 1941 года арестована и привлечена к следствию в качестве обвиняемой.

Произведенным предварительным расследованием по делу установлено, что Онацкая Вера Демьяновна родилась и воспитывалась в дворянской семье, отец её — Онацкий Демьян Антонович был титулярным советником. В хозяйстве было 30 га земли, которую сдавали в аренду.

Обвиняемая Онацкая В.Д. убежденная украинская эсерка, с момента установления Советской власти на Украине, принимала активное участие в контрреволюционной буржуазно-националистической организации «Просвиты», работала руководителем драмкружков театра «Березиль», где проводилась антисоветская националистическая работа.

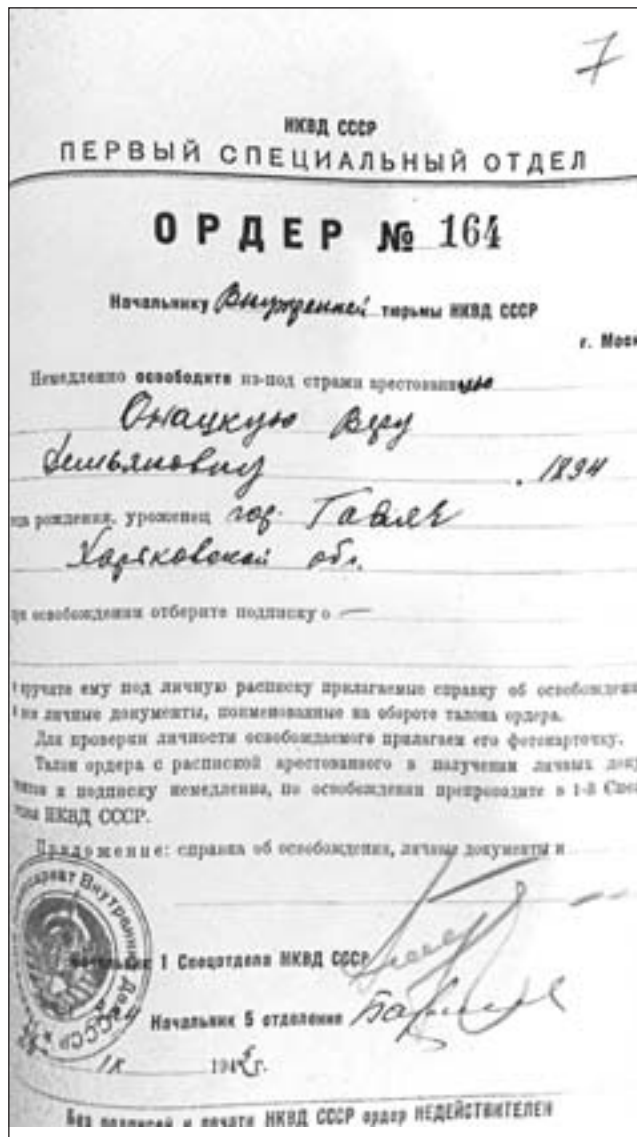
В период коллективизации и ликвидации кулачества, как класса, занималась антисоветской агитацией против мероприятий, проводимых партией и Советским правительством, высказывала свое сочувствие кулакам-раскулаченным, разделяла свои антисоветские взгляды с мужем Полонским Андреем Матвеевичем, в прошлом сыном попа, членом партии боротьбистов, членом центральной рады.

Онацкая В.Д. по показаниям Доцкого (осужден) является руководителем ячейки УВО (Украинская военная организация), где проводилась подготовка контрреволюционных националистических кадров, через театр «Березиль» и за контрреволюционную деятельность, Онацкая в 1938 году была репрессирована органами Советской власти и в 1939 г. из-за недоказанности улик, была обл. судом оправдана.

В 1940 г. Онацкая, будучи инспектором искусства Бориспольского р-на, проводила антисоветскую националистическую деятельность.

С 1930—1931 гг. до 1934 г. Вела переписку с сыном двоюродного брата Онацким Евгением Дементьевичем, видным резидентом ОУН, проживающим в Риме (Италия) и его женой Кукулевской Ниной Иосифовной, от которых получала денежную помощь через «ТОРГСИН», что является подозрительным в шпионской деятельности.

В предъявленном обвинении Онацкая Вера Демьяновна виновной себя признала частично, а именно, в том, что поставленные ею некоторые пьесы, способствовали



Ордер про звільнення Віри Онацкої із в'язниці.

проведению в массы анти-советских идей, а также давала неправильную оценку проводимым мероприятиям партией и правительством, в частности коллективизации и ликвидации кулачества, как класса, выражала свое недовольство, в присутствии учительницы Марченко, в части зарплаты учителям, говорила что труд советского учителя не оплачивается. Имела личную переписку с Кукулевской Ниной Иосифовной — женой Онацкого Евгения Деметьевича (резидент ОУН), проживающим в Италии г.Риме, от которого получала денежную помощь через «ТОРГСИН».

Отрицает свою принадлежность к каким-либо организациям антисоветского характера и шпионскую деятельность.

Изобличается показаниями: свидетелей Доцко М.А. (осужден), свидетелей Логвина Г.А., Выдолоб П.Л.

На основании вышеизложенного **ОБВИНЯЕТСЯ:**

ОНАЦКАЯ Вера Демьяновна, 1894 г.р. ур. м.Гадяч Харьковской области, украинка, б/дворянка, б/п, гр-ка СССР, вдова, имеет дочь 16 лет, со средним образованием, по профессии — учительница украинского языка, до ареста — инспектор искусств Бориспольского района, проживала по ул.Воровского, 7 г. Борисполь, в РККА родственников нет.

В том, что она:

Убежденная украинская эсерка, на протяжении ряда лет, 1927 г. и по день ареста, проводила антисоветскую националистическую агитацию, направленную против мероприятий, проводимых партией и Советским правительством, т.е. в совершении преступлений, предусмотренных ст. 58—10 ч. 1 УК СССР.

Принимая во внимание, что следствие по настоящему делу закончено, виновность обвиняемой доказана, поэтому, руководствуясь приказом НКВД СССР № 001513 от 21/XI-41 г. следственное дело № 59458/2013, по обвинению Онацкой Веры Демьяновны, направить на рассмотрение Особого Совецания при НКВД СССР.

Начальник следгруппы НКВД УССР

(Кучеренко)

- Справка:** 1. Обв. Онацкая В.Д. арестована 5/VII-41 г., содержится в тюрьме № 3 г. Томска.
2. Вещественных доказательств по делу нет.

Считаем необходимым обвиняемую Онацкую Веру Демьяновну подвергнуть суду.

Нач. Управления НКВД НСО
Капитан госбезопасности

Прокурор Новосибирской области
(Румянцев)
(Плесцов)» [241].

В лютому 1942 року під страшними тортурами о першій годині ночі в далекому Сибіру її змусили написати покаяння заяву, яка врятувала їй життя.

«В следственные органы НКВД
Заключенной В.Д. Онацкой.

ЗАЯВЛЕНИЕ

На поставленный мне вопрос об активном участии в буржуазно-националистическом течении на Украине сообщаю следующее. С 1917 года я начала свою трудовую деятельность как артистка «1-го Национального театра», последовательно работая в таких театрах «Молодом театре», «Театре им. Шевченко», «Киевском драматическом театре» на провинции до 1921 г. с 1921 по 1923 г. перерыв и с 1923 до 1924 г. в «5-й студии Березиля». За этот период времени под влиянием буржуазно-националистического окружения принимала участие в проведении антисоветского направления этих театров, где под руководством режиссера Курбаса Александра Степановича проводилась националистическая линия, заключавшаяся в постановках с буржуазно-националистической трактовкой (пьесы Винниченко, «Гайдамаки», «Жовтень»), а в театре «Березиль» — в зажиме самокритики, в игнорировании комсомольцев и молодежи.

Театр «Березиль» был оторван от широких масс трудящихся, содержание и художественная трактовка произведений имела ложное направление, чуждое реальной правде (напр. «Жовтень», «Машиноборці», затемнявшие смысл октябрьской революции). Во время моего руководства «5-й мастерней Березиля» мною были поставлены постановки «Гайдамаки» (по Курбасу) и «Жовтень» — коллективная пьеса «Березиля». Первая из них — «Гайдамаки» имела ярко выраженный националистический характер, вторая — «Жовтень» давала ложную трактовку октябрьской революции. Обе пьесы, поставленные мною, способствовали проведению в массы антисоветских идей, что я принимаю, как свою вину (непреднамеренную, т.к. в то время не отдавала себе в этом отчета).

Будучи політичною малограмотною, я давала собі неправильну оцінку заохоченням партії та уряду за питання колективізації. Я вважала, що колективізація селянських господарств та на цій основі ліквідація кулацтва, як класу, не сумісна з власнічними тенденціями селянства та в деяких випадках проводиться насильственным шляхом. В частині розкриття селянських господарств я знаходила його надто жорстким. Такі погляди знайшли своє вираження в почуванні кулаку Тютюну С. А. та Логвину Д. С. (в результаті його господарство було відновлено), а так само я їх розділяла з своїм чоловіком, який в минулому належав до партії «Боротьбистів» та повністю підтримував мене в цьому.

В 1934 р. перебуваючи в важкому матеріальному положенні, в особистій розмові з вчительницею Марченковою Т. Ів. висловила невдоволення за низьку зарплату вчителів, кажучи, що праця радянського вчителювання не оплачується.

Інших антирадянських поглядів у мене не було.

Візнаючи свою вину в вищевказаному, прошу радянське правосуддя дати мені можливість в подальшому працювати на користь батьківщини як радянської громадянки.

В. Онацька.

18/II-1942 г.»

**«УПРАВЛЕНИЕ
НАРОДНОГО КОМИССАРИАТА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
по Новосибирской обл. «1-й спец» ОТДЕЛ**

г. Новосибирск
ул. Коммунистическая, 69

«А»

24 июля 1942 г.

серия «К»
№ 65508

Первый спецотдел НКВД СССР
гор. Москва

При цьому супроводжується слідственне справу № 59458/2013 за звинуваченням Онацької Веры Дем'янової за ст. 58—10 ч. 1 УК СРСР на Ваше розпорядження.

Одночасно повідомляємо, що заарештована Онацька вера Дем'яновна на основі телеграми Зам. Наркома Внутрішніх справ Союзу ССР т. Меркулова от 27/VI-42 г. За № 7757 етапована 4 липня 1942 року в місто Москву, за розпорядженням НКВД СРСР.

Приложение: дело.

Нач 1 спецотдела УНКВД, НСО

Ст. лейтенант Госбезопасности:

Нач 4 отд 1 С/ОТД УНКВД, НСО

Мл. лейтенант Госбезопасности

(Басов)

(Митюшов)».

Дивом Московське НКВД в лютому 1942 року виправдовує Віру Онацьку і відпускає. Далі сліди цієї вчительки губляться, в матеріалах кримінальної справи за звернення Віри Онацької, датоване 1953 роком, з проханням повернути їй документи, вилучені під час обшуку.

**«УССР
МИНИСТЕРСТВО
Государственной безопасности**

Сов. секретно

Литер «А» экз. № 1

УПРАВЛЕНИЕ

Киевской области

января 1953 г.

№ 12/96

г. Киев

Начальнику отдела А МГБ СССР
Генерал-майору
тов. Герцовскому
гор. Москва

По имеющимся в УМГБ данным в 1943 г. № Управлением МГБ СССР за националистическую деятельность была арестована, а затем за недоказанностью состава преступления освобождена Онацька Вера Демьяновна, 1893 года рождения, уроженка гор. Гадяч, Полтавской области, проживающая в настоящее время в г. Борисполе, Киевской области.

8 января с.г. на имя начальника Управления МГБ Киевской области Онацькая В.Д. написала заявление с просьбой возвратить ей документы: аттестат об окончании гимназии, педагогический аттестат, метрику высших женских курсов, документ о рабочем стаже по педагогической и клубной работе, а так же характеристики, отзывы, грамоты, которые были изъяты у неё при аресте МГБ СССР.

Прошу Вашего указания поднять из архива следственное дело на Онацькую Веру Демьяновну и в случае обнаружения в нём перечисленных документов, выслать в наш адрес для вручения последней под расписку.

Зам Начальника УМГБ Киевской области

Полковник госбезопасности

(Мартыненко)» [241].

За переказами ця мужня і талановита жінка померла у великій бідності та похована на Бориспільському (Рогозівському) цвинтарі. Стежка до її могили заросла.

* *
*

Покарання за любов до України

Арешти членів Бориспільської «Просвіти» були не рідкістю. 27 липня 1938 року за доносом арештували одного з кращих вчителів фізики Бориспільського району, керівника «Просвіти» с. Любарці Андрій Михайлович Гопкало, 1888 р.н. Він був високоосвіченою людиною, активним громадським діячем, знав німецьку, французьку, латинську мови, керував сільським драматичним гуртком. Його звинувачували в антирадянській діяльності, у входженні до повстанської контрреволюційної, націоналістичної організації «Просвіта». Загалом, на думку слідчого, доказом цього було те, що «В годы гражданской войны он являлся организатором и руководителем «Просвиты» в с. Любарцах, проводил националистическую работу среди молодежи, воспитывал их в петлюровском духе, ставил националистические пьесы («Сава Чалый»).



Андрій Гопкало на засланні, 1915 рік.

Андрія Гопкала змусили зізнатися в тому, що «Продовольственные трудности 1932—1933 года в стране я излагал не как следствие подлой работы врагов народа, а как результат неправильной политики партии и советской власти, я сознательно воспитывал учеников в националистическом духе».

Матеріали кримінальної справи Андрія Гопкала засвідчують, що членство в «Просвіті» радянська влада вважала тяжким гріхом. Витримки з кримінальної справи подаються мовою оригіналу:

«У.Р.С.Р.

Любарецька сільрада

Бориспільського району
Київської області
1938 р.

по 1921 р. був активним організатором «Просвіти» на селі, в цю роботу втягував кулацьких синків та дочок.

В час виборів Верховної Ради У.С.Р.С. говорив, що положення про вибори в Розділі 7 складання лічильних листів та протоколів, складено неправильно. Намагався ігнорувати цей розділ.

Голова

Довідка-характеристика

Дана Любарецькою сільрадою на громадянина Гопкала Андрія Михайловича, в тім, що він син кулака, сам по соціальному стані заможний середняк, учитель. В часи 1918 р.

стані заможний середняк, учитель. В часи 1918 р.

М. Конач (підпис) .

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1938 г., Августа мес. 20 дня. Я, Начальник Бориспольского РО НКВД Ковтунюк допросил в качестве обвиняемого

Фамилия Гопкало

Имя и отчество Андрея Михайловича

Дата рождения 1888 г.

Место рождения с. Любарцы Бориспольского р-на

Место жительства то же

Нац. и гражд. (поддан) украинец гражд. СССР

Паспорт выдан Бориспольским РОМ НКВД П/1-1938 г. сепня ЭО №585 007

Род занятий учитель с. Любарцы

Социальное положение из крестьян кулаков родители имели 18 д. земли

Социальное положение: (род занятий и имущественное положение)

а) до революции учащийся

б) после революции служащий

Состав семьи Гопкало Федора Степановна, жительница с. Любарцы, дочь — Леся, сын — Юрий — 13

Образование (общее, специальное) общее и курс медицинского

Партийность (в прошлом и настоящем) с 1908 по 1911 г. Состоял в партии

Каким репрессиям подвергался: судимость, арест и др. (когда, каким)

а) до революции арестовывался и был выслан в Сибирь за участие в Революции

б) после революции нет

Какие имеет награды (ордена, грамоты, оружие и др.) при сов. власти нет

Категория воинского учета запаса и где состоит на учете по возрасту снят

Служба в Красной армии, Красной гвардии, в партизан. отрядах) когда и где нет

Служба в белых и др. к-р армиях (когда, и в качестве кого) нет

Участие в бандах, к-р организациях и восстаниях нет

Сведения об общественной политической деятельности

Вопрос: К каким партиям ранее вы принадлежали?

Ответ: С 1908 по 1911 год я состоял в партии анархистов. В других партиях не был и не состою.

Находился я в партии анархистов будучи в 5-й Киевской дивизии.

За политическую деятельность при царизме я был по суду в 1911 году выслан в Сибирь, освобожден по амнистии при Керенском.

Вопрос: Ваша политическая деятельность в Революционный период 1917 года?

Ответ: По освобождении меня из ссылки при Керенском правительстве я был призван в армию. Находился в г. Новоградволинском — секретарем Дивизионного Комитета депутатов, до демобилизации, точнее до момента когда был распущен фронт.

Возвратился я из армии Керенского в село Любарцы к родителям и все время находился в селе.

Вопрос: Ваша политическая деятельность в период 1918—1920 гг.?

Ответ: По возвращению из армии Керенского я жил в селе при своих родителях, занимался сельским хозяйством, а в 1919 году устроился на работу счетовода с. Любарцы Бориспольского района. Никакого участия в политической жизни не принимал.

Вопрос: Следствие располагает совершенно точными данными, что Вы являлись активным участником «Просвиты», проводили контрреволюционную националистическую работу. Требуем правдивых показаний.

Ответ: Да, должен сознаться, я действительно принимал активное участие в организации «Просвита», являлся одним из руководителей в селе.

В состав инициативной тройки по организации «Просвиты» входили: я, учитель Прасол украинский националист, учительница Билик Евдокия и Заблоцкий Михаил.

«Просвита» ставила своей задачей воспитание молодежи в украинском националистическом духе петлюровского полка.

Вопрос: Таким образом по Вашим признаниям устанавливается, что Вы в период гражданской войны принимали деятельное участие в контрреволюционном националистическом движении.

Вы это подтверждаете.

Ответ: Да подтверждаю. Но я должен сказать, что мое участие в петлюровском националистическом движении носило характер узкого размаха, т. е. за пределами села связей с националистами я не имел.



Лист на ім'я А.Гопкала із с. Любарець від його дружини, 1939 рік.

Вопрос: Ваша принадлежность к эсеровской партии?

Ответ: К эсеровской партии я не принадлежал.

Вопрос: Кто такой Соколовский и откуда Вы его знаете?

Ответ: Соколовского я знаю как секретаря общества политкаторжан, я с ним встречался в г. Киеве в клубе политкаторжан в 1926 году и второй раз в 1929 году. До этого я Соколовского не знал и не был с ним знаком.

Вопрос: Возбуждая ходатайство о принятии Вас в общество политкаторжан, Вы указывали о своей националистической деятельности в период гражданской войны?

Ответ: Нет, не указывал и о принадлежности своей к националистическому движению я никаких данных не сообщал о себе.

Вопрос: Ваше социальное происхождение?

Ответ: До революции отец мой имел кулацкое хозяйство в котором было 18 десятин земли.

После революции имущество отца сельсоветом распродано.

Вопрос: Органы управления государственной безопасности располагали совершенно точными фактами, что Вы являетесь участником антисоветской эсеровской организации.

Вы это подтверждаете?

Ответ: Нет, не подтверждаю. Я к эсеровской организации не принадлежал и не принадлежу и никакого участия в антисоветском эсеровском движении не принимал.

Вопрос: Вы скрываете свою антисоветскую эсеровскую деятельность. К ряду вопросов о Вашей практической контрреволюционной деятельности мы еще вернемся.

Написано верно. Мною лично прочитано в чем и расписываюсь.

Андрей Гопкало

Допросил

Нач. Бориспольского РАЙ НКВД

(подпись)».

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

Обвиняемого Гопкало Андрея Михайловича, 1888 года рождения

От 25 августа 1938 года

Вопрос: Вы скрываете свою принадлежность к эсеровской организации. Требую говорить правду.

Ответ: Я следствию говорю правду, что к эсеровской организации я никогда не принадлежал, а только был членом анархистской партии, о чем я показывал на предыдущем допросе.

Вопрос: Нам известно, что Вы являлись активным участником повстанческой контрреволюционной организации. Признаете ли это?

Ответ: Нет, я этого не признаю, так как к указанной контрреволюционной организации я не принадлежал и о существовании таковой не слыхал.

Вопрос: Следствие располагает данными, что Вы проводили антисоветскую деятельность.

Рассказывайте об этом.

Ответ: Являясь выходцем из семьи кулака, в прошлом анархистом и убежденным националистом, я действительно проводил среди населения антисоветскую деятельность, выражающуюся в систематическом распространении среди населения антисоветской националистической агитации.

Продовольственные трудности 1932—1933 года в стране я сознательно излагал отсталой части населения ни как следствие подлой работы врагов народа, а как результат неправильной политики партии и советской власти.

Подобного рода антисоветскую агитацию я проводил и в последующие годы вплоть до моего ареста.

Работая в хате-читальне в с. Любарцы Бориспольского района в качестве руководителя драмкружка в 1925 году, я, зная националистическое содержание отдельных пьес, например «Сава Чалый», все же ставил их на сцене, воспитуя таким образом массы в националистическом духе.

Будучи воспитателем 10 класса Любарецкой школы, я сознательно учеников воспитывал в националистическом духе, не организовывая их на поднятие дисциплины, на лучшую успеваемость, а наоборот, разваливал дисциплину в классе, в результате чего половина учеников морально разложилась.

Неправильность моей воспитательной работы в классе и как учителя средней школы вообще, подтверждается тем, что ученики обокрали библиотеку и пытались убить ученицу, выкрывшую их.



Андрій Гопкало із політв'язнями на засланні, 1915 рік.

Как следствие моей сознательной плохой работы явилось то, что выпуск в Любарецкой школе был сорван, больше половины учеников 10 класса были не выпущены, т. е. с русского, украинского и немецкого языков получили экзамены на осень.

Записано с моих показаний верно,
мною прочитано в чем и расписываюсь.

(подпись)

Допросил: Пом. оперуполном. УГБ
Бриспольского РОНКВД

(подпись) (Мусиенко)».

«ВЫПИСКА

из протокола допроса СОКОЛОВСКОГО Александра Александровича

от 19 декабря 1937 года

Вопрос: «Кто вам известен из состава эсеровской организации?»

Ответ: Знаю, что в Бориспольском районе было несколько участников организации, из которых мне был известен ГОПКАЛО, быв. анархист, позднее украинский эсер. С эсерами в Чернигове связь была установлена через меня, как старого работника Черниговской эсеровской организации...».

Верно:

(подпись)».

«ВИПИСКА

із протоколу допиту свідка Гриця Карпа Антоновича

від 23 вересня 1938 року, мовою оригіналу:

Вопрос: Что Вам известно о прошлом Гопкала Андрея Михайловича?

Ответ: В годы гражданской войны являлся организатором и руководителем «Просвиты» в с. Любарцы и проводил националистическую работу среди молодежи, воспитывал ее в петлюровском духе, ставил националистические пьесы».

«ВИПИСКА

із протоколу допиту свідка Заболотного Михайла Тимофійовича

від 26 вересня 1938 року, мовою оригіналу:

Вопрос: Скажите о прошлом Гопкала Андрея Михайловича?

Ответ: В годы гражданской войны служил в армии Керенского, вернулся в село Любарцы в 1918 году, в период петлюровщины являлся активным организатором и руководителем «Просвиты» в селе. «Просвита» ставила своей задачей воспитание молодежи в националистическом духе Петлюровского направления. Я лично входил в состав тройки совместно с другими лицами по организации «Просвиты».

«ВИПИСКА

із протоколу допиту Кривописа Єгора Савовича

від 26 вересня 1938 року, мовою оригіналу:

Вопрос: Как Вы знаете Гопкала Андрея Михайловича?

Ответ: Гопкало Андрея Михайловича знаю как односельчанина происходил из семьи кулаков, в прошлом член партии анархистов, служил в армии Керенского, в 1919 году Гопкало организовал в селе «Просвиту» и ей руководил».

«ОБВИНТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ»

По след. делу № 16529 по обвинению
ГОПКАЛО Андрея Михайловича
в преступлениях, предусмотренных
ст.ст. 54–10 и 54–11 УК УССР

В Бориспльское Райотделение НКВД поступили данные о том, что житель с. Любарцы, Бориспольского района ГОПКАЛО Андрей Михайлович является участником антисоветской эсеровской организации и проводит антисоветскую деятельность, направленную против советского строя.

На основании этих данных 28 июля 1938 года ГОПКАЛО Бориспольским РО НКВД был арестован и привлечен к уголовной ответственности.

Проведенным по делу следствием установлено:

Что ГОПКАЛО является выходцем из социально-чуждой кулацкой среды. До революции состоял членом партии анархистов, а позднее украинским эсером.

В период 1918–1923 годов принимал активное участие в петлюровской «Прогрессивной», являясь руководителем таковой в с. Любарцы.

Являлся участником антисоветской эсеровской организации и до дня ареста проводил среди населения антисоветскую националистическую деятельность, выражающуюся в распространении контрреволюционной агитации, направленной против мероприятий партии и правительства.

Работая учителем в школе, проводил националистическую работу по воспитанию учеников в антисоветском духе.

В предъявленном обвинении ГОПКАЛО виновным себя признал, за исключением принадлежности к эсеровской организации. (л.д. 10–15, 16–18).

Однако, принадлежность к эсеровской организации ГОПКАЛО изобличается показаниями участника организации СОКОЛОВСКОГО. Антисоветская его деятельность подтверждается показаниями свидетелей ГРИГОРА, ГРИЦАЯ, ЗАБОЛОТНОГО, КРИВОНОСА и очными ставками со свидетелем КРИВОНОСОМ и ГРИЦАЕМ. (л.д. 21–20, 30–33).


На основании изложенного ОБВИНЯЕТСЯ:

ГОПКАЛО Андрей Михайлович, 1888 года рождения, уроженец и житель с. Любарцы, Бориспольского района, Киевской области, украинец, гражд. СССР, из крестьян-кулаков, служащий, беспартийный, со средним образованием, в прошлом член партии анархистов, несудимый. До ареста работал учителем в средней школе с. Любарцы,

в том, что:

- а) являлся участником антисоветской эсеровской организации.
- б) Будучи выходцем из социально-чуждой кулацкой среды и убежденным украинским националистом, проводил среди населения антисоветскую деятельность, выражающуюся в распространении контрреволюционной пропаганды, направленной против мероприятий партии и правительства.

Копія


ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ
ПРОКУРАТУРА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

01133, м.Київ-133, бульвар Лесі Українки, 27/2 E-mail: info@oblprok.kiev.ua тел. 296-16-48

04.08.05 № 04/7-928/05

ДОВІДКА
про реабілітацію

Гопкало Андрій Михайлович, 1888 р.н., уродженець с. Любарці Бориспільського району Київської області, українець, освіта середня, працював вчителем середньої школи с. Любарці, раніше не судимий.


Постановою Особливої наради НКВС СРСР від 21 жовтня 1938 року Гопкало А. М. засуджений за ст. ст.54-10, 54-11 КК України до 5 років позбавлення волі.


Знаходячись в місцях позбавлення волі Гопкало А. М. 27 січня 1939 року помер.

Гопкало засуджений за те, що являючись українським націоналістом, до арешту входив до антирадянської есерівської організації і серед населення проводив ворожу діяльність – розповсюджував контрреволюційну пропаганду.

Постановою президії Київського обласного суду від 6 вересня 1985 року задоволено протест прокурора Київської області, постанова Особливої наради НКВС СРСР від 21 жовтня 1938 року відносно Гопкала Андрія Михайловича скасована, справа провадженням закрита за недоведеністю його вини у вчиненні злочинів.

Гопкало Андрій Михайлович реабілітований помертню.

Начальник відділу  Л. Льовкін



Довідка про реабілітацію Гопкала А.М. від 4 серпня 2005 року.

в) Работая учителем в средней школе, воспитывал учащихся в антисоветском националистическом духе, т.е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 и 54–11 УК СССР.

Принимая во внимание, что антисоветская деятельность ГОПКАЛО следствием вполне доказана, следственное дело № 16529 по обвинению ГОПКАЛО Андрея Михайловича направить на рассмотрение Особого Совещания НКВД СССР.

Справка: 1. Обвиняемый ГОПКАЛО А.М.

содержится под стражей в
Киевской тюрьме и с сего числа
перечисляется содержание за
Особ. Совещанием НКВД СССР.

2. Вещественных доказательств по делу нет.

3. Личные документы обвиняемого
приобщить к делу в отдельном пакете.

Пом. Оперуполномоченного УГБ
Бориспольського РО НКВД

(подпись) (Мусиенко)

«УТВЕРЖДАЮ»

Нач. Киевской Оперследгруппы
Мл. лейтенант Госбезопасности

(подпись) (Лосев)».

Абсурдні звинувачення та абсурдні зізнання отримані через катування коштували життя українському вчителю: з радянських концтаборів він не повернувся, вже через рік там його знищили.

З великими труднощами Андрій Гопкало був навіть не реабілітований посмертно, а 6 вересня 1985 року секретна постанова Президії Київського обласного суду винесла таке рішення:

«Постановление особого совещания НКВД СССР от 21 октября 1938 года в отношении Гопкало Андрея Михайловича отменить и делопроизводство прекратить за недоказанностью его вины в совершенном преступлении», хоч довідка про реабілітацію в 2005 році була видана [244].

Трагізму долі Андрія Гопкала додає і той факт, що в 1910 році його, студента Київського університету Святого Володимира за революційну діяльність проти царизму було вислано на довгічнє заслання в Сибір. Син українського козака (саме так записано в його свідоцтві про закінчення Київської Печерської гімназії) звичайно, не міг знайти своєї щасливої долі ні в царській Росії, ні в Радянській державі.

* *

*

«В Верховный Совет нужно избирать украинцев»

Це сказав член Бориспільської «Просвіти», росіянин Тихін Сорокін. Його доля була такою ж трагічною, як і в багатьох членів Бориспільської «Просвіти». Учителя фізики і математики Бориспільської школи № 2 Сорокіна Тихона Петровича арештували 15 листопада 1937 року.

Бориспільська сільська рада оперативно надала на нього довідку-характеристику, яку подаємо мовою оригіналу:

«Бориспільська

Сільрада

Бориспільська району

Київської області

15/ХІ. 1937 р.

Довідка – Характеристика

Дана за громадянина

Сорокіна Тихона Петровича, в тім,

що він народження 1885 року.

В Борисполі він появився в 1916 році.

Учителював у школі. Коли почалася Революція він із Борисполя зник з гетьманськими частинами. Повернувся до Борисполя років через три. Зразу ж почав приймати участь в Націоналістичній спілці «Просвіта» одружився із сестрою петлюрівця Кириченка. І разом провадили контрреволюційну роботу. Весь час вели агітацію проти міроприємств Рад Влади та Нової Сталінської Конституції. Агітуючи, що комуністів не треба вибирати, тому, що вони не вміють керувати.

Голова Сільради

Секретар

підпис (Ситник)

підпис (Седюк)» [243].

Тихін Сорокін був одружений із рідною сестрою вже засудженого до розстрілу голови Бориспільської «Просвіти» Миколи Кириченка Надією Кириченко. Це також було однією з важливих причин його арешту.

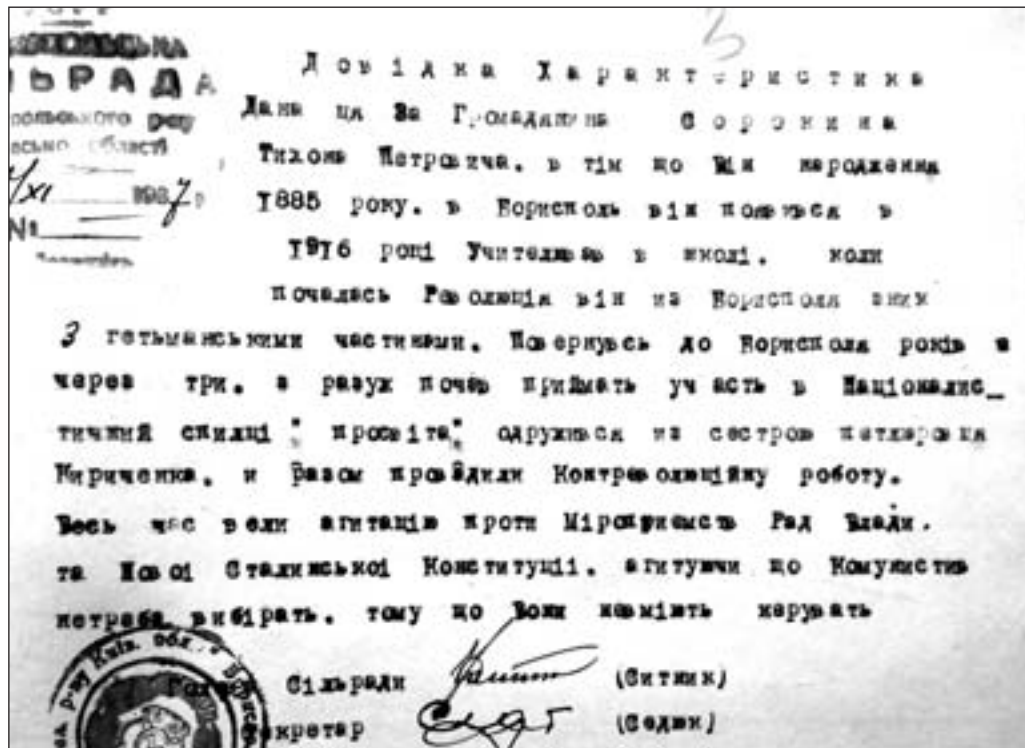
Свідків по справі було чотири: Лисовець, Юрецький, Ситник Іван Макарович та Краснопір Микола Трихонович. Вони ж свідчили і проти Миколи Кириченка. Всі свідомо говорили майже одне й те саме. Тексти із кримінальної справи подаються мовою оригіналу.

Микола Краснопір, як і інші свідки говорив:

«Сорокіна Тихона Петровича я знаю как односельчанина, а тому мне известно что он антисоветски настроен против мероприятий советской власти и на каждом шагу старается агитировать против успешного развития намеченных мероприятий советской власти на селе.

Вопрос: Скажите свидетель Краснопир, что вам известно о антисоветской агитации Сорокіна?

Ответ: Мне известно, что Сорокин среди населения распространяет клеветнические слухи о кандидатурах в депутаты до Верховного Совета и в Совет национальностей он говорит: «В Верховный Совет мы должны избрать своих людей, которые имеют образование, а не таких неграмотных как выдвигают коммунисты» [243].



Довідка-характеристика на Сорокіна Тихона Петровича видана Бориспільською сільрадою від 15.11.1937 року.

Допит Тихона Сорокіна по суті своїй був майже абсурдним, але він коштував життя українському патріоту.

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА»

1937 г. Декабря 6 дня. Я, сотрудник ВО НКВД допросил в качестве обвиняемого

Фамилия Сорокин
 Имя и отчество Тихон Петрович
 Дата рождения 1885 г.
 Место рождения д. Сорокино, Старковской волости, Курской губернии
 Место жительства село Борисполь
 Нац. и гражд. (поддан). Русский
 Паспорт выдан Борисполь РОМ
 Род занятий педагог
 Социальное происхождение из крестьян
 Социальное положение: (род занятий и имущественное положение)
 а) до революции служащий
 б) после революции служащий
 Состав семьи жена Надежда Кириченко
 Образование (общее, специальное) Высшее
 Партийность (в прошлом и настоящем) беспартийный

Каким репрессиям подвергался: судимость, арест и др. (когда и каким органом)

- а) до революции не подвергался
 б) после революции не подвергался

Какие имеет награды (ордена, грамоты, оружие и др.) при сов. власти
 не имею

Категория воинского учета запаса и где состоит на учете
 исключен по возрасту

Служба в Красной армии (Красной гвардии, в партизан.отрядах), когда и в качестве кого
 не служил

Служба в белых и др. к-р армиях (когда, в качестве кого) не служил

Участие в бандах, к-р организациях и восстаниях не участвовал

Сведения об общественно-политической деятельности

Показания обвиняемого: Сорокина Тихона Петровича 6.XII.1937 г.

Вопрос: Скажите обвиняемый Сорокин следствию в качестве кого вы служили в Армии?

Ответ: Я в Армии не служил, я терпеть не мог военщину.

Вопрос: Где вы были и что делали Сорокин в 1918 году?

Ответ: Я учительствовал в с. Борисполе при гетьманских властях.

Вопрос: Скажите следствию о вашем участии при гетьманских властях?

Ответ: Ничего я общего с гетьманской властью не имел.

Вопрос: Скажите следствию, если ничего общего вы не имели с гетьманской властью — то что вас заставило уйти с Бориспольского района с гетьманскими частями и куда — отвечайте конкретно следствию?

Ответ: Я ни с какими никуда с Бориспольского района с гетьманскими частями не отступал и никакого участия в гетьманских частях не принимал.

Вопрос: Скажите следствию, если вы никакого участия в гетьманских частях не принимали, то с какой целью вы выехали с Борисполя в те годы?

Ответ: Я выехал лишь с Борисполя по причине незнания украинского языка и не мог вести преподавание в школе на украинском языке.

Вопрос: Скажите следствию, где вы были, что делали в бытность поляков на Украине?

Ответ: Я находился в г. Курске.

Вопрос: Скажите, что вы делали в г. Курске?

Ответ: Учительствовал.

Вопрос: Скажите, что вы делали в г. Курсе в бытность Деникинских властей?

Ответ: В бытность Деникинских властей я был безработным.

Вопрос: Скажите, при каких обстоятельствах в Курске вы остались безработным в бытность Деникинских властей?

Ответ: При реорганизации школ в бытность Деникинщины меня уволили.

Вопрос: Скажите следствию, т.е. объясните конкретно причины вашего увольнения при Деникинских властях?

Ответ: Меня уволили как прибывавшего в то время в Курске, т.е. прибывавшего в Курске при советских властях.

Вопрос: В чем выражалось ваше участие в контрреволюционной организации СМУ совместно с бывшим врачом м. Борисполя Кириченком?

Ответ: Я в контрреволюционной организации СМУ я не участвовал и в отношении участия бывшего врача Кириченка ничего сказать не могу.

Вопрос: Скажите следствию, в чем выражалось ваше недовольство властью существующего строя, которое вы высказывали в доме бывшего врача осужденного Кириченка за контрреволюционную деятельность, который показал следствию, что вы вели контрреволюционную деятельность?

Ответ: О контрреволюционной деятельности бывшего врача Кириченка я не знаю и он мне об этом не говорил.

Вопрос: Известно ли вам было о антисоветских высказываниях бывшего врача Кириченка в вашем присутствии?

Ответ: Да были, я с ним был согласен.

Вопрос: Скажите следствию, в чем они выражались?

Ответ: Недовольство врача Кириченка выражалось по отношению недостатков медикаментов и низкой зарплатой врачам.

Вопрос: Скажите, следствие предлагает вам дать конкретные показания недовольствия врача Кириченка против существующего строя?

Ответ: Недовольствие бывшего врача Кириченка выражалось по отношению проводимой линией в Советском Союзе.

Обвинувальне звинувачення Тихону Сорокіну було лаконічним:

«По след. делу № 14637

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению гр. СОРОКИНА Тихона Петровича, 1885 г. рожд., по ст. 54—10 УК УССР

В Бориспольское РО НКВД поступили данные о том, что в с. Борисполе проживает бывший офицер старой армии и гетьманской армии СОРОКИН Тихон Петрович, который находясь в селе занимался антисоветской агитацией против существующего строя, проявлял террористические тенденции по отношению к активу села.

На основании этих данных СОРОКИН был подвергнут аресту.

Произведенным по делу следствием установлено, что СОРОКИН уроженец с. Сорокино Старковской волости Курского уезда, по происхождению служащий с высшим образованием, офицер старой армии, доброволец гетьманской армии, националист, в селе Борисполе принимал участие в националистическом союзе «Просвита», женат на сестре врага народа, бывшего врача в с. Борисполе КИРИЧЕНКА с которым вместе живя в собственном доме КИРИЧЕНКА проводил контрреволюционную работу.

Находясь на жительство в с. Борисполе распространял в связи с предстоящими выборами в Верховный Совет Союза контрреволюционную агитацию.

В присутствии свидетеля КОРЕЦКОГО высказывался: «ЗАЧЕМ ИЗБИРАТЬ КОМУНИСТОВ В ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ. НУЖНО ИЗБИ-

РАТЬ УКРАИНЦЕВ УПРАВЛЯТЬ ГОСУДАРСТВОМ, А НЕ КОМУНИСТОВ» лист дела № 16.

Будучи тесно связанным с членом контрреволюционной организации «СВУ», бывшим врачом КИРИЧЕНКОМ и сам СОРОКИН являясь ярким националистом проводил свою антисоветскую деятельность по вопросу о войне СОРОКИН в разговоре заявил так: «ХОРОШО БЫЛО БЫ ЕСЛИ Б НАСТАЛА СКОРАЯ ВОЙНА».

Распространял клеветнические слухи о Советской власти одобрял и восхвалял нацистскую политику и при свидетеле и заявлял: «РАНО ИЛИ ПОЗДНО СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ НЕ УДЕРЖИТСЯ» лист дела № 18.

Обвиняемый в предъявленному ему обвинении виновным себя не признал. л. д. № 19.

На основании выше изложенного ПОЛАГАЛ БЫ:

Следственное дело за № 14637 по обвинению СОРОКИНА Тихона Петровича 1885 г. рожд., с высшим образованием, женатого, по национальности русского, из служащих, офицер старой и гетьманской армии, националиста, без определенного места работы, бывшего члена националистической организации «Просвита» — направить на рассмотрение ТРОЙКИ Киевского областного управления НКВД УССР.

Справка: Арестованный СОРОКИН Тихон Петрович содержится под стражей в Киевской тюрьме и с сего числа перечисляется за ТРОЙКОЙ КСУ НКВД.



Обкладинка кримінальної справи Сорокіна Т.П.

Вещдоков по делу не имеется.
Составлен 7.XII-37 г.

м. Борисполь

Уполномоченный уголовного розыска

РОМ НКВД младший лейтенант милиции

подпись

«Утверждаю» нач. Бориспольского РО НКВД

Ст. Лейтенант госпезопасности

подпись» [243].

8 грудня 1937 року вирок «трійки» був ще лаконічнішим:

«ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № 129

Заседания Тройки при Киевском Облуправлении НКВД УССР

от «8» декабря 1937 г.

Слушали

Постановили

§ 44. Дело № 14637 Бориспольского РО НКВД по обвинению СОРОКИНА Тихона Петровича, 1885 г.р., урож. с.Сорокино, Курской Обл., жит. м.Борисполя, Киевской Обл., русского. В прошлом офицер старой и гетьманской армии, участник просвиты.

СОРОКИНА Тихона Петровича — заключить в ИТЛ, сроком на ДЕСЯТЬ лет. Считая срок с 15-го ноября 1937 года.

Обвиняется в том, что проводил к-р работу, направленную против существующего строя. Клеветал на Советскую Власть, восхвалял фашистский строй. Распространял провокационные слухи о скорой гибели Соввласти. Открыто заявлял, что ждет войны и перемены власти. Агитировал против выборов в Верховный Совет коммунистов.

Содержится под стражей в Киевской тюрьме.

Верно: Секретарь Тройки

подпись (Альтзицер)» [243].

Дружина Тихона Сорокіна, вчителька Надія Кириченко весною 1940 року написала заяву прокурору СРСР з проханням переглянути справу її чоловіка та виправдати його.

Вона наголошувала у скарзі, що Тихін Сорокін не міг служити в гетьманській армії, адже в цей час він працював в школі. До своєї заяви Надія Кириченко додала копію трудової книжки, записи в якій підтверджували її докази. Радянські органи провели перевірку заяви Надії Кириченко. На дані з трудової книжки Тихона Сорокіна ніхто з перевіряючи не звернув уваги. Натомість в матеріалах перевірки є



Виписка з протоколу № 129 від 08.12.1937 року по обвинуваченню Сорокіна Т.П.

довідка із Бориспільської сільської ради, датована 1940 роком, яка словом в слово повторювала довідку від 15.XI.1937 року:

«Бориспільська

Сільрада

Бориспільська району

Київської області

квітня 1940 р.

м. Борисполь

Довідка — Характеристика

Видана за гр. Сорокіна Тихона Петровича

1885 року народження, втім, що він прибув

до Борисполя в 1916 році, учителював в

школі, коли почалася Революція він із Борисполя

зник з гетьманськими частинами.

Повернувся до Борисполя років через три й зразу ж почав приймати участь в Націоналістичній спілці «Просвіта» одружився із сестрою петлюрівця Кириченка. І разом провадили контрреволюційну роботу. Весь час вели агітацію проти міроприємств Рад Влади та Нової Сталінської Конституції. Агітуючи, що комуністів не треба вибирати, тому, що вони не вміють керувати. В кінці 1937 року заарештований органами НКВС.

Голова Виконкому селищної ради

Секретар

Підпис (Ситник)

Підпис (Пішкович)» [243].

Висновок перевірки справи Т. Сорокіна за заявою його дружини був таким:

«ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1940 года

Мая 15-го дня, гор. Киев

Пом. Облпрокурора по спецделам Киевской Области ДОНЦОВ рассмотрев порядком надзора дело осужденного тройкой КОУ НКВД 8.XII-1937 года СОРОКИНА Тихона Петровича на 10 лет заключения в ИТЛ по ст. 54-10 УК УССР,

Нашел:

1. Следственными материалами по делу установлено, что СОРОКИН Т.П. 1885 г. рождения, в прошлом офицер царской армии, добровольно участвовал в армии гетьмана, будучи враждебно настроен против существующего строя, проводил антисоветскую агитацию.

Принимал активное участие в националистическом союзе «Просвита».

2. Во время выборов в Верховный Совет Союза, распространял к-р агитацию среди населения не голосовать за кандидатов в депутаты коммунистов.

Распространял пораженческие слухи о предстоящей войне и гибели в ней Советской власти.

Распространял клеветнические слухи о Советской Власти, одновременно восхвалял фашистскую политику.

Эти обстоятельства подтверждаются показаниями свидетелей: СЫТНИКА И.М., КРАСНОПИР М.Т., КОРЕЦКОГО Ф.В., ЛИСОВЦА В.С., которые в своих показаниях полностью изобличают проводимую анти-советскую деятельность обвиняемого СОРОКИНА.

3. Жалоба жены осужденного на неправильное решение тройки по делу ее мужа и просьба об опротестовании дела не может быть удовлетворена.

4. Произведенной проверкой прокурором переопрошенные свидетели ЛИСОВЕЦ, КРАСНОПИР, КОРЕЦКИЙ и СЫТНИК в своих повторных показаниях подтверждают активное участие СОРОКИНА в гетьманской армии, националистической организации «Просвита» и просвещении им антисоветской агитации.

Выданная Сельсоветом характеристика также утверждает проводимую антисоветскую деятельность СОРОКИНЫМ.

Не усматривая оснований для принесения протеста по делу, —

Постановил:

Производство порядком надзора по делу прекратить.

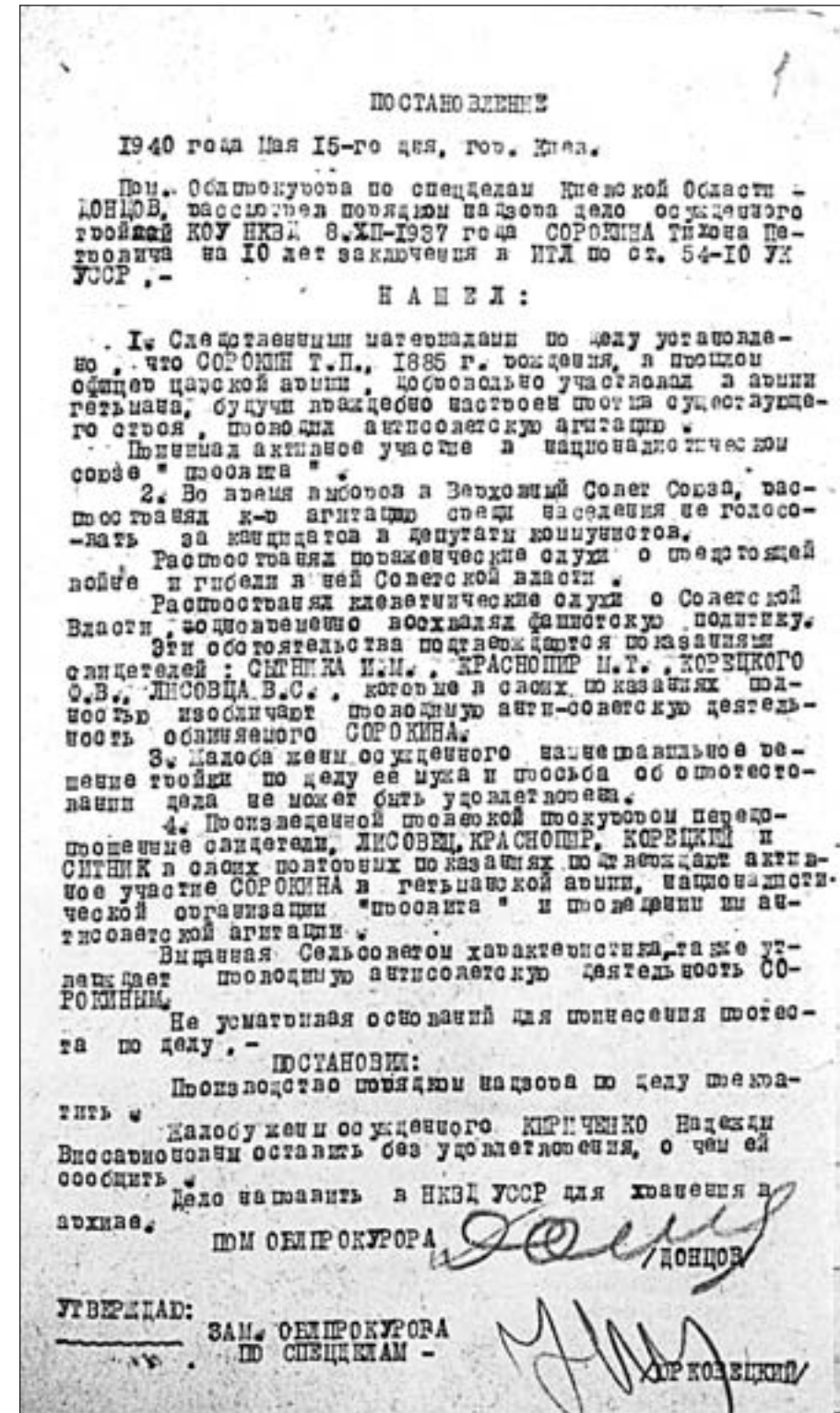
Жалобу жены осужденного КИРИЧЕНКО Надежды Виссарионовны оставить без удовлетворения, о чем ей сообщить.

Дело направить в НКВД УССР для хранения в архиве.

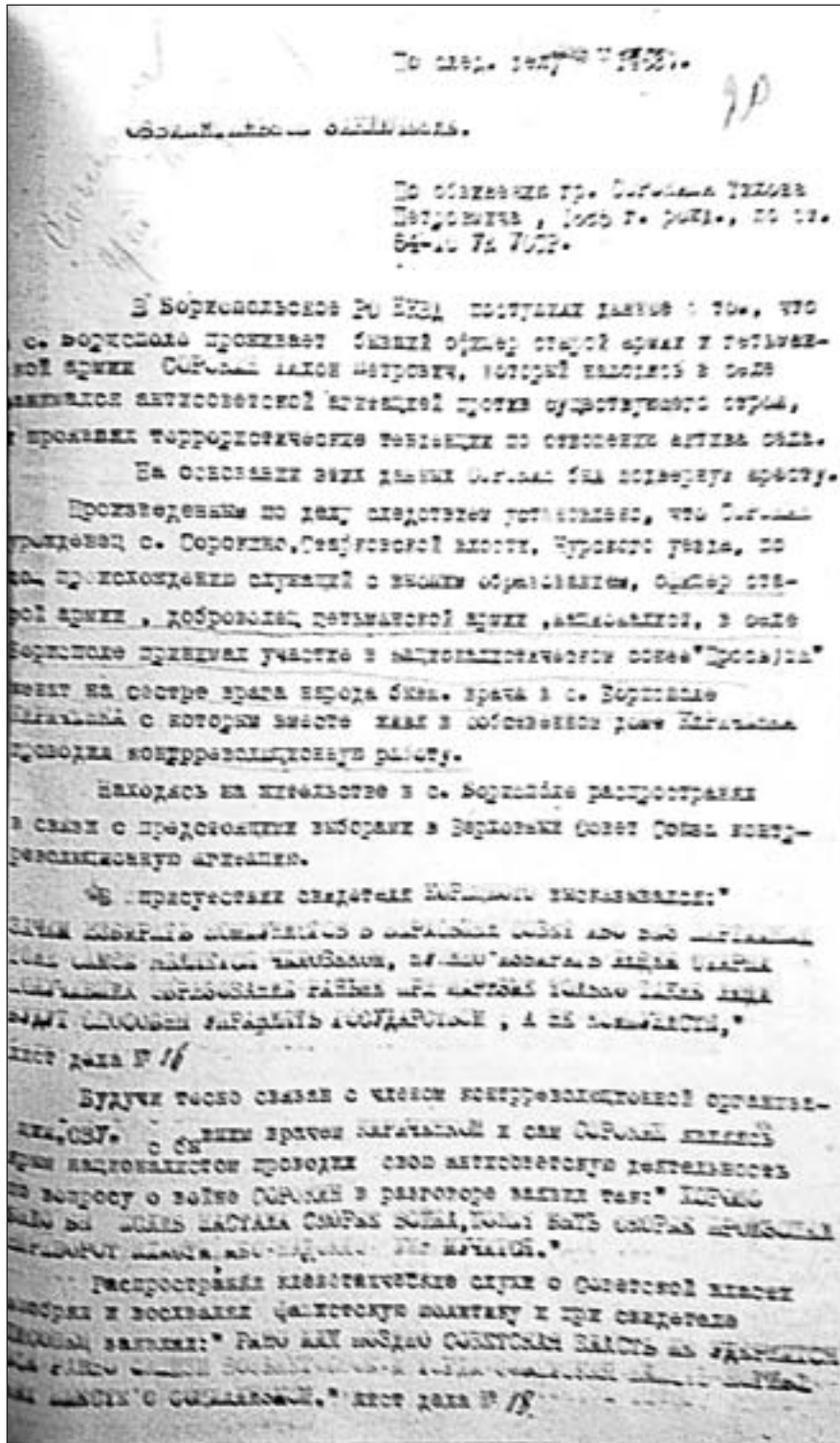
ПОМ. ОБЛПРОКУРОРА

(ДОНЦОВ) [243].

З радянських концтаборів Тихін Сорокін не повернувся. В 1989 році в його справі зроблений останній запис «Дальнейшая судьба Сорокина Т.П. не установлена». Посмертно наш земляк не реабілітований. Місце поховання невідоме.



Постанова від 15.05.1940 року про відмову у задоволенні скарги дружини Сорокіна Т.П.



Обвинувальне звинувачення Сорокіну Т.П. Стор. 1.

«Хоч би померти в рідній стороні...»

Життя Юревича Миколи Тимофійовича, вчителя української мови та літератури Великоолександрівської, а згодом Кіровської школи було коротким і нелегким.

Уродженець Галичини волею долі приїхав на Бориспільщину вчити дітей любові до України, українського слова та української літератури. Позаду життєвого шляху залишилась активна політична боротьба на своїй Батьківщині, що була під владою Польщі, військова служба в Галицькій армії, польський полон. Попереду його чекав смертельний вирок органів радянської влади. Його дружину Юревич Ганну Іллівну, також вчительку Великоолександрівської школи арештували на початку літа 1937 року за ніби-то контрреволюційну діяльність (з радянських концтаборів вона не повернулася).

Миколу Юревича арештували 22 листопада 1937 року, слідство завершилось 9 грудня 1937 року.

Різдяним дарунком йому був вирок 7 січня 1938 року: «Розстрілять», що прозвучав, як епізод про Ірода із святкового вертепу.

Він до останнього не міг повірити в те, що це жахлива правда.

«За що?» – постійно стукало в скроні в камері смертника.

«Це лише за те, що я хотів приїхати на свою Батьківщину в рідну Тисьменицю, що інколи отримував листи від рідних. Це за те, що я говорив про кращі, ніж в СРСР, умови життя в Польщі. Це лише за те, що я критикував радянську колективізацію. Все це слідчі назвали контрреволюційною діяльністю».

Думалось: «Господи, хоч би вмерти в рідній стороні». Не судилось. Місце поховання вчителя невідоме. Матеріали кримінальної справи доводять, що все почалося з доносу-характеристики директора Великоолександрівської школи Куца Опанаса Юрійовича, члена ВЛКСМ, а свідком виступила дружина директора школи Куц Муза В'ячеславівна.

Матеріали кримінальної справи подаються мовою оригіналу:

«ХАРАКТЕРИСТИКА»

На бувшого учителя В.Олександрівської неповної школи Юревича Миколу Тимофійовича.

Юревич М.Т. приїхав до В.Олександрівки у серпні місяці 1935 року. Ставши до роботи, як викладач української мови та літератури в V–VI класах, цю роботу виконував чисто формально. Уроки його були аполітичні, відірвані від сучасного життя. Сам працював аби лише працювати, не задумуючись над тим щоб дати добрі знання учням. Будучи класним вихователем 5-а класу, фактично виховної роботи з ним не вів, наслідком чого учні не знали керівників нації і уряду, не були ознайомлені з тими подіями, що відбувалися в нашій країні і за кордоном. Коли ще в школі працювала його жінка Юревич Г.І., то тоді ще більше старався щось робити, але це звичайно лише для відвіду очей. Але коли його жінку органи НКВД арештували і коли

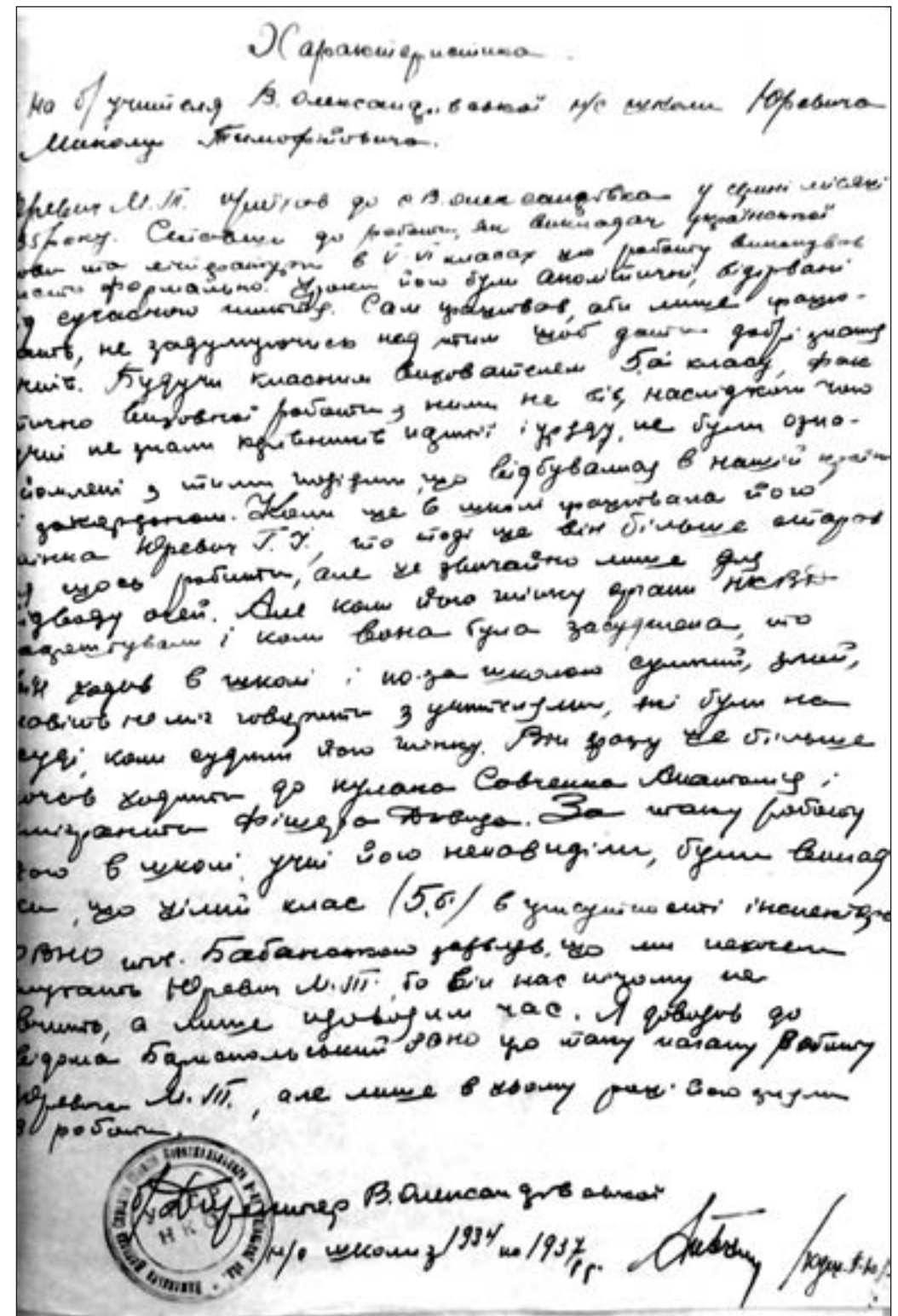
вона була засуджена, то він ходив в школі і по за школою сумний, злий, навіть не міг говорити з учителями, які були на суді, коли судили його жінку. Він зразу ще більше почав ходити до кулака Савченка Анатолія і емігранта Фішера Давида. За таку роботу його в школі його учні ненавиділи, були випадки, що цілий клас (56) в присутності інспектора РВНО тов.Баланського заявив, що ми не хочемо слухать Юревича М.Т., бо він нас нічому не вчить, а лише проводить час. Я доповів до відома Бориспільського РВНО цю таку погану роботу Юревича М.Т., але лише в цьому році його зняли з роботи.

Директор В.Олександрівської неповної школи з 1934 по 1937 рр.

(підпис) Куц».

«АНКЕТА АРЕСТОВАННОГО

Фамилия — Юревич
 Имя и отчество — Николай Тимофеевич
 Дата рождения — 9 августа 1889 года
 Место рождения — м-ко Тисьменныца, Восточная Галиция
 Место жительства — с. Кирово Бориспольского района
 Профессия и специальность — учитель
 Место службы и должность или род занятий — учитель школы с.Кирово
 Паспорт — выдан Проскуровской Гормилиции 1935 г, прописан по с.Кирово
 Социальное происхождение — батрак
 Социальное положение — служащий
 а) до революции — батрак
 б) после революции — учитель
 Образование (общее и специальное) — среднее
 Партийность — был в социал-демократической партии в Австрии с 1908 по 1914 год
 Национальность и гражданство (подданство) — украинец
 Категория воинского учета-запаса и где состоит на учете — снят по возрасту
 Служба в белых и др. к-р армиях, участие в бандах и восстаниях при Соввласти (когда и в качестве кого) — в галицких частях канцеляристом с 1919 по 1920 и попал в плен у Польщу
 Каким репрессиям подвергался при Соввласти: судимости, арест и др. (когда, каким органом и за что) — не подвергался
 Состав семьи — одинокий
 Особые внешние приметы — нет
 Кем и когда арестован — Бориспольским РО НКВД 17/XI. 37 г.
 Где содержится под стражей — Борисполь РОМ в КПЗ
 Особые замечания —
 Подпись сотрудника, заполнившего анкету (подпись)».
 18 ноября 1937 года



Характеристика Юревича М.Т., видана директором Великоолександрівської школи Куцем О.Ю.

«НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 г декабрь 8. Я, сотрудник Бориспольского РО НКВД Казнук допросил в качестве обвиняемого

Фамилия — Юревич
Имя и отчество — Николай Тимофеевич
Дата рождения — 1889 года
Место рождения — м. Тисьменница, Восточная Галиция
Место жительства — с. Кирово Бориспольского района
Национальность и гражданство (подданство) — Украинец
Паспорт — выдан Проскуровской Гормилиции 1935 г, прописан по с.Кирово
Род занятий — учитель школы с. Кирово
Социальное происхождение — из крестьян-батраков
Социальное положение — служащий
а) до революции — батрак
б) после революции — учитель
Состав семьи — одинокий
Образование (общее и специальное) — среднее
Партийность — в Галиции был в социал-демократической партии
Каким репрессиям подвергался при Соввласти: судимости, арест и др. (когда, каким органом и за что)
а) до революции — в 1920 году был в польских лагерях за проведение линии против польского правительства
б) после революции — не подвергался
Какие имеет награды (ордена, грамоты, оружие и др.) при сов.власти — не имею

Категория воинского учета-запаса и где состоит на учете — снят с учета по возрасту

Служба в Красной армии (Красной гвардии, партизан. Отрядах) когда и в качестве кого — служил с 1920 по 1922 в качестве политработника

Служба в белых и др. к-р армиях (когда, в качестве кого) — не служил

Участие в бандах, к-р организациях и восстаниях — не участвовал

Сведения об общественно-политической деятельности ---

Показания обвиняемого Юревича Н.Т.

Будучи допрошен по существу дела дал такие показания:

Вопрос: Скажите гр. Юревич, когда и при каких обстоятельствах вы прибыли в СССР?

Ответ: Осенью 1920 года, когда из Польши возвращались пленные червоноармейцы в СССР, я скрываясь от польской жандармерии присоединился к красноармейцам и совместно с ними прибыл до м.Проскурова, где вступил в Красную Армию в 60-ю Симбирскую дивизию 180 бригаду, что была расположена в м-ке Черный Остров.

АРХИВ
Учетно-архивного отдела С. С. Р.
В при Сов. Министров УССР
СЛЕД. ФОНД К. В. Д.
ДИКТИРОВАННО
ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫЙ ОТДЕЛ
ЮГО-ЗАПАДНОЙ Ж. Д.
Киевская область
265948
ДЕЛО № 1982
по обвинению гр. Юревича
Николая Тимофеевича
Юревич
Николай Тимофеевич
по ст. 54-10 УК УССР
№ 753276
ТОМ № 63
Начато „22 ноября 1937 г.
Окончено „9 декабря 1937 г.
53467
Количество томов

Обкладинка кримінальної справи Юревича М.Т.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, кто из ваших родных живет за границей и чем они занимаются?

Ответ: Из моих родственников за границей в м. Тисменница остались мать Фекла (померла в 1924 году), сестра Мария Угорчак. Живет ли сестра в м. Тисменница в настоящее время я не знаю, последнее письмо было в 1930 году.

Вопрос: В качестве кого вы служили в польской армии?

Ответ: Нет я в польской армии не служил, служил в австрийской армии с 1910 по 1915 г. в качестве ротного писаря.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, когда вы собирались возвращаться обратно на родину в Галицию?

Ответ: Намерения возвратиться за границу у меня не было.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, когда и сколько раз вы посещали польского консула?

Ответ: В польского консула я никогда не был.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, какую вы поддерживаете связь с своими родственниками и знакомыми за границей?

Ответ: До 1930 года я имел переписку с сестрой Марией Угорчак и больше связи ни с кем не имел. В настоящее время связи с заграницей ни с кем не имею.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, когда и за что вы судились в СССР?

Ответ: В СССР по судом я не был.

Вопрос: Когда и за что вы были арестованы за границей?

Ответ: В 1919 году был арестован польской военной властью за антигосударственную деятельность против Польского правительства. За что был послан в концлагеря в Западную Галицию где пробыл 5 месяцев и освобожден временно по болезни домой и был под надзором польской жандармерии.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, кто из ваших родственников и знакомых проживает на территории СССР и при каких обстоятельствах они прибыли в СССР?

Ответ: В письме сестры я узнал, что в Симбирске живет мой двоюродный брат Юревич Алексей Федорович, который попал в плен еще в империалистическую войну. С ним я имел письменную связь до 1932 года. Больше никого нет.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, кто из ваших родственников судился в СССР?

Ответ: В 1937 году в мае месяце мою жену Юревич Анну Ильичну осуждено на 5 лет дальних лагерей за контрреволюционную работу.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, было ли вам известно о контрреволюционной деятельности вашей жены?

Ответ: Свои контрреволюционные разговоры Юревич Анна стала особенно проявлять в кругу учителей в с. В. Александровка, мне про это стало известно только, тогда когда меня было вызвано на допрос в НКВД. Также я на допросе в НКВД пояснил все известные мне факты антисоветского настроения и высказывания Юревич Анны.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, вы считая себя советским гражданином не находили ли вы нужным своевременно заявить в органы НКВД о контрреволюционной деятельности своей жены?

Ответ: Живя совместно с Юревич Анной как с женой и видя ее контрреволюционные настроения я старался ее перевоспитать и направить ее на правиль-

ный путь, но этого на протяжении пяти месяцев мне не удалось сделать. Ее контрреволюционное настроение было вскрыто органами НКВД по мимо меня. Придя на допрос как свидетель я все изложил в своих показаниях о контрреволюционных высказываниях Юревич Анны, и там же на допросе я засудил свою классовую слепоту, яку сейчас осуждаю вторично.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, известно вам было о том, что во время проживания вашего в г. Проскурове ваша жена Юревич Анна прятала в вашем доме остатки банды «Тютюна»?

Ответ: Я вступил в брак с Юревич Анной в 1924 году и с дня нашей совместной жизни о банде Тютюна мне ничего не известно.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, в чем выражается ваше недовольство против существующего строя?

Ответ: Недовольствия против существующего строя у меня нет и даже отдельных случаев недовольствия у меня не было, наоборот я в СССР дополнил свое образование и только в СССР я стал равноправным гражданином, за что я только благодарен Советской Власти.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, признаете ли вы виновным себя в предъявленном вам обвинении по ст. 54–10 УК т. е. в проведении контрреволюционной агитации против существующего строя?

Ответ: Виновным себя в предъявленном мне обвинении не признаю ни в чем, потому что я контрреволюционной агитацией не занимался, я только работал в пользу Советского Союза, якого считаю своим родным отечеством.

Вопрос: Скажите гр. Юревич, чем вы еще хотите дополнить следствие в свое оправдание?

Ответ: Хотя гр. Куц со своей женой из-за личных счетов меня оклеветали, но это не нарушило моей любви и преданности к Советской власти и я честным большевиком останусь до конца жизни. Больше дополнить следствие ничего не имею, в протокол все занесено с моих слов верно, в чом и расписываюсь.

(подпись)».

«НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 г. декабрь 2. Я, сторудник Бориспольского РО НКВД Казнук допросил в качестве свидетеля

Фамилия — Куц

Имя и отчество — Афанасий Юревич

Дата рождения — 1913 года

Место рождения — с. Чередков Кагарлыкского района Киевская область

Место жительства — с. Вишеньки Бориспольского района

Национальность и гражданство (подданство) — Украинец

Паспорт — 26/VIII.1936 г. Бориспольским РОМ НКВД

Род занятий — директор школы с. Вишеньки

Социальное происхождение — крестьяне члены колхоза им. Буденого
 Социальное положение
 а) до революции — шил за отца
 б) после революции — служащий
 Состав семьи — жена Куц Муза Вячеславовна, учительница и сын Куц Юрий Афанасьевич 1934 г. рождения
 Образование (общее и специальное) — окончил учительский институт г.Киева
 Партийность — член ВЛКСМ
 Каким репрессиям подвергался при Соввласти: судимости, арест и др. (когда, каким органом и за что)
 а) до революции — нет
 б) после революции — нет
 Какие имеет награды (ордена, грамоты, оружие и др.) при сов.власти — нет
 Категория воинского учета-запаса и где состоит на учете — военнообязан
 Служба в Красной армии (Красной гвардии, партизан. Отрядах) когда и в качестве кого — нет
 Служба в белых и др. к-р армиях (когда, в качестве кого) — нет
 Участие в бандах, к-р организациях и восстаниях — нет
 Сведения об общественно-политической деятельности ---
 Показания свидетеля Куц Афанасия Юриевича
 Будучи предупрежден о содержании 89 ст. УК по следственному делу дал следующие показания:

Вопрос: Скажите гр. Куц, известен ли Вам гр. Юревич Николай Тимофеевич?

Ответ: Так, известен. 1935 г. в августе месяце он был прислан в с. В.Александровка в качестве преподавателя украинского языка в V—VII классах, где я в тот час был директором школы. Прислал его Бориспольский РОНО.

Вопрос: Что Вам известно в отношении антисоветского настроения и анти-советской деятельности Юревича?

Ответ: Юревич Н.Т. с первых же дней появления его в школе дал понять, что он человек, который работает лишь для того, чтоб иметь средства для существования, он вовсе не был заинтересован в воспитании советской молодежи в коммунистическом духе. Уроки в классах он преподавал сухо. Когда мною, как директором были даны указания всем учителям изучать с ребятами по классам биографию вождя народов Тов.Сталина, а также и доклад Тов.Сталина на VIII чрезвычайном съезде советов, он в порученном ему 5-м «а» классе этого не сделал. Это понятно, ибо его жена Юревич Т.И. и он не были заинтересованы политическим воспитанием наших детей. Жена его Юревич Т.И. за контрреволюционные выступления была осуждена в этом году. Но Юревич Н.Т. был не так глуп, как говорила его жена, он работал очень скрыто. Был случай, когда он заявлял: «Ах, как надокучило жить здесь, хотелось бы умереть в своей стороне».

Эти фразы, выпускаемые им, говорят о том, что он ожидает войны и возможности переехать в Галицию, откуда он уехал. Когда органами НКВД была арестована его жена, он все время был грустен и нискем с учителями не говорил, сердчая на то, за что раскрыли его жену, как враг народа. Он даже заявил, что я сын кулака, а моя жена — дочь офицера и другие компрометирующие заявления. После того, как была осуждена

его жена он тесно спаялся з кулацкими элементами с.В.Александровка и все лето с ними работал. Он каждый день ходил до Савченка Анатолия, кулака, что зараз арестован и осужден за антисоветскую агитацию. Кроме того в с.В.Александровка живет какой то эмигрант Фишер Давид, человек темный, куда ежедневно ходил Юревич Н.Т. благодаря плохому воспитанию детей порученного ему класса были случаи, что ученик в частности Стариченко Кость рисовал на линейке фашистский значок.

Вопрос: Что Вас еще известно в отношении антисоветской деятельности Юревича Н.Т.?

Ответ: Известно также, что во время пребывания их обоих в г. Киеве в кино. И смотрели кино Доклад Тов.Сталина на VIII съезде советов, то благодаря тому, что они ненавидят наших руководителей партии и правительства, он Юревич Н.Т. предложил жене своей бросить смотреть кино и выйти с зала недосмотрев картину.

Вопрос: Что Вам еще известно в отношении антисоветской деятельности Юревича Н.Т.?

Ответ: Кроме выше упомянутого больше ничего не известно.

Протокол написан собственноручно, в чом и расписываюсь (подпись)».

«НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 г декабрь 3. Я, Нач. Бориспольского РО НКВД Лапин допросил в качестве свидетеля

Фамилия — Куц
 Имя и отчество — Муза Вячеславовна
 Дата рождения — 1915 года
 Место рождения — Могилев-Подольский
 Место жительства — с. Вишеньки
 Национальность и гражданство (подданство) — Украинка
 Паспорт — обменян в 1934 году Бориспольской милицией
 Род занятий — учительница
 Социальное происхождение — из служащих
 Социальное положение
 а) до революции — служащая-учительница
 б) после революции — учительница
 Состав семьи — состоит из двух членов семьи сомной
 Образование (общее и специальное) — среднее
 Партийность — б/п
 Каким репрессиям подвергался при Соввласти: судимости, арест и др. (когда, каким органом и за что)
 а) до революции — не подвергалась
 б) после революции — не подвергалась

Какие имеет награды (ордена, грамоты, оружие и др.) при сов. власти — *не имею*
Категория воинского учета-запаса и где состоит на учете — *----*
Служба в Красной армии (Красной гвардии, партизан. Отрядах) когда и в качестве кого — *не служила*
Служба в белых и др. к-р армиях (когда, в качестве кого) — *не служила*
Участие в бандах, к-р организациях и восстаниях — *не участвовала*
Сведения об общественно-политической деятельности *---*
Показания свидетеля Куш Музу Вячеславовну
Будучи предупрежденной о содержании 89 ст. УК по следственному делу дала следующие показания:

Вопрос: Скажите, что Вам известно о антисоветской деятельности учителя Юревича Николая Тимофеевича, ныне работающего в селе Кучакове?

Ответ: гр. Юревича Николая Тимофеевича знаю как учителя по селу В.Александровка, который будучи в селе совместно со своей женой проводил антисоветскую агитацию нас учителей с. В. Александровки. Сам Юревич — галичанин. Юревич в разговорах со мной и другими учителями всегда высказывал недовольство в отношении советской власти, хвалил фашистскую политику Польши в том, что в Польше трудящиеся и учительствующие живут в гораздо лучших условиях, чем в СССР. Будучи в селе, абсолютно никакой общественной жизни как учитель не участвовал. Вовремя переписи населения, он Юревич, всегда высказывал недовольство, заявляя, зачем это производят ибо раньше, при капиталистическом строе власти этого не делали, а по этому не обязательно давать верные данные о количестве населения, проживающего в селе. И этим самым сорвав эту кампания, чем создал недовольство колхозной массы.

Кроме это Юревич был тесно связан с дочкой Савченка, ныне осужденный органами НКВД за контрреволюционную деятельность.

Вопрос: Что Вам конкретно известно о антисоветской деятельности гр. Юревича?

Ответ: Зимой 1934 года Юревич среди учителей заявлял, что в СССР галичанам в том числе и ему очень плохо живется и он не может добродушно относиться к колхозникам, которые сознательно работают в колхозе. Что он этим хотел доказать мне не известно.

Жена Юревича Анна до суда, все время среди учителей проводила фашистскую агитацию направленную против существующего строя, за что и осуждена на пять лет тюрьмы. Кроме этого Юревич всегда высказывал как бы скорее уехать на родину в Польшу, так как ему противно проживать в СССР, о чем он неоднократно высказывался среди учащихся детей, в следствии чего недолюбливал его учащихся. Больше по существу дополнить ничего не могу. Протокол мне прочитан, со слов моих записан верно, в чем и расписываюсь

(подпись)».

«ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению гр. ЮРЕВИЧА
Николая Тимофеевича, 1889 г. рожд.,
по ст. 54—10 УК УССР.

В Бориспольское РО НКВД поступили данные о том, что житель с. Кирова Бориспольского района ЮРЕВИЧ Николая Тимофеевича, работая учителем в с. Кирова проводил антисоветскую агитацию, направленную против мероприятий Соввласти, одобряя фашистскую политику.

На основании этих данных ЮРЕВИЧ был подвергнут аресту.

Произведенным по настоящему делу следствием установлено, что ЮРЕВИЧ урожд. Восточной галиции, прибыл в СРСР 1920 г. в период гражданской войною служил в австрийской армии. За границей имеет родственников, с которыми поддерживал непрерывную связь. Неоднократно посещал польского консула в г. Киеве с целью выезда за границу. Работая учителем в школе с. В. Александровка проводил антисоветскую агитацию совместно со своей женой, которая в 1937 г. за контрреволюционную деятельность осуждена. Среди учителей и учащихся одобрял фашистскую политику Польши, высказывая: «ЧТО В ПОЛЬШЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЯ ЖИВЕТ ГОРАЗДО В ЛУЧШИХ УСЛОВИЯХ, ЧЕМ В СРСР». Высказывал недовольство против колхозного строя, называя колхозы: «ПАНЩИНОЙ», что эта система колхозного хозяйства обманула крестьянство и довела до голодной жизни. Высказывал недовольство против Советского государства, называя нецензурными словами Советское правительство. Среди учащихся распространял антисоветскую агитацию и в школе учащихся воспитывал в антисоветском духе и не был заинтересован в воспитании Советской молодежи в коммунистическом духе, как факт, когда были даны указания по школе всем учителям по своим классам проработать биографию тов. СТАЛИНА, а и доклад тов. СТАЛИНА на VIII-м Чрезвычайном Съезде Советов он совершенно среди своих классов этого не проделал.

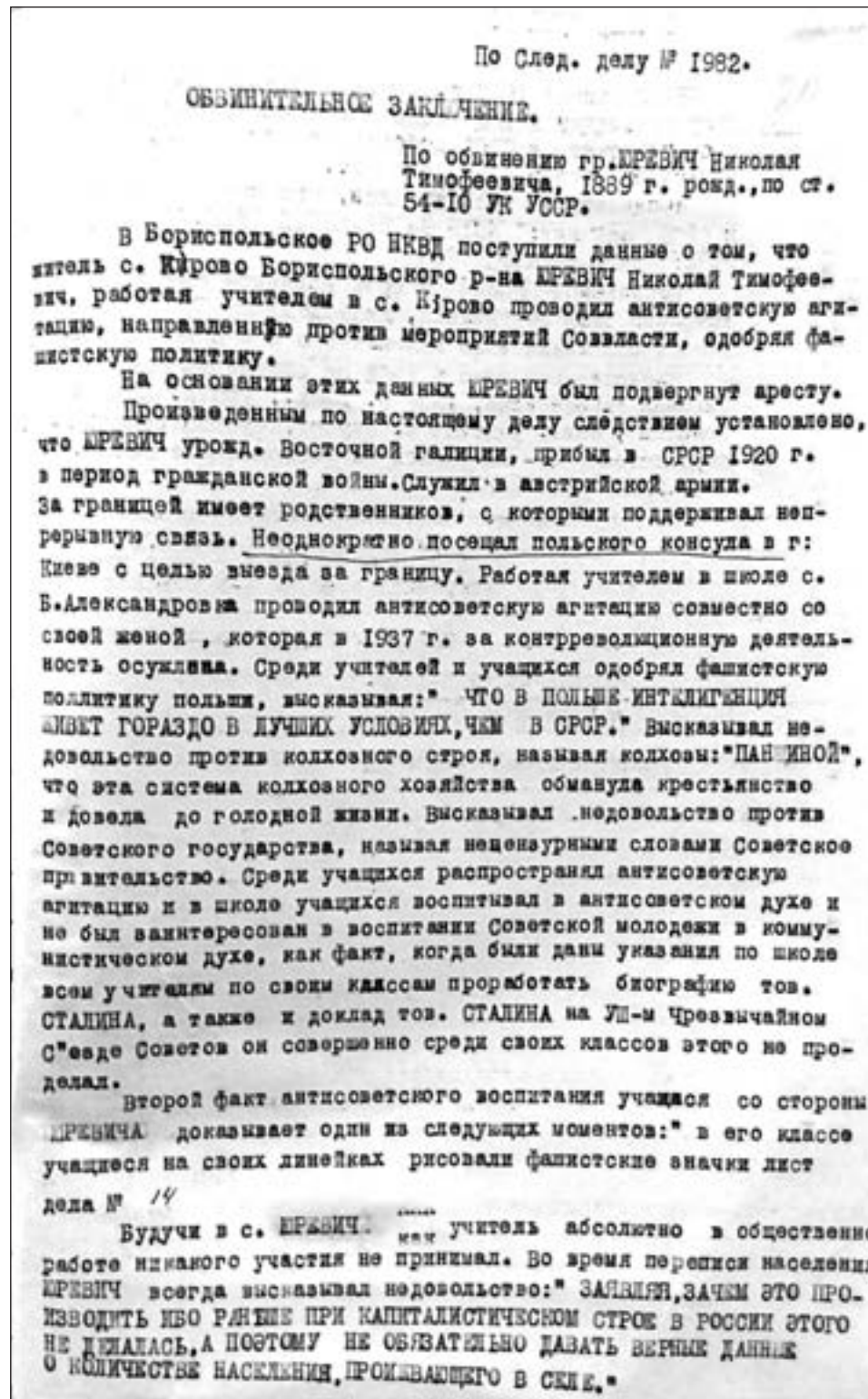
Второй факт антисоветского воспитания учащихся со стороны ЮРЕВИЧА доказывает один из следующих моментов: «в его классе учащиеся на своих линейках рисовали фашистские значки» /л. д. 14/.

Будучи в селе ЮРЕВИЧ как учитель абсолютно в общественной работе никакого участия не принимал. Во время переписи населения ЮРЕВИЧ всегда высказывал недовольство: «ЗАЯВЛЯЯ, ЗАЧЕМ ЭТО ПРОИЗВОДИТЬ ИБО РАНЬШЕ ПРИ КАПИТАЛИСТИЧЕСКОМ СТРОЕ В РОССИИ ЭТОГО НЕ ДЕЛАЛОСЬ, А ПОЭТОМУ НЕ ОБЯЗАТЕЛЬНО ДАВАТЬ ВЕРНЫЕ ДАННЫЕ О КОЛИЧЕСТВЕ НАСЕЛЕНИЯ, ПРОЖИВАЮЩЕГО В СЕЛЕ».

ЮРЕВИЧ зимой 1917 года среди учителей заявил, что в СРСР галичанам в том числе и ему очень плохо живется и он не может к СРСР добродушно относиться, а также к колхозному строю и колхозникам.

Неоднократно высказывался, что ему опротивело жить в СРСР заявляя: «ХОТЯ БЫ ПРИШЛОСЬ УМЕРЕТЬ В РОДНОЙ СТОРОНЕ» /л. д. 19/.

Обвиняемый ЮРЕВИЧ в предъявленном ему обвинении виновным себя не признал /л. д. 12/.



Обвинувальне звинувачення Юревича М.Т. Стор. 1.

На основании выше изложенного ПОЛАГАЛ-БЫ:
Следственное дело № 1982 по обвинению ЮРЕВИЧ Николай Тимофеевич, 1889 г. рожд., урожд., Восточной галиции, бывш. Учителя с.Кирово Бориспольского района, подданства УССР — направить на распоряжение Начальника 3-го Отдела КОУ НКВД.

Справка: Арестованный ЮРЕВИЧ Николай Тимофеевич содержится под стражей в Киевской тюрьме и с сего числа перечисляется за 3-м Отделом КОУ НКВД.

Вещдоков по делу не имеется.
Составлено 9/ХІІ.1937 р.
м. Борисполь

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ РОМ НКВД
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ (подпись)
(РОЖДЕСТВЕНСКИЙ)

«УТВЕРЖДАЮ»
НАЧ. БОРИСПОЛЬСКОГО РО НКВД (подпись)
(ЛАПИН)».

**«ВЫПИСКА ИЗ КОПИИ ПРОТОКОЛА № 726
НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
СССР И ПРОКУРОРА СССР**

от «7» января 1938 г.

СЛУШАЛИ

Материалы на обвиняемых,
представленные
Управлением НКВД УССР
по Киевской области,
в порядке приказа НКВД № 00485
от 11 августа 1937 года

ПОСТАНОВИЛИ

ЮРЕВИЧ Николая Тимофеевича,
1869 г. р., ур. Галиции —
РАССТРЕЛЯТЬ.

Основание: Копия протокола № 726 от 7 января 1938 года.

Начальник отделения
Учетно-архивного отдела КГБ
при СМ УССР
26.ІХ.1938 г.

(подпись)».

ВЫПИСКА ИЗ КОПИИ ПРОТОКОЛА № 726 **53467** **22**
 НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР И ПРОКУРОРА СССР
 от 7 января 1938 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
Материалы на обвиняемых, представленные Управлением НКВД УССР по Киевской области, в порядке приказа НКВД № 00465 от 11 августа 1937 года.	ЮРЕВИЧ Николая Тимофеевича, 1889 г.р., ур. Галиции - РАССТРЕЛЯТЬ.

Копия протокола № 726 от 7 января 1938 года.
 Верно: Начальник отделения Учетно-архивного отдела НКБ при СМ УССР
Иван Шашков
 17 1938 г.

Выписка з протоколу № 726 від 07.01.1938 року по обвинуваченню Юревича М.Т.

«ВЫПИСКА ИЗ АКТА

Постановление НКВД СССР от 7 января 1938 года протокол № 726 о расстреле Юревич Николая Тимофеевича, 1891 г. р. приведено в исполнение 16 января 1938 г. в 24 часов.

КОМЕНДАНТ НКВД УССР

КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

(подпись) (ШАШКОВ)».

«Прокурор Киевской области
 Государственный советник юстиции
 (подпись) Ю.А.Антоненко
 «18» июня 1898 года

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В отношении Юревича Н.Т. по материалам уголовного дела (арх. № 53467).
 Фамилия, имя, отчество — Юревич Николай Тимофеевич
 Дата и год рождения — 1889 г.
 Место рождения — м. Тисьменныця, Восточная Галиция
 Сведения о партийности (в том числе № партийного билета) — беспартийный
 Место работы и должность до ареста — учитель школы
 Место жительства до ареста — с. Кирово Бориспольского района
 Данные о родственниках — сведений не имеется
 Дата ареста, предъявлявшиеся обвинения, корда и какими несудебными органами было вынесено решение по делу — Юревич Николай Тимофеевич арестован 17 ноября 1937 года Бориспольским РО НКВД УССР по постановлению Бориспольского РО и прокурора Бориспольского района.

По постановлению народного комиссара внутренних дел СССР и Прокурора СССР от 7 января 1938 года на основании ст. 54—10 УК УССР подвергнут расстрелу. Постановление исполнено 16 января 1938 года.

Обвинялся в том, что не однократно посещал польского консула в г.Киеве с целью выезда за границу. В школе проводил антисоветскую агитацию и пропаганду, одобрял фашистскую политику в Польше, высказывал недовольство против колхозного строя, называл нецензурными словами советское правительство.

Вместе с тем в материалах дела доказательств, признаков вмененного Юревичу преступления по ст. 54—10 УК УССР — отсутствуют.

Юревич Н.Т. подпадает под действие ст. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 г. «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30—40 и начала 50-х годов».

Старший помощник прокурора Киевской области по надзору за следствием в органах Госбезопасности советник юстиции

(подпись) И.Ф.Ленчевский» [248].

М. Н. П.
Министерство Народнаго Просвѣщенія
Департаментъ
4 Сентября 1877

Въ Стамбульскомъ
турецкомъ Консулѣ и
въ консульствѣ
иностраннаго
Консула въ
разныхъ
городахъ

6802 /
1875

**МИНИСТЕРСТВО
НАРОДНАГО ПРОСВѢЩЕНІЯ**

ДЕПАРТАМЕНТЪ

№ 20000
министерства просвѣщенія

4 Сентября 1877

**МИНИСТЕРСТВО
НАРОДНАГО ПРОСВѢЩЕНІЯ**

Въ Стамбульскомъ
турецкомъ Консулѣ
и въ консульствѣ
иностраннаго
Консула въ
разныхъ
городахъ

6802 /
1875

**МИНИСТЕРСТВО
НАРОДНАГО ПРОСВѢЩЕНІЯ**

ДЕПАРТАМЕНТЪ

№ 20000
министерства просвѣщенія

4 Сентября 1877

Учрежденію
въ г. Стамбульскомъ
№ 20000
министерства просвѣщенія
иностраннаго
Консула въ
разныхъ
городахъ

Додатки

М. Н. П.

**УПРАВЛЕНІЯ
КІЕВСКАГО УЧЕБНАГО ОКРУГА**

КАНЦЕЛЯРІЯ

Столъ

ВЪ Г. КІЕВѢ

21 Сентября 1877 года

№ 10455

Подписать

Скрѣпить

Учрежденію
въ г. Стамбульскомъ
№ 20000
министерства просвѣщенія
иностраннаго
Консула въ
разныхъ
городахъ

Учрежденію
въ г. Стамбульскомъ
№ 20000
министерства просвѣщенія
иностраннаго
Консула въ
разныхъ
городахъ

Учрежденію
въ г. Стамбульскомъ
№ 20000
министерства просвѣщенія
иностраннаго
Консула въ
разныхъ
городахъ

Программа для преподавания закона Божія въ церковно-приходскихъ школахъ

А. ПРОГРАММА ОДНОКЛАССНОЙ ШКОЛЫ ГОДЪ ПЕРВЫЙ

І. Священная исторія Ветхаго и Новаго Завѣта и изученіе молитвъ (7 уроковъ въ недѣлю) Священная исторія Ветхаго Завѣта.

- Сотвореніе міра и человѣка. Быт. 1 гл. 2гл 1-25 ст.
Грѣхопаденіе прародителей. Обѣтованіе Спасителя. Наказаніе за грѣхъ. Быт. 3, 1-24.
Каинъ и Авель. Быт. 4, 1-17.
Всемирный потопъ. Быт. 6,7 гл., 8, 1-14.
Дѣти Ноя. Быт. 9, 20-27. Столпотвореніе. Быт. 11, 1-9.
Призваніе Авраама и явленіе ему Бога въ видѣ трехъ странниковъ. Быт. 12, 1-7, 18, 1-15.
Жертвоприношеніе Исаака. Быт. 22, 1-19.
Видѣніе Іаковомъ таинственной лѣстницы. Быт. 28, 10-22.
Исторія Іосифа. Быт. 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44 и 45 гл.
Рожденіе пророка Моисея и призваніе его къ освобожденію евреевъ отъ власти египтянъ. Исх. 1, 6-22, 2 гл., 3 гл., 4, 1-18.
Пасха и исходъ евреевъ изъ Египта. Исх. 12, 1-38. Переходъ евреевъ чрезъ Черное море. Исх. 14 и 15 гл.
Дарованіе закона на горѣ Синаѣ, устроеніе скинии. Исх. 19, 3-25; 20, 1-21 и дал.
Вступленіе евреевъ въ ханаанскую землю и правленіе судей (въ краткихъ и общихъ чертахъ).
Избраніе и помазаніе Саула на царство. 1 Цар. 9, 10.
Помазаніе Давида. Побѣда его надъ Голиафомъ. 1 Цар. 16 и 17 гл.
Воцареніе Давида. Завоеваніе Іерусалима и перенесеніе въ него ковчега завѣта. 2 Цар. 5, 1-11; 6 гл.
Соломонъ. Его мудрость. Построеніе и освященіе храма. 3 Цар. 3, 5-28; 6, 1-14; 8, 1-66.
Раздѣленіе царствъ. 3 Цар. 12, 1-24; 2 Цар. 10, 1-11. Паденіе царства израильскаго. 4 Цар. 17, 2-24. Разрушеніе царства іудейскаго. 4 Цар. гл. 24 и 25. Іерем. гл. 52.
Пророки, жившіе въ царствѣ израильскомъ: Ілія. 3 Цар. 17 и дал. Елисей. 4 Цар. 2 гл., 3 гл., 4 гл., 13 гл. 20-21. Іона. Книга прор. Іоны.

- Пророки, жившіе въ царствѣ іудейскомъ: Исаія и Даніиль. Исаіи гл. 6, 7 и др. Дан. 1, 2 и др. Три отрока. Дан. гл. 3, 1-23, 91-97.
Возвращеніе іудеевъ изъ плѣна. 1 кн. Ездры. Гл. 1. Построеніе второго храма. 1 кн. Ездры гл. 3 и 6. Агг. 2, 6-9.

Священная исторія Новаго Завѣта.

- Рожденіе Пресвятой Дѣвы. Введеніе ея во храмъ. Благовѣщеніе Божіей Матери и посѣщеніе ея праведной Елизаветы. Лук. 1, 24-56.
Рождество Господа нашего Іисуса Христа. Ме 1, 18-25; Лук. 2, 1-21.
Срѣтеніе Господа нашего Іисуса Христа. Лук. 2, 22-39.
Проповѣдь святого Іоанна Крестителя. Лук. 3, 1-18. Ме. 3. 1-12; Марк. 1, 2-8.
Крещеніе Господа Іисуса Христа. Ме. 3, 13 –17; Марк. 1, 9-11; Лук. 3, 21-22.
Первые ученики господа и перове чудо. Іоан. 1, 35-51; 2, 1-11.
Изгнаніе торгующихъ изъ храма. Іоан. 2, 13-25.
Исцѣленіе разслабленнаго при овчей купели. Іоан. 5, 1-16.
Избраніе апостоловъ и нагорная проповѣдь о путяхъ блаженства, о носужденіи ближняго, о промысле Божіемъ и силѣ молитвы. Лук. 6, 13-19; Ме. 5, 6 и 7 гл.
Воскрешеніе сына вдовы наинской. Лук. 7, 11-17.
Притча о сѣятелѣ. Ме 13, 1-23; Марк. 4, 1-25. Лук. 8, 4-15.
Укрощеніе бури. Ме. 8, 23-27; Марк. 4, 35-41. Лук. 8, 22-25.
Воскрешеніе дочери Іаира. Ме. 9, 18-26; Марк. 5, 21-43; Лук. 8, 41-56.
Усѣкновеніе главы святого Іоанна Предтечи. Ме. 14, 1-12; Марк. 6, 14-29; Лук. 9, 7-9.
Чудесное насыщеніе 5,000 человѣкъ п'ятью хлѣбами. Ме. 14, 14-23; Мар. 6, 34-46; Лук. 9, 11. Іоан 6, 3-15.
Исцѣленные дочери хананейки. Ме. 15, 21-28. Марк. 7, 24-30.
Преображеніе Господне. Ме. 17, 1-13; Лук. 9, 28-36; Марк. 9, 2-13.
Притча о милосердомъ самарянѣ. Лук. 10, 25-37.
Притча о богатомъ и Лазарѣ. Лук. 16, 19-31.
Благословеніе дѣтей. Марк. 10, 13-16; Лук. 18, 15-17; Ме. 19, 13-15.
Воскрешеніе Лазаря. Іоан. 11, 17-57.
Входъ Господень во Іерусалимъ. Марк. 11, 1-11; Ме. 21, 1-17; Іоан. 12, 12-15, 17-19; Лук. 19, 29-46.
Предательство Іуды и Тайная вечеря. Ме. 26, 1-5; 4-16, 20-35; Марк. 14, 10-25; Лук. 22, 1-30; Іоан. 13, 1-30.
Страданіе смерть и погребеніе Господа нашего Іисуса Христа. Ме. 26 и 27 гл. Марк. 14 и 15 гл.; Лук. 22 и 23 гл.; Іоан. 18 и 19 гл.
Воскресеніе Христово. Ме. 28, 1-15; Марк. 16, 1-14; Лук. 24, 1-48; Іоан. 20, 1-31.
Вознесеніе Христово. Марк. 16, 19-20; Лук. 24, 44-53; Дѣян. 1, 1-11.
Къ Новозаветной священной исторіи присоединяются еще три вопроса изъ исторіи церкви, служащіе къ объясненію двенадцятихъ праздниковъ:
Сошествіе Святаго Духа на апостоловъ. Дѣян. гл. 2
Успеніе Божіей Матери.
Обрѣтенные святого животворящего креста Господня.

Науčenje молитвъ

Дѣти должны изучити молитвы: «Во имя Отца и Сына и Святаго Духа», «Господи Иисусе Христе, Сыне Божий», «Слава Тебѣ, Боже нашъ, слава Тебѣ», «Господи помилуй», «Господи благослови», «Боже, милостивъ, буди мнѣ грѣшному», «Святъ, Святъ, Святъ» и проч., «Буди имя Господне благословенно отъ нынѣ и до вѣка», «Помни мя, Господи, егда приидеши во царствіи твоемъ», «Царю небесный» (она же и предъ началом учения), «Святый Боже», «Пресвятая Троице», «Отче нашъ» (она же предъ обѣдомъ и ужиномъ), «Богородице Дѣво, радуйся», «Достоинно есть» (она же и послѣ учения); молитвы: ангелу хранителю (вечернюю); о царѣ «Спаси, Господи, люди твоя». Утреннія и вечернія молитвы читаются ежедневно. При наученіи молитвъ должны быть объяснены дѣтямъ молитвенныя знаменія: крестное знаменіе, поклоны и колѣнопреклоненія; также должно быть указано имъ, когда надобно преклонить голову, какъ принимать священническое благословеніе и т. под. Кромѣ указанныхъ молитвъ и пѣснопѣній дѣти должны знать символъ вѣры и десять заповѣдей закона Божія.

Годъ второй.

II. Краткій катихизисъ и учение о богослуженіи (7 уроковъ в неделю)

Объем и образецъ краткаго катихизиса представляетъ катихизисъ, изложенный въ «Начаткахъ христіанскаго учения». Руководствуясь имъ, наставникъ преподаетъ катихизическое учение сообразно сдѣланнымъ въ объяснительной запискѣ указаніямъ.

III. Учение о богослуженіи

Что называется церковнымъ богослуженіемъ, и чѣмъ отличается оно отъ молитвы домашней?

Храмъ. Внѣшній видъ его и внутреннее устройство. Необходимыя принадлежности св. престола.

Священныя изображенія. Иконостасъ.

Священные сосуды и другіе вещи, употребляемыя при богослуженіи.

Лица, совершающія богослуженіе. Священныя облаченія, усвоенныя ихъ сану

Важнѣйшіе праздники.

Посты православной церкви.

Всенощное бдѣніе (указаніе главныхъ его священнодѣйствій и пѣснопѣній).

О литургіи. Главныя ея части:

а) Проскомидія: въ чѣмъ состоитъ, и какія воспоминанія соединяются съ нею?

б) Литургія оглашенныхъ: начало, малый входъ, чтеніе апостола и Евангелія. Какія воспоминанія соединяются съ этою частію литургіи?

в) Литургія вѣрныхъ: великій входъ, приготовленіе къ завершенію таинства, освященіе даровъ, приготовленіе къ причащенію и причащеніе. Воспоминанія, соединенныя съ литургіею вѣрныхъ.

10) Важнѣйшія дѣйствія при совершеніи другихъ таинствъ.

Б. ПРОГРАММА ДВУКЛАССНОЙ ШКОЛЫ

Въ первые два года двуклассной церковно-приходской школы должно быть пройдено по закону Божию все, что выше указано для одноклассной школы. Затѣмъ, въ третій годъ двуклассной школы слѣдуетъ: а) повтореніе священной исторіи со включеніемъ новыхъ статей, ниже указанныхъ; б) преподаваніе начальныхъ свѣдѣній изъ исторіи церкви (7 уроковъ въ недѣлю).

Годъ третій.

Ветхозавѣтная священная исторія

При повтореніи дополняется слѣдующими статьями:

Разлученіе Авраама съ Лотомъ. Мелхиседекъ. Быт. 13 и 14 гл. Евр. 7, 1-7.

Казнь Содомы и Гоморры. Быт. 19, 1-29.

Избраніе невѣсты Исааку. Быт. 24, 1-59.

Благословеніе дѣтей Исаака. Быт. 25, 27-34; 27, 1-46.

Пребываніе Иакова у Лавана и возвращеніе въ Палестину. Быт. 29, 1-13; 31 и 32 гл.

Благословеніе дѣти Иакова. Пророчество о Мессіи. Быт. 49, 1-10.

Чудеса, совершенныя во время путешествія евреевъ отъ Чермнаго моря до горы Синая (услажденіе горькихъ водъ Мерры, ниспосланіе манны, вода изъ камня. Исх. гл. 15 и сл.

Установленіе ветхозавѣтнаго богослуженія.

Непокорность евреевъ и осужденіе ихъ на сороколѣтнее странствованіе. Числ. 13 и 14.

Возмущеніе Корея, Даоана и Авирона. Чис. 16, 1-35. Чудесный жезль Аарона. Числ. 16 гл., 17, 1-11.

Мѣдный змій. Числ. 21, 4-9. Ме. 3, 14.

Смерть Моисея и Аарона. Числ. 27, 12-23. Священныя книги, написанныя Моисеемъ.

Судія Гедеонъ. Суд. 6, 7 и 8 гл.

Исторія Сампсона. Суд. 13-16 гл.

Первосвященникъ Илій и пророкъ Самуиль. 1 Цар. 1-4 гл.

Подвиги Саула (освобожденіе Іависа и прощеніе враговъ). Неповиновеніе его Богу и отверженіе его. 1 Цар. 11 гл.

Гоненіе Саула на Давида. Смерть Саула. 1 Цар. 18 гл. И слѣд.

Побѣды Давида. Преступленіе его и раскаяніе. 2 Цар. 11 гл.

Бѣдствія Давида. 2 Цар. 24 гл. Цар. 21. Псалмы его.

Слава Соломона. Увлеченіе его и раскаяніе. 3 Цар. 11, 1-25.

Священныя книги, написанныя Соломономъ

Подвиги Маккавеевъ. 1 Макк. 2, 1-41. 2 Макк. 6, 18-31, гл. 7, 1-42.

Новозавѣтная священная исторія

При повтореніи дополняется слѣдующими статьями:

Исцѣленіе сына царедворца. Иоан. 4, 46-54. Чудесный ловъ рыбъ. Ме. 4, 18-22; Лук. 5, 1-11; Мар. 1, 16-20.

Исцѣленіе разслабленнаго въ Капернаумѣ. Мар. 2, 1-12; Лук. 5, 17-26; Ме. 9, 1-8.

Исцѣленіе слуги сотника. Лук. 7, 1-10; Ме. 8, 5-13.

Притча о сѣмени и плевелахъ. Ме. 13, 24-30, 34-43.

Исцѣленіе бѣсноватаго въ странѣ Гадаринской. Мар. 5, 1-20; Лук. 8, 26-39; Ме. 8, 28-34.

Отправленіе двѣнадцати апостоловъ на проповедь и наставленія имъ Господа Иисуса Христа. Ме. 10 гл.; Мар. 6, 9-11; Лук. 12, 1-19.

Хожденіе Иисуса Христа по водамъ. Ме. 14, 22-34; Мар. 6, 47-53; Иоан. 6, 16-21.

Чудесно насыщеніе четырехъ тысячъ человекъ семью хлебами. Ме. 15, 23-38; Мар. 8, 1-9.

Исповѣданіе апостола Петра и предсказаніе Господа о своихъ страданіяхъ. Ме. 16, 13-18; Мар. 8, 27-38; Лук. 9, 18-27.

Чудесное полученіе монеты для уплаты дани на храмъ. Ме. 17, 24-27.

Притча о милосердомъ царѣ и безжалостномъ должникѣ. Ме. 18, 21-35.

Исцѣленіе слѣпорожденнаго. Иоан. 9, 1-41.

Посѣщеніе Марфы и Маріи Господомъ. Лук. 10, 38-42.

Исцѣленіе десяти прокаженныхъ. Лук. 17, 11-19.

Притча о блудномъ сынѣ. Лук. 15, 11-32.

Притча о мытарѣ и фарисеѣ. Лук. 18, 9-14.

Обращеніе Закхея. Лук. 19, 1-10.

Ученіе Иисуса Христа объ обязанности поданныхъ платить дань и о главныхъ заповѣдяхъ. Ме. 22, 15-22, 35-40; Мар. 12, 13-17, 28-34; Лук. 20, 19-26.

Похвала усердію вдовцы. Лук. 21, 1-4; Мар. 12, 41-44

Притча о дѣвахъ, ожидающихъ жениха и о талантахъ. Изображеніе страшнаго суда. Ме. 25 гл.

Молитва Господа нашего Иисуса Христа въ саду Гефсиманскомъ. Взятіе Его воинами. Ме. 26, 37-56. Мар. 14, 33-52; Лук. 22, 41-53; Иоан. 18, 3-11

Судъ надъ Господомъ нашимъ Иисусомъ Христомъ у первосвященниковъ иудейскихъ. Ме. 26, 57-66; Мар. 14, 53-66; Лук. 22, 54-64; Иоан. 18, 12-23.

Отреченіе апостола Петра и раскаяніе его; погибель Іуды. Ме. 26, 58, 69-75; 27, 3-5; Мар. 14, 66-72; Лук. 22, 56-62; Иоан. 18, 17-27.

Иисусъ Христосъ на судѣ Пилата. Осужденіе Его и путь къ Голгофѣ. Ме. 26 гл. И сл.; Мар. 14 и сл. Лук. 22 и сл.; Иоан. 17 и сл.

Явленіе воскресшаго Господа. Ме. 28 гл. Мар. 16 гл.; Лук. 24 гл.; Иоан. 20 21 гл.

Начальные свѣдѣнія изъ исторіи церкви

Установленіе церкви. Сошествіе Святаго Духа. Гдѣ, чрезъ кого и чрезъ какія средства подается вѣрующимъ спасительная благодать Святаго Духа?

Дѣянія святыхъ апостоловъ: Петра, Павла, Иоанна и другихъ.

О священномъ писаніи Новаго Завѣта.

Гоненіе на христіанъ отъ иудеевъ и разрушеніе Иерусалима.

Гоненіе на христіанъ отъ язычниковъ. Свят. Мученики и мученицы.

Святые равноапостольные Константинъ и Елена.

Подвижничество христіанское. Происхожденіе монашества. Св. Антоній Великій. Преподобный Пахомій. Монашество на Афонѣ.

О соборахъ. Соборъ апостольскій. Вселенскіе соборы.

Святитель Николай, архіепископъ Мирликійскій.

Вселенскіе святители: Василій Великій, Григорій Богословъ, Иоаннъ Златоустъ.

Святые равноапостольные Мефодій и Кирилль.

Отдѣленіе западной церкви отъ союза церкви вселенской.

Крещеніе Руси.

Монашество въ Россіи. Преподобные Антоній и Феодосій Печерскіе.

Преподобный Сергій. Соловецкіе чудотворцы Зосима и Савватій.

Св. митрополиты: Петръ, Алексій, Иона и Филиппъ.

Патриархи: Іовъ, Гермогенъ и Филаретъ.

Патріархъ Никонъ. Происхожденіе раскола.

Святые угодники: Димитрій Ростовскій, Митрофанъ и Тихонъ Воронежскіе.

Годъ четвертый.

Повтореніе «Катихизиса» и «Ученія о богослуженіи»

съ дополненіемъ новыхъ статей

(7 уроковъ въ недѣлю).

Въ Катихизисѣ должно бытъ болѣе подробно преподано дѣтямъ ученіе о совершеніи нашего спасенія Господомъ Иисусомъ Христомъ, о церкви и таинствахъ.

Въ ученіи о богослуженіи вводятся слѣдующія новыя статьи:

Общія священнодѣйствія, совершаемыя при богослуженіи: благословеніе священника, хажденіе фиміамомъ, открытіе и закрытіе царскихъ вратъ и завѣсы, возженіе свѣчъ.

Церковное значеніе cadaго дня въ недѣлѣ. Церковное значеніе нѣкоторыхъ часовъ дня.

Виды церковныхъ службъ (вечерня, повечеріе и проч.)

Говѣніе по уставу правосланой церкви.

Страстная седмица. Богослуженіе въ четвертокъ, пятокъ и субботу страстной седмицы.

Литургія преждеосвященныхъ даровъ. Составъ особенности ея.

Руководства и пособія

Молитвы изучаются по молитвослову, изданному отъ Святѣйшаго Синода. Катихизисъ преподается по краткому руководству, изложенному въ «Начаткахъ христіанскаго ученія». Дополненіе его въ статьяхъ, указанныхъ въ программѣ 4-го года двухклассной школы, заимствуется изъ пространнаго катихизиса. Для преподаванія священной исторіи, начальныхъ свѣдѣній изъ исторіи церкви и ученія о богослуженіи, впредь до изданія особыхъ по симъ предметамъ руководствъ, принаровленныхъ къ программѣ и потребностямъ церковно-приходскихъ школъ, наставники пользуются одобренными отъ Святѣйшаго Синода руководствами, употребляемыми въ училищахъ министерства народнаго просвѣщенія, протоіереєвъ: Николая Попова, Петра Смирнова, Александра Рудакова, Димитрія Соколова и другихъ.

**Объяснительная записка къ программѣ преподаванія
закона Божія
въ церковно-приходскихъ школахъ**

Значеніе закона Божія въ церковно-приходскихъ школахъ.

Самое названіе церковно-приходскихъ школъ указываетъ на особенное значеніе въ нихъ закона Божія. Онъ оставляетъ главный ихъ предметъ, и всѣ другіе предметы должны быть, по возможности, поставлены отъ него въ болѣе или менѣе тѣсную зависимость. Церковная грамота должна помочать изученію молитвъ и пѣснопѣній; русское чтеніе и письмо должно быть обращено къ предметамъ по преимуществу религиознаго содержанія; пѣнію дѣти будутъ обучаться въ нихъ церковному. Получая въ школахъ церковно-приходской даже необходимыя для этой временной жизни знанія (каковы начальныя арифметическія свѣдѣнія, обученіе ремесламъ, гдѣ можно), дѣти не могутъ не чувствовать благодарности къ церкви за ея материнскую о нихъ заботливость, и это также должно помогать добродѣтели въ духѣ вѣры и благочестія ихъ воспитанію. Какъ, впрочемъ, ни благоприятны эти условия для преподаванія закона Божія въ школахъ церковно-приходской, необходимы дружныя усилія наставниковъ ея, чтобы поставить этотъ важнѣйшій предметъ школы на надлежащую его высоту и сдѣлать преподаваніе его наиболѣе благотворнымъ. Состоя въ числѣ начальныхъ, церковно-приходская школа будетъ для большей части своихъ воспитанниковъ и послѣднею школою, и изъ нея они выйдутъ прямо на поприще жизни.

**Предметы закона Божія
въ церковно-приходской школѣ
и объемъ ихъ преподаванія**

Предметы закона Божія, преподаваемые въ церковно-приходской школѣ, въ § 5. Высочайше утвержденныхъ правилъ указаны слѣдующіе: 1) изученіе молитвъ; 2) священная історія и объясненіе богослуженія; 3) краткій катихизисъ, при чемъ въ примѣчаніи къ сему § сказано, чтобы въ одноклассныхъ школахъ составъ учебныхъ предметовъ былъ не менѣе опредѣленнаго въ положеніи о начальныхъ народныхъ училищахъ 25 мая 1874 г. Но, такъ какъ начальныя народныя училища имѣютъ трехлѣтній курсъ, а одноклассныя церковно-приходскія школы только двухлѣтній, то надлежащая постановка закона Божія въ этой послѣдней возможна не иначе, какъ 1) при вышеуказанномъ благоприятномъ отношеніи къ нему преподаванія другихъ предметовъ школы, 2) при наиболѣе удобномъ, по отношенію къ данному времени, распредѣленіи вышеозначенныхъ частныхъ предметовъ закона Божія. Двухлѣтній курсъ одноклассной церковно-приходской школы заканчиваетъ необходимое для всѣхъ дѣтей общее образованіе, и съ нимъ вполне согласованъ курсъ двухъ первыхъ лѣтъ двухклассной школы. Затѣмъ, въ программу двухъ остальныхъ годовъ послѣдней по закону Божию вводятся нѣкоторые новые отдѣлы вышеуказанныхъ его предметовъ и «Начальныя свѣдѣнія изъ історіи церкви», сообразно § 5 Высочайше утвержденныхъ правилъ [187].

Додаток № 2

**«Программа обучения
в церковно-приходских школах»**

В состав обучения в церковноприходских школах обязательно должны войти следующие предметы: 1) чтение по славянской и гражданской печати, 2) Закон Божий, 3) арифметика, 4) русская история, 5) русский язык, и 6) церковное пение.

1) Обучение начинается со славянского букваря по изданию Киево-Печерской Лавры.

Примечание. В последнее время, в педагогическом мире появилось много и различных способов к легчайшему обучению русской грамоте. Между этими методами нового обучения грамоте русской по преимуществу славятся таблицы и приемы Золотова. Но с одной стороны, и метод обучения по системе Золотова не есть метод совершенный, по сознанию самой русской журналистики, с другой — скороспелое учение более пригодно бывшим воскресным, а не церковноприходским школам. Нам представляется, что славянский букварь лаврской печати всего более годится для наших школ. Говорим так потому, что и образование в сих школах должно быть по преимуществу церковно-религиозное. Притом же и сам народ почитает язык славянский — языком священным для себя. Это и естественно. Он слышит слово Божье на этом языке; на том же языке совершается божественная литургия и другие богослужения церковные; наконец на этом языке он возносит частные молитвы свои литургии и другиим богослужения церковные; наконец на этом языке он возносит частные молитвы свои к Богу. Естественно, после этого, и разумно будет, если мы начнем обучение детей с церковнославянской, а не русской азбуки.

По изучении букваря церковнославянского, ученик переходит к чтению псалтыря. Эта священная книга, при высоком ее значении, так часто употребляется в церковном богослужении, что чтение по ней совершенно необходимо ученикам в наших церковноприходских школах. Часослов же, который также не малое значение имеет в кругу церковно-богослужебных книг, мы не считаем предметом необходимым для чтения в наших школах потому, что псалмы, которые входят в состав часов церковных, непосредственно заключаются в псалтыри. Стало быть, кто умеет читать по псалтырю, тот сумеет прочесть и часы церковные. Впрочем, для ознакомления учеников наших с порядком повседневногo богослужения, который весь виден в часослове, мы предполагаем, что наставник школы, перед днем воскресным и праздничным, будет заниматься поочередно с учениками, выучившими псалтырь, и по часослову, приручая их к внятному и раздельному чтению, а также к самому порядку чтения, и руководствуя их, в этом случае, как в школе, так и в церкви — на клиросе. Изучившему букварь и псалтырь, ознакомившемуся с часословом, ученику

не трудно перейти к чтению книг гражданской печати. Для упражнения в гражданском чтении, всего полезнее дать детям святое Евангелие в русском переводе, со славянским текстом.

Польза от чтения Евангелия может быть многосторонняя. Во-первых, ученик, при помощи русского перевода, знакомится со значением славянских слов и выражений, не всегда и не всем понятных; во-вторых, с этим чтением он усваивает дух евангельского учения; в-третьих, здесь же он знакомится и со священной историей Нового Завета и т. д.

Современно с чтением по книгам церковной и гражданской печати, ученик в школе начинает обучаться и письму, и продолжает это занятие через все время своего обучения в школе.

Примечание. Как учить детей чистописанию, — на это есть много дельных замечаний в журнале «Учитель» и в «Киевских Епархиальных Ведомостях».

2) Знание Закона Божьего составляет насущную потребность каждого христианина. В состав сего обучения должны войти следующие предметы: а) священная история Ветхого и Нового Завета, б) катехизис, в) объяснение церковного богослужения и преимущественно божественной литургии, и г) наконец изъяснение молитв вечерних и утренних.

а) Изучение закона Божьего должно начаться со Священной Истории. — Детский возраст весьма способен к восприятию исторических истин, оживленных простым бесхитростным рассказом, а потому всего лучше и начинать с того, что доступнее детскому пониманию. При изложении истории, внимание детей преимущественно должно быть обращено на главные события, которые потому должны быть рассказаны с большой подробностью и в систематическом порядке.

Примечание. Прилагать здесь особенный конспект священной истории не считаем нужным потому, что это дело для наставника весьма простое и понятное. Можно бы здесь указать руководства по сему предмету; но их так много и между ними так много хороших и дельных руководств, что и выбор делать из них не легко. Укажем, по крайней мере, на некоторые из них. Таковы по преимуществу: «Священная История», изд. св. Базаровым, «Священная История» — Рудакова, «Св. История» — Москвина, беседы с детьми о вере и нравственности — священника Соколова. Впрочем, и эти учебники предлагаем не для детского заучивания, а для руководства наставника; лучшим же руководством должна быть Библия.

б) После ветхозаветной и новозаветной истории, следует изучение катехизиса. В состав катехизического учения входит объяснение «Символа веры», молитвы Господней и десятословия. Мы называем занятия по катехизису объяснениями, держась той мысли, что детей всего лучше учить с рассказов, а не заставлять их заучивать, чтобы то ни было по книге. Если дитя умеет прочесть на память (а оно должно к этому времени уметь) «Символ веры», молитву Господню и десять заповедей, то остается только объяснить ему каждое слово и показать содержащееся в них учение православной церкви. Таким образом, мы не желали бы допускать и здесь

школьные приемы, которые часто отбивают у детей охоту к учению. Попыты такого катехизического объяснения можно видеть в «Руководстве для сельских пастырей» и в «Киевских Епархиальных Ведомостях».

Объясняя «Символ веры», молитву Господню и заповеди, нужно стараться доводить дитя до той степени понимания, чтобы оно могло рассказать, какие мысли заключаются в тех или других словах, а не отвечало просто по книжным вопросам, которые делают детей до такой степени односторонними, что если спросить их о том же предмете, только не книжным вопросом, а в иной форме, то они становятся в тупик. Такое знание никогда не даст никакой пищи уму, а тем более сердцу дитяти; ибо оно воспринимается одной памятью, без смысла. Есть, однако ж, такие истины, которые не только дитя, но и учитель, не объяснит своими словами. Таково вообще учение о Св. Троице, о соединении двух естеств з Иисусе Христе, и некоторые другие. Такие истины должны быть и передаваемы учителем, и заучиваемы учащимися в тех выражениях, в которых они изложены св. Церковью. Впрочем, обучение Закону Божьему самым живым и толковым образом еще не завершает всего дела. Нужно обращать деятельное внимание на то, как дети усваивают в своем поведении преподаваемые им правила нравственности, и если в ком из них будет замечено уклонение, на того следует наипаче действовать словом убеждения. Никогда не должны забывать, что цель преподавания Закона Божьего состоит в том, дабы сделать, сколько возможно, просвещенными в своей вере и нравственными в поведении, а этого никак нельзя достигнуть простым заучиванием истин и правил своей веры. Обучаемые дети должны отличаться от прочих детей добрым поведением и служить в каждом приходе расадником плодоносящих мужей в вере и добродетели.

в) изъяснение богослужения и преимущественно божественной литургии. — В этом деле необходимо кратко указать историческое происхождение церковного богослужения и составные части его; затем — уяснить состав и значение утренних, вечерних часов и, по преимуществу, обратить внимание на состав и значение божественной литургии. Как историческое, так и таинственное знаменование разных частей богослужения составит знание, необходимое для наших учеников.

Примечание. Пособием в этом случае могут служить: «Новая Скрижаль», «Изъяснение божественной литургии» Дмитревского, «Письма о богослужении» — Муравьева и «Литургика» протоиерея Смолодовича, а руководством могут быть книги о богослужении священника Рудакова и протоиерея Скворцева.

г) объяснение вечерних и утренних молитв. — Необходимо, прежде всего, чтобы ученики предварительно заучили на память молитвы правильно, точно. Для этого, при обучении чтению, назначается особое время. Независимо от сего, утром, по собрании учеников в класс (а они собираются почти одновременно, именно к 7-ми, 8-ми часам), один из них читает вслух для всех, под надзором наставника, отдельно и внятно утренние молитвы, а по окончании учения, вечером, молитвы вечерне. Молитвы за читающим вслух повторяют про себя все другие ученики. Через это, с одной стороны приобретает навык начинать и оканчивать день молитвой к Богу, а с другой — легко усваиваются и сами молитвы. — Объяснение же молитв, для которого назначается особенный класс, должно состоять в том, чтобы ученики зна-

ли содержание молитв находящихся в них христианского учения и умели объяснить церковнославянские выражения, какие встречаются в молитвах. — Весьма полезно было бы, если бы ученики, кроме определенных молитв вечерних и утренних знали тропари и кондаки храмового праздника своего и вообще тропари и кондаки двенадцатых праздников, а также тропари и кондаки святого, имя которого носит тот или другой ученик, с приличным объяснением праздников и значением жизни своего ангела.

3) Арифметика. — Из арифметических приемов или действий всего необходимое знать нашим ученикам четыре простых действий с именованными числами. Понимание весов и мер существенно необходимо. В этом случае, кроме общепринятых мер и весов, необходимо знать и местное их употребление и значение. В обучении арифметическим действиям и приемам нужно преимущественно обращать внимание на умственное соображение, а не механическую только работу на доске или бумаге. Впрочем, весьма полезно будет, если ученики наши будут заняты и практическим упражнением на счетах.

Примечание. Мы не указываем особенного руководства по этому предмету потому, что первоначальные правила арифметические совершенно определены и довольно ясны. Для применения к детскому возрасту сих правил, можно указать на те приемы, какие указаны в журнале «Учитель», не имеющие же журнала «Учитель» могут руководствоваться «Арифметикой» по методу Груббе, Золотова и «Арифметикой» Рубицова.

4) Русская история. — С историей русской можно познакомить детей в наших школах посредством живых изустных рассказов, излагая в них главнейшие события из отечественной истории, а для сего излагать биографии более замечательных лиц. Лучшими пособиями по сему предмету, для школ, могут служить: «История России в картинах» — Золотова, «Русская История» — Щебальского, издаваемая отдельными выпусками. «Рассказы из Русской Истории» — Водовозова, а также «История» Иловайского. Первые две из них по преимуществу отличаются популярностью изложения, рекомендуем также «Историю» Кулжинского, изд. Каллистратова, и в статьях относящихся к Польше его же «Историю Польши», изд. Бредихина.

5) Русский язык. Обучение русскому языку в наших школах может совершаться таким порядком. Когда ученик переходит к чтению по гражданской печати, необходимо, на первых же порах, приучать его к правильному, отдельному, внятному чтению, останавливая на знаках препинания. Когда же усвоит себе такое чтение, тогда останавливать его внимание на предложениях и периодах, объясняя состав и значение, и заставляя при этом видоизменять предложения или приискивать себе подобные. Затем можно приступить к анализу предложений, объясняя составные его части, т. е. что называется именем существительным, прилагательным, местоимением, глаголом, союзом и так далее, практически управляя в изменении окончаний частей речи изменяемых, с показанием, какие части речи не терпят изменения в окончаниях. К этому необходимо еще присоединить правила об употреблении знаков препинания и правописания. Этим способом можно достигнуть того ре-

зультата, что ученики будут читать с толком, и будут понимать прочитанное, если содержание прочитанного придется силам, а равно будут и писать правильно под диктовку со знаками препинания, если только основательно будут указаны наставником и усвоены ими те и другие правила.

Примечание. Лучшим руководством, по части русского языка, собственно для наставника, могут служить: «Русская Грамматика» Перевлевского и такая же «Грамматика» Классовского, и «Этимология» г. Березницкого.

6) Церковное пение. Круг обучения по сему предмету может быть представлен в следующем объеме: необходимо обучить учеников пению по голосам — на Господи возвах и Бог Господь, затем пению ирмосов, наконец, пению всенощного бдения, вечерни, утрени, с указанием и самого порядка богослужения, так, чтобы дети могли и читать и петь на клиросе. Партесное пение, где может быть заведено, составит уже некоторую, так сказать, роскошь. В этом случае дети могут петь на двух клиросах, одни под руководством наставника школы, другие под надзором дьячка и пономаря.

Для соблюдения однообразия в занятиях, необходимо представить здесь расписание порядка ежедневных занятий в школе. Этот порядок может, конечно, и изменяться по требованию обстоятельств; но там, где обстоятельства того не потребуют, желательно, чтобы он остался во всей своей силе. Этот порядок следующий:

Понедельник.

8—10 Закон Божий.
10—12 Арифметика.
2—5 читают и пишут.

Вторник.

8—10 Русская история.
10—12 Русский язык.
2—5 читают и пишут.

Среда.

8—10 Русский язык.
10—12 Арифметика.
2—5 читают и пишут.

Четверток.

8—10 Закон Божий.
10—12 Арифметика.
2—5 читают и пишут.

Пятница.

8—10 Русская история.
10—12 Русский язык.
2—5 читают и пишут.

Суббота.

8—10 Закон Божий.
10—12 Русский язык.
2—5 Церковное пение.

Примечание. Послеобеденные классы оканчиваются вечерними молитвами. Между двумя утренними уроками назначается для отдыха ученикам полчаса времени».

Додаток № 3

«На подлинномъ Собственною
ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА рукою написано:
«Быть по сему»
Въ Гатчинъ
4 мая 1891 г.

Правила о школахъ грамоты

§ 1. Школы грамоты суть школы начального обучения, открываемыя въ приходахъ городскихъ и сельскихъ, а равно и при монастыряхъ.

§ 2. Всѣ школы грамоты, какъ существующія уже, такъ и вновь открываемыя, подлежатъ исключительно вѣдѣнію и наблюденію духовного начальства. Попечение о школахъ грамоты въ приходахъ и руководство оными возлагается на мѣстныхъ священниковъ, или на тѣ лица, кои будутъ назначены для сего Епархіальнымъ Архіереемъ. Отвѣтственность за православно-церковное направленіе школы во всякому случаѣ возлагается на приходскаго священника.

§ 3. Школы грамоты могутъ быть учреждаемы членами причтовъ, монастырями, благотворительными учрежденіями, однимъ или нѣсколькими прихожанами, сельскими и городскими обществами и земствомъ.

§ 4. Мѣстные прихожане, желающіе открыть на свои средства школу грамоты, обращаются за совѣтомъ и указаніями къ приходскому священнику, на обязанность котораго возлагается пріисканіе для открываемой школы благонадежныхъ учителя и попечителя и забота о снабженіи ея необходимыми руководствами и учебными пособиями. Всѣ могущія возникнуть между приходскимъ священникомъ и устройтелями школы недоразумѣнія разрѣшаются уѣзднымъ отдѣленіемъ Епархіальнаго Училищнаго Совѣта, по докладу мѣстнаго о. наблюдателя.

§ 5. Лица и учрежденія, не принадлежащія къ приходу, желающія открыть одну или нѣсколько школъ грамоты въ приходѣ, обращаются съ своимъ предложеніемъ или въ уѣздное отдѣленіе Епархіальнаго Училищнаго Совѣта, или къ мѣстному священнику и сообщаютъ при этомъ, гдѣ и на какія средства предполагается открыть школу.

§ 6. Въ школахъ грамоты обучаютъ священники, діаконы и другіе члены причта, а также свѣтскіе учителя, избираемые изъ лицъ православнаго исповѣданія, благочестивой жизни и знакомыхъ съ предметами начального обучения. Избраніе учителей для школъ грамоты предоставляется учредителямъ оныхъ, по соглашенію съ приходскимъ священникомъ.

§ 7. Лица, имѣющія свидѣльство на званіе учителя, допускаются къ учительству въ школѣ грамоты по удостовѣренію въ нравственной ихъ благонадежности, съ доведеніемъ о семъ до свѣдѣнія уѣзднаго отдѣленія Епархіальнаго Училищнаго Совѣта.

§ 8. Если избранное священникомъ или указанное учредителями школы лицо не имѣетъ свидѣльства на званіе начального учителя или учителя церковно-приходскихъ школъ, то священникъ предварительно удостовѣряется въ знаніи имъ молитвъ, священной исторіи, краткаго катихизиса и прочихъ предметовъ обученія въ школѣ грамоты, и если избранное священникомъ или указанное учредителями школы лицо окажется достаточно свѣдущимъ въ Законѣ Божіемъ и въ прочихъ предметахъ школы грамоты и нравственно благонадежнымъ, то приходскій священникъ даетъ такому лицу письменное разрѣшеніе на вступленіе въ должность учителя, о чемъ и доносить уѣздному отдѣленію Епархіальнаго Училищнаго Совѣта. Лица, допущенія къ учительству въ школахъ грамоты на основаніи сего § правилъ, не пользуются льготою по 63 ст. Уст. О воинской повинности.

§ 9. Учителя школы грамоты, имѣющіе свидѣльства на званіе начального учителя или учителя церковно-приходской школы, пользуются всѣми присвоенными симъ званіямъ правами и освобождаются отъ отбыванія воинской повинности по 63 ст. У ст. о сей повинности съ тѣмъ, чтобы въ теченіе пяти лѣтъ со времени зачисления ихъ запасъ уѣздныя отдѣленія Епархіальныхъ Училищныхъ Совѣтовъ представляли о таковыхъ учителяхъ въ подлежащія по воинской повинности присутствія удостовѣренія въ томъ, что означенные учителя школъ грамоты не оставили соответствующихъ ихъ званію занятій.

§ 10. Приходскіе священники ходатайствуютъ преді уѣздными отдѣленіями объ утвержденіи въ званіи попечителей школъ грамоты тѣхъ лицъ, кои устроили таковыя школы, или оказываютъ имъ содѣйствіе своїми матеріальными средствами, а общества и учрежденія, открывшія школы грамоты, сами избираютъ изъ своей среды попечителя школы. Попечители школъ грамоты утверждаются въ семъ званіи Епархіальнымъ Архіереемъ, по представленіямъ уѣздныхъ отдѣленій Епархіальнаго Училищнаго Совѣта.

§ 11. Попечители школъ грамоты, вмѣстѣ съ приходскими священниками, заботятся: 1) объ устройствѣ удобнаго школьнаго помѣщенія и о доставленіи классныхъ принадлежностей, 2) о своевременномъ, по мѣстнымъ условіямъ, началѣ школьнаго ученія и о возможно исправномъ посѣщеніи школы учащимися, 3) о своевременной и исправной выдачѣ учителю положеннаго вознагражденія и 4) о возможно исправномъ посѣщеніи храма Божія учащимися, съ каковою цѣлію въ отдаленныхъ отъ церкви деревняхъ и можетъ бать учрежденъ добровольный нарядъ очередныхъ подводовъ.

§ 12. Попечители школы грамоты изъ крестьянъ пользуются преимуществами, предоставленными должностнымъ лицамъ волостнаго и сельскаго управления (п.п. 1 и 2 ст. 124 Положенія о крестьянахъ 19 февраля 1861 года).

§ 13. Попечители школы грамоты, оказавшие особое материальное и нравственное содействие преуспянию означенных школ, по засвидетельствованию о сем членов уездных отделений, лично обзрѣвавших школы, и на основании журнальных постановлений сих отделений, могут быть представляемы Епархиальными Преосвященными к почетным наградамъ.

§ 14. Предметы курса школ грамоты составляют: Законъ Божій (краткая Священная Исторія Ветхаго и Новаго Завета и Краткій Катихизисъ), церковное пѣніе съ голоса, чтеніе церковно-славянское и русское, письмо и начальное счисленіе.

§ 15. Преподаваніе въ школах грамоты производится по руководствамъ, учебнымъ пособиямъ и вообще книгамъ, указаннымъ Святейшимъ Синодомъ и Училищнымъ при Святѣйшемъ Синодѣ Совѣтомъ. При названныхъ школахъ, по мѣрѣ средствъ, составляются учительскія и ученическія библіотеки изъ книгъ, одобренныхъ и допущенныхъ Училищнымъ Совѣтомъ при Святѣйшемъ Синодѣ.

§ 16. Въ каждой школѣ грамоты должна быть классная книга, въ которую учитель вноситъ имена и фамиліи учащихся, отмечаѣтъ пропущенные ими уроки, съ объясненіемъ причинъ таковыхъ пропусковъ, и ведетъ запись содержанія преподаваемыхъ уроковъ. Въ эту же книгу священникъ, попечитель и наблюдатель, отъ времени до времени, вносятъ свои замѣчанія объ успѣхахъ учащихся и вообще о ходѣ школьнаго обученія.

§ 17. Опредѣленіе учебнаго времени въ школах грамоты въ теченіе года и составленіе росписанія нѣдельныхъ уроковъ для сихъ школъ возлагается на уездныя отдѣленія Епархиальныхъ Училищныхъ Совѣтовъ.

§ 18. По окончаніи учебнаго года, священникъ, совмѣстно съ учителемъ и попечителемъ школы и, по возможности, въ присутствіи сельскихъ властей и родителей учащихся, производитъ испытанія всѣмъ ученикамъ школы грамоты. Удовлетворительно выдержавшіе экзаменъ ученики и ученицы школъ грамоты получаютъ удостовѣреніе въ званіи ими пройденнаго курса, за подписью приходскаго священника, попечителя и учителя школы, съ приложеніемъ церковной печати. Уездныя отдѣленія заблаговременно снабжаютъ приходскихъ священниковъ бланками означенныхъ удостовѣреній. Удостоверенія сіи никакихъ правъ по отбыванію воинской повинности получившимъ ихъ ученикамъ не даютъ. Для полученія свидѣтельства на льготу по отбыванію воинской повинности ученики школъ грамоты могутъ подвергаться испытанію въ экзаменаціонныхъ комиссіяхъ духовнаго вѣдомства наравнѣ съ учениками церковно-приходскихъ школъ (Собр. Узак. И Росп. Прав. 1889 года № 31, ст. 272).

§ 19. Для успѣшнаго хода учебно-воспитательной части въ школахъ грамоты, приходскимъ священникамъ вмѣняется въ обязанность возможно частое посѣщеніе ихъ.

§ 20. При посѣщеніи школы грамоты священникъ испытываетъ учащихся въ пройденномъ, наблюдаетъ за преподаваніемъ учителя и ведетъ бесѣды по предметамъ Закона Божія. Особенное вниманіе со стороны священника должно быть обращено на церковно-воспитательную сторону школъ грамоты, какъ-то: благоговѣйное чтеніе молитвъ въ школѣ, посѣщеніе учащимися храма Божія въ воскресне и праздничные дни, внѣклассное чтеніе книгъ и брошуръ назидательнаго содержанія.

§ 21. Предъ началом и при окончаніи учебнаго года совершаются молебствія, на кои своевременно приглашаются сельскія власти и родители учащихся.

§ 22. Въ праздничные и воскресне дни предоставляется учителю устраивать вечернія чтенія въ школѣ для учащихся и ихъ родителей. Чтенія эти сопровождаются пѣніемъ молитвъ и церковныхъ пѣснопѣній и производятся по указаніямъ и подъ руководствомъ приходскаго священника.

§ 23. Возлагаемыя сими правилами на уездныя отдѣленія Епархиальныхъ Училищныхъ Совѣтовъ обязанности по завѣдыванію школами грамоты въ тѣхъ уѣздахъ, гдѣ таковыя отдѣленія еще не открыты, возложить временно, впредь до открытія сихъ отдѣленій, на Епархиальные Училищные Совѣты.

§ 24. Высшее управленіе всѣми школами грамоты и распоряженіе отпускаемыми на ихъ содержаніе суммами принадлежитъ Святѣйшему Синоду, который, въ развитіе настоящихъ правилъ, имѣетъ издавать особыя постановленія.

Подлинныя правила подписали:

Исидоръ, Митрополитъ Новгородскій и С.-Петербургскій.

Іоанникій, Митрополитъ Московскій и Коломенскій.

Леонтій, Архіепископъ Холмско-Варшавскій.

Сергій, Архіепископъ Херсонскій и Одесскій

Амвросій, Архіепископъ Харьковскій и Ахтырскій.

Епископъ Германъ.

Епископъ Маркеллъ.

* *
*

Додаток № 4

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік.

С М Ъ Т А

на зданіє *каменне однокласне (5 класн.)*
в м. Вороньковѣ

Составлена въ 1907 году на
основаніи справочн. цѣнъ 1907 года
въ суммѣ *14831 р 28 к.*

Бланкъ смѣты составленъ на
основаніи „Урочнаго Положенія“,
„Руководства къ составленію смѣтъ“
П. О. Сальмановича и отчасти опыта
техникомъ Миргородскаго Уѣзднаго
Земства инженеръ-технологомъ Н. И.
Елагинимъ.

Изданіе Миргородскаго Уѣзднаго Земства.

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 1.

А) Земляныя работы:

При цѣнѣ земляному въ дѣнъ / р. 25 к.)

Для выкопки фундамента, рыль и установка въ дѣнъ
и починъ цѣта на 1 кв. с., по смѣр. § 30
к. земляном. 1,25, что состав. на 1 кв. с.
р. 25 к., а на . . . кв. с.) *17,50*

Для выкопки ямы
на 1 кв. с., по смѣр. § 30
к. земляном. 1,95, что состав. на 1 кв. с.
р. к., а на . . . кв. с.

Для выкопки земли и вывозки ея на среднюю раз-
стоян. саж. на 1 кв. с., по смѣр. §§ 30
б. и 37. земляном. 1,25 . . . что состав.
р. к., а на . . . кв. с.

Для разравниванія земли и тщательной утрясочки
въ саж. по толщѣ 3 ин. на 1 кв. саж.
земли. 1,00, что состав. р. к. а на кв. с.

Итого стоимость земляныхъ работъ . . .

Б) Каменные работы:

При цѣнѣ въ дѣнъ каменному *1 р. 20 к.* и
работѣ *75 к.*

Для бутованія кирпичемъ по раствору съ замеской
этого рода примесью фундамента въ наружи, внутрен.
и в стѣбѣ, а также починъ цѣтъ и крылецъ
1 кв. с., по § 411, каменщик. 4, рабоч. 2, что
въ 6 р. 30 к., а на . . . кв. с.
Кирпича 3.15×17.5 . . . те.
См. раствора 0.305×17.5 . . . кв. с.

17,5
55,125
5,34

8 1/2
110 25
1102,50
320 1/2
1596 1/2
1555,05

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 2.

№	різном.	Класифікація		Класифікація	
		Класифікація	Класифікація	Класифікація	Класифікація
2	Для прямої кладки в 2 шари	2	75	2	75
	Кирп. 1,025 x 6,66		6,66		6,66
	Паш. растл. 0,1 x 6,66		6,66		6,66
3	Для прямої кладки в 2 шари	6	30	6	30
	Кирп. 0,410 x 2,53		2,53		2,53
	Паш. растл. 0,1 x 2,53		2,53		2,53
4	Для прямої кладки в 1 шир.				
	Кирп. 0,615				
	Паш. растл. 0,06				
5	Для прямої кладки в 2 шари	2	76	2	76
	Кирп. 0,820				
	Паш. растл. 0,08				
6	Для прямої кладки в 2 1/2 шари	2	95	2	95
	Кирп. 1,025 x 148,33		148,33		148,33
	Паш. растл. 0,10 x 148,33		148,33		148,33
7	Для прямої кладки в 3 шари	3	31	3	31
	Кирп. 1,230 x 21,07		21,07		21,07
	Паш. растл. 0,12 x 21,07		21,07		21,07
8	Для кладки столбов в сечені 2x2 шари				
	Кирп. 1,90				

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 3.

№	різном.	Класифікація		Класифікація	
		Класифікація	Класифікація	Класифікація	Класифікація
	В) Плотничина роботи				
1	Для прямої кладки в 2 шари	1	20	1	20
	Кирп. 0,410 x 2,53		2,53		2,53
	Паш. растл. 0,1 x 2,53		2,53		2,53
2	Для прямої кладки в 2 шари	10	34	10	34
	Кирп. 0,410 x 2,53		2,53		2,53
	Паш. растл. 0,1 x 2,53		2,53		2,53
3	Кроме того на 1 кв. саж. парки, узоры каменные				
	Кирп. 0,80				
	Паш. растл. 0,70				
4	Для укладки кирпича в 2 шари				
	Кирп. 0,80				
	Паш. растл. 0,70				

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 4.

№	Описание и перечисление работ и материалов.	Единица измерения	Ц Е Н Ы		
			Частная	Общая	Примечание
			РУБЛ.	К.	
	Для изготовления... (рубрики)		3500		
	Для рубки... (рубрики)		175		
5	Для рубки... (рубрики)		1		
6	Для изготовления... (рубрики)		1		
7	Для изготовления... (рубрики)		1		
8	Для изготовления... (рубрики)		1		

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 5.

№	Описание и перечисление работ и материалов.	Единица измерения	Ц Е Н Ы		
			Частная	Общая	Примечание
			РУБЛ.	К.	
	Для изготовления... (рубрики)		467		
	Для изготовления... (рубрики)		300		
	Для изготовления... (рубрики)		178		
1	Для изготовления... (рубрики)		110		
2	Для изготовления... (рубрики)		530		
3	Для изготовления... (рубрики)		110		
4	Для изготовления... (рубрики)		440		
5	Для изготовления... (рубрики)		110		
6	Для изготовления... (рубрики)		110		
7	Для изготовления... (рубрики)		110		
8	Для изготовления... (рубрики)		110		

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 6.

№	Опис роботи	Ціна		Всього
		Руб.	К.	
	Сосна желт. 2 дм. дл. 6 вер. шт. 100	100		20 20
14	Для шпиків стріжень § 159, на 1 кв. саж. доск. по собр. § 161 г., плотн. 0.06, що сост. кон., а на п. с. Дос. сосн. п. ч. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 2 1/2 дм. 0.37× шт. Гвоздів 6 дм. 0.003× шт.			
	Сосна желт. 2 дм. дл. 8 вер. шт. 2			
	Сосна желт. 2 1/2 дм. дл. 10 вер. шт. 2			
	Сосна желт. 1 дм. дл. 10 вер. шт. 2			
	Хоптові желт. 2×2 1/2 дм. з ганцями довж. по 1 ар. шт. 2 а худ. 0.375× шт.			
	Болтові желт. 3/4 дм. довж. 5 вер. з гайками і подлинниками шт. 2 а худ. 0.048× шт.			
15	Для обшивки стріжень брусками 2 1/2×2 1/2 дм., по § 164, на 1 кв. саж. плотн. 0.13, що сост. кон., а на п. с. Брус. 2 1/2×2 1/2 дм. 8× шт. Гвозд. 6 дм. 0.02× шт.			
16	Для обшивки стріжень полукруг. досками на 1 кв. саж. плотн. 0.18, що сост. кон., а на п. с. Дос. сосн. п. ч. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 дм. 2×170 шт. Гвоздів 3 дм. 0.012× шт.	170		340

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 7.

№	Описание и перечисление работ и матери- риалов.	Количество	Ціна		Всього
			Руб.	К.	
7	Для подожения досок по коньку, разжелобкам и спуску крыши на 1 кв. саж. доск. по собр. § 161 г., плотн. 0.06, что сост. кон., а на п. с. Дос. сосн. п. ч. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 2 1/2 дм. 0.37× шт. Гвоздів 6 дм. 0.003× шт.				
8	Для обшивки фронтонов досками надь штукатурку, по собр. § 178, на 1 кв. саж. плотн. 0.20, что сост. кон., а на п. с. Дос. сосн. п. ч. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 дм. 4× шт. Гвоздів 4 дм. 0.044× шт.				
9	Для обшивки по фронтонам кь концам обрешет- очных брусок досок сь вырезанными украшениями на 1 кв. саж., по собр. § 197, плотн. 0.20, что сост. кон., а на п. с. Дос. сосн. чист. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 дм. 0.37× шт. Гвоздів 4 дм. 0.003× шт.				
20	Для устройства стропил по отношению 12 вер. по концам стропильных спилов на 1 кв. саж., по собр. § 178, в. плотн. 0.30, что сост. кон., а на п. с. Дос. сосн. чист. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1' 1.48× шт. Гвоздів 4 дм. 0.013× шт.				
21	Для устройства надь поломомь дерева. отлив, по § 196, на 1 кв. с. плотн. 0.07, что сост. кон., а на п. с. Дос. сосн. п. ч. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 дм. 0.37× шт. Гвоздів 4 дм. 0.003× шт.				
22	Для устройства полочных стіж по § 198, на 1 кв. с. плотн. 1.72, что сост. р. кон., а на п. с. Дос. сосн. чист. дл. 9 ар. шир. 5 в. толщ. 1 дм. 4× шт. Гвоздів 4 дм. 0.043× шт.				

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 8.

№	Описание и исчисление работ и материалов.	Единица измерения	Ц Е Н А		Примечание
			Частная	Общая	
			рубли	копейки	
23	Для выкладки пяти чистых полов поперечных оконных рам из валяной бумаги, досок или 3 пер. аршина на 1 кв. саж., по шир. = 171, длина, 0,30, что состав. ... Дос. ... Прем. 3 пер. 2,20	кв. саж.			
24	Для выкладки чистых деревянных полов по 3 180, на 1 кв. саж., длина, 0,80, что состав. 1 р. ... Дос. ... Прем. дуб. 5 пер. д. 9 ар.	кв. саж.	110	403	
25	Для устройства дубовых крышек с планкой 15 ар. 3/4 ар. при расстоянии между тумбами 2 ар. и 1/4 ступенных на 1 кв. арш. ... Дос. ... Прем. дуб. 5 пер. д. 9 ар.	шт.	525	287	
26	Для устройства подоконных панелей со ступенями, кронштейнами и обоями, с окладом и вставкой с 4-х сторон, обделкой по черному и вставкой из жести, по опыту, на 1 кв. саж. ... Прем. сос. 4 пер. д. 9 ар.	кв. саж.	2000	800	
27	Для сдачи дверей плинтусной работы с панелей их на жести, по 181 а., на 1 кв. арш., длина, 0,25, что состав. ... Дос. сос. чист. д. 9 ар. шир. 5 в. толщ. 2 д. 0,4х Потель Слозь со шпатель Задвижка с поверечи.	шт.	289	947	

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 9.

№	Описание и исчисление работ и материалов.	Единица измерения	Ц Е Н А		Примечание
			Частная	Общая	
			рубли	копейки	
Г) Столярные работы:					
	(при план. смету из д. 1 р. 40к.) Для выкладки чистых брусьев, приподнятых, оконных рам размерами из саж. 3 ар. 8 пер. x 2 ар. ... Прем. на каждую столб. ... Пиломат. (2x +1.28)x Гвоздей (0.002x +0.014)x Смолы (0.07x +0.046)x	шт.	1320	260	
2	Для выкладки чистых брусьев приподнятых, оконных рам размерами из саж. 3 ар. 8 пер. x 2 ар. ... Прем. на каждую столб. ... Пиломат. (2x +1.28)x Гвоздей (0.002x +0.014)x Смолы (0.07x +0.046)x	шт.	1320	260	
3	Для выкладки чистых брусьев приподнятых, оконных рам размерами из саж. 3 ар. 8 пер. x 2 ар. ... Прем. на каждую столб. ... Пиломат. (2x +1.28)x Гвоздей (0.002x +0.014)x Смолы (0.07x +0.046)x	шт.	1320	260	
4	Для выкладки чистых брусьев приподнятых, оконных рам размерами из саж. 3 ар. 8 пер. x 2 ар. ... Прем. на каждую столб. ... Пиломат. (2x +1.28)x Гвоздей (0.002x +0.014)x Смолы (0.07x +0.046)x	шт.	1320	260	

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 10.

№	Описаніє и исчисленіє работъ и матеріаловъ.	Матеріалы.	Ц Ъ Н А.			
			Частная.		Общая.	
			рубли.	к.	рубли.	к.
	Доска чист. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 3 л. 0.111 × шт.	11.80		13	1 51	
	Клей столяр. 0.052 фит.	128		50	64	
	Петель парь					
	Задвижка шт.					
	Костылек шт.	22		10	3 20	
	Шпатель срочный парь	64		60	38 40 25	
	Шпатель шт.					
	Петель фортеи парь	14		15	2 10	
	Защелка шт.	14		10	1 40	
	Поперечи, задвиж. для окон, перекл.					
11	Для сдѣланія полукругл. фрамугъ верхнихъ и нижнихъ переклѣтокъ на 1 пог. арш. ширины оконъ, отпертія, по собр. № 281, столяр. 1.40, что состав. р. к., а на . . . п. с.					
	Дос. чист. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 1/2 л. 0.50 × шт.					
	Дос. чист. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 л. 0.50 × шт.					
	Клей столяр. 0.12 × фит.					
12	Для сдѣланія обшивки, фанелчатыхъ дверей съ постановкой на место и прикладкой приборовъ, по № 286, на 1 кв. арш. столяр. 0.90, что состав. р. к., а на . . . кв. ар.	77.7		1 26	97 90	
	Дос. чист. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 2 1/2 л. 0.55 × шт.	43		1 50	64 50 64	
	Клей столяр. 0.1 × фит.	7.9		13	14 01	
	Петель парь	24		60	14 40	
	Задвижка прѣлн. шт.	10		30	7 20	
	Поперечи шт.	10		30	1 20	
	Связь со прѣкладки парь	9.9		50	13 50	
	Защелка прѣлн. съ ручками шт.	1		50	13 50	
	Крѣпежъ съ приборомъ шт.	1		50	13 50	

311 р 1/2 коп.

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 13.

№	Описаніє и исчисленіє работъ и матеріаловъ.	Матеріалы.	Ц Ъ Н А.				Примечаніє.
			Частная.		Общая.		
			рубли.	к.	рубли.	к.	
	Для сдѣланія напольн. плитокъ и дверныхъ наличниковъ № 298, на 1 пог. саж. столяр. 0.20, что состав. р. к., а на . . . п. с.						
	Дос. чист. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 л. 0.18 × шт.					29 7 14	
	Дос. чист. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 1/2 л. 0.18 × шт.						
	Гвозди 6 л. 0.007 × шт.	5		0 90	4 50 = 4 р 50 к.		
		0.2		2 60	52		
14	Для сдѣланія плинтусовъ съ приборомъ ихъ на место, по № 299, на 1 пог. саж. столяр. 0.12, что состав. р. к., а на . . . п. с.	142.75		17 24	44		
	Дос. чист. дл. 9 ар. шир. 6 вер. толщ. 1 1/2 л. 0.12 × шт.	17.25		1 20	20 70 2 р		
	Гвозди 4 л. 0.003 × шт.	0.43		2 60	1 12		
15	Для сдѣланія фанелчатыхъ оконъ, ставень на 1 кв. арш., по № 289, столяр. 0.60, что состав. р. к., а на . . . кв. ар.						
	Дос. чист. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 1/2 л. 0.55 × шт.						
	Клей столяр. 0.10 × фит.						
	Петель парь						
	Крѣпежъ шт.						

58 р 1/2 к. = 58 р 1/2 к.

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 14.

№	Описаніє и исчисленіє работъ и матеріаловъ.	Цѣны			
		Частная		Общая	
		рубли	к.	рубли	к.
16	Для складины филантск. двори, карбокс, по § 289 на кв. арш, сток, 0.60, что состав. р. к., а на кв. ар. Дос. чет. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 2 д. 0.55 шт. Клею столярн. 0.10 фот. Закрытъ желѣзн. шт.				
17	Для устройства филантскихъ перегородокъ по собр. §§ 286, 291. на 1 кв. саж. столяр. 7.42, что состав. р. к., а на кв. с. Брусковъ сосн. 3×3 д. дл. 9 ар. 1× . . . шт. Доски чет. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 1/2 д. 3 шт. Дос. чет. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 д. 2 шт. Клею 0.90× фот. Гвоздей 4 д. 0.005× шт. Закрытъ желѣзн. шт. Пилом. парс. Запилокъ шт. Замковъ шт.				
18	Для обшивки стѣны на шагору 1 ар. 13 вер. отъ вода досками въ рустикъ, по собр. § 295, на кв. саж. столяр. 2.10, что состав. р. к., а на кв. с. Дос. чет. дл. 9 ар. шир. 6 вер. толщ. 2 д. 0.12× шт. Дос. чет. дл. 9 ар. шир. 5 вер. толщ. 1 д. 2.4× шт. Брусковъ 2 1/2×2 1/2 д. дл. 9 ар. 0.66× . . . шт. Гвоздей 5 д. 0.06× шт. Клею столярн. 0.30× фот.				

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 15.

№	Описаніє и исчисленіє работъ и матеріаловъ.	Цѣны			
		Частная		Общая	
		рубли	к.	рубли	к.
Д) Кровельныя работы:					
(при стѣн кровельнику на дѣл. / р. 2/10.)					
1	Для покрытия крыши дѣловыхъ жѣлѣзныхъ устройствъ настѣжныхъ жѣлѣзныхъ, съ профилемъ листовъ съ 2-хъ сторонъ, по § 577, на 1 кв. саж. кровельн. 0.45, что состав. 3/4 к., а на кв. с. Жѣлѣза 10 фот. 1.40 шт. Олифы 0.42 фот. Гвоздей 3 д. 0.01 шт.	170	54	91	80
2	Для складины ²⁰² слуховыхъ оконъ диаметр. 12 вер. по § 581 к., на саж. кровельн. 0.60, что состав. — р. 72 к., а на кв. с. Жѣлѣза 10 фот. 0.25 шт. Олифы 0.075 фот. Гвоздей 3 д. 0.0024 шт.	3	72	9	16
3	Для складины водосточн. трубъ диаметр. 3 вер. по § 581, на 1 кв. саж. кровельн. 0.40, что состав. 4/8 к., а на кв. с. Жѣлѣза 12 фунт. 0.324 шт. Олифы 0.08 фот. Стрѣны 0.113 шт. Проломы 0.187 фот.	48	—	48	13 4/4
4	Для складины порохомъ съ стѣнками и дѣлами на одну, по § 584 б, кровельн. 0.18, что состав. 22 к., а на кв. с. Жѣлѣза 12 фунт. 0.15 шт. Олифы 0.037 шт.	12	—	22	2 62-248
5	Для покрытия жѣлѣзномъ одна кровля и водосточникъ, по § 582, на 4 вер. шир. и 1 кв. с. дѣлами кровельн. 0.16 что состав. 19 коп., а на саж. вер. 21.5 шт. Жѣлѣза 12 фунт. 0.033 шт. Олифы 0.008× 4×21.5 фот. Гвоздей 5 д. 0.013× 4×21.5 шт. Проломы 0.25× 4×21.5 фот.	21.5	19	4	9

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 16.

№	різлом.	Матер.	рубли.		к.	
			рубли.	к.	рубли.	к.
	Кирпича прост. 0.645 ×	те.				
	огнеупор. ×	те.				
	Глины 0.12 ×	кб. с.				
	Песку 0.12 ×	кб. с.				
	Гвоздей 6 д. 0.22 ×	цд.				
	Проволоки 3.4 ×	фат.				
	Желтая полосои. 0.75 ×	цд.				
	Дверець вьюшечн.	шт.				
	Вязьмесь	парь.				
	Засовоць желбан.	шт.				
	Засовоць чугуни.	шт.				
	Желтая листон. 0.25 ×	цд.				
5	Для устройства кухонного очага, по собр. § 452. на 1 кв. ар. печник. 1.62, что состав. р. к., а на кв. ар.					
	Кирпича прост. 0.11 ×	те.				
	огнеуп. ×	те.				
	Глины 0.0143 ×	кб. с.				
	Песку 0.0143 ×	кб. с.				
	Гвоздей 6 д. 0.023 ×	цд.				
	Проволоки 0.40 ×	фат.				
	Желтая полос.	цд.				
	углов.	цд.				
	листон.	цд.				
	Нит. чугуни.	цд.				
	Решетоць	шт.				
	Дверець топочн.					
	поддувалои.					
	прочисти.					
	Засовоць чугуни.					
	Шкафоць широки.					
	Котлоць чугуни. эмал.					
5	Для облицовки боковн. очага кирпичами на 1 кв. арш. печник. 0.336, что состав. на 1 кв. арш. р. к., а на кв. ар.					
	Кирпичоць пер. × пер. ×	шт.				
	Проволоки ×	фат.				
	Желтая обручи. ×	цд.				
	Гвоздей 6 д. 0.025 ×	цд.				
7	Для сдѣланія между печами и деревянными стѣнами вертикальн. вентиляционн. каналоць иль постановки на ребро гончари. кирпич. (или гончаримъ трубаь), по собр. § 446, на 1 пог. саж. печник. 0.60 (0.40), что состав. р. к., а на п. с.					
	Кирпича гончари. 0.06 ×	те.				

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 18.

№	Описание и перечисление работъ и матери- риаловъ.	Кол-во.	Ц ъ н а.	
			Частная.	Общая.
			рубли.	к.
8	Для устройства дымои. трубъ на одинъ дымо. по § 447, на 1 пог. саж. печник. 1.32, что состав. / р. 53 к., а на п. с.			
	Кирпича 0.185 × //	те.	11	1
	Глины 0.021 × //	кб. с.	2,035	59,000
	Песку 0.021 × //		40	70
	Нит.-раств. 0.023 ×		023	5 - 1 15
9	Для устройства дымои. трубъ на одинъ дымо. съ вентиляционн. каналомъ по собр. § 447, на 1 пог. с. печник. 3.00, что состав. / р. 60 к., а на п. с.			
	Кирпича 0.462 × //	те.	4	3
	Глины 0.058 × //	кб. с.	1949	29,000
	Песку 0.058 × //		38	76
	Нит. раств. 0.049		020	5 00 1 -
10	Для утепленія стѣнъ дымои. трубъ у потолка на каждый дымо. по § 448, печник. 0.40, что состав. к., а на			
	Кирпича 0.007 ×	те.	5	60
	Волокноць 1.20 ×	шт.	60	14 40
	Глины 0.004 ×	кб. с.	5	00 1 -
	Песку 0.003 ×	кб. с.	5	60 14 40

119 р 74 / 200

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 20.

№	Описание и исчисление работы и материалов.	Количество.	Ц Е Н Ы				Примечание.
			Частная.		Общая.		
			рубли.	к.	рубли.	к.	
Ж) Штукатурные работы:							
	Для гладкой штукатурки из д.м. / р. 20 к.						
1	Для гладкой поды прошлое штукатурки и штукатурки (внаружи) кирпичных стѣн и переборки известковым раствором, по § 485, на 1 кв. саж. штукат. 0.20, что состав. — р. 84 к., а на — кв. с.	2082	17	201	24		
	Изв. раствора . . . 0.0093 × . . . кв. с.	2082	17	162	—		
	Гвоздей 4 д. . . 0.055 × . . . кв. с.	9108	45	162	—		
	Глины . . . 0.035 × . . . кв. с.	7287	36	162	—		
2	Для гладкой оштукатурки фризных растворов по сообр. §§ 485, 473, на 1 кв. саж. штукат. 1.00, что состав. — р. . . к., а на . . . кв. с.	235	4	1	54		
	Раствора цемента, 0.0093 × . . . кв. с.						
3	Для обработки дерев. стѣн хворостом или планками и обмазка их глиной на 1 кв. с., по оштук. рабочих 1.25, что состав. — р. . . к., а на . . . кв. с.						
	Хвороста . . . 0.07 × . . . кв. с.						
	Гвоздей 4 д. . . 0.055 × . . . кв. с.						
	Глины . . . 0.035 × . . . кв. с.						
4	Для гладкой поды правдо оштукатурки известковым раствором обмазанных глиной стѣн, по сообр. § 485, на 1 кв. с. штукат. 0.90, что состав. — р. . . к., а на . . . кв. с.						
	Изв. раствора . . . 0.01 × . . . кв. с.						
	Албастра . . . 2.54 * × . . . кв. с.						
5	Для обмазки дранью дерев. стѣн и гладкой оштукатурки их известковым раствором						

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 21.

№	Описание и исчисление работы и материалов.	Количество.	Ц Е Н Ы				Примечание.
			Частная.		Общая.		
			рубли.	к.	рубли.	к.	
	из албастромь, по § 485, на 1 кв. с. штукат. 1.14, что состав. — р. . . к., а на . . . кв. с.						
	Изв. раств. . . 0.0093 × . . . кв. с.						
	Албастра . . . 2.36 × . . . кв. с.						
	Дрань 3-хх арш. . . 0.06 * × . . . кв. с.						
	Гвоздей штукат. . . 0.046 × . . . кв. с.						
6	Для оштукатурки глиняным раствором на мучном клейстерѣ обмазанных глиной стѣн, по сообр. § 506 на 1 кв. саж. штукат. 0.60, что состав. — р. . . к., а на . . . кв. с.						
	Глины . . . 0.006 × . . . кв. с.						
	Песку . . . 0.006 × . . . кв. с.						
	Муки ржан. . . 0.15 × . . . кв. с.						
7	Для оштукатурки вышенок известковым раствором из албастромь, по § 486, на 1 кв. саж. штукат. 1.20, что состав. — р. 44 к., а на 110 кв. с.	110	1	132	00		
	Изв. раствора . . . 0.019 × 110 . . . кв. с.	121	6	132	00		
	Албастра . . . 3 × 110 . . . кв. с.	330	16	132	00		
	Дрань . . . 0.06 × 110 . . . кв. с.	66	3	132	00		
	Гвоздей штукат. . . 0.054 × 110 . . . кв. с.	594	29	132	00		
		110	1	132	00		
		132	6	132	00		
		330	16	132	00		
		66	3	132	00		
		594	29	132	00		
		0.6	4	40	2-84		
8	Для заттачивания карнизом, выс вѣ относі вер. по сообр. § 494, на 1 кв. саж. штукат. 3.84, что состав. — р. . . к., а на . . . кв. с.						
	Изв. раствора . . . 0.0273 × . . . кв. с.						
	Албастра . . . 7.2 × . . . кв. с.						
9	Для раздѣлки углов карнизом, по § 496, на 1 кв. саж. углов штукат. 1.27, что состав. — р. . . к., а на . . . кв. с.						
	Албастра . . . 1.15 × . . . кв. с.						

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 22.

№	Описание и исчисление работ и материалов.	Количество.	Ц Е Н Ы.				Примечание.
			Частная.		Общая.		
			рубл.	к.	рубл.	к.	
10	Для подшивки в швы каменных, деревянных, железных досок на раствор и обложки с облицовкой водо-сталью, по § 408, на 1 кв. ар. штукатур. 0.25, что состав. к. а на . . . кв. ар. Пш. раствора . 0.00133× . . . кв. с. Азбаста . . . 0.3× . . . шт. Водяной . . . 1× . . . шт.						
11	Для отделки на штырь железных подоконников, по штырю, на каждый штукатур. 0.66, что состав. р. к. а на кв. с. Цемент. раствора . 0.005 *)× . . . кв. с.						
12	Для приготовления исчисленного в предыдущих пунктах количества известкового раствора, по §§ 353 прим. 2., 357 и 359, на 1 кв. саж. работ. 7.62, что состав. р. к. а на . . . кв. с. Известк. 1.50× . . . шт. Песку 0.86× . . . кв. с. Воды 19× . . . боч.						
13	Для приготовления исчисленного в предыдущих пунктах количества цементного раствора состава 1:2 на 1 кв. саж. работ. 11.46, штукат. 2, что состав. на 1 кв. с. р. к. а на . . . кв. с. Цемент 3.50× . . . шт. Песку 1.05× . . . кв. с. Воды 4.82× . . . боч.						
14	Для оштукатурки и обложки штукатурки известково-песчаной известью за 2 раза, по §§ 507 и 509, на 1 кв. саж. штукат. 0.035, что состав. 4 к. на кв. с. Извести 0.15× <i>39820 = 142</i> . . . шт.	<i>39820</i>	<i>4 15 93</i>	<i>30 17 91</i>			
15	Для оштукатурки и обложки штукатурки внутренн. стель и потолков за 2 раза, по §§ 508 и 509, на 1 кв. с. штукатур. 0.069, что состав. к. а на кв. с. Мяг. 0.18× . . . шт. Клей малярн. . . 0.225× . . . фунт.						

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 23.

№	Описание и исчисление работ и материалов.	Количество.	Ц Е Н Ы.				Примечание.
			Частная.		Общая.		
			рубл.	к.	рубл.	к.	
Итого стоимость штукатурных работ с материалами,							
и одной работы							
3) Маллярныя работы:							
1	Для окраски за 2 раза по загрунтовке желтой краской масляной краской (меланой) за 1 кв. саж. 1 р. 20 к. а на . . . кв. с.	<i>170</i>	<i>7 20 204</i>				
2	Для окраски за 2 раза по загрунтовке желтой краской масляной краской (меланой) за 1 кв. саж. р. к. а на . . . кв. с.						
3	Для окраски за 2 раза по загрунтовке и шпательке деревянных, каменных и асфальтовых полов и крылец желтой <i>офреймованной</i> масляной краской (офрей) за 1 кв. саж. 1 р. — к. а на . . . кв. с.	<i>115</i>	<i>1 - 115</i>				
4	Для окраски за 2 раза по загрунтовке и шпательке белой масляной краской окон, дверей, дверных коробок и досчатых перегородок за 1 <i>штукатур.</i> 2 р. — к. а на <i>447 рубл. 20 к.</i> кв. с. *)	<i>44</i>	<i>2 88</i>			*) площадь окон и дверей учитывается в кв. м. и за 2' у рама.	
5	Для окраски за 2 раза по загрунтовке и шпательке масляной краской окон, дверей, дверных коробок и досчатых перегородок за 1 кв. саж. р. к. а на . . . кв. с. *)					<i>407 рубл.</i>	

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 24.

№	Описание и исчисление работ и материалов.	Количество.	Ц Е Н А.				Примечание.
			Частная.		Общая.		
			РУБЛ.	К.	РУБЛ.	К.	
6	Для окраски за 2 раза по загрунтовать и шпательной масляной краской с/без крыши, карнизов, ставень с наличниками, крадечных наличников, балясин с наличниками и оградами, шпательных ступей и ступей вообще наружных деревянных частей здания за 1 кв. саж. р. к., а за кв. с.						
7	Для окраски за 3 раза с прокладкой, шпательной и замазкой масляной краской штукатуренных ступей и потолков за 1 кв. саж. р. к., а за . . . кв. с.						

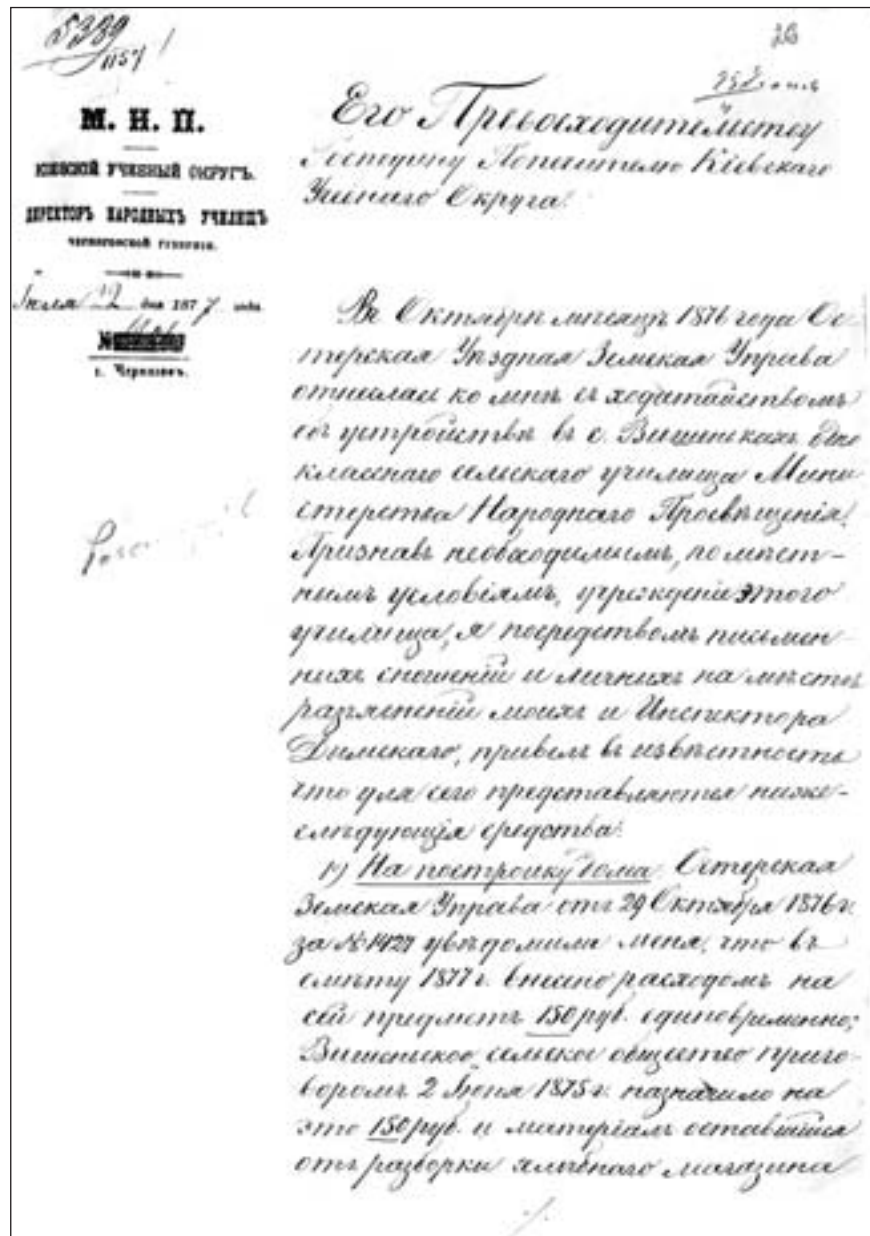
Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 25.

№	Описание и исчисление работ и материалов.	Количество.	Ц Е Н А.				Примечание.
			Частная.		Общая.		
			РУБЛ.	К.	РУБЛ.	К.	
И) Стекольные работы:							
(при цене стекальнику в день р. к.)							
1	Для остекления летних и зимних оконных и дверных переделок белым стеклом <i>второго сорта</i> с постановкой стекла, проволоки и замазки по <i>1 метру</i> р. <i>40</i> к., а за . . . кв. ар. <i>594</i>					<i>40 153 60</i>	
2	Для установки стекол в летние и зимние оконные и дверные переделы с укреплением шпательными и протиркой по § 537 на 1 кв. арш. фальца стекальников 0.025, что состав. к., а за . . . кв. а. Мылу . . . 0.004× . . . пд. Олифы . . . 0.0011× . . . фт. Стекло пер. × пер. шт. × × × × × × × . . .						
Итого стоимость стекольных работ с материалами						<i>153 60</i>	
а одной работы						<i>149 88</i>	
						<i>148 31</i>	
						<i>148 31 р 78 коп</i>	

Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік. Стор. 26.

Додаток № 5

Листування з приводу відкриття Вишенського однокласного сільського училища



«Лист директора народного училища Л.Кулжинського Господину Попечителю Київського Учебного Округа» від 22 липня 1877 року.

«Министерство Народнаго
Просвещения
Кіевскій учебный округъ
Директоръ народныхъ училищъ
Черниговской губерніи
Іюля 22 дня 1877 года
№ 1301
г. Черниговъ

Его Превосходительству
Господину Попечителю
Кіевскаго Учебнаго Округа

В Октябре месяце 1876 года Остерская Уездная Земская Управа однеслась ко мне ходотайством об устройстве в с. Вишеньках однокласного сельскаго училища Министерства народнаго просвещения. Признавъ необходимымъ, по местнымъ условіямъ, учрежденіе этого училища, я посредствомъ письменныхъ сношеній и личныхъ на месте разъясненій моихъ и Инспектора Дымскаго, привелъ въ известность что для сего представляются нижеследующія средства:

1) На постройку дома: Остерская Земская Управа отъ 24 Октября 1876 г. за № 1427 увѣдомила меня, что въ смету 1877 г. внесено расходомъ на сей предмет 150 руб. единовременно; Вишенское сельское общество приговоромъ 2 июня 1875 г. назначило на это 150 руб. и матеріаль оставшиися отъ разборки хлебнаго магазина съ обязательствомъ бесплатно перевести на свой счетъ недостающій затемъ строительный матеріаль. По смете же исчислено расхода на постройку упомянутаго дома 3308 руб. 80 коп. въ счетъ коихъ общество проситъ отпустить изъ казны 1500 руб. Но я признаю достаточнымъ выдать на первый разъ только 1000 рублей.

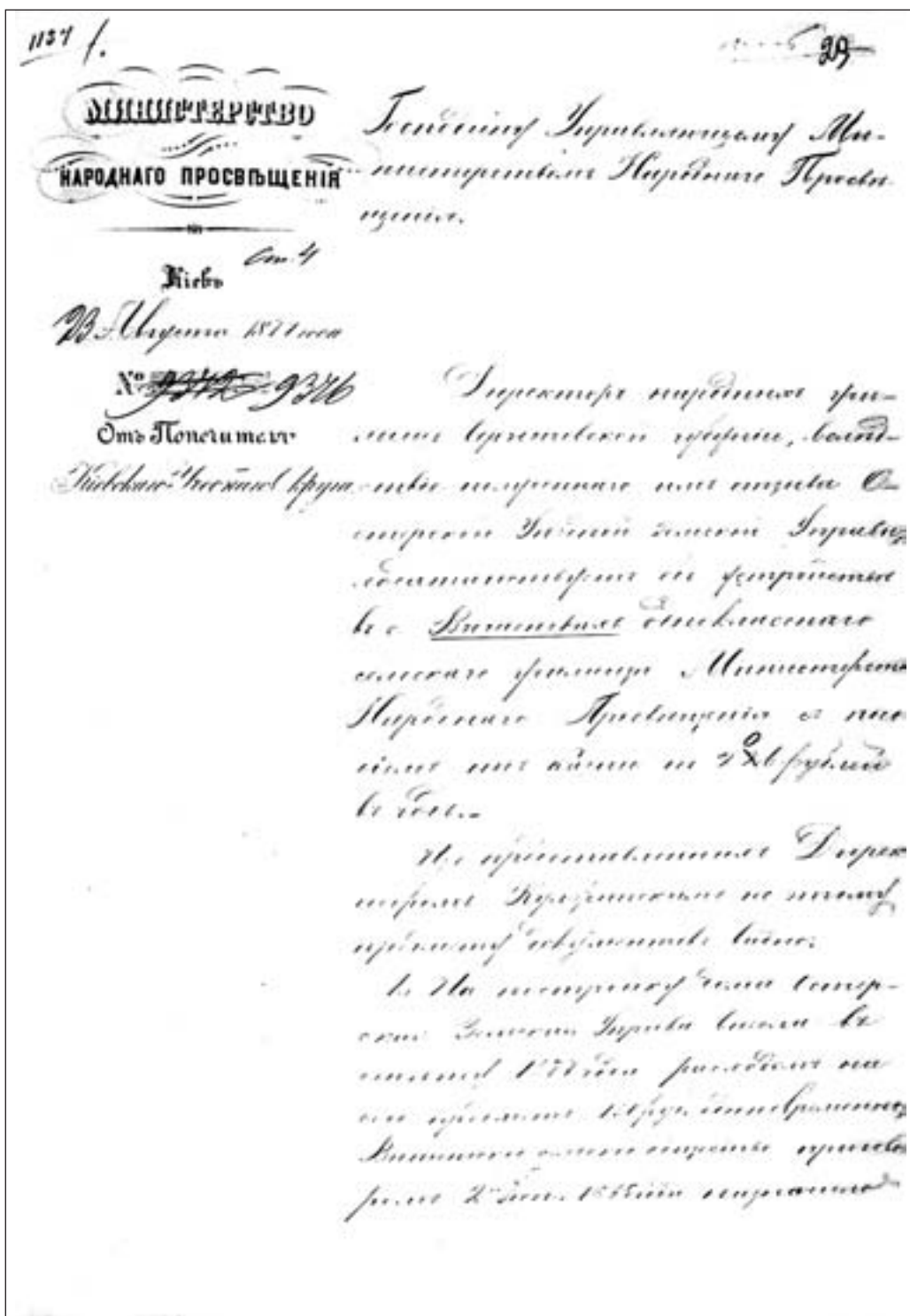
2) Общество приговоромъ 28 Генваря 1877 года отводитъ для училищной усадьбы 1 1/2 десятины на площади и принимаетъ на себя расходъ по страхованію (сколько будетъ причитаться), отопленіе (на 30 руб.), освещеніе (12 руб.), наемъ сторожа (60 руб.) и ремонтъ (24 руб.).

3) Остерское Земское Собраніе 2-го Октября 1876 г. определило вносить ежегодно по 274 руб. на содержаніе въ Вишенькахъ однокласнаго сельскаго училища Министерства Народнаго Просвещения и Вишенское Церковно-Приходское Попечительство журналомъ 30-го Октября того же года постановило ежегодно отпускать на училище 25 руб. А такъ какъ на жалованье учителю нужно 350 руб., Законоучителю 100 руб. и на учебныя пособія 75 руб. всего 525 руб., то сверхъ назначенныхъ земствомъ и попечительствомъ подлежитъ къ отпуску изъ казны 226 рублей.

С. Вишеньки находится на берегу Днепра отъ Кіева въ разстояніи 25 верстъ отъ сельскихъ Министерства Народнаго Просвещения училищъ въ с. Леткахъ 35 и Сваромби 45 верстахъ. Жителей более 1500 душъ обоаго пола. Они промишляють наиболее рыболовствомъ и работами по судамъ.

Донося о вышеизложенномъ Вашему Превосходительству и представляя у сего по особой описи необходимыя приложения, имею честь покорнейше просить исходатайствовать разрешеніе открыть въ с. Вишенькахъ Остерскаго Уезда, однокласное сельское училище Министерства Народнаго Просвещения съ единовременнымъ отпускомъ на постройку дома 1000 руб. и ежегодно на содержаніе по 226 рублей.

Директор Л. Кулжинский (підпис)»



«Лист Господина Попечителя Київського Учебного Округа Управляющему Министерством Народного Просвещения» від 23 серпня 1877 року.

«Министерство Народнаго Просвещенія

Київ

23. Августа 1877 года

№ 9376

Отъ Попечителя

Кіевскаго Учебнаго Округа

Господину Управляющему
Министерствомъ
Народнаго Просвещенія.

Директоръ народных училищ Черниговской губернии вследствие полученнаго имъ отзыва Остерской Уездной Земской Управы, ходатайствуетъ объ устройстве въ с. Вишенькахъ однокласнаго сельскаго училища Министерства Народнаго Просвещенія пособиямъ отъ казны по 206 рублей въ годъ.

Изъ представленныхъ Директоромъ Кулжинскимъ по этому предмету документовъ видно:

1. На постройку дома Остерская Земская Управа внесла въ смету 1877 года расходомъ на сей предметъ 150 руб. единовременно, Вишенское сельское общество приговоромъ 2-го Іюня 1875 года назначило на это 150 руб. и матеріаль оставшійся отъ разборки хлебнаго магазина с обязательствомъ бесплатно перевести на свой счетъ недостающій затемъ строительный матеріалъ.

По смете же исчислено расхода на пост ройку упомянутаго дома 3308 руб 80 коп. в счетъ коихъ общество проситъ отпустить изъ казны 1500 руб. Но Директоръ признаетъ достаточнымъ выдать на первый разъ только 1000 руб.

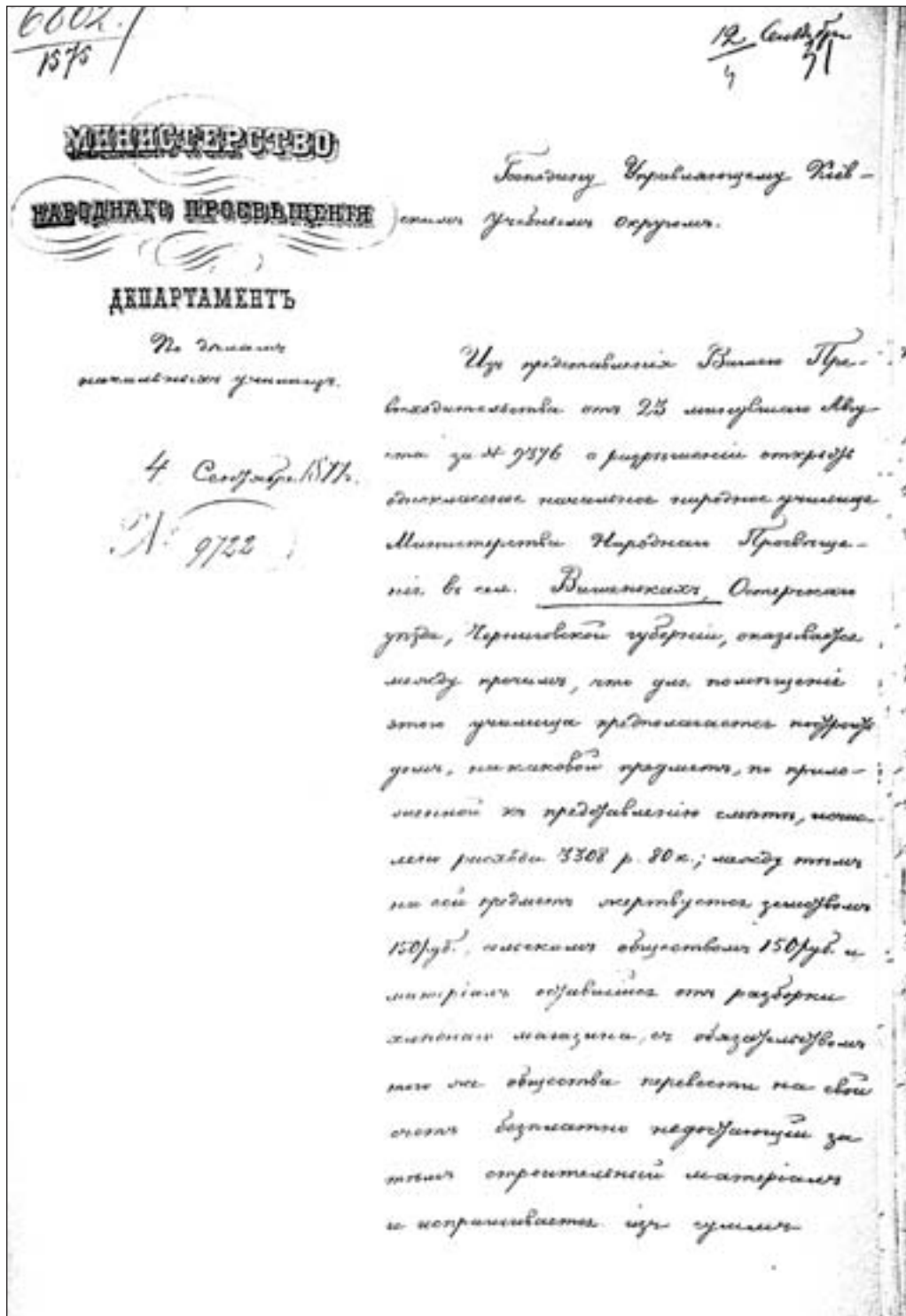
2. Общество приговоромъ 28 Генваря 1877 года отводитъ для училищной усадьбы 1 1/2 десятины на площади и принимаетъ на себя расходъ по страхованію (сколько будетъ причитаться), отопленіе (на 30 руб.), освещеніе (12 руб.), наемъ сторожа (60 руб.) и ремонтъ (24 руб.).

3. Остерское Земское Собраніе 2-го Октября 1876 г. определило вносить ежегодно по 274 руб. на содержаніе въ Вишенькахъ однокласнаго сельскаго училища Министерства Народнаго Просвещенія и Вишенское Церковно-Приходское Попечительство журналомъ 30-го Октября того же года постановило ежегодно отпускать на училище 25 руб. А такъ какъ на жалованье учителю нужно 330 руб., Законоучителю 100 руб. и на учебныя пособия 75 руб. всего 505 руб., то сверхъ назначенныхъ земствомъ и попечительствомъ подлежить къ отпуску изъ казны 206 рублей

При этомъ Директоръ присовокупилъ, что с. Вишеньки находятся на берегу Днепра отъ Кіева въ разстояніи 25 верстъ отъ сельскихъ Министерства Народнаго Просвещенія училищъ въ с. Леткахъ 35 и Сваромьи 45 верстахъ. Жителей более 1500 душъ обоюго пола. Они промишляють наиболее рыболовствомъ и работами по судахъ.

Признавая ходатайство Статскаго советника Кулжинскаго уважительнымъ, я на основаніи предложеній Министерства отъ 23 Февраля 1875 года № 2082 и отъ іюня 1876 года за № 7335мъ имею честь испрашивать разрешенія Вашего Сіятельства на открытіе въ с. Вишенькахъ Остерскаго уезда однокласнаго начальнаго народнаго училища Министерства Народнаго Просвещенія съ отпускомъ на содержаніе съ ежегодно по двести шести руб. изъ кредита пост. 2. §. 11. Финансовой сметы Министерства Народнаго Просвещенія 1877 г., состоящаго въ распоряженіи Министерства, и объ отпуске изъ тогоже кредита единовременно одной тысячи руб. на постройку дома для сказаннаго училища.

Присемъ имею честь представить, по особой описи, документы, относящіеся къ открытію въ селе Вишенькахъ народнаго училища».



«Лист департаменту по делам начальных училищ
Управляющему Киевским Учебным Округом» від 4 вересня 1877 року.

«Министерство
народнаго просвещенія
Департаментъ
По деламъ
начальныхъ училищъ

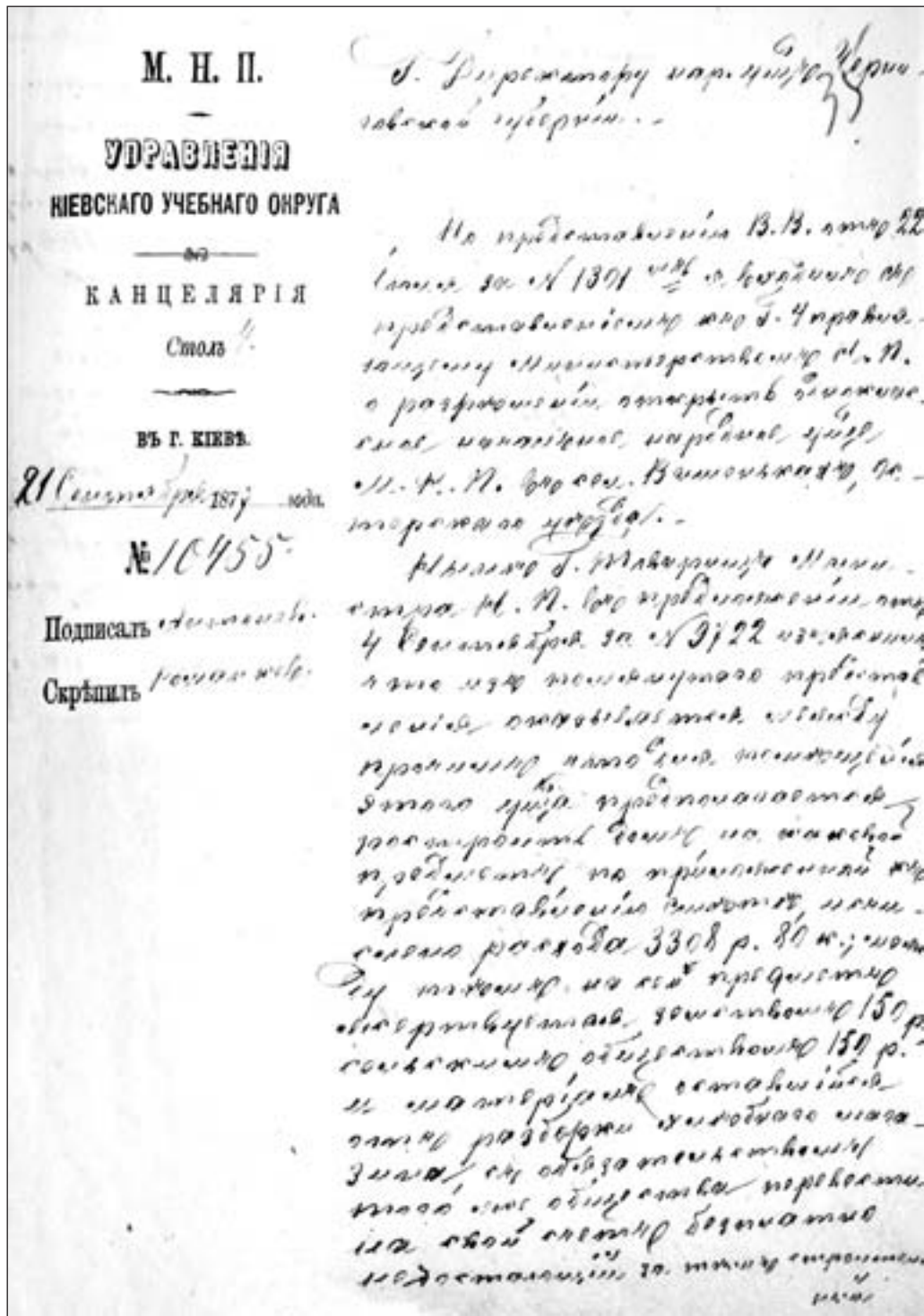
Господину Управляющему
Кіевскимъ учебнымъ округомъ

4 Сентября 1877 г.
№ 9722

Изъ представленія Вашего Превосходительства отъ 23 минувшаго Августа за № 9346 о разрешеніи открыть одноклассное начальное народное училище Министерства Народнаго Просвещенія въ сел. Вишенькахъ, Остерскаго уезда, Черниговской губернии, оказывається между прочимъ, что для помещенія этого училища предполагается построить доме, на каковой предметъ, по приложенной къ представленію смете, исчислено рас хода 3308 руб. 80 коп.; между темъ на сей предметъ жертвуется земствомъ 150 руб., сельскимъ обществомъ 150 руб. и матеріаль оставшихся отъ разборки хлебнаго магазина, съ обязательствомъ того же общества перевести на свой счетъ бесплатно недостающій за темъ строительный матеріаль и испрашивается изъ суммы Министерства по ходатайству общества 1500 руб., но Директоръ народныхъ училищъ Черниговской губернии признаетъ достаточнымъ ограничить на первый разъ пособіе отъ казны до 1000 руб. Такимъ образомъ общая сумма изъ вышепоказанныхъ источниковъ составитъ на постройку дома въ 1300 руб., т. с. меньше смежнаго исчисленія на 2008 руб. 80 коп.

Вследствіе сего, предварительно окончательнаго распоряженія по означенному предмету, покорнейше прошу Васъ, Милостивый Государь, сообщить Министерству: будетъ ли достаточно вышепоказанныхъ отъ земства, общества и Министерства 1300 руб. при участіи общества въ доставленіи строительныхъ матеріаловъ, на окончательную постройку дома для училища; если же окажутся недостаточными эти средства, то изъ какихъ источниковъ предполагается пополнить оныя.

Управляющій Министерствомъ, Товарищъ Министра Князь Ш
Управляющій Департаментомъ, Вице-Директоръ С.



«Лист канцелярії Київського Учебного Округа директору народного училища Черниговской губернии» від 21 вересня 1877 року.

«Министерство народного
просвещения
Управления Киевского
учебного округа
Канцелярия
Стол 4
въ г. Кіеве
21 Сентября 1877 года
№ 10455

Г. Директору нар. училища
Черниговской губернии.

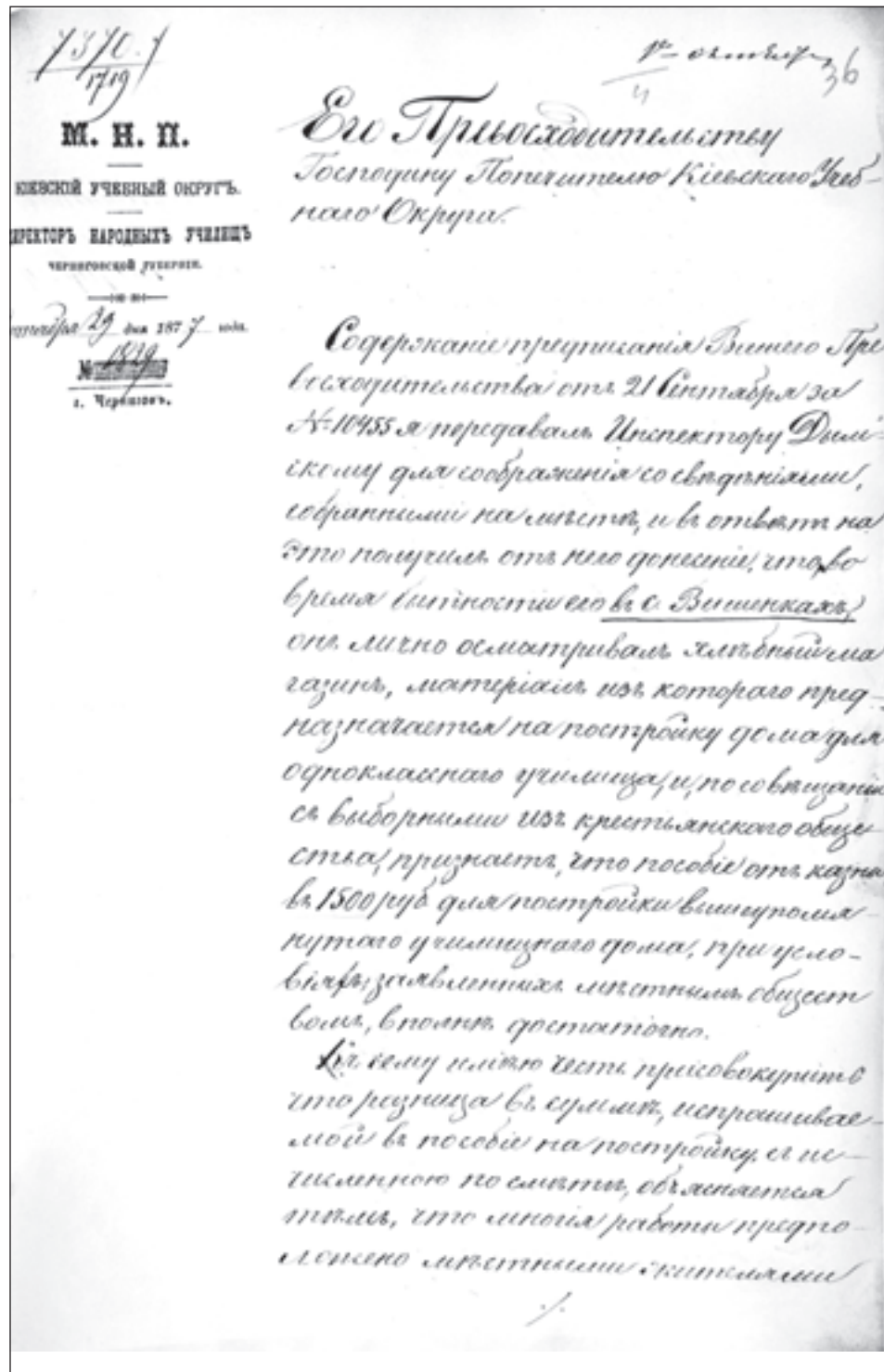
Подписаль Антонов
Скрепиль Романков

По представлению 13.13. отъ 22 Июля за № 1301 ... съ представлениемъ къ Г.Управляющему Министерствомъ Народнаго Просвещения о разрешеніи открыть однокласное начальное народное училище Министерства Народнаго Просвещения въ сел. Вишенькахъ, Остерскаго уезда.

... Г. Товарищъ Министр Народнаго Просвещения въ предложеніи отъ 4 Сентября за № 3722 изъяснилъ, тчо изъ упомянутаго представленія оказывается между прочим, что для помещенія этого училища предполагается построить домъ, на таковой предметъ, по приложенной къ представленію смете, исчислено расхода 3308 руб. 80 коп., между темъ на кой предмете жертвуется земствомъ 150 руб., сельскимъ обществомъ 150 руб. и матеріаль оставшійся этъ разборки хлебнаго магазина, съ обязательствомъ того же общества перевести на свой счетъ бесплатно недостающій за темъ строительный матеріаль и испрашивается изъ суммы Министерства по ходатайству общества 150 руб., на 13. 13. признаете достаточнымъ ограничить на первый разъ пособіе отъ казны до 1000 руб. Такимъ образомъ общая сумма изъ вышепоказанныхъ источниковъ составитъ на постройку дома въ 1300 руб., то есть меньше сметнаго начисленія на 2008 руб. 80 коп.

В следствіе сего, предварительно окончательнаго распоряженія по означенному предмету, Г. Управляющій Министерствомъ просимъ сообщить Министерству: будетъ ли достаточно вышепоказанныхъ отъ земства, общества и Министерства 1300 руб., при участіи общества въ доставленіи строительныхъ матеріаловъ на окончательную постройку дома для училища; если же окажутся недостаточными эти средства, то изъ какихъ источниковъ предполагается пополнить оныя.

По прописанному предложенію Г. Товарища Министра Народнаго Просвещения Князя Ширинскаго — Шахматова проща Васъ М.Г. доставить мне необходимое приложение».



«Лист Директора народного училища Господину Попечителю Київського Учебного Округа» від 29 вересня 1877 року.

«Министерство народного
просвещения
Кіевскій учебный округъ
Директоръ народныхъ
училищъ
Черниговской губерніи
Сентября 29 дня 1877 года
№ 1829
г. Черниговъ

Его Превосходительству
Господину Попечителю
Кіевскаго Учебнаго Округа

Содержаніе предписанія Вашего Превосходительства отъ 21 Сентября за № 10455 я передавалъ Инспектору Дымскому для соображенія со сведениями, собранными на месте, и въ отвѣтъ на это получилъ отъ него донесеніе, что во время бытности его въ с. Вишенкахъ, онъ лично осматривалъ хлебный магазинъ, матеріалъ изъ котораго предназначается на постройку дома для однокласснаго училища, и, по совѣщаніи съ выборными изъ крестьянскаго общества, призналъ, что пособіе отъ казны въ 1500 руб. для постройки вышеупомянутаго училищнаго дома, при условіяхъ, заявленныхъ местнымъ обществомъ, вполне достаточно.

Къ сему имѣю честь присовокупить, что разница въ суммѣ, испрашиваемой въ пособіе на постройку, съ исчисленною по сметѣ, объясняется тѣмъ, что многія работы предположено местными жителями произвести бесплатно.

Имею честь покорнейше просить ходатайства Вашего Превосходительства объ отпуске на сказанную постройку въ пособіе 1500 руб. единовременно.

Директор Л. Кулжинскій (підпис)»

* *
*

Конспект уроку арифметики (1904 рік)

«Для примера, приводимъ конспектъ урока по арифметике, даннаго учителемъ Покровской церковно-приходской школы, П. Хилобокомъ, и разобраннаго 9 июля, въ присутствии Его Преосвященства.

«Конспектъ урока въ младшемъ отделении по арифметике: вычитание единицы изъ чиселъ 1-го десятка — устное и письменное.

Въ остальныхъ двухъ отделенияхъ будутъ даны самостоятельные работы следующие: второму отделению изъ задачника Шохоръ-Троцкаго § 69, третьему — §§ 141 и 142.

Плнъ урока: 1) повторение примеровъ на сложение, 2) отсчитывание единицы изъ чиселъ 1 десятка, — сначала на наглядныхъ пособияхъ, а потомъ устно. Задачи на вычитание, письмо примера на вычитание и ознакомление детей съ минусомъ. Вычитание на классной доске, а потомъ въ тетраджахъ.

Ходъ урока. Въ начале урока повторю съ детьми несколько примеровъ на сложение, напримеръ: $2+1$, $3+1$, $5+1$ и т. п. При начале решения примеровъ, учитель спрашиваетъ сколько будет $2+1$? Какъ получить 3, когда есть только два 2? Какъ получить 5, когда есть 4? Сколько будетъ $6+1$? Такихъ примеровъ решимъ несколько; сначала устно, потомъ письменно. Дальше переходимъ къ решению примеровъ на вычитание на наглядныхъ пособияхъ, каковы: палочки, счеты, кубики, пальцы, крестики. Примеры на вычитание будутъ решаться въ такомъ роде: учитель беретъ въ руки 5 палочекъ, а ученики считаютъ. Учитель спрашиваетъ: сколько я взялъ палочекъ въ руки? — Пять. — У меня въ рукахъ 5 палочекъ; а не скажете ли, сколько останется, если я одну палочку положу на столъ? (кладеть). — Четыре. — Было въ рукахъ 5 палочекъ, а теперь вы говорите — 4; можетъ быть, ихъ теперь больше 4 или меньше; какъ это узнать, кто скажетъ? Нужно пересчитать (считаютъ). — Сколько же останется, если отъ 5 забрать 1? — Четыре. — Если отъ 4 забрать 1? — Три. — Было 4 палочки, а теперь 3, что мы сделали? — Отъ 4 забрали 1. — Есть 3 палочки, а чтобъ осталось 2, что нужно сделать? — Отъ 3 забрать 1. — Осталось 2 палочки; а если я еще 1 возьму, сколько останется? — Одна. — Сколько останется, если, отъ 6 забрать 1? Отъ 8? Отъ 9? Отъ 7? И т. п. (Здесь подразумеваются палочки: 6 палочекъ, 8 палочекъ и т. д.). Затемъ учитель переходитъ къ отсчитыванию крестиковъ въ такомъ роде: пишетъ на классной доске 6 крестиковъ. — Что я написалъ? Сколько? — Посчитай №... Ученикъ названный считаетъ. Учитель стираетъ 1 крестикъ и спрашиваетъ: что я сделалъ? А сколько же теперь осталось крестиковъ? — Пять. — Можетъ быть, ихъ тутъ больше или меньше, какъ это узнать, кто скажетъ? — Нужно пересчитать (считаютъ). Сти-

рается еще 1 крестикъ. — Сколько теперь осталось крестиковъ? — Четыре. — Что нужно сделать, чтобъ осталось 4 крестика, когда есть 5? Одинъ крестикъ нужно стереть. (Стирается еще одинъ). — Сколько теперь осталось крестиковъ? — Три. — Что нужно сделать, чтобъ осталось 2 крестика? — Сколько останется, если сотремъ еще 1? — Одинъ. — Сотру еще 1, теперь сколько останется? — Точно также производится вычитание единицъ и на другихъ наглядныхъ пособияхъ.

После вычитания на наглядныхъ пособияхъ перехожу къ вычитанию устному. Учитель говоритъ: это мы вычитали или отнимали палочки, крестики, кубики, а теперь будемъ делать вычитание безъ крестиковъ, безъ палочекъ; т. е. устно. Затемъ говоритъ: отъ 9 отнять 1, сколько останется? $8-1$? $5-1$? $7-1$? $6-1$? $3-1$? Сколько нужно отнять отъ 4, чтобъ получить 3 три? — Есть у нас 5, а что нужно сделать, чтобъ осталось 4? После этихъ упражненьей решу съ детьми несколько задачъ, напримеръ: 1) На скамейке сидитъ 6 учениковъ. Сколько останется, если одинъ уйдетъ домой? 2) Въ комнате стоитъ 5 стульевъ; одинъ изъ нихъ сломанный — сколько целыхъ? 3) Въ классе стояло 6 скамеекъ; одну вынесли — сколько осталось?

После решения задачъ учитель пишетъ на классной доке примеръ на вычитание, ознакомляетъ детей съ знакомъ вычитания — минусомъ, указываетъ на необходимость его употребления и онъ употребляется. Ознакомивши детей съ минусомъ, я на классной доске решу съ ними несколько примеровъ на вычитание. Если же будетъ ему время, то, чтобъ лучше закрепить въ памяти учениковъ действие вычитание, найдемъ въ задачнике Шохоръ-Троцкаго § 11, прочитаемъ несколько примеровъ и решимъ.

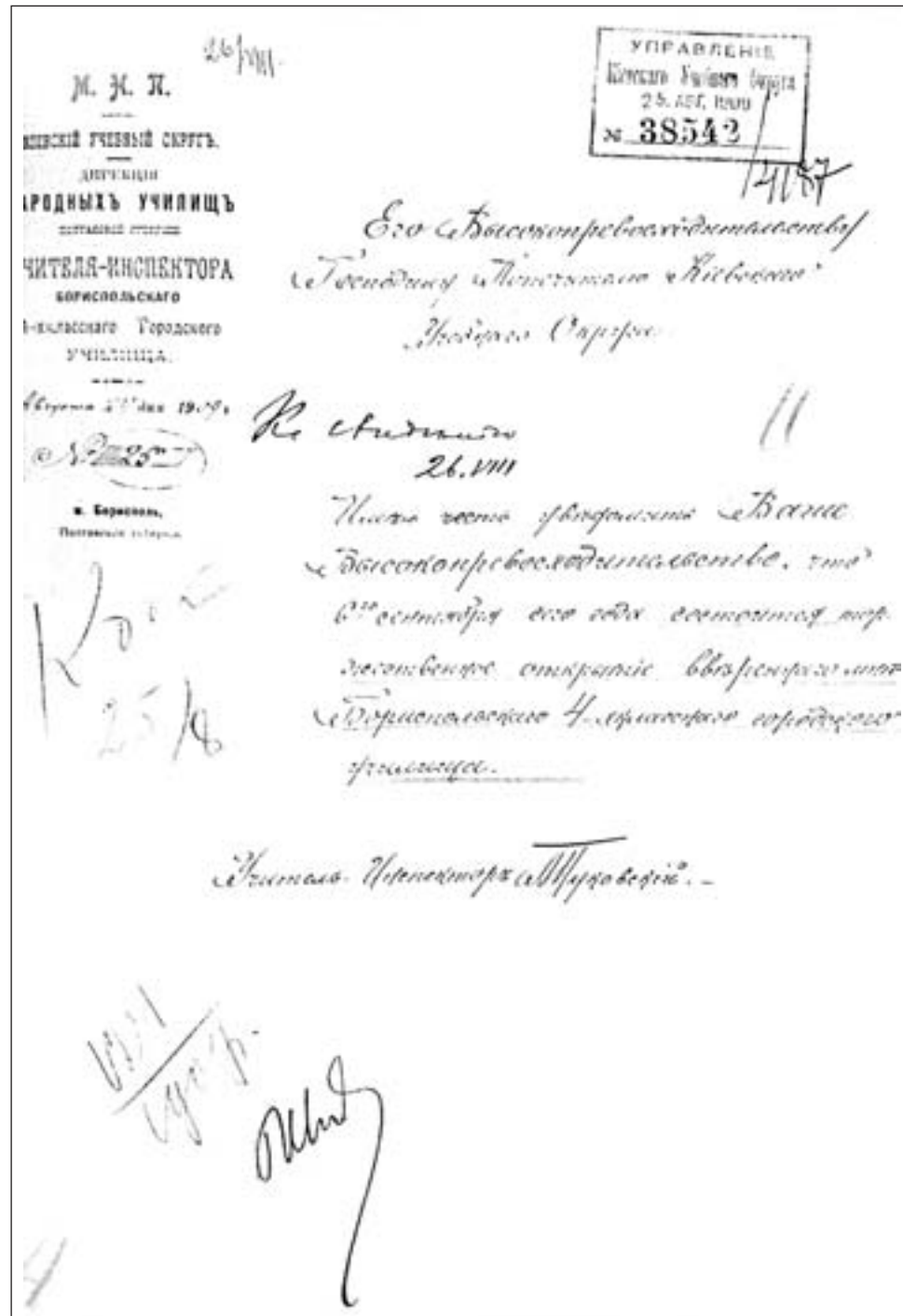
Въ конце урока проверю самостоятельныя работы учениковъ старшаго и средняго отделения.

(Въ конспекте, для разнообразия, я написалъ вопросы, которые, можетъ быть, будутъ трудными для понимания детей, тогда я представлю ихъ въ более простомъ виде)» [209, с. 320—322].

* *
*

Додаток № 7

УПРАВЛЕНІЕ
Кіевскаго Учебнаго Округа
25 авг. 1909
№ 38542



М.Н.П.
КИЕВСКИЙ УЧЕБНЫЙ ОКРУГЪ
ДИРЕКЦІЯ
НАРОДНЫХЪ УЧИЛИЩЪ
ПОЛТАВСКОЙ ГУБЕРНІИ
УЧИТЕЛЯ-ИНСПЕКТОРА
БОРИСПОЛЬСКАГО
4-КЛАССНАГО ГОРОДСКОГО
УЧИЛИЩА
агуста 24 дня 1909 г.
№ 25
м. Борисполь,
Полтавская губернія

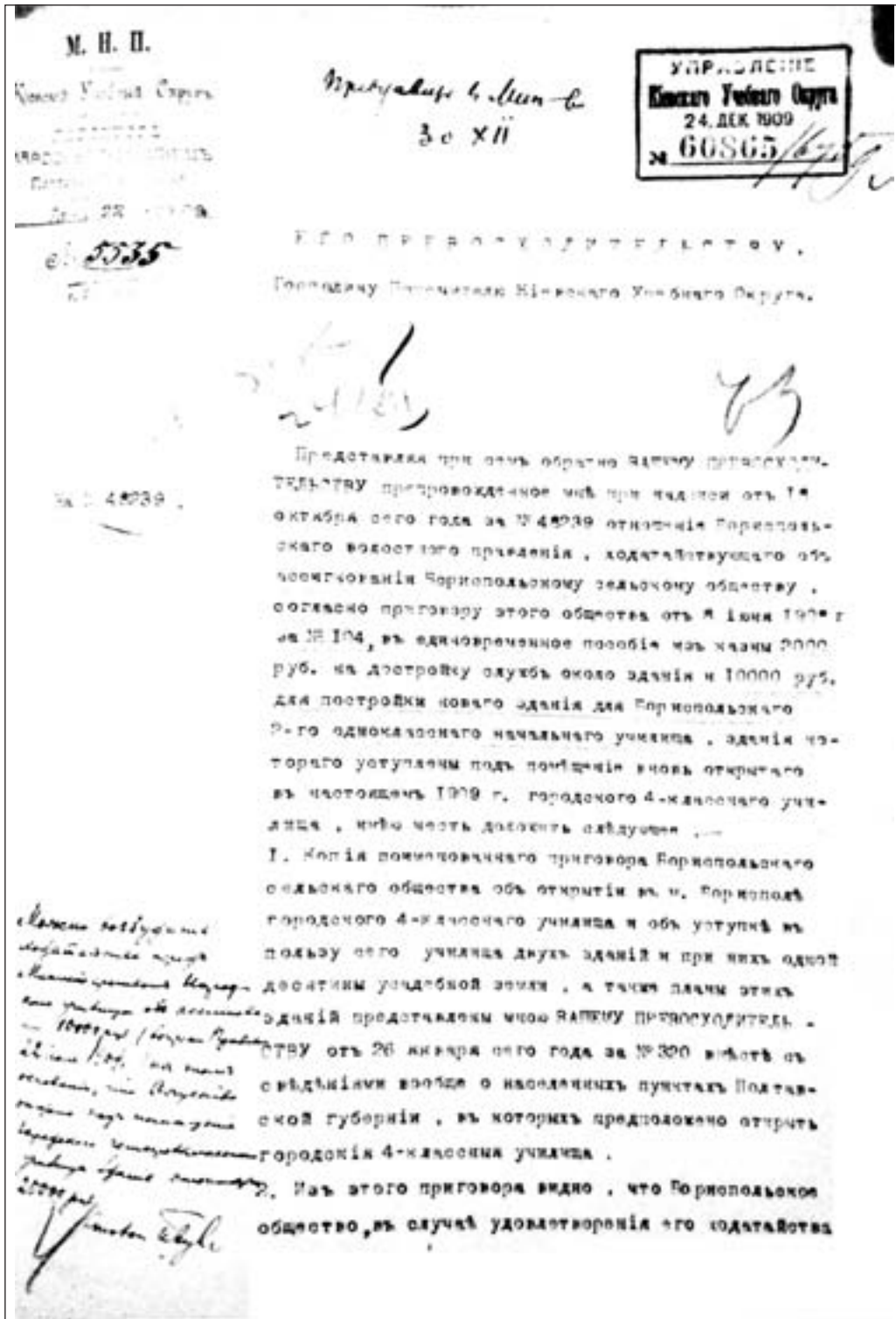
Его Высокопревосходительству
Господину Попечителю Кіевскаго
Учебнаго Округа
Имѣю честь увѣдомить Ваше

Высокопревосходительство, что 6-го сентября сего года
состоится торжественное открытіе ввѣршеннаго мнѣ Борис-
польскаго 4-хкласснаго городского училища.

Учитель Инспекторъ Жуковскій

* *
*

Лист учителя Жуковського до Попечителя Кіевського Учебнаго Округа
від 24 серпня 1909 року.



УПРАВЛЕНИЕ
Кіевского Учебнаго Округа
24 дек. 1909
№ 60865

М.Н.П.
КИЕВСКИЙ УЧЕБНЫЙ ОКРУГ
ДИРЕКТОРЪ
НАРОДНЫХЪ УЧИЛИЩЪ
ПОЛТАВСКАЯ ГУБЕРНІЯ

Декабря 22 дня 1909 г.
№ 5535
м. Полтава

ЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ
Господину Попечителю Кіевского Учебнаго Округа

Представляя при семь обратно ВАШЕМУ ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ препровожденное мнѣ при надписи отъ 18 октября сего года за № 48239 отношеніе Бориспольскаго волостного правленія, ходатайствующаго объ ассигнованіи Бориспольскому сельскому обществу, согласно приговору этого общества отъ 8 іюня 1909 г. за № 104, въ одновременное пособіе изъ казны 2000 руб. на достройку службъ около зданія и 10000 руб. для постройки новаго зданія для Бориспольскаго 2-го однокласснаго начальнаго училища, зданія котораго уступлены подь помѣщеніе вновь открытаго въ настоящемъ 1909 г. Городского 4-класснаго училища, имѣю честь доложить слѣдующее.

1. Копія поименованнаго приговора Бориспольскаго сельскаго общества объ открытіи въ пользу м. Борисполь городского 4-класснаго училища и объ уступкѣ в пользу сего училища двухъ зданій и при нихъ одной десятины усадебной земли, а также планы этихъ зданій представлены мною ВАШЕМУ ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ отъ 26 января сего года за № 320 вмѣстѣ съ свѣдѣніями вообще о населенныхъ пунктахъ Полтавской губерніи, в которыхъ предполагено открыть городскія 4-класснаго училища.

2. Изъ этого приговора видно, что Бориспольское общество, въ случаѣ удовлетворенія его ходатайства объ открытіи в

Лист Директора Народних училищ до Господина Попечителя Киевского Учебного Округа від 22 грудня 1909 року. Стор. 1.

объ открытій въ м. Борисполѣ городского четырех-класснаго училища и въ виду значительныхъ затратъ на постройку уступленныхъ подъ училище зданій , просило ходатайства инспектора Краснянскаго предъ Министерствомъ Народнаго Просвѣщенія о назначеніи единовременнаго пособія 2000руб. на окончаніе постройки школьныхъ зданій и въ размѣрѣ до 10000 р. на постройку зданія для Бориспольскаго второго однокласснаго начальнаго училища , которое должно помѣщаться до устройства собственнаго зданія въ зданіи, уступленномъ городскому училищу .

3. Изъ просимыхъ 2000руб. на окончаніе постройки школьныхъ зданій отпущено изъ средствъ Кіевского Учебнаго Округа въ октябрѣ сего года 500 руб. , которыхъ , по мнѣнію инспектора Краснянскаго достаточ. но для удовлетворенія указанныхъ нуждъ .

4. Жителей въ м. Борисполѣ считается 10214 обоого пола, въ томъ числѣ по вѣроисповѣданіямъ : 9130 православнаго и 1084 іудейскаго , а по сословіямъ: 101 дворянъ , 48 духовнаго званія , 1236 мѣщанъ и 8829 крестьянъ и казаковъ; дѣтей школьнаго возраста 1208 ; одно городское четырехклассное съ 56 учащимися и четыре начальныхъ школы : Бориспольское 1-е съ 260 учащимися 2-е съ 148 учащимися и двѣ церковно-приходскихъ школы съ 119 учащимися, всего учащихся 583 / 464 м. и 119 дѣв. | и слѣдовательно дѣтей школьнаго возраста , остающихся безъ правильнаго элементарнаго образованія 625 | 139 м. и 486 дѣв. | .

5. Отказъ въ испрашиваемомъ пособіи Бориспольскому обществу, истощившему свои свободныя средства на приобрѣтеніе грунта и постройку на немъ зданій для Бориспольскаго 2-го начальнаго училища , уступ-

м. Борисполь городского четырехкласснаго училища и въ виду значительныхъ затратъ на постройку уступленныхъ подъ училище зданій, просило ходатайства инспектора Краснянскаго предъ Министерствомъ Народнаго Просвѣщенія о назначеніи единовременнаго пособія 2000 руб. на окончаніе постройки школьныхъ зданій и въ размѣрѣ до 10000 руб. на постройку зданія для Бориспольскаго второго однокласснаго начальнаго училища, которое должно помѣщаться до устройства собственнаго зданія въ зданіи, уступленномъ городскому училищу.

3. Изъ просимыхъ 2000 руб. на окончаніе постройки школьныхъ зданій отпущено изъ средствъ Кіевского Учебнаго Округа въ октябрѣ сего года 500 руб. которыхъ, по мнѣнію инспектора Краснянскаго достаточно для удовлетворенія указанныхъ нуждъ.

4. Жителей в м. Борисполь считается 10214 обоого пола, в томъ числѣ по вѣроисповѣданіямъ: 9130 православнаго и 1084 іудейскаго, а по сословіямъ: 101 дворянъ, 48 духовнаго званія, 1236 мѣщанъ и 8829 крестьянъ и казаковъ; дѣтей школьнаго возраста 1208; одно городское четырехклассное съ 56 учащимися и четыре начальныхъ школы: Бориспольское 1-е съ 260 учащимися 2-е съ 148 учащимися и двѣ церковно-приходскихъ школы съ 119 учащимися, всего учащихся 583 / 464 м. и 119 дѣв. / и слѣдовательно дѣтей школьнаго возраста, остающихся безъ правильнаго элементарнаго образованія 625 / 139 м. и 486 дѣв. / .

5. Отказъ въ испрашиваемомъ пособіи Бориспольскому обществу, истощившему свои свободныя средства на приобрѣтеніе грунта и постройку на немъ зданій для Бориспольскаго 2-го начальнаго училища, уступленныхъ городскому училищу, неминуемо повлечетъ увеличеніе числа дѣтей

ленних городському училищу, неминуемо повлечать увеличение числа дѣтей школьнаго возраста, остающихся безъ элементарнаго образования, что тяжело отразится на чувствахъ родителей и можетъ вызвать среди мѣстнаго населенія враждебное настроеніе къ городскому 4-классному училищу, занятому помещеніе, предназначавшееся для однокласнаго начальнаго училища.

Въ виду изложеннаго, а также принимая во вниманіе сообщенное мнѣ Окружнымъ Начальствомъ отъ 14 марта 1907 года за № 5138 предложеніе Министерства Народнаго Просвѣщенія отъ 24 февраля того же года за № 4184 и признавая ходатайство Бориспольскаго волостнаго правленія о выдачѣ Бориспольскому обществу изъ средствъ казны единовременнаго пособія въ размѣрѣ 10000 руб. на постройку зданія для Бориспольскаго 2-го начальнаго училища заслуживающимъ удовлетворенія, имѣю честь покорнѣйше просить ходатайства ВАШЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВА предъ Министерствомъ Народнаго Просвѣщенія о выдачѣ названному обществу испрашиваемаго пособія на указанный предметъ.

При семъ прилагаются копія помянутаго приговора, а также планъ и смѣта на постройку школьнаго зданія.

Директоръ *К. К. Штотсон*

Дѣлопроизводитель *А. С. Штотсон*

школьнаго возраста, остающихся безъ элементарнаго образования, что тяжело отразится на чувствахъ родителей и можетъ вызвать среди мѣстнаго населенія враждебное настроеніе къ городскому 4-классному училищу, занятому помещеніе, предназначавшееся для однокласнаго начальнаго училища.

Въ виду изложеннаго, а также принимая во вниманіе сообщенное мнѣ Окружнымъ Начальствомъ отъ 14 марта 1907 года за № 5138 предложеніе Министерства Народнаго Просвѣщенія отъ 24 февраля того же года за № 4184 и признавая ходатайство Бориспольскаго волостнаго правленія о выдачѣ Бориспольскому обществу изъ средствъ казны единовременнаго пособія въ размѣрѣ 10000 руб. на постройку зданія для Бориспольскаго 2-го начальнаго училища заслуживающимъ удовлетворенія, имѣю честь покорнѣйше просить ходатайства ВАШЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВА предъ Министерствомъ Народнаго Просвѣщенія о выдачѣ названному обществу испрашиваемаго пособія на указанный предметъ.

При семъ прилагаются копія помянутаго приговора, а также планъ и смѣта на постройку школьнаго зданія.

Директоръ (подпись)

Дѣлопроизводитель (подпись)

* *
*

Копія.

По книгѣ приговоровъ № 84.

П Р И Г О В О Р Ъ

Бориспольскаго Сельскаго Схода.

В
1909 года августа 2 дня Мы нижеподписавшіеся общество казаковъ и крестьянъ м. Борисполя, Переяславскаго уѣзда, Полтавской губерніи, численностью 2432 ревизскихъ мужскаго пола душъ, изъ которыхъ наличныхъ домохозяевъ имѣющихъ право голоса на Сходѣ 829, бивъ сего числа на Сельскомъ сходѣ 575 человекъ въ присутствіи сельскихъ старостъ Тимофея Тощаго и Ивана Петренка гдѣ между прочимъ имѣли сужденіе о томъ, что ново устроенное нами 2-е общественно-земское училище, какъ уже извѣстно намъ преобразовано въ 4-хъ классное городское, куда какъ сообщалъ намъ сегодня Завѣдывающій этимъ училищемъ будутъ приниматься всѣ дѣти безъ различія вѣроисповѣданія и званія, слѣдовательно въ названное училище могутъ быть принимаемы и евреи. Принимая во вниманіе, что приговоромъ своимъ, 8 іюня 1908 г. постановленнымъ, мы просили Правительство, чтобы въ то училище принимались дѣти только лишь православнаго исповѣданія, а также и то что еврейскій народъ въ высшей степени не дружелюбенъ, злобный и не навистный и по мимо того презирающій на каждомъ шагу православнаго человека, старающъ вездѣ и гдѣ только возможно закабалить его, а главное не желая чтобы наши дѣти имѣли какое либо общеніе съ этими паразитами народа, ибо послѣдніе могутъ и способны нашихъ дѣтей развратить и поколебать въ нравственномъ и религіозномъ отношеніяхъ и зная евреевъ какъ людей самыхъ неблагонадежныхъ во всѣхъ отношеніяхъ, мы въ дополненіе къ ходатайству нашему выраженному въ сказанномъ ниже приговорѣ, ПРИГОВОРИЛИ: просить Его Высокопревосходительство Господина Попечителя Кіевскаго Учебнаго Округа о томъ, чтобы въ открываемое 4-хъ классное Бориспольское Городское училище принимались-бы исключительно дѣти православнаго исповѣданія, ибо устроенное училище обошлось намъ до 25000 руб., въ постройкѣ котораго евреи совершенно никакого участія не принимали, да и принимать не желаютъ, хотя теперь обойдется и безъ ихъ помощи, по мимо того какъ мы

Копія.

По книгѣ приговоровъ № 84.

П Р И Г О В О Р Ъ

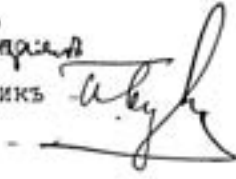
Бориспольскаго Сельскаго Схода.

1909 года августа 2 дня Мы нижеподписавшіеся общество казаковъ и крестьянъ м. Борисполя, Переяславскаго уѣзда, Полтавской губерніи, численностью 2432 ревизскихъ мужскаго пола душъ, изъ которыхъ наличныхъ домохозяевъ имѣющихъ право голоса на Сходѣ 829, бивъ сего числа на Сельскомъ сходѣ 575 человекъ въ присутствіи сельскихъ старостъ Тимофея Тощаго и Ивана Петренка гдѣ между прочимъ имѣли сужденіе о томъ, что ново устроенное нами 2-е общественно-земское училище, какъ уже извѣстно намъ преобразовано въ 4-хъ классное городское, куда какъ сообщалъ намъ сегодня Завѣдывающій этимъ училищемъ будутъ приниматься всѣ дѣти безъ различія вѣроисповѣданія и званія, слѣдовательно въ названное училище могутъ быть принимаемы и евреи. Принимая во вниманіе, что приговоромъ своимъ, 8 іюня 1908 г. постановленнымъ, мы просили Правительство, чтобы въ то училище принимались дѣти только лишь православнаго исповѣданія, а также и то что еврейскій народъ въ высшей степени не дружелюбенъ, злобный и не навистный и по мимо того презирающій на каждомъ шагу православнаго человека, старающъ вездѣ и гдѣ только возможно закабалить его, а главное не желая чтобы наши дѣти имѣли какое либо общеніе съ этими паразитами народа, ибо послѣдніе могутъ и способны нашихъ дѣтей развратить и поколебать въ нравственномъ и религіозномъ отношеніяхъ и зная евреевъ какъ людей самыхъ неблагонадежныхъ во всѣхъ отношеніяхъ, мы въ дополненіе къ ходатайству нашему выраженному въ сказанномъ выше приговорѣ, ПРИГОВОРИЛИ: просить Его Высокопревосходительство Господина Попечителя Кіевскаго Учебнаго Округа о томъ, чтобы въ открываемое 4-хъ классное Бориспольское Городское училище принимались-бы исключительно дѣти православнаго исповѣданія, ибо устроенное училище обошлось намъ до 25000 руб., въ постройкѣ котораго евреи совершенно никакого участія не принимали, да и принимать не желаютъ, хотя теперь обойдется и безъ ихъ помощи, по мимо

выше сказали нежеланіе наше, чтобы наше подрастающее поко-
лѣніе, а въ особенности наши дѣти-ученики имѣли какое либо
общеніе съ еврейскими дѣтьми, такъ какъ при такомъ положеніи
дѣла не будетъ просвѣщеніе, а получится только лишь развратъ
искоринить который не такъ легко, да еще въ особенности въ
теперешнее не спокойное время; въ чемъ сей приговоръ состав-
или и къ оному подписываемся: 1. Тихонъ Курандовскій, 2. Иванъ
Жукъ. Настоящій приговоръ подписанъ въ числѣ 573 лицъ.

Съ подлиннымъ *Иванъ Жукъ*

Столоначальникъ



Приговор Бориспільського сільського сходу від 2 серпня 1909 року. Стор 2.

* *
*

того какъ мы выше сказали нежеланіе наше, чтобы наше подрастающее поколѣнне,
а въ особенности наши дѣти-ученики имѣли какое либо общеніе съ еврейскими
дѣтьми, такъ какъ при такомъ положеніи дѣла не будетъ просвѣщеніе, а получится
только лишь развратъ искоринить который не такъ легко, да еще въ особенности
въ теперешнее не спокойное время; въ чемъ сей приговоръ составили и къ оному
подписываемся: 1. Тихонъ Курандовскій, 2. Иванъ Жукъ. Настоящій приговоръ
подписанъ въ числѣ 573 лицъ.

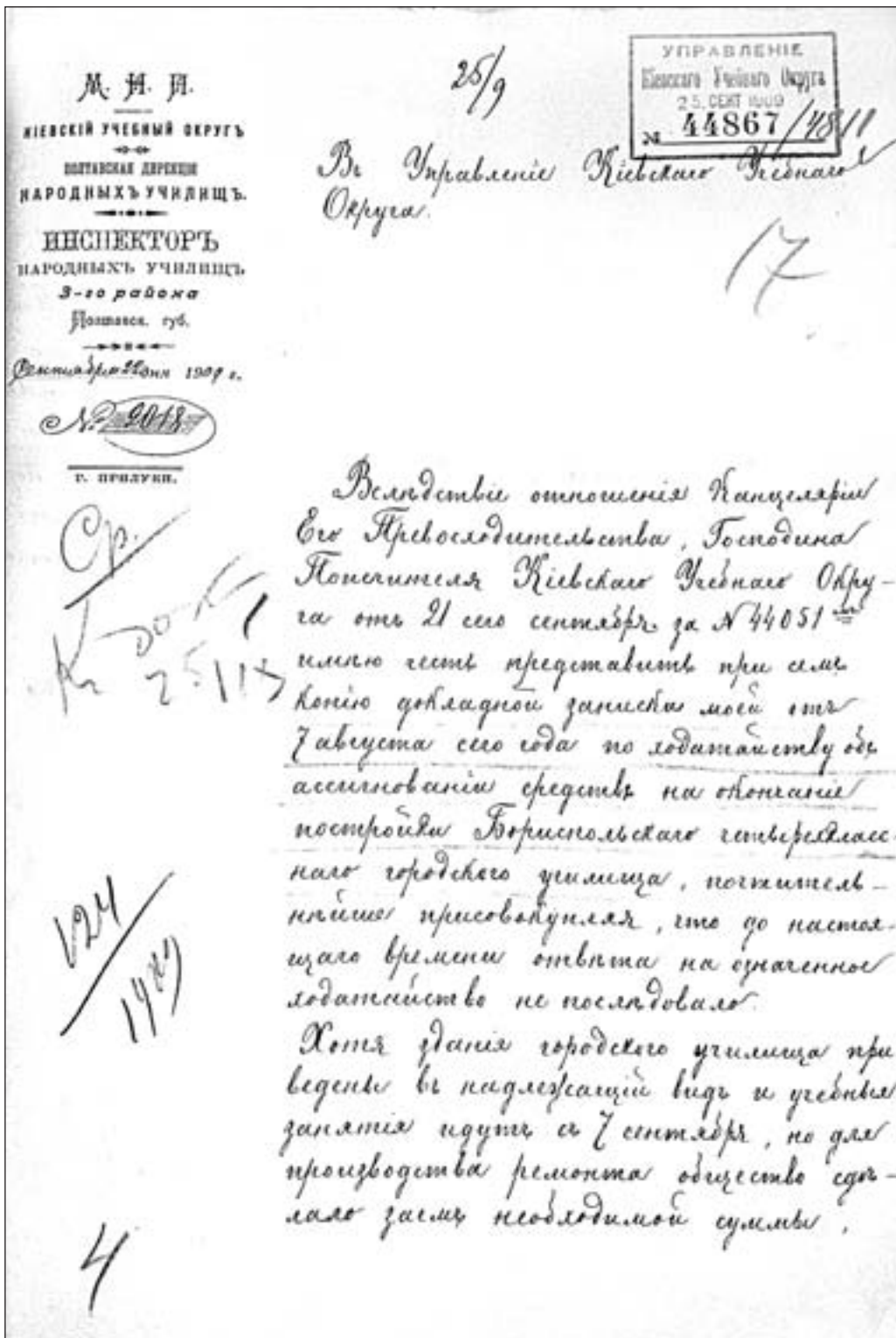
Съ подлиннымъ

(подпись)

Стоначальникъ

(подпись)

* *
*



Лист до Управління Київського Учебного округа від 25 вересня 1909 року. Стор 1.

Управление
Кіевского Учебнаго Округа
25 сент 1909
№ 44867/4811

М.Н.П.
КІЕВСКІЙ УЧЕБНЫЙ ОКРУГЪ
ПОЛТАВСКАЯ ДИРЕКЦІЯ
НАРОДНЫХЪ УЧИЛИЩЪ
ИНСПЕКТОРЪ
НАРОДНЫХЪ УЧИЛИЩЪ
3-го района
Полтавск. губ.
Сентября 22 дня 1909 г.
№ 2018

Въ Управление Киевскаго Учебнаго Округа

Вслѣдствіе отношенія Канцеляріи Его Превосходительства,
Господина Попечителя Киевскаго Учебнаго Округа отъ 21 сего
сентября за № 44051 имѣю честь представить при семъ копію
докладной записки моеи отъ 7 августа сего года по ходатайству
объ ассигнованіи средствъ на окончаніи постройки Борисполь-
скаго четверекласснаго городского училища, почтительнѣйше
присовакупляя, что до настоящаго времени отвѣта на означен-
ное ходатайство не послѣдовало.

Хотя зданія городского училища приведены въ надлежащій
видъ и учебныя занятія идутъ съ 7 сентября, но для производ-
ства ремонта общество сдѣлало заемъ необходимой суммы,
почему въ средствахъ нуждается, и въ настоящее время не
удовлетворяетъ нѣкоторыхъ насущныхъ школьныхъ нуждъ.

погему в средствах нуждается, и в настоящее время не удовлетворяется некоторыми насущными школьными нуждами. Так, например, многократные просьбы мои о добавлении классной мебели во 2^е начальное училище, что дало бы возможность принять большее число новичков, до сих пор остаются без удовлетворения и едва ли будут исполнены вследствие недостатка средств.

Инспектор народных училищ
3^{го} района Полтавской губернии Ив Краснянский

Так, например, многократныя просьбі мои о добавленіи классной мебели во 2 начальное училище, что дало бы возможность принять большее число новичковъ, до сихъ поръ остаются безъ удовлетворенія и едва ли будутъ исполнены вслѣдствіе недостатка средствъ.

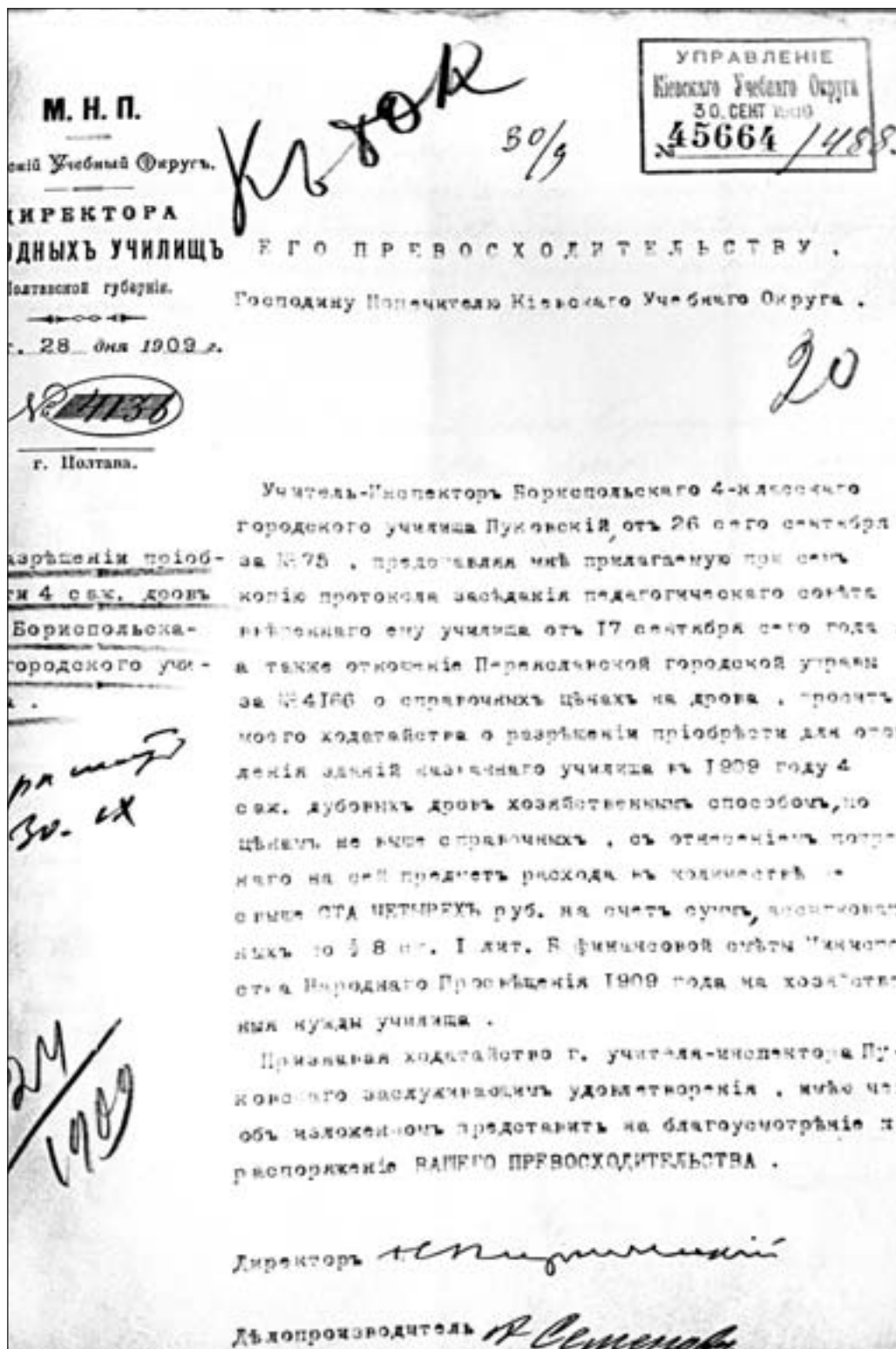
Инспекторъ народных училищъ

3-го района Полтавской губерніи

Ив Краснянскій

* *
*

* *
*



Лист Попечителю Киевского Учебного Округа від 28 вересня 1909 року.

М.Н.П.
Киевский Учебный Округ
ДИРЕКТОРА
НАРОДНЫХЪ УЧИЛИЩЪ
Полтавской губерніи

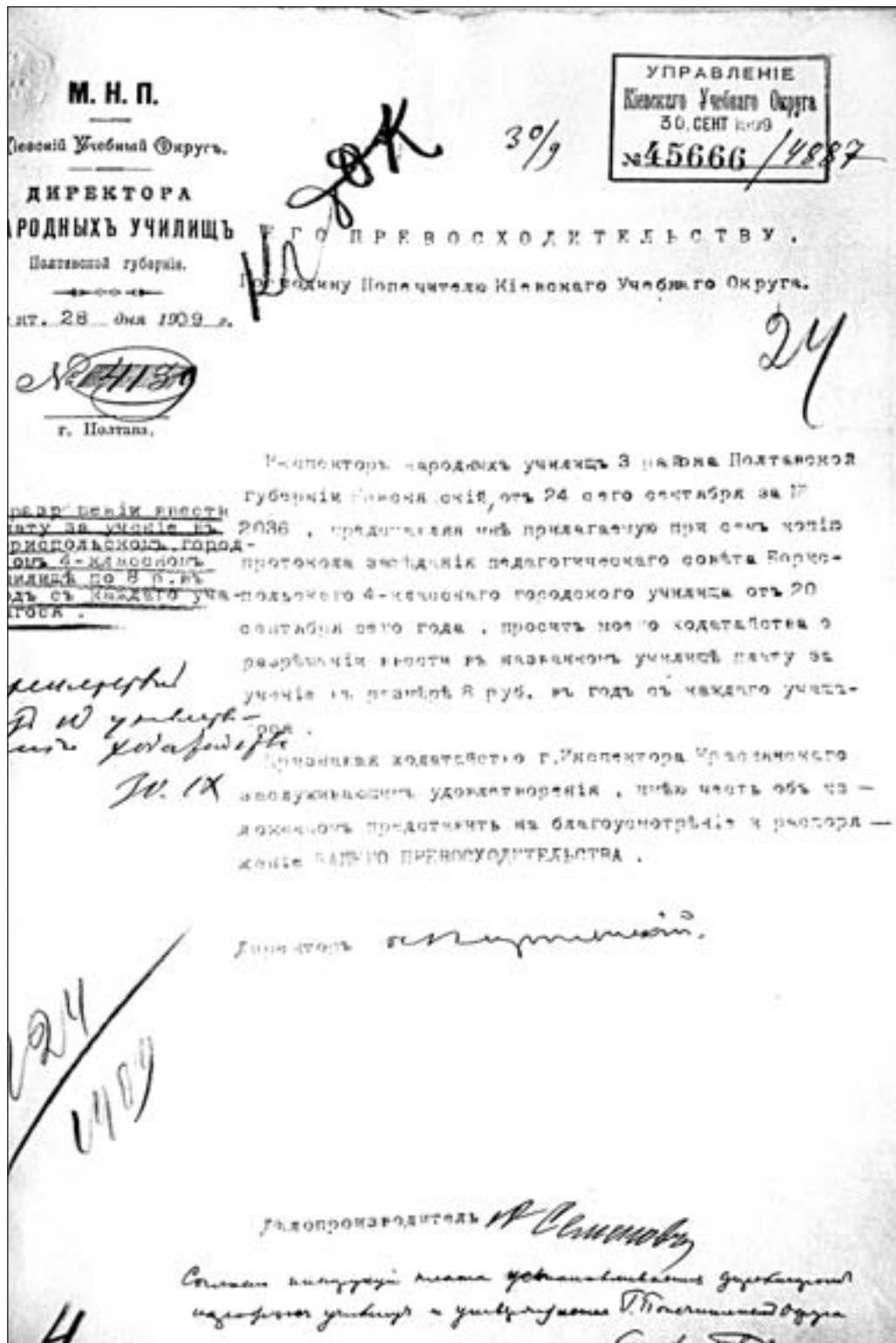
сент. 28 дня 1909 г.
№ 4136
г. Полтава

ЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ
Господину Попечителю Киевского Учебного Округа

Учитель-Инспекторъ Бориспольскаго 4-класснаго городского училища Пуковскій отъ 26 сего сентября за №75, представляя мнѣ прилагаемую при семъ копию протокола засѣданія педагогическаго совѣта вѣреннаго ему училища отъ 17 сентября сего года, а также отнесеніе Переяславской городской управы за №4166 о справочныхъ цѣнахъ на дрова, проситъ моего ходатайства о разрѣшеніи приобрести для отопленія зданій названнаго училища въ 1909 году 4 саж. дубовыхъ дровъ хозяйственнымъ способомъ, по цѣнамъ не выше справочныхъ, съ отнесеніемъ потребнаго на сей предметъ расхода въ количествѣ не свыше СТА ЧЕТЫРЕХЪ РУБ. на счетъ суммъ, ассигнованныхъ по § 8 ст. I лит. Б финансовой сметы Министерства Народнаго Просвѣщенія 1909 года на хозяйственныя нужды училища.

Признавая ходатайство г. учителя-инспектора Пуковскаго заслуживающимъ удовлетворенія, имѣю честь объ изложенномъ представить на благоусмотрѣніе и распоряженіе ВАШЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВА.

Директоръ
Дѣлопроизводитель



Лист Попечителю Киевскаго Учебнаго Округа від 28 вересня 1909 року.

М. Н. П.
Киевский Учебный Округ.

ДИРЕКТОРА
НАРОДНЫХЪ УЧИЛИЩЪ
Полтавской губерніи

сент. 28 дня 1909 г.
№ 4130
г. Полтава

Его Превосходительству
Господину Попечителю Киевского Учебного Округа

Инспектор народныхъ училищъ 3 района Полтавской губерніи Краснянскій, отъ 24 сего сентября за № 2036 представляя мнѣ предлагаемую при семъ копию протокола засѣданія педагогическаго совѣта Бориспільскаго 4-класснаго городского училища отъ 20 сентября сего года, просить моего ходатайства о разрѣшеніи ввести въ училищѣ плату за ученіе в размѣрѣ 8 руб. в годъ съ каждаго учащагося.

Признавая ходатайство г. Инспектора Краснянскаго заслуживающимъ удовлетворенія, имѣю честь объ изложенномъ представить на благоусмотрѣніе и распоряженіе ВАШЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛСТВА.

Директор
Дѣлопроизводитель

В Канцелярію Господина Попечителя

Киевского Учебного Округа

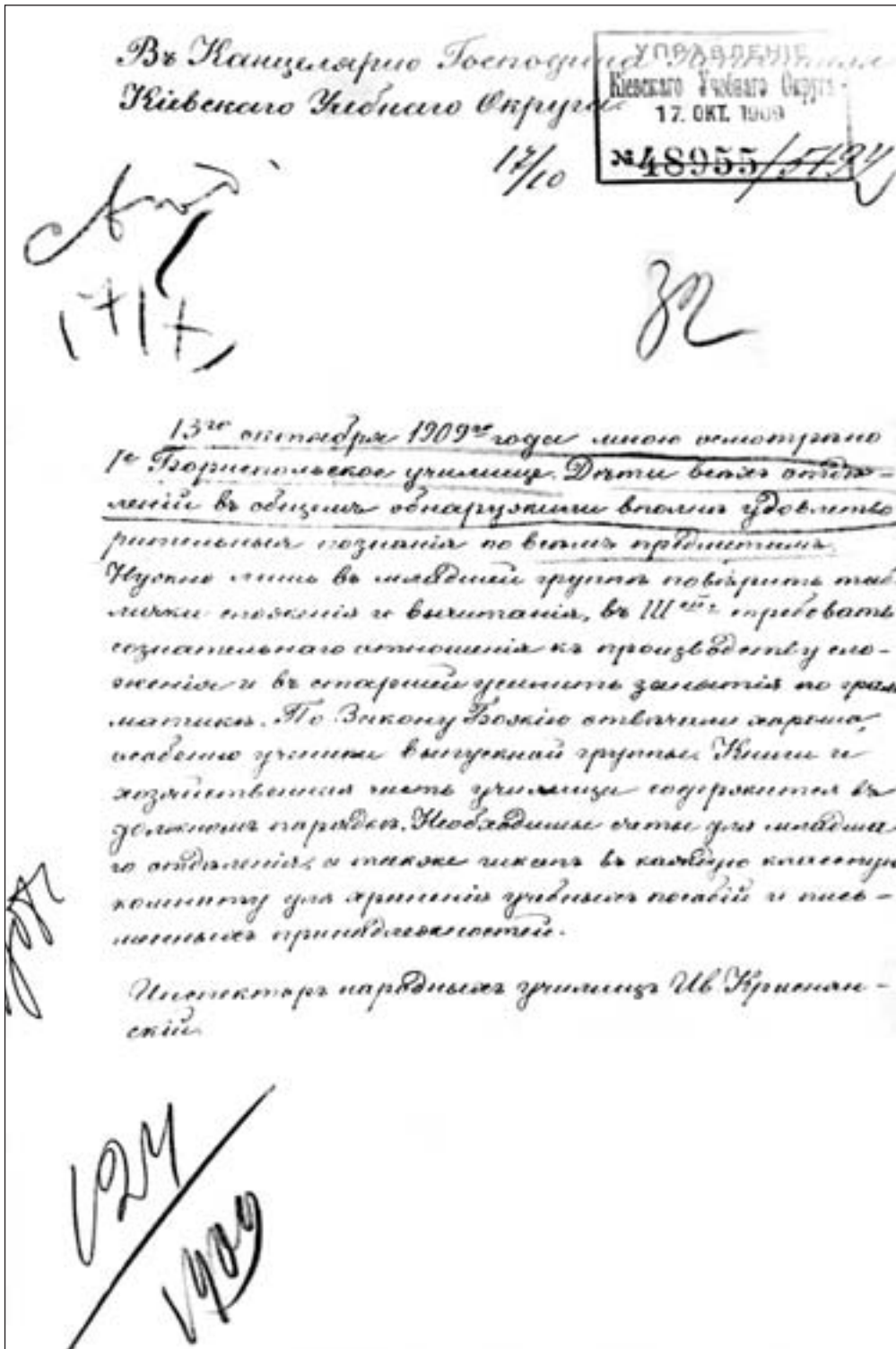
17/10 № 48955/5194

13-го октября 1909-го года мною осмотрено 1-е Бориспольское училище. Дети всех отделений в общем обнаружили вполне удовлетворительные познания по всем предметам.

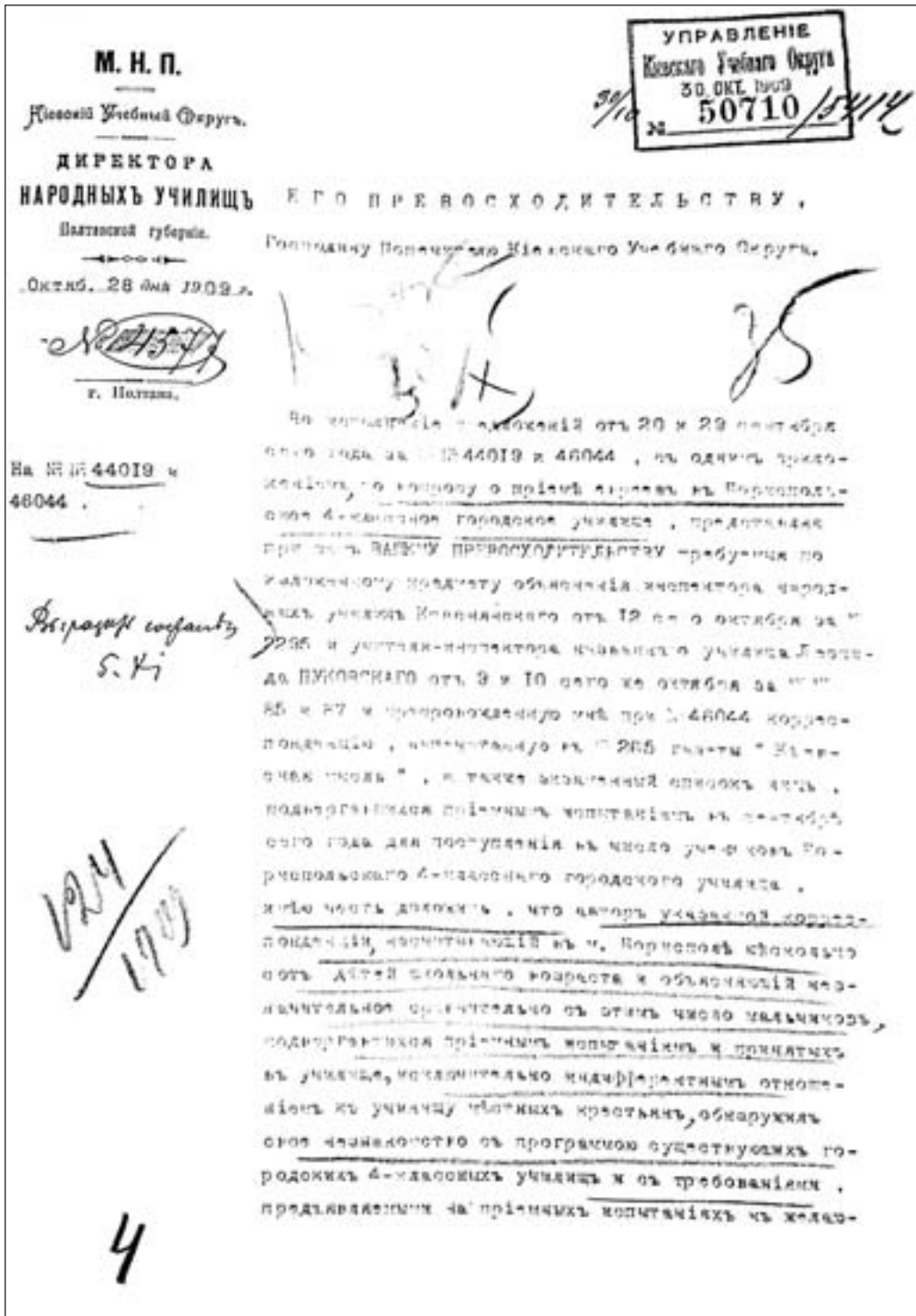
Нужно лишь в младшей группе повторить таблички сложения и вычитания, в III-ей требовать сознательного отношения к производству сложения и в старшей усилить занятия по грамматике. По Закону Божию отвечали хорошо, особенно ученики выпускной группы. Книги и хозяйственная часть училища содержится в должном порядке. Необходимы счёты для младшего отделения, а также шкафы в каждую классную комнату для хранения учебных пособий и письменных принадлежностей.

Инспектор народных училищ Ив. Криснянский

* *
*



Лист Инспектора народных училищ Криснянского в Канцелярію Господина Попечителя Киевского Учебного Округа від 1909 року.



М. Н. П.
Киевский учебный округ
ДИРЕКТОРА
НАРОДНЫХ УЧИЛИЩ
Полтавской губернии
Октябрь 28 дня 1909 года
№ 45/77
г. Полтава

На №№ 44019 и 46044

Его превосходительству
Господину попечителю Киевского учебного округа

Во исполнение предложений от 20 и 29 сентября сего года за №№ 44019 и 46044, с одним приложением, по вопросу о приеме евреев в Бориспольское 4-классное городское училище, представляя при сем ВАШЕМУ ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ требуемые по изложенному предмету объяснения инспектора народных училищ Краснянского от 12 сего октября за № 2295 и учителя инспектора Леонида ПУКОВСКОГО от 9 и 10 сего же октября за №№ 85 и 87 и препровожденную мне при № 46044 корреспонденцию, напечатанную в № 265 газеты «Киевская мысль», а также экзаменный список лиц, подвергавшихся приемным испытаниям в сентябре сего года для поступления в число учеников Бориспольского 4-классного городского училища.

Имею честь доложить, что автор указанной корреспонденции, насчитавший в м. Борисполе несколько сот детей школьного возраста и объясняющий незначительное сравнительно с

Лист Директора народных училищ до Господина Попечителя Киевского Учебного Округа від 28 жовтня 1909 року. Стор. 1.

щим поступити в первый класс такого училища. Как известно, в первом классе городских четырехклассных училищ преподаются отечественная история, география, геометрия и проч. Для усвоения хотя пока элементарных сведений по этим предметам требуются развитие и познания по меньшей мере в объеме курса одноклассных начальных училищ.

Число подавших прошения значительно уменьшилось в корреспонденции: было подано не 50, а 92 прошения, из них русскими 68 и евреями 24. Принято в училище детей православного вероисповедания 51 и иудейского 5. Из православных почтены мальчики обнаружившие на испытаниях большую или меньшую подготовленность к усвоению курса первого класса городского училища, а из детей евреев приняты в училище только получившие на экзамене в среднем выводе не менее 4, что видно из прилагаемого экзаменационного списка.

Бориспольское сельское общество, как видно из прилагаемых объяснений инспектора Краснянского и учителя-инспектора Пуковского, ходатайствовало перед Окружным Начальством о недопущении евреев к открытию в Борисполе городского 4-классного училища, но недостаток средств необходимых для окончания постройки школьных зданий побудило общество согласиться на удовлетворение просьбы нескольких евреев о приеме в училище их детей с тем, чтобы эти евреи приняли материальное участие, необходимое на ремонт школьного

этим число мальчиков, подвергавшихся приемным испытаниям и принятых в училище, исключительно индифферентным отношением к училищу многих крестьян, обнаружил свое незнание с программой существующих городских 4-классных училищ и с требованиями, предъявляемыми на приемных испытаниях желающим поступить в первый класс такого училища. Как известно, в первом классе городских четырехклассных училищ преподаются отечественная история, география, геометрия и проч. Для усвоения хотя пока элементарных знаний по этим предметам требуются развитие и познания по меньшей мере в объеме курса одноклассных начальных училищ.

Число подавших прошения значительно уменьшено в корреспонденции: было подано не 50, а 92 прошения, из них русскими 68 и евреями 24. Принято в училище детей православного вероисповедания 51 и иудейского 5. Из православных приняты все мальчики, обнаружившие на испытаниях большую или меньшую подготовленность к усвоению курса первого класса городского училища, а из детей евреев приняты в училище только получившие на экзамене в среднем выводе не менее 4, что видно из прилагаемого экзаменационного списка.

Бориспольское сельское общество, как видно из прилагаемых объяснений инспектора Краснянского и учителя-инспектора Пуковского, ходатайствовало перед Окружным Начальством о недопущении евреев в полагавшееся к открытию в Борисполе городское 4-классное училище, но недостаток средств необходимых для окончания постройки школьных зданий побудило общество согласиться на удовлетворение просьбы нескольких евреев о приеме в училище их детей с тем, чтобы эти евреи приняли материальное участие, необходимое на ре-

ствовавшего предъ Окружнымъ Начальствомъ о непринятии дѣтей евреевъ въ училище , ходатайствовать предъ Управленіемъ Округа о возвращеніи приговора по означенному предмету , а предъ педагогическимъ персоналомъ Бориспольскаго училища о приѣмѣ въ училищѣ нѣсколькихъ еврейскихъ мальчиковъ . Педагогическій советъ училища , уступая настойчивой просьбѣ старшины , призналъ возможнымъ принять въ училище евреевъ лишь въ томъ случаѣ , если окажутся вакантные мѣста послѣ приѣма дѣтей мѣстныхъ крестьянъ . По окончаніи приемныхъ экзаменовъ оказалось возможнымъ принять въ Бориспольское училище 5 дѣтей мѣстныхъ евреевъ .

Директоръ *Н. Курманкинъ*

монта школьного здания. Евреи внесли обществу на означенный предмет 300 руб. После этого Бориспольское общество уполномочило местного волостного старшину ходатайствовать перед Окружным Начальством о непринятии детей евреев в училище, ходатайствовать пред Управлением Округа о возвращении приговора по означенному предмету, а пред педагогическим персоналом Бориспольскаго училища о приеме в училище нѣскольких еврейских мальчиков. Педагогическій совет училища, уступая настойчивой просьбе старшины, призналъ возможность принять в училище евреев лишь в том случае, если окажутся вакантные места после приема детей местных крестьян. По окончаніи приемных экзаменов оказалась возможность принять в Бориспольское училище 5 местных евреев.

Директор

Лист Директора народных училищ до Господина Попечителя Киевскаго Учебнаго Округа від 28 жовтня 1909 року. Стор. 3.

* *
*

* *
*

По книге приговоров № 104.

Приговор
Бориспольского сельского схода.

75

1908 года июля 8 дня. Мы нижеподписавшиеся общество казаков и крестьян м. Борисполя, Переяславского уезда, Полтавской губернии численностью — 2432 ревизских мужеского пола душ, из которых наличных домохозяйств, имеющих право голоса на сходе 829, бывь сего числа на сельском сходе 602 человека, в присутствии сельских старост Ивана Шкиля и Павла Татаренка слушали предложение Инспектора народных училищ отам, не пожелаем ли мы открыть во вновь строящемся здании городского четырехклассного училища по Положению 31 мая 1872 года, так как здание вполне пригодное для не го. Обсудив предложенный выше вопрос, мы единогласно постановили: просить Г. Инспектора народных училищ 3 района Полтавской губернии ходатайствовать об открытии и содержании на средства казны с будущего учебного года в оканчивающемся ныне школьном здании городского четырехклассного училища по Положению 31 мая 1872 года с тем, чтобы в названое училище принимались дети исключительно православного вероисповедания и преимущественно жители м. Борисполя, для которых установить плату по 6 руб. в год, а для детей лиц бедных и не могущих платить прово учения освобождать от платы совершенно, если же будут свободные места в училище, то принимать

ПРИГОВОР

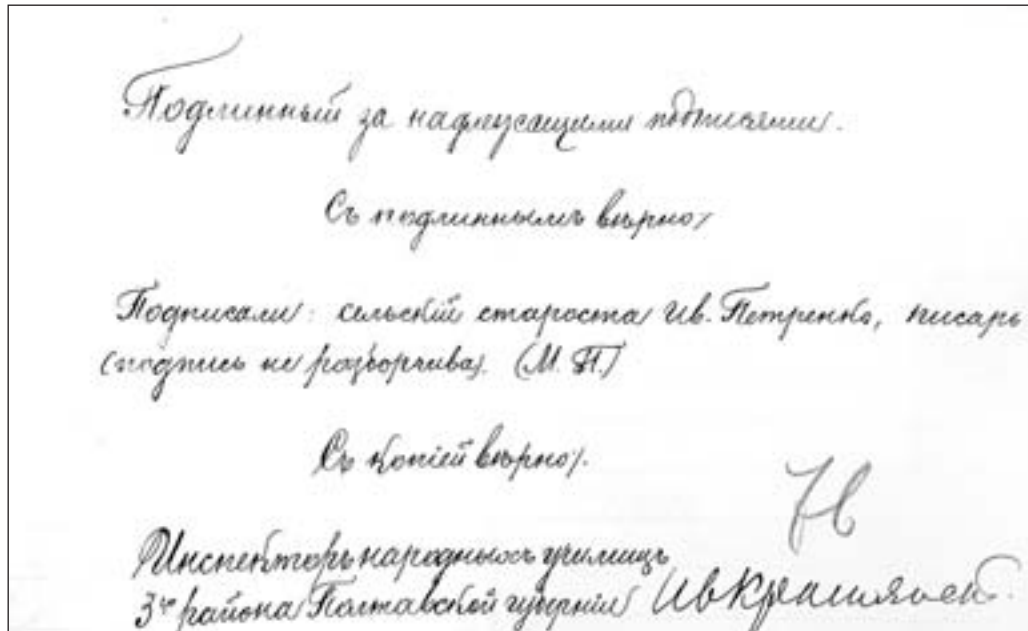
Бориспольского сельского схода

1908 года /июня/ 8 дня. Мы нижеподписавшиеся общество казаков и крестьян м. Борисполя. Переяславского уезда. Полтавской губернии численностью — 2432 ревиз- стось мужеского пола душ, из которых наличных домо- хозяйств, имеющих право голоса на сходе 829, бывь сего числа на сельском сходе 602 человека, в присутствии сель- ских старост Ивана Шкиля и Павла Татаренка слушали предложение Инспектора народных училищ о том, не по- желаем ли мы открыть во вновь строящемся здании город- ского четырехклассного училища по Положению 31 мая 1872 года, так как здание вполне пригодное для не го. Обсудив предложенный выше вопрос, мы единогласно по- становили: просить Г. Инспектора народных училищ 3 ра- йона Полтавской губернии ходатайствовать об открытии и содержании на средства казны с будущего учебного го- да в оканчивающемся ныне школьном здании городского четырехклассного училища по положению 31 мая 1872 го- да с тем, чтобы в названное училище принимались дети исключительно православного вероисповедания и преиму- щественно жители м. Борисполя, для которых установить плату по 6 руб. в год, а для детей лиц бедных и не могущих платить прово учения освобождать от платы совершенно, если же будут свободные места в училище, то принимать

въ введѣніи Министерства Народнаго Просвѣщенія
 новобудованнаго зданія, флигеля для квартиръ учителей
 со службами, а также и грунтъ, находящійся при
 училищѣ, мерою одна десятина. Въмѣстѣ съ симъ
 постановили просить Г. Инспектора народныхъ
 училищъ, не найдеть ли онъ возможность ходатай-
 ствовать о назначеніи изъ нашихъ-либо суммъ единовре-
 меннаго пособия на окончаніе постройки школьна-
 го зданія до 2000 руб., такъ какъ упомянутыя выше по-
 стройки и зданія, а также и грунтъ обошлись намъ до
 25000 руб., ибо собственныя средства у насъ теперь совершенно
 не имѣются, школьнаго зданія мы намерены
 окончить къ 1-му августа с.г., на случай удовлетворенія
 нашего ходатайства объ открытіи въ м. Борисполѣ
 4-класснаго городского училища по Положенію 31-го мая
 1872 года, мы будемъ лишены собственнаго зданія
 для 2-го начальнаго училища, почему считаемъ себя
 вынужденными, въ виду понесенныхъ нами крупныхъ
 затратъ на постройку школьнаго зданія, просить
 ходатайства Г. Инспектора о назначеніи намъ безвозврат-
 наго пособия отъ Министерства Народнаго Просвѣ-
 щенія въ размѣрѣ до 10000 рублей на постройку собствен-
 наго зданія, для втораго начальнаго училища; постройку
 школьнаго зданія и другихъ построекъ, а также и грун-
 та въ введѣніи Министерства Народнаго Просвѣщенія
 и открытіи 4-класснаго училища даваемо были нами
 съ состоявшимися тогда, когда на это будетъ изъясне-
 но землемѣрию Переяславскаго земства. Кроме сего добавля-
 емъ, что въ свободныхъ классахъ на всего училища
 и воспитыванія не менее 3-хъ лѣтъ наши дети въ перво-
 начальномъ образованіи; въ чемъ и подписываемся.

Приговор Бориспільського сільського сходу від 8 липня 1908 року. Стор. 2.

учеников и из других мест, но все таки православных из
 своей страны; в случае открытия училища обязываемся пе-
 редать во владения Министерства Народного Просвеще-
 ния новошкольное здание, флигель для квартир учителей
 со службами, а так же и грунт, находящийся при училище,
 мерою одна десятина. постановили просить Инспектора
 народных училищ не найдёт ли он возможность ходатай-
 ствовать о назначении ещё каких либо сумм единовре-
 менного пособия на окончание постройки школьного зда-
 ния до 2000 руб. так как упомянутые выше постройки и
 здания а также и грунт обошлись нам до 25000 руб. ибо
 собственных средств теперь у нас совершенно не имеется,
 школьное здание мы намерены окончить к 1 августа сего
 года. На случай удовлетворения нашего ходатайства об
 открытии в м.Борисполе четырехклассного училища по
 Положению 31 мая 1872 года мы будем лишены собствен-
 ного здания для 2-го начальнаго училища почему считаем
 себя вынужденными ввиду понесённых нами крупных за-
 трат на постройку школьного здания просить ходатайства
 Г. Инспектора о назначении нам безвозвратного пособия
 от Министерства Народного Просвещения в размере до
 10000 руб. на постройку собственного здания втораго на-
 чальнаго училища; передача школьного здания и других
 построек, а также грунта в ведение Министерства На-
 родного просвещения и открытие 4-х класснаго училища
 должно быть считаться состоявшимся тогда, когда на это
 будет изъяснено желание Переяславскаго земства. Кроме
 сего добавляем, что в свободных классах на всего училища
 должны воспитываться не менее 3-х лет наши дети в перво-
 начальним образованіи, в чём и подписываемся.



Приговор Бориспільського сільського сходу від 8 липня 1908 року. Стор. 3.

Подлинный за надлежащими подписями.

Подписали: сельский староста
Ив. Петренко, писарь

(подпись) М.Н.

С копией верно

Инспекторы народных училищ
3-го района Полтавской губернии Ив. Криснянский

* *
*

Використані джерела

1. Акты, относящиеся къ истории Южно-Западной Россіи, собранные и изданные Археологическою Коммиссіею. СПб., 1865. Т. 2.
2. Археологія. Вип. 1–22. 1971–1977 рр.
3. Архів вчительки Глибоцької ЗОШ Гусинець М.П.
4. Архів Зіля Андрія Степановича.
5. Архів Сокур Анни Андріївни, жительки с. Вишеньки.
6. Архівний сектор Бориспільської райдержадміністрації. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 7.
7. Архівний сектор Бориспільської райдержадміністрації. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 12. — Т. 2. Статистические отчеты за 1946–47 учебный год.
8. Аскоченский В. Кіевъ съ древнейшимъ его училищем Академіей. Кіевъ, 1856. Ч.2.
9. Белодед И. Научное наследие П.И.Житецкого и современность / И.Белодед // Вопросы языкознания. — 1968. — № 1.
10. Березанський краєзнавчий музей. Електронний ресурс. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Березанський_краєзнавчий_музей
11. Берло Г. З минулого. Боришпільський пансіон і П.П.Чубинський // Україна. — 1927. — № 3.
12. Биографический очерк Арсения Берло, епископа Переяславского и Бориспольского. К., 1904.
13. Богом дарований край / Л.І.Чешко. — К.: Скай Хорс, 2013. — 592 с.: іл.
14. Бодянский О. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 г. — Полтава, 1865.
15. Бориспільська районна рада. Електронний ресурс. Режим доступу: http://radabori.com.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=34:тгшевиченко-і-бориспільщина&Itemid=6
16. Бориспільський державний історичний архів. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://boryspilmuseum.info/>
17. Борзов А.А. Положение географии в СССР // География в школе. — 1937. — № 5. — С. 19–27.
18. Ведомость о начальных училищах. 1898 г.
19. Відчит Народнього Комісаріату Освіти VI Всеукраїнському З'їздові Рад.
20. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. № 105/2011.
21. Від Трипільської культури до сучасності (Відпочивайте в селах Київщини): Путівник-довідник/Упорядник Трачук О.В. — К. СПД Кравчук В.К., 2003. — 336 с. іл.
22. Винский Г.С. Записки Григорія Степановича Винскаго // Русскій Архивъ. 1877. № 1.
23. Возняк М. Історія української літератури. Львів, 1920. Т. 1.
24. Волости. Важнейшие селения Европейской России. Вып. III. 1885.
25. Воронковская сотня Переяславского полка по Румянцевской Описи. — Я.К.Федоренка // Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии. Издано под редакцией действительных членов комиссии: И.Ф.Павловского, А.Ф.Мальцева и Л.В.Падалки. Выпуск двенадцатый. Полтава. Электрическая типография Г.И.Маркевича. 1915.
26. Всесоюзний шкільний перепис 15.XII.1927 року. Т. I. Шкільні установи соціального виховання на Україні. С. 196, 200. Газета «Коллективіст», 1937, 20 червня.

27. Газета «Колективіст», 1937, 20 червня.
28. Газета «Колективіст», 1937, 21 жовтня.
29. Газета «Трудова слава», 1966, 18 січня.
30. Газета «Трудова слава», 1984, 30 листопад. В.Дернівський «Зоотехнікум у Борисполі».
31. Газета «Українське життя», 1941, 23 жовтня.
32. Газета «Українське життя», 1941, 21 листопада.
33. Газета «Українське життя», 1941, 4 грудня.
34. Газета «Українське життя», 1941, 26 грудня.
35. Герасимов М. Сборник законоположений и распоряжений, относящихся к низшим учебным заведениям Министерства Народного Просвещения. — С.-Петербург: Типография И.Н.Скороходова, 1893. — 145 с.
36. Гр. Наш. Деякі згадки екзаменатора /Гр. Наш //Світло. — 1912 — Кн. 8 (квіт.) — С. 26—39.
37. Грушевський М. Історія України — Руси. Київ — Львів, 1907. Т. 6.
38. Державний архів Київської області. Ф. 142, Оп. 1, Сп. 33.
39. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 8.
40. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 10.
41. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 55.
42. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 112.
43. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 436.
44. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 592.
45. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 708.
46. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 739.
47. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 936.
48. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 1100.
49. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 1168.
50. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 1406.
51. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 1490.
52. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 1556.
53. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 1663.
54. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 2181.
55. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 2619.
56. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 2621.
57. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 2623.
58. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 2630.
59. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 2734.
60. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 2755.
61. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 2804.
62. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Сп. 2852.
63. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 5, Сп. 4.
64. Державний архів Київської області. Ф. 353, Оп. 1, Сп. 20.

65. Державний архів Київської області. Ф. 741, Оп. 1, Сп. 120.
66. Державний архів Київської області. Ф. 741, Оп. 1, Сп. 185.
67. Державний архів Київської області. Ф. 912, Оп. 1, Сп. 10.
68. Державний архів Київської області. Ф. 912, Оп. 4, Сп. 32.
69. Державний архів Київської області. Ф. 1447, Оп. 1, Сп. 3.
70. Державний архів Київської області. Ф. 1939, Оп. 1, Сп. 27.
71. Державний архів Київської області. Ф. 2412, Оп. 2, Сп. 56.
72. Державний архів Полтавської області. Алфавітний покажчик. — 1910.
73. Державний архів Полтавської області. Алфавітний покажчик. — 1910. № 1.
74. Державний архів Полтавської області. Алфавітний покажчик. — 1910. № 2.
75. Державний архів Полтавської області. Алфавітний покажчик. — 1910. № 4.
76. Державний архів Полтавської області. Алфавітний покажчик. — 1910. № 5.
77. Державний архів Полтавської області. Алфавітний покажчик. — 1910. № 7.
78. Державний архів Полтавської області. Алфавітний покажчик. — 1910. № 11.
79. Державний архів Полтавської області. Алфавітний покажчик. — 1910. № 12.
80. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902.
81. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 843.
82. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 844.
83. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 859.
84. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 874—875.
85. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 877.
86. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 878.
87. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 880.
88. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 881.
89. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 882.
90. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1902. № 883.
91. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 778.
92. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 779.
93. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 780.
94. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 785.
95. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 793—794.
96. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 807.
97. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 812.
98. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 840.
99. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 847.
100. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 851.
101. Державний архів Полтавської області. Клірова книга. — 1912. № 857—858.
102. Державний архів Полтавської області. Очерк положения народного образования в Полтавской губернии за 1907—1908 учебный годъ. №12. Для истории Переяславской бурсы при епископѣ Іовѣ Базилвичѣ // Киевская Старина. 1901. № 11.

103. Державний архів Чернігівської області. Ф. 128, Оп. 1, Спр. 4516.
104. Для истории Переяславской бурсы при епископѣ Іовѣ Базилвицѣ // Кіевская Старина. 1901. № 11.
105. Добрянський І.А., Постолатій В.В. Громадська та приватна ініціатива в розвитку освіти України (кінець ХІХ — початку ХХ ст.). — Кіровоград, 1998. — 143 с.
106. Дорошко С. Голод як засіб боротьби тоталітарної держави проти селян // Голодомор 1932—1933 рр. в Україні.
107. Драгоманів М. Чудацькі думки про українську національну справу. 1915 р. 121 с.
108. Електронний ресурс. Режим доступу: http://litopus.org.ua/old18/old1/_25.html
109. Електронний ресурс. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Свідчення_античних_авторів_про_терени_України
110. Енциклопедія історії України в V томах. Наукова думка. — К. 2005. Т. 3.
111. Женские церковно-приходские школы и школы грамоты Полтавской епархии // Полтавские епархиальные ведомости. — 1895. — № 8.
112. Житецький П. Странствующія школьники въ старинной Малороссіи // Кіевская Старина. 1892. № 2.
113. Журнал «Більшовик». 1924, 25 квітня.
114. Журнал «Більшовик». 1924, 22 травня.
115. Журнал «Більшовик». 1924, 7 вересня.
116. Журнал «Глобус». 1924, № 12.
117. Журнал «Молодий більшовик». 1925, 25 квітня.
118. Журнал «Молодий більшовик». 1927, 24 березня.
119. Журнал Народнаго Просвещения. Часть XLIX, Санкт-Петербург, 1846 г.
120. Журнал «Основа» 1861, № 6.
121. Журнал «Основа», 1862, № 5.
122. Журнал «Основа», 1862, квітень.
123. Засенко О. Любарецький університет // Трудова слава. 1988, 13 вересня.
124. Збірник наказів Народного Комісаріату освіти УСРР. — 1936. — № 5.
125. Зиль А.С. Історія Бориспільщини / древній період — 1900 р./ м. Бориспіль, 1992.
126. Зиль А. Сулимівський пантеон. Бориспіль. 2012. 126 с.
127. З Київського життя 1880-1890 // Україна. 1928. Кн. 4.
128. З листування Василя Доманицького // За сто літ. Кн. 1, К., 1927.
129. З минулого. Барішпільський пансіон і П.П.Чубинський // Україна. 1927. Кн. 3.
130. І.Лень. Шевченко в школі соцвиху. — «Шлях Освіти». Ч. 2. 1926.
131. Ілюстрована історія України. М.Грушевський. Вид. Чарторийських. Нью-Йорк. 1917—1967 рр. 578 с.
132. Історія закладів освіти Бориспільщини.Методичний кабінет. Ризографіка. Бориспіль. 2003 р. 80 с.
133. І.Синепол. Поглибити військово-оборонну роботу в школі. — «Комуністична Освіта». Ч. 8—9. 1932 р.
134. Історія города Борисполя ХІХ ХХ ст. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.borispol.org.ua/load/o_gorode/istorija_goroda/khikh_st_pochatok_khkh_st/25-1-0-157

135. Історія України. І.Крипякевич. М.Дольницький. Нове видання. 3 ред., допов. і дод. прим. д-р П.Ісаїв. Вид-во. Шкільної ради. — Нью Йорк. — 1990.
136. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. Петровський В.В., Радченко Л.О., Семененко В.І. — Х.: ВД «Школа», 2007. — 592 с.
137. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца ХХ в.: Учебное пособие для педагогических учебных заведений / Под ред. Академика РАО А.И.Пискунова. — 2-е изд. испр. и доп. — М.: «Сфера», 2001. — 512 с.
138. Йова Н. Гойда Т. Історія рідного краю. Бориспільщина.
139. Києво-Могилянська академія в іменах ХVІІ—ХV—ІІІ ст. — К., 2001.
140. Кобилюх. В.О. Праукраїна і санскрит. — Тернопіль.: Мандрівець, 2011. — 512 с.
141. Коротке звідомлення Всеукраїнського Археологічного Комітету за 1926 рік. — К., 1927. — С. 48.
142. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки: Курс лекцій. — Тернопіль, 1994. — 359 с.
143. Краткий свод важнейших узаконений и распоряжений о начальных народных школах ведомства православного исповедания // Школьный календарь на 1899—1900 уч. год. издания редакции журнала «Народное образование». — С.-Петербург: Синодальная типография, 1899. — С. 55—70.
144. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Ч.1. Реєстр урядників гетьманської адміністрації. Вид. 2-ге, доповнене, уточнене і виправлене. — К.: СтилоС, 2005.
145. Лазаревський А. Статистическія сведенія обь украинскихъ народныхъ школахъ и госпиталяхъ въ ХVІІІ в. // Основа, СПб, 1862.
146. Лебединцев К. Ф. Вопрос о способах оценки и контроля познаний учащихся /К.Ф. Лебединцев // Лебединцев К.Ф. Собр. ст. по вопросам преподавания математики. — М.: [б. и.], 1914. — 100 с.
147. Левицький О. Очерки народной жизни въ Малороссіи // Кіевская Старина. 1961. № 2.
148. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник. — Житомир: ЖДПУ, 2001. — 220 с.
149. Лікарчук І.Л. Міністри освіти України: В 2-х т. — Т. 1. (1917—1943 рр.). — [Монографія]. — К.: Видавель Ешке О.М., 2002. — 328 с.
150. Мандрик Я. Культура українського села в період сталінізму 1929 — 1938 рр.
151. Масловский А.Г. Законоположения и распоряжения, касающиеся начальных народных, при-ходских и частных училищ. — Одесса: Типография Бланкоиздательства М.Шпенцера, 1904. — 48 с.
152. Миропольській С. Очеркъ истории церковно-приходской школы отъ перваго ея возникновенія на Руси до настоящаго времени. Вып. 3. СПб, 1845.
153. М. Квасовець. Шириться нива освіти // Трудова слава. 1966, 18 січня.
154. Мої знайомства з деякими українськими діячами // Україна. 1929. № 33, березень-квітень.
155. На великій стройке. Вып. 1. Москва, Ленинград. 1931. 136 с.
156. Нариси історії українського шкільництва. 1905—1933: Навч. посібник / О.В. Сухомлинська та ін.; за ред. О.В. Сухомлинської. — К.: Заповіт, 1996. — 304 с.
157. Невидайло М.Г. Нариси з історії України — від прадавніх літ до сучасності. Буквар патріота України. Публіцистика / М.Г.Невидайло. — Посмертне вид. — Ужгород: Графіка, 2013 с.: іл.
158. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение: открытые спирали Пресс-Академия, 1996 — 351 с.

159. Обережно-мова! Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 12 березня 2003 року. Парламентське вид-во. К. 2003. — 134 с.
160. Описи Лівобережної України кінця XVIII — початку XIX століття. Наукова думка. К.: 1997.
161. Орлов П. Классный журнал в народной школе /П.Орлов// Нар. образование. — 1903. — Февраль. — С. 154—163.
162. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР: вторая половина XIX в./отв. ред. А. Пискунов. — М.: Педагогика, 1976. — 600 с.
163. Очерк положения народного образования в Полтавской губернии за 1907—1908 учебный годъ. № 1. Полтава. 1909.
164. Памятники, изданные Киевскою Комиссией для разбора древних актовъ. Изд. 2-е. Киевъ, 1897. Т. 2.
165. Памятная книжка Киевского учебного округа. Полтавская губерния. Ч. V. Киев. 1890.
166. Памятная книжка Киевского учебного округа (на 1890 год). Ч. IV. Черниговская губерния. К., 1890.
167. Памятная книжка Киевского учебного округа (на 1901 год). Ч. IV. Черниговская губерния. К., 1901.
168. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1902 год.
169. Памятная книжка Киевского учебного округа (на 1902 год). Ч. IV. Черниговская губерния. К., 1902.
170. Панашенко В.В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII—XVIII ст.). — Київ, 1995.
171. Пекарский П. Наука и литература в России при Петре В.Т. 1. СПб., 1862.
172. Перерва В.С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX — початку XX ст. — Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2008. — 672 с.
173. Петровъ М. Акты и документы, относящиеся къ истории Киевской Академии. Т. I. Ч. 1. Киевъ, 1904.
174. Петровъ М. Акты и документы, относящиеся къ истории Киевской Академии. Т. I. Ч. 2. Киевъ, 1904.
175. Петровъ М. Акты и документы, относящиеся къ истории Киевской Академии. Т. 3. Ч. 1. Киевъ, 1906.
176. Петрушевский П. Церковно-школьное образование преимущественно в западно-русском крае /П.Петрушевский // Западно-русская начальная школа. — 1906. — № 1. — с. 13—45.
177. Полтавские епархиальные ведомости. 1864 г. № 12.
178. Полтавские епархиальные ведомости. 1865 г. № 1.
179. Полтавские епархиальные ведомости. 1865 г. № 5.
180. Полтавские епархиальные ведомости. 1865 г. № 5. Часть официальная.
181. Полтавские епархиальные ведомости. 1865 г. № 8.
182. Полтавские епархиальные ведомости. 1867 г. № 12.
183. Полтавские епархиальные ведомости. 1869 г. № 4.
184. Полтавские епархиальные ведомости. 1873 г. № 19.
185. Полтавские епархиальные ведомости. 1873 г. № 20. Часть неофициальная.
186. Полтавские епархиальные ведомости. 1884 г. № 15—16. Часть официальная.
187. Полтавские епархиальные ведомости. 1886 г. № 17. Часть официальная.

188. Полтавские епархиальные ведомости. 1888 г. № 6. Часть официальная.
189. Полтавские епархиальные ведомости. 1890 г. № 15. Часть неофициальная.
190. Полтавские епархиальные ведомости. 1890 г. № 16. Часть неофициальная.
191. Полтавские епархиальные ведомости. 1890 г. № 19. Часть неофициальная.
192. Полтавские епархиальные ведомости, 1891 г. № 3. Часть официальная.
193. Полтавские епархиальные ведомости. 1891 г. № 16. Часть неофициальная.
194. Полтавские епархиальные ведомости. 1892 г. № 24. Часть официальная.
195. Полтавские епархиальные ведомости. 1893 г. № 9. Часть неофициальная.
196. Полтавские епархиальные ведомости. 1893 г. № 13. Часть официальная.
197. Полтавские епархиальные ведомости. 1894 г. № 3. Часть официальная.
198. Полтавские епархиальные ведомости. 1894 г. № 23. Часть официальная.
199. Полтавские епархиальные ведомости. 1897 г. № 5. Часть официальная.
200. Полтавские епархиальные ведомости. 1898 г. № 6. Часть официальная.
201. Полтавские епархиальные ведомости. 1898 г. № 15. Часть официальная.
202. Полтавские епархиальные ведомости. 1898 г. № 27. Часть официальная.
203. Полтавские епархиальные ведомости. 1900 г. № 2. Часть неофициальная.
204. Полтавские епархиальные ведомости. 1900 г. № 36. Часть неофициальная.
205. Полтавские епархиальные ведомости. 1901 г. № 13. Часть неофициальная.
206. Полтавские епархиальные ведомости. 1902 г. № 18. Часть неофициальная.
207. Полтавские епархиальные ведомости. 1903 г. № 6. Часть неофициальная.
208. Полтавские епархиальные ведомости. 1904 г. № 7. Часть официальная.
209. Полтавские епархиальные ведомости. 1904 г. № 8.
210. Полтавские епархиальные ведомости. 1904 г. № 18.
211. Полтавские епархиальные ведомости. 1904 г. № 27.
212. Порадник по соціальному вихованню. — Д.В.У. 1925 р.
213. Праці Чернігівської губернської архівної комісії. 1902—1903. Вип. 5: [в 2 відділах.] / під. ред. П. М. Добровольського. — Чернігів. 1903. Від. 2. Виписка из приходской летописи села Вишенек, Остерского уезда /Ф. П. Яновский [и др.]. — 128, 32 с.
214. Предание и песня объ экзамене дяка въ старинной Малороссии // Киевская Старина. 1892. № 6.
215. Пругавин А.С. Законы и справочные сведения по начальному народному образованию. — 2-е значительно доп. изд. — С.-Петербург: Типография Товарищества «Общественная Польза», 1904. — 1096 с.
216. П. Тичина. Твори в 6-ти томах. Т. 6. 1962.
217. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X—XX ст.). /За ред. Ярмаченко М., Калениченко Н. — К., 1991.
218. Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР (1917—1957): Наукові записки / М. М. Грищенко (відп. ред.), А. Р. Мазуркевич та ін. — К.: Радянська школа, 1957. — 448 с.
219. Самчевский Г. Воспоминания // Киевская Старина, 1894. № 5.
220. Самойленко Г.В., Самойленко С.Г. Розвиток культури на північному лівобережжі України у другій пол. XVII—XVIII ст. — Ніжин: Вид-во НДУ, 2007. — 241 с.

221. Сборникъ материаловъ для истории просвѣщенія въ РРррррНННННН АН Россіи. Т. 2. Петербургъ. 1897.
222. Сірополко С. Історія освіти в Україні. — Київ: Наук. думка, 2001. — 912 с.
223. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 308 с.
224. Славута Г. Антирелігійна політика Радянської держави в галузі народної освіти у 20–30-х рр. /Г.Славута// З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. — 1998. — Вип. 1/2.
225. Стороженко А. В. Очерки Переяславщини. // Киевская старина. — 1891. — Т. 35. — № 11 ноябрь. — С. 195—215.
226. Стрілько-Тютюн В. На перехрестях тисячоліть. Село Вишеньки. Нариси з історії, культури та побуту. — Київ. 2015. Т. 1. — 472 с.
227. Стрілько-Тютюн В. На перехрестях тисячоліть. Село Вишеньки. Нариси з історії, культури та побуту. Київ. 2015. Т. 2. — 454 с.
228. Субтельний О. Україна. Історія. К., Вид. «Либідь». 1991. — 510 с.
229. Сулимівський архів. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/Researches/Shvydko.php>
230. Суринь М. Земство за пятьдесят лет его существования / М.Суринь // Земство и народное образование — 1914. — № 2—3.
231. Тимковскій И. Записки И. О. Тимковского // Русскій Архивъ. 1874. Кн. 6.
232. Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии за 1910 год. Полтавский уезд. — Полтава, 1913.
233. Тригубенко В. Дванадцятибальна система: своєчасне відродження / Вадим Тригубенко // Освіта. — 2000. — 27 верес. — 3 жовт, (№ 42/43). — С. 2—3.
234. Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русский край, снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ. Юго-западный отдѣль. Материалы и изслѣдованія, собраны яд.чл. П.П.Чубинскимъ. Т. 1. С.-Петербург. 1872.
235. Український голокост 1932–1933: Свідчення тих, хто вижив. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія, 2008. — Т. 5 / Упоряд.: Ю.Мицик, І.Винницька, — 2008. — 322 с.
236. Учебник русской грамматики для средних учебных заведений. Ч. 2. Синтаксис. К.; С.-Петербург, 1905.
237. Учебник русской грамматики для младших классов средних учебных заведений. Этимология. К., 1903.
238. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2717, Оп. 3, Спр. 416, арк. 18.
239. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2717, Оп. 2, Спр. 885, арк. 3.
240. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2717, Оп. 2, Спр. 885, арк. 1.
241. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
242. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 4, Спр. 72, Арк. 10.
243. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 263, оп. 1, сп. 30894.
244. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 263, оп. 1, сп. 43836.
245. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 263, оп. 1, сп. 58231.

246. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 263, оп. 1, сп. 54543.
247. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 263, оп. 1, сп. 59252.
248. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1144, оп. 9, сп. 185.
249. Центральний державний історичний архів України.
250. Центральний державний історичний архів України. Ф. 59, Оп. 1, Сп. 6235, л.л. 32—33. 1770 р.
251. Центральний державний історичний архів України. Ф. 59, Оп. 1, Сп. 6249, л. 7.
252. Центральний державний історичний архів України. Ф. 59, Оп. 1, Сп. 6253. с. 32.
253. Центральний державний історичний архів України. Ф. 59, Оп. 1, Сп. 7594, л.л. 129 (оборот).
254. Центральний державний історичний архів України. Ф. 127, Оп. 1009, Сп. 6. л.л. 12 зворот. 1784 р.
255. Центральний державний історичний архів України. Ф. 128, Оп. 1, Сп. 4025, л.л. 206—208 оборот.
256. Центральний державний історичний архів України. Ф. 161 Оп. 1, Сп. 219 л. 1—11.
257. Центральний державний історичний архів України. Ф. 263, Оп. 1, Сп. 49555.
258. Центральний державний історичний архів України. Ф. 707, Оп. 14, Сп. 371.
259. Центральний державний історичний архів України. Ф. 707, Оп. 225, Сп. 34. Ч. 1, л. 26—31. 1877 р.
260. Центральний державний історичний архів України. Ф.707, Оп. 229, Спр. 124.
261. Центральний державний історичний архів України. Ф. 1439, Оп. 1, Сп. 18. Особисті рахунки членів колгоспу за 1939 р.
262. Шафонскій А. Черниговскаго наместничества топографическое описаніе. Київ, 1851.
263. Шендрік Н.І. Довідник з археології України: Київська область. —К.: Наукова думка, 1997 р. — 1420 с.
264. Часопис «Світло». Розділ «Шкільна хроніка». Київ, Ч. 7. 2012.
265. Черниговские епархиальные известия. Часть официальная. 1864 г. № 1 от 1 января.
266. Чикаленко Євген. Щоденник 1919–1920. За редакцією Владислава Верстюка та Марка Антоновича. Київ — Нью — Йорк, 2005.
267. Чубинский П.П. Из с. Твердохлибов Кременчуцкого уезда // Основа. 1862. № 1.
268. Чубинский П.П. История Бориспольской школы // Основа. 1861. № 3.
269. Чубинский П.П. Программа для изучения народных юридических обычаев в Молороссии // Киев. губерн. ведомости. 1862. № 38.
270. Ястребовъ В. Домашнее воспитание начала нашего столѣтія // Киевская Старина. 1884. № 2.

* *
*

Про автора

Валентина Стрілько-Тютюн народилася в селі Вишеньки Бориспільського району Київської області в сім'ї медиків — Тютюна Василя Охримовича та Тютюн (Чечуги) Марії Іванівни. Закінчила Київський державний університет імені Тараса Шевченка. Кандидат педагогічних наук, депутат Київської обласної ради VI скликання.

Працювала вчителем, заступником директора, директором Гнідинської середньої школи Бориспільського району Київської області, заступником голови Київської обласної державної адміністрації, радником Керівника Апарату Верховної Ради України, помічником Голови Верховної Ради України.

Вагомий внесок зроблений нею особисто по увіковіченню пам'яті київського князя Ярослава Мудрого, за її ініціативи надано статус Національного заповідника Вишгородському історичному комплексу Київської області, де була резиденція князя Ярослава Мудрого, та прийнято рішення про спорудження пам'ятника Ярославу Мудрому в Києві. Одним із спонсорів його спорудження виступив Міжнародний благодійний фонд імені Ярослава Мудрого.

Валентина Стрілько у 80-х роках ХХ століття вела активну боротьбу за незалежність України. Вона була одним з ініціаторів створення на Бориспільщині «Народного руху України за перебудову» і першим головою цієї організації в 1990 році.

На початку 90-х років ХХ століття стояла у витоків створення Всеукраїнської громадської організації «Товариство української мови ім. Т. Шевченка».

Досвід Гнідинської школи, де вона довгий час працювала директором, згадується в новітній історії освіти України, зокрема, в монографіях і наукових працях. Концепція розвитку національної освіти, розроблена її педагогічним колективом та апробована в Гнідинській школі на Бориспільщині, була одною із складових при розробці нових шкільних навчальних планів в незалежній Україні.

Автор перших в Україні підручників з етики для початкових класів, ініціатор видання перших підручників для початкових класів з новим змістом освіти, має близько ста публікацій про проблеми освіти в Україні.

Ініціатор створення Всеукраїнської асоціації директорів шкіл України, що успішно діє до сьогодні. Нею започатковано в школах України нова форма позакласної роботи — Мала академія народних мистецтв, а також новий навчальний предмет — народознавство.

Громадська і освітня діяльність Стрілько відома не тільки в Україні, а й далеко за її межами: Росії, Канаді, США, Австралії, Німеччині, Англії, Франції, Угорщині та інших країн світу.

За її ініціативи та безпосередньої участі встановлено пам'ятники Павлу Чубинському та Володимирі Мономаху в Борисполі, гетьману Івану Мазепі на його батьківщині в селі Мазепинці Білоцерківського району Київської області.

Працює на посаді Президента Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого. Під її керівництвом міжнародна громадська організація стала однією з найвідоміших в Україні, визнана лауреатом Національного конкурсу «Благодійна Україна — 2012» та «Благодійна Україна — 2013», стала переможцем Національного рейтингу благодійників в номінації «Лідер у сфері освіти та науки» в 2014 та 2015 роках.

За багаторічну сподвижницьку роботу в ім'я України та активну благодійну і громадську діяльність удостоєна премій Ліги українських меценатів імені Євгена Чикаленка, імені Дмитра Нитченка, а також відзначена Міжнародною премією «Тріумф», нагороджена орденом Христа Спасителя.



Висловлюю щирю вдячність

Депутатам Бориспільської міської ради VII скликання

та Бориспільському міському голові
Федорчуку Анатолію Соловйовичу

ЗА ФІНАНСОВЕ СПРИЯННЯ У ВИДАННІ КНИГИ,
А ТАКОЖ ЗА ДОПОМОГУ У ЗБОРІ МАТЕРІАЛІВ

Заступнику Бориспільського міського голови
Пасенко Людмилі Василівні

Начальнику Управління освіти і науки Бориспільської міської ради
Чернойван Тетяні Анатоліївні

Директору Державного архіву Київської області
Каменевій Софії Арсеніївні

Методисту методичного кабінету
Відділу освіти Бориспільської районної державної адміністрації
Гриценку Леоніду Григоровичу

Вчителю географії Глибочкої середньої школи
Гусинець Марії Іванівни

Директорам
шкіл м. Борисполя та Бориспільського району Київської області

Члену спілки краєзнавців
Зилу Андрію Степановичу

Директору Народного історико-краєзнавчого музею
Зінченку Петру Федоровичу

Спеціалісту Державного архіву Київської області
Корінному Миколі Миколайовичу

Працівнику Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого
Саух Ользі Вікторівні

Працівнику Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого
Гудзенку Оксані Віталіївні



Зміст

Слово до читачів 5

Розділ I

Відлуння тисячоліть

Виховання та навчання в первісних і родових племенах 8
 Народно-педагогічні традиції трипільців 18
 Дударківська сокира як підручник з культури III—II тисячоліття до н.е. 23
 Освітні та виховні традиції скіфів 26

Розділ II

На перехрестях випробувань

Освіта і виховання часів Київської Русі 30
 Володимир Мономах і Бориспільщина 35
 Освіта часів занепаду Києва до першої половини XVI століття 39
 Освіта періоду українського відродження (перша половина XVI — друга половина XVII ст.) ... 41
 Вихованці Києво-Могилянської академії з Бориспільщини 52
 Освіта часів Гетьманщини (друга половина XVII—XVIII століття) 56
 Сотенні школи Бориспільщини 62
 Іван Некрашевич — представник давньої української літератури, педагог, намісник
 Київського Митрополита 65
 Освіта роду Івана Сулими 70

Розділ III

У пазурах двоголового

Освіта Бориспільщини в XIX столітті 78
 Дві школи як дві долі 122
 Педагогічна діяльність Павла Чубинського на Бориспільщині 132
 Народна педагогіка Бориспільщини 136
 Просвітницька діяльність великих українців на Бориспільщині у XVIII — XIX столітті 140
 Професійно-ремісничка освіта XIX — початку XX століття 145
 Жіночі школи Бориспільщини 154
 Народні читання XIX — початку XX століття 163
 Оцінювання знань учнів XIX — початку XX століття 167

Розділ IV

Червоне століття

«На Голготі» 171
 Освіта 1900—1920 року 172
 Про вороньківську вчительку Інну Коновал, її сестру Поліну та Павла Тичину 202
 Вчителі Любарецької семирічки (1918—1920 рр.) 204
 Вони боролись за незалежність України 207
 Перший голова Бориспільської «Просвіти» 222
 Освіта 20—30 років XX століття 240
 Спілка робітників освіти — «Робос» 283
 Боротьба з неписьменністю 298
 Військово-патріотичне виховання 30 років 308
 Бориспільський зоотехнікум 314
 Школи в часи голодомору 1932—1933 років 317
 Бориспільські школи (віхи історії) 332

Розділ V

Репресії 30-х років

Репресії 1937—1938 років 366
 Повернення із забуття 368
 Соратниця Леся Курбаса 374
 Покарання за любов до України 384
 «В Верховный Совет нужно избирать украинцев» 393
 «Хоч би померти в рідній стороні...» 403

Додатки

Додаток № 1. Програма для преподаванія закона Божія
 въ церковно-приходскихъ школахъ 420
 Додаток № 2. «Програма обучения в церковно-приходскихъ школахъ» 427
 Додаток № 3. Правила о школахъ грамоты 432
 Додаток № 4. Кошторис однокласного училища м. Воронькова, 1917 рік 436
 Додаток № 5. Листування з приводу відкриття Вишенського однокласного
 сільського училища 462
 Додаток № 6. Конспект уроку арифметики (1904 рік) 472
 Додаток № 7 474
 Використані джерела 507
 Про автора 516
 Висловлюю щиро вдячність 517

Валентина Стрілько-Тютюн

Світло

Нариси з історії освіти Тернопільщини

Том 1

Літературний редактор

Кириленко Наталія Євгенівна

Дизайн та коректура

Стрілько-Тютюн Валентина Василівна

Набір текстів та відповідальний за випуск

Саух Ольга Вікторівна

Макет та верстка

Пустова Олена Андріївна